МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЮК АННА АНДРІЇВНА

УДК [631.15:636]:[631.158:658.32]

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗВИТОК ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ / А.А. Дюк /

Науковий консультант:
доктор економічних наук, професор,
академік НААН України
КАЛЕТНІК Григорій Миколайович

ВІННИЦЯ - 2021

АНОТАЦІЯ

Дюк А.А. Розвиток та організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Вінницький національний аграрний університет Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і здійсненню практичних характеристик, визначенню особливостей розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. В дисертаційній роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку та визначено тенденції розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в умовах трансформаційних перетворень і формування багатоукладної економіки.

Розкриті питання сутності підприємництва з представленням методичних характеристик еволюції теорії цього явища у життєдіяльності людства. Систематизовано історичні аспекти виникнення підприємництва як господарського механізму і чинника соціального розвитку. Структуровані наукові підходи до характеризування теоретичних і практичних підвалин наукового пізнання підприємництва в історичному вимірі його появи-поширення. В еволюційному форматі пізнання виділено конструкцію змістовних співвідношень економічного і соціального начала підприємництва з обґрунтуванням його засад як соціально-економічного явища, вбудованого в механізми соціалізації економічних систем. Системно представлені характеристики етапів становлення теорії підприємництва як діяльності пов’язаної з історичним процесом розвитку людства – від першоджерел до концепцій новітньої епохи. Виокремлено методичну конструкцію концептуалізації пріоритетності соціального начала над економічним, що уособлює перспективний розвиток та організаційно-економічну соціалізацію

підприємництва. Охарактеризовано етапність становлення і поширення національної теоретичної моделі розвитку підприємництва.

Розкрита сутність підприємництва як соціально-економічного феномена організації господарювання, завдяки якому відбувається створення додаткового продукту і здійснюються організаційно-економічні заходи з вирішення соціальних проблем суспільства, територій. Методично структуровані економічні, соціальні, господарські характеристики підприємництва, які покладено в основу ідентифікації засад розвитку та організаційно-економічної соціалізації господарювання. Запропоновано визначення сутності підприємництва та функціональних інтерпретацій його ролі в економічній і соціальній системі розвитку людства. Структурована ідеологія пізнання суті підприємництва із виокремленням характеристик соціального і економічного ефектів, а також начала організаційно-економічної соціалізації результатів. Представлено теоретичну модель пізнання засад усуспільнення розвитку підприємництва згідно з принципами ринково-конкурентного обміну.

Здійснено концептуалізацію засад економічної соціалізації підприємництва з методологічним її інтерпретуванням як системи, механізму поширення господарських результатів на вирішення проблем соціуму. Доведено з теоретичним обґрунтуванням сутнісних характеристик те, що соціалізація підприємництва є результат економічної поведінки власників підприємства і мотивацією до соціально корисних дій. Систематизовано і поглиблено критерії розуміння сутності соціального підприємництва як вищої форми його організаційно-економічної соціалізації.

Обґрунтовано методологію організаційно-економічної соціалізації підприємництва зі здійсненням аналізу чинників і теоретичних засад формування наукової парадигми пізнання проблеми. Напрацьовано методичну базу оцінювання характеристик соціального підприємництва як вищої форми й механізму організаційно-економічної соціалізації цього явища на ринково-конкурентних засадах. Означено функціональні характеристики соціального підприємництва як креативної форми формування і реалізації господарських

ініціатив та становлення соціального капіталу. Доведено інституційну спроможність соціального підприємництва на конкурентних засадах забезпечити задоволення потреб суспільства з поглибленням соціальної значимості, соціальної ефективності, соціальної відповідальності підприємницької діяльності. Опрацьовано методичний базис визначення функціональних характеристик соціального підприємництва як інноваційної форми бізнесу з систематизацією соціальної складової підприємницької діяльності в класичних теоріях пізнання проблеми. Ідентифіковано організаційні форми соціалізації підприємництва в моделях підприємницьких формувань й національну специфіку інституційного упорядкування його становлення у національній системі господарського ринкового обміну. Наведено сутнісні характеристики соціального підприємництва як соціального інституту в реалізації соціальної політики. Розкрито кооперативні принципи організаційно-економічної соціалізації підприємництва і представлено методичні основи їх застосування як базису в організаційно-економічній соціалізації підприємництва. Встановлено засади організаційно-економічної соціалізації підприємництва за функціональними ефектами: соціальної діяльності підприємства, соціальних витрат виробництва, соціальної відповідальності, соціальної ефективності господарювання, соціальної ефективності підприємства, соціальної функції підприємства, соціальної спеціалізації. Ідентифіковані ознаки характеристик і критерії класифікації організацій соціального підприємництва як інноваційної моделі.

Розкриті організаційно-функціональні основи соціального підприємництва, його концептуальні основи як вищої форми організації підприємництва, усуспільнення соціальної відповідальності. Здійснено порівняльні оцінки соціального і класичного підприємництва за критеріями формування ефектів й вибору цілей розвитку. Проведено класифікацію і структуризацію форм соціального підприємництва згідно із неприбутковим статусом й чинником самофінансування. Означено відмінності між класичним і соціальним підприємництвом.

Методично ідентифіковано сутнісні характеристики кооперативної форми організаційно-економічної соціалізації у взаємозв'язку із чинниками формування соціальної відповідальності підприємств. Визначено інституційну спроможність кооперативів у зв'язку з принципами кооперації, забезпечувати виконання кооперативними структурами соціальних функції і доцільно вважатися найбільш прийнятною організаційною формою підприємства. Доведено роль і значимість кооперативу як соціальної, соціально спрямованої моделі підприємства. Встановлено теоретико-методичні характеристики позиціювання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. Визначено напрями і критерії оцінки формування соціальної відповідальності у розвитку підприємств.

Сформовані методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі з розробленням: методичної схеми для аналізу (здійснення порівняльної оцінки) організаційно-економічної результативності господарювання в економіці; методичної схеми наукового пізнання засад організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Окреслено характеристики ознак соціальної ефективності підприємств, які здійснюють господарську діяльність на селі і в аграрному секторі у взаємозв'язку з методологічними засадами розуміння ефектів соціалізації. Означено економічні аспекти соціальної місії підприємництва як організаційно-економічного механізму збалансування вигід і витрат, що уособлюють соціальну ціну виробництва.

Представлено науково-обґрунтований аналіз особливостей формування і тенденцій зміни організаційно-економічної архітектоніки розвитку підприємництва на селі в умовах та в процесі еволюції національної господарської системи до умов ринку. Досліджено макроекономічні тренди розвитку системи підприємницького господарювання в галузях економіки з прив'язкою до умов економіки села. Визначено галузеві особливості формування макроекономічних ефектів підприємницької діяльності в частині їх ролі у забезпеченні зайнятості населення, виробництві валової продукції і

продуктивності, структурному розподілі валової доданої вартості, забезпечення загальної фінансово-економічної результативності господарювання. Проаналізовано сучасну практику розвитку та організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств з представленням комплексних індикаторів економічної соціалізації конкретних суб'єктів господарювання в частині оцінки специфіки їх участі у розвитку села й сільської території.

Визначено характер зміни соціально-економічної результативності господарювання в сільському секторі економіки України за предметними оцінками розвитку демографічної ситуації, динаміки зайнятості населення, галузевої розмірності середнього рівня заробітної плати. Представлено тренди розвитку сільськогосподарських підприємств за основними соціально-економічними показниками результативності господарювання, продуктивності праці та її оплати.

Охарактеризовано структурну динаміку організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва як чинника – носія соціального начала розвитку сільських територій. Визначено характеристики структури підприємств за ефектами соціальної спрямованості й ефективності, вмотивованої участі в економічному механізмі господарювання. Представлено оцінки зв'язку організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі із динамікою трансформацій та впровадженням національної системи розвитку територіальних громад. Оцінено кооперативні форми соціального підприємництва, а також зв'язок соціальної ефективності традиційного підприємництва в сільському господарстві із структурою виробництва, трендами зміни продуктової структури і зайнятості населення. Визначено рівні соціальної відповідальності та представлено показники оцінки її характеру в сільськогосподарських підприємствах з точки зору аналізу структури соціально спрямованих витрат, які формують соціальну ціну. Ідентифіковано механізми імплементації соціальної відповідальності у виробничій системі сільськогосподарських підприємств.

Визначено організаційно-економічні форми та інституційні практики соціалізації підприємництва у розрізі організаційно-правових форм господарювання за представленням суб'єктів класичного і соціального сектору підприємств. Проаналізовано досвід розвитку соціального підприємництва в зарубіжних економіках з оцінкою можливостей імплементації відповідного досвіду на національному рівні, на селі зокрема.

Розкрито засади формування суспільного і приватного інтересу у механізмі соціалізації підприємництва з ув'язкою із реформою національного аграрного сектору. Здійснено методичну ув'язку економічної соціалізації підприємництва із розвитком кооперації як форми збалансування суспільного і приватного інтересу господарювання. Доведено важливість економічної соціалізації підприємництва через механізм кооперування як найбільш прийнятної для національного сільського розвитку. Здійснено кластерний аналіз соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств з оцінкою ефективності використання земельного і трудового потенціалу як базових чинників забезпечення ефективності розвитку сільських територій, формування рівня добробуту сільського населення. Проаналізовано особливості реалізації соціальної відповідальності господарських формувань на прикладі агрохолдингів і кооперативів.

Розроблено концепти удосконалення механізмів розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в частині: формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва; удосконалення організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств; концептуальної моделі організаційно-економічної соціалізації підприємництва у реалізації засад сталого розвитку.

Ключові слова: підприємництво, соціальне підприємництво, організаційно-економічна соціалізація, сталий розвиток, ефективність господарювання, соціальна ціна, соціально спрямовані витрати.

SUMMARY

Diuk A. A. Development and Organizational and Economic Socialization of Entrepreneurship in Rural Areas: Theory, Methodology, Practice. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for a scientific degree of Doctor of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by the types of economic activity). – Vinnytsia National Agrarian University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2021.

The thesis is devoted to substantiation of theoretical and methodological bases and implementation of practical characteristics, determination of features of the development and organizational and economic socialization of entrepreneurship in rural areas. The thesis justifies theoretical and methodological bases of the development and identifies trends in the development and organizational and economic socialization of entrepreneurship in rural areas under the conditions of transformational reformations and formation of a diversified economy.

The issues of the essence of entrepreneurship with representation of methodical characteristics of the evolution of the theory of this phenomenon in the life of mankind are highlighted. Historical aspects of the emergence of entrepreneurship as an economic mechanism and a factor of social development are systematized. Scientific approaches to characterization of theoretical and practical foundations of the scientific cognition of entrepreneurship in the historical dimension of its emergence and dissemination are structured. Construction of meaningful relations of economic and social basis of entrepreneurship with substantiation of its principles as a socio-economic phenomenon built into the mechanisms of socialization of economic systems is highlighted in the evolutionary format of cognition. Characteristics of the stages of formation of the theory of entrepreneurship as the activity related to the historical process of human development from primary sources to the concepts of the modern era are presented systematically. The methodical construction of conceptualization of the priority of the social principle over the economic one, which embodies perspective development and organizational and economic socialization of entrepreneurship, is

singled out. The stages of formation and dissemination of the national theoretical model of entrepreneurship development are characterized.

There has been clarified the essence of entrepreneurship as a socio-economic phenomenon of organizing business activity, due to which an additional product is created and organizational and economic measures are taken in order to solve social problems of the society and territories. Economic, social and business activity characteristics of entrepreneurship, which are the basis for identifying the principles of the development and organizational and economic socialization of business activity, are methodically structured. The definition of the essence of entrepreneurship as well as functional interpretations of its role in the economic and social system of human development is offered. The ideology of cognition of the essence of entrepreneurship is structured with the separation of characteristics of social and economic effects as well as the beginning of organizational and economic socialization of results. The theoretical model of cognition of the basis of entrepreneurship development socialization in accordance with the principles of market-competitive exchange is presented.

Conceptualization of the principles of economic socialization of entrepreneurship with its methodological interpretation as a system, the mechanism of dissemination of economic results in order to solve the problems of society is carried out. It is proved with a theoretical substantiation of essential characteristics that socialization of entrepreneurship is the result of economic behaviour of business owners and motivation for socially useful actions. The criteria for understanding the essence of social entrepreneurship as the highest form of its organizational and economic socialization are systematized and extended.

The methodology of organizational and economic socialization of entrepreneurship with the analysis of factors and theoretical foundations of the scientific paradigm of the problem cognition is substantiated. The methodological basis for assessing the characteristics of social entrepreneurship as the highest form and mechanism of organizational and economic socialization of this phenomenon on a market-competitive basis has been developed. Functional characteristics of social

entrepreneurship as a creative form of formation and implementation of economic initiatives and formation of social capital are identified. Constitutional capacity of social entrepreneurship to meet the needs of society on a competitive basis while extending social significance, social efficiency and social responsibility of entrepreneurial activity is proved. The methodical basis for defining functional characteristics of social business as an innovative form of business with systematization of a social component of entrepreneurial activity in classical theories of the problem cognition is developed. Organizational forms of the entrepreneurship socialization in the models of entrepreneurial formations and the national specifics of the institutional regulation of its formation in the national system of economic market exchange are identified. Essential characteristics of social entrepreneurship as a social institution in the implementation of social policy are identified. Cooperative principles of organizational and economic socialization of entrepreneurship are revealed and methodical bases of their application as a basis of organizational and economic socialization of entrepreneurship are presented. The principles of organizational and economic socialization of entrepreneurship are established by the functional effects including social activity of the enterprise, social costs of production, social responsibility, social efficiency of business activity, social efficiency of the enterprise, social function of the enterprise, social specialization. The features of characteristics and criteria of classification of the organization of social business as an innovative model are identified.

Organizational and functional bases of social entrepreneurship, its conceptual foundations as the highest form of entrepreneurship organization, socialization of social responsibility are clarified. Comparative assessments of social and classical entrepreneurship are carried out according to the criteria of the effect formation and development goal selection. Forms of social entrepreneurship are classified and structured according to the non-profit status and factor of self-financing. The differences between classical and social entrepreneurship are identified.

Essential characteristics of the cooperative form of organizational and economic socialization in relation to the factors of formation of social responsibility of enterprises

are methodically identified. Institutional capacity of cooperatives in connection with the principles of cooperation to ensure implementation of social functions by cooperative structures is clarified and considered the most acceptable organizational form of the enterprise. The role and significance of the cooperative as a social, socially oriented model of the enterprise is proved. Theoretical and methodological characteristics of positioning social responsibility of agricultural enterprises are established. The directions and criteria of estimation of the social responsibility formation in the enterprise development are defined.

There have been formed methodological provisions for assessing organizational and economic socialization of entrepreneurship in rural areas with the development of the methodological scheme for analysis (comparative assessment) of organizational and economic performance in the economy as well as a methodical scheme of scientific cognition of the principles of organizational and economic socialization of entrepreneurship in the rural areas. Characteristics of the features of social efficiency of enterprises engaged in economic activities in rural areas and in the agricultural sector in the interrelation with the methodological principles of comprehending the effects of socialization are outlined. Economic aspects of the social mission of entrepreneurship as an organizational and economic mechanism for balancing the benefits and costs that embody the social price of production are identified.

The scientifically substantiated analysis of the features of formation and tendencies of the change in organizational and economic architectonics of entrepreneurship development in rural areas under the conditions and in the course of evolution of the national economic system to the market conditions is presented. Macroeconomic trends in the development of the system of entrepreneurial management in the sectors of the economy with reference to the conditions of the rural economy are studied. Sectoral features of the formation of macroeconomic effects of entrepreneurial activity in terms of their role in ensuring employment, gross output and productivity, structural distribution of gross value added, ensuring the overall financial and economic performance of business activity are determined. Modern practice of the development and organizational and economic socialization of agricultural enterprises

is analyzed with representation of complex indicators of economic socialization of specific business entities in terms of assessing the specifics of their involvement in rural area development.

The nature of changes in social and economic efficiency of business activity in the rural sector of economy of Ukraine by the subject estimations of the development of a demographic situation, dynamics of employment of the population, sectoral dimension of the average level of wages is defined. Trends in the development of agricultural enterprises according to the main socio-economic indicators of economic efficiency are presented.

Structural dynamics of organizational and economic socialization of agricultural entrepreneurship as a factor – carrier of the social base of rural development is characterized. Characteristics of the enterprise structure according to the effects of social orientation and efficiency, motivated participation in the economic mechanism of business activity are determined. Estimates of the relationship of organizational and economic socialization of entrepreneurship in rural areas with the dynamics of transformations and implementation of the national system of the development of territorial communities are presented. Cooperative forms of social entrepreneurship as well as the relation of social efficiency of traditional entrepreneurship in agriculture with the structure of production, trends in the change of product structure and employment are evaluated. Levels of social responsibility and indicators of assessment of its peculiarities at the agricultural enterprises from the point of view of analysis of the structure of socially directed costs, which form the social price, are determined. The mechanisms of social responsibility implementation in the production system of agricultural enterprises are identified.

Organizational and economic forms and institutional practices of socialization of entrepreneurship in the context of organizational and legal forms of business activity are defined by the subjects of the classical and social sector of enterprises. The experience of social entrepreneurship development in foreign economies is analyzed with the assessment of possibilities of implementing the relevant experience at the national level and in rural areas, in particular.

The principles of formation of the public and private interest in the mechanism of entrepreneurship socialization in connection with the reform of the national agricultural sector are outlined. The methodical connection of economic socialization of entrepreneurship with the development of cooperation as a form of balancing public and private interest of business activity has been performed. Significance of economic socialization of entrepreneurship through the mechanism of cooperation as the most acceptable for the national rural development is proved. A cluster analysis of socio-economic performance of agricultural enterprises with the assessment of land and labor potential efficiency as the basic factors ensuring the effectiveness of rural development, formation of the welfare of rural population is carried out. Peculiarities of realization of social responsibility of business entities on the example of agriholdings and cooperatives are analyzed.

The concepts of improvement of the mechanisms of development and organizational and economic socialization of entrepreneurship in rural areas have been developed in the part of formation of motivational priorities and the mechanism of social entrepreneurship development stimulation; improvement of organizational and economic support for increasing social responsibility of agricultural enterprises; conceptual model of organizational and economic socialization of entrepreneurship in the implementation of the principles of sustainable development.

Key words: entrepreneurship, social entrepreneurship, organizational and economic socialization, sustainable development, efficiency of business activity, social price, socially directed costs, social responsibility, socio-economic efficiency of business activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії, розділи в монографіях:

1. **Дюк А.А.** Соціальне підприємництво у розвитку економіки: теоретичні засади визначення та ролі. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities*: колективна монографія. Kielce, Poland, 2019. С. 530-543. *(21,7/0,95 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретичні засади соціального підприємництва як оранізаційно-економічного механізму господарювання й утворення соціально-спрямованих ринкових структур).*

2. **Diuk A.A.** Organizational and functional characteristics of the role of social entreprepreneurship in economy. *Prognostication and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels:* Multi-authored monograph. Kaunas, Lithuania, 2019. С. 499-513. *(23,1/1,04 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обґрунтовано організаційно-функціональні характеристики ролі соціального підприємництва в економіці).*

3. **Дюк А.А.** Соціальне підприємництво як чинник суспільного добробуту і стійкого розвитку економічних систем. *Технології стратегічного управління стійким розвитком сучасних організацій*: колективна монографія. За заг. ред. докт. екон. наук, професора І.О. Кузнєцової. Харків, 2020. С. 17-26. (*8,8/0,46 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: визначено поняття соціального підприємництва як чинника суспільного добробуту і стійкого розвитку економічних систем).*

Публікації у наукових виданнях іноземних держав, включених до міжнародних наукометричних баз:

4. **Diuk Anna**, Vdovenko Nataliia, Baidala Viktoriia, Burlaka Nelya Managing the agricultural economic system of Ukraine: theoretical and practical aspects. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(2). P. 179-189. **(Scopus)** (*1,25/0,31 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обґрунтовано особливості управління аграрною економічною системою України).*

5. **Diuk Anna**, Horban Halina, Petrovska Iryna, Kucher Anatolii Efficiency of Tourism Activities in Ukraine: A Regional Comparison. *Journal of Environmental*

Management and Tourism. 2020. Volume XI Issue 4(44). P.874 - 882. **(Scopus)** (*0,85/0,5 друк. арк.)* (*особистий внесок здобувача: обгрунтовано ефективність туристичної діяльності в Україні).*

Статті в наукових фахових виданнях України:

6. **Дюк А.А.** Економічні агенти суспільного та приватного інтересу в процесі реформування. *Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 5. С. 142-146. URL: http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/769-dyuk-a-a-ekonomichni-agenti-suspilnogo-ta-privatnogo-interesu-v-protsesi-reformuvannya (*0,5 друк. арк.)*

7. **Дюк А.А.** Теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємства регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 14. С. 151-154 (*0,45 друк. арк.)*

8. Плоднік М.В., **Дюк А.А.** Вплив зовнішніх чинників на формування потенціалу сільськогосподарського підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Серія: Економіка і управління підприємствами.* 2017. № 6 (11). С. 159-161. (*0,32/0,16 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обгрунтовано потенціал сільськогосподарського підприємства).*

9. **Дюк А.А.,** Бурлака Н.І. Розвиток зеленого туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6604 (*0,8/0,4 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обгрунтовано розвиток соціального підприємництва на селі).*

10. **Дюк А.А.** Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2019. Вип. 809. С. 3-10 (*0,9 друк. арк.)*

11. **Дюк А.А.** Кооперація як пріоритетна форма організації соціального підприємництва в сучасних умовах. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 3(65). С. 9-17 (*0,8 друк. арк.)*

12. **Дюк А.А.** Краудфандинг як механізм розвитку соціального підприємництва. *Modern Economics*. 2019. № 18(2019). С. 43-48. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-07 (*0,66 друк. арк.)*

13. **Дюк А.А.** Теоретико-методичні характеристики ролі соціального підприємництва у розвитку сучасної економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету ім. Дмитра Моторного.* Економічні науки. 2019. № 1(39). С. 245-250 (*0,58 ум. друк. арк.)*

14. **Дюк А. А.**, Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу. *Modern Economics.* 2019. № 17(2019). С. 86-93. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-14 (*1,0 друк. арк.)*

15. **Дюк А.А.** Сучасна практика розвитку соціального підприємництва: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова.* 2019. Т. 24. Вип. 5 (78). С. 32-37 (*0,8 друк. арк.)*

16. **Дюк А.А.** Організаційні форми розвитку соціального підприємництва: аспекти теорії та практики. *Науковий журнал: Причорноморські Економічні студії.* 2019. № 44. Ч. 1. С. 5-11 (*0,9 друк. арк.)*

17. **Дюк А. А**. Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва: регіональний аспект оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. *Серія: Економіка і управління*. 2020. № 3. Т.31 (70). С. 135 - 142 (*0,82 друк. арк.)*

18. **Дюк А.А.** Засади формування соціальної відповідальності і визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Міжнародний науковий журнал: Економічний дискурс.* 2020. Вип. 2. С. 7-19 (*1,0 друк. арк.)*

19. **Дюк А.А.** Концептуально-методичні засади оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 4. С. 111-120 (*1,1 друк. арк.)*

20. **Дюк А.А.** Мотиваційні основи розвитку соціального підприємництва на селі. *Modern Economics.* 2020. № 20. С. 86-91. DOI: https://doi.org/ 10.31521/ modecon. V20(2020)-14 (*0,7 друк. арк.)*

21. **Дюк А.А.** Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 108-117 (*0,8 друк. арк.)*

22. **Дюк А.А.** Сучасний розвиток та напрями спеціалізації соціального підприємництва на селі. *Економіка та держава.* 2020. № 5. С.149-154 (*0,98 друк. арк.)*

23. **Дюк А.А.** Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2020. №2. Т. 31 (70). С. 189-195 (*0,85 друк. арк.)*

24. **Дюк А.А.** Концептуальні аспекти формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва. *Інноваційна економіка.* 2020. №3-4. С. 90-97 (*1,3 друк. арк.)*

25. **Дюк А.А.** Організаційно-економічні характеристики соціалізації підприємництва на селі в сучасних умовах господарювання. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2020. №1 (67). С. 32-40 (*1,3 друк. арк.)*

26. **Дюк А.А.** Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних підприємств на селі. *Причорноморські економічні студії.* 2020. Вип. 51. С. 80-89. (*1,3 друк. арк.)*

27. **Дюк А.А.** Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт.* 2020. №5. С. 11-16 (*0,65 друк. арк.).*

28. **Дюк А.А.** Соціально-економічна результативність підприємницького господарювання у розвитку села: аспекти зайнятості. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11-1. С. 80-87 (*0,88 друк. арк.)*

29. **Дюк А.А.** Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 27-36 (*0,9 друк. арк.)*

30. **Дюк А.А.** Економічна оцінка формування соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 2. С. 47-53 (*1,0 друк. арк.)*

31. Калетнік Г.М., **Дюк А.А.** Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 11. С. 19-29 *(1,3 / 0,65 друк. арк.) (особистий*

внесок здобувача: обгрунтовано засади розвитку кооперації як соціально спрямованої форми соціалізації підприємств на селі).

Тези наукових доповідей:

32. **Дюк А.А.** Економічна реформа як управлінський процес. Сборник материалов XI Международной научно – практической конференции «Научная мысль информационного века». 7-15 марта 2015 г., Пшемысль: Наука и студия, 2015. С. 46-47 (*0,11 друк. арк.)*

33. **Дюк А.А.** Державне регулювання аграрного сектору як невід'ємна складова реформування. Сборник материалов XI Международной научно – практической конференции «Новейшие научные достижения – 2015». 17–25 марта 2015 г., София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. С. 66-69 *(0,16 друк. арк.).*

34. **Дюк А.А.**, Доканін К.Л. Сучасний стан ринку праці країн ЄС та перспективи для України. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Аграрна наука, освіта, виробництво, європейський досвід для України». 17-18 листопада 2015 р., Житомир: ЖНАУ, 2015. С. 15-18 *(0,11 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обгрунтовано стан ринку праці України).*

35. **Дюк А.А.**, Малушенко О.С. Доходи населення та джерела їх формування в умовах трансформаційних перетворень. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством». 14-15 квітня 2016 р., Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 45-48 *(0,11 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обгрунтовано доходи сільського населення та джерели їхнього формування).*

36. **Дюк А.А.**, Попик А.І. Проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток аграрної економіки в умовах інституціональних трансформацій». 12-13 травня 2016 р., Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 34-38 *(0,11 друк. арк.) (особистий внесок здобувача: обгрунтовано розвиток соціального партнерства в Україні).*

37. **Дюк А.А.** Проблемы развития агропромышленного комплекса Украины и основные пути их решения. Сборник материалов X Междунардной

научно-практической конференции «*Формирование организационно-экономических условий ефективного функционирования АПК»*. 24-25 мая 2018 г,. Минск:БГАТУ, 2018. С. 149 -154 *(0,11 друк. арк.)*

38. **Дюк А. А.** Підприємництво та визначення його характеристик як соціальної організації. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації». 20 квітня 2019 р., Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 2. С. 16-17 *(0,14 друк. арк.)*

39. **Дюк А.А.** Соціальна відповідальність у розвитку підприємництва на селі. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Тенденції розвитку економіки у 2019 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти». 7 грудня 2019 р., Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2019. С. 56-58 *(0,11 друк. арк.)*

40. **Дюк А.А.** Методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення». 5 листопада 2020 р., Бережани: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 51-52 *(0,12 друк. арк.)*

41. **Дюк А.А.** Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору в умовах глобалізаційних процесів. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «*Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та розвитку*». 16 лютого 2019 р., Дніпро: НО «Перспектива», 2019. С. 32-34 *(0,16 друк. арк.)*

42. **Дюк А.А.** Сучасна роль соціального підприємництва у формуванні суспільного добробуту. Збірник матеріалів дискусійної платформи в рамках проєкту KNEU Creative Spark «Євроінтеграційний ресурс розвитку глобального підприємництва». 17 травня 2019 р., Київ: КНЕУ, 2019. С. 19-20 *(0,16 друк. арк.)*

43. **Дюк А.А.** Соціальне підприємництво в системі формування соціальної економіки на селі. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Євроінтеграційна перспектива та інвестиційний потенціал

економіки: теорія та практика». 14 березня 2020 р., Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2020. С. 43 - 46 *(0,18 друк. арк.)*

44. **Дюк А.А.** Мотиваційні пріоритети розвитку соціального підприємництва на селі. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Становлення нової економіки в сучасних умовах: особливості, напрями та пріоритети». 29 лютого 2020 р., Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка» , 2020. С. 55-57 *(0,16 друк. арк.)*

45. **Дюк А.А.** Розвиток соціального підприємництва на селі. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» 27 листопада 2020 р., Харків: ДІСА ПЛЮС, 2020. С. 45-46 *(0,12 друк. арк.)*

ВСТУП		23
РОЗДІЛ 1	**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЕКОНОМІЦІ І СОЦІУМІ**	38
1.1	Еволюція теорії розвитку підприємництва	38
1.2	Підприємництво у соціалізації розвитку та організації господарювання	58
1.3	Концептуалізація засад організаційно-економічної соціалізації підприємництва	81
	Висновки до розділу 1	104
	Список використаних джерел до розділу 1	107
РОЗДІЛ 2	**МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА**	141
2.1	Формування наукової парадигми організаційно-економічної соціалізації підприємництва	141
2.2	Організаційно-функціональні характеристики соціального підприємництва	164
2.3	Кооперативна форма організації господарювання і соціальна відповідальність у розвитку підприємництва	180
2.4	Методичні положення оцінки розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі	202
	Висновки до розділу 2	217
	Список використаних джерел до розділу 2	219
РОЗДІЛ 3	**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНА АРХІТЕКТОНІКА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ**	234
3.1	Макроекономічні тренди підприємницького господарювання в галузях економіки	234
3.2	Сучасна практика розвитку та організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств	247
3.3	Соціально-економічна результативність господарювання в сільському секторі	267

3.4	Структурна динаміка організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва	286
	Висновки до розділу 3	311
	Список використаних джерел до розділу 3	314
РОЗДІЛ 4	**РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ**	319
4.1	Організаційно-економічні форми та інституційні практики соціалізації підприємництва	319
4.2	Формування суспільного і приватного інтересу у механізмі соціалізації підприємництва	342
4.3	Кластерний аналіз соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств	357
4.4	Реалізація соціальної відповідальності підприємницьких формувань	373
	Висновки до розділу 4	385
	Список використаних джерел до розділу 4	388
РОЗДІЛ 5	**КОНЦЕПТИ РОЗВИТКУ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ**	395
5.1	Формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва	395
5.2	Організаційно-економічне забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств	416
5.3	Концептуальна модель організаційно-економічної соціалізації підприємництва у реалізації засад сталого розвитку	435
	Висновки до розділу 5	455
	Список використаних джерел до розділу 5	457
	ВИСНОВКИ	465
	ДОДАТКИ	475

ВСТУП

Актуальність теми. Підприємництво як всеохопна рушійна сила науково-технічного прогресу, механізм забезпечення інноваційного розвитку соціально-економічних систем відіграє провідну роль у формуванні суспільного добробуту. У процесі становлення, розвитку підприємництва, постачання на ринок економічних і соціальних благ відбувається його організаційно-економічна соціалізація. В Україні, як державі з перспективним сільським господарством, на теперішній час склалася парадоксальна ситуація щодо соціально-економічних ефектів функціонування підприємницької системи: з одного боку, аграрна галузь демонструє високу глобальну конкурентоспроможність, а з іншого, – сільські території натрапляють на значні проблеми розвитку; сільські підприємці демотивовані щодо економічної підтримки громад; домінантним мотивом підприємницької діяльності є отримання максимального прибутку; мінімальними є прояви культури соціально відповідального бізнесу; відсутні традиції соціального підприємництва. Кваліфікація причин такого стану, стійкість тенденції до становлення статусу транзитивності наявних проблем дають підстави визначити актуальність розробку науково-практичних рекомендацій щодо вдосконаленого сприяння розвиткові та організаційно-економічній соціалізації підприємництва на селі з урахуванням необхідності досягнення ефектів селозбереження.

Загальний контекст задекларованої науково-практичної проблеми позначений доцільністю теоретико-методологічного обґрунтування, а також розробку пріоритетних засад удосконалень щодо таких аспектів передбачає: поглиблення теоретичних положень, осучаснення знань про становлення та ефективність підприємництва як соціально-економічного явища й соціально відповідальної діяльності; імплементації методологічних основ організаційно-економічної соціалізації підприємництва; визначення та аналізу макроекономічних трендів соціально-економічної результативності підприємництва на селі; науково-методичної кваліфікації економічної оцінки тенденцій сучасної практики соціалізації підприємництва; розробку

концептуальних удосконалень організаційно-економічної соціалізації підприємництва з урахуванням наявної динаміки трансформацій, вагомості для досягнення перспектив сталого розвитку.

Науково-методологічні й аналітико-практичні розробки проблем підприємництва, кваліфікування його соціально-економічних основ здійснили Р. Кантільон, Р. Оуен, Д. Рікардо, А. Сміт, А. Маршалл, Т. Веблен, Й. Шумпетер, Дж. Кейнс, Р. Коуз, Дж. Тюнен, Ф. Найт, К. Менгер, О. Вільямсон та інші дослідники. Теоретико-методологічні аспекти вдосконалення й адаптивне розкриття змісту підприємництва, враховуючи національні особливості господарювання, а також специфіку сільського розвитку, аграрного сектору, сільського господарства, розробляли відомі вітчизняні науковці, серед яких: А. Шептицький, Є. Храпливий, П. Саблук, М. Малік, Ю. Лупенко, Г. Калетнік, І. Прокопа, М. Кропивко, І. Гончарук, В. Геєць, А. Мазур, В. Месель-Веселяк, Д. Шеленко, Т. Лункіна, Ю. Лопатинський, І. Свиноус та інші. Концептуальні засади організаційно-економічної соціалізації підприємництва представлені напрацюваннями О. Бородіної, В. Жука, О. Могильного, О. Шпикуляка.

Роботи цих науковців вважаємо системними й такими, що різносторонньо розкривають проблематику розвитку підприємництва з урахуванням умов його становлення-функціонування, а також відповідно до здійснених оцінок соціально-економічної ефективності. Водночас наявна в Україні система господарювання не є досконалою, вона все ще перебуває у стані утвердження ринкової моделі, зокрема виразно проступає сегмент сільського сектору. Це знаковий аргумент щодо необхідності проведення подальших досліджень проблеми для осучаснення результатів, актуалізації пропозицій щодо вдосконалення середовища підприємницької діяльності. Об’єктивно виходить на передній план доцільність розробку проблематики розвитку підприємництва на селі в контексті наукових оцінок засад і виявлення чинників та ефектів його організаційно-економічної соціалізації.

Необхідність реалізації такого дослідницького сценарію очевидна, адже в сільському секторі економіки, у розвитку села, утверджується капіталістична, а

не соціально спрямована модель господарювання. Розбудова та організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі відбувається й закріплюється в рамках системи безумовної першочергової максимізації прибутку. Тому, вважаємо, на часі саме проведення наукових досліджень, спрямованих на реалізацію науково-практичних завдань щодо соціальної ефективності бізнесу; соціальної відповідальності підприємців; соціального підприємництва; соціалізації господарювання; активізації участі підприємців у розв'язанні соціально-економічних проблем села; підприємницького сприяння досягненню критеріїв сталого розвитку. Зазначений пласт проблем є важливим, тому оприлюднення результатів їхнього опрацювання стане дослідницьким внеском у розвиток науки про підприємництво.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, грантами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи Вінницького національного аграрного університету Міністерства освіти і науки України, а саме: «Управління розвитком економічних систем в умовах міжнародної конвергенції аграрного бізнесу» (номер державної реєстрації 0107U004204), «Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення автономії аграрних підприємств» (номер державної реєстрації 0119U100786), «Розвиток органічного виробництва в Україні на основі модернізації навчального процесу аграрних закладів вищої освіти» (номер державної реєстрації 0118U00142), у рамках яких автор обгрунтував теоретико-методологічні засади розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі; здійснив методичну розробку підходу й аналітичне опрацювання оцінок організаційно-економічної архітектоніки розвитку, емпіричний аналіз практики підприємництва на селі; запропонував концепти удосконалення механізмів організаційно-економічної соціалізації підприємництва на засадах сталого розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад, науково-прикладне опрацювання проблеми розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в

Україні задля забезпечення реалізації пріоритету селозбереження й сталого розвитку.

Досягнення поставленої мети зумовило реалізацію таких завдань:

- узагальнити характеристики еволюції і становлення теорії підприємництва;
- удосконалити визначення змісту підприємництва й систематизувати його роль у розвитку та організації господарювання;
- запропонувати концептуалізацію засад визначення організаційно-економічної соціалізації підприємництва;
- ідентифікувати теоретико-методичні ознаки формування наукової парадигми організаційно-економічної соціалізації підприємництва;
- визначити організаційно-функціональні характеристики та роль соціального підприємництва;
- кваліфікувати методичні зіставлення кооперативної форми організації господарювання й соціальної відповідальності в розвитку підприємництва;
- систематизувати методичні положення оцінки розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі;
- здійснити порівняльні оцінки макроекономічних трендів підприємницького господарювання в галузях економіки;
- надати емпіричну оцінку тенденцій сучасної практики розвитку та організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств;
- оцінити тенденції соціально-економічної результативності господарювання в сільському секторі;
- розкрити характер структурної динаміки організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва;
- охарактеризувати організаційно-економічні форми розвитку та ідентифікувати практики соціалізації підприємництва на селі;
- виявити особливості формування суспільного і приватного інтересу в механізмі соціалізації підприємництва;

- здійснити кластерний аналіз соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств;
- встановити економічну специфіку реалізації соціальної відповідальності підприємницьких формувань;
- запропонувати концептуальні положення формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва на селі;
- удосконалити організаційно-економічні засади реалізації заходів із підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств;
- розробити концептуальну модель розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва в реалізації засад сталого розвитку сільських територій.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.

Предметом дослідження визначено сукупність теоретико-методологічних засад, практики розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною платформою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної науки про розвиток підприємництва, концепти пізнання його соціально-економічної ефективності. Для досягнення мети використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: *історичний* – для розгляду еволюції теорії розвитку підприємництва; *діалектичний* – для здійснення узагальнення та систематизації теоретичних положень щодо розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва; *монографічний і абстрактно-логічний* – для теоретико-методичного ідентифікування та уточнення сутності, змісту й характеристик підприємництва, визначення його ролі в розвитку організації господарювання, методичної кваліфікації соціальних ознак участі підприємств у формуванні суспільного добробуту, визначення сутності поняття «організаційно-економічна соціалізація підприємництва»; *систематизації та*

узагальнення – для виявлення теоретичних характеристик та методологічної консолідації знань про співвідношення економічного й соціального статусів розвитку підприємництва; *економічного, статистичного та порівняльного аналізу* – для визначення таких особливостей: організаційно-економічної архітектоніки розвитку підприємництва на селі, формування соціально-економічної результативності господарювання, функціонування організаційно-економічних форм підприємництва та реалізації практики його соціалізації, участі підприємств у розв'язанні проблем села, національної практики реалізації соціальної відповідальності сільськогосподарськими підприємствами; *статистичного групування* – для встановлення рівня продуктивності праці, ідентифікації факторів впливу на соціально-економічну результативність сільськогосподарських підприємств; *структурного аналізу* – для оцінки динаміки зміни показників, які формують соціальну ціну виробництва сільськогосподарських підприємств; *кластерного аналізу* – для кваліфікування структурних особливостей забезпечення соціально-економічної результативності господарювання підприємств; *графічний* – для побудови логічних схем і наочного відображення динаміки соціально-економічних показників розвитку підприємництва на селі, зокрема сільськогосподарського та соціального; *економіко-математичного моделювання* – для експертної оцінки рівня соціалізації підприємств, а також розробки оптимізаційної моделі формування доходів сільського населення за рахунок збалансування соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах; *метод формалізації* – для визначення заходів із формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва; пропозицій щодо організаційно-економічного забезпечення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, пріоритетів концептуальної моделі перспективного розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в реалізації засад сталого розвитку.

Інформаційну базу дослідження становлять: законодавчі та нормативні акти України, енциклопедичні та довідкові джерела, наукові праці вітчизняних і

зарубіжних вчених, методичні рекомендації й офіційні матеріали Державної служби статистики України, звітні матеріали сільськогосподарських та соціальних підприємств, власні розрахунки та результати досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Основні положення дисертації, які визначають її наукову новизну й винесені на захист, є такими:

вперше:

- запропоновано концептуалізацію засад організаційно-економічної соціалізації підприємництва, що полягає в обґрунтуванні залежності суспільного добробуту від результатів розвитку підприємств, їхньої участі в розв'язанні проблем соціуму з метою досягнення ефективних умов, способів формування конкурентоспроможного підприємницького устрою; запропоновано визначення організаційно-економічної соціалізації підприємництва як соціально-економічної системи, що характеризує структурований процес взаємодії стейкхолдерів як соціально відповідальних суб'єктів ринкового обміну; виокремлено складники організаційно-економічної соціалізації підприємництва як комплексного системного процесу, що включає створення і забезпечення функціонування класичних підприємств, внутрішньоорганізаційний рівень взаємодії, формування й реалізацію мотивацій соціальної відповідальності, розвиток соціального підприємництва як форми організаційно-економічної соціалізації;
- визначено структурні складові організаційно-економічної соціалізації підприємництва за сукупністю підприємств різних організаційно-правових форм, розмірів та секторальної належності, за організацією підприємницького господарювання із забезпечення зайнятості населення й соціально-економічного розвитку території, формування соціальної відповідальності підприємств, а також розвитку соціального підприємництва; сформовано методичні положення її оцінки на селі, які включають кваліфікацію складових позицій для аналізу,

методичну схему порівняння результативності, визначення галузей соціалізації за організаційними й економічними пріоритетами, визначенням соціальної ціни господарювання; організаційно-економічні характеристики ролі й методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва, а також соціальної відповідальності в механізмі підприємницького господарювання, які включають концептуальні пріоритети галузевого – сільськогосподарського спрямування*;*

- запропоновано концептуальне бачення моделі розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва в реалізації засад сталого розвитку сільських територій, в основі якої пріоритет реалізації політики селозбереження за активної участі підприємців у розбудові системи господарських, економічних, соціальних відносин, яка б сприяла формуванню організаційно й економічно соціалізованої економіки на селі, утворенню ефективних коаліцій для спільної діяльності; для економіко-математичного обґрунтування запропоновано оптимізаційну модель формування доходів сільського населення за рахунок збалансування соціальної ціни виробництва;

удосконалено:

- теоретико-методологічні засади визначення змістовних характеристик підприємництва як соціально-економічного явища, механізму практичного втілення пріоритетності поступального розвитку економічних та соціальних систем; підсистеми формування інноваційності, конкурентоспроможності, ефективності, соціальної спрямованості господарювання, що передбачає утвердження моделі організаційно-економічної соціалізації результатів, включення підприємств у провадження економічних та соціальних дій для забезпечення суспільного добробуту, що практично реалізується в системі «суспільство-підприємець-держава-ринок» як коаліції інституцій сприяння прогресу;

- ідентифікацію теоретико-методичних ознак організаційно-економічної соціалізації підприємництва, які полягають у визначенні його як соціального інституту, виду діяльності, який представлений на ринку в різних

формах організації праці і капіталу, що в прикладному сенсі утверджуються як організаційно-економічні механізми, як-от: реалізація цілей соціальної відповідальності, забезпечення економічної та соціальної ефективності підприємств, розвитку соціального підприємництва, а загалом – чинника формування суспільно вагомого підприємницького результату;

- концептуальні положення формування мотиваційних пріоритетів і організаційно-економічну схему механізму сприяння реалізації практик соціального підприємництва на селі з розробки стратегічних кроків мотиваційного сприяння становленню соціальних підприємств; обгрунтуванням пріоритетної ролі чинника кооперації в цьому процесі, зокрема в частині відповідності критеріям сталого розвитку сільських територій через спроможність до забезпечення енергетичного добробуту шляхом створення кооперативних соціальних підприємств із акумулювання й організації соціально-спрямованого обігу ресурсу відновлюваних джерел енергії сільськогосподарського походження; представленням теоретико-практичних засад визначення доцільності впровадження та розвитку краудфандингової системи стимулювання інвестицій у соціально-підприємницький процес;

- організаційно-економічні засади розробки та реалізації заходів із підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств у частині: впровадження методичної схеми визначення соціальної ціни виробництва як індикатора рівня соціальної спрямованості діяльності, що враховує територіальне розміщення підприємства; забезпечення територіально-галузевої структуризації визначення та практичного представлення соціальної ціни виробництва; застосування індикатора соціальної ціни виробництва для виявлення додаткових можливостей регуляторного сприяння соціально-економічній ефективності господарювання, зокрема щодо підвищення добробуту сільського населення;

набули подальшого розвитку:

- узагальнення теоретико-методичних характеристик еволюції і становлення теорії розвитку підприємництва як соціально-економічної

господарської системи, що уможливлює створення необхідних благ для задоволення потреб членів суспільства на засадах інноваційності, конкурентоспроможності, орієнтування на інтереси споживача та прибутковості; теоретико-методичні аргументації вибудувані на основі врахування ознак історико-еволюційного формування виняткової вагомості й надання пріоритету підприємництву в системі організаційно-економічної соціалізації результатів його розвитку через механізми їхнього поширення в предметну галузь споживання;

- теоретико-методичні представлення організаційно-функціональних характеристик соціального підприємництва, які полягають у поданні його як організаційно-економічного механізму організації розв'язання соціальних проблем на засадах креативності й соціальної відповідальності з акумулюванням та використанням спроможного соціального капіталу громади, зацікавлених індивідів, що базоване на мотивах вищого порядку;

- визначення статусу кооперації як організаційної форми підприємництва з методичним виокремленням ознак соціалізації кооперування, яке забезпечує соціально спрямовану комунікацію учасників кооперативу з налаштуванням їхньої економічної поведінки на пріоритетність розв'язання соціальних проблем, включаючи зайнятість і використовуючи доступні можливості для залучення індивідів до спільного господарювання на підприємницьких засадах, що означає організаційне сприяння поширенню соціально відповідальних структур;

- порівняльні оцінки макроекономічних трендів підприємницького господарювання в галузях економіки, що засвідчили різновекторність результатів за соціальним представленням в системі формування ефективності;

- оцінки практики розвитку та організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств із проведенням індикативного обстеження окремих сільськогосподарських підприємств на предмет аналізу динаміки стану мікроекономічної соціалізації господарювання, які полягають у виявленні безпосередньої залежності соціальної спроможності, зокрема соціальної

відповідальності від результатів господарювання, а також мотивацій власників підприємства;

- визначення й аналіз соціально-економічної результативності господарювання в сільському секторі, що виявляє системну залежність соціально-економічного розвитку села від ефективності підприємств, яка ідентифікована за оцінками тенденцій динаміки зайнятості населення, рівня дохідності праці в сільському господарстві, зміни трендів соціально-економічних показників розвитку підприємств з урахуванням регіональних особливостей, продуктивності та соціальної результативності господарювання*;*

- виявлення тенденцій структурної динаміки організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва, яка полягає у виокремленні показників для оцінки участі підприємницьких структур у формуванні соціального ефекту, зокрема на внутрішньогосподарському рівні, що стосується розробки та імплементації методичних положень оцінювання соціальної відповідальності на засадах виявлення і кваліфікації соціально спрямованих витрат за їхньою вартістю й структурою в собівартості продукції, а також за оцінками зайнятості, розвитку галузевих підсистем господарювання (рослинництва і тваринництва);

- характеристики організаційно-економічних форм розвитку та соціалізації підприємництва, що дало змогу встановити національно-ідентичний зв’язок економічного і соціального ефектів у функціонуванні сільськогосподарських підприємств, виявити особливості сучасної практики поширення соціального підприємництва в економіці й на селі, які полягають у безпосередньому зв’язку тенденції створення соціальних підприємств та якості соціального капіталу;

- наукова систематизація та кваліфікація особливостей формування суспільного і приватного інтересу економічних агентів у процесі організаційно-економічного трансформування сільськогосподарського сектору, а також методичні зіставлення тенденцій розвитку кооперації як чинника консолідації

економічних спроможностей стейкхолдерів соціалізації господарювання на селі з метою розширення їхньої участі в забезпеченні підтримки розвитку територій;

- кластерний аналіз соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств, який полягає в консолідації груп підприємств за ознакою соціальної ефективності, запропоновано кластерну модель оцінки організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва, аналізу характеристик рівня соціальної спрямованості господарювання;

- методичні положення ідентифікації та здійснення оцінки характеристик соціальної відповідальності підприємницьких формувань, що розглянуто через призму результатів господарювання структур коаліційного характеру утворення (кооперативів й агрохолдингів).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані в дисертаційній роботі теоретико-методологічні положення й науково-практичні рекомендації можуть бути використані в науково-освітній діяльності, при розбудові стратегій стимулювання розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у формуванні мотиваційних пріоритетів становлення соціального підприємництва й реалізації механізму сприяння його активному розвитку на селі, а також практичне застосування при прийнятті управлінських рішень у процесі реалізації заходів щодо забезпечення соціально-економічної ефективності господарювання, розробці заходів із підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, які впроваджені Департаментом агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької облдержадміністрації (довідка №05-01-27/722-1 від 07.10.2020 р.); запропоновані пропозиції та рекомендації щодо аналізу критеріїв соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, оцінки структури й тенденцій зайнятості сільського населення мають практичну цінність та були використані в роботі Відділу агропромислового розвитку Тульчинської райдержадміністрації Вінницької області (довідка № 01-01-

28/1431 від 07.10.2020 р.); розробці пропозиції та рекомендації щодо індикативного аналізу тенденцій економічної соціалізації підприємства, його участі в розв'язанні проблем сільського розвитку в частині оцінки розміру підприємства, матеріального стимулювання працівників, відносин власності, соціальних витрат, пріоритетів фінансування розвитку села було впроваджено у практику, зазначені пропозиції використовуються підприємством при організації планування і моніторингу соціальних витрат у процесі виробництва та формуванні ефективності господарювання через механізм мотивації праці СТОВ «Авангард» Тульчинського району Вінницької області (довідка № 58 від 18.05. 2020 р.), ФГ «Агро-Вас» Тульчинського району Вінницької області (довідка № 38 від 07.10. 2020 р.), ТОВ «Богданівське» Тульчинського району Вінницької області (довідка № 87 від 3.08. 2020 р.), ПСП «Україна» Тульчинського району Вінницької області (довідка № 101 від 13.07. 2020 р.), ПрАТ «Дружба» Тульчинського району Вінницької області (довідка № 45 від 24.06. 2020 р.). Окремі результати дисертаційного дослідження, як, наприклад, теоретико-методологічні засади організаційно-економічної соціалізації підприємництва, використано при викладанні навчальної дисципліни «Економіка праці та соціально-трудові відносини» у Вінницькому національному аграрному університеті (довідка № 01.1-60-1633 від 23.10.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, висновки та рекомендації якого отримані автором особисто. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки та пропозиції, що сформульовані автором і відображають його конкретний внесок у розвиток економічної науки. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом власних досліджень. Робота не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення результатів дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських конференціях, семінарах, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна наука,

освіта, виробництво – європейський досвід для України» (м. Житомир, 17-18 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Научная мысль информационного века» (г. Пшемысль, 7-15 марта 2015 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новейшие научные достижения – 2015» (г. София, 17-25 марта 2015 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток аграрної економіки в умовах інституціональних трансформацій» (м. Вінниця, 12-13 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством» (м. Вінниця, 14-15 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК» (г. Минск, 24-25 мая 2018 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення нової економіки в сучасних умовах: особливості, напрями та пріоритети» (м. Київ, 29 лютого 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації» (м. Полтава, 20 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Дніпро, 16 лютого 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення» (м. Бережани, 5 листопада 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (м. Харків, 27 листопада 2020 р.); у Дискусійні платформі у рамках проєкту KNEU Creative Spark «Євроінтеграційний ресурс розвитку глобального підприємництва» (м. Київ, 17 травня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції розвитку економіки у 2019 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти» (м. Одеса, 7 грудня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Євроінтеграційна перспектива та інвестиційний потенціал економіки: теорія та практика» (м. Одеса, 14 березня 2019 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та результати дослідження опубліковано в 45 наукових працях загальним обсягом, які належать особисто

здобувачеві, становить 26,5 друк. арк., у тому числі: 2 розділи – у колективних монографіях у міжнародних виданнях, 1 розділ – у колективній монографії у вітчизняному виданні, 2 статті – у закордонних виданнях, які індексовані в міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 26 статей – у наукових фахових виданнях України та 14 тез доповідей оприлюднено на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 546 сторінок. Дисертація включає 75 таблиць, 32 рисунки. Список використаних джерел нараховує 473 найменування, розміщених на 51 сторінці. Додатків 10 на 67 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЕКОНОМІЦІ І СОЦІУМІ

1.1 Еволюція теорії розвитку підприємництва

Історичний процес розвитку людства, соціально-економічних систем пройшов тривалу еволюцію. Упродовж століть відбулися зміни, які сприяли і сприяють пошуку ефективних організаційно-економічних механізмів господарювання для задоволення потреб. Зокрема, з плином століть підприємництво системно утвердилося як організаційно-економічний механізм досягнення прогресу, забезпечення економічного добробуту, впровадження якісних змін у життя суспільства, а також чинник соціального розвитку.

Наукові підходи до характеристики теоретичних і практичних аспектів розвитку підприємництва надзвичайно багатопланові, відповідають чинним в історичному аспекті етапам становлення соціального, економічного, ринкового обміну тощо. Вважаємо, що теорія і практика розвитку підприємництва пройшла тривале еволюційне становлення через усвідомлення людством необхідності пошуку шляхів якнайефективнішого задоволення потреб. Людство завжди прагнуло і прагне до якісних змін, тому трансформації господарської практики, започаткованої й здійснюваної людиною, постійно сприяють виробленню економічних, організаційних, юридичних, соціальних характеристик підприємництва, усвідомленню безальтернативності його участі в економічному вирішенні соціальних проблем.

З одного боку підприємництво є соціально-економічним явищем, а з іншого – це: господарська система, у якій створюються продукти для задоволення потреб; механізм винайдення нових процесів, утворення ринків. Тобто економічна архітектоніка розвитку підприємництва вибудовується його функціями, цілями, завданнями, які спрямовані на отримання прибутку, але у процесі суспільного перевтілення це явище, інститут організаційно-економічно соціалізується.

Еволюція теорії і практики становлення підприємництва відбувається на підставах науково-практичної діяльності щодо обґрунтувань механізмів забезпечення різних рівнів добробуту людства. Проспект еволюції підприємництва відзначається його залученістю до забезпечення розвитку різноманітних сфер життєдіяльності людини. Іншими словами – підприємницький підхід проник в економічні, господарські, соціальні, управлінські та інші системи.

Серед чинників формування теорії і практики підприємництва як організаційно-економічної моделі господарювання, визначення методологічної бази механізму ефективного його функціонування основним є потреби людини.

Еволюційні контексти пізнання теорії підприємництва і методична конструкція розкриття піднятого питання полягає в тому, що:

- становлення системи господарювання і соціального обміну між економічними агентами заради забезпечення життєдіяльності, забезпечило виникнення практичних складових підприємництва;
- утвердження законів ринку і принципів змагального конкурентного обміну утворило клас підприємців;
- підприємці почали потребувати науково-обгрунтованого підходу до розвитку своєї діяльності, а суспільство – знань про феномен підприємництва, його значення та суспільну корисність.

На теперішній час найбільш раціональної з погляду конкурентності, демократичності, прогресивності, організаційної системи господарювання – замість підприємництва – людство не винайшло. Трансформація ж наукових концепцій і практичних засад підприємництва відбувається постійно. Проте вважаємо, що в сучасному світі, з огляду на історичну практику соціально-економічного поступу, в оцінках викриття засад підприємництва першорядного значення потрібно надавати узагальненню засад господарювання.

Науково-методичні положення теорії підприємництва сформувалися в єдину логічну систему концептуального пізнання. Здійснюючи пошук

раціональних способів, механізмів досягнення виробничих, господарських та загальносуспільних цілей, людство завжди прагне удосконалення матеріальних основ цивілізації, що також визначено за підприємництвом.

Наукові дискусії про підприємництво мають давню історію, згадуються ще у творах античних філософів (Арістотель, Платон), які пізнавали питання державотворення, організацію торгівлі, грошовий обміну тощо. Історична дискусія про підприємництво як спосіб господарювання, сферу економіки, є тривалою, відповідає потребі постійного пошуку інновацій. Визнання наукою і суспільством підприємництва як соціально-економічного феномена пронизане інноваційністю.

Значимою у розвитку теорії підприємництва є епоха середньовіччя – період становлення засад організації торгівлі і обміну, утвердження законів ринку. У дослідженнях названих питань в цей період розвитку людства значна увага приділялася вивченню економічної поведінки, акцій здійснення обміну товарами та послугами [67]; питанням поділу праці, спеціалізації виробництва у забезпеченні науково-технічного прогресу, а аспекти підприємництва реалізовувалися в системі натурального господарства, яке на той час було основою економіки із забезпечення людей товарами першої необхідності; зокрема наукового і практичного вирішення вимагала проблема поділу праці між сільським господарством і промисловістю [20, с. 21 – 24]; пізнанням історії ринку [165].

Класична теорія підприємництва сформувалася значно пізніше, з проходженням тривалого періоду розвитку держави, систем господарювання. Практика підприємництва пов’язана із винайденням ефективних способів створення, нарощення багатства для підвищення матеріального добробуту людей. Визначень теоретичного змісту поняття «підприємництво» досить багато, але вони зводяться до того, що: це діяльність із виробництва товарів і послуг, яка базується на меті отримання прибутку й реалізується в умовах ризику. Це положення теорії підприємництва є класичним і в загальноприйнятих

рисах підтримується науковцями. Проте, наука розвивається, її погляди на предмети і явища еволюціонують, пропонуються інноваційні, видозмінені напрями розвитку підприємництва [94, с. 4]. З'являються новітні, інноваційні прояви і практика господарювання – наприклад, соціальне, екологічне підприємництво.

За Р. Кантільоном [165] підприємництво означає господарську суб'єктність структур, організацій, індивідуальних підприємств, які функціонально спрямовані на раціональне поєднання ресурсів, праці і капіталу для отримання прибутку [165]. Й. Шумпетер [352; 353] у підприємництві вбачав інтелектуальну спроможність реалізовувати ідеї ефективного, раціонального, конкурентоспроможного господарювання для отримання прибутку. Долан Е. та Ліндсей Д. [86; 87; 88] запропонували визначення організаційно-економічних засад підприємництва як способу, порядку реалізації нових можливостей інноваційного господарювання, що забезпечує спроможність забезпечувати конкурентоспроможність і прибутковість [86; 87; 88].

У національній ідеології наукового пізнання підприємництва переважає шумпетерівська концепція новаторства в господарюванні, на чому базуються його організаційно-економічні засади. При цьому вважається, що новаторство у підприємництві спрямоване переважно на отримання прибутку. Це загалом цілком логічний підхід, але суто капіталістичний, без будь-якого зобов'язального соціального навантаження. Із поступовою усе більшою соціалізацією господарських систем статуси підприємництва змінюються, що накладає відбиток на визначення його суті. Наприклад, виникнення соціального підприємництва дає підставу для об'єктивності характеристик з використанням засад безприбутковості. Бо соціальне підприємництво – діяльність безприбуткового характеру, але здійснювана на підприємницьких засадах.

Поширений також так званий виробничий підхід – постійний пошук нових, ефективних засобів підвищення ефективності виробництва і впровадження їх у виробництво [203, с. 155]. Проте, на нашу думку, організаційно-економічні

засади підприємництва необхідно розглядати в рамках концепції соціально-економічного явища – поєднання соціального і економічного начала в системі ринкового господарювання. Така методична конструкція пізнання вважається прийнятною, адже соціалізація господарських систем усе більше поглиблюється.

Відзначаємо етапність становлення теорії підприємництва, адже із вивченням закономірності розвитку держави, економіки, ринку вчені поступово прийшли до визнаного розуміння засад підприємництва. Звідси ретроспективний аналіз економічних теорій розвитку людської діяльності в організації господарських процесів, який ми доповнюємо, зроблений багатьма вченими.

Дослідження різнопланові за характером функціональних, організаційних, управлінських, соціальних та інших сфер взаємодії економічних агентів. Відповідно питання економіки опосередковано пов’язані з вивченням підприємництва через засади організації господарювання, соціалізації, поширенням результатів.

Теорія підприємництва, зокрема його розвитку й організаційно-економічної соціалізації, еволюціонує в рамках доктрини суспільного й індивідуального багатства. Про фундаментальне визнання соціальних основ господарювання, а значить розвитку підприємництва, зазначено ще у трактатах античних філософів, публікованих першоджерелах, класичних працях економістів та виданнях з історії економічної думки [14; 16; 29; 78; 157; 165; 168; 187; 188; 198; 200; 220; 221; 232; 233; 255; 267; 268; 269; 287; 288; 295; 309; 310; 315; 316; 319; 320]. Вважаємо, що ними, а також багатьма сучасниками визнана соціальна концепція пізнання підприємництва [4; 5; 7; 15; 18; 34; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 58; 151; 169; 173; 178; 234; 250; 261; 270: 354] з трактуванням ознак його організаційно-економічної соціалізації [54; 55; 56; 57; 60; 61; 73; 74; 75; 79; 142; 143; 156; 159; 164; 170; 175; 176; 179; 189; 292; 294; 307; 308; 360], на чому зосереджені й наші дослідження, різноаспектно змістовно представлені у працях за темою дисертації [1; 2; 3; 93 – 132; 160; 259]. Прагнучи реалізації механізмів збагачення, людство завжди здійснювало пошук ефективних моделей

господарювання – підприємницька ж здобула найширше науково-практичне визнання. Перші систематизовані знання про підприємництво запропоновані фундаторами класичної економічної науки. За висновками, які представлені в різних енциклопедично-довідкових виданнях та інших публікаціях [133; 134; 135; 136; 151; 249; 302, с. 277 – 278; 315; 352; 353], включаючи і наші авторські інтерпретації [93 – 132], підприємництво – соціально-економічний феномен, який як явище, процес та діяльність є незамінним чинником сприяння науково-технічному прогресу, формування економічного добробуту суспільства.

Першоджерела пізнання підприємництва представлені працями: Р. Кантильона [165], А. Сміта [295], Д. Рікардо [187; 188; 269], Ж.-Б. Сея [309], А. Тюрго [302, с. 277 – 278] та інших розробників теорії капіталістичної ринкової системи. Елементи підприємницького механізму господарювання відзначено представниками концепції меркантилізму – започаткували торговельну модель підприємництва. Як зазначають сучасники, зокрема М. Блауг [24; 25; 26], про це йдеться у праці Р. Кантильона «Нариси про природу торгівлі» [24, с. 39]. Елементи теорії підприємництва належать представникам фізіократичної концепції, Ф. Кене [24, с. 43 – 46; 168] – де наголошується про фермерство як діяльність, що має безпосередньо стосується підприємництва.

У загальнотеоретичному становленні ідеології підприємництва, зокрема його соціально-економічної значимості зокрема, важливі вчення: А. Сміта [295] – розробив класичну теорію формування багатства народів; Д. Рікардо [269] – визначив і запропонував засади зв’язку економічного зростання із наявністю ресурсів; Ж. Б. Сея [24; 309] – здійснив основоположну розробку закону ринків; Се [24, с. 46 – 47] – довів зв’язок виробництва і попиту з ефективністю підприємницького господарювання; Т. Мальтуса [24, с. 78 – 87] – розкрив зв'язок вартості та механізму її розподілу, а також народонаселення; Дж. Стюарта Мілла [24, с. 175 – 177; 232]– здійснив осучаснення класичних принципів економічної науки до рівня моделі розвиненого ліберального ринку; К. Маркса і Ф. Енгельса [24, с. 214 – 268; 157; 187; 221; 222; 223] – сформулювали методологічне

заперечення підприємництва як успішної ідеології організації господарювання; представників маржиналізму [17; 24, с. 270 – 297] – розроблено принципи граничної корисності, які пов'язані з підприємництвом; А. Маршалла [24, с. 299 – 380; 25; 224] – оцінки витрат і пропозиції благ, створених у підприємницькій системі; класичної теорії розміщення виробництва [24; 25; 26] – дослідження зв'язку розміщення підприємств з їхньою ефективністю; Т. Веблена [43; 44] – методологічне доведення зв'язку філософії господарювання підприємця і ділових трансакцій та інституціональної природи функціонування підприємств; М. Вебера [40; 41; 42] – визначення соціально-психологічних характеристик підприємницького господарювання в організаційній взаємодії; Й. Шумпетера [24; 25; 26; 352; 353] – обґрунтування фундаментальності впливу інновацій на досягнення ефективності, конкурентоспроможності підприємницької діяльності як економічного і соціального явища.

Поступове накопичення знань, розширення предметної галузі вивчення господарського механізму, суспільного обміну, дозволило забезпечити визнання підприємництва як: соціально, економічно і навіть політично значимої продуктивної сили; організаційно-економічної системи створення і застосування інновацій, новітніх способів здійснення виробництва, господарської, соціальної діяльності.

Концепції ж новітньої епохи вирізняються інноваційністю підходів до вивчення проблем підприємництва, адже у працях переважної більшості сучасників простежується орієнтування на ідеологію створення механізмів досягнення сталого, інклюзивного господарювання. Із заданого контексту розкриття засад еволюції теорії підприємництва, виділяємо найбільш відповідні, упізнавані згідно з критеріями концептуальних основ цього явища (табл. 1.1).

Таким чином, і зокрема, у довідкових та енциклопедичних виданнях [133; 134; 135; 136; 302], а також фундаментальних дослідженнях, запропоновані концепції підприємництва й організації господарювання: новаторська (Й. Шумпетер [135, с. 367; 352; 353]); кейнсіанська (Дж. Кейнс [135, с. 367; 167]).

Таблиця 1.1

Концепції теоретичних основ підприємництва*

Концепції підприємництва – спосіб пізнання та сукупність ідей, положень про сутність підприємництва і підприємницької функції, а також їхніх змін у процесі еволюції [135, с. 355 – 356] – здобули поширення в працях таких ідеологів підприємницької моделі економіки як: *Р. Кантильон, Дж. Тюнен, Г. Мангольт, Ф. Найт, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Дж. Мілль, К. Маркс, П. Друкер, А. Маршалл, Л. Вальрас, Й. Шумпетер, Л. Мізес, Ф. Хаєк, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, М. Фрідмен, О.Уільямсон, Р. Коуз*		
Концепція	Характеристики суті	Кваліфікація аспектів соціалізації підприємництва
Новатора Шумпетера [24; 25; 26; 135, с. 367; 352; 353]	Підприємництво – діяльність, спрямована на отримання прибутку, що досягається завдяки інноваціям	Інноваційність як чинник утвердження підприємництва та визнання його результатів на ринках і в соціумі
Кейнсіанська [135, с. 367]	Підприємництво як модель господарювання, здійснюваного поєднанням економіко-психологічних здібностей підприємця з раціональною діяльністю держави	Збалансування економічних інтересів – підприємців – і соціальних – суспільства за рахунок заходів державної політики регулювання
Фірми [135, с. 360]	Підприємництво як організаційно-економічні перетворення ресурсів, праці і капіталу в конкурентному середовищі для спрямування на ринок затребуваного товару	Організація внутріфірмових процесів і забезпечення ефективного просування товару на ринок
Підприємницького доходу [136, с. 85]	Діяльність, спрямована на ефективне здійснення ділових операцій – перевищення доходів над витратами	Ефективне здійснення ділових операцій

**Адаптовано з аналізу джерел [4; 8; 10; 11; 24; 25; 26; 58; 65; 72; 133 – 136; 182; 187; 224; 352; 353] і представлено у матеріалах публікацій автора за темою дисертації [94; 97; с. 115; 103; 105; 111; 112; 130]*

Концепції фірми (Р. Коуз, О. Уільямсон, А. Алчіан, Г. Демсец [46; 135, с. 360; 182; 313]); підприємницького доходу (Й. Тюнен, А. Тюрго, Дж. Мілл [136, с. 85 – 86]); концепція добробуту (А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл та ін. [87; 135, с. 351 – 352; 149; 188; 221; 224; 269; 295]); сучасні концепції інституціоналізації підприємництва і становлення соціально спрямованої моделі господарювання,

зокрема в аграрному секторі й на селі (В. Автономов [5]; У. Баймуратов [18]; Ю. Бондар [27]; З. Галушка [55]; В. Жохова [138]; Л. Забуранна [140]; В. Іванишин [153; 154]; Г. Калетнік [158; 162]; А. Колот [174]; С. Король [177, 178]; Б. Косович [180]; О. Краснорyцький [186]; П. Макаренко [204; 205]; О. Мороз [236]; О. Прутська [265]; К. Пугачова [266]; Ю. Лупенко [199; 229; 272; 273; 275; 278]; М. Малік [206; 208; 209; 211]; Ю. Коваленко [171; 172]; О. Шпикуляк [274; 334; 339; 345; 351]; Д. Шеленко [326; 327]; М. Кропивко [190; 191; 192]; Ю. Губені [71]; В. Дієсперов [81; 82; 83; 84]; О. Загурський [144]; О. Згурська [147]; Л. Романова [280; 281; 282] та ін. [23]; організації господарювання і підприємницької діяльності на засадах сталого соціально-економічного розвитку територій (О. Бородіна [6; 30; 301]; І. Баланюк [19]; Н. Білецька [22]; Н. Венгерська [45]; М. Волкова [49]; Я. Гадзало [52]; О. Головня [64]; І. Гончарук [66]; О. Єранкін [137]; Л. Забуранна [141]; В. Збарський [145]; О. Карінцева [166]; Ю. Лопатинський [195; 196; 197]; Г. Мазур [201]; В. Микитюк [231]; О. Мороз [235]; Г. Обиход [247]; С. Петруха [254]; М. Плотнікова [260]; Л. Газуда [276]; М. Хвесик [299; 304; 322; 323]; Л. Шепотько [328; 329; 330]; В. Юрчишин [357; 358]; Ю. Ярмоленко [359]), на поглиблення яких пропонуються наші дослідницькі трактування еволюції господарського механізму з методологічного закріплення концепції розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі, що імплементовано у наших авторських напрацюваннях [1 – 3; 93 – 132; 160; 259]; теоретико-методичних засад соціалізації економіки [77; 155; 181] в означеннях основ соціально-економічної конвергенції [33], концепції соціального капіталу [68; 69] у поширенні міждисциплінарних кваліфікацій методології пізнання підприємницької моделі господарювання.

Переходячи до більш конкретизованих оцінок еволюції теорії підприємництва, зауважимо – перше систематизоване визначення підприємництва, як зазначено в енциклопедичних, довідкових, монографічних та інших виданнях [17; 24; 25; 35; 38; 58; 65; 72; 76; 133; 134; 135; 136; 149; 156;

157; 187; 200; 221; 249; 250; 251; 257; 267; 268; 275; 302; 332], запропонував Р. Кантильон [135; 165]: він «…вважав, що підприємець – індивід, який передбачає і має бажання взяти на себе ризик, спрямований у майбутнє, поведінку якого характеризують як сподівання мати прибуток, так і готовність до витрат» [135, с. 355]. Така змістовна характеристика суб'єктної ролі підприємця в економічній системі господарювання і механізмі конкурентних відносин, а також соціальному житті, утвердилася як базова й визначила класичну теоретичну конструкцію розуміння підприємництва як процесу, явища, дії, системи.

Ідею концепції Р. Кантильона [165] підтримали Дж. Тюнен [26] (розробка теорії розміщення виробництва), Ф. Найт [240] (обґрунтування концепції ризику і невизначеності у підприємницькій системі) – у загальному контексті розгляду засад підприємництва вони акцентували увагу на конкурентних началах підприємництва, зокрема на здатності підприємця спрогнозувати ринкові зміни, оцінити переваги товару, що уособлює інноваційність. Таким чином, про інноваційність підприємництва опосередковано наголошувалося ще до появи визнаного вчення Й. Шумпетера [352; 353].

Представники австрійської школи [див.: 16; 135, с. 9; 136, с. 527; 149; 230; 267; 268; 320]: К. Менгер [149, С. 422-427], Ф. Візер [16], Л. Мізес [230], Ф. Хайєк [136, с. 527; 320], Є. Бем-Баверк [135, с. 52; 267; 268] довели нероздільність зв'язку ринкової координації і підприємництва, а також важливість інформації про кон’юнктуру ринку в оцінках можливостей просування підприємницького продукту, зокрема за ліберальної моделі державного регулювання. Проте їхні наукові переконання вважаємо сформульованими на базі удосконалення концепції Р. Кантильона [165].

Соціологічні характеристики підприємництва розкрив М. Вебер [40; 41; 42], досліджуючи соціальну природу господарських відносин, а саме: зв'язок господарства і суспільства, господарювання й економічних інтересів, форми господарств та їхню соціальну природу тощо [42, с. 263 – 296], що належить до

характеристики сучасних підвалин з вивчення засад розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва.

Як вже зазначалося, інноваційний вклад в еволюцію теорії розвитку підприємництва, що здобув поширення як базовий у забезпеченні прогресу, здійснив Й. Шумпетер [352; 353] – батько наукової парадигми розуміння підприємництва як додаткової продуктивної сили, що стає ефективною завдяки інноваціям. Підприємець за Й. Шумпетером [352; 353] – це втілювач принципово нових підприємницьких здібностей, якостей менеджменту та організації, які разом із системним залученням інновацій результують ефективність, конкурентоспроможність, соціальну спрямованість господарської діяльності, глобальний стейкхолдер, що створює чинники суспільного і господарського прогресу, матеріального добробуту, економічного зростання, утворюючи механізми вирішення суспільних проблем через організаційно-економічну соціалізацію процесу й результатів діяльності.

Еволюція концепції і науково-практичного визначення сутності підприємництва відбувається через втілення традицій функціонування економіки, утвердження організаційних механізмів господарювання на певному етапі розвитку людства. Тим самим, як було наголошено – в епоху меркантилізму основу накопичення багатства і задоволення потреб забезпечувала міжнародна торгівля; фізіократи (Ф. Кене [168]) вважали пріоритетом розвиток підприємництва в сільському господарстві; засновники марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс [222; 223]) розглядали підприємництво як непродуктивну модель господарювання; інституціоналісти (Т. Веблен [43; 44], Д. Норт [245; 246], Р. Коуз [182], О. Вільямсон [46; 313]) вважали підприємництво системою реалізації мотивів й задоволення інтересів в інституційній системі суспільства.

Крім того, багатовимірність, інноваційність, виключна важливість цього явища фундаментально доведена вченням Й. Шумпетера [352; 353]. Оцінивши циклічність економічного зростання вчений довів, що добробут націй, багатство народів залежить від економічної і соціальної ефективності підприємництва. На

його переконання завдяки своєму інноваційному статусу, підприємець забезпечує формування добробуту, втілюючи інноваційну модель економічного зростання, але головний мотив такої діяльності – підприємницький прибуток [353]. Можливість отримати прибуток – головний чинник впровадження інновацій, тому економічна роль підприємництва в процесі ринкового обміну перетворюється на соціальну.

Позиція Й. Шумпетера [353] про роль підприємництва як соціального чинника полягає у тому, що: «…ділянка економічних фактів обмежена передусім поняттям економічної діяльності. Кожна людина тією чи іншою мірою змушена здійснювати цей вид діяльності…проте, коли відбувається фахова спеціалізація членів соціальних груп, ми можемо відмежувати класи людей, діяльність яких має переважно економічний чи комерційний характер, від тих, у чиїй діяльності економічний ефект затьмарюють інші» [353, с. 22]. Соціальну роль відзначено як результат економічного розвитку підприємництва або фахової діяльності суб'єктів із соціального господарювання в рамках відповідної спеціалізації груп. Доведено, що: «підприємець – це не професія і зазвичай не тривалий статус, підприємці не створюють соціального класу в строгому сенсі, як, наприклад, землевласники, капіталісти чи робітники» [353, с. 86]; «підприємці – це особливий тип суб'єктів, а їхня поведінка – особлива проблема, рушійна сила великої кількості важливих явищ» [353, с. 88], у цьому полягає соціально-економічне значення підприємництва, яке передбачає інноваційність, боротьбу за кращі умови господарювання, мотивацію виробити і якнайвигідніше продати продукт – для максимізації прибутку. Це класична модель економічного підприємця, який капіталізує свої знання, здібності, а також матеріальні ресурси, орієнтуючись на мотиви отримати конкурентоспроможний результат, який гарантуватиме кращі умови життя. Інноваційну природу підприємництва визнає і П. Друкер [89; 90; 91; 92], за виділеними окремими ознаками – маркетинг та інновації [89; 90; 91; 92], а також Е. Дж. Долан та Д. Ліндсей [86; 87; 88] – пошук

нових можливостей вкладення капіталу і подолання стереотипів у традиційній організації господарювання [87; 88].

Т. Веблен у своїй праці «Теорія ділового підприємства» [44] звернувся до розгляду підприємства як соціальної системи, яка функціонує завдяки соціально-трудовим відносинам між людьми і є «діловою системою» і наголосив [44], що: «В сучасній економічній теорії бізнесмена іменують підприємцем і його функція трактується як координування виробничих процесів з метою виробничої економії і підвищення експлуатаційної працездатності» [44,с. 38], а «головна проблема бізнесу – питання про вигоди і збитки» [44, с. 67]. Демонструючи ділову активність, підприємство як дітище підприємця реалізує стратегію досягнення виробничо-господарських цілей, але з урахуванням інтересів суспільства в тому чи іншому товарі, послузі, що за наслідком має соціальний ефект: «Інтереси суспільства в цілому вимагають виробничої ефективності і експлуатаційної надійності продукції; в той же час ділові інтереси підприємства як такого потребують товарності продукції» [44,с. 119], тобто її реалізації для отримання доходів. Ділова активність підприємства тісно переплітається із соціальною ефективністю – результативністю, яка підпадає під класифікацію чинників соціалізації. Тому логічно зазначаємо про взаємодоповнювану еволюцію соціального та економічного начала – їхній взаємозв’язок у становленні теорії підприємництва. Вона (теорія) еволюціонує в рамках доктрини суспільного багатства й добробуту (за нашою методологічною інтерпретацією засад вчення – це симбіоз ідей Дж. Гелбрейта [78], Л. Мізеса [230], Ф. Найта [240], Р. Оуена [252], В. Петті [255], Д. Рікардо [269], А. Сміта [295]), М. Юнуса [355; 356]), а також пошуку ефективних моделей господарювання. Крім цього, вибудувані також і соціологічні теорії організації підприємницького процесу. Вченими доведено, що в процесі ринкового обміну економічна роль підприємництва – перетворюється на соціальну й реалізується через організаційно-економічний механізм.

Характеризуючи теоретичну модель розкриття піднятої проблеми вважаємо, що наука про підприємництво представлена в основному концепціями розробленими, переважно за участі науковців із країн розвиненої ринкової економіки, звідки походить це явище. Проте вагомий внесок в еволюцію парадигми підприємництва й становлення в нашій державі ринкової системи господарювання, зокрема на агрогалузевому рівні – здійснили також вітчизняні науковці. У працях з підприємницької проблеми переважає соціально-економічний аспект підприємницького господарювання, надзвичайно поширений формат кооперування. Головні акценти розвитку теорії підприємництва з відзначенням перспективи соціалізації на практиці як обґрунтованого підходу до організації забезпечення інклюзивного господарювання. Як наведено в хрестоматії С. Злупко [315] – це: А. Шептицький (соціальні аспекти господарювання, питання економічної активності господарів і примноження власності); М. Туган-Барановський (питання кооперації, справедливого розподілу соціальних та економічних благ створених підприємцями, форми організації підприємницького господарювання); Б. Мартос (ідеї кооперування як організаційного чинника сприяння успішності підприємців); Є. Храпливий (проблематика організації господарського життя населення, підприємницької діяльності за принципами кооперування) [315]. Серед вчених новітнього періоду виділяються: А. Гальчинський [58], З. Варналій [35; 36; 37; 38; 39], В. Андрійчук [8; 9; 10; 11; 12; 13], Ю. Губені [70; 71; 72], П. Гайдуцький [53], М. Малік [48; 206; 207; 208; 209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 249; 275; 277; 290; 300; 305; 306; 318], Ю. Лупенко [199; 229; 253; 256; 272; 273; 274; 275; 278; 305; 306; 318], П. Саблук [47; 48; 248; 279; 283; 284; 285; 290], П. Макаренко [203; 204; 205], В. Месель-Веселяк [227; 228; 279], О. Шпикуляк [331; 332; 333; 334; 335; 336; 337; 338; 339; 340; 341; 342; 343; 344; 345; 346; 347; 348; 349; 350; 351], Г. Калетнік [158; 159; 160; 161; 162; 163], А. Мазур [201; 202], С. Мочерний [237], М. Соболь [296], В. Геєць [60; 61; 62; 63], В. Зянько [152], Ю. Лопатинський [197; 195; 196], Ю. Нестерчук [243],

О. Гудзинський [73; 74; 75; 76] та інші. У рамках знаннєвої апробації авторського бачення проблеми до її теоретико-методологічного обґрунтування долучилися і ми у своїх публікаціях [1 – 3; 93 – 132; 160; 259]. Відповідно вважаємо, що в інформаційному обігу з'явилися теоретичні доповнення до визначення суті підприємництва за функціональним підходом. Зокрема, що підприємництво – це: організаційно-господарське новаторство із забезпечення випуску товарів (С. Мочерний [237]); тип ініціативної господарської поведінки (С. Соболь [296]); інноваційна, ризикована діяльність з метою отримання прибутку (З. Варналій [35; 37; 39]); діяльність, якій притаманна всеосяжна інноваційність як основа його конкурентоспроможності (В. Зянько [152]); інституційно зумовлене явище, яке набуло поширення у процесі пошуку людиною раціональних способів якнайефективнішого задоволення потреб (О. Шпикуляк [339, с. 9]). Трактування відповідають шумпетерівській ідеології, а також в них яскраво виражені ознаки лібералізму в організації ринкових відносин, у яких головну роль відіграє підприємець. Вони є продовженням основоположних ідей щодо характеристики суті підприємництва як функціональної підсистеми ринку. Креативно пропагується діалектична єдність підприємництва та інновацій з відзначенням чинника досягнення конкурентоспроможності на ринках.

Взагалі історична ретроспектива в Україні у контексті еволюції теоретичних засад підприємництва є особливою. Це пов'язано з фундаментальними змінами моделі економічного порядку. Особливість в тому, що протягом практично усього XX століття підприємництво було поза законом – такий висновок вважаємо історично зумовленим. При цьому зауважимо, що засади підприємництва і практики його розвитку були актуальними ще за часів Київської Русі – в епоху середньовіччя. Подібні до підприємництва види господарської діяльності тоді носили державницький характер – зі спрямуванням на участь у міжнародній торгівлі – за класифікацією концепції меркантилізму. У добу після Київської Русі із зародженням капіталістичного

способу виробництва і до початку ХХ століття підприємництво на українських землях розвивалося за законами раннього ринку, але з ознаками феодального порядку.

Відповідаючи на виклики із забезпечення ефективності дрібного господарства, особливо в умовах пріоритетності сільської економіки, підприємництво на українських землях мало кооперативну типологію. Така практика обґрунтована вченнями про економіку підприємницького господарювання, які належать М. Туган-Барановському [311; 312], В. Чаянову [324; 325]. У подальшому із входженням української території до складу радянської імперії, теорія підприємницького господарювання була відкинута і не поширювалася. Уся система економічних відносин набула одержавленого, жорстко централізованого характеру, що майже до кінця ХХ століття стримувало впровадження новітніх світових ідей підприємництва. У теперішній час ринкова підприємницька модель господарювання активно впроваджена і здобула поширення в багатьох сферах. Цей процес організаційно завершується, набув глибини щодо ринку й усвідомленості щодо суб'єктів. Формується національна модель підприємництва, але з урахуванням світових концепцій сталого, інклюзивного господарювання.

Вважаємо, що підприємницька господарська система історично формувалася виходячи з практики господарювання, у якій людство постійно проводить пошук моделей, механізмів сприяння економічному, соціальному добробуту, прогресу. Спершу підприємництво відповідало господарській діяльності, але з плином часу, утвердженням конкурентної економіки інноваційного типу проникло в інші різноманітні сфери. З цього приводу: «Підприємництво як складний економічний і соціальний феномен пройшло великий шлях історичного розвитку, відбиваючи на кожному етапі характерні риси відповідної епохи. У давні та середні віки основним напрямом підприємницької ініціативи було купецтво і мореплавання. З переходом від натурального господарства до товарного виробництва, спочатку

мануфактурного, а потім індустріального, основною сферою підприємницької ініціативи поступово стає матеріальне виробництво» [194, с. 285 – 292].

Логічну ж схему еволюції підприємницького процесу, категорійно-понятійного апарату формують дефініції: підприємець (суб'єкт господарювання); підприємництво (організаційно-господарське новаторство); підприємницька діяльність (господарювання із застосуванням інновацій з метою отримання прибутку); підприємницька ідея (інтелектуальний формат дії підприємства, що характеризує напрям досягнення визначеної цілі). Тому, консолідуючи змістовну конструкцію зазначеного, доцільно вести мову про економічне (класичне) і соціальне (специфічне) підприємництво.

Власне, підприємництво представлене як вид людської діяльності, яка: за сутністю є господарською; організовується індивідуально або ж у визначених законодавчо структурах поєднання праці і капіталу; здійснюється у будь-яких не заборонених законом сферах, наприклад, одним із видів є соціальне підприємництво і т.п. Підприємці є суб'єктами соціального, економічного і господарського, загалом ринкового процесу, які: беруть на себе зобов'язання з виконання місії виробництва продукту, надання послуг; вступають у договірні відносини зі здійснення господарських ринкових трансакцій; несуть відповідальність, діючи при цьому в умовах підприємницького ризику; спрямовують свою діяльність на досягнення цілей, які, на їхню думку, мали б призводити до отримання підприємницького прибутку тощо. Як суб'єкти підприємці відзначаються ініціативністю організаційно-управлінської поведінки, креативністю рішень, застосуванням інноваційних підходів до вирішення господарських питань в рамках досягнення конкурентоспроможності, продуктивності, максимізації збалансування вигід і витрат у виробництві.

Суб'єктна сукупність господарських організацій, які займаються підприємництвом, становлять підприємства. Вони виконують роль продуктивної сили, яка задовольняє попит на обраному для діяльності ринку, адже: «В системній ієрархії підприємство виступає як підсистема мікроекономіки та

взаємодіє з економікою з приводу придбання ресурсів і реалізації виготовленої продукції, отримання фінансових ресурсів та їх подальшого відшкодування, а також виконання соціально-економічних зобов'язань перед суспільством шляхом виплати податків і таке інше» [150, с. 27]. Окрім функціональних характеристик підприємництва як виду діяльності, формувалися організаційні структури господарювання, які також пройшли відповідну еволюцію, зокрема від індивідуального до колективного, корпоративного, партнерського начала. Також погодимося з думкою, що: «підприємництво в історико-еволюційному вимірі є інституційно-зумовленим явищем, яке набуло поширення й практичного представлення як результат постійного пошуку людиною раціональних способів якнайповнішого задоволення потреб [274, с. 9]» – економічних і соціальних зокрема, а також: «…підприємництво вже давно постало не лише як економічне явище», воно усебічно соціалізоване у створену людиною систему суспільно-економічного поступу – наслідує глобальний контекст своєї значимості, адже лише завдяки підприємництву соціум набуває статусу продуктивності» [274, с. 9], тобто йдеться про соціальну ефективність, соціальну значимість підприємницької діяльності. «Соціально-економічне значення підприємницької діяльності ґрунтується на необхідності всебічного задоволення потреб суспільства через розвиток ринку, який забезпечується за рахунок розвитку підприємницьких формувань» [332, с. 131], в економічній (класичне підприємництво) і соціальній сфері (виконанням соціальної функції класичним підприємництвом і здійсненням діяльності цільового характеру – соціальним). Наприклад, соціологічна наука трактує визначення підприємництва як [302]: соціально-економічного феномена в особі суб'єктів господарських відносин, які діють, реалізуючи мету задоволення різноманітних потреб та інтересів, а їхня діяльність відзначається ризиком, нововведеннями та ініціативою [302, с. 278].

Підприємництво з практичною появою і науковим усвідомленням характеристик, сутнісних інтерпретацій, завжди виконувало та продовжує виконувати роль продуктивної сили [105, с. 16]. Тому еволюція системи

господарювання є закономірним процесом, у результаті якого в житті людини і виник феномен підприємництва. Підприємство і підприємництво трактуються відповідно як суб'єкт і його діяльність або функція: підприємство є первинною, основною ланкою суспільного виробництва; підприємницька діяльність (підприємництво) – це ініціативна самостійна діяльність громадян та їхніх об'єднань з метою отримання прибутку; підприємство (фірма) – самостійний господарський суб'єкт, створений для виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг з метою отримання прибутку [251].

Як явище підприємництво формувалося в історичному процесі розвитку людства, побудови соціально-економічного механізму створення і розподілу благ за вартісного опосередкування ринком. Форми і організаційні структури підприємництва здобули все більшу ефективність, постійно адаптуються до нових умов. Підприємницька діяльність позиціонується у будь-якій сфері як суб'єктивна, оскільки базується на спроможності підприємця ефективно організовувати ведення бізнесу.

Інтерпретацій засад суспільної, економічної, соціальної ґенези підприємництва як механізму створення благ – чимало, але зазвичай вони зводяться до визначень цього явища як такого, що організаційно і предметно базується на використанні новітніх підходів до організації виробничого процесу, ставлячи за мету створення продукту для продажу його на ринку. Мета підприємницької діяльності – максимізація вигоди при мінімізації витрат ресурсів, капіталу та праці. Вигоду від ефективного підприємництва прагне отримати перш за все підприємець, а суспільство при цьому як організована система здобуває соціальну ефективність.

Розглядаючи філософсько-економічні концепції еволюції підприємництва як господарського механізму, соціального явища, моделі економічної взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин, організаційного чинника інновацій, логічним є визначення його похідної від ідеології ринку. Ринок є саме тим середовищем, спектр складових якого визначає засоби і можливості

підприємця створювати інноваційний продукт для реалізації споживачам, тим самим задовольняючи свої мотивації економічної цінності і їхні – соціальної.

Креатив підприємливості, конкурентоспроможності науковцями й практиками визначено як базову соціально-економічну модель досягнення успіху. Від цього креативу прямо залежить рівень національного доходу, соціального забезпечення, демографічні параметри життя нації, можливості поступального руху вперед в науці і техніці. Кожен народ має власні традиції підприємництва, які проявляються у галузевих аспектах, а також у соціальних чинниках відповідальності, способах підприємницького накопичення й розподілу багатства. Винайдення нових способів підвищення ефективності механізму створення благ, задоволення суспільних потреб, організації господарської та підприємницької діяльності також пов'язують із чинником підприємливості. У соціальному вираженні підприємливість має національні особливості, залежить від характеристик менталітету, а в економічному – залежна від середовища, дії спонукальних мотивів (утворені державою і ринком).

Дотепер наука про підприємництво актуально розвивається, забезпечує обґрунтування процесів найбільш продуктивного соціально-економічного поступу людства, що можливі завдяки ефективній роботі підприємця. Його головний інтерес, мотивації, укладаються в систему цінностей і цілей, які передбачають: новаторство заради отримання прибутку; формування іміджу прогресивності й суспільної цінності досягнутих результатів (виробничих, господарських, фінансово-економічних, соціальних тощо); стабільний розвиток підприємства як економічної одиниці; актуалізацію соціальної результативності як фактора суспільного визнання.

Теоретично специфічною є оцінка засад розвитку підприємництва у вітчизняному аграрному секторі, на селі, що зумовлено особливостями національної парадигми його становлення, організаційно-економічної соціалізації – у зв'язку з чим сформувалися відповідні наукові постулати й

концептуальні висновки, про які спочатку варто наголосити в рамках пропонованого дослідження.

В останні десятиліття в Україні відбувся перехід від адміністративно-командної системи господарювання до підприємницької. Як зазначають вітчизняні науковці економісти-аграрники [253], «перетворення колективної та державної власності, роздержавлення землі та майна в сільському господарстві забезпечили становлення аграрного ринку, базовою складовою якого стала сучасна структура форм господарювання» [253, с. 4]; «…трансформація забезпечила формування та формалізацію в аграрній сфері різних організаційно-правових форм підприємницьких структур [253, с. 4] …», тобто шляхом трансформації відбулися зміни в розвитку та соціалізації сільськогосподарських підприємств.

Економічна наука у визначенні підприємництва робить ставку на економічні, соціальні, господарські характеристики. У нинішню епоху розвитку людства підприємництво стає більше соціальним, ніж економічним явищем, набуваючи характеру соціальної організації. У процесі господарської діяльності відбувається опосередкування соціального результату економічним, що за наслідком можна оцінити як соціальну дію. Йдеться про економічну поведінку підприємця, який створюючи господарську діяльність, організовуючи постачання товарів (послуги) на ринок – здійснює процес організаційно-економічної соціалізації підприємництва.

1.2 Підприємництво у соціалізації розвитку та організації господарювання

Розвиток організаційних систем господарювання в економіках ринкового спрямування пов'язаний з існуванням підприємництва, яке можна вважати соціально-економічним явищем, що набуло всезагального проникнення в життя людей. Завдяки підприємництву відбуваються різнопланові дії з організації господарювання в різних галузях, чим забезпечується створення додаткового

продукту на благо економічного і соціального добробуту. Це означає, що теперішній світ характеризується особливостями, інноваціями, результатами й організаційними чинниками, котрі визначають людський добробут, а також формують потенціал досягати конкурентоспроможності економіки, забезпечуючи процвітання суспільства. З виникненням підприємництва сформувалися додаткові можливості для економічного, соціального зростання, поліпшення умов життя, розширення доступу до благ. Завдяки підприємництву людство дістало спроможність забезпечувати економічний і соціальний добробут широких верств населення, постійно покращуючи його якісні рівні, відповідаючи на різні виклики поглибленням інноваційності.

Відзначаючи історичні передумови становлення і розвитку підприємництва (див. п. 1.1), варто наголосити, що утвердження його форм, механізмів та соціально-економічних статусів пов’язане із прагненням людей до збагачення. Феноменальна роль підприємництва відповідає його соціально-економічній природі та значенню господарських систем у досягненні поступальності суспільно-економічного прогресу.

Історичний процес життя на землі, участі у ньому людини як головної продуктивної сили завжди є спонукальним мотивом у пошуку нових якісних форм організації діяльності із задоволення потреб, отримання вигод. Такою якісною формою організації взаємодії в господарському відношенні є підприємництво (діяльність, яка передбачає ефективне використання ресурсів, праці і капіталу, в умовах ризику, для отримання прибутку). З часом еволюції людини, її економічної, соціальної, суспільної поведінки, виникають новітні теорії, практики проникнення підприємництва у різні сфери життя людей. Феномен підприємництва в життєдіяльності людини був представлений завжди, існував уявно і функціонував на практиці спочатку в ролях різних елементів господарського процесу, способів отримання засобів для існування.

Наприклад, до новітніх теорій, практик, інноваційних типів підприємництва належить соціальне, як особлива, специфічна діяльність.

Концепція соціального підприємництва є наслідком процесу тривалої еволюції економічних відносин. Фактор соціального підприємництва виник у результаті пошуку нових, інноваційних способів поширення благ цивілізації на широке коло споживачів. Тому забезпечення логічності викладу матеріалу параграфа дисертації вимагає широкої характеристики основ класичної теорії підприємництва. Це дасть змогу ґрунтовно підійти до висвітлення засад процесу еволюції теоретичних положень розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва як цільової предметної області дослідження.

Підприємництво здійснюється підприємливими людьми, які готові діяти, досягати цілей в умовах конкуренції, ризику, що за певних умов здатен усунути їх з ринку, позбавивши статків та благ. Пересічний підприємець намагається максимально реалізувати свій потенціал, професійні здібності і технологічні можливості для здобуття кращих, конкурентних можливостей підприємництва реалізується функція підприємливості, якою володіє не кожен індивід, а лише певна частина, бо це природна здатність бути підприємцем. На базі цих ознак пропонується розкриття сутності і порівняльна оцінка визначень підприємництва як соціально-економічного явища, механізму налагодження конкурентної взаємодії стейкхолдерів у системі організації господарювання в умовах ринку.

В економічній літературі представлено багато визначень підприємництва. Переважно усі вони зводяться до факту будь-якої не забороненої законом господарської діяльності, яка здійснюється на засадах ризику і провадиться з метою одержання прибутку. Загальними функціями підприємництва є економічна і соціальна, що характерно для виконання ним економічної і соціальної ролі. Це основні функції, в рамках яких реалізується економічна і соціальна місія підприємництва як продуктивної сили суспільства. «Підприємництво створює загальну соціально-економічну основу ринкової економіки. Це невід'ємний атрибут ринкової системи господарювання, необхідна і достатня умова для її виникнення й розвитку» [203, с. 146].

Економічна наука у визначенні суті підприємництва робить ставку на економічні, соціальні, господарські характеристики. Окремі автори відповідають на питання суті підприємництва як соціально-економічного явища по-різному. На наше переконання це пов'язано з тим, що формування суспільного добробуту націй, спільнот, індивідів у сучасному глобалізованому світі залежить від багатьох чинників. Вирішальний серед них – підприємництво як економічна модель поєднання ресурсів і капіталу для досягнення цілей продуктивності, створення додаткового продукту тощо. Загалом сенс задоволення економічних і соціальних потреб у формуванні суспільного добробуту надзвичайно великий, тому наукою активно вивчаються та впроваджуються у практику як класична, так і креативні форми підприємництва – наприклад, соціальне. Хоча на перших етапах підприємницької практики переважала думка про виключно економічне значення цього явища – нині ж учені, суспільні, підприємницькі діячі визнають появу суб'єктів соціального підприємництва.

Відомий сучасник Б. Гаврилишин [51, с. 72] розглядаючи економічні та соціальні чинники розвитку сучасного суспільства наголошував на необхідності і безальтернативності системи вільного підприємництва над будь-якими іншими, адже в основу мотивацій його функціонування покладено ефекти прибутковості. Проте, підприємництво за суттю поняття відрізняється від бізнесу – передбачає процес виробництва товару або надання послуги, бізнес – будь-яка не заборонена законом діяльність, здійснена для отримання прибутку [258]. Також підприємництво – це: організаційне, управлінське, господарське новаторство, націлене на досягнення мети в отриманні прибутку [133; 134]. Змістовна співзвучність або ж сутнісна подібність цих дефініцій – це процес, націлений на максимізацію прибутку шляхом прийняття управлінських рішень, які дозволяють перевершити конкурентів за якістю або ціною, або надати інші переваги продавцю на ринку.

Діяльність підприємства у класичному розумінні функціональних статусів підприємництва спрямована на досягнення економічного результату (дохід,

прибуток, обсяг виробництва і продажів тощо), проте зі змінами парадигми соціально-економічних відносин в суспільстві змінилося сприйняття їхньої результативності. Еволюція концепцій підприємницьких засад господарювання ознаменувала поступовий усвідомлений перехід суспільства до моделі соціальної ринкової держави, вплинула на засади визначення цілей, ролей підприємництва, його соціалізації. У загальному визначенні соціалізація «процес становлення й розвитку особистості, що полягає у засвоєнні індивідом упродовж усього життя соціальних норм, культурних цінностей і зразків поведінки й дає йому змогу функціонувати у суспільстві» [302, с. 337], «процес засвоєння культури, всіх її цінностей та символів» [136, с. 333]. Зазначені аспекти співвідносяться із соціалізацією підприємництва через механізм засвоєння індивідом підприємницьких традицій, знань, розроблення стратегій і норм підприємницької поведінки. Категорія соціалізації за змістом відповідає характеристикам підприємництва як соціально-економічного феномена.

Підприємництво як соціально-економічне явище представлене в економічній, а також інших сферах життєдіяльності людини, бо підприємницький підхід притаманний багатьом секторам діяльності в умовах ринку. У філософському і організаційно-економічному контексті науковці ствердно відзначають значимість проблематики соціалізації як актуального механізму утвердження підприємницьких структур, сприйняття результатів їхньої діяльності, отримання вигід і оптимізації витрат. Проте вважаємо, що організаційно-економічна соціалізація полягає не лише в оцінках економічної результативності, а й у поширенні підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

Поняття організаційно-економічної соціалізації підприємництва визначається за сукупністю складових: організаційна соціалізація – поширення, утворення, формування підприємницьких суб'єктів різних організаційно-правових форм господарювання, що практично означає наявність, розповсюдження господарських товариств, кооперативів, приватних, державних

підприємств тощо; економічна соціалізація – рівень соціально-економічної результативності господарювання підприємств, їх внесок у створення додаткового продукту.

У систематизації досліджень розробників теорій підприємництва (табл. 1.2) усе більше значаться соціальні чинники функціонування підприємств. Соціальна значимість підприємництва загалом відповідає рівню усуспільнення господарських відносин, але за ринкової моделі – це перш за все якісна оцінка добробуту, доступності товарів і послуг, інклюзивності.

Таблиця 1.2

Визначення категорій підприємництва*

<table>
<tr><td colspan="2">Визначення сутності категорій</td></tr>
<tr><td>Підприємець – суб’єкт господарських відносин, який у ситуації ринкової невизначеності, спираючись на особливі якості (знання, ініціативність, винахідливість, нестандартні рішення), намагається організувати надання нових послуг та виробництво якісних товарів за допомогою підвищення їх додаткової вартості, раціоналізації існуючих форм економічної взаємодії з метою отримання якомога більшого прибутку [302, с. 277]</td><td>Підприємець – основний суб’єкт господарювання, який завдяки певній сукупності рис втілює у практику функції підприємництва і за свою працю отримує підприємницький дохід, мінімум – нормальний прибуток [136,с. 83]</td></tr>
<tr><td>Підприємництво – соціально-економічний феномен, що уособлює певних суб’єктів господарських відносин, дії яких спрямовані на задоволення різноманітних потреб та інтересів (матеріальних, соціальних, духовних) за допомогою діяльності, яка відзначається ризиком, нововведеннями та ініціативою [302, с. 278]</td><td rowspan="2">Підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети [136, с. 83]</td></tr>
<tr><td>Підприємництво – це передусім економічна взаємодія, але за результатами розподілу створеного продукту, обміну товарами й ефектом від споживання вона (взаємодія) перетворюється в соціальну. Через отриманий підприємницький результат, якість, втілену в задоволення потреб соціуму, підприємництво соціалізується.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Основні функції підприємництва – новаторська, організаційна, господарська, соціальна та особистісна [136, с. 83]</td></tr>
</table>

**Адаптовано та доповнено автором з аналізу літературних джерел: [136; 302], оприлюднено в публікації [97, с. 114]*

В організаційно-економічному контексті розвитку підприємств під соціалізацією розуміється склад, поширення організаційно-правових структур.

Також у цьому сенсі соціалізація означає мотивацію створювати організації, а також частку серед них таких, що виконують соціальну місію – соціальні підприємства або підприємства соціального типу. Наприклад, у складі організаційно-правових структур на селі, в сільському господарстві в цьому сенсі виділяються кооперативи.

Аналіз динаміки еволюції і концептуальних засад підприємництва дає підстави для твердження про те, що в історичному контексті відбувається його організаційно-економічна соціалізація. Проте, концепт підприємництва на етапі становлення ранньої теорії полягав у капіталістичній, економічній природі цього явища. Лише з перебігом років сформувалися соціально-економічні критерії і наукове бачення підприємництва як соціально-економічного феномена. Підприємництво проходить організаційно-економічну соціалізацію, оформлення підприємницьких структур різних форм, за якими будуються господарські відносини та здійснюється соціальний обмін.

У процесі господарської діяльності відбувається опосередкування соціального результату економічним, що за наслідком можна оцінити як соціальну дію. Тим самим йдеться про економічну поведінку підприємця, який створюючи господарську діяльність, організовуючи постачання товарів і (послуг) на ринок здійснює процес організаційно-економічної соціалізації підприємництва. Загальне визначення засад організаційно-економічної соціалізації витікає із концепцій підприємництва.

Вважаємо, що підприємництво – це передусім економічна взаємодія, але за результатами розподілу створеного продукту, обміну товарами й ефектом від споживання вона (взаємодія) перетворюється в соціальну. Через отриманий підприємницький результат, якість, втілену в задоволення потреб соціуму, підприємництво соціалізується. Формальна мета підприємництва як діяльності і підприємства як організації полягає у здійсненні ринкових угод, виконанні контрактів для досягнення кінцевого результату – задоволення економічних та

соціальних потреб із певною ефективністю, що означатиме рівень конкурентоспроможності.

Таким чином, схематично зобразимо характерні ознаки, визначення місця, роль підприємництва в господарській, економічній системі суспільства, механізмі задоволення потреб суб'єктів ринку – практиці реалізації його сутності-значимості як соціально-економічного явища (рис. 1.1).

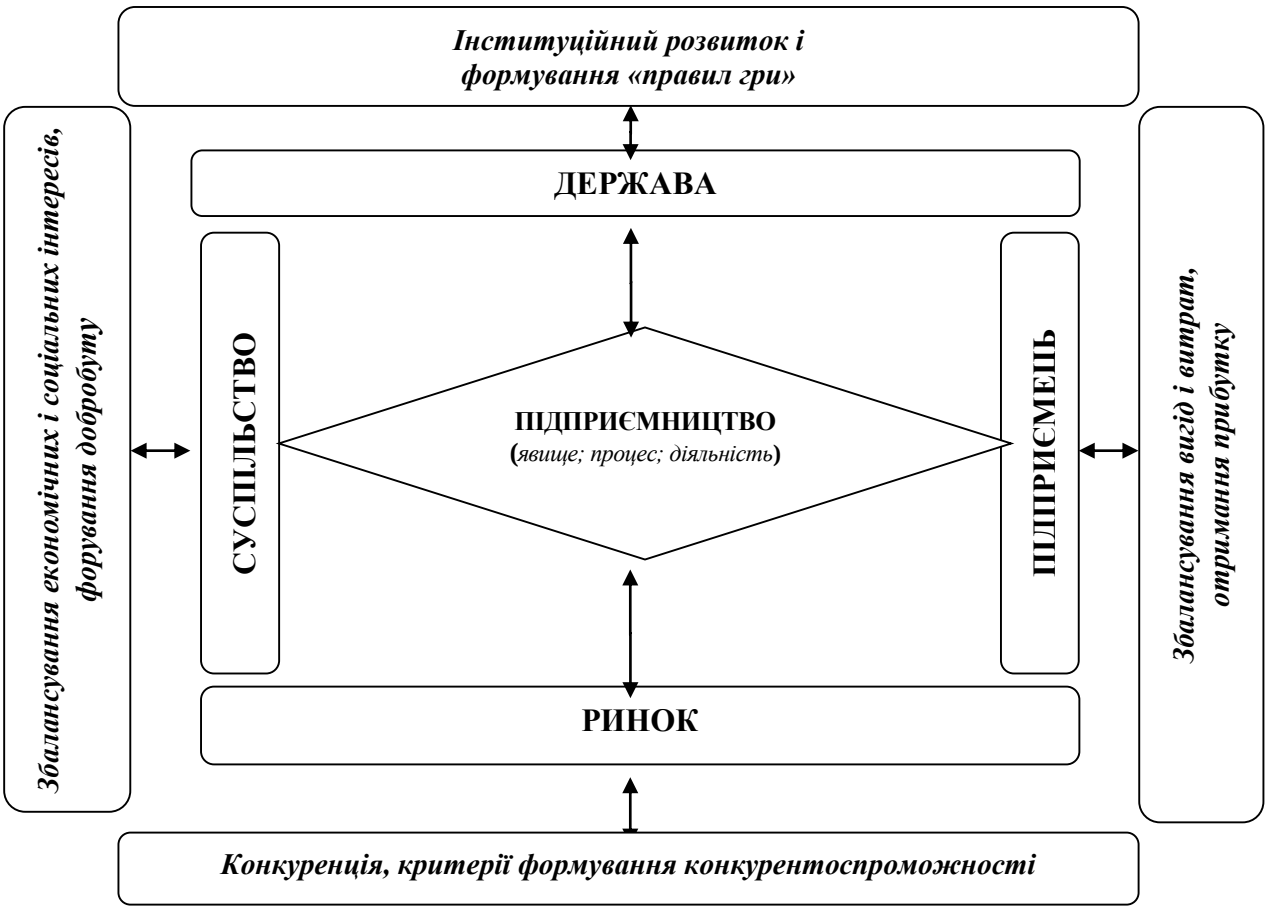

Рис. 1.1. Підприємництво та функціональна інтерпретація його ролі в економічній і соціальній системі розвитку суспільства*

**Запропоновано автором і оприлюднено в публікації [111]*

Підприємця відносять до класу креативних членів суспільства, які вмотивовані діяти в умовах ризику, здійснювати інноваційну організаційно-господарську діяльність заради отримання прибутку і тим самим приносять соціально-економічну користь для суспільства та держави.

В економічних дослідженнях підприємництво визначається як: самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних

можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети [136, с. 83]; тут же виділяють функції підприємництва (новаторська, організаційна, господарська, соціальна та особистісна) [136, с. 83]. Підприємство – це базова структура із забезпечення функціонування організацій на ринку, як виконує підприємницьку функцію з метою здійснення господарської, інноваційної діяльності [184], в контексті нашої теми додамо ще соціальну: господарська, тобто традиційно-виробнича діяльність [184, с. 27] – система економічних відносин із взаємодії продуктивних сил, спрямована на досягнення виробничих та господарських результатів [184, с. 27]; підприємницька (інноваційно-підприємницька) – сукупність економічних, соціально-економічних та інших відносин, які виникають у процесі взаємодії суб'єкта ринку із зовнішнім середовищем, спрямована на забезпечення безперервного розвитку господарської системи шляхом впровадження інновацій [184, с. 27]; соціальна діяльність – реалізація заходів зі сприяння соціальному розвитку суспільства, організації, території, забезпечувана традиційним господарським способом (як одна із функцій підприємства), або через реалізацію моделі соціального підприємства, для якого соціальна діяльність є основною.

Романовою Л.В. правильно зазначено, що: «підприємництво – це система відносин між суб'єктами з приводу особливого типу діяльності із задоволення суспільних потреб шляхом здійснення новаторської функції, стратегічно зорієнтованої на успіх [280, с. 17]», додамо, що під успіхом розуміємо економічну вигоду для традиційного (класичного) підприємництва і соціальну – для соціального. «Підприємництво є проявом життєвої активності людини в економічній сфері. Забезпечуючи взаємозв'язки ринків і ефективне поєднання виробничих ресурсів та задовольняючи найбільш нагальні запити споживачів, представлені цінами на продукцію та послугами, носії підприємницької ініціативи здійснюють цей внесок у забезпечення життєдіяльності суспільних структур. Активізація підприємницької діяльності об'єктивно пов'язана з інституційним середовищем та його здатністю мотивувати пошук оригінальних

технологічних рішень у виробництві та вдалих, соціально прийнятних стратегій на ринках продукції, послуг і виробничих факторів. Саме підприємництву належить важлива роль щодо економічного розвитку країни» [305, с. 3].

Зазначимо, що як суспільна категорія підприємництво є предметом міждисциплінарних досліджень, оскільки є точкою перетину наук, що вивчають способи підвищення рівня задоволенбості суспільних потреб (економіка, соціологія, юриспруденція тощо). Підприємництво – складний, але дієвий інноваційний механізм подолання більшості економічних і соціальних проблем, який з успіхом задіяний вже тривалий період людської історії в країнах ринкової моделі господарських відносин. «Світова економічна теорія і практика доводять, що підприємництво забезпечує життєдіяльність економічної системи та її динамічний розвиток. За рахунок підприємницьких здатностей особливих типів особистостей руйнуються усталені принципи, впроваджуються новації в техніці, технології, організації та управлінні виробництвом, у результаті зростає ефективність, розширюється зайнятість, створюються нові товари, нові ринки, нові послуги, формуються більш гнучкі структури на ринку, що дає можливість більш раціонально використовувати ресурси, стимулюється перерозподіл суспільного багатства. Значення підприємництва полягає в тому, що воно відображає низьковитратний шлях економічного розвитку. Підприємництво адекватне професіоналізму, компетентності, економічності господарювання» [280, с. 3]. У цьому феномен підприємництва – його повсюдна присутність, необхідність і значимість для економіки, соціальної сфери. Тому правильно вважається, що: «підприємництву притаманна організаційно-економічна суб’єктність, тобто у складі підприємців – фізичні та юридичні особи; філософія підприємництва – вільний індивідуалізм; підприємництво передбачає постійну раціоналізацію господарювання заради отримання економічної вигоди і соціальних результатів» [203, с. 167-168].

Підприємницька діяльність виконує соціальну місію як і економічну, бо в принципі господарюючи у виробничій сфері чи сфері обслуговування підприємець через задоволення економічних потреб впливає на соціальні.

Соціальне ж підприємництво навпаки – здійснюючи відповідну місію, через задоволення соціальних інтересів (потреб) впливає на економічні. Спільним для обох видів підприємництва є функціонування в умовах ризику, мотивація діяти у складних умовах, які інколи навіть заважають успіху. Для повної картини розуміння суті, відмінностей соціального і традиційного класичного підприємництва виділимо ознаки соціально-психологічних портретів підприємця (рис. 1.2).

Соціальна	**Економічна**
Соціальний підприємець	*Економічний (класичний) підприємець*
Характеризується ознаками аспектів психології альтруїста, який володіючи підприємницькими здібностями, талантом здобувати і правильно втілювати інновації, не прагне безпосереднього економічного збагачення	Відповідає характеристикам особистості – підприємця, який наділений талантом господаря-інноватора, який діючи в умовах ризику прагне максимізації вигоди від вкладеного у господарську діяльність капіталу з метою збагачення
Орієнтації, цілі використання соціального капіталу	
Використовує соціальний капітал для консолідації і спрямування зусиль на вирішення проблем суспільного, гуманітарного значення без отримання від діяльності прямої економічної вигоди, пріоритетом є соціальні ефекти	Використовує соціальний для забезпечення реалізації меркантильних цілей, вирішення соціальних, економічних та інших проблем держави, територій, соціуму, але з обов'язковим опосередкуванням цього процесу пріоритетом максимізації доходу

Рис. 1.2. Соціально-психологічний тип підприємця відповідно до сфери діяльності*

**Запропоновано автором*

Розвитку підприємництва відповідає багатозначність функцій і теоретико-методичних характеристик, серед яких основними є соціальні та економічні. Тобто підприємництво одночасно характеризується як економічне й соціальне явище, а його роль зводиться до економіко-соціальних функцій. Економічні та соціальні чинники підприємництва взаємопов'язані, бо на практиці це явище вже проникло без перебільшення, в усі сфери життя і діяльності людини – економічну і соціальну.

Становлення теорії підприємництва, визначення його характеристик як соціально-економічного феномена відбулося завдяки науковим інтерпретаціям ознак його значимості, адже еволюція господарювання, соціально-економічного розвитку людства, спричинила виникнення підприємництва як глобальної інновації. Завдяки підприємництву як інноваційній продуктивній силі, виявлено перспективні резерви економічної поведінки суб'єктів господарювання у: досягненні суспільного добробуту; примноженні багатства; реалізації пріоритетів збалансованого і сталого розвитку соціально-економічних систем. Класичні форми підприємництва стають все більш соціалізованими, трансформуються у різновиди за функціональним призначенням тощо.

Поступальний розвиток і поширення концепції підприємництва завжди відбувався з урахуванням галузевих особливостей економічного і соціального начала, зокрема це стосується також чинників сільського сектора. Тим самим пріоритетного значення підприємництво набуло як комплексний механізм впровадження інновацій заради суспільно-економічного прогресу, а також отримання економічного зиску в умовах бізнесового ризику. Тому й функціонує як інноваційний механізм подолання економічних і соціальних проблем, культове для сучасної людини явище. У світі величезна маса проблем – економічних, соціальних, політичних, екологічних – вирішення яких прискорюється завдяки підприємництву. Підприємницька функція і діяльність невіддільні від моделей досягнення суспільного добробуту, а підприємець є виключним агентом дифузії інновацій, без яких неможливе примноження багатства і перспективний розвиток соціуму. У цьому феномен соціалізації підприємництва – його повсюдна присутність, необхідність і значимість для економіки, соціальної сфери, що важливо в реалізації заходів формування селозберігаючої моделі господарювання в Україні.

Розвиток науки і техніки світу та усвідомлення людством пріоритетів змагальності у пошуку ефективних шляхів задоволення потреб спричинили

появу підприємництва – діяльності, яка стрімко увійшла в практику життя людей. Але зі зростанням економічного добробуту одних націй – з одного боку і відставання від них інших – з іншого, людство знаходиться у пошуку шляхів, механізмів розширення доступу населення до створюваних благ. Тому підприємництво за своєю функціональною спрямованістю проникає в неекономічні сектори людської діяльності, наприклад у соціальний. Постановка проблеми з висвітлення еволюції теоретичних положень концепції соціального підприємництва актуальна у зв'язку із загальною новизною цього явища.

Соціальні аспекти господарювання і підприємництва, які становлять фундаментальну основу теоретичних положень концепції соціального підприємництва, розкриті у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: А. Сміта [295] (досліджував причини багатства народів, приділивши значну увагу соціальній складовій результатів господарювання, зокрема розподілу створеного продукту між соціальними групами населення держави [295]); Т. Веблена [44] (розглядав виробничу систему підприємства як соціальну [44]); М. Вебера [41] (досліджував соціологічні засади взаємодії людей в організації, їх поведінки в структурі підприємницького процесу [41]); Й. Шумпетер [353] (запропонував основоположні ідеї класичного підприємництва у тому числі з урахуванням соціальних результатів як наслідків втілення інновацій [353]); М. Туган-Барановський [312] (розкрив і обґрунтував значимість кооперативу як соціальної організації, підприємства із соціальними функціями [312]); Р. Оуен за висновком М. Блауга [221] був прихильником соціалізації господарської діяльності шляхом колективного ведення економічних дій, зокрема через кооперацію [221]; М. Юнус [356] (вибудував науковий підхід до механізму поширення соціального підприємництва в середовищі бідних людей [356]); Г. Матвієнко-Беляєва [225] (розглядає соціальне підприємництво як ефективний гібридний бізнес феномен) [225]; І. Березняк [21] (соціальне підприємництво визначено як благодійну діяльність) [21]; М. Куц [193] (обґрунтовуються соціологічні моделі оцінок розвитку

відносин в соціальному підприємництві) [193]. Серед досліджень проблем соціального підприємництва та підприємництва загалом, організації економічних відносин, господарської діяльності виділяємо праці: І. Босак [31], М. Наумова [241] , Н. Доброва [85], Д. Попович [262], В. Звонар [146], Н. Проць [263; 264] та інших.

Концепція соціального підприємництва має особливості пізнання, а також визнання такої діяльності як ефективного механізму поширення благ цивілізації на широкі верстви населення. Економічна наука зробила і надалі робить вагомий внесок у розвиток теорії соціального підприємництва. Загалом оцінки активності науковців у вивченні проблематики соціального підприємництва підтверджують актуальності цієї проблеми з одного боку і на необхідності глибшого дослідження її ідейних витоків в питанні відношення до економічної думки про класичну систему підприємництва.

Соціальні аспекти господарювання і підприємництва, які представляють основу теоретико-методичних положень концепції соціального підприємництва, розкриті у працях:

- А. Сміта [295] , який, вважаємо, у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» розглядав збільшення продуктивності праці як чинник природного розподілу виробленого продукту між різними класами народу [295]; у його дослідженнях розкривається аспект витрат на громадські роботи і громадські установи, які дотично відносимо до теорії підприємництва [295, с. 561 – 580]; тут також йдеться про підприємства, їхні соціальні дії для забезпечення добробуту країни;
- Т. Веблена [44], який у праці «Теорія ділового підприємства» серед положень, які можна віднести на користь концепції соціального підприємництва, розкрив культурні наслідки машинного виробництва, соціальні причини функціонування бізнесу [44, с. 196 – 268]. Він розглядав виробничу, господарську систему як соціальну одиницю, при цьому дуже критично ставився до: загальноприйнятої в капіталістичній системі виключної

практики приймати, реалізовувати будь-які суспільні рішення з позиції вигоди – оцінки співвідношення доходів і витрат [44, с. 196]; практики, яка у значній частині зберігається у наш час і полягає в тому, що сучасна економічна політика уряду, який піклується про інтереси бізнесу, носить суто меркантильний характер [44, с. 208] – тобто ця теза підтверджує наше переконання того, що соціальне підприємництво – похідна від рівня добробуту, капіталу тощо і виникло виключно як креативна форма бізнесу. Таким чином, в дослідженнях Т. Веблена [44] простежується активна позиція щодо необхідності переважання соціальних цілей підприємництва над економічними. Вважаємо, що зазначена наукова праця Т. Веблена [44] пронизана ідеями соціальних відносин на підприємствах капіталістичної економіки, розумінням організації як соціальної системи навіть стосовно задіяних у виробництві машин і механізмів, що впливають на поведінку людей. Це значимий вклад у дослідження соціальних аспектів функціонування підприємництва, зокрема цікавим є висловлювання автора: «Дисципліна, яку формує зайнятість в машинному виробництві, як воно тут розглядається, є дисципліна мислення» [44, с. 227]. Тобто у цій праці закладено фундаментальні витоки дослідження соціальних відносин на підприємстві, а також проглядається активна позиція визнання провідної ролі соціальних цілей підприємства над економічними.

Соціальні ідеї розвитку підприємництва закладені у праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» [41]. У дослідженні просувалися ідеї залежності релігії і капіталізму, зокрема визнання зв’язку соціального розшарування суспільства і віросповідань населення. М. Вебер [41] наголошував на соціальній детермінації залежностей кількості власників капіталу, підприємців, від їхнього віросповідання – це соціальний аспект інтерпретації засад соціального підприємництва [41, с. 41] .

Основоположник сучасної теорії підприємництва як явища заснованого на інноваціях, Й. Шумпетер [353] теоретичну модель соціального підприємництва розглядав відповідно до визначення економічних наслідків

господарювання, завдяки яким підприємство виконує соціальну функцію. У своїй праці «Теорія економічного розвитку» [353] він наголошує про соціальні й економічні факти підприємницької (господарської) діяльності: «Соціальні факти є, безпосередньо – результатами людської діяльності, а економічні факти – результатами господарської діяльності. Останню можна визначити як поведінку з метою надбання благ. У цьому сенсі ми також говоримо про економічні мотиви, економічні сили в соціальному і господарському житті тощо» [353, с. 22]. Ставлячи на перше місце економічні факти функціонування підприємництва, Й. Шумпетер [353] згадує і про соціальні, говорячи про економічний розвиток загалом як наслідок діяльності підприємця для виробництва товарів. Він чітко висловлюється в соціальному плані про те, що: «…важливість усіх інших товарів теж залежить від задоволення потреб. Вони виконують цю функцію тією мірою, якою сприяють створенню споживчих товарів» [353, с. 39]. Отже, концептуальна основа підприємництва за Й. Шумпетером [353] означає характеристику цього явища як економічної функції, але за результатом соціального представлення в системі суспільного розвитку. Тобто у його вченні наявні ідеї соціального підприємництва як похідної від результатів господарювання – благ, які передаються споживачеві за відповідну плату, але ці блага задовольняють потреби членів соціуму.

Фундаментальний внесок у формування теорії соціального підприємництва, його першооснов здійснив відомий вітчизняний науковець М. Туган-Барановський [312] – через активну популяризацію ідей кооперування. Кооперативи мають соціальну природу і мету існування, тому автоматично їх можна вважати соціальними підприємствами, організаціями дрібних власників капіталу та праці, про що наголошував ще філософ Р. Оуен [252] (підтримував, пропагував рух за кооперацію і соціальні права та блага). За висновками М. Туган-Барановського [312], кооперація виходить далеко за межі виробництва, тому кооператив є соціальним підприємством, заснованим на засадах взаємної допомоги (авт.); є формою самооборони трудящих [312, с.

219]; кооператив є підприємством, котре не прагне капіталістичного прибутку [312, с. 219]. Ці тези наводять нас на думку про те, що М. Туган-Барановський [312] у своїх дослідженнях вже в кінці дев'ятнадцятого – на початку двадцятого століття усвідомлював важливість соціальної моделі підприємства через створення кооперативів. Тому його вчення обґрунтовано відносимо до основ соціального підприємництва, зокрема в сільському секторі економіки, як моделі розширення можливостей членів суспільства отримувати блага, зокрема через створення кооперативів.

У наш час дослідження соціального підприємництва проводить відомий вчений Нобелівський лауреат М. Юнус [356, с. 221], який розробив і запропонував фундаментальні основи соціального підприємництва як явища, механізму, здатного реально сприяти забезпеченню зростання добробуту населення, найбідніших верств, які не володіють ніяким капіталом, окрім своєї праці.

Парадигма соціального підприємництва також отримує розвиток у зв'язку з дослідженнями таких вітчизняних науковців як: Г. Матвієнко-Беляєва [225] (вважає, що: «соціальне підприємництво – це розвиток соціальної бізнес-ідеї, але з комерційною складовою, тобто гроші необхідні для вирішення соціальних потреб» [225]; «… соціальне підприємництво формується та існує як на основі бізнес-середовища відповідно до розвитку соціальної відповідальності підприємництва, так і відповідно до вимог соціально-економічного розвитку суспільства, виникаючи на основі некомерційної підприємницької діяльності» [225]) ; І. Березняк [21] (вважає, що: «соціальне підприємництво знаходиться на стику традиційного підприємництва та благодійності»; «…бере від благодійності соціальну спрямованість діяльності, а від бізнесу – підприємницький підхід» [21]); М. Куц [193] (розглядає соціальне підприємництво в широкому розумінні як функцію будь-якого бізнесу, що спрямований на створення благ для суспільства, зазначає, що «…

будь-який бізнес можна розглядати як соціальне підприємництво з погляду інституційних схем» [193]).

Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ соціального підприємництва здійснили І. Босак [32] (охарактеризовано основні ознаки та особливості сучасного розвитку соціального підприємництва); М. Наумова [241] (визначені ролі соціального підприємництва з позицій характеристики його ролі у соціально-економічному розвитку суспільства); Н. Доброва [85] (загальні теоретичні інтерпретації суті соціального підприємництва); Д. Попович [262] (обґрунтування значення соціального підприємництва як перспективного інструменту вирішення проблем сучасного суспільства); В. Звонар [146] (охарактеризовано ролі і значимість соціального підприємництва як механізму подолання викликів розвитку ринку праці); Н. Проць [264] (розкриття проблематики соціального підприємництва аналізом досвіду країн-лідерів).

Дослідження соціального підприємництва в сучасній соціально-економічній науці є надзвичайно динамічними, забезпечують якісне накопичення знань. До того ж, соціальне підприємництво виникло як наслідок зростання добробуту людей, з виникненням розуміння необхідності пов’язати економічний (фінансовий) із соціальним. Культивуючи ідею соціальної відповідальності, соціальної спрямованості бізнесу, науковці і практики довели життєздатність організацій соціального підприємництва.

Таким чином, науковцями доведено, що підприємництво має соціальне начало, адже започатковується людиною, а людина – особистість соціальна, тому підприємець навіть розглядається в статусі суб’єкта соціальної психології: «Носіями підприємницької функції є особистості з неординарним типом мислення, характером та поведінкою, бо для здійснення творчої функції людина повинна мати особливі якості. При чому ці якості стосуються її внутрішнього світу і тому вивчаються не тільки економістами, а й спеціалістами в галузі соціології та психології» [280, с. 222]. Соціальне начало

підприємництва тісно пов’язане з економічним, адже визначає мотивації господарської поведінки на ринку для досягнення мети прибутковості, а з часом – соціальної значимості результатів – формування соціального статусу підприємця, який дбає про вирішення суспільних потреб. В соціальному фокусі результативності виявляється аспект соціальної відповідальності, організаційно-економічної соціалізації підприємництва як функції, механізму господарювання.

На практиці підприємництво – це пошук нових можливостей [86], завдяки яким створюється матеріальний продукт чи послуга для майбутнього споживання, тобто для задоволення потреб споживача. Традиційно науковці і практики розглядають переважно економічну роль і функції підприємництва, але потрібно звернути увагу на соціальні аспекти. Підприємницька функція структурується відносно загальних засад визнання призначення цього явища в соціумі та економіці, а також відповідно до тих цілей, які ставить конкретне підприємство. Правильно вважається, що: «підприємництво в капіталістичній економіці є фактором зростання, створення власності, багатства не тільки свого, але національного. За рахунок податків із прибутку вирішуються соціальні проблеми. Тобто підприємництво виконує функцію суспільного добробуту» [280, с. 49]. Відзначається висока економічна і соціальна роль підприємництва, яке виражає втілення здібностей кращих представників суспільства креативно вести бізнес, що призводить до накопичення багатства, поліпшення умов життя, побуту тощо. Відповідно до характеристик значимості підприємництва в сучасному світі, попередньо до підсумку розглянемо систематизовані економічні і соціальні ознаки підприємництва (рис. 1.3).

Визначені ознаки характерні як для традиційного – спрямованого на отримання прибутку за результатами господарювання підприємництва, так і для соціального – механізм та результативність функціонування якого не передбачає отримання прибутку, а переважно доходів для самофінансування.

Базові характеристики: *креативність ідеї; інноваційність і раціональність; ініціативність; ризикованість; прагнення вигоди*	
Економічні ознаки: *ризики інвестицій і прибутковості; матеріальна основа мотивації отримання доходу; спосіб здійснення виробничих відносин*; *статус визначального фактора економічного зростання*	**Соціальні ознаки:** *втілення соціальної місії за наслідком задоволення потреб членів суспільства; залежність від здібностей людини-підприємця як соціальної особистості; залежність від якостей соціального середовища*

Рис. 1.3. Економічні і соціальні ознаки підприємництва*

**Систематизовано і доповнено автором на основі вивчення літературних та інформаційних джерел: [203; 237; 257; 262; 266; 274; 280; 281; 286; 288; 291; 292; 354] з оприлюдненням в публікації [104, с. 110]*

Є всі підстави вважати, що категорія «підприємництво» надзвичайно широко представлена як об'єкт, предмет дослідження різних наук, зокрема тих, що вивчають засади соціально-економічного, структурного, політичного, правового механізмів організації задоволення потреб членів суспільства, чинників підвищення їхнього добробуту. Таким чином, економічна наука у визначенні суті підприємництва робить ставку на економічні, соціальні, господарські характеристики. На наше ж переконання, в нинішню епоху розвитку людства підприємництво стає більше соціальним, ніж економічним явищем, набуваючи характеру соціальної організації [105, с. 17].

Також, наприклад, у практиці є галузеві особливості підприємництва. Науковці вважають, що: «соціальна значимість підприємництва як генератора сільського розвитку зумовлена спроможністю його суб'єктів до формування, накопичення та активізації матеріально-фінансових джерел задоволення людських потреб» [275, с. 20].

На думку П. М. Макаренка [203, с. 26] стосовно економічної моделі господарювання, соціальний контекст підприємництва означає його суспільний характер, тобто соціалізацію. Автор також висловлює думку, що соціалізація не є результатом розвитку ринкових відносин як таких [203,с. 27]. Відповідно

можна робити висновок про те, що соціалізація за своїм характером, результативністю означає стан соціальної відповідальності підприємців, а також регуляторні аспекти державної соціальної політики.

Соціальні й економічні ознаки підприємництва є взаємодоповнюваними, вони невіддільні одна від одної, тому розмежовуючи їх потрібно розглядати як органічну єдність. В продовження засад імплементування філософської концепції соціального контракту, яка розглядалася ідеологами ліберальної моделі ринкового суспільства, зазначаємо, власне, переконання про те, що така модель чи не найбільше підходить для визначення загальних рис методичної оцінки соціального й економічного характеру підприємництва. Ця ідеологія передбачає конкуренцією між економічним і соціальним началом підприємництва в розумінні суспільства як ринку економічних і соціальних послуг, засобів задоволення потреб людини. Ринок при цьому як ареал соціально-економічної взаємодії, що за рахунок «невидимої руки» – за логікою вчення А. Сміта [295], установлює обмеження, формує мотиви поведінки суб'єктів. Завдяки цим процесам, конкурентному середовищу господарювання виявляється як соціальний, так і економічний характер підприємництва, реалізується його першооснова – задоволення інтересу – економічного і (або) соціального. Соціальне і економічне начало підприємництва на практиці втілюється в економічних та соціальних структурах підприємств, що діють на ринку: «…ринок – це закон, що регулює суспільний порядок без законодавця. Закон вартості регулює відносини обміну між товарами і стосунки між людьми, які виражаються відносинами між товарами, без будь-якого зовнішнього втручання» [271, с. 53]. Відносини такого роду відносини є в тому числі місією підприємництва, підприємств як організаційних господарських структур, які вбудовані в ринок, конкурують між собою за кращі можливості задоволення соціальних та економічних потреб людини (споживача).

Слушною вважаємо думку, що: «у контурах ринку, підприємництво вже давно постало не лише як економічне явище, воно усебічно соціалізоване в

створену людиною систему суспільно-економічного поступу – наслідує глобальний контекст, адже лише завдяки підприємництву соціум набуває «статусу» продуктивності» [339, с. 9]

Відповідно до ідеології ринку, підприємництво традиційно розглядається з позицій економічного начала і наслідку капіталізації ресурсів через господарський механізм, баланс попиту-пропозиції на вироблений товар (послугу), що в кінцевому випадку передбачає мотив отримання прибутку. Соціальні особливості ознак підприємництва полягають у соціальній ефективності економічних заходів, а також у формуванні вищої формації підприємництва, а саме – соціального – як виду діяльності з соціальними цілями. Тобто характер підприємництва розглядається через статус, функції, завдання, мотивації і результативність за оцінками створеного продукту.

Здійснюючи пошук моделей продуктивних удосконалень способів організації господарської діяльності, вчені і практики дійшли до визнаного розуміння важливості підприємництва як раціональної організаційної системи побудови багатогранного процесу взаємодії продуктивних сил, інноваційного розвитку виробничих відносин.

Є підстави вважати підприємництво глобальною інновацією, продуктивною силою, яка змінила світ, посиливши його можливості в ефективному економічному зростанні, організаційно-економічному забезпеченні соціального добробуту людей. З часом класичні форми підприємництва трансформувалися в різновиди, наприклад у форматі соціального підприємництва.

Підприємництво є особливим за значимістю для людини фактором забезпечення, без ефективності якого неможливо забезпечити зростання добробуту. Розвитку підприємництва притаманна багатозначність функцій і теоретико-методичних характеристик, серед яких основними вважаємо соціальні та економічні. Тобто підприємництво одночасно характеризується як економічне й соціальне явище, а його роль зводиться до економіко-соціальних функцій.

Економічні та соціальні чинники підприємництва взаємопов'язані, що в теорії характеризовано різними визначеннями, наприклад, в економіці і соціології.

Наукова проблематика теоретичних засад підприємництва, його поширення, а також організаційно-економічної соціалізації в галузевих системах ринку викладена багатогранно, різносторонньо, відзначимо масштабність пізнання проблеми. У формуванні першооснов підприємництва переважали його пізнання як економічного механізму, у якому мають реалізовуватися завдання креативної капіталізації ресурсів і забезпечуватися максимізація прибутку, проте з часом це явище утвердилося як соціально-економічний феномен господарювання.

Адепти теорії підприємництва опосередковано завжди стверджували про економічну соціалізацію підприємництва. Тобто підприємництво трактується як соціально-економічний феномен в організації функціонування форм господарювання для досягнення цілей в умовах ризику. Критичний аналіз досліджень і публікацій з обраної проблематики можна безкінечно продовжувати, але незважаючи на широкий спектр пізнання, існують аспекти, які потребують додаткового розгляду. Тому у підсумку зазначимо, що варто розглядати соціальне і економічне начало підприємництва як чинники його соціалізації. Загальногосподарський сектор соціалізації підприємництва – через створення соціально значимих ефективних продуктів; суспільний – утвердження підприємства як бренду. Критерії й ознаки соціалізації підприємництва: меценатство; філантропія; розвиток соціальних підприємств; соціальна відповідальність підприємств. У цьому вся сутність підприємництва як соціально-економічного феномена сучасної організації господарювання, чинника забезпечення економічного добробуту і соціальної стабільності суспільства.

1.3. Концептуалізація засад організаційно-економічної соціалізації підприємництва

Розвиток підприємництва в ринковій системі пов'язаний із реалізацією економічних і соціальних статусів, у рамках яких відбуваються структурні зміни й забезпечується ефективність господарювання. При цьому підприємництво є економічною системою, яка соціалізується через механізми проникнення у різні сфери життєдіяльності суспільства для реалізації економічної (отримання прибутку) та соціальної (задоволення соціальних мотивацій) мети. Також правильним є наголошування на тому, що підприємництво – це певна система цінностей та символів, які упорядковуються у процесі їхнього організаційно-економічного засвоєння у процесі створення-функціонування підприємницьких суб'єктів. Такий тип економіки ще називають змішаним у якому держава і ринкові агенти, зокрема підприємницькі формування, взаємодіють, будуючи збалансоване на засадах сталого розвитку суспільство споживання. На господарчому рівні соціалізація підприємництва означає участь працівників підприємств в управлінні, формуванні капіталу, розподілі прибутку – це значимий мотиваційний аспект організації. Усе наведене вище характеризує соціально спрямований устрій економіки і підприємництва.

Від початку теоретико-методологічної ідентифікації і практичного провадження, підприємництво є об'єктом посиленого наукового інтересу. Починаючи з оцінок першооснов підприємницького господарювання і закінчуючи усталеними концепціями розуміння цього явища, наука збагатилася напрацюваннями й висновками: в питаннях загального визначення і пізнання економічної природи підприємництва; у проблематиці соціалізації підприємництва як форми креативного механізму здійснення ефективного господарювання; у розкритті особливої структурно-функціональної специфіки організаційно-економічного і соціального значення цього питання на галузевому рівні, що варто безпосередньо віднести до проблематики соціалізації або ж

поширення підприємств ринкового спрямування із здобуттям ними результатів для задоволення суспільних та індивідуальних потреб тощо.

Соціальні аспекти розуміння підприємництва спершу не знаходили узгоджувального розуміння серед представників класичної економічної науки, проте пріоритет соціалізації підприємницької діяльності було відзначено в соціології. Зокрема завдяки напрацюванням М. Вебера [41; 42] поширилися ідеї міждисциплінарного пізнання підприємництва – поєднання не лише економічної ідеології, а й соціальної, що в практиці може означати організаційно-економічну соціалізацію господарювання. Пріоритетність такої конструкції вивчення проблеми очевидна, адже «господарство і суспільство» [42] нерозривно взаємодіють, створюються і функціонують підприємства різних типів організацій, а створені в них товари-послуги – опосередкуванням конкуренцією соціалізуються споживанням.

Дослідження проблеми підприємництва є міждисциплінарними, тому що здійснюються в рамках методології економічної і соціологічної науки. Вважаємо, що соціальний контекст пізнання методично формується визначеннями поняття соціалізації [302, с. 337] і категорії соціального капіталу [337; 350] як втіленням якостей соціальної координації суб’єктів соціально-трудових відносин в системі ринку, а також утворених ними організаційних структур. Також «соціалізація – процес становлення і розвитку особистості, набуття нею соціальних норм, традицій, цінностей, умінь, здібностей» [302, с. 337]. Вона впливає на формування в індивіда підприємницьких здібностей, конкурентного мислення, прагнення до інновацій; відбувається у процесі соціальної взаємодії [302, с. 57], адже підприємства як організації є активною формою соціальної взаємодії людей для досягнення цілей, забезпечення прибутку.

Ідеї економічної й організаційно-економічної соціалізації підприємництва розглядаються також крізь призму: формування національного багатства – Е. Харитонова і Е. Крилова [321]; створення економіки соціального

бізнесу – М. Юнус [355, с. 25 – 39; 356]; соціальних устоїв кооперації, включаючи сільськогосподарську діяльність − С. Бородаєвський [29], В. Зіновчук [148], М. Малік [207]; організаційно-функціональних характеристик соціального підприємництва, формування соціального капіталу, соціальної відповідальності – Д. Борнштейн [28], З. Галушка [54; 55; 56; 57], Дж. Коулман [183], О. Шпикуляк [338; 350], Г. Калетнік [158; 160; 163]; трансформаційної динаміки розвитку економіки і сільського (аграрного) сектору, становлення форм господарювання: Ю. Лупенко [253; 278], П. Саблук [248; 279; 285], В. Месель-Веселяк [227; 279], М. Сичевський [289].

Генетичним підґрунтям інтелектуального становлення засад економічної соціалізації підприємництва, що склалися в історичному процесі набуття ним економічної і соціальної значимості є: філософська теорія соціального контракту, принципи суспільного договору, які лежать в основі первісного інтерпретування ідеї ринку.

Проте, першочергово соціальний контракт, який ми розглядаємо як попередника підприємницької моделі, визнавався як суспільно-політичний чинник консолідації людей для спільного існування. Наявність соціального контракту як узгодженої моделі поведінки учасників підприємницького процесу, ринку, відповідає критерію, засадам економічної соціалізації підприємництва і поступово сприяє перевтіленню його із суто господарської в соціальну форму господарювання. Тому підприємництво формується в рамках нових статусів соціального контракту, суспільного договору, який передбачає домінування фактора соціальної значимості господарювання над економічною (капіталістичною). Тим самим унормовується статус підприємства як економічно соціалізованої організації, яка використовуючи класичну підприємницьку традицію господарювання досягає прибутковості. Але не для традиційного збагачення, а для спрямування прибутку на вирішення соціально значимих проблем. Тобто діє принцип «прибуток заради соціального результату», а не «прибуток заради прибутку».

У моделях економічно соціалізованого підприємництва діє принцип, який можна порівняти з аспектами безпеки соціальної угоди в суспільстві: «Соціальний контракт розглядає формування суспільства як безпрограшну гру (всі «виграють» безпеку та громадянський мир), а відносини між різними державами продовжують вважатися грою з нульовою сумою (виграти можна лише те, що програють інші)» [271, с. 7]. У нашому випадку – це економічно соціалізовані за організаційним статусом і функціональним спрямуванням підприємства, а учасники цих підприємств – суб'єкти, які зацікавлені у створенні благ, які забезпечують вирішення суспільно значимих проблем.

Функціональні характеристики економічної соціалізації визначені характером її місії – задоволення потреб суспільства не лише на безприбуткових, волонтерських засадах, але й на засадах інноваційності. Вирішуючи такі проблеми, за рівнем досягнення результату цей сектор підприємницької діяльності стає базою для формування соціальної економіки. Ця модель в теорії кваліфікується за сукупністю визначень, які формують наукове знання про соціальну економіку (табл. 1.3).

Проблеми сучасного розвитку підприємництва актуалізуються завдяки багатовимірності соціально-економічних процесів. Із переходом до вищих рівнів розвитку, підвищенням матеріального добробуту поглиблюються процеси соціалізації організаційно-економічних структур.

Соціальне начало в організації, економіці функціонування, розбудові підприємництва визнане динамічним зокрема для реалізації засад сталого розвитку. Впровадження соціального начала у систему підприємництва в Україні в сучасних умовах господарювання на селі, тобто соціалізації, потребує наукової оцінки.

Також, з одного боку, загалом проблематику соціалізації потрібно визнати важливою, а з іншого – більш ніж актуальною з погляду комплексу соціально-економічних проблем в українському селі.

Таблиця 1.3

Визначення поняття «соціальна економіка» у формуванні критеріїв і ознак економічної соціалізації підприємництва*

Теоретико-методичні аспекти визначення економічної соціалізації підприємництва	
Зміст визначення поняття «соціальна економіка»	Ознаки методичних засад і функціональних характеристик щодо поняття «соціальне підприємництво»
«Соціальна економіка – це система соціально-економічних відносин, заснованих на різноманітті форм власності, свободі підприємництва, здоровій конкуренції за умов сильної соціальної політики, яка забезпечує гідний рівень життя населення та гарантує його соціальний захист на підставі високого рівня розвитку економіки» [317]	Соціальний захист населення, сприятлива соціальна політика держави в частині підтримки соціально-ефективного бізнесу, соціально спрямовані дії підприємця
«Соціальна економіка – це сукупність соціально-економічних стосунків між людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг за умови обмежених ресурсів» [297]	Інноваційний характер діяльності
«Соціальна економіка – це економіка, яка гармонійно задовольняє розумні матеріальні та духовні потреби абсолютної більшості населення» [18]	Задоволення духовних потреб населення

**Систематизовано і узагальнено автором на основі літературних джерел: [18; 297; 317]*

Таким чином, розглядаючи проблему, розмежовуємо її на загальноекономічний контекст (загальні засади соціалізації) і галузевий або секторальний (соціалізація конкретизована відносно умов сільського розвитку).

Соціальні аспекти підприємництва спершу не знаходили узгоджувального розуміння серед представників класичної економічної науки, проте пріоритет соціалізації підприємницької діяльності було відзначено в

соціології, що знайшло відображення в економічних теоріях завдяки проникненню соціальних ефектів у господарську практику.

Зокрема завдяки напрацюванням М. Вебера [40; 41; 42] поширилися ідеї міждисциплінарного пізнання підприємництва – поєднання не лише економічної ідеології, а й соціальної, що в практиці може означати організаційно-економічну соціалізацію господарювання. Пріоритетність такої конструкції вивчення проблеми очевидна, адже «господарство і суспільство» [42] нерозривно взаємодіють, створюються і функціонують підприємства різних типів організацій, а створені в них товари-послуги опосередкуванням конкуренцією соціалізуються споживанням.

У процесі господарської діяльності відбувається опосередкування соціального результату економічним, що за наслідком можна оцінити як соціальну дію. Тим самим йдеться про економічну поведінку підприємця, який створюючи господарську, організовуючи її діяльність і постачаючи товари (послуги) на ринок – здійснює процес організаційно-економічної соціалізації підприємництва. Загальне визначення засад організаційно-економічної соціалізації витікає із концепцій підприємництва.

Соціалізацію підприємництва варто розділяти на: економічну (становлення і розвиток підприємництва як явища, процесу, системи, яка забезпечує формування добробуту націй); організаційно-економічну (організація, поширення і забезпечення функціонування підприємства); соціально-відповідальну (благодійництво, створення соціальних підприємств).

Зміни в структурі підприємств, виробничій спеціалізації та ринковій кон’юнктурі сформували таку модель підприємницького господарювання, за якої зайнятість (за чисельністю працівників) системно скорочується. Для аналізу сучасного стану соціалізації діяльності підприємств враховуємо ряд організаційно-економічних чинників: соціалізацію розглядаємо зокрема через аспект зайнятості, створення робочих місць, продуктивності праці тощо. Зауважимо, що наразі сільськогосподарські підприємства залишаються одними

з основних господарюючих суб'єктів, що впливають на сталий розвиток сільських територій, тому важливим аспектом досліджень має стати проєкція соціальної складової діяльності підприємств не тільки на сферу забезпечення індивідуальних інтересів стейкхолдерів, а й на забезпечення добробуту соціальних агрегацій вищого порядку, зокрема, територіальних громад локацій, де здійснюється господарська діяльність підприємців. Таким чином сучасні підприємства набувають статусу повноцінного партнера в тріумвіраті індивід – підприємство- органи державної влади (місцевого самоврядування) в справі забезпечення сталого розвитку суспільних угруповань на всіх рівнях агрегування.

Теоретична модель організаційно-економічної соціалізації підприємництва полягає у креативному поширенні концепції розуміння цього явища упродовж століть (рис. 1.4), а також у поширенні господарських практик для досягнення економічних, соціальних результатів.

Дотичні до питання економічної соціалізації підприємництва напрацювання класичної і сучасної новітньої економічної думки є надзвичайно обширними, адже підприємництво проникло в усі сфери життєдіяльності людства.

Класична концепція соціалізації господарської діяльності започаткована ще у працях Р. Оуена [252] і А. Сміта [295]. Р. Оуен актуально наголошував на необхідності соціально спрямованого розвитку економіки через поширення кооперації [252]. А. Сміт [295] розглядав проблему соціального в господарських процесах підвищення добробуту працівника створенням комфортних умов трудової діяльності.

Уже в той час він розумів значення соціального чинника в економічному процесі. За нашим баченням соціалізацію підприємництва на селі А. Сміт [295] розглядав через аспекти обміну, адже стверджував, що: «у кожному розвиненому суспільстві головний товарообмін відбувається між міськими і сільськими

мешканцями» [295, с. 291] (обмін – похідна від господарської діяльності, яка означає вихід підприємства на ринок.

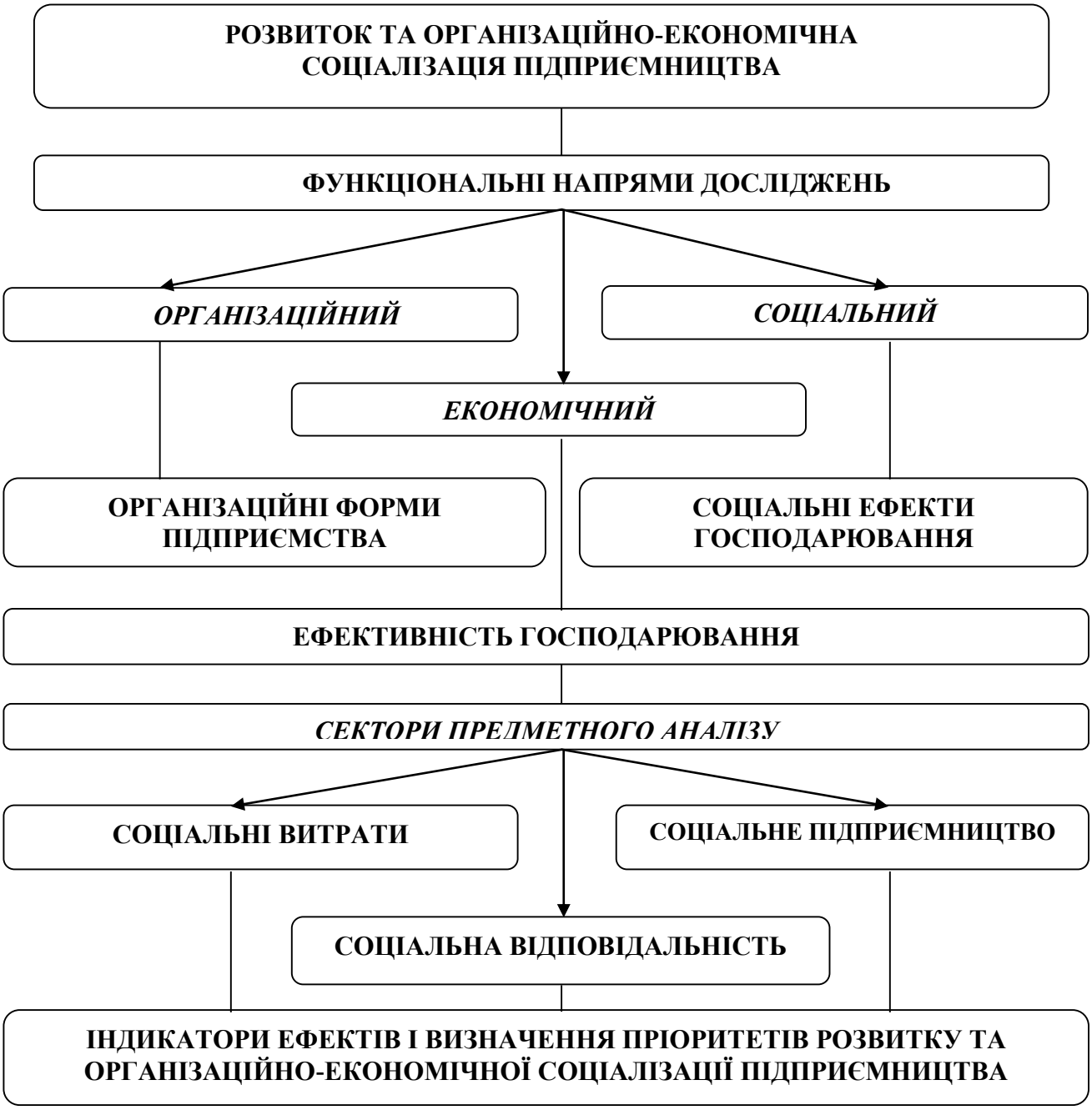

Рис. 1.4. Логічна схема концептуалізації розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва в економіці і на селі*

**Запропоновано автором*

Виходячи на ринок сільський господар потрапляє в умови соціально-економічних відносин – це чітко довів А. Сміт [295], тобто можна стверджувати про те, що сільськогосподарські продукти створені для продажу на ринку є

першочерговим чинником соціалізації підприємництва на селі. Таким чином, уже на етапі зародження капіталізму науковці висловлювали думки про соціалізацію підприємництва через обґрунтування засад виконання ним класичних функцій задоволення потреб соціуму в товарах і послугах.

У міру задоволення економічних інтересів суспільства, розроблення відповідної науково-методичної бази, з'явилися яскраво виражені концепції соціалізації господарювання, підприємництва, трудових відносин. Ярко вираженим представником соціально-психологічного напряму пізнання проблеми є М. Вебер [41]. Він, на відміну від А. Сміта [295] та його послідовників, «дух капіталізму» розглядав через соціальну значимість відносин між людьми, які беруть участь у виробничому, господарському процесі, тобто взаємодіють між собою в економічному обміні [40; 41]. М. Вебер [41] як соціолог в економічному оцінюванні господарських, а значить підприємницьких процесів вбачав соціальне начало, а зусилля людини визначав головним чинником прибутковості, рентабельності [41, с. 28 – 29]. Тобто мова йдеться про соціалізацію в господарському застосуванні «особистих зусиль для отримання прибутку…» [41, с. 29]. У цьому полягає зв'язок соціального (людина-працівник) і економічного (підприємницький результат), а отже викривається результат соціалізації.

Макс Вебер [42] визначив базові аспекти соціалізації господарювання, зазначивши, що: «… господарювання само по собі не має бути соціальними діями» [42, с. 65]. Тобто трактував соціалізацію як процес, першооснову якого складає матеріальна взаємодія для створення економічного блага, що за результатами обміну перетворюється у соціальне. Незважаючи на свою безумовну прихильність до соціальної концепції розуміння економічних відносин, М. Вебер [42] зазначив про соціалізацію підприємництва на економічних засадах, тобто визнав економічне начало базовим для становлення соціального.

Розвиток продуктивних сил і виробничих відносин відбувається завдяки підприємництву, яке зі зростанням добробуту населення активно соціалізується, тим самим надаючи людям можливості доступу до більшої кількості благ, або також надаючи більшу кількість благ для людей. Це у певному розумінні і є соціалізація підприємництва. Проте, теорія підприємництва різностороння, а роль соціального ефекту в господарській діяльності трактована по-різному. Відомо, що Й. Шумпетер [352; 353] як основоположник наукового знання про особливості функціонування підприємницької діяльності на перше місце ставив економічне, інноваційне начало, а соціальне вважав вторинним. В основі концепції підприємництва Й. Шумпетера [353] висновок про те, що підприємець є особою, яка вкладає капітал у виробництво, іншу діяльність, діє в умовах ризику і за допомогою інновацій прагне отримання прибутку. Тобто на першому плані економічні мотиви, а соціальний ефект – похідна, сформована рівнем задоволеності потреб проданим товаром або наданою послугою. У його працях не значилися аспекти соціальної відповідальності бізнесу, філантропії, про що в певному ракурсі говорив А. Сміт [295]. Тому можна зробити висновок про те, що у класичному розумінні підприємництво не передбачає широкої соціалізації, а лише переважно отримання прибутку для власного збагачення.

Актуальними в науці і суспільному житті свого часу були ідеї соціалізації підприємництва шляхом усунення важеля конкуренції. Ці ідеї поширювалися як концепція крайньої соціалізації господарювання, у її основі соціальна рівність за доходами, здібностями і відсутність змагальності на ринку. Ідеологами концепції крайньої соціалізації економіки, господарювання були К. Маркс і Ф. Енгельс [222; 223], проте практика показала, що поступального розвитку соціально-економічних систем, зростання продуктивності можливо досягти лише на конкурентних засадах.

Пріоритетною у високорозвиненому світі є ідея соціалізації підприємництва на засадах соціально відповідального господарювання. За пріоритет взято теорію сталого розвитку, яка передбачає інклюзивність

підприємництва, ощадність використання ресурсів, врахування достатності меж зростання, соціального підприємництва тощо. Це найбільш актуальні щодо соціалізації підприємництва концепції узагальненого розуміння цього процесу, зокрема на селі.

Із зазначених позицій ідеологія економічної соціалізації підприємництва, її фундаментальна пізнавальна частина, вибудована у дослідженнях, які представлені у працях таких сучасників як: Ю. Норберг [244] (розкрив проблеми людства, соціалізовані через вирішення завдань забезпечення конкурентної рівно доступності до матеріальних, духовних благ в сучасному світі); Т. Гарфорд [59] (розглянув історичні аспекти соціально-економічних змін у світі завдяки винаходам); А. Шептицький [220] (ідейне підґрунтя оцінки гармонії між економічним і соціальним чинником господарювання); Дон. Медоуз, Й. Рандерс і Ден. Медоуз [226] (концепція меж економічного зростання з передбаченням досяжності сталого розвитку з урахуванням соціалізації результатів); Вумек Джеймс і Джонс Деніел [50] (розкриття засад ощадливого виробництва на рівні господарських суб'єктів для забезпечення їхньої економічної та соціальної ефективності); М. Юнус [355] (теорія і практика соціального підприємництва для подолання бідності, голоду, забезпечення ширшого доступу населення до механізмів задоволення життєвих потреб).

Прикладні аспекти економічної соціалізації підприємництва, враховуючи сільський сектор – виробничу та соціальну складову, висвітлено у праці Х. Бергмана [20], який розглядав соціологічні проблеми соціалізації господарювання залежно від організаційної сукупності індивідів, зв'язків між ними (сімейне господарство, класичні підприємницькі організації – товариство, кооператив, асоціація).О. Харитонова і О. Крилова [321] цілком слушно вважають соціалізацію підприємництва безперервним, еволюційним, неминучим процесом, який означає, «…що взаємовплив і взаємопроникнення підприємства і суспільства розширюється на кожній більш високій цивілізаційній фазі» [321], а це означає еволюційність процесу підвищення соціальної відповідальності

підприємців симетрично зростанню доходів від господарських операцій. Бачення цих авторів засноване на переконанні про кореляцію між економічним добробутом суспільства, багатством підприємця і соціалізацією підприємництва з ефектом підвищення соціальної відповідальності. Г. Кошарна [185] розкрила цивілізаційний аспект соціалізації підприємництва з охопленням економічної, екологічної, меценатської складової, тобто розглянула проблему надзвичайно широко, коментуючи її значимість.

На практиці є галузеві особливості підприємництва. Науковці вважають, що: «соціальна значимість підприємництва як генератора сільського розвитку зумовлена спроможністю його суб'єктів до формування, накопичення та активізації матеріально-фінансових джерел задоволення людських потреб» [275, с. 20]; «У контурах ринку, підприємництво вже давно постало не лише як економічне явище, воно усебічно соціалізоване у створену людиною систему суспільно-економічного поступу – наслідує глобальний контекст, адже лише завдяки підприємництву соціум набуває «статусу» продуктивності» [339, с. 9].

Соціальне підприємництво пов'язуємо із соціальною економікою, яку впроваджує соціально зорієнтована держава – один з винаходів, речей, що змінили світ [59]. «В основі будь-якої соціальної держави – головна відповідальність за те, щоб люди не голодували на вулиці, повинна лежати не на родині, доброчинних організаціях або приватних страхових компаніях, а на уряді» [59, с. 58]. Цей аспект соціальної економіки означає розподіл державою наявних соціальних ресурсів; у випадку оцінок засад розвитку соціального підприємництва ситуація дещо інша – воно передбачає заробляння грошей і системну соціальну роботу учасників підприємницького процесу.

Теоретико-методологічні засади соціалізації і економічної соціалізації підприємництва на селі базуються на загальному переконанні про зв'язок соціального і економічного начала через механізм суспільного, ринкового, ідеологічного транзиту мотивів індивіда забезпечити кращі умови власного існування. У сільському секторі, окрім цих двох начал, прямо відслідковується

природне начало, адже цей сектор є середовищем, у якому створюються матеріальні блага, функціонують підприємства. «Матеріальну основу соціалізації становить дія закону усуспільнення виробництва і праці…; …закон соціалізації виражає внутрішньо необхідні сталі і суттєві зв'язки між зростанням усуспільнення виробництва і праці, досягнутим рівнем розвитку технологічного способу виробництва і поступовим подоланням відчуженості найманих працівників від процесу праці, економічної власності і влади на макрорівні і певної соціалізації соціально-економічних функцій держави на макрорівні…» [321]; «… соціалізація підприємництва передбачає покладання соціальної відповідальності на підприємництво, тобто зобов'язань підприємств (фірм) приносити користь суспільству, спрямовуючи частину прибутку на вирішення ключових соціальних проблем» [321]. Соціалізація є практичним сприйняттям цінностей, принципів підприємницької діяльності, поширенням організаційних форм підприємств економічного і соціального призначення. Тому організаційно-економічні характеристики соціалізації розглядаємо як результативність діяльності підприємств через аналіз складу форм господарювання, їх соціальної спрямованості, зокрема через оцінки поширення кооперативів [115 ,с. 92] .

Економічну соціалізацію підприємництва розглядаємо через проблеми створення соціально-спрямованих за організаційною формою підприємств, а також побудову системи соціально спрямованого бізнесу. В основі процесу соціалізації – поширення соціальних і економічних структур підприємницького типу, які своїми діями сприяють розвитку сільських територій і села. Також соціалізацію сільськогосподарських підприємств варто пов'язувати з результатами реалізації ними своєї функції на благо соціуму, а саме: виробництво продовольства (продовольча безпека); створення робочих місць (зайнятість); формування матеріального добробуту (доходи від праці в сільському господарстві); підтримку розвитку сільських територій (соціальна інфраструктура тощо) [115 ,с. 92].

На наше переконання, соціалізація може вважатися результатом економічної поведінки власників підприємства в частині реалізації соціальної відповідальності, виконання функції соціального підприємництва. Наприклад, екологічна свідомість – фактор соціальної відповідальності, соціалізації підприємництва через механізм свідомого дотримання чи недотримання правил взаємодії з природою, які мінімізують негативний вплив технологій і способів виробництва. Організаційно-економічна соціалізація – поширення соціальних підприємств через різні організаційні форми їх створення й функціонування [115, с. 92].

Відповідно соціалізація бізнесу, яка відбувається протягом багатьох століть, забезпечила перетворення капіталістичного підприємництва на соціально спрямоване, а паралельно виникли структури виключно соціального характеру – тим самим відбувається формування соціальної економіки. Суб'єкти господарювання беруть безпосередню участь у соціалізації економічної системи, надаючи суспільству додаткові можливості рухатися до втілення моделі сталого розвитку. Тобто соціальне підприємництво функціонально можна вважати продуктом такої соціалізації. Воно вступає у пряму залежність від рівня економічного добробуту держави, моделі організації суспільства. З'явилася реальна можливість для виділення в окрему сферу, сукупність – суб'єктів соціального підприємництва [115, с. 92].

Підприємництво на селі, особливо сільськогосподарське, виконує функції сприяння соціального-економічному розвитку, формуванню добробуту, побуту сільського населення. Як відомо з теорії і практики, підприємництво здійснюється суб'єктами господарювання або ж структурами, які спеціалізуються на створенні певного продукту для продажу на ринку й отриманні прибутку – виконують економічну і соціальну функцію [115, с. 92].

Соціально-економічні засади розвитку підприємництва на селі потрібно розглядати у фокусі особливостей сільського розвитку, який, наприклад, в аграрному виробництві тісно пов'язаний із чинником природного начала.

Наприклад, сільськогосподарські підприємства, а якщо дивитися ширше – сільськогосподарські товаровиробники – залучені як до безпосередньо господарської діяльності в аграрному виробництві, так і до процесів соціально-економічного забезпечення розвитку сільських територій. Тобто виконують дуже важливу соціально-економічну роль як сектор зайнятості, створення додаткового продукту, здійснюючи функції охорони і збереження сільського навколишнього середовища тощо. Цим самим вони вбудовані в соціально-економічну модель життя і господарювання на селі як продуктивна сила, соціальні агенти, носії соціальної функції [121, с. 15] .

Розкриваючи окремі аспекти досліджень і публікацій зазначаємо про галузеві пріоритети проблеми соціалізації господарської діяльності, соціального підприємництва в рамках селозберігаючої моделі. Креативну концепцію соціального підприємництва, враховуючи у тому числі сільський сектор, запропонував М. Юнус [355] в частині розкриття засад того «як подолати бідність, безробіття і забруднення навколишнього середовища» [355]. Його вчення спрямовані на розроблення практичних рекомендацій з підтримки розвитку соціального підприємництва як креативної форми ринкової соціалізації бізнесу за критерієм максимізації доступу бідних верств населення до життєвих благ. За його визначенням соціальне підприємництво або бізнес – це «компанія, яка не приносить дивідендів, метою якої є вирішення людських проблем» [355, с. 33], у цьому полягає соціалізація і селозбереження.

У реалізації засад соціалізації підприємництва виявляється критерій соціальної відповідальності. Соціально відповідальний бізнес є важливим у вирішенні проблем селозбереження. У цьому реальна можливість розбудови сільських територій на засадах сталого розвитку. Враховуючи, що концепція сталого розвитку – це «нова соціально-економічна парадигма» [242], вітчизняні науковці пропонують національно адаптивні концепції село збереження. Зокрема В.Жук [139] зазначає, що: «люди, які займаються підприємництвом і живуть у селі, є його найбільш проактивною частиною. Вони повинні мати

найбільшу повагу, адже формують для села додану вартість. Через зайнятість, через капіталізацію свого господарювання. Для таких людей важливо зрозуміти взаємозв'язок свого добробуту з добробутом інших жителів села» [139, с. 38 – 39]. Проте, на нашу думку, проблема потребує подальшого вивчення, поглиблення теоретичних основ розуміння організаційно-економічних, соціальних чинників сільського розвитку. Соціалізацію підприємництва вважаємо за необхідність розглядати у контексті соціального підприємництва як інноваційного способу вирішення проблем в українському селі.

Сучасні світові тенденції розвитку науки про підприємництво включають не лише традиційну економіку господарювання, але й соціологію. Це передбачає вивчення соціальних форм підприємництва як похідних від комерційної діяльності, таких, що зорієнтовані на неприбутковість, створення організаційного механізму формування соціальних результатів. Тому теоретична концепція соціального підприємництва еволюційно походить від засад економіки господарювання. Вона відносно нова і в цьому її інноваційність, а виникла на основі класичної теорії підприємництва, підприємства – пріоритетів не економічного, а соціального характеру, соціальних цінностей (табл. 1.4).

У сфері соціального підприємництва суб'єкти господарювання, разом з метою отримати прибуток, прагнуть забезпечити реалізацію соціальних рішень. Концепція соціального підприємництва є похідною від потреби здійснення соціальних транзакцій, які необхідні для соціального розвитку території, громади, людини. Базовою цінністю соціального підприємництва є мотивація забезпечення постановки досягнень бізнесу на службу соціуму, громаді. Слушною вважаємо гіпотезу, що соціальним є підприємництво зі створення соціального багатства, здійснення соціального відтворення.

Також це вища форма підприємницької діяльності, яка з'являється в епоху постіндустріального, інформаційного суспільства, з високою культурою розповсюдження знань.

Таблиця 1.4

Сфери економічні теорії, у яких представлені критерії розуміння соціального підприємництва*

Основоположники / Теорія	**Статус відношень до соціального підприємництва**
Ж.- Б. Сей, А. Сміт / *Класична теорія про багатство і розвиток націй*	Загальні класичні аспекти оцінки соціальних наслідків господарської діяльності і створення багатства
Р. Кантильон, Й. Шумпетер, Х. Бергман, М. Малік, Ю. Лупенко, Л. Романова, З. Галушка / *Теорія підприємництва і систем господарювання*	Основоположні ідеї з визначення соціальних функцій підприємництва в економіці та суспільстві
М. Вебер / *Методологія соціально-наукового пізнання*	Дослідження соціальних зв'язків членів колективу
Р. Оуен, Ф. Райффайзен, М. Малік, М. Туган-Барановський, В. Зіновчук / *Теорія кооперації*	Розробка і пропагування теоретичних засад кооперації; обґрунтування соціального підприємства на прикладі кооперативу
Т. Веблен, А. Грейф / *Інституційна теорія*	Розкриття засад інституційної взаємодії в організаціях, чинника соціального розвитку в умовах сучасної трансформацій економіки
Дж. Коулмен, Ф. Фукуяма, Ю. Лопатинський, О. Могильний, О. Шпикуляк / *Теорії трансформацій, соціального розвитку і соціального капіталу*	Теоретико-практичний аспект трансформації соціальних відносин і зв'язків в організаціях
Г. Калетнік / *Теорія соціально спрямованої економіки з основами відновлюваної енергетики*	Визначення соціально-економічних засад відновлюваного розвитку і механізмів його забезпечення
А. Дюк/ *Теорія організаційно-економічної соціалізації підприємництва*	Визначається за сукупністю складових: організаційна соціалізація – поширення, утворення, формування підприємницьких суб'єктів різних організаційно-правових форм господарювання; економічна соціалізація – рівень соціально-економічної результативності господарювання підприємств

**Систематизовано на основі вивчення літературних джерел [42; 44; 54;117; 159; 165; 199; 208; 252; 311; 334] за результатами авторських узагальнень і методологічних напрацювань, оприлюднено у публікації [94, с. 7]*

Для соціального підприємництва прибуток не є самоціллю, адже, наприклад, у кооперативі, який значною мірою є соціальним підприємством, першочергове завдання – надавати обслуговування.

Соціальне підприємництво набуло величезного поширення, особливо у економічно високорозвинених країнах. Початком періоду практичного втілення соціального підприємництва називають 80-ті роки XX століття. Ідейні витоки цього явища походять з глибини віків. Прообрази соціального підприємництва знайдено у творах із популяризації ідей соціалізації економіки, рівномірного розподілу багатства. Чиста модель соціального підприємництва базується на принципах неприбутковості, а діяльність соціального підприємства переважно не має нічого спільного з фактором економічної діяльності. Теорія соціального підприємництва виникла з ідей класичного підприємництва, альтруїстичних форм капіталізму і необхідності у бізнесі використовувати надлишок фінансових ресурсів на цілі підвищення загального соціального добробуту. Еволюцію соціального підприємництва, теоретичних засад цього явища необхідно розділяти на теорії соціальних аспектів розвитку традиційного підприємництва (загальне економічне і господарське значення) і теорії соціального підприємництва (безпосереднє вирішення соціальних проблем).

Основними чинниками, що стимулювали формування соціального підприємництва як соціально-економічного явища вважаємо динамічність економіки, прагнення до найбільш повного задоволення потреб, та підвищення культурного рівня суспільства. А основна причина ствердження цього виду діяльності, полягає в науково-обґрунтованому відході від суспільства споживання до моделі сталого розвитку, з підвищенням значення інклюзивності. Соціальний тип (вид) підприємництва пов’язаний із культурою, ставленням людей до природи і залежить від рівня добробуту.

Таким чином під соціальним вважаємо підприємництво, у розвитку якого над економічними, господарськими, виробничими завданнями переважають соціальні. Необхідно зазначити, що такий підхід до визначення підприємництва сформувався досить недавно, адже соціальне вважається похідною від бізнес-діяльності формою, видом господарювання з неекономічною спеціалізацією.

Аналізуючи еволюцію соціального підприємництва як інноваційної форми організації бізнесу зазначимо, що визнаним фундатором теоретичних

основ цього явища на сучасному етапі розвитку людства вважається М. Юнус [355; 356], лауреат Нобелівської премії за результативні дослідження саме з цієї проблематики.

Наука і практика перебувають у постійному пошуку перспективних, інноваційних форм організації бізнесу, які б забезпечували соціально-економічне зростання, задоволення все більших потреб населення, створюючи умови для ефективної його зайнятості. Вирішення проблеми з наукового та практичного боку можливе не лише завдяки розвитку традиційного матеріального (виробничого) підприємництва, а й соціального. Критерії оцінок ролі й значення соціального підприємництва надзвичайно багатопланові, тому проблема полягає в необхідності їхньої систематизації для вироблення позицій з удосконалення теоретичних положень розуміння цього організаційно-економічного явища. Таким чином, ставимо за мету охарактеризувати власне авторське бачення визначення суті соціального підприємництва як інноваційної форми організації бізнесу.

Теорія соціального підприємництва як самостійна дисципліна виникла на базі систематизації традицій із надання соціальних послуг і є новітньою сферою. Проте, теоретичні положення дослідження соціального аспекту підприємництва формувалися з поступовим розвитком людства. Формуючи бачення висновку з оцінки чинників еволюції теорії соціального підприємництва, вважаємо, що її основу становить загальна теорія, знання основ класичного підприємництва і засад соціальних відносин.

Еволюція соціального підприємництва як практичної діяльності і наукової теорії пов’язана із розвитком економіки, соціуму, формуванням добробуту. Мотивації створювати соціальні підприємства забезпечуються економічними можливостями, а також залежать від стану, спроможностей людей задовольняти потреби. Соціальне підприємництво пов’язують із діяльністю неприбуткових організацій, а їхні засновники учасники обирають за пріоритет не отримання прибутку, а вирішення соціальних, суспільних проблем [31]. Головна вигода для

соціального підприємця – вирішення суспільних проблем спільноти людей зі спільними інтересами, територією тощо.

Таким чином, соціальне підприємництво як інноваційну форму організації бізнесу ідентифікують за ознаками: спрямуванням діяльності – неприбутковий характер; структурною позицією в економічному середовищі – агент змін у соціальному секторі ринку; організаційною структурою – форма правового впорядкування відносин засновників; функціональною спрямованістю – сфера, завдання статутної діяльності; галузевою приналежністю – сфера представлення створюваного продукту на ринку.

Отже, теоретичні засади соціального підприємництва, визначення його ролі у формуванні суспільного добробуту сформувалися досить недавно. Соціальним вважається підприємництво, у якому переважають соціальні завдання. Сенс задоволення соціальних потреб у формуванні суспільного добробуту надзвичайно великий, тому явище соціального підприємництва активно вивчається наукою і впроваджується у практику. Хоча на перших порах підприємницької практики переважала думка про виключно економічне значення цього явища, нині ж учені, суспільні, підприємницькі діячі визнають появу суб’єктів соціального підприємництва. Роль соціального підприємництва у формуванні суспільного добробуту відповідає критеріям соціальної вигоди для підприємця, а головне – для споживачів створюваних благ.

Вчені дійшли висновку і ми його цілком поділяємо про те, що для соціального підприємництва характерні принципи: соціальної відповідальності; зацікавленості у допомозі і взаємній підтримці; колегіальності у прийнятті рішень; кооперування. Концепція соціального підприємництва базується на переважанні соціальних вигод над економічними – моделі побудови економіки, у якій соціальні чинники переважають над економічними.

Дослідження соціального підприємництва досить поширені серед науковців, проблема фундаментально відзначена працями Мохаммада Юнуса і Алана Жолі [356], зокрема, що головна місія соціального підприємництва як системи відносин і соціального підприємця як суб’єкта, полягає в тому, щоб

зробити людей щасливими, і в цьому неабияка вигода, яка має неоціненну перспективу – на відміну від простого бажання заробляти; також в дослідженні йдеться про те, що: соціальне підприємництво є новаторством, діяльністю, яка спрямована на вирішення чи пом'якшення соціальних проблем і функціонує ця діяльність на засадах самоокупності і сталості [356], а також інноваційності діяльність, заснована на інноваційних підходах до вирішення проблем і ці інновації враховують специфіку соціального середовища, у якому діє соціальний підприємець (авт.).

Представники Римського Клубу – Донелла Медоуз, Йорген Рандерс, Денніс Медоуз [226], обґрунтовуючи аспекти «меж зростання» [226] відзначили перелік проблем, що можуть бути вирішеними зокрема за допомогою активного соціального підприємництва. Демонстрація прихильності науковців до вивчення проблематики соціального підприємництва пов'язана з об'єктивною необхідністю вирішення значимих для усього світу проблем, адже рівень науково-технічного прогресу досяг вже тієї межі, коли приносить шкоду людству. Ці дослідники розглядали соціальні інновації, втілювані у практику через механізм соціального підприємництва – джерелом, інструментом вирішення фундаментальних проблем людства у питаннях забезпечення сталого розвитку, збереження життєвого середовища для прийдешніх поколінь, а також підвищення людського добробуту.

Значний внесок у розвиток теорії і методології соціального підприємництва належить Джилл Кікал і Томас Лайонс [80], які відзначили його особливу, перспективну для розвитку людства місію, пріоритетну щодо сталості функціонування соціально-економічної, екологічної та інших підсистем людської життєдіяльності. У проблематику соціального підприємництва вбудовані питання соціальних інновацій.

У вітчизняному інформаційному просторі проблема соціального підприємництва в останні кілька років також має певне поширення [238; 239], зокрема з цього питання опубліковані тематичні науково-практичні видання, посібники, які розкривають прикладні аспекти проблеми для широкого кола

поціновувачів цієї ідеї. У посібнику В. Смаль і В. Кокоть [293] «Що слід знати про соціальне підприємництво» [293], зазначено, що: «соціальне підприємництво – це застосування передових практик традиційного підприємництва для вирішення соціальних проблем та досягнення сталих соціальних змін» [293]; в аналогічному дослідженні, за авторства Л. Долуди, В. Назарук і Ю. Кірсанової [298], соціальне підприємництво представлене як бізнес-модель, зокрема автори наголошують: «Соціальне підприємництво – підприємницька діяльність, спрямована на позитивні інноваційні зміни в суспільстві: пом'якшення або вирішення соціальних проблем, за рахунок доходів, отриманих від власної діяльності [298, с. 5]», тобто прямо зазначається, що цей тип підприємництва є інноваційною формою організації бізнесу; у посібнику з планування соціального підприємництва [303], виданого за підтримки Британської Ради, зазначається, що соціальне підприємництво є сьогодні новою моделлю бізнесу, завдання якої полягає у забезпеченні життєздатності людства, а «соціальне підприємство – це юридично зареєстрована організація, яка перебуває у спільній власності та контролі членів цієї організації і заснована на принципах рівної частки власності» [303]. Про виключну важливість соціального підприємництва зазначено у концептуальному виданні «Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку» [314] та інших наукових, науково-популярних працях, що підтверджує актуальність проблеми, а також відзначає необхідність поглибленого, різностороннього обґрунтування теоретичних положень і характеристик соціального підприємництва як інноваційної форми організації бізнесу.

Теоретичні положення змісту поняття соціального підприємництва і визначення його характеристик як інноваційної форми бізнесу, мають певний розвиток. Науковці, підприємці, представники влади виявляють все більший інтерес до реалізації цього феномену в цілях сприяння добробуту людей, а також проведення дискусії з проблеми.

Поява в науковому обігу і практичному вжитку терміна «соціальне підприємництво», відповідає об'єктивним умовам еволюції господарського

механізму ринкової економіки, адже бізнес, стаючи все більш технологічним, значно зменшує можливості традиційної зайнятості населення. Тому підприємництво соціалізується як за формою, так і за змістом, відповідне започаткування дискусії з проблематики соціального бізнесу припадає на 70-80 роки XX століття. Контекст інноваційності соціального підприємництва в нашому дослідженні представлено як новітню модель організації бізнесу, в рамках якої реалізуються новітні способи вирішення соціальних проблем, які не обов'язково пов'язані (більше не пов'язані) з отриманням прибутку, характеризуються ознаками благодійності тощо.

Теоретичні засади соціального підприємництва, незважаючи на недостатньо тривалий період визнання загальної його концепції, є досить багатоплановими, тобто визначень багато, але розуміння одне – це діяльність, яка не обов'язково ставить за первинне завдання отримання прибутку. Під соціальним підприємництвом прийнято розуміти спосіб, механізм впровадження певного виду соціальних інновацій, які необхідні для поліпшення життя людей, задоволення потреб економічно вразливих верств населення тощо. Розглядаючи концепцію соціального підприємництва потрібно врахувати його ролі, які дещо відрізняються від ролей класичного. Перш за все дія соціального підприємця передбачає соціальну спрямованість, спрямування усіх отримуваних доходів від діяльності і внесків зацікавлених осіб на вирішення завдань з розвитку людини, середовища її існування. Правильно буде вважати, що цей вид підприємництва реалізує глобальну функцію сталого розвитку людства, проєктуючи межі розумного зростання, бережливого використання ресурсів землі, адже сучасний світ досяг стану такої необхідності. Розумні межі зростання – це стан економіки, господарського комплексу, які враховують необхідність відповідати глобальним цілям збереження можливостей для майбутніх поколінь мати спроможність достатньо задовольняти свої потреби.

Сучасна наука і практика перебувають у постійному пошуку перспективних, інноваційних форм організації бізнесу, які б забезпечували соціально-економічне зростання, задоволення потреб населення, створюючи

умови для ефективної його зайнятості. Вирішення проблеми з наукового та практичного поглядів можливе не лише завдяки розвитку традиційного матеріального (виробничого) підприємництва, а й соціального. Критерії оцінок ролі й значення соціального підприємництва надзвичайно багатопланові, тому проблема полягає в необхідності їхньої систематизації для вироблення позицій з удосконалення теоретичних положень розуміння цього організаційно-економічного явища, розширення теоретичної концепції формування знань про проблематику організаційно-економічної соціалізації підприємництва.

Організаційно-економічні характеристики соціалізації слід розглядати як результативність діяльності підприємств через аналіз складу форм господарювання, їхньої соціальної спрямованості тощо. У визначенні ролі й концептуалізації сутності організаційно-економічна соціалізація підприємництва – це, зокрема, фундаментальний чинник сприяння сталому розвитку економіки, суспільства і територій; структурована соціально-економічними стимулами взаємодія стейкхолдерів (зацікавлених учасників господарських й суспільних відносин, включаючи державу в особі уповноважених суб'єктів) щодо утворення й поширення в економіці, галузі підприємств різних організаційно-правових форм, розмірів та секторальної належності; організації умов для зайнятості населення; формування і реалізації соціальної відповідальності; створення та розвитку ефективних структур соціального підприємництва.

Висновки до розділу 1

1. Від початку теоретико-методологічної ідентифікації і практичного провадження підприємництво є об'єктом посиленого наукового інтересу. Розвиток підприємництва вважаємо історичним процесом, який не припинявся і не припинятиметься ніколи, адже у людства на генетичному рівні закладено прагнення, мотивації до забезпечення прогресу, а їх реалізувати дає можливість зокрема підприємницька діяльність. Підприємництво здобуло визнання статусу продуктивної сили, підсистеми економіки, у якій відбуваються процеси,

пов’язані із реалізацією інноваційних підходів до створення благ для задоволення людських потреб. Людські потреби безкінечно безмежні, тому роль підприємництва як забезпечувального чинника їх задоволення можна вважати абсолютною.

2. Підприємництво – це вид людської діяльності, яка: за сутністю є господарською; організовується індивідуально або у визначених законодавчо структурах поєднання праці і капіталу; здійснюється у будь-яких не заборонених законом сферах. Підприємці є суб’єктами соціального, економічного і господарського, ринкового процесу, які: беруть на себе зобов’язання з виробництва продукту, надання послуг; вступають у договірні відносини; несуть відповідальність в умовах підприємницького ризику; спрямовують свою діяльність на досягнення цілей, головна з яких – отримання підприємницького прибутку. Як суб’єкти підприємці відзначаються ініціативністю, креативністю, застосуванням інноваційних підходів для забезпечення конкурентоспроможності, продуктивності, максимізації збалансування вигід і витрат у виробництві. На підприємства покладено не лише економічну, а й соціальну відповідальність, що методологічно співвідноситься із засадами його організаційно-економічної соціалізації.

3. Концепт підприємництва на етапі становлення ранньої теорії полягав у капіталістичній, економічній природі цього явища. Лише з часом сформувалися соціально-економічні критерії і наукове бачення підприємництва як соціально-економічного феномена. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва – це його економічне, організаційне і функціональне проникнення у різні сектори економіки, соціуму, господарської діяльності для отримання економічної та (або) соціальної вигоди. Засади соціалізації, засвоєння, упровадження в соціально-економічну систему принципів змагальності за результат в умовах ринку включають структури економічного та соціального підприємництва. У зазначеному полягає загальний контекст економічної соціалізації підприємницьких суб’єктів. У рамках соціалізації

підприємництво характеризується системною переорієнтацією його результатів на благо суспільства, що відбувається в ідеологічних рамках реалізації концепції соціальної економіки. Аналіз динаміки еволюції і концептуальних засад підприємництва дає підстави для ствердження про те, що в історичному контексті відбувається його організаційно-економічна соціалізація.

Результати досліджень, представлені у розділі І, висвітлено і оприлюднено у наукових працях автора: [1; 2; 3; 93 – 132; 160; 259].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Diuk A.A. Organizational and functional characteristics of the role of social entreprepreneurship in economy. *Prognostication and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels:*Multi-authored monograph. Kaunas, Lithuania, 2019. C. 499–513.

2. Diuk Anna, Horban Halina, Petrovska Iryna, Kucher Anatolii Efficiency of Tourism Activities in Ukraine: A Regional Comparison. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Volume XI Issue 4(44). pp.874 – 882. URL: https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5210

3. Diuk Anna, Vdovenko Nataliia, Baidala Viktoriia, Burlaka Nelya Managing the agricultural economic system of Ukraine: theoretical and practical aspects. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(2). pp. 179-189. URL: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16

4. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to increase its Profit. New York Times Magazine. September, 13, 1970. P. 122 – 126.

5. Автономов В. С. Модель человека в экономической науке. Санкт-Петербург: Экон. шк., 1998. 230 с.

6. Аграрний і сільський розвиток для зростання української економіки: наук. доповідь / Бородіна О.М. та ін. За ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 152 с.

7. Анализ экономических систем, основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики / под. общ. ред. А. Шюллера и Х.-Г. Крюссельберга; пер. с нем. Москва, 2006. 338 с.

8. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ, 2005. 292 с.

9. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК.* 2013. №1. С. 3 – 16.

10. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. вид. 2-ге. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.

11. Андрійчук В.Г. Основи наукових досліджень в агробізнесі : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2018. 491 с.

12. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. Київ : «Аграрна наука», 2005. 138 с.

13. Андрійчук В.Г., Сас І.С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти : монографія. Київ, 2017. 303 с.

14. Аристотель. Никомахова этика / пер. Н. В. Брагинской // Аристотель. Соч. : в 4 т. Т. 4 ; общ. ред. А. И. Доватура. Москва, 1983. 830 с.

15. Бабицкий А.Ф. Социал. Законы и теория экономических процессов настоящего и будущего: монография. Киев, 2005. 496 с.

16. Базилевич В. Д., Гражевська Н. І., Гайдай Т. В. та ін. Австрійська школа граничної корисності. *Історія економічних учень*: підручник: У 2 ч. / під редакцією В. Д. Базилевича. Київ, 2006. Т. 1. 582 с.

17. Базилевич В. Історія економічних учень: Підручник / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка Київ, 2004. 1300 с.

18. Баймуратов У.Б. Нова соціальна економіка: парадигма і перспективи. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України.* 2010. №2 (41). С. 54 – 59.

19. Баланюк І.Ф. Науково-прикладні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат. Київ, 2000. 104 с.

20. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве. Пер. с нем. Ю.И. Тимофеева и О.Г. Тропова. Москва. 1969. 296 с.

21. Березяк І.І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка».* 2014. Вип 25. С. 31 – 36.

22. Білецька Н. В. Резерви і механізми підвищення ефективності агропромислового комплексу України. *Економіка та держава*. 2015. № 2. С. 115–117.

23. Благодєтєлєва-Вовк С.Л. Підприємництво як мікроцивілізація: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2010. 402 с.

24. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. Київ : Основи, 2001. 670 с.

25. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Москва, 1994. 684 с.

26. Блауг М. Экономическая теория использования пространства и классическая теория размещения производства. *Экономическая мысль в ретроспективе*.Москва : Дело, 1994. С. 568–585.

27. Бондар Ю. Власними силами: найкращі проєкти соціального бізнесу в Україні. URL: http://zeitgeist.platfor.ma/social-business-in-ukraine/ (дата звернення 20.11.2020).

28. Борнштейн Д. Как изменить мир: Социальное предпринимательство и сила новых идей. Пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 499 с.

29. Бородаєвський С.В. Історія кооперації. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 446 с.

30. Бородіна О.М. Солідарне сільське господарство як нова модель соціальної взаємодії між виробником і споживачем / Бородіна О.М., Прокопа І.В., Киризюк С.В., Риковська О.В. *Економіка АПК.* 2019. № 11. С. 6 – 14.

31. Босак І. П. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2017. Вип. 1 (54). С. 99–104.

32. Босак І. П. Франчайзинг як форма організації підприємницької діяльності. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2014. Вип. 4 (49). С. 93–97.

33. Бурлай Т.В. Соціально-економічна конвергенція: теорія та практика: монографія. Київ, 2019. 364 с.

34. Валентинов В. Л. Теоретичні аспекти розвитку форм господарювання в аграрному секторі: роль соціального капіталу / редкол. : Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. *Науковий вісник НАУ*. Київ, 2003. Вип. 72. С. 307–311.

35. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2003. 286 с.

36. Варналій З. С. Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність підприємництва // *Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність: погляд із минулого в майбутнє* : Матеріали ІІІ Міжнар. Шумпетерівської конференції (21–22 жовтня 2016 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 252 с.

37. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. Київ : Знання, КОО, 2001. 277 с.

38. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: моногр. Київ : Знання України, 2015. 463 с.

39. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид., стер. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2008. 302 с.

40. Вебер Макс. Избранные произведения / пер. с нем.; сост., общ. ред и послесл. Ю. Н. Давыдова. Москва : Прогресс, 1990. 804 с.

41. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. Олександр Погорілий. Київ : Наш формат, 2018. 216 с.

42. Вебер, Макс. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння. З нім. пер. М. Кушнір. Київ, 2012. 1112 с.

43. Веблен Т. Теория праздного класса / пер. с англ. С.Г. Сорокиной. Москва : «Прогресс», 1984. 336 с.

44. Веблен Торстейн. Теория делового предприятия / пер. с англ. Москва : Дело, 2007. 288 с.

45. Венгерська Н.С. Соціальна відповідальність агробізнесу в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій. *Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян:* монографія: у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Донецьк, 2014. Т.1. 629 с.

46. Вільямсон, Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми,

маркетинг, укладання контрактів. Київ, 2001. 472 с.

47. Власність у сільському господарстві / за ред. В.В. Юрчишина і П.Т. Саблука. Київ, 1993. 352 с.

48. Внутрігосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств: Методичні рекомендації / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Ю.С. Коваленко та ін. Київ : ІАЕ УААН, 2003. 204 с.

49. Волкова М. В., Шевченко В. С Роль соціального підприємництва у забезпеченні сталого розвитку України. *Соціальна економіка.* 2016. № 1. Т. 51. С. 25–29. URL: https://periodicals.karazin.ua/soceconom/issue/view/482 (дата звернення: 15.11.2020).

50. Вумек Джеймс, Джонс Деніел. Ощадливе виробництво. Пер. з англ. Харків, 2019. 448 с.

51. Гаврилишин, Богдан. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. Вид. 4-те, без змін. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. 248 с.

52. Гадзало Я.М., Жук В.М.: Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю (наукова доповідь). Київ, 2015. 36 с.

53. Гайдуцький П.І. Розвиток багатоукладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*, 2001. № 4. С. 19–23.

54. Галушка З.І. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісн. Київ. націон. ун-ту ім. Т. Шевченка.* Економіка. 2013. №148. С. 15–17.

55. Галушка З.І. Інституціоналізація соціальної відповідальності бізнесу: механізми становлення. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Сер.: Економічна. 2014. № 1. С. 90 – 98.

56. Галушка З.І. Розвиток теорії добробуту: суперечності чи неможливість прийняття ефективних рішень? *Економічна теорія.* 2008. №1. С. 22 – 29.

57. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. Ун-т, 2009. 408 с.

58. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. Київ, 2013. 472 с.

59. Гарфорд Тім. Речі, що змінили світ. Історія економіки в 50 винаходах. Пер. з англ. Роман Скакун. Київ, 2018. 352 с.

60. Геєць В., Юрчишин В., Бородіна О., Прокопа І. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення). *Економіка України*. 2011. №12. С. 4 – 14.

61. Геєць В.М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності. *Український соціум*. 2011. № 2. С. 7–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_2_3 (дата звернення: 15.11.2020).

62. Геєць В.М. Соціальний капітал, участь і громадська активність у контексті потреб модернізації. Київ, 2014. 238 с.

63. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ : НАН України; Ін-т екон. а прогнозув. НАН України, 2009. 864 с.

64. Головня О.М. Економічне зростання сільського господарства як напрям забезпечення сталого соціального розвиту сільських територій. *Економіка та держава.* 2010. № 11. С. 30 – 33.

65. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник економіста. Київ, 2019. 264 с.

66. Гончарук І.В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 8. С. 56–67.

67. Грейф, А. Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли / пер. с англ. И. Кушнаревой; вступит. ст. М. Юдкевич; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 536 с.

68. Грицаєнко М. І. Довіра як передумова розвитку підприємницької діяльності. *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 143–148.

69. Грицаєнко М. І. Роль ВНЗ у формуванні соціального капіталу регіону. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 129–136.

70. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А. Розвиток особистих селянських господарств на рубежі інституційних змін: монографія. Львів : НВФ «Укр. технології», 2016. 186 с.

71. Губені Ю. Організаційні форми підприємництва та підприємництво: інформованість сільського населення. *Інноваційна економіка.* 2019. № 5 – 6. С. 194 – 198.

72. Губені Ю.Е. Підприємництво: навчальний посібник. Львів : НВФ «Українські технології», 2012. 572 с.

73. Гудзинський О.Д. Організаційна культура у розвитку соціально-економічна систем. *Науковий вісник Полісся*. 2015. №3(3). С. 69 – 71.

74. Гудзинський О.Д., Судомир С.М. Інноваційно-креативна складова організаційної культури в розвитку соціально-економічних систем. Креативні технології, підприємництво і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI століття, 25-26 травня 2017 р., Київ: Збірник доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2017. С. 58–60.

75. Гудзинський О.Д., Судомир С.М. Соціально-економічний розвиток макро і мікроструктур: соціально-інноваційний аспект. *Вісник ХНАУ*. 2017. №3. С. 40–45.

76. Гудзинський О.Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Теоретико-методологічні засади результативного управління розвитком сільськогосподарських підприємств: моногафія. Київ, 2017. 411 с.

77. Гуріна О.В., Огієнко М.М., Работін Ю.А. Соціалізація економіки: сутність та категоріальний апарат. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2017. Вип. 6. С. 123-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2017_6_29 (дата звернення: 12.07.2019).

78. Гэлбрейт, Джон Кеннет. Общество изобилия / Перевод с англ.; науч. ред. российского издания С.Д. Бодрунов. Москва, 2018. 404 с.

79. Дєліні М. М. Напрями та форми реалізації соціально-економічної відповідальності підприємства. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Т. 21. Вип. 11 (53). С. 17–20.

80. Джилл Кикал, Томас Лайонс. Социальное предпринимательство: миссия сделать мир лучше. Москва : «Альпина Паблишер», 2014. 304 с.

81. Дієсперов В.С. Визначення ефективності в сільськогосподарському підприємстві. *Економіка України*. № 10. 2007. С.70–78.

82. Дієсперов В.С. Еволюція сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 290 с.

83. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія. Київ, 2008. 340 с.

84. Дієсперов В.С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 216 с.

85. Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації.* 2015. Вип. 59. С. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2015_59_15 (дата звернення: 10.09.2019).

86. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Макроэкономика. Пер. с англ. В. Лукашевича и др. Под. общ. ред. Б. Лисовика и др. Санкт-Петербург, 1994. 405 с.

87. Долан Э., Линдсей Д. Рынок: микроэкономическая модель / пер.с англ. В. Лукашевич. Москва, 1996. 496 с.

88. Долан Э., Линдсей Д. Рынок: микроэкономическая модель. Санкт-Петербург : Дело, 1992. 496 с.

89. Друкер П. Практика менеджмента. Москва, 2000. 398 с.

90. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации; пер. с англ. Москва, 2007. 423 с.

91. Друкер П.Ф. Виклики для менеджменту XXI століття / пер. з англ. Т. Літенської. Київ, 2020. 240 с.

92. Друкер Питер. Практика менеджмента. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2015. 299 с.

93. Дюк А. А Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва: регіональний аспект оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. *Серія: Економіка і управління*. 2020. № 3. Т.31 (70). С. 135 – 142.

94. Дюк А. А. Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2019. Вип. 809. С. 3 – 10.

95. Дюк А. А. Економічні агенти суспільного та приватного інтересу в процесі реформування *Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 5. С. 142-146. URL: http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/769-dyuk-a-a-ekonomichni-agenti-suspilnogo-ta-privatnogo-interesu-v-protsesi-reformuvannya.

96. Дюк А. А. Засади формування соціальної відповідальності і визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Міжнародний науковий журнал: Економічний дискурс.* 2020. Вип. 2. С. 7 – 19.

97. Дюк А. А. Концептуально-методичні засади оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 4. С. 111 – 120.

98. Дюк А. А. Кооперація як пріоритетна форма організації соціального підприємництва в сучасних умовах. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 3(65). С. 9 – 17.

99. Дюк А. А. Краудфандинг як механізм розвитку соціального підприємництва. *Modern Economics*. 2019. № 18(2019). С. 43–48. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-07.

100. Дюк А. А. Методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 5 листоп. 2020 р.). Бережани, 2020. С. 51–52.

101. Дюк А. А. Мотиваційні основи розвитку соціального підприємництва на селі. *Modern Economics.* 2020. № 20(2020). С. 86-91. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V20(2020)-14.

102. Дюк А. А. Мотиваційні пріоритети розвитку соціального підприємництва на селі. *Становлення нової економіки в сучасних умовах: особливості, напрями та пріоритети* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 29 лют. 2020 р.). Київ, 2020. С. 55–57.

103. Дюк А. А. Організаційні форми розвитку соціального підприємництва: аспекти теорії та практики. *Науковий журнал: Причорноморські Економічні студії.* 2019. № 44. Ч. 1. С. 5 – 11.

104. Дюк А. А. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК.* 2020. № 5. С. 108 – 117.

105. Дюк А. А. Підприємництво та визначення його характеристик як соціальної організації. *Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 20 квітня 2019 р.). Полтава : ЦФЕНД., 2019. Ч. 2. С. 16–17.

106. Дюк А. А. Розвиток соціального підприємництва на селі. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 45–46.

107. Дюк А. А. Соціальна відповідальність у розвитку підприємництва на селі. *Тенденції розвитку економіки у 2019 році: аналітичний та теоретико-*

методологічний аспекти: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Одеса, 7 груд. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 56 – 58.

108. Дюк А. А. Соціальне підприємництво в системі формування соціальної економіки на селі. *Євроінтеграційна перспектива та інвестиційний потенціал економіки: теорія та практика*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 14 берез. 2020 р.). Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2020. С. 43 – 46.

109. Дюк А. А. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору в умовах глобалізаційних процесів. *Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 16 лют. 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 32 – 34.

110. Дюк А. А. Сучасний розвиток та напрями спеціалізації соціального підприємництва на селі. *Економіка та держава.* 2020. № 5. С.149 – 154.

111. Дюк А. А. Теоретико-методичні характеристики ролі соціального підприємництва у розвитку сучасної економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету ім. Дмитра Моторного.* Економічні науки. 2019. № 1(39). С. 245 – 250.

112. Дюк А. А., Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу. *Modern Economics.* 2019. № 17(2019).С. 86–93. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-14.

113. Дюк А.А. Державне регулювання аграрного сектору як невід'ємна складова реформування. *Новейшие научные достижения– 2015*: материалы XI Междунар. науч. – практ. конф., (София, 17–25 марта 2015 р.). София, 2015. С. 66 – 69.

114. Дюк А.А. Економічна реформа як управлінський процес. *Научная мысль информационного века:* материалы XI Междунар. науч. – практ. конф., (Пшемысль, 7–15 марта 2015 р.). Пшемысль, 2015. С. 46–47.

115. Дюк А.А. Концептуальні аспекти формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва. *Інноваційна економіка.* 2020. №3 – 4. С. 90 – 97.

116. Дюк А.А. Кооперативна форма економічної соціалізації

підприємництва на селі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.Серія: Економіка і управління.* 2020. №2. Т. 31 (70). С. 189 –195.

117. Дюк А.А. Організаційно-економічні характеристики соціалізації підприємництва на селі в сучасних умовах господарювання. *Науковий погляд: економіка та управління.* №1 (67). 2020. С. 32 – 40.

118. Дюк А.А. Проблемы развития агропромышленного комплекса Украины и основные пути их решения. *Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК*: материалы X Междунар. науч. – практ. конф., (Минск, 24-25 мая 2018 р.). Минск, 2018. С. 149 – 154.

119. Дюк А.А. Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних підприємств на селі. *Причорноморські економічні студії.*2020. Вип. 51. С. 80 – 89.

120. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 27–36.

121. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт.* 2020. №5. С. 11–16.

122. Дюк А.А. Соціально-економічна результативність підприємницького господарювання у розвитку села: аспекти зайнятості. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11. 1. С. 80 – 87.

123. Дюк А.А. Сучасна практика розвитку соціального підприємництва: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова.* 2019. Т. 24. Вип. 5 (78). С. 32 – 37.

124. Дюк А.А. Сучасна роль соціального підприємництва у формуванні суспільного добробуту. *Євроінтеграційний ресурс розвитку глобального підприємництва*: дискусійна платформа в рамках проєкту KNEUCreativeSpark, (Київ, 17 трав. 2019 р.). Київ, 2019. С. 19 – 20.

125. Дюк А.А. Теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємства регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 14. С. 151 – 154.

126. Дюк А.А., Бурлака Н.І. Розвиток зеленого туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6604.

127. Дюк А.А., Доканін К.Л. Сучасний стан ринку праці країн ЄС та перспективи для України. *Аграрна наука, освіта, виробництво європеский досвід для України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Житомир,17–18 листопада 2015 р.). Житомир: ЖНАУ, 2015. С. 15–18.

128. Дюк А.А., Малушенко О.С. Доходи населення та джерела їх формування в умовах трансформаційних перетворень. *Проблеми економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Вінниця,14–15 квітня 2016 р.). Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 45–48.

129. Дюк А.А., Попик А.І. Проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. *Розвиток аграрної економіки в умовах інституціональних трансформацій*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Вінниця,12–13 травня 2016 р.). Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 34–38.

130. Дюк А.А.Соціальне підприємництво у розвитку економіки: теоретичні засади визначення та ролі.*Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities*: колективнамонографія. Kielce, Poland, 2019. С. 530 – 543.

131. Дюк. А.А. Економічна оцінка формування соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 2. С. 47–53.

132. Дюк А.А. Соціальне підприємництво як чинник суспільного добробуту і стійкого розвитку економічнихсистем. *Технології стратегічного управління стійким розвитком сучасних організацій*: колективна монографія. За заг. ред. док. екон. наук, професора І.О. Кузнєцової. Харків, 2020. С. 17 – 26.

133. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Гаврилишин Б. Д. (голова ред. ради) та ін. Т. 1 / відп. ред. Мочерний С. В. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 864 с.

134. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2000. 864 с.

135. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.

136. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 2 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. 568 с.

137. Єранкін О.О., Пилипенко В.М., Кузьо Н.Є. Соціальна відповідальність агробізнесу в контексті вирішення проблем розвитку сільських територій. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* 2011. Вип. 6/2. С. 31–34.

138. Жохова В. В. Социальное предпринимательство: сущность и понятие. *Известия Дальневосточного федерального университета*. 2015. № 1(73). С. 85–98. URL: https://jem.dvfu.ru/index.php/jem/article/view/143/112 (дата звернення: 15.11.2020)

139. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення за селозберігаючою моделлю аграрного устрою України: наукова доповідь. Київ : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. 128 с.

140. Забуранна Л. В. Туристична підприємницька діяльність в аграрній сфері: теорія, організація: монографія. Київ : ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2012. 479 с.

141. Забуранна Л.В. Сталий розвиток аграрної сфери: сутність та чинники. *Економіка і управління*. 2012. №2. С. 18 – 24.

142. Забуранна Л.В., Корнійчук О.О. Соціально-економічний розвиток сільських територій: теорія, організація і управління : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 229 с.

143. Забуранна Л.В., Попрозман Н.В. Формування стратегії соціально-економічного розвитку аграрного виробництва: монографія. Київ : ЦП

«Компринт», 2016. 417 с.

144. Загурський О.М. Інституціональні інструменти застосування принципів соціальної відповідальності в діяльності агробізнесових структур. *Вісник Донецького національного університету.* Економіка і право. 2015. Вип. 1. С. 452–456.

145. Збарський В.К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* Збірник наукових праць. 2010. Вип. 154. Ч. 1. С. 152–160.

146. Звонар В.П. Соціальне підприємництво в контексті викликів довготривалого безробіття в Україні. *Економіка та суспільство.* 2016. № 5. С. 294–298.

147. Згурська О.М. Формування інноваційних стратегій диверсифікації діяльності агропромислових підприємств: монографія. Київ, 2020. 436 с.

148. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ : Логос, 2001. 380 с.

149. Злупко С.Н.Історія економічної теорії. Київ, 2005. 719 с.

150. Зоря О.П. Управління розвитком аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія. Полтава : Видавництво ПП «Астрая», 2019. 321 с.

151. Зубов В.О., Кривега Л.Д., Косих А.І. Філософія підприємництва. Запоріжжя : Дінас. 2000. 190 с.

152. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 397 с. URL: http://fk.vntu.edu.ua/images/documents/mon_08.pdf (дата звернення 31.01.2020).

153. Іванишин В.В., Печенюк А.П. Сільський зелений туризм як форма соціального підприємництва. *Інноваційна економіка.* 2018. №7 – 8. С. 5 – 10.

154. Іванишин В.В., Рудик В.В., Печенюк А.П. Методичні засади оцінки привабливості соціального підприємництва. *Бізнес Інформ.* 2019. №6. С. 100 – 107.

155. Івашина С. Ю. Теоретико-методологічний підхід до визначення

критеріїв соціалізації економіки. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2016. № 2. С. 54-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2016_2_8 (дата звернення: 15.10.2020).

156. Ільчук М.М. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу. Київ, 2006. 398 с.

157. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник (модульний варіант) / Д. П. Богиня та ін. Хмельницький : ХНУ, 2010. 428 с.

158. Калетнік Г. М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 3–15.

159. Калетнік Г. М., Ємчик Т. В. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2020. №2 (52). С. 7–22.

160. Калетнік Г.М., Дюк А. А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 11. С. 19 – 29.

161. Калетнік Г.М., Мазур А.Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2016. № 10. С. 7–25.

162. Калетнік Г.М., Прутська Т.Ю. Трансакційні витрати підприємницької діяльності в агробізнесі. *Збірник наукових праць ВНАУ.* Серія: Економічні науки. 2014. № 2. С. 3–11.

163. Калетнік Г.М., Шпикуляк О.Г., Пчелянська Г.О. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект. Вінниця, 2012. 324 с.

164. Каминник И. Социальное предпринимательство на Украине: каким оно должно быть? *Гражданское общество.* 2010. URL: http://www.sesp.org.ua/web/sesp/sespU.nsf/0/28FAE150EBAC8EAAC2257A23003C09F8 (дата звернення: 08.04.2019).

165. Кантильон Р. К вопросу о сущности предпринимателей. Санкт-

Питербург : Литера плюс, 2006. 220 с.

166. Карінцева О.І. Реструктуризація національної економіки України в умовах сталого розвитку:монографія. Суми : ПФ «Видавництво "Університетська книга"», 2018. 349 с.

167. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. Н.Н. Любимова, под. ред. Л. П. Куракова. Москва, 2002. 352 с.

168. Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения: [пер. с фр., англ. и нем.]; предисл. П.Н. Клюкин. [Юбилейн. изд.]. Москва, 2008. 1199 с.

169. Керженцев П. М. Принципы организации. 3-изд. Москва : Политиздат, 1924. 204 с.

170. Кириленко В.І. Соціалізація економіки як тенденція розвитку суспільства. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2010_10_3 (дата звернення: 15.11.2020).

171. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі. Київ, 2000. 204 с.

172. Коваленко Ю.С., Охріменко І.В. та ін. Методичні рекомендації з підвищення економічної ефективності аграрних підприємств. Київ, 2009. 60 с.

173. Коваль В. В. Генезис мережевої взаємодії підприємницьких структур у вітчизняному інституціональному середовищі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 3. С. 282–286.

174. Колот А. М. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. *Україна: аспекти праці.* 2011. №3. С. 3 – 9.

175. Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів. *Україна: аспекти праці.* 2013. № 8. С. 3–17.

176. Комарницький І. Ф., Галушка З.І. Соціальні принципи трансформації сучасного господарського порядку. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 121–127. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Unzap_2007_3_20.pdf. (дата звернення: 19.08.2019)

177. Король С. Соціально відповідальне підприємство: поняття, ідентифікація, рівні. *Економіка України.* 2018. № 6. С. 69–83.

178. Король С.Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 416 с.

179. Корольчук О. П., Сиваненко Г. П. Роль громадських організацій у формуванні та розвитку підприємницьких мереж. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки.* 2010. № 5 (1). С. 75–80.

180. Косович Б. І. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 77–81. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.77 (дата звернення: 15.11.2020)

181. Костюк І.В., Харко В.Ю. Проблеми соціалізації економічного розвитку. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні :* зб. тез за матеріалами VIII Науково–техн.. конф. науково–педагогічних працівників, 26-31 березня 2012 року / Нац. ун.-т "Львівська політехніка", Інститут підприємництва та перспективних технологій. Львів, 2012. С. 79–81. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15708/1/34-Kostyuk-79-81.pdf. (дата звернення: 11.02.2019)

182. Коуз Р. Фирма, рынок и право. Нью-Йорк : Телетекст, 1991. 190 с.

183. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. *Общественные науки и современность.* 2001. №3. С. 121–139.

184. Кочубей Р.В. Предпринимательские структуры в изменяющейся среде : монография. Сумы : Университетская книга, 2015. 133 с.

185. Кошарная Г.Б. Социальная ответственность субъектов предпринимательства: история и современность. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион.* 2014. №1 (29). С. 100 – 108. URL: https:// cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-otvetstvennost-subektov-predprinimatelstva-istoriya-i-sovremennost (дата звернення: 06.02.2020).

186. Краснорyцький О.О. Концептуальні засади здійснення

корпоративної соціальної відповідальності харчовими та переробними підприємствами. Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки. Вип. 10. Ч. 3. Херсон : вид. дім «Гельветика», 2015. С. 52–54.

187. Краус Н.М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки: навч. посіб. Київ, 2019. 504 с.

188. Краус, Н. М. Д. Рікардо — економіст епохи промислового перевороту. *Історія економіки та економічної думки.* Київ : Центр учб. літ., 2014. С. 150 – 159.

189. Кредісов В.А. Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою : моногр. Київ : Знання України, 2003. 327 с.

190. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком. *Економіка АПК.* 2008. № 5. С. 55–58.

191. Кропивко М.Ф. Розвиток самоврядних господарських об'єднань в агропродовольчій сфері. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 21–26.

192. Кропивко М.Ф., Ксенофонтов М.М., Хміль Н.В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. *Економіка АПК. 2015*. № 3. С. 5 – 14.

193. Куц М. Р. Соціальне підприємництво: основні ідеї та перспективи дослідження в соціології. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки.* 2015. Т. 174. С. 51 – 55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAs_2015_174_10. (дата звернення: 15.11.2019).

194. Лазур П. Ю. Історична еволюція феномена підприємства та його науково-економічні інтерпретації. *Науковий вісник НЛТУ України*: збірник наук. праць. 2006. Вип. 16.6. С. 285 – 292.

195. Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.

196. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

197. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектору: інституційні засади. Чернівці : Рута, 2006. 344 с.

198. Лосев А. Ф. Жизненный и творческий путь Платона / Платон. Собрание сочинений. В 4 т. Т.1 / Общ. ред. А.Ф. Лосева и др. Москва, 1994. С. 44 – 45.

199. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК.* 2013. №7. С. 5 – 21.

200. Мадзігон О. Історичний розвиток підприємництва та основні функції підприємництва. *Молодь і ринок.* 2012. № 2. С. 46–52.

201. Мазур А.Г. Науково-теоретичні засади системних трансформацій в національній економіці. *Економіка АПК.* 2012. №5. С. 158 – 165.

202. Мазур А.Г., Редько М.С. Економічна сутність та зміст реструктуризації аграрних підприємств в умовах транзитивної економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 2. С. 3–12.

203. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. Київ, 2005. 682 с.

204. Макаренко П.М. Організація і економічний механізм адаптації аграрного господарювання до ринково-підприємницького середовища: монографія. Київ, 1999. 621 с.

205. Макаренко П.М. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як чинник їх ефективності та конкурентоспроможності: сутність, складники, проблеми і тенденції здійснення. *Наукові праці полтавської державної аграрної академії*. 2015. Вип. 2 (11). С. 3 – 8.

206. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК.* 2008. № 5. С. 51 – 55.

207. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві: стан та перспективи. *«Економічні науки». Серія «Облік і фінанси».* Випуск 6 (24). Ч. 1. 2009. С. 55 – 64.

208. Малік М. Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК.* 2016. № 6. С. 97-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ E_apk_ 2016_6_12 (дата звернення: 08.08.2019).

209. Малік М. Й., Мамчур В. А. Соціально-економічна орієнтація сімейних фермерських господарств у підприємницькій діяльності. *Економіка АПК.* 2020. № 9. С. 30 – 41.

210. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Пехов В. А. Розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки.*Сталий розвиток економіки*. 2015 (28). № 3. С. 5–11.

211. Малік М. Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток,* 2020. № 7 (26). С. 21–31.

212. Малік М.Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки. Методологія і організація. Київ : ІАЕ, 1995. 177 с.

213. Малік М.Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи. *Економіка АПК.* 1999. №1. С. 62 – 64.

214. Малік М.Й., Белей С.І. Розвиток сільського господарства в регіоні Карпат : монографія. Київ, 2008. 248 с.

215. Малік М.Й., Малік Л.М. Соціальна відповідальність підприємницьких структур як чинник розвитку сільських територій. *Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект: монографія/* Ю.О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

216. Малік М.Й., Мамчур В.А., Шпикуляк О.Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Економіка АПК.* 2017. №12. С. 5–13.

217. Малік М.Й., Пулім В.А. Концептуальні засади розвитку сільських територій. URL: http://vadyba.asu.lt/8/156.pdf. (дата звернення: 19.07.2019)

218. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект: монографія. Київ : ННЦ “ІАЕ”. 2005. 370 с.

219. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Рябоконь В.П. та ін. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку. Київ : ННЦ

«ІАЕ». 2017. 86 с.

220. Маринович М. Митрополит Андрій Шептицький і принцип «позитивної суми» / передм. Адріана Сливоцького. Львів, 2019. 248 с.

221. Марк Блауг 100 великих экономистов до Кейнса / пер. с англ. под ред. А.А. Фофонова. Санкт-Питербург : Экономическая школа. 2005. 352 с.

222. Маркс К. Энгельс Ф. Сочинения Изд. 2-е : в 50 т. Москва : Издательство политической литературы, 1974. Т. 42 :. 520 с.

223. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2-е : в 50 т. Москва : Издательство политической литературы, 1955. Т.3. 629 с.

224. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. / Пер. с англ. Москва, 1993.

225. Матвієнко-Беляєва Г.Л. Соціальне підприємництво: ефективний гібридний бізнес феномен. *Економіка та управління підприємствами.* Випуск 14, 2018. С. 461 – 466. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/64.pdf. (дата звернення: 19.12.2019).

226. Медоуз Донелла, Йорген Рандерс, Денніс Медоуз. Межі зростання. 30 років потому. Київ: Пабулум. 2018. 464 с.

227. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2010. № 4. С. 3–18.

228. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК.* 2016. №6. С. 37 – 48.

229. Методичні підходи до оцінки підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ«ІАЕ», 2016. 57 с.

230. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории. Москва, 2000. 878 с.

231. Микитюк В.М. Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій: монографія. Житомир, 2012. 352 с.

232. Милль Дж. Ст. Основания политической экономии Д.-С. Милл. Перераб. и прим. И.Г. Чернышевского. Санкт-Петербург : Тип.

М.М. Стасюлевича, 1909. 467 с.

233. Мілль Дж. Ст. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Поневолення жінок: Есе. Є. Мірошниченко та ін. (пер. з англ.) Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.

234. Моральність капіталізму. Те, про що ви не почуєте від викладачів / за ред. Тома Дж. Палмера. Київ, 2014. 128 с.

235. Мороз О. В., Семцов В. М., Кукель Г. С. Моделювання впливу агрохолдингів на розвиток сільського господарства і сільських територій України. *Економіка та держава.* 2015. № 12. С. 62–66.

236. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2006. 430 с.

237. Мочерний С.В., Устенко О.А., Чоботар С.І. Основи підприємницької діяльності: посібник. Київ, 2003. 280 с.

238. Назарук В. Про критерії соціального підприємства. URL: http://gurt.org.ua/blogs (дата звернення: 15.11.2020).

239. Назарук В. Соціальні підприємства – новий тренд в Україні. URL: //https://nv.ua/ukr/opinion/nazaruk/sotsialni-pidprijemstva-novijtrend-v-ukrajini-338577(дата звернення: 15.11.2020).

240. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / пер. с англ. Москва, 2003. 360 с.

241. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 4. С. 34–39.

242. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 72 с.

243. Нестерчук Ю.О. Особливості створення та функціонування

агрохолдингів. *Зб. наук. праць Луганського національного аграрного університету.* 2009. № 90 / 94. С. 123–128.

244. Норберг Ю. Прогрес. Десять причин з нетерпінням чекати на майбутнє; пер. з англ. Н. Мельник. Харків; Київ, 2019. 188 с.

245. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики: монография; пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. Москва, 1997. 180 с.

246. Норт Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 198 с.

247. Обиход Г.О. Інституціоналізація екологічної безпеки України: монографія. Київ. 2016. 304 с.

248. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / заг. ред. акад. НААН П.Т. Саблука.Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.

249. Основи аграрного підприємництва / за ред. М.Й. Маліка. Київ, 2000. 582 с.

250. Основи економічної теорії : навч. посіб. / за ред. Ю. В. Ніколенка. Київ, 1992. Ч 3 : Підприємництво в ринковій економіці. 232 с.

251. Основы предпринимательской деятельности: Экономическая теория: учеб. пособие / под. ред. В.М. Власовой. Москва : Финансы и статистика. 2000. 179 с.

252. Оуен Р. Избранные сочинения / пер. С.А. Фейгиной. Москва; Ленинград : Академия наук СССР. 1950. Т. 1. 419 с.

253. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: наук. доп. / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.

254. Петруха С. В., Стахов Б. В. Сучасні виклики сталому розвитку аграрного сектору економіки України: теоретико-концептуальні аспекти. *Агросвіт*. 2020. № 8. С. 49–71. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.49 (дата звернення: 15.11.2020).

255. Петти В. Экономические и статистические работы. Москва :

Госсоцэкгиз, 1940. 356 с.

256. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 46 с.

257. Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку: монографія / за ред. д.е.н., професора П. В. Пашка та д.е.н., професора Л. Л. Лазебник. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2019. 476 с.

258. Підприємницька діяльність та агробізнес: підручник / за ред. М. М. Ільчука, Т. Д. Іщенко. Київ : Вища освіта, 2006. 543 с.

259. Плоднік М. В., Дюк А. А. Вплив зовнішніх чинників на формування потенціалу сільськогосподарського підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Серія: Економіка і управління підприємствами.* 2017. № 6 (11). С. 159 – 161.

260. Плотнікова М.Ф. Розвиток сільських територій: багатофункціональний підхід: монографія. Київ, 2019. 268 с.

261. Попадинець О.В. Соціалізація економіки як нова парадигма економічної теорії. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* №49. 2015. С. 228 – 231.

262. Попович Д. В., Баранова М.-С. Б. Соціальне підприємництво як перспективний інструмент вирішення проблем сучасного суспільства. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 701–705. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_158 (дата звернення: 19.08.2019).

263. Проць Н. Соціальне підприємництво – запорука економічної стабільності та суспільної рівноваги. URL: http://changeukraine.com.ua/sotsialne-pidpryyemnytstvo-zaporuka-ekonomichnoyi-stabilnosti-ta-suspilnoyi-rivnovagy/ (дата звернення: 16.11.2019)

264. Проць Н. Соціальне підприємництво. Досвід Норвегії. URL: http://lcci.com. ua/socialne-pidpryyemnyctvo-dosvid-norvegiji/ (дата звернення:

15.11.2019).

265. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці. Київ : Логос, 2003. 266 с.

266. Пугачова К. М. Підприємницька діяльність у сільській місцевості. Київ : Знання України, 2004. 220 с.

267. Райзберг Б. Г. Азбука предпринимательства. Москва : Экономика. 1995. 333 с.

268. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.Комплементарные блага. С*овременный экономический словарь*. 2-е изд., испр. Москва, 1999. 479 с.

269. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное. / пер. с англ.; предисл. П.Н. Клюкина. Москва, 2007. 953 с.

270. Роджер Мартин, Салли Осберг. Выходя за рамки лучшего: Как работает социальное предпринимательство. Москва : Эксмо, 2018. 240 с.

271. Розанвалон П'єр. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / пер. з фр. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 246 с.

272. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. та ін.] ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

273. Розвиток економіки сільського господарства України у 2011–2015 рр.: наукова доповідь / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Гадзало Я.М., Лупенко Ю.О., Пугачов М.І. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

274. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ«ІАЕ», 2017. 204 с.

275. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: монографія / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та інші]. Київ, 2016. 430 с.

276. Розвиток сільських територій / Л.М. Газуда, Н.М. Готько, М.Ю. Лалокулич. Ужгород, 2015. 204 с.

277. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: монографія /Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.

278. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: наук. доп. / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

279. Розвиток форм господарювання на селі / В.Я. Месель-Веселяк та ін.; за ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. Київ, 1993. 376 с.

280. Романова Л.В. Становлення підприємництва в сільському господарстві. Київ : ІАЕ. 1997. 272 с.

281. Романова Л.В. Управління підприємницькою діяльністю: Навчальний посібник. Київ, 2006. 240 с.

282. Романова Л.В. Формування підприємництва в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 1999. № 1. С. 75–78.

283. Саблук П.Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва : монографія. Київ, 2014. 356 с.

284. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК.* 2010. №1. С. 3 – 13.

285. Саблук П.Т., Юрчишин В.В., Малік М.Й. та ін. Організаційно-правові форми господарювання в АПК. Київ, 1998. 36 с.

286. Сидоров Н.И. Социальное предпринимательство и предпринимательство в социальной сфере (теорія и практика). Москава : Издательский дом ФГБОУВПО «ГУУ». 2015. 80 с.

287. Сизоненко В. Теорія підприємництва: здобутки і проблеми дослідження. *Економіка України*. 2002. № 9. С. 45–51.

288. Сизоненко В.О. Сучасне підприємництво. Київ,1999. 438 с.

289. Сичевський М.П. Формування національної продовольчої системи на засадах незалежності. *Вісник аграрної науки.* 2014. №6. С. 11 – 18.

290. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / П.Т. Саблук, В.П. Ситник, М.Й. Малік, О.В. Крисальний та ін.; за ред. М.Й. Маліка. Київ, 1999. 166 с.

291. Сіренко Н.М., Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні: основні аспекти. *Сталий розвиток економіки.* 2016. №1. С. 5 – 10.

292. Сірий Є. В. Підприємництво як предмет теоретико-соціологічного осмислення: монографія. Київ : Київ нац. ун-т ім. Т.Шевченка., 2008. 392 с.

293. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посібник. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2017. 58 с. URL: http://pleddg.org.ua/ wp-content/uploads/2017/ 11/Social_Entrepreneurship_- Guide-WEB-1.pdf (дата звернення: 12.11.2019).

294. Смачило В.В., Халіна В.Ю., Кильницька Є.В. Розвиток соціального підприємництва в Україні як інноваційної форми бізнесу. *Маркетинг і менеджмент інновацій,* 2018. №1. С. 235 – 246.

295. Сміт Адам. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ, 2018. 736 с.

296. Соболь М.С. Підприємництво (початок бізнесу). Київ, 1994. 175 с.

297. Соціальна економіка: конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання за спеціальністю 051 «Економіка» / уклад. Л.С. Ларка. Харків : НТУ «ХПІ». 2017. 56 с.

298. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Київ : ТОВ «Агентство «Україна». 2017. 92 с.

299. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

300. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): моногр. / за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ "ІАЕ". 2012. 642 с.

301. Соціо-економічний розвиток сільського господарства і села:

сучасний вимір/ Бородіна О.М. та ін. За ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 320 с.

302. Соціологічна енциклопедія / уклад. В.Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.

303. Сперклі Ф. Посібник з планування соціального підприємництва. Британська Рада. 2011. URL :http://www.britishcouncil.org.ua/sites/britishcouncil.ua/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriiemstva.pdf. (дата звернення: 17.03.2019).

304. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього: монографія / М.А. Хвесик, І.К. Бистряков, Л.В. Левковська, В.В. Пилипів; за ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ Ін-ту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2012. 465 с.

305. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

306. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

307. Сьомкіна Т.В. Процеси соціалізації суб'єктів підприємницької діяльності в умовах трансформації економіки (соціально-економічний аспект): монографія. Донецьк, 2010. 232 с.

308. Сьомкіна Т.В. Процеси соціалізації умов підприємницької діяльності сучасного суспільства (історичний аспект). *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* №2 (16), 2016. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/645-%D0%A2%D0%_B5%_D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2405-1-10-20160731.pdf. (дата звернення: 15.11.2020)

309. Сэй Ж.-Б. Трактат политической экономии. Москва : Дело, 2000. 232 с.

310. Тейлор Фредерик Уинслоу. Научная организация труда / предисл. П.М. Керженцева, пер. с англ. А.И. Зак и Б.Я. Москва: 1924. 292 с.

311. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. Київ, 2004. 333 с.

312. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний. Київ : Наукова думка, 1994. 264 с.

313. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки и отношенческая контрактация. Санкт-Петербург :Лениздат; SEV Press, 1996. 702 с.

314. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія. 2017. 168 с.

315. Українська економічна думка: Хрестоматія / упоряд. С.М. Злупко. Київ : Знання. 2007. 694 с.

316. Файоль А. Общее и промышленное управление. Пер. Б.В. Бабина-Кореня. Москва. 1924. 159 с.

317. Фармацевтична енциклопедія. URL :https://www.parmencyclopedia.com.ua/article/8468/socialna-ekonomika (дата звернення: 15.11.2020).

318. Формування об'єднаних територіальних громад у сільській місцевості (інформаційно-аналітичний огляд) / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Булавка та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2020 с. 60 с.

319. Фрідман Девід. Механізм свободи. Анархія вільного ринку / пер. з англ. Ірина Гнатковська. Київ, 2019. 328 с.

320. Хайек, Фридрих Август. Пагубная самонадеянность: Ошибка социализма : пер. с англ. / под ред. У. У., III Бартли. Москва, 1992. 304 с.

321. Харитонова Е.В., Крылова Е.М. Социализация предпринимательства как фактор роста национального богатства. *Социально-экономические явления и процессы.* 2014. Т.9. №5. С. 76 – 83. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsializatsiya-predprinimatelstva-kak-faktor-rosta-natsionalnogo-bogatstva (дата звернення: 08.02.2020).

322. Хвесик М. А. Економіка природокористування: вектори розвитку. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 398 с.

323. Хвесик М. А., Ільїна М. В. Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 6–14.

324. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. Москва, 1925. 77 с.

325. Чаянов О.В. О сельськохозяйственной кооперации. Саратов, 1989. 175 с.

326. Шеленко Д. І. Зміст "укладу" як соціально-економічної категорії та його характерні риси.*Сталий розвиток економіки.* 2018. № 1. С. 80–85.

327. Шеленко Д. І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.

328. Шепотько Л.О., Прокопа І.В., Гудзинський С. О., Яровий В.Д. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть: у 2 томах. Київ : Інститут економіки НАН України, 2003. Т.2. Соціальні ресурси сільських територій.467 с.

329. Шепотько Л.О., Прокопа І.В., Гудзинський С.О., Яровий В.Д. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть: у 2 томах. Київ : Інститут економіки НАН України, 2000. Т.1. Потенціал сільського сектора. 465 с.

330. Шепотько Л.О., Прокопа І.В., Максимюк О.П., Яровий В.Д. Село: сучасна політика і стратегія розвитку. Київ : Інститут економіки НАН України, 1997. 380 с.

331. Шпикуляк О. Г. Динаміка становлення соціального капіталу на селі. *Економіка АПК*. 2006. № 6.С. 140–148.

332. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2009. 480 с.

333. Шпикуляк О. Г. Інституціональні основи формування соціального капіталу на селі. *Наук.-практ. зб. Продуктивність агропромислового виробництва.* К. : НДІ «Агропромпродуктивність», 2006. № 4. С. 139–151.

334. Шпикуляк О. Г. Інституціональні особливості розвитку підприємництва та соціального капіталу в аграрній сфері. *Агросвіт*: наук.-практ. журнал. 2008. № 11 черв. С. 4–10.

335. Шпикуляк О. Г. Категорія соціального капіталу в економічній теорії. *Вісник Сумського національного аграрного університету* : наук.-метод. журнал. 2006. Вип. 3–4 (20–21). С. 321–323.

336. Шпикуляк О. Г. Мотивація формування людського та соціального капіталу в аграрній сфері. *Економіка* АПК. 2006. № 10. С. 135–141.

337. Шпикуляк О. Г. Соціальний капітал як інституційна основа сталого розвитку аграрної сфери. *Детермінанти конкурентоспроможності соціально-економічного розвитку регіону*: матеріали наук.-практ. круглого столу (17–18 жовт. 2014 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2014. С. 10–12.

338. Шпикуляк О. Г. Становлення соціального капіталу в аграрній сфері трансформаційної економіки. *Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку*: доп. Міжнар. симпозіуму (Україна, м. Житомир). 16–18 трав. 2007. С. 28–34.

339. Шпикуляк О. Г. Теоретичні засади розвитку підприємництва в інституційному механізмі ринку. *Розвиток малих аграрних підприємств в ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія* / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін.]; за ред. О.Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с. С. 8 – 12.

340. Шпикуляк О. Г. Формування соціального капіталу на селі в умовах господарської реформи. *Агроінком*. 2007. № 3–4. С. 78–82.

341. Шпикуляк О. Г., Мазур Г. Ф. Інституційні засади формування соціального капіталу в механізмі розвитку сільських територій.*Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 63–68.

342. Шпикуляк О. Г., Мазур Г. Ф. Соціальний капітал у розвитку сільських територій та підприємництва. *Менеджмент XXI сторіччя* / зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: Калетнік Г. М. та ін. Вінниця : ВНАУ, 2014. С. 114–118.

343. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Кооперативні відносини в аграрній

сфері: тенденції становлення та розвитку. *Розвиток малого і середнього підприємництва та кооперації на селі. Проблеми та перспективи*: зб. матеріалів наук. конф. і навч.-практ. семінару, 28 серп. 2015 р. Вінницький національний аграрний університет. Вінниця : Едельвейс і К, 2015. С. 13–19.

344. Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А., Пехов В. А. Інституціональний капітал регулювання і соціальний – саморегулювання аграрного ринку: концептуально-методологічні аспекти аналізу. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 4. С. 88–101.

345. Шпикуляк О. Г., Пехов В. А. Формування та інституціоналізація соціального капіталу у розвитку аграрного підприємництва: методологічні аспекти оцінки. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 102–107.

346. Шпикуляк О.Г. Інститут витрат в економічній теорії і практиці господарювання. *Збір. наук. праць. Економічні науки. Серія економічна теорія та економічна історія.* вип. 5(19), Ч. 2. Луцьк, 2008. С. 323–329.

347. Шпикуляк О.Г. Кадровий потенціал та його формування в аграрних підприємствах. *Економіка АПК.* 2004. №1. С. 155 – 159.

348. Шпикуляк О.Г. Мотивація формування людського та соціального капіталу в аграрній сфері. *Економіка АПК.* 2006. № 10. С. 135–141.

349. Шпикуляк О.Г. Соціальний капітал як інституційна основа сталого розвитку аграрної сфери / Детермінанти конкурентоспроможності соціально-економічного розвитку регіону: Матеріали науково-практичного круглого столу (17-18 жовтня 2014 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. 2014. 60 с.

350. Шпикуляк О.Г. Становлення соціального капіталу в аграрній сфері трансформаційної економіки. *ManagementTheoryandStudiesforRural Business and Infrastructure Development,* Volume 8. Page 28 – 34. Published 2007. URL : http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704 (дата звернення: 02.03.2020).

351. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК.* 2019. №6. С. 73–82.

352. Шумпетер Й. Теория экономического развития. пер. с нем. Москва : Прогресс, 2014. 455 с.

353. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ, 2011. 242 с.

354. Элистратова А.И. Эффективность предпринимательства: монография. Симферополь : Крымучпедгиз, 2013. 130 с.

355. Юнус М. Мир трех нулей. Как справиться с нищетой, безработицей и загрязнением окружающей среды, 2019. 275 с.

356. Юнус М., Жюли А. Создавая мир без бедности. Социальный бизнес и будущее капитализма. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2010. 307 с.

357. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–10.

358. Юрчишин В.В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-економічні нариси. Київ, 2009. 368 с.

359. Ярмоленко Ю.О. Формування економічного механізму сталого розвитку аграрного виробництва в умовах цифровізації: монографія. Київ, 2018. 328 с.

360. Яхно П.Т. Соціалізація економіки та індивідуалізація споживчого ринку як необхідної передумови національного розвитку. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія «Економіка і менеджмент». Вип. 2 (80). 2019. С. 12 – 17.

РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1 Формування наукової парадигми організаційно-економічної соціалізації підприємництва

На теперішній час і у недавньому історичному періоді, господарювання розглядається науковцями з пріоритетних позицій: капіталізації економічних ресурсів; створення ефективних формувань; механізмів забезпечення вищої доданої вартості тощо. Першочергове значення в розробленні критеріїв ефективності господарювання, мають результати функціонування підприємств, розвитку підприємництва. Дослідницький нахил зроблено на користь представлення результатів господарської діяльності, які задовольняють інтереси переважно підприємця, а не соціуму, наприклад сільської громади. Такий однобічний підхід до оцінок розвитку господарської системи за критеріями її призначення не відповідає передовим моделям соціальної економіки. Для перспективного розвитку економіки, наприклад села, потрібно стимулювати збалансування економічних і соціальних інтересів. В методологічному ж плані заявляємо необхідність формування концептуально-методичних засад оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва.

Формування наукової парадигми організаційно-економічної соціалізації підприємництва розглядаємо через призму концепції соціального підприємництва як вищої форми соціалізації – інноваційної моделі господарювання. Як зазначено у розділі 1 дисертації, наукова проблематика теоретичних засад підприємництва, його поширення, а також організаційно-економічної соціалізації в галузевих системах ринку, викладена багатогранно, різносторонньо. Хоча у формуванні першооснов підприємництва переважали його пізнання як економічного механізму, у якому мають реалізовуватися завдання креативної капіталізації ресурсів і забезпечуватися максимізація прибутку.

Функціональні характеристики соціального підприємництва відповідають його значимості як способу організації процесу і безпосередньо діяльності за методологічною кваліфікацією як організаційної форми «бізнесу з людським обличчям» [16]; способу формування соціального капіталу [35]; виконання функцій соціальної діяльності [62]; місія «зробити світ кращим» [119]; інструмент вирішення соціальних проблем [138]. Природно, що соціальна підприємницька функція, в класичному розумінні, означає роль, спрямованість суб'єкта господарювання на реалізацію заходів виконання соціальної місії, але на підприємницьких засадах, а діяльність – це конкретні дії, практики з реалізації соціальних підприємницьких ініціатив. Методична відмінність соціального підприємництва від класичного полягає саме у визначенні першого як системи підприємницьких заходів із здійснення соціальної місії. В чистому вигляді соціальне підприємництво методично трактують як неприбуткову, альтруїстичну діяльність, але прибутковість не виключається. Умовою вважати таке підприємство соціальним є факти реінвестування прибутку власне у соціальну діяльність самого підприємства. Між соціальним підприємством, підприємництвом і наприклад соціальною функцією, діяльністю підприємства грані дуже тонкі, тому зазвичай критерії соціальності мають бути визначені законодавчо.

Спільним критерієм, який проектується на сукупність методичних аспектів визначення функціональних характеристик соціального підприємництва, вважаємо критерій соціальної значимості організації для суспільства, соціальної спрямованості господарювання. Соціальне по праву вважається інноваційним типом підприємництва, адже за фактом нещодавнього виникнення – перебуває на етапі безпосереднього становлення, утвердження в господарській, соціально-економічній системі, механізмі ринку. Цей тим підприємництва потребує нових ідей, інтелектуальних чинників зростання, бо втілення принципів задоволення суспільних потреб на засадах безприбутковості потребує креативних рішень, високих мотивацій.

В практиці соціальні підприємства виконують місію із забезпечення соціальної ефективності бізнесу і ця ефективність для суспільства на порядок більш значима за економічну та більш складна у досягненні. Методично така наша авторська позиція відповідає переконанню у тому, що масове соціальне підприємництво можливе зазвичай в умовах господарської системи, яка сформувала стійку модель масового задоволення потреб населення. Хоча є винятки – у країнах, що розвиваються, там де в секторі соціального підприємництва забезпечена цілеспрямована державна підтримка. Висновок логічний, адже у класичному підприємництві, теорії і практиці функціонування підприємств, соціальна ефективність завжди знаходила, знаходить кваліфікаційні оцінки. Ще у працях А. Сміта [118], Й. Шумпетера [142; 143], М. Туган-Барановського [128; 129], Г. Форда [131] сформульовані різносторонні представлення думок про соціальність господарської діяльності, підприємництва, що дає нам підстави чітко заявити про істинну важливість соціального підприємництва. Методичне розпізнання його функціональних, організаційних кваліфікаційних характеристик соціального підприємництва як інноваційного чинника розвитку сучасного суспільства базується на визначеннях класичної теорії підприємництва, суспільного розвитку і соціальної економіки.

Узагальнення відповідних теоретико-методичних положень, думок і висновків, змістів із першоджерел публікованої класики економічної науки показують соціальну ефективність переважно традиційних (виробничих) підприємств. Якщо говорити більш точно, то соціальна ефективність господарювання традиційного підприємства переходить у стан соціальної відповідальності, яка організаційно-економічно представлена у системі організаційно-економічної соціалізації через створення соціальних підприємств, що: вважаємо вищим рівнем розвитку цього процесу, формою системи, яка передбачає ефективну трансформацію економічних благ у соціальні. Соціал класичного підприємства виражений та методично утверджений з оцінок господарських результатів, які відповідають створеному соціально значимому

продукту, а соціальна значимість означає соціальну ефективність, соціальну відповідальність за якістю.

По-своєму близькими, для своєї економічної епохи щодо методичного обґрунтування функціональних характеристик соціального підприємництва вважаємо ідеї А. Сміта [118]:

– «про заробітну плату» [118, с. 57 – 74]: «Людина повинна мати можливість існувати своєю працею, і її заробітна плата мусить щонайменше бути достатньою для її існування. У більшості випадків вона має навіть дещо перевищувати цей рівень; в іншому разі робітник не мав би можливості утримувати сім'ю і раса робітників вимерла б після першого покоління» [118, с. 60]. Тут хоч і дотично до методичних характеристик соціального підприємництва, але йде мова про соціальний ефект. Оплату праці на достатньому рівні відзначено як базовий чинник рівня соціальної відповідальності господаря, виробника, іншого наймача робочої сили. Заробітну плату можна вважати соціальними витратами підприємця, які за значимістю виконують соціальну роль;

– «про природний розвиток добробуту» [118, с. 291 – 294]: як припущення щодо визначення ознак соціального підприємництва на селі, яке розвивається завдяки хліборобській праці, обміну товарами між містом і селом, тим самим селяни отримують доходи для задоволення своїх соціальних потреб, здійснення суспільно значимих витрат;

–«про витрати на громадські роботи та громадські установи» [118, с. 554 – 621]: мова йде про економічну доцільність і характер витрат, за результатами господарювання, які забезпечують функціонування громадських установ – це установи соціальні за статусом; відповідно проглядається аспект механізму вирішення суспільних проблем, що можна віднести до загальних характеристик соціального підприємництва, яке функціонує у наш час.

Методичний базис визначення функціональних характеристик соціального підприємництва у якійсь мірі відмічений у дослідженні Й. Шумпетера [143], який відзначив інноваційність підприємництва як особливого виду людської діяльності

в принципі, що витікає з особливої його природи, адже: «…бути підприємцем – означає втілювати нові комбінації, підприємець не мусить бути постійно пов'язаний з окремою компанією; чимало «фінансистів», «грюндерів» тощо не мають такого зв'язку, а про те можуть бути підприємцями в нашому розумінні [143, с. 82 – 83]. Аналогічно цей факт стосується соціальної діяльності як підприємництва. Соціальному підприємництву притаманні «нові комбінації», інноваційність ще у більшій мірі ніж традиційному виробничому. На цю тезу ми зважаємо упродовж усього наукового обґрунтування досліджуваної проблеми. Розглядаючи економічний розвиток через механізм реалізації бізнес-ініціативи у підприємницькій діяльності Й. Шумпетер [143] вже тоді чітко усвідомлював її соціальне значення, дію фактора соціальної відповідальності через інноваційне господарювання. В цьому полягає методична дотичність його вчення до проблеми соціального підприємництва. Пропагуючи інноваційність як головну характеристику підприємництва Й. Шумпетер [143] долучився до еволюції ідей про соціальне підприємництво.

Відомий український економіст М. Туган-Барановський [128; 129] досить близько підійшов до визначення критеріїв функціональних характеристик соціального підприємництва через «поділ народного доходу в капіталістичному господарстві» [129, с. 141 – 167]. Автор розглянув розподіл доходів у капіталістичному господарстві на предмет оцінки справедливого рівня заробітної плати. Це означає відношення до критерію соціальної відповідальності як одного з важливих чинників характеристики соціального підприємництва.

Цікавими з практичної точки зору є оцінки соціальної складової підприємництва, зроблені Г. Фордом [131], який окрім турботи про розширення виробництва цілеспрямовано забезпечував оптимальне задоволення соціальних потреб працівників для формування ефективної моделі мотивації до праці. Але він цілком слушно зауважував, що благодійність, яка за визначенням сучасників є одним із варіантів соціального підприємництва, обов'язково має межу, а саме: «Ніколи не буде винайдена система, яка дозволить позбутися необхідності

працювати. Так задумано природою. Наші руки й розум не призначені для ледарства. Праця є нашим спокоєм, почуттям власної гідності й спасіння. Робота – зовсім не прокляття, а найбільше благо. Соціальна справедливість у своєму первісному значенні випливає тільки з чесної праці. Людина, яка багато вкладає, повинна багато забирати. Тому у виплаті заробітної плати нема жодної благодійності. Відданий працівник – найкраще, про що може мріяти бізнес. І не варто очікувати, що він робитиме це безконечно довго без належного визнання його внеску» [131, с. 149]. Тобто він розглядав підприємництво і працю як економічні чинники, а соціальну діяльність вважав побічним продуктом.

Ми розглянули позиції прихильників класичної теорії підприємництва і визначили, що економічна оцінка його значимості, функціональності переважає. Соціальний аспект їх вчення, який можна було б використати для визначення методичних засад характеристики соціального підприємництва розкритий як вторинний, адже економічний добробут взято за пріоритет.

Відзначені позиції невеликої кількості досліджень, але тих авторів, які на наше переконання створили підвалини сучасної теорії підприємництва. Їх значно більше, проте навіть з цієї сукупності можна зробити висновок про те, що теоретична модель соціального підприємництва з’явилася за наслідком тривалої еволюції суспільства, господарювання тощо. Зокрема вважаємо, що: в класичній літературі (економічній) соціальні чинники підприємництва і соціального підприємництва, донедавна розглядалися переважно у статусі додаткових. Економісти класики і послідуючі теоретики підприємництва, ринку, регулювання, в плоть до кінця XX століття характеристики соціального підприємництва методично не узагальнювали в єдину систему. Аналіз показав, що розвиток методичних засад ідентифікації соціального підприємництва за функціональними характеристиками ролі в економіці, суспільстві, нерозривно пов'язаний із соціалізацією господарського механізму. Соціалізація цього механізму – головний чинник суспільного характеру підприємницької поведінки.

Соціальні аспекти підприємництва спершу не знаходили узгоджувального розуміння серед представників класичної економічної науки, проте пріоритет

соціалізації підприємницької діяльності було відзначено в соціології. Практично ж у світі склалися організаційно-правові форми соціальних підприємств, зокрема – це асоціації, фонди, кооперативи, компанії, а найбільш поширені, зокрема в Європі – соціальні кооперативи [117, с. 14 – 15]. Кооперативна модель використовується найбільше. Вона надає можливості для максимального залучення зацікавлених у досягненні соціальної цілі суб'єктів в організаційний, управлінський процес, надає механізм демократичного контролю за використанням активів, прийняттям рішень.

В Україні законодавчо проблема соціального підприємництва відповідно до статусу суб'єктів за організаційною формою не врегульована. «Організувати соціальне підприємство можна у будь-якій зручній з різноманітних форм (організації громадянського суспільства, суб'єкти підприємницької діяльності тощо)» [121, с. 5]. «Наразі в Україні нараховується близько 700 організацій, які за тими чи іншими ознаками можна зарахувати до категорії «соціальне підприємництво» [121, с. 5]. У Господарському кодексі України (стаття 65) [34] зазначено, що підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Некомерційна діяльність і регламентує ознаки й можливості діяти у сфері соціального підприємництва, а форма організації обирається засновниками з традиційних неприбуткових організацій, дозволених законом до створення, наприклад, обслуговуючі кооперативи.

Вибір форми організації соціального підприємства здійснюється відповідно до чинного законодавства. Група авторів одного з перших українських підручників про соціальне підприємництво [122] найбільш прийнятними організаційними формами для створення таких підприємств вважає: індивідуальне (одноосібне) підприємство; повне і командитне товариство, асоціація, фонд, корпорація, товариство з обмеженою відповідальністю, кооператив [122, с. 142 – 147]. Ми схиляємося до того, що пріоритетною організаційною формою є партнерство, оскільки воно має розширені можливості усуспільнення соціальної діяльності.

Соціальне підприємництво представлене здебільшого в чутливих для держави і суспільства сферах. Наприклад, для агропродовольчої сфери можуть бути характерні підприємства, які за підтримки держави, бізнесменів-філантропів виробляють соціальне продовольство, реалізовують його на спеціальних торговельних майданчиках за соціальними цінами. Структурно класифікація соціальних підприємств або соціально спрямованих за базовими нормами утворення, як, наприклад, сільськогосподарський кооператив, може бути здійснена за спеціалізацією, організаційними формами, галузевим призначенням тощо.

Організаційні форми структур у соціальному підприємництві визначаються законодавчо. За відсутності спеціального законодавства, правову базу розвитку соціального підприємництва в Україні, функціонування організаційно-правових форм соціальних підприємств становлять такі нормативні документи як: Господарський кодекс України (відзначено право підприємств здійснювати некомерційну діяльність); Податковий кодекс України (визначається характер пільг для діяльності благодійних організацій як соціальних підприємств); Закон України «Про кооперацію» (діяльність кооперативів як неприбуткових організацій); Закон України «Про громадські об’єднання» (право таких об’єднань займатися підприємницькою діяльністю); Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»(визначення неприбуткового статусу релігійних організацій і сфер їхньої діяльності соціального характеру). Ці та інші законодавчі нормативні акти відзначають статуси соціального підприємництва, суб’єкти якого можуть вести статутну діяльність визначеного характеру, що не передбачає отримання прибутку – лише мотиви соціального характеру. Таким чином, у загальному розумінні питання не буде помилковим неприбуткові організації, незалежно від організаційно-правової форми, кваліфікувати як соціальні підприємства, адже, як ми вважаємо [51], вони виконують соціальну місію [51, с. 6].

У поглибленому вивченні цього питання корисним вважаємо зарубіжний досвід, бо вітчизняна практика ще не відбулася. У розвинених країнах соціальне

підприємництво представлене як вид діяльності, сформувалися організаційно-правові форми соціальних підприємств, прийнято законодавчі норми, тому потрібно звернути увагу на досвід, традиції створення соціальних підприємств. Соціальне підприємництво – соціальний інститут, який отримує можливості для становлення під впливом чинників політичного, економічного, суспільного характеру, до яких відносимо зокрема організаційні й організаційно-правові форми підприємств. Соціальні підприємства у будь-якій формі є соціальними організаціями, які виконують соціальну місію. За визначенням соціологічної науки, соціальна організація у формі структури може бути визначена як «соціальна спільнота, сформована для досягнення певних цілей на основі формалізації внутрішньої структури» [123, с. 261].

Базовим фактором визначення методичних характеристик розуміння форми соціального підприємництва є категорія «організаційна форма підприємства», яка класично інтерпретована як «форма об'єднання людей для спільної діяльності у межах певної структури» [67, с. 26], а на практиці реалізується у статусі: одноосібного господарства (власність належить одній особі, яка здійснює одноосібне управління, несе особисту відповідальність за зобов'язаннями підприємства, привласнюючи весь прибуток); партнерства (дві або більше осіб об'єднують своє майно, стаючи співвласниками створеного підприємства, спільно управляють господарською діяльністю, спільно розподіляють отриманий прибуток і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями); корпорації (акціонерне товариство, засновники якого формують акціонерний капітал через механізм випуску і продажу акцій, а співвласники несуть обмежену відповідальність) [67, с. 26]. Безпосередньо в господарській практиці організаційні форми підприємств трансформуються в організаційно-правові форми як «взаємопереплетіння відповідних форм об'єднання людей для спільної діяльності в межах певної структури із законодавчим закріпленням цих форм» [67, с. 28]. Видова сукупність організаційно-правових форм в Україні, що закріплено законодавством, включає: усі види підприємств, а також: кооперативи, орендні підприємства,

споживчі товариства, спілки споживчих товариств, господарські товариства, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, дочірні підприємства, організації орендарів, організації покупців, політичні партії, громадські організації, релігійні організації, філіали, представництва, а також організації, заклади, установи, які не здійснюють підприємницьку діяльність, інші об'єднання [67, с. 28]. Організаційні та організаційно-правові форми підприємництва і підприємств визначають способи, механізми й структурні моделі, в рамках яких підприємства набувають статусу суб'єкта господарювання з визначеними правами, обов'язками, відповідальністю. Це стосується як традиційного, так і соціального підприємництва (табл. 2.1).

Пропозицією використання у практиці організаційно-правових форм у розвиток моделей соціального підприємництва держава реалізує обрану структурну політику щодо покращення соціального забезпечення з делегування цієї функції підприємцям. Тим самим відбувається використання чинників соціального партнерства, підприємницької і громадянської солідарності, взаємодопомоги для соціалізації економічної системи, що в сучасному світі є визначальним пріоритетом соціальної політики. Соціальну місію можуть виконувати також неформальні організації, діяльність яких не регламентована законодавчо і вони діють за межами правового поля. Використання організаційної й організаційно-правової форми для формалізації здійснення підприємницької діяльності дає змогу діяти у правовому полі, ефективно розподіляти економічну й соціальну відповідальність учасників такого суб'єкта господарювання, претендувати на юридичний захист прав, свобод, у цьому випадку – соціального підприємства.

Держава та уповноважені нею органи також можуть створювати соціальні підприємства у формі державних, які виконують місію впровадження заходів державної соціальної політики на безприбутковій основі.

Соціальні підприємства законодавчо визначених організаційно-правових форм формують інфраструктуру ринку соціальної діяльності, на якому відбувається обмін і структуруються відносини соціального характеру.

Таблиця 2.1

Організаційні та організаційно-правові форми підприємств*

Організаційна форма підприємства	**Організаційно-правова форма підприємства**
Співвідношення та розподіл за класифікаційним представленням	
Одноосібне господарство (підприємство) *(підприємство, яке є власністю однієї особи, яка несе повну відповідальність за результати його діяльності)*	Приватне підприємство, фермерське господарство
Партнерство (товариство) *(форма організації підприємства, за якої дві або більше осіб об'єднують своє майно на засадах пайової участі, стають співвласниками створеного підприємства, спільно управляють виробництвом і власністю, розподіляють прибуток і спільно відповідають за своїми зобов'язаннями)*	Товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, кооператив, асоціація, консорціум, агрокластер, орендне підприємство, споживче товариство
Консорціум – *об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проєктів)*.	
Агрокластер – *це група компаній, розташованих географічно близько одна до одної, які пов'язані між собою і належать до однієї чи різних сфер діяльності, мають одну мету й підтримку від держави чи місцевих органів влади, а також розвиваються завдяки зусиллям регіональних лідерів.*	
Корпорація *(колективна форма класичних підприємств, яка як юридична особа існує у формі акціонерних товариств)*	Акціонерне товариство, корпорація, концерн
Найбільш прийнятні для організації соціального підприємництва	
Партнерство (товариство)	Кооператив, споживче товариство, спілка споживчих товариств, асоціація, організації орендарів, організації покупців, громадські організації, релігійні організації

**Розроблено за систематизацією з опрацювання нормативних актів, літературних джерел і розробок: [34; 64; 65; 66; 67; 99; 104; 105; 106; 107; 108; 109; 121; 123; 137; 141] з оприлюдненням у працях автора: [51; 52]*

У зазначених формах можуть створюватися соціальні підприємства, але для соціальних підприємств найбільш прийнятним є партнерство, адже виконувати соціальну місію з набуття для цього необхідних ресурсів, прав і

обов’язків, будувати відносини з владними структурами простіше партнерським структурам. Визначення й пропагування організаційних форм соціальних підприємств вважаємо проявом державного соціального менеджменту. Організаційна форма при її застосуванні забезпечує можливість формалізації соціального підприємництва.

В Україні поки що відсутній закон прямої дії, який би регулював розвиток соціального підприємництва, тому реалізація підприємницької моделі і вибір організаційно-правової форми соціального підприємства здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Відповідно, соціальні підприємства можуть створюватися і функціонувати в будь-яких дозволених законодавством про підприємництво формах. Група дослідників авторів одного з перших українських підручників про соціальне підприємництво [122] найбільш прийнятними організаційними формами для створення таких підприємств вважають: індивідуальне (одноосібне) підприємство; повне і командитне товариство, асоціація, фонд, корпорація, товариство з обмеженою відповідальністю, кооператив [122, с. 142 – 147]; ми ж більше схиляємося до того, що пріоритетною організаційною формою є партнерство, оскільки воно має розширені можливості усуспільнення соціальної діяльності, наприклад, кооператив – система партнерських зв’язків учасників за безпосередньої їх участі у наданні соціальних послуг. Зауважимо, що наше переконання, кооператив можна вважати мабуть найуспішнішою організаційною формою соціального підприємництва, яку знає людство, структури такого типу відповідають критерію соціальності згідно з принципами кооперації, механізмом усуспільнення функцій. Загалом кооперативна форма організації для вирішення соціальних проблем використовується людством ще починаючи з XVII століття і як організаційно-правова модель підприємства показала свою ефективність, спроможність, універсальність. Принципи кооперації стали базовими для створення норм, розвитку підходів, становлення ідеології соціального підприємництва. У Європі кооператив є найбільш поширеною формою організації ведення соціального підприємництва саме через

принцип безприбутковості. Цю позицію підтримують і інші науковці, зокрема Н. Горішна, яка в анотації до своєї статті «Правове регулювання діяльності соціальних підприємств: європейський досвід» зазначила, що: «найпоширеніші у Європі форми здійснення соціально-підприємницької діяльності належать до кооперативного типу» [33], тобто це партнерські структури з пайовою й трудовою участю засновників, які беруть безпосередню цільову участь у розробці стратегії та втіленні практики функціонування організацій такого типу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Організаційні форми соціального підприємництва в світовій практиці *

Країна	Сучасні форми соціальних підприємств	Характеристики і соціальні цілі
Великобританія, Бельгія, США	***Компанія суспільного інтересу, соціальної мети.*** ***Компанії соціального інтересу***	***Функціонально-цільові характеристики***: Об'єднання громадян, підприємців, які спільно здійснюють роботу із задоволення потреб суспільства на соціальних, підприємницьких засадах у сферах визначеного суспільного інтересу, мета в таких організацій соціальна ***Організаційно-правові:*** структури у формі товариства або партнерства
Італія, Польща, Чехія, Франція, Португалія, Фінляндія, Іспанія	***Соціальні кооперативи. Кооперативи соціальної солідарності.*** ***Кооперативні товариства колективного інтересу.*** ***Кооперативи соціальної солідарності.*** ***Кооперативи соціальної ініціативи.***	***Функціонально-цільові характеристики:*** структури, діяльність яких спрямована на сприяння вирішенню соціально значимих для суспільства, території проблем, зокрема вирівнювання соціальної його структури у сфері зайнятості, забезпечення житлом, зокрема маргіналізованих верств населення ***Організаційно-правові:*** структури у формі кооперативу, які створені і функціонують за кооперативним принципом

**Систематизовано та ідентифіковано з використанням наукової літератури та інформаційних інтернет-ресурсів: [33] з оприлюдненням у працях автора: [51; 52]*

Таким чином, у країнах із високорозвиненою, соціально зорієнтованою економікою, кооператив є поширеною формою організації соціального підприємництва [51, с. 8].

Одна з головних причин цього, на нашу думку, – чинник демократичності управління і безпосередньої участі учасників підприємства кооперативного типу у прийнятті рішень щодо організації та здійснення діяльності. Суб'єктами участі у кооперативі можуть бути як створювачі, так і набувачі соціальних продуктів, послуг, що посилює соціальну відповідальність, підсилює мотиваційні фактори виконання соціальним підприємством (соціальним кооперативом) соціальної місії.

Поглиблення теоретичних засад сутності соціального підприємництва потребує різностороннього підходу до його кваліфікації, зокрема функціональних характеристик прояву, реалізації в діяльності суб'єктів ринку. Вважаємо, що відповідно до визнаних наукою, охарактеризованих нами у попередньому розділі теоретичних положень соціального підприємництва, виникає можливість розкрити специфічні методичні аспекти питання. Відповідні теоретичні положення із визначення змісту соціального підприємництва підтверджують необхідність здійснити таку дослідницьку роботу. Заявляємо про методичну доцільність, а також спроможність визначити значимість соціального підприємництва у складі соціального пакету засобів зі сприяння задоволення критично важливих для суспільства потреб.

Тривала соціалізація бізнесу, яка відбувається протягом багатьох століть, забезпечила перетворення класичного підприємництва на соціально спрямоване, а паралельно виникли структури виключно соціального характеру. Тобто в наш час з'явилася реальна можливість для виділення в окрему сферу, сукупність суб'єктів соціального підприємництва. Доцільність такого кроку полягає в тому, що ці суб'єкти беруть безпосередню участь у соціалізації економічної системи, надаючи можливість суспільству рухатися до моделі сталого розвитку.

Поглиблюючи методичні аспекти визначення функціональних характеристик соціального підприємництва, цей статус суб'єктів ринку пов'язуємо із соціалізацією економічних систем. За визначенням – це: «…поступове еволюційне наповнення метасистем, підсистем та елементів економічної системи капіталізму соціалістичним змістом; охоплює найважливіші елементи економічної системи: продуктивні сили, техніко-

економічні відносини (а в їх поєднанні – технологічний спосіб виробництва), відносини економічної власності (а в їх поєднанні з продуктивними силами – організаційний спосіб виробництва), економічні відносини (органічну цілісність техніко-економічних, організаційно-економічних і відносин економічної власності, яку у поєднанні з розвитком продуктивних сил утворює економічний спосіб виробництва) та господарський механізм» [67, с. 333]. Тобто соціальне підприємництво можна вважати продуктом такої соціалізації. Воно вступає у пряму залежність від рівня добробуту суспільства, етапу побудови держави, моделі організації економіки.

Методично розрізняємо поняття «соціальна діяльність підприємства» і «діяльність соціального підприємства» як різні категорії характеристики функцій, завдань підприємництва як соціально-економічного феномена. Головні методичні відмінності цих понять полягають у тому, що класичне (економічне або виробниче підприємництво) за головну ціль ставить отримання прибутку, а соціальне – досягнення події із вирішення суспільно значимої проблеми.

Про цьому, як зазначалося нами в попередніх публікаціях, їх організаційна побудова теж має характерні особливості, притаманні кожному із типів цих типів підприємницьких структур. Комерційні підприємства охоплюють в процесі функціонування широкий спектр видів діяльності, серед яких соціальна займає лише певну частку, що змінюється відповідно до актуальних соціальних трансформацій [50, с. 52]. Соціальні ж підприємства, як правило, є спеціалізованими організаційними структурами, які концентрують свої зусилля на виконанні функцій із задоволення соціальних потреб, що для них головною статутною діяльністю [63, с. 8].

Спільним знаменником у діяльності обох типів підприємств вважаємо підприємливість, здатність ризикувати для результату, спроможність до здійснення інновацій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку – отримання відповідно економічної і (або) соціальної вигоди. Процес підприємництва відбувається за класичною формулою в обох випадках, проте в

оцінках результативності, ефективності, конкурентоспроможності наявні методичні відмінності, пов'язані із цільовою функцією.

Базові конструкції дефініції методичної ідентифікації функціональних характеристик соціалізації підприємництва, але похідні від статусів підприємництва класичного. Зобразимо їх склад схематично – рис. 2.1.

<table>
<tr><td colspan="2">Підприємництво – господарська діяльність у певній сфері, галузі, пов'язана з ризиком, заснована на інноваціях і спрямована на отримання прибутку</td></tr>
<tr><td colspan="2">Дефініції ознак «соціальності» підприємництва та підприємства</td></tr>
<tr><td>соціальна діяльність підприємства – діяльність, яка включає заходи соціального характеру, які здійснює підприємець на предмет покращення соціально-побутового обслуговування населення території, створення комфортних умов роботи персоналу, організації відпочинку, фінансування будь-яких соціальних проєктів за рахунок власних доходів.</td><td>соціальні витрати – виробництва витрати соціального характеру, які входять до собівартості виробленої продукції, а за своїм розміром впливають на рівень життя і соціального забезпечення працівників.</td></tr>
<tr><td>соціальна функція підприємства – діяльність з виробництва товарів і послуг, здійснювана як об'єктивна необхідність створення продуктів для задоволення стандартів життя.</td><td>соціальна ефективність господарювання – якість заходів і витрат, які за вартістю впливають на задоволення соціальних стандартів життя працівників підприємства та їх сімей, зокрема це рівень оплати праці, розмір витрат на соціальні заходи.</td></tr>
<tr><td>соціальна відповідальність підприємства – це результативна ознака його діяльності, яка полягає у бажанні (чи навпаки – небажанні) підприємця, за певних умов та наявних можливостей, підтримувати (не підтримувати) реалізацію соціальних проєктів.</td><td>соціальна ефективність підприємства – результативність виконання підприємством своїх безпосередніх статутних функцій, тобто якість діяльності, яка природньо в кінцевому випадку переорієнтовується з виробничої на соціальну складову.</td></tr>
<tr><td colspan="2">підприємство соціальної спеціалізації (надання соціальних послуг) – суб'єкт господарювання, який надає соціальні послуги різного характеру споживачам</td></tr>
<tr><td colspan="2">Соціальне підприємництво – вища форма підприємницької діяльності, у якій матеріальна вигода не самоціль, а опосередковувальний, забезпечувальний елемент</td></tr>
<tr><td colspan="2">Соціальне підприємство – структура визначеної законом організаційної форми, яка виконує місію зі здійснення соціального підприємництва</td></tr>
</table>

Рис. 2.1. Методичне співвідношення дефініцій розкриття змісту функціональних характеристик соціалізації підприємництва*

**Розроблене автором на основі проведених досліджень*

Таким чином, наприклад, методика визначення результативності розвитку соціального підприємництва і функціонування соціального підприємства відрізнятиметься за наповненням показниками. Це також один із оціночних аспектів визначення різниці між соціальним підприємством і соціальними функціями класичного виробничого підприємства. Бо господарюючи, виробляючи товари і надаючи послуги, підприємство соціальну функцію виконує апріорі, адже спрямоване на задоволення функцій індивіда – споживача, який формує попит. Соціальне підприємство закріплює за собою соціальні функції, реалізуючи відповідну місію – до цього зобов'язує підприємницький статус.

Формуючи попередній підсумок, виділяємо ознаки, які дозволяють ідентифікувати соціальне підприємництво як функцію, а також як самостійну сферу діяльності. Серед цих ознак: соціальна спрямованість дії; виконання креативних (інноваційних) суспільно значимих ролей із забезпечення вирішення проблем неспроможних суб'єктів і проблем, які мають загальне суспільне значення; розвиток галузей і сфер господарської діяльності, які мають загальне суспільне значення, своєю наявністю сприяють сталому розвитку; безприбутковий статус соціального підприємництва; використання соціальних інновацій.

Визначимо відмінності в цілях та значимості, а також мотиваціях розвитку обох категорій підприємств, підприємців, які стосуються виконання функцій соціалізації підприємництва. Це дає нам змогу визначитися з підходом до того, як можна чітко розрізняти соціальні функції (ролі) підприємництва і безпосередні функції соціального підприємництва (рис. 2.2).

Мотивації різні, хоча інколи перетинаються, але мета здійснення заходів соціального підприємництва цих категорій підприємств різна. Практично соціальне підприємництво відносять зазвичай до невиробничої сфери, хоча виробничі моделі соціальних підприємств також є, які уособлюють бізнес, що реінвестує доходи у створення соціальних благ, вирішення соціальних проблем.

Рис. 2.2. Функціональна роль соціалізації підприємництва в економіці і суспільстві*

**Визначена автором на основі методичних узагальнень*

Іншими словами, соціальне підприємництво – практика створення і застосування інновацій для забезпечення умов поліпшення життя людей на землі, задоволення їхніх потреб, особливо тих, хто неспроможний це зробити своєю безпосередньою працею. Вирішальний мотив соціального підприємця – досягнення суспільної корисності, забезпечення ефективного розвитку соціальної економіки для сприяння гідного рівня життя людей, залучення неспроможних членів суспільства до продуктивної праці, участі у соціальних процесах. Соціальні підприємці є найбільш прагматичними новаторами, адже навіть сама ідея здійснювати соціальну функцію, виявляти жертовність доходів на користь інших – це вже не інновація, а правильне, раціональне її впровадження. Проте, не варто плутати соціальне підприємництво із соціальною відповідальністю, соціальною діяльністю підприємства.

Соціальне підприємництво є функцією, яку, на наше переконання, в окремих аспектах можна ототожнювати із соціальною діяльністю підприємств

класичного розуміння. Наприклад, у функціональному плані креативні послуги соціального спрямування, які нині надають сільськогосподарські підприємства – орендарі земельних ділянок-паїв – можна віднести до пріоритетів соціального підприємництва. Іншими словами, застосування соціальних інновацій класичними підприємствами є виявом соціального підприємництва, у тому числі для підвищення мотивації персоналу до праці. Тобто у розвитку підприємницької діяльності, залежно від її результатів, виявляється функція соціальної відповідальності. Для виробничого підприємства соціальна відповідальність формується в системі соціально-трудових відносин. Концептуальним є висновок про те, що: соціальна відповідальність бізнесу – одна з провідних концепцій у тлумаченні основної мети діяльності підприємств, передусім великих фірм і компаній [67, с. 338]. Згідно з цією концепцією максимальне привласнення прибутку перестає бути головною метою діяльності підприємства, а визначальним стає задоволення соціальних потреб та інтересів усіх верств населення [67, с. 338]. Тому вважаємо, що соціальне підприємництво полягає у безпосередній діяльності соціальних організацій (підприємств), а також у виконанні соціальної функції виробничих підприємств, але конкретно в межах критеріїв розуміння соціального бізнесу, тобто окремі напрями можуть такими вважатися. Наприклад, діяльність виробничого підприємства з фінансування соціальних проєктів, здійсненні соціальних інвестицій, що відбувається вмотивовано і на базі результатів, які отримані від виробничої діяльності тощо.

Потрібно методично розрізняти поняття соціальної функції підприємництва і функції соціального підприємництва. Соціальна функція підприємництва, підприємства реалізується через задоволення потреб споживачів виробленими товарами, наданими послугами. Мета підприємця при цьому – отримати прибуток, накопичити матеріальні статки. Функції соціального підприємництва відповідають напряму діяльності, рольовим статутним характеристикам видів соціальної діяльності.

Соціальні підприємства є структурами, які в ринковому середовищі проводять діяльність на підприємницьких засадах, але на безприбутковій основі. Утворення соціальних підприємств вмотивоване необхідністю вирішення соціальних проблем на підприємницьких засадах, які в умовах ринку поширені на всі сфери життя, а не тільки на економічну. Відповідно серед методичних засад функціонування соціальних підприємств представлені конкуренція та конкурентоспроможність.

Соціальне підприємництво, як видно з практики, досвіду розвинених країн, є ефективним механізмом делегування державою повноважень у сфері соціальної роботи. Створивши організаційно-економічні умови для реалізації приватної соціальної ініціативи на підприємницьких засадах, держава може сподіватися на значну економію бюджетних видатків.

Головне віднайти соціально відповідальних підприємців, які свідомо виконуватимуть соціальну місію, вирішуючи соціально значимі проблеми своїм і залученим з різних джерел капіталом. На сьогодні така діяльність мала б проводитись у форматі сприяння досягненню Цілей сталого розвитку, які визначені ООН [96; 102; 130; 145] як пріоритетні для світу. Відповідно соціальне підприємництво має бути стимульоване державою у напрямі сприяння сталому поліпшенню життя людей, зокрема на селі – там чимало проблем. Щодо сільського розвитку, то соціальне підприємництво можна вважати інноваційною моделлю розвитку, адже в сільській місцевості соціальна робота фактично занепала, а аграрний особливо та інший бізнес виділяє на ці цілі мізерні кошти. Зокрема, колишні селоутворюючі підприємства трансформувалися у приватні структури для яких соціальна робота не в пріоритеті – на відміну від економічної, а за результатом – максимізація доходів. У діяльності більшості крупних сільськогосподарських землекористувачів переважно немає місця системним діям з інвестування у соціальний розвиток територій на яких вони працюють, тому класичне соціальне підприємництво – це вихід на шляху подолання соціальних викликів, які стоять перед сільським населенням.

Соціальне підприємництво як вища форма організаційно-економічної соціалізації господарювання в глобальному масштабі, як вид соціальних інновацій виконує місію з вирішення фундаментальних за значимістю проблем людства, які потребують довготривалого впливу і, наприклад, на сучасному етапі значна частина їх є невідкладною. Для вирішення таких проблем потрібна довгострокова соціальна дія, але «щоб організувати позитивні довгострокові зміни – потрібні люди, які не думають про щоквартальні звіти й наступні вибори, які є стійкими до відсутності короткострокових винагород і визнання» [117], проте саме в цьому проблема, особливо в країнах, що розвиваються, адже люди з незадоволеними базовими економічними потребами не готові у більшості своїй жертвувати часом і працею на благо соціуму.

Попович Д. і Баранова М. [101] вважають, що: соціальне підприємництво є перспективним інструментом вирішення проблем сучасного суспільства, а також, що цей вид людської діяльності перебуває на межі традиційного підприємництва та благодійності, бере від благодійності соціальну спрямованість, а від бізнесу – підприємницький підхід [101]. Основними критеріями соціального підприємництва визначено соціальний вплив, інноваційність, самоокупність і фінансову стійкість, тиражованість (відтворюваність у різних умовах) [101]. Головне спрямування соціального підприємництва за призначенням – це досягнення соціального ефекту в суспільстві, а в сучасному світі – ще й результатів зі сприяння сталому розвитку.

Соціальне підприємництво вважається важливим джерелом соціального, економічного й екологічного багатства [68], також погоджуємося з твердженням, що соціальне підприємництво базується на загальній теорії підприємництва, спирається на її основоположні принципи [68], проте метою соціального підприємництва першочергово є створення соціальної цінності, яка в соціумі може перетворитися в економічну, наприклад досягнення енергозберігаючого ефекту – в цьому економія, економічна вигода. У міжнародній практиці соціальне підприємництво представлене як підприємництво, що здійснює інноваційну діяльність з певними соціальними цілями і отриманням прибутку –

у комерційних організаціях; діяльність без мети отримання прибутку – у некомерційних організаціях; з передбаченням поєднання комерційного і некомерційного підходів – у корпоративних організаціях [68]. Із цим можна погодитися, адже похідна соціального підприємництва від класичного не скасовує цільових орієнтирів на отримання вигоди – прямо це відбувається чи опосередковано, адже в умовах ринку, де будь-яка дія є товаром, який має вартість – усе проходить економічну оцінку. Тому тут чистий соціал неможливий в принципі, адже задана інноваційна форма організації бізнесу потребує фінансових ресурсів, які втілюються у процесах досягнення цілей з мотиваціями економічного характеру у довгостроковій чи короткостроковій перспективі. Тим більше, нині економічна складова цілком підпадає під дію соціальної, екологічної в контексті зумовленого реаліями розвитку людства впровадження моделі сталого, відновлюваного розвитку.

Організаційно-економічні і практичні характеристики соціального підприємництва як явища, процесу, діяльності розкриваються за відповідними ознаками (табл. 2.3), які також визначають його як інноваційну форму бізнесу. Базовими ознаками соціального підприємництва як функції – процесу – діяльності і соціального підприємства як організаційної структури є критерії: статутно визначена соціальна мета і цілі неприбутковості; соціальна корисність; пріоритет задоволення соціальних потреб над економічними; домінування соціальної складової над економічною.

Соціальне підприємництво – продукт еволюції процесу взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин, критеріїв організації співіснування держави, суспільства, а також поведінки людини в рамках соціуму й усвідомлення людством критеріїв самозбереження, необхідності визначення розумних меж інноваційного зростання. Соціальні підприємства або організації, підприємці вирішують довгострокові цілі глобального масштабу, адже є не просто діяльністю заради вигоди, а заради вигоди, спроєктованої на майбутнє.

Таблиця 2.3

Ознаки характеристик і критерії соціального підприємництва як інноваційної моделі*

Критерій	Ознака підтвердження	Значимість і роль
Статутно визначена соціальна мета і цілі неприбутковості	Формалізований статус неприбуткової організації	Задовольняє критерії соціальної спрямованості і формалізує засади неприбутковості
Соціальна корисність	Виконання господарських функцій, які спрямовані виключно на соціальну користь для членів суспільства, без зумовленої економічної вигоди	Практичне підтвердження значимості підприємства для вирішення соціальних проблем за визначеним напрямом діяльності
Пріоритет задоволення соціальних потреб над економічними	Соціальна діяльність у будь-яких не заборонених законом сферах	Формально – відповідність статусу соціального підприємства, а практично – впровадження ідей і методів соціального підприємництва
Домінування соціальної складової над економічною		

**Розроблено за результатами теоретичних узагальнень і методичних висновків з оприлюдненням у праці автора [62, с. 88]*

Вважаємо, що факт існування соціального підприємництва у чистому вигляді і як функції класичних виробничих підприємств потрібно пов’язувати із соціалізацією економічних систем, зміною пріоритетів розподілу благ. Тому в теоретичній концепції дослідження слід розглядати поняття соціального підприємництва і соціальної діяльності, які в кінцевому випадку замикаються на результатах соціальної відповідальності.

Методичні оцінки функціональних характеристик соціального підприємництва дають нам підстави вважати, що воно є одним із основних

чинників формування і розвитку соціальної економіки. Можна з упевненістю сказати, що переважна більшість суб'єктів господарювання виконує ролі, якими наділені соціальні підприємства. Якщо ж розглядати місію соціального підприємництва глобально, то вона полягає в реалізації завдань з формування соціальної економіки держави, а також запровадження місії сталого розвитку.

2.2 Організаційно-функціональні характеристики соціального підприємництва

Сучасні умови розвитку економіки і суспільства базуються на тенденціях систематичного пошуку інноваційних шляхів організації вирішення економічних, господарських, соціальних та багатьох інших проблем з якими стикається людство. Реалізація соціальних цілей, виконання підприємництвом ролі фактора задоволення потреб членів суспільства, постійно потребує інновацій, у тому числі організаційного спрямування. Базовою основою побудови процесу підприємницької діяльності залишаються класичні принципи, сформульовані ще Й. Шумпетером [143]. Згідно з його вченням підприємницький підхід до реалізації господарських та інших цілей в економічній системі означає креативне поєднання праці, капіталу, підприємницького таланту з метою отримання прибутку [143].

Підприємництво як соціальна модель наділяється таким статусом, тому що в основі виконання підприємницької функції – людина – соціальна істота. Особистість, наділена підприємницьким талантом, прагне його якнайкраще використати, задовольняючи економічні і соціальні потреби, отримуючи матеріальне й нематеріальне задоволення. У такому разі підприємництво соціалізується, приймаючи як класичну форму (економічна діяльність), так і переходячи у нетипові форми, наприклад, створення та організацію соціальних підприємств.

Концептуальна основа соціального підприємництва – наукове і практичне усвідомлення соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством. Загалом є

підстави вважати, що еволюція теоретичних основ концепції соціального підприємництва є досить тривалою лише в останні десятиліття це явище набуло практичного поширення, а також наукового визнання як системи відносин зі створення товарів, послуг, задоволення соціально-побутових потреб, у яких беруть участь соціальні підприємці та споживачі, держава, діють на підприємницьких засадах, але отримання прибутку у такій діяльності не є головною метою.

Соціальне підприємництво – інструмент організації вирішення суспільних проблем, а також розвитку територій, сприяння енергоефективності, екологічності, реалізації природоохоронних програм тощо. Практично соціальні підприємці є інноваційною кастою бізнесменів, організацій, діяльністю яких забезпечується примноження не матеріального або економічного капіталу, а соціального. У науковій літературі та в інших інформаційних джерелах зазначено, що соціальне підприємництво виконує функцію організаційно-економічного забезпечення розвитку соціальних галузей та сфер життя, таких як освіта, охорона здоров'я і навколишнього середовища, енергозбереження, побутове обслуговування, соціологічні дослідження, безпека життєдіяльності, продовольче забезпечення нужденних верств населення тощо. Це лише невеликий перелік секторів, сфер, до розвитку яких пряме відношення мають соціальні підприємці. Організаційно соціальне підприємництво засноване на принципі неприбутковості, але зберігає за собою засади традиційного підприємництва в частині підприємливості і ризикованості. Безприбутковість соціальних підприємств не абсолютна – доходи від такої діяльності можуть бути отримані, проте їхнім статусом передбачене обов'язкове реінвестування цих доходів у подальшу діяльність. Цим соціальне підприємництво відрізняється від традиційного класичного (у традиційному підприємництві прибуток може бути розподілений між засновниками) і від благодійних організацій (немає прибутку – лише пожертви меценатів). У такому разі соціальне підприємництво (підприємство) займає проміжну ланку між класичним підприємством і благодійною організацією [49, с. 91]

На нашу думку, соціальне підприємництво (організаційно – підприємство) – вища форма підприємницької діяльності, у якій матеріальна вигода не самоціль, а опосередковувальний, забезпечувальний елемент. Характерним його розвиток є для таких економічних систем, у яких практикується реалізація політики сталого і особливо інклюзивного розвитку. Проте, на перших головним чинником розвитку соціального підприємництва є держава за наявності достатніх вільних фінансових ресурсів, а також бізнесмени – філантропи. Для результативного розвитку соціального підприємства потрібен соціальний капітал, який за призначенням може бути втрачено у сенсі окупності бізнесового проєкту. Пріоритет соціального підприємництва – вирішення соціальних проблем [49 , с. 91]

В основі соціального підприємництва мотиви задоволення потреб вищого порядку, які формуються еволюційно і пов’язані з рівнем задоволеності економічних потреб, соціально-психологічними мотивами поведінки підприємців, а також інтелектуальним рівнем розвитку націй. Наявність, розвиток соціального підприємництва залежить від якості соціального капіталу, тобто рівня довіри, традицій міжособистісних взаємодій. У теорії соціального підприємництва перетинаються методологічні аспекти соціології й економіки. Для забезпечення достовірності теоретико-методичних висновків потрібно застосовувати синтез підходів обох наук.

В Україні, незважаючи на низький рівень культури розвитку соціального підприємництва, потреба в такій діяльності величезна, адже держава вже давно не в повному обсязі якостей виконує соціальні функції. Погоджуємося з думкою М. Михайлюк [92, с. 63 – 65] про те, що: «соціальне підприємництво в наш час є особливо актуальним тому, що суспільство має вирішувати низку соціальних проблем підприємницькими методами, бо держава не виправдала багатьох сподівань, а більша частина громадських інститутів виявилася неефективною. Перед соціальним підприємництвом лежить місія формування нових моделей інноваційного типу відтворення XXI століття, де гармонізація параметрів економічних систем буде безпосередньо залежати від якості та глибини

соціалізованості, нового гуманізму підприємництва» [92, с. 63 – 65]. Звідси важливість у визначенні ефективних економічних механізмів розвитку соціального підприємництва, відповідно до потреб системи в економічних ресурсах і способах їхнього структурного перерозподілу згідно з актуальними напрямами соціального сприяння.

Серед механізмів сприяння розвитку соціального підприємництва виділяємо краудфандинг, що забезпечує спроможність залучати кошти від широкого кола суб'єктів, які зацікавлені в реалізації проєктів з вирішення соціально важливих проблем.

Поряд із цим розвиток теорії і практики соціального підприємництва враховує інноваційну сучасність, тобто, наприклад, аспекти інформаційної епохи і цифрового суспільства. Однією із підтверджувальних складових цього є використання механізму краудфандингу – системи колективного збору коштів на реалізацію соціальних проєктів.

Нині соціальні підприємства відносять до громадського сектору економіки. Розглядаючи категорію соціального підприємництва, М.Р. Куц [81] виділяє такі важливі ознаки цього явища, які ми доповнюємо власними висновками, зокрема:першочергова соціальна спрямованість діяльності, яка підтримується державою, громадськими ринковими структурами або бізнесменами-меценатами з власної альтруїстичної ініціативи;орієнтація такого підприємства на далекоглядну перспективу вирішення проблем суспільства; фінансову основу забезпечення функціонування соціального підприємства становлять гранти, недержавні фонди, цільові програми тощо; невідповідність традиційній економічній моделі підприємництва в частині сприйняття вигод і витрат; високий рівень ризиковості діяльності з фінансового боку з позиції характеру, часових меж, віддачі від вкладеного капіталу;переважання соціальної капіталізації над економічною; пріоритет вирішення соціальних проблем над економічними; соціальне підприємництво – це організація соціальної допомоги, яка функціонує на засадах, принципах підприємництва.

Соціальне підприємництво – це особлива, специфічна форма організації й ведення господарської діяльності, яка поєднує в собі елементи комерційної структури разом із функціями і завданнями неприбуткових благодійних організацій [74].

Соціальне підприємництво є феноменом сучасності, який виник у результаті цілої низки досягнень, здобутих людством. Головним чином, поява соціального підприємництва пов'язана з досягненням певного рівня багатства, пошуком моделі соціальної справедливості в капіталістичній економіці, а також із екологічними проблемами, проблемами забезпечення сталості у використанні ресурсів планети Земля. Соціальне підприємництво – це вища форма усуспільнення діяльності, яку впроваджує суб'єкт або група суб'єктів на ринку.

Пітер Друкер [46] зазначав, що соціальний підприємець своїми діями впливає на ефективність функціонування суспільства в частині формування ставлення його членів до проблем, які, на перший погляд, не є спільними (бідність, екологія, здоров'я нації тощо), а якщо вникнути у їхню суть – то навпаки. Таким чином, мета соціального підприємництва – соціальні трансформації, досягнення соціальних цілей і результатів у, як правило, несприятливих для традиційного бізнесу сферах.

Значна частина науковців – дослідників теоретичних засад соціального підприємництва – наголошує на альтруїстичній природі цього явища – це простежується починаючи з ідей – витоків наукового обґрунтування проблеми. Дискусії науковців і практиків із проблематики соціального підприємництва є актуальними, вони відбуваються постійно, що дозволило ідентифікувати цю концепцію в загальній моделі класичної підприємницької діяльності. Дослідження цього питання в сучасному світі надзвичайно поширені, що означає створення відповідно наукової школи соціального підприємництва, яка в дійсності утвердилася як самостійна. В. Никифорак [97] виділяє три основних підходи до його вивчення як: чинника соціальних трансформацій; інноваційного, підприємницького способу створення соціального ефекту; механізму досягнення разом соціального і економічного, тобто подвійного ефекту [97]. На думку цього

ж дослідника, «соціальне підприємництво – це економічний вид діяльності суб'єкта господарювання, що відрізняє соціальне підприємництво від таких соціально спрямованих видів діяльності як філантропія, доброчинність, соціальний активізм; соціальне підприємництво як економічна діяльність – це процес сполучення дій, які призводять до одержання певного переліку продукції; соціальне підприємництво – це діяльність, що має стійку бізнес-модель, спрямовану на створення соціального ефекту в довгостроковій перспективі (на відміну від комерційних організацій) [97].

Як зазначалося, соціологічна наука трактує визначення підприємництва як соціально-економічного феномена в особі суб'єктів господарських відносин, які діють реалізуючи мету задоволення різноманітних потреб та інтересів, а їхня діяльність відзначається ризиком, нововведеннями та ініціативою [123, с. 278]. Підприємництво з практичною появою і науковим усвідомленням характеристик, сутнісних інтерпретацій завжди виконувало та продовжує виконувати роль продуктивної сили. Таке значення його ролі є доступним в економічному і соціальному розумінні. На початку підприємницької практики переважала думка про виключно економічне значення цього явища – нині ж учені, суспільні, підприємницькі діячі визначають появу суб'єктів категорії соціального підприємництва.

Теорія соціального підприємництва виникла не спонтанно, а в результаті еволюції науки у сфері економічних, соціальних, організаційних відносин. Явище соціального підприємництва з'явилося як результат пошуку шляхів соціалізації бізнесу з визначенням механізмів забезпечення більш широкого охоплення ринку, споживачів для розширення задоволеності потреб членів суспільства. Людство досягло рівня розвитку, у якому соціальні виклики стали значущими для багатьох сфер. Таким чином, на основі аналізу літературних джерел і вивчення практичних аспектів здійснення підприємницької діяльності нами систематизовано основні характеристики соціального підприємництва (табл. 2.4) [60, с. 34].

Таблиця 2.4

Основні характеристики сучасного соціального підприємництва*

Характеристики соціального підприємництва	**Відмінності порівняно із класичним традиційним підприємництвом**
Альтруїзм – пріоритет у вирішенні соціальних проблем, зокрема на засадах безприбутковості	Протилежність – класичне підприємництво передбачає обов'язкове задоволення критерію прибутковості – це головна його мета
Зміни якостей соціального розвитку – покращення соціальної складової динаміки розвитку суспільства	Економічні критерії результативності – пріоритет отримання прибутку шляхом продуктивного перетворення ресурсів, забезпечення підвищення матеріального добробуту

**Запропоновано на основі аналізу літературних джерел і практичних висновків автора, оприлюднено в публікації: [60, с. 34]*

Необхідно зазначити, що процес виділення соціальних функцій в межах спеціалізованого типу підприємств відбувався еволюційним шляхом. Як вже наголошувалося нами [56, с. 34], формат соціального підприємництва виділився із його класичної форми із часом в процесі пошуку теоретиками та практиками найбільш раціональних форм поєднання індивідуальних та суспільних інтересів. Економічні блага можна отримати виключно в процесі господарювання, який традиційно спрямовується відповідною мотивацією підприємців до отримання прибутку. Проте такі особливості окремих суспільно необхідних продуктів, як низька платоспроможність або вузька аудиторія цільових груп споживачів роблять їх неприбутковими , проте критично значимими для функціонування суспільства вцілому. З підвищенням соціальної культури, усвідомленням пріоритетності моделі сталого розвитку соціальне підприємництво виокремилося як соціально-економічна інновація, що поглибила суспільний поділ праці в напрямі виокремлення соціальних функцій в окремі організаційні структури із специфічними механізмами мотивації та фінансування даної діяльності. Ти самим посиливши можливості суспільства щодо забезпечення ефективного економічного зростання ті підвищення соціального добробуту людей.

Традиції ведення, організації підприємництва ідеологічно базуються на класичній моделі, але змінюються, з'являються інноваційні форми, типи структур організації бізнесу, до яких належить соціальне підприємництво. Концепція соціального підприємництва має наукову і практичну перспективу. Соціалізація результатів діяльності людини, поширення благ серед широких верств населення означає, на нашу думку, критерій інноваційності організації бізнесу.

У теорії соціального підприємництва, розуміння характеристик цього явища пов'язане із соціальною діяльністю на підприємницьких засадах, а основою цього процесу є характеристики підприємництва на соціальних засадах. Цей висновок значною мірою означає сутність соціального підприємництва як інноваційної форми організації бізнесу.

Соціальне підприємництво вважається похідною від бізнес-діяльності формою, видом господарювання з неекономічною спеціалізацією. Виникло як наслідок зростання добробуту людей з виникненням розуміння необхідності пов'язати економічний (фінансовий) результат із соціальним. За інтерпретацією М. Куц [81], досліджень, ідей Г. Діза, К. Алтера, І. Камінника соціальне підприємництво є похідною від традиційної бізнес-діяльності, яку здійснюють неприбуткові організації [81]; також соціальне підприємництво є механізмом суспільних змін [122], які відповідним чином втілюються в наслідках щодо рівня життя, зростанні доходів, зниженні безробіття – інших критеріях добробуту членів суспільства. Ми вважаємо, що соціальне підприємництво – інструмент організації вирішення суспільних проблем, розвитку територій, сприяння енергоефективності, екологічності, реалізації природоохоронних програм тощо, що має пряме відношення до чинників формування суспільного добробуту.

Розвиваючи ідеї соціальної відповідальності, соціальної спрямованості бізнесу, науковці і практики довели життєздатність організацій соціального підприємництва. Вітчизняні дослідники [74] визначають соціальне підприємництво як явище, що виникло в результаті симбіозу базового поняття підприємства та якісних ознак благодійної організації шляхом поєднання прагнення до отримання прибутку із реальним вирішенням суспільно значущих

проблем [74]. Незважаючи на те, що базову основу добробуту становить підприємництво в традиційному розумінні цього поняття [24], соціальні його форми набувають динамічного поширення в умовах розвитку сучасного суспільства.

В основі розвитку соціального підприємництва мотиви задоволення потреб вищого порядку, які формуються еволюційно і пов'язані з рівнем задоволеності економічних потреб, соціально-психологічними мотивами поведінки підприємців, а також інтелектуальним рівнем розвитку націй. Наявність, розвиток соціального підприємництва залежить від якості соціального капіталу, тобто рівня довіри, традицій міжособистісних взаємодій. Для результативного розвитку соціального підприємства потрібен соціальний капітал [105], адже пріоритет діяльності організацій такого типу – вирішення соціальних проблем суспільства.

У розкритті теоретичної концепції соціального підприємництва необхідно чітко розмежувати категорії: соціальне підприємництво – спрямованість виду діяльності структур за цільовим призначенням вирішення соціальних проблем; підприємництво соціальне – результат виконання традиційним, класичним підприємством соціальної функції, його соціальна значимість за ефектом від задоволення потреби. Тобто соціальним є підприємництво як вид діяльності, який передбачений установчими документами; також підприємництво взагалі забезпечує соціальну ефективність – за результатами господарювання.

Як раніше доведено нами [53; 59, с. 13], соціальна складова притаманна підприємницькій діяльності як такій, що виконує не лише суто економічну, а й соціальну роль, що залежить від мотивації засновників бізнесу до здійснення соціально відповідальних дій для формування та підтримки власного соціального капіталу. Соціально відповідальні дії підприємця трансформуються в соціальну значимість, що передбачає, зокрема формування соціально відповідальної структури господарювання з акцентом на дотриманні інтересів

зацікавлених соціальних груп – працівників, споживачів, представників місцевих територіальних громад.

На практиці соціальне підприємництво відбулося здебільшого в чутливих для держави, суспільства сферах. Наприклад, для агропродовольчої сфери характерні підприємства, які за підтримки держави, бізнесменів-філантропів виробляють соціальне продовольство, реалізовують його на спеціальних торговельних майданчиках за соціальними цінами. Задоволення потреб якомога ширшого кола людей означає характер сучасної ролі соціального підприємництва у формуванні суспільного добробуту.

Вчені дійшли висновку і ми його цілком поділяємо про те, що для соціального підприємництва характерними є такі принципи: соціальної відповідальності; зацікавленості у допомозі і взаємній підтримці; колегіальності у прийнятті рішень; кооперування. Концепція соціального підприємництва як така, що базується на переважанні соціальних вигод над економічними – відповідає ідеології інклюзивного розвитку. Інклюзивний розвиток можна вважати моделлю побудови економіки, у якій соціальні чинники переважають над економічними, тому соціальне підприємництво для її реалізації відіграє надважливу роль. Мотивації створювати соціальні підприємства забезпечуються економічними можливостями, а також залежать від стану, спроможностей людей задовольняти потреби. Зазначене витікає безпосередньо з ознак соціального підприємництва (табл. 2.5).

Сучасні науковці розглядають соціальне підприємництво як інноваційну модель, організаційний механізм використання сучасних підходів до вирішення соціально-економічних, екологічних та інших проблем.

Результативність функціонування соціального підприємства відповідає критерію соціальної віддачі. Соціальна віддача – рівень задоволення соціальним підприємством потреб цільової групи споживачів або ж вирішення соціальних проблем.

Таблиця 2.5

Теоретичні характеристики змісту поняття «соціальне підприємництво»*

Ознаки	Визначення, характеристики
Неприбутковість або самоокупність	Підприємницька діяльність соціального типу функціонує як похідна від комерційної бізнес-діяльності
Створення і підтримка соціальної цінності	Соціальний підприємець як аспект змін у соціальному секторі; діє через місію підтримки, реалізації соціальної цінності, визначення та постійний пошук нових можливостей, інновацій, сприяння та навчання
Організаційна структура	Вбудоване соціальне підприємство – організація у якій соціальні програми та бізнес-діяльність становлять одне і те ж саме (співпадають). Створюється неприбутковою організацією для програмних цілей, бізнес-підходи є їх частиною Інтегроване – організація, у якій бізнес-програми пов'язані з бізнес-діяльністю Зовнішнє – організація, у якій соціальні програми значно відрізняються одне від одного. Бізнес-діяльність здійснюється відокремлено від самої організації, а прибутки від бізнесу використовуються для фінансування самої організації
Функціональна спрямованість	Підприємства різних спрямувань статутної діяльності у сприянні соціальному розвитку, змінам. Наприклад, екологія, впровадження енергоефективності, ощадливому виробництву й аналогічно використанню ресурсів суб'єктами господарювання
Галузева приналежність	Наприклад, агропродовольчий комплекс: виробництво соціального продовольства; реалізація через спеціалізовані магазини продовольства за соціальними цінами; надання різних послуг виробничого, господарського, обслуговуючого спрямування за соціально-спрямованою вартістю (приклад – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив як організація, що виконує соціальну функцію)

**Сформовано з систематизованого з аналізу літературних та інформаційних джерел [81; 32; 36; 37; 40; 72; 77; 79; 82; 115; 121; 122] й представлено з власних досліджень автора*

Діяльність соціального підприємства традиційно безприбуткова, але за певних ситуацій може бути прибутковою отриманням доходів для фінансування своєї діяльності. Доходи цієї категорії не є прибутком, бо згідно з правилами

організаційного функціонування соціального підприємства у фінансовому плані безприбуткова.

Засади розвитку економіки і суспільства базуються на тенденціях систематичного пошуку інноваційних шляхів організації вирішення економічних, господарських, соціальних та багатьох інших проблем з якими стикається людство.

Для цього впроваджуються інновації у розвитку підприємництва, формуванні його організаційних моделей за цілями, сферами здійснення бізнесу. Соціальне підприємництво вважається інноваційною формою організації бізнесу. Важливість цього питання для науки і практики очевидна, адже в сучасному світі підприємництво як явище виходить далеко за межі економічної складової, проникаючи у соціальну, екологічну, природничу та інші сфери.

Окремі автори (А. Мокій, О. Дацко), розглядають соціальне підприємництво у контексті економічної безпеки депресивних територій, вони стверджують, що загострення депресивності територій спричиняє соціальні проблеми життя людей, пропонують задіяти в напрямі їх вирішення механізм соціального підприємництва [93], така постановка питання є актуальною, адже проблеми депресивності територій для України зокрема, нині на часі. Відзначається важливість, доцільність розвитку соціального підприємництва в окремих соціально значимих сферах, таких як зелений туризм (І. Дульцева, Ю. Драчук), наголошено, що: «Особлива заслуга соціального підприємництва у сфері туризму – здатність здійснити «прорив» підприємницької енергії в межах її виникнення (на місцевому та регіональному рівні) і привернути до цього увагу міжнародного товариства і створити бажання хоча б побічно інвестувати у розвиток нового туристичного продукту» [47].

Вважаємо, що за такими напрямами потрібно розвивати соціальне підприємництво і підприємництво із соціальним ухилом. Підприємництво із соціальним ухилом на відміну від соціального підприємництва означає характер і вид традиційної бізнесової діяльності, яка включає виробництво продукту для соціально вразливих верств населення. Цей аспект підприємництва може

набувати розвитку завдяки державному примусу, наприклад виробництво і реалізація соціальних видів хліба, реалізація ліків за зниженими цінами, надання пільгових кредитів на вирішення проблем енергозбереження, а також із альтруїстичних мотивів підприємця, який самостійно вирішив продавати частину продукції, надавати послуги за соціальними цінами.

Визначень соціального підприємництва, у тому числі як інноваційної форми бізнесу, досить багато і усі вони тією чи іншою мірою є вірними залежно від кута зору, але головний кут зору на проблему той, що основу складає класичне визначення підприємництва. Тобто все одно це як зазначали класики Р. Кантильон, Й. Шумпетер – самостійна на власний страх і ризик діяльність, тому соціальна або соціально спрямована господарська дія в системі соціального підприємництва також здійснюється на власний розсуд, страх і ризик підприємця, який прагне здобути зиск, соціальний результат. Соціальний результат у соціальному підприємництві умовно можна вважати прибутком, який залежно від сфери має різне вираження і період отримання. Таким чином, визначаючи загально методичну сутність соціального підприємництва, ми все одно відштовхуємося від класичного розуміння категорії підприємництва відповідно позиції інноваційності бізнесу.

Інноваційність соціального підприємництва пов’язана з нетрадиційністю підходу до визначення і способів реалізації господарських цілей. Також варто мати на увазі те, що діяльність у соціальному підприємництві пов’язана із неекономічними мотивами, а носії соціального підприємництва демонструють альтруїстичну поведінку. Така ситуація характерна за умови наявності значимого джерела фінансування задоволення економічних потреб, благодійних коштів, програм колективної фінансової допомоги, які мають довгострокові цілі і несуть значимі ефекти, зокрема у вирішенні фундаментально важливих для суспільства проблем (боротьба з бідністю, поліпшення екологічних умов, енергетична безпека, збереження і відновлення земельних ресурсів, поліпшення соціально-трудових умов тощо).

Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу, з позиції креативу сучасності, набуває всезростаючої популярності, особливо в

економічно розвинених країнах і у середовищі якісного соціального капіталу. Проєктуючи авторське визначення соціального підприємництва як інноваційної форми бізнесу зазначимо, що головний критерій, за яким кваліфікується такий тип підприємств – це поєднання соціальної та комерційної мотивації у меті діяльності. Цим самим будь-який підприємницький проєкт, реалізовуваний на засадах соціальної мотивації, а також безприбутковості – є соціальним підприємництвом.

На практиці поширення соціального підприємництва відбувається у формі типових організацій, які створюються для забезпечення вирішення різних соціально значимих проблем. Такі організації практично поєднують такі основні фактори як соціальна спрямованість, безприбутковість, інноваційність, самоокупність (рис. 2.3).

Усі фактори характеризують соціальне підприємництво як діяльність підприємства, організації або ж окремого бізнесмена, яка проходить в рамках мотивацій втілення інноваційної ідеї за обраним напрямом вирішення визначених проблем. У соціальному підприємництві як інноваційній формі організації бізнесу учасники такого проєкту завжди стоять перед необхідністю вирішення проблеми ефективності на засадах неприбутковості, підприємницького альтруїзму. І в цьому сутність явища соціального підприємництва, яке потрібно вважати похідним від класичної моделі підприємництва, у якій пріоритетом є отримання прибутку – забезпечення перевищення вигод над витратами.

Відповідно соціальні підприємства, застосовуючи інновації, новітні способи організації діяльності і управління тощо, за головну ціль обирають отримання соціального ефекту, який може бути забезпечений у тому числі за високого рівня витрат – тактично переважаючих вигоду – діє принцип відкладеної вигоди – заявлений результат може бути отриманий у майбутньому. Наприклад, соціальне підприємництво у сфері відновлення екологічних систем, родючості ґрунту, популяції тварин тощо.

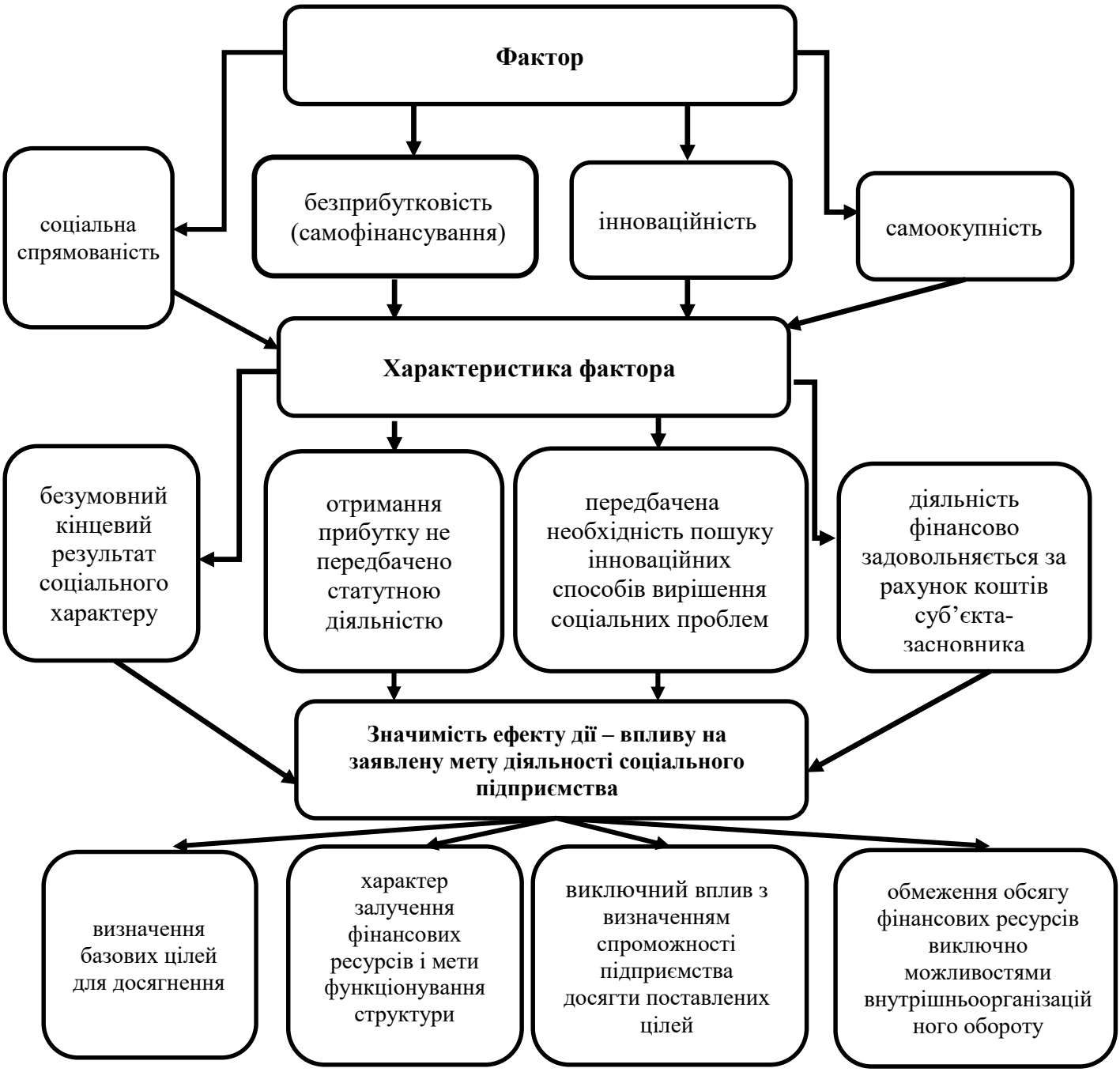

Рис. 2.3 Фактори означення і характеристики соціального підприємництва*

**Складено автором на основі методичних узагальнень і аналізу літературних джерел:[7; 9; 12; 13; 14; 17; 18; 21; 23; 25; 29; 31; 38; 45; 69; 71; 73; 116; 121; 122; 124]*

Класифікацію і структуризацію форм соціального підприємництва варто пов'язувати з його особливим статусом – неприбутковістю. Тобто бізнес-моделі соціальних підприємств створюються не для отримання прибутку, а для вирішення суспільних проблем. Найбільш прийнятною формою соціального

підприємства є кооператив, але у класифікації соціальних підприємств за статусом потрібно чітко відрізняти соціальну відповідальність бізнесу і соціальне підприємництво як цілеспрямовану діяльність. Вона передбачає організаційні можливості вирішення соціальних завдань підприємницькими методами на конкурентних засадах. До структур соціального підприємництва можна віднести будь-які організації, які: відповідають критеріям і за постановкою цілей формують соціальне життя громадян; реалізовують суспільно значимі соціальні ініціативи; стають провідниками заходів громадської активності в різних галузях [51]; відповідають ознакам структур цього класу (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Ознаки приналежності структур до класу соціальних підприємств*

Сфери функціонування	
Класичне підприємництво	**Соціальне підприємництво**
Підприємства і організації кооперативного типу з соціальною, юридично закріпленою формою господарювання	Підприємства різних організаційно-правових форм господарювання із закріпленою в статуті соціальною діяльністю

**Побудовано автором оприлюднено в публікації [57, с. 844]*

У світі склалися організаційно-правові форми соціальних підприємств, але найбільше використовується кооперативна модель, бо надає можливості для максимального залучення зацікавлених у досягнення соціальної цілі суб'єктів в організаційний, управлінський процес, надає механізм демократичного загальнодоступного для членів контролю за використанням активів, прийняттям господарських рішень. Поширеність кооперативів як форми організації соціального підприємництва пояснюється самою природою кооперативної взаємодії людей, що спрямована на досягнення спільних демократично визнаних цілей. Ініціаторами створення кооперативу о можуть бути як створювачі, так і споживачі соціальних продуктів. Як наголошувалося нами [54, с. 191], така

форма організації соціального підприємства посилює рівень взаємної довіри, активізує мотиваційні чинники виконання соціальної місії.

У теорії і на практиці необхідно розрізняти соціальне підприємництво як діяльність спеціалізованих організацій і соціальну діяльність підприємств як додаткову функцію; у соціального підприємств соціальна місія є статутною господарською діяльністю, а у класичного – реалізується через механізм соціальної відповідальності. Зокрема соціальне підприємництво – це, на наше переконання: форма забезпечення зайнятості сільського населення; інноваційний спосіб організації господарської діяльності на селі. У класифікації соціальних підприємств пропонуємо виділяти виробничо-господарський і обслуговуючий напрям діяльності, на основі яких формується характер спеціалізації.

Соціальне підприємництво як креативна модель бізнесу характеризує рівень соціальної свідомості суспільства і якість соціального капіталу. Наявність соціальних підприємств є перш за усе індикатором стану соціальної економіки, бажання індивідів і підприємців діяти на благо соціуму. Це вкрай важливо врахувати у світлі реалізації проблем сталого розвитку, реалізації цілей, які визначені ООН на період до 2030 року.

2.3. Кооперативна форма організації господарювання і соціальна відповідальність у розвитку підприємництва

Кооперативні форми організації підприємницьких взаємовідносин є соціально спрямованим пріоритетом, який реалізується на коаліційних засадах і несе соціальний ефект. Теперішні умови розвитку держави, економіки характеризуються динамізмом та інноваційністю. Людство перебуває у постійному пошуку інноваційних рішень, зокрема щодо організаційно-економічної соціалізації підприємництва. Вважаємо, що уваги заслуговує науково-методичне виокремлення кооперації як пріоритетної форми організації соціальних підприємницьких структур. Соціальні структури, утворені у формі

кооперативів достеменно вважаються ефективним механізмом організаційно-економічної соціалізації підприємництва, надання йому більшої соціальної спрямованості.

Відповідно підприємництво отримує можливості для організаційно-економічного розвитку завдяки засвоєнню індивідом різних соціальних установок, які поширюються через реалізацію принципів кооперації. Соціальні установки в кооперативі дозволяють реалізовувати поведінку, спрямовану на формування мотивацій діяти в умовах ризику для отримання матеріальної або ж соціальної влади. Поширення кооперативних суб'єктів організації соціальної діяльності забезпечує формування структур, які також виконують підприємницькі функції.

У теорії кооперація означає колективну форму організації комунікацій суб'єктів ринку шляхом об'єднання ресурсів, активів, підприємницьких здібностей. Такий процес вважаємо економічною соціалізацією підприємництва, механізмом збалансування можливостей для гуртового посилення спроможності вирішувати соціально-побутові, господарські та інші проблеми. Як ми вже зазначали в попередніх розділах – кооперативна форма організації використовується людством, починаючи з 17 століття і як організаційна модель підприємства показала свою ефективність, спроможність, універсальність. Принципи кооперації стали базовими для створення норм, розвитку підходів, становлення ідеології соціального підприємництва. В Європі, наприклад, кооператив є поширеною формою організації соціальних, а також соціалізації класичних (капіталістичних) підприємств. Тим більше, що соціалізація є практичне сприйняття цінностей, принципів підприємницької діяльності, поширення організаційних форм підприємств економічного і соціального призначення.

Кооперативи – це організації, завдяки яким відбувається економічна соціалізація підприємництва через залучення підприємливих індивідів до спільного вирішення проблем. Тим більше, що кооперація – добровільне об'єднання власності (різних суб'єктів і форм) та праці для досягнення спільних цілей у різних

сферах господарської діяльності, а також система економічних відносин, які при цьому розвиваються [66, с. 372]; кооперативне підприємство (кооператив) – добровільне об'єднання індивідуальних виробників на основі кооперативної власності…, або ж «автономна асоціація осіб, які добровільно об'єдналися з метою задоволення своїх економічних, соціальних і культурних потреб і прагнень за допомогою підприємства, що перебуває у спільному володінні і управляється демократично» [66, с. 370 – 371].

Кооператив як організаційна форма підприємства, механізм виконання місії соціального підприємництва, про такі характеристики кооперації як способу взаємодопомоги зазначав ще Р. Оуен [100] – активно пропонував створення кооперативних громад як соціальних організацій. Актуалізовано пріоритетність кооперативної форми і кооперативу як соціальної організації у працях С. Бородаєвського [19], М. Туган-Барановського [129], а також багатьох сучасників. Цінність такого висновку підтверджена практикою організації соціального підприємництва. Також наприклад, всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва «Соціальні ініціативи» відзначає можливості створення соціальних підприємств за організаційною формою кооперативу.

С. Бородаєвський [19] зазначив, що: «Істота сучасних соціально-економічних завдань зводиться до відшукання таких способів будування економічного життя, при яких маси населення досягли б найпозитивніших наслідків» [19, с. 5]; «кооперація уявляє з себе третю форму співробітництва в економічному життю, а саме таку форму його, яка шляхом об'єднання окремих осіб прагне поліпшити умови існування населення та ступнево усунути негативні явища сучасного економічного ладу» [19, с. 5]. Тобто кооперація економічно соціалізує підприємницькі можливості окремих зацікавлених індивідів через поєднання здобутих ними в суспільстві навичок для покращення зусиль соціально-економічного обміну. Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва в сучасних умовах господарювання реалізується у виробничій сфері (виробничі кооперативи) і в обслуговуючій (обслуговуючі). Тобто, кооперація – «це один з основних складників саморегулювання ринку, способів

захисту інтересів суб'єктів малого підприємництва» [104, с. 107], що відповідає одному із основних завдань кооперації «підвищення життєвого рівня членів кооперативів, захист їхніх майнових інтересів і соціальних прав» [106, с. 79]. У такій формі виділяється її роль у соціалізації підприємництва.

Кооператив, поширена форма організації соціального підприємництва. Фізично – це можуть бути створювачі, набувачі соціальних продуктів. Кооперація як форма організації посилює рівень взаємної відповідальності за результат, активізує мотиваційні фактори виконання соціальним підприємством соціальної місії. Науковці також вважають кооперацію інститутом [105, с. 277], який створюється для організації спільної діяльності у різних сферах і галузях, залучаючи до неї широке коло індивідів, у яких недостатньо можливостей для ефективного досягнення результату. При цьому відзначають кооперативи як особливу форму організації виробництва й соціального захисту їхніх членів [105, с. 277]. Соціальність кооперації, відповідно теоретична визначеність її як ефективної форми організації соціального підприємництва також можна представити через її відповідність принципам самоорганізації. Пріоритетність кооперативної форми для розвитку соціального підприємництва витікає із принципів кооперації (табл. 2.7), які визначають соціальну природу кооперативу, соціальну результативність, особливо обслуговуючого [55, с. 12].

Визначення кооперативу найбільш достатньою за багатьма ознаками формою організації підприємництва, тим більше організаційною моделлю утворення соціального підприємства, потрібно, пов'язувати з принципами кооперації. Таким чином, для соціальних підприємств кооперативна форма організації може вважатися найбільш прийнятною, адже кооператив, виходячи із теоретичних засад кооперування – це соціальна структура. У кооперативи об'єднуються суб'єкти, які мають потребу у механізмах спільного вирішення соціально-економічних проблем, спільному використанні обмежених або дефіцитних ресурсів.

Таблиця 2.7

Принципи кооперації і їх відповідність засадам соціального підприємництва*

Принципи кооперації	**Характеристика відповідності ідеології соціального підприємництва**
Добровільне і відкрите членство	Соціальні підприємства також створюються на добровільних засадах і є відкритими для участі для усіх зацікавлених суб'єктів
Демократичний контроль з боку членів кооперативу	Співвідноситься як об'єктивна необхідність і доцільність у діяльності соціального підприємства
Участь членів у економічній діяльності	Є другорядним, адже економічна діяльність у соціальному підприємництві не є основною метою
Автономія і незалежність	Відповідає засадам соціального підприємництва я факт наявності конкуренції
Освіта, професійна підготовка та інформація	Є обов'язковим, бо в соціальному підприємстві освітній фактор визначальний в частині інноваційності розвитку
Співпраця кооперативів	Дієвий як факт співпраці учасників соціального підприємництва
Турбота про суспільство	Головний принцип визначення результативності соціального підприємства і головна мета його розвитку

**Визначено і кваліфіковано автором на основі аналізу літературних джерел: [3; 4; 5; 8; 19; 22; 85; 86; 87; 103; 105; 106; 112; 113; 114; 129; 134; 135; 137; 141], оприлюднено в публікації: [55, с. 12]*

В організаційному плані методично визначимо важливі риси принципів кооперації для формування мотивації утворити соціальне підприємство:

1) добровільне і відкрите членство – важливий принцип, покладаючись на який соціальні підприємства можуть набирати до свого складу багатьох зацікавлених осіб, незалежно від категорії наявних у їхньому розпорядженні активів;

2) демократичний контроль – кооперативна форма реалізує спроможність соціальної підприємницької організації, яка характеризується, що вкрай важливо, безприбутковим статусом, до взаємного контролю за розподілом ресурсів, доходів при їх реінвестуванні, а також за поширенням виробленої продукції;

3) участь членів у економічній діяльності – гарантує зайнятість у кооперативному соціальному підприємстві, що забезпечує ефект залученості у соціально-господарський процес усіх учасників організації;

4) автономія і незалежність – кооперативні соціальні підприємства діють як автономні, незалежні організації, але проводять діяльність у рамках законодавчого поля і на засадах ринкової конкуренції;

5) освіта, професійна підготовка та інформація – засновники кооперативу як соціального підприємства матимуть рівнозначний доступ до можливостей покращувати свій інтелектуальний рівень розвитку, професійні якості;

6) співпраця кооперативів – соціальні підприємства реалізують засади взаємодопомоги та міжорганізаційної підтримки;

7) турбота про суспільство – ідентифікація участі соціальних підприємців у процесах і діях, які забезпечують суспільне визнання й підтримку ідеології кооперування.

Тим більше, вважаємо, що принципи кооперації стали базовими для створення норм, розвитку підходів, становлення ідеології соціального підприємництва. В Європі, наприклад, кооператив є поширеною формою організації ведення соціального підприємництва саме через принцип безприбутковості. Н. Горішна [33], яка у анотації до своєї статті «Правове регулювання діяльності соціальних підприємств: європейський досвід»

зазначила, що: «найпоширеніші у Європі форми здійснення соціально-підприємницької діяльності належать до кооперативного типу» [33], тобто це партнерські структури з пайовою й трудовою участю засновників, які беруть безпосередню цільову участь у розробці стратегії та втіленні практики функціонування соціальних підприємницьких організацій.

Одна з причин цього – чинник демократичності управління і безпосередньої участі учасників підприємства кооперативного типу у прийнятті рішень щодо організації та здійснення діяльності. Суб'єктами участі у кооперативі можуть бути як створювачі, так і набувачі соціальних продуктів, послуг, що посилює соціальну відповідальність, підсилює мотиваційні фактори виконання соціальним підприємством (соціальним кооперативом) соціальної місії [55, с. 13].

Зокрема, кооперативне соціальне підприємництво характеризується нетрадиційними способами і результативністю участі у створенні суспільного багатства. У цьому його специфічність як форми об'єднання людей, ідей, ресурсів, інтелектуального капіталу тощо. До структур соціального підприємництва можна віднести будь-які організації, які відповідають критеріям і за постановкою цілей формують соціальне життя громадян, реалізовуючи суспільно значимі соціальні ініціативи, є активними провідниками заходів громадської активності в різних галузях, але кооперація, кооператив відзначаються пріоритетною формою організації соціального підприємництва [55, с. 14].

Тому кооператив вважаємо соціальною моделлю підприємства, адже обов'язковість трудової участі в структурах цієї форми означає пріоритет соціальної функції – забезпечення зайнятості. Тобто створення кооперативу, у виробничій сфері майже автоматично означає досягнення пріоритету створення робочих місць. В методичному плані необхідно обов'язково розрізняти соціальну модель підприємства (за організаційною формою і за результатом) і модель соціального підприємства (за організаційною формою та спеціалізацією, місією).

Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва «Соціальні ініціативи» відзначає можливості створення в Україні соціальних підприємств за організаційними формами: товариство з обмеженою відповідальністю; приватне підприємство; громадська організація; благодійний фонд; кооператив.

У посібнику «Що слід знати про соціальне підприємництво» [117, с. 13 – 17] зазначено, що наприклад у країнах з усталеними традиціями (США, Великобританія, Італія, Бельгія, Франція, Німеччина), тривалою історією розвитку соціального підприємництва найбільш поширеними є такі його організаційно-правові форми: асоціації, фонди, кооперативи, компанії, які класифікуються за видами на: соціальні кооперативи, підприємства соціальної та солідарної економіки, спільні компанії, компанії соціальної мети, компанії солідарної соціальної корисності, компанія інтересів громади [117, с. 13 – 17]. Створені за цими формами підприємства надають соціально-побутові, громадські послуги, здійснюють природоохоронну діяльність, впроваджують заходи захисту громадянських прав і свобод, а також окремі види соціально-орієнтованої господарської діяльності, наприклад з виробництва «соціального» продовольства тощо. Тим самим вони генерують ефекти соціальної відповідальності за визначеними спеціалізацією напрямами. Із розвитком соціального підприємництва окрім організаційно-правових форм, які відповідають усталеній підприємницькій традиції відбувається його структуризація за галузями і чим економічно міцніша країна – тим ширшого проникнення в різні галузі набуває соціальне підприємництво.

У країнах із розвиненим соціальним підприємництвом прийняте відповідне законодавство, яке чітко встановлює кваліфікаційні ознаки характеристик статусу підприємства категорії «соціальне» за певною формою організації, розподілу відповідальності й результатів. В Україні ж розвиток соціальних підприємств відбувається в рамках загального законодавства про підприємництво, що ускладнює ідентифікацію і виявлення такого типу підприємств, тобто поняття їх можна трактувати дуже широко. Наприклад, за

організаційною формою кооператив, обслуговуючий, можна вважати соціальним підприємством, бо в нього безприбутковий статус за принципами ведення діяльності тощо.

В Україні нині функціонують міжнародні консультаційні організації, які проводять діяльність із просування ідей соціального підприємництва, запровадження цієї бізнес-моделі у практику соціально-економічних відносин. Їхній досвід вкрай важливий, в нашій державі багато соціальних проблем, які потрібно вирішувати у тому числі із залученням неурядових організацій, а закордонна практика свідчить, що: «Теперішнє соціальне підприємництво представляє рівні права для людей, суспільства, природного середовища. Воно стало глобальною силою, так як соціальні підприємства та їх мережі розвиваються, а люди об'єднуються для створення життєздатних організацій. Кожен має право рівної цінності власності, право голосу та вибору, свого внеску в соціальне та екологічне благополуччя [124, с. 3]. Практично ж соціальне підприємництво реалізується суб'єктами ринку, які організовані у визначені законом форми. Організаційно-правова форма соціального підприємництва передбачає формат правового, організаційного розподільчого механізму участі у ньому засновників, їхньої відповідальності тощо.

Відома світова практика застосування організаційно-правових форм, або ж моделей підприємств, які відповідають засадам соціального підприємництва. Кооператив вважаємо універсальною формою, яка за принципами функціонування відповідає необхідним критеріям соціальності. Відповідні принципи закладені у природі кооперативу як соціальної структури, особливо обслуговуючого. Наприклад, в країнах із високорозвиненою економікою, кооператив є поширеною формою організації соціального підприємництва. Одна з головних причин – чинник демократичності управління і безпосередньої участі всіх учасників цих структур. Це можуть бути як створювачі, набувачі соціальних продуктів, що посилює рівень взаємної відповідальності за результат, підсилює мотиваційні фактори виконання соціальним підприємством соціальної місії.

Також кооперативи вважаються провідними соціально-економічними організаціями [126, с. 72] або ж організаціями соціальної економіки – згідно з контекстом теорії соціалізації економічних систем, методичних основ ідентифікації засад соціального підприємництва. Кооперативна форма підприємництва виступає на практиці дієвим механізмом зміцнення ринкової влади дрібних суб'єктів, які поодинці не володіють достатнім для конкурентоспроможного розвитку, а також ефективної соціальної діяльності ресурсним потенціалом. Практично ж кооператив найбільш поширена форма: «асоціативної активності громадян» [126, с. 71]; інститутом соціальної економіки [91; 105; 126]; організаційно-економічної консолідації зацікавлених суб'єктів ринку для забезпечення спільного виконання соціальних контрактів; інституційною базою реалізації соціальної відповідальності.

Теоретико-методичні засади соціальної відповідальності суб'єктів господарювання витікають з етимології розуміння цього поняття. Соціальна відповідальність пов'язана із соціалізацією суб'єктів господарювання, «служінням» суспільству. Це методично відповідає характеру пізнання засад становлення соціально відповідального підприємництва, адже: «виражає внутрішні необхідні стійкі і значні зв'язки між зростаючим усуспільненням виробництва і праці, досягнутим рівнем розвитку технологічного способу виробництва і поступовим подоланням відчуженості найманих працівників від процесу праці…» [132]. Категорія «відповідальність» характеризує статус соціального, економічного, ринкового суб'єкта, формується за результатами вмотивованої поведінки. Виділяємо соціальну відповідальність як похідну від економічної поведінки, тому оцінюється насамперед за визначенням економічних показників. Загальнотеоретичні критерії соціальної відповідальності багатопланові і її сутність трактують по-різному.

На наше переконання, методичний базис соціальної відповідальності підприємництва також відзначений Й. Шумпетером [143]: розглядаючи економічний розвиток через механізм реалізації бізнес-ініціативи у підприємницькій діяльності науковець усвідомлював її соціальне значення, дію фактора соціальної відповідальності через інноваційне господарювання;

пропагуючи інноваційність як головну характеристику підприємництва долучився до еволюції ідей про підприємництво як соціально відповідальну діяльність.

Український економіст М. Туган-Барановський [129] досить близько підійшов до визначення критеріїв формування соціальної відповідальності підприємств – через «поділ народного доходу в капіталістичному господарстві» [129, с. 141 – 167]. Розглянув розподіл доходів на предмет оцінки справедливого рівня заробітної плати як критерію соціальної відповідальності підприємства.

Для наглядності пізнання засад соціальної відповідальності в таблиці 2.8 представлено сукупність визначень і характеристик дефініцій, які відносяться до усіх галузей та сфер життя, господарювання, а значить підприємництва.

Підприємництво і працю Г. Форд [131] розглядав як основні економічні чинники ефективності господарювання, а соціальну діяльність – як додатковий, але важливий для організації трудових відносин.

Викладаючи засади ідеології визначення соціальної відповідальності відзначимо суб’єктно-об’єктну природу цього явища, в даному випадку тут в основу покладено підприємство, яке несе відповідальність соціальну, економічну, юридичну – за наслідками господарювання. Зокрема соціальна відповідальність бізнесу, підприємства методично кваліфікується за результатами економічної поведінки, формується під впливом механізму економічного стимулювання, а на макрорівні задіяна державна соціальна політика. Тобто соціальна відповідальність є комплексним явищем за результатами формування, реалізації та сприйняття суб’єктами ринкового підприємницького обміну (табл. 2.8).

В зв’язку з цим виникає проблема контролю з боку суспільства за соціально-відповідальною політикою підприємництва. Завдання контролю за сферою підприємництва полягає в тому, щоб звести до мінімуму шкоду, які воно завдає суспільству і навколишньому середовищу»[80]. Аргументованість цих положень вважаємо достатньою, адже «недосконаліть ринкового механізму в

його самоорганізації і саморегулюванні потребує втручання держави в економічну сферу.

Таблиця 2.8

Сукупність визначень для розкриття поняття «соціальна відповідальність підприємства»*

<table>
<tr><td colspan="2">«Підприємство – основна ланка народного господарства, яка забезпечує виробництво переважної маси товарів і послуг, здійснює науково-дослідну і комерційну діяльність з метою привласнення доходу (прибутку)» [67, с. 89 – 90]</td></tr>
<tr><td>«Відповідальність – своєрідна для дорослої особистості саморегуляційна форма, яка проявляється в усвідомленні самого себе як мотиву вчинків і їх результатів і в усвідомленні і регулюванні власної можливості бути мотивом змін (чи протидія змінам) в оточуючому світі і у власному житті» [27]</td><td>«Відповідальність соціальна – відповідність дій соціальних суб’єктів (особистостей, соціальних груп, суспільства) взаємним вимогам, соціальним нормам, загальним інтересам тощо… характерна для загального (суспільство, держава), особливого (група, колектив, клас), одиничного (особиста чи персональна відповідальність)» [123, с. 64 – 65]</td></tr>
<tr><td>«Відповідальність підприємств – зобов’язання юридичних осіб (підприємств, організацій, установ) відповідати за свої дії» [66, с. 107]</td><td>«Відповідальність економічна – система правил, встановлених державою для юридичних і фізичних осіб, різних ланок органів державного управління та місцевого самоврядування з метою недопущення конфліктності їхніх інтересів, у т.ч. через відшкодування заподіяних збитків тощо» [66, с. 107]</td></tr>
<tr><td colspan="2">«Соціальна відповідальність бізнесу – концепція тлумачення основної мети діяльності підприємств, згідно з якою визначальним є задоволення соціальних потреб та інтересів усіх верств населення [67, с. 338]</td></tr>
<tr><td colspan="2">«Економічна поведінка – поведінка людей, пов’язана з відбором цілераціональних, прагматичних або соціально спрямованих економічних альтернатив з метою розв’язання господарських проблем» [123, с. 120]</td></tr>
<tr><td colspan="2">«Економічна культура – сукупність прогресивних гуманістичних матеріально-духовних досягнень людей і цінностей у різних сферах соціально-економічної діяльності» [66, с. 192]</td></tr>
<tr><td colspan="2">«Соціальна політика – комплекс соціально-економічних заходів держави, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів і майна, на захист населення від безробіття, від підвищення цін, знецінення трудових заощаджень;…комплекс цілей, їх обґрунтування в соціальній програмі та реалізація ухвалення рішень державою й іншими соціальними інститутами (профспілками, політичними партіями, спілками підприємців та ін.) в інтересах основних соціальних верств і груп, окремої людини і передусім найбідніших верств населення» [67, с. 339]</td></tr>
</table>

**Систематизовано та доповнено на основі опрацювання джерел: [27; 66; 67; 123], оприлюднено у публікації: [48, с. 11]*

Соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств – це культура поведінки підприємців на внутрішньогосподарському рівні

(менеджмент створення соціально-економічних умов і мотивації праці) і в зовнішньому світі (підтримка розвитку території, сільської громади).

Аргументом на користь актуальності дослідження соціальної відповідальності у виробничій системі функціонування сільськогосподарських підприємств є те, що: «Соціальна відповідальність у сфері виробництва передбачає також відповідність виробленого продукту інтересам споживачів, в тому числі виробництво екологічно чистих і безпечних продуктів і т.п.» [80]. Поширеною у теоретичному і практичному сенсі є концепція корпоративної соціальної відповідальності. Вона застосовується для визначення дієвих форм соціалізації організацій (підприємств) корпоративного типу.

Першоосновою формування соціальної відповідальності є виробнича система, з якої виходять усі елементи соціального забезпечення. Організація, техніко-технологічні, управлінські дії, реалізовані на підприємстві, вважаємо відправними точками створення матеріального підґрунтя для покращення соціальної складової. Матеріальне в господарській діяльності – організаційно-економічна основа соціальної відповідальності, але вона має бути підкріплена бажанням, мотивами власника виконувати соціально спрямовані дії. Базовою безпосередньо для підприємства у виробничій системі вважаємо кадрову або соціально-трудову відповідальність. Похідними – екологічну, безпекову і громадську. Така градація функціональних ознак соціальної відповідальності (табл. 2.9) відповідає загальним принципам організації господарювання підприємств на селі, у сільському господарстві. Тобто – спершу соціальна відповідальність так чи інакше проявляється у виробництві, а далі вона виходить на рівень позавнутрігосподарських функцій підприємства.

У контексті дослідження піднятої проблеми, звертаємо увагу на сільськогосподарське підприємництво. Підприємницькі структури агрогосподарського комплексу завжди були селозберігаючими, залишаються такими дотепер, тому несуть соціальну відповідальність. Питання соціальної відповідальності актуалізується для наукової дискусії і практичного розгляду

у зв'язку зі зміною векторів державної соціальної політики на селі. Предметно змінилися відносини в соціально-трудовій сфері сільськогосподарських підприємств, підходи до організації праці, а також мотивації підприємців до виконання економічних зобов'язань перед працівниками, сільськими громадами. Виділяються науково-практичні проблеми формування соціальної відповідальності у сільськогосподарському підприємництві [49, с. 92].

Таблиця 2.9

Функціональні напрями реалізації соціальної відповідальності сільськогосподарськими підприємствами*

Кадрова або соціально-трудова	**Екологічна**	**Безпекова**	**Громадська**
Характеристики			
Створення умов для високоефективної, вмотивованої праці	Дотримання екологічних стандартів ведення виробництва	Виробництво якісних безпечних харчових продуктів	Підтримка соціально-економічного розвитку сільських територій
Показники оцінювання - визначення			
Частка і обсяг витрат на оплату праці; відрахувань на соціальні заходи	Витрати на покращення екологічної складової виробництва	Витрати на впровадження передових стандартів якості і інноваційних технологій безпечного виробництва	Витрати на розвиток соціальної сфери, інфраструктури, культурну, освітню та іншу соціальну діяльність

**Визначені за результатами опрацювання аналізу літературних джерел: [15; 75; 78; 89; 90; 105; 120; 133; 140], оприлюднені у праці автора: [58, с. 29]*

Зазначимо, що у вітчизняних реаліях соціальна складова діяльності сільськогосподарських підприємств займає другорядні позиції, що відповідає, скоріше класичному способу виробництва. Підставою для такого твердження вважаємо той факт, що соціальні витрати як специфічний критерії соціальної спрямованості підприємства формуються переважно за залишковим принципом. Тому поглибимо дослідження особливостей економічних

параметрів соціальної відповідальності, зокрема: зайнятості, продуктивності праці. Соціально спрямованих виробничих витрат.

Сільськогосподарська підприємницька діяльність вважається для людства однією із найбільш значимих сфер господарювання. Підприємництво і соціальна відповідальність невіддільні як в теорії розуміння результативності соціально-економічних відносин, так і у практиці організації виробництва.

На наше переконання – соціалізація бізнесу протягом багатьох століть забезпечила перетворення класичного підприємництва на соціально спрямоване, адже висока конкуренція вимагає посилення соціальної відповідальності у виробничій системі. До того ж сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського підприємництва відповідають критеріям залежності від соціальної відповідальності господарюючого суб'єкта. Звідси важливість економічного результату і соціальної діяльності як взаємопов'язаних чинників.

Сільське господарство характеризується особливостями формування і перерозподілу вигод, а також відмінностями у механізмі задоволення соціальних інтересів. Виробничо-господарська специфіка дає підстави вести мову про галузеві методичні підходи до оцінювання соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємця. У виробничій системі соціальна відповідальність криється у формуванні соціально спрямованих витрат, які підприємство здійснює для забезпечення економічних вигод. Теоретичні підвалини розвитку сільськогосподарської підприємницької діяльності відзначають наявність ексклюзивної практики забезпечення економічної і соціальної результативності [58 ,с. 27].

Проблематика розвитку сільськогосподарських підприємств актуальна у теоретико-методичних вимірах, на які накладається різноплановий дослідницький інтерес. Аналогічно аналізу потребує доробок у сфері розвитку підприємницької діяльності, а також формування соціальної відповідальності у виробничій системі господарювання. Напрацювань тут можна виділити безліч, починаючи з класичної теорії підприємництва, законів розвитку підприємств і закінчуючи галузевими теоретичними концепціями [58 ,с. 27].

Формування соціальної відповідальності у виробничій системі підприємств відбувається через механізми поєднання економічного і соціального начал. У довідковій літературі [67] поняття соціальної відповідальності представлено в рамках характеристики статусів соціальної ефективності, суспільної значимості і важливості підприємницького результату. Зокрема: цілеспрямоване втілення місії задоволення «соціальних потреб та інтересів усіх верств населення» [67, с. 338]; для підприємства соціальна відповідальність визначена такими напрямами як «створення належних умов праці для працездатного населення, збереження довкілля, встановлення заробітної плати на рівні вартості робочої сили, сплата податків до фонду соціального страхування та ін.» [67, с. 338]. Для держави соціальна відповідальність полягає у якості, результативності соціальної політики, дотриманні засад соціальної справедливості, створенні передумов для зростання соціального багатства, забезпеченні якісного соціального відтворення тощо. Для підприємства соціальна відповідальність оформлюється засадами соціального менеджменту, соціально-господарськими зв'язками, формуванням соціально-економічної ефективності, чинником соціально-трудових відносин і мотивації праці [58 ,с. 29].

Теоретико-методичні засади формування, економічного визначення та оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, включаючи внутрігосподарський рівень, розкриті багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Виділимо наукові праці: М. Буковинської – охарактеризовано теоретичні і методичні аспекти визначення формування соціальної відповідальності бізнесу [78]; Г. Кошарної – зроблено порівняльні оцінки засад соціальної відповідальності в історичному ракурсі [80]; М. Юнуса – запропонував механізм створення організованої системи соціально відповідального бізнесу у формі соціального підприємництва [144]; Х. Бергмана – розроблено теоретико-методичні засади оцінки соціальної відповідальності підприємств у сільському господарстві з урахуванням спеціалізації виробництва [15]. Цими та іншими авторами досліджено

особливості інституціонального середовища формування соціальної відповідальності аграрних підприємств, запропоновано індикатори оцінки її рівня [89] та методичні аспекти інституціонального аналізу організаційно-економічних формувань [141]; розкриті особливості формування кадрового потенціалу в аграрних підприємствах як складової оцінки внутріорганізаційних або ж мікроекономічних чинників соціальної відповідальності бізнесу [139]; здійснено розробку і аналіз показників ефективності господарювання, які формуються у процесі економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств [28]; розкрито теоретико-методичні засади і визначена роль соціальної відповідальності як напряму реструктуризації аграрної галузі [95]; комплексно досліджено тенденції забезпечення і реалізації соціальної спрямованості функціонування виробництва сільськогосподарських підприємств [41]; досліджено організаційно-економічні тенденції формування соціальної інфраструктури на селі в сучасних умовах господарювання [110]; розроблені методичні засади системного аналізу структури витрат виробництва з виділенням соціальних як чинника стимулювання персоналу до високоефективної праці [26]; розкрито організаційно-економічний зв'язок між соціально відповідальним підприємництвом і розвитком сільських територій [88]; запропоновано аспекти «зеленого» кооперування як організаційно-економічної форми реалізації соціальної відповідальності у розвитку села [3]; здійснено визначення чинників, що впливають на соціальну відповідальність в організації [127]; обґрунтовано моделі соціальної відповідальності та доцільність їх застосування в стратегії активізації підприємницької діяльності [76]; дана загальна науково-методична оцінка характеристик ролі соціальної відповідальності у формуванні конкурентних переваг підприємства [136]; розкрито і систематизовано методичні підходи щодо оцінки рівня соціоекономічного розвитку аграрних підприємств [94]; проаналізовано роль соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств із визначенням пріоритетів селозбереження в умовах трансформації аграрного комплексу [70]; запропоновані засади актуальних моделей і принципи реалізації соціальної

відповідальності підприємств [83]; сформовані показники визначення соціально-економічної відповідальності підприємств перед працівниками з точки зору формування мотивації до праці [39]; визначено роль соціальної відповідальності підприємництва в сучасних умовах розвитку сільських територій, запропоновано модель взаємодії суб'єктів господарювання для її забезпечення в сучасних умовах [111, с. 259 – 276]; систематизовані особливості оцінки соціальної відповідальності аграрного сектора [84]. Зауважимо, що соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств переважно оцінюється науковцями за критеріями соціальної спрямованості діяльності із забезпечення соціального розвитку, підтримки сільських громад, створення інфраструктури на селі тощо. Проте, на наше переконання, мають бути враховані критерії і фактичні соціально-економічні результати внутрігосподарського рівня, чим характеризується внутріорганізаційна соціальна відповідальність. Адже такого плану соціальна відповідальність переходить у стан мотивації зайнятості й праці, а це один із важливих критеріїв успішності сучасного сільськогосподарського підприємства.

Вважаємо, що теоретико-методологічні характеристики загальнонаукового пізнання соціальної відповідальності, виділення її видів, забезпечують наукові аргументи дослідження на рівні сільськогосподарських підприємств. Ефективність сільськогосподарської трудової діяльності залежить від соціальної відповідальності підприємця – наймача персоналу. Економічним вираженням оцінки рівня соціальної відповідальності є розмір соціально спрямованих витрат виробництва. Витрати – визначник розміру оплати праці та інших статей вартості, яка характеризує бажання підприємця мати кваліфіковану робочу силу і навпаки. Розмір цих витрат залежить від ситуації на ринку праці, престижності професії тощо. Діють також організаційно-економічні, мотиваційні, суспільні чинники формування соціальної відповідальності. Через оцінки соціальної відповідальності можна оцінювати соціальну ефективність підприємницької діяльності господарюючих суб'єктів. Серед окремих аспектів зазначеного можна виділити формування соціальної

ефективності сільськогосподарського підприємства у виробничій системі. Соціальна відповідальність підприємця залежить від мотивацій економічного і соціального плану, але опосередкована, спричинена економічною результативністю господарювання, що формує можливості фінансових видатків на соціальні цілі.

Форми реалізації соціальної відповідальності залежать від типу підприємництва – економічне (класичне) чи соціальне. Наприклад, соціальні підприємства концентрують свою діяльність виключно на забезпеченні реалізації стратегії і тактики соціальної відповідальності; для класичного підприємства соціальна відповідальність є чимось додатковим. У сучасних умовах соціальна відповідальність бізнесу, підприємництва вважається базою для реалізації цілей сталого розвитку і ми підтримуємо таку позицію. Концепт соціальної відповідальності чітко вписується у ідеологію механізмів досягнення сталого розвитку. Наприклад, екологічний бізнес є соціально відповідальним, а екологічний чинник вважається одним із основних у системі цілей сталого господарювання. Фактор соціальної відповідальності є складовою передумов виникнення і поширення ідеології, практики, а також організації соціального підприємництва.

Функціонування підприємництва в обов'язковому порядку пов'язане із соціальною відповідальністю, яка проявляється на різних рівнях і її потрібно враховувати незалежно від галузі, звісно зважаючи на специфіку, наприклад, у сільському господарстві. Підприємницька діяльність передбачає не лише економічну, а й соціальну відповідальність. Особливого значення в цьому плані надаємо сільськогосподарським підприємствам, адже вони виконують не лише виробничу господарську роль, а й селозберігаючу, селоутворюючу. Соціальна відповідальність сільськогосподарського підприємства полягає не лише у здійсненні традиційної діяльності з виробництва соціально значимих продуктів. Варто звернути увагу на підтримку і розвиток соціальної сфери, території, паралельно важливим є аспект соціалізації робочого місця (створення

комфортних умов для праці) і побудові соціально-відповідальної структури господарювання (галузевої, продуктової), формування соціально ефективної структури собівартості продукції – з високою часткою соціальних витрат (оплата праці, відрахування на соціальні заходи). Особливо в умовах бідності селян, стагнації розвитку сільських територій загальної, де немає мотивації жити і працювати на селі, високий зростаючий рівень соціальних виробничих витрат – це важлива умова загалом для збереження села в сучасному його вигляді. Ці висновки випливають із переконання про те, що в теперішніх умовах господарювання соціальні витрати низькі, зайнятість застабілізувалася, а галузева структура виробництва побудована за моделлю спеціалізації на низькотрудозатратних продуктах для максимізації продуктивності праці. Економічна складова переважає, тому мотивація підприємців до підвищення соціально спрямованих витрат вкрай низька.

Вітчизняний агропродуктовий сектор знаходиться на перетині кількох технологічних укладів, коли в окремих підприємствах ще широко використовується примітивна ручна праця, проте прогресивні бізнес-структури вже запроваджують техніку та технології, що відповідають п’ятому та шостому технологічним укладам. Науково-технічний прогрес зумовлює зміну соціально-трудової сфери сільськогосподарського виробництва, зокрема це стосується не тільки підходів до організації праці, а, передусім, мотивації підприємців до виконання економічних зобов’язань перед працівниками, сільськими громадами. Усвідомлюючи цей факт, ми цілеспрямовано відкриваємо питання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств для широкої наукової дискусії. Підставою для цього є визначальна роль підприємницьких структур аграрного спрямування в забезпеченні соціально-економічного розвитку сільських територій держави, що тільки зросла із зміною векторів державної соціальної політики на селі. В процесі формування сільських територіальних громад нового типу – не просто адресатів бюджетних трансферів, але активних учасників залучення ресурсів для максимального

розкриття наявного природно-кліматичного та соціально-економічного потенціалу, сільськогосподарські підприємства мають стати повноцінними партнерами органів місцевого самоврядування. Мотивом підприємця при цьому має стати не тільки усвідомлення важливої селозберігаючої місії, але й стратегічного розуміння власних економічних інтересів від використання власного соціального капіталу в локальній соціально-економічній системі, де він здійснює свою господарську діяльність.

Соціальна відповідальність як явище формується і реалізується на різних рівнях відносин у підприємницькій системі: індивідуальний – керівник, працівник; організаційний господарський – корпоративний, колективний, виробничий, суспільний. Стан або ж рівень соціальної відповідальності залежить від організаційної культури, традицій менеджменту і від розвитку громадянського суспільства. Наприклад, соціальна відповідальність у виробничому аспекті характеризує ставлення підприємців до працівників. Підприємства, які забезпечують вищі соціально спрямовані витрати у сфері господарювання є більш соціально відповідальними. Соціальна відповідальність визначає соціальну конкурентоспроможність, адже формується витратами – впливає на залученість робочої сили, мотивації господарського розвитку пов’язані з чинником нематеріального плану [59, с. 13].

Вважаємо, що соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств є базою для формування культури поведінки підприємців, споживачів, представників органів влади. Щодо класичного виробничого підприємства, то необхідно розмежовувати напрями і критерії оцінки особливостей формування соціальної відповідальності При цьому будемо використовувати переваги індикативної оцінки, для комплексного аналізу параметрів взаємодії в «сільськогосподарське підприємство – стейкхолдери» в межах локальної соціально-економічної системи. (рис. 2.4). Опрацьовані індикатори дозволять не тільки оцінити стан розвитку явища, але й подальшому

формувати ефективні управлінські дії щодо розвитку соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств на в межах стратегічного управління сталим розвитком сільських територій.

<table>
<tr><td colspan="3">Ефект «соціальності» підприємств або рівень соціальної відповідальності</td></tr>
<tr><td colspan="3">Сфера дії:</td></tr>
<tr><td colspan="3">Територія розміщення сільськогосподарських земель</td></tr>
<tr><td colspan="3">Стейкхолдери соціально спрямованої діяльності підприємства:</td></tr>
<tr><td>Працівники, зайняті на виробництві</td><td>Орендодавці - пайовики</td><td>Сільська територіальна громада</td></tr>
<tr><td colspan="3">Індикатори оцінки рівня соціальної відповідальності підприємства</td></tr>
</table>

Рис. 2.4. Напрями і критерії оцінки формування соціальної відповідальності у розвитку підприємств*

**Побудовано автором*

Відповідно соціальна відповідальність вважається критерієм відзначення соціальної орієнтованості бізнесу – соціальної ефективності виробництва. У методичному і прикладному контексті дослідження зазначаємо про соціальну відповідальність як результативну дію підприємства стосовно різних учасників господарської діяльності (засновники, наймані працівники, власники земельних часток-паїв – орендодавці), а також відносно сільської території. Склад показників, які доцільно використовувати для оцінки, залежить від статусу суб'єкта, відносно якого оцінюється рівень соціальної відповідальності. Зазвичай це економічні параметри соціальної результативності виробництва, які забезпечує виробничий сектор – рівні оплати праці, витрати на соціальні

заходи (показують наскільки соціально орієнтованою є господарська діяльність підприємства) [59, с. 13].

Таким чином, виділення соціальної складової як стратегічно важливого напряму діяльності сільськогосподарських підприємств дозволяє не тільки підвищити їх конкурентоспроможність за рахунок інтенсифікації використання соціального капіталу, а й забезпечить сталий соціально-економічний розвиток сільських територій, де вони здійснюють господарську діяльність. Актуальність даної проблематики зумовлює необхідність, перед усім, формування методичного підґрунтя оцінки процесів соціалізації сільськогосподарських підприємств.

2.4. Методичні положення оцінки розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі

Реалізуючи господарську компетенцію, суб'єкти господарської діяльності, зокрема підприємства, досягають економічних і соціальних результатів у визначеній галузі, реалізуючи товар чи послугу на ринку. Формування, втілення і поширення результатів підприємницького господарювання забезпечує економічну і соціальну відповідальність підприємця. Це один із досліджуваних аспектів організаційно-економічних засад розвитку сучасного підприємництва.

Тенденції розвитку підприємництва в національній економіці і зокрема на селі, аналізуватимуться методом порівняльних оцінок складу, структурної динаміки, соціальної та економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання. Для аналізу за основу взято інформаційні матеріали Державної служби статистики України [42; 43; 44]. Підприємницька діяльність є об'єктом статистичного спостереження, який розглядається різносторонньо для оцінки стану, динаміки економічного, соціального добробуту, ефективності господарського механізму тощо. У методологічних поясненнях до

статистичного збірника «Діяльність суб'єктів господарювання», вміщені матеріали, які ми представимо для розуміння обґрунтованості теоретико-методичних характеристик підприємницької діяльності як об'єкта статистичного спостереження (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Методологічні пояснення зі статистичної оцінки діяльності суб'єктів господарювання в економіці України*

<table>
<tr><td colspan="2">Підприємництво – це самостійна, ініціативна, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку</td></tr>
<tr><td colspan="2">Підприємницькі структури – суб'єкти господарювання – підприємства-юридичні особи та фізичні особи-підприємці</td></tr>
<tr><td>Підприємство-юридична особа (підприємство) – самостійний суб'єкт господарювання, який систематично здійснює виробничу, науково-дослідну, торговельну, іншу господарську діяльність</td><td>Фізична особа-підприємець – зареєстрована в установленому порядку фізична особа з метою здійснення підприємницької діяльності</td></tr>
<tr><td colspan="2">Основний вид економічної діяльності – вид діяльності підприємства, що створює найбільшу частку доданої вартості на підприємстві</td></tr>
</table>

**Представлено згідно методологічних пояснень в системі статистичних спостережень: [42; 43; 44] й оприлюднено в публікації [61, с. 116]*

Викладення в збірнику статистичної інформації в розрізі видів економічної діяльності відображає теоретико-правовий конструкт підприємця як самостійного суб'єкта господарювання вільного у виборі будь якого легального виду економічної діяльності, що, в свою чергу, демонструють різні потенційні можливості до реалізації соціального потенціалу підприємництва. Зазначене дає широкі можливості щодо структурного аналізу розвитку процесів соціалізації підприємництва в різних секторах національної економіки.

На основі заявленої уповноваженим органом методології статистики систематизуємо показники статистичної оцінки результатів діяльності усіх суб'єктів господарювання і зокрема підприємств для визначення тенденцій

динаміки організації, ресурсного забезпечення, економічної та соціальної ефективності. Пропонуємо підхід, в основі якого блоки для аналізу (порівняльної оцінки) організаційно-економічної результативності (ефективності) діяльності суб'єктів господарювання (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Методична схема для аналізу (порівняльної оцінки) організаційно-економічної результативності господарювання і підприємництва в галузях матеріального виробництва*

<table>
<tr><td colspan="4">Суб'єкти господарювання</td></tr>
<tr><td colspan="4">Блоки аналізу</td></tr>
<tr><td>Структурний</td><td>Зайнятість</td><td>Виробництво і реалізація продукції</td><td>Додана вартість</td></tr>
<tr><td colspan="4">Методична спрямованість аналізу</td></tr>
<tr><td>Визначення структурного складу суб'єктів господарювання</td><td>Оцінка стану і динаміки зайнятості в системі господарювання підприємств</td><td>Характеристика виробничої і реалізаційної продуктивності</td><td>Оцінка тенденцій зміни складу доданої вартості</td></tr>
<tr><td colspan="4">Підприємства</td></tr>
<tr><td colspan="4">Блоки аналізу</td></tr>
<tr><td colspan="2">Кількість підприємств, зайнятість і оплата праці</td><td>Економічна і інвестиційна діяльність</td><td>Фінансові результати та рентабельність</td></tr>
<tr><td colspan="4">Методична спрямованість аналізу</td></tr>
<tr><td colspan="4">Дослідження змін, які відбуваються у діяльності підприємств для виділення галузевих особливостей</td></tr>
<tr><td colspan="4">Період для аналізу: 2015 – 2019 рр.</td></tr>
</table>

**Представлено згідно зі складовими змісту статистичного збірників: [42; 43; 44] й оприлюднено в публікації [61]*

Для порівняльної оцінки тенденцій розвитку підприємництва в національній економіці на селі, беремо до уваги галузі створювального або виробничого призначення, концентруючись на галузях сільського спрямування. У рамках об'єкта дослідження – це галузі: сільське, лісове та рибне господарство.

За останні кілька років підприємництво в національній економіці й сільському секторі зокрема розвивалося зі значними ознаками нестабільності результатів. Загальна турбулентність організаційно-економічного середовища, ринків, волатильність змін за більшістю соціально-економічних показників господарювання, значною мірою обумовлюють вмотивованість недовіри підприємців до державної політики, посилюють ризики. Підприємництво в національній економіці, згідно зі структурою валового продукту, представлене в основному у низьковартісних галузях, на сировинних ринках. До таких відноситься сільське господарство – вирощування сільськогосподарської продукції-сировини, тобто реалізація не переробленого, а сировинного товару.

Теоретична модель соціалізації підприємництва полягає у креативному поширенні концепції розуміння цього явища упродовж століть (табл. 2.12), а організаційно-економічна – у практичному поширенні господарських практик для досягнення економічних, соціальних результатів, зокрема на галузевому рівні, що пропонується досліджувати за методичною схемою (рис. 2.5). На згаданій методичній конструкції пізнання і будуємо методологію дослідження організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в умовах трансформації форм господарювання.

Коментуючи теоретичні засади організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі і розроблення методичних положень її оцінювання наведемо думку вітчизняних учених про те, що: «Підприємницька діяльність в аграрному секторі економіки спрямована на створення умов для забезпечення розвитку економіки, реалізації прав і свобод громадян, узгодження інтересів груп у суспільстві і забезпечення соціального розвитку сільських територій» [141], це підтвердження соціалізованості підприємництва як діяльності із забезпечення соціально-економічного добробуту села.

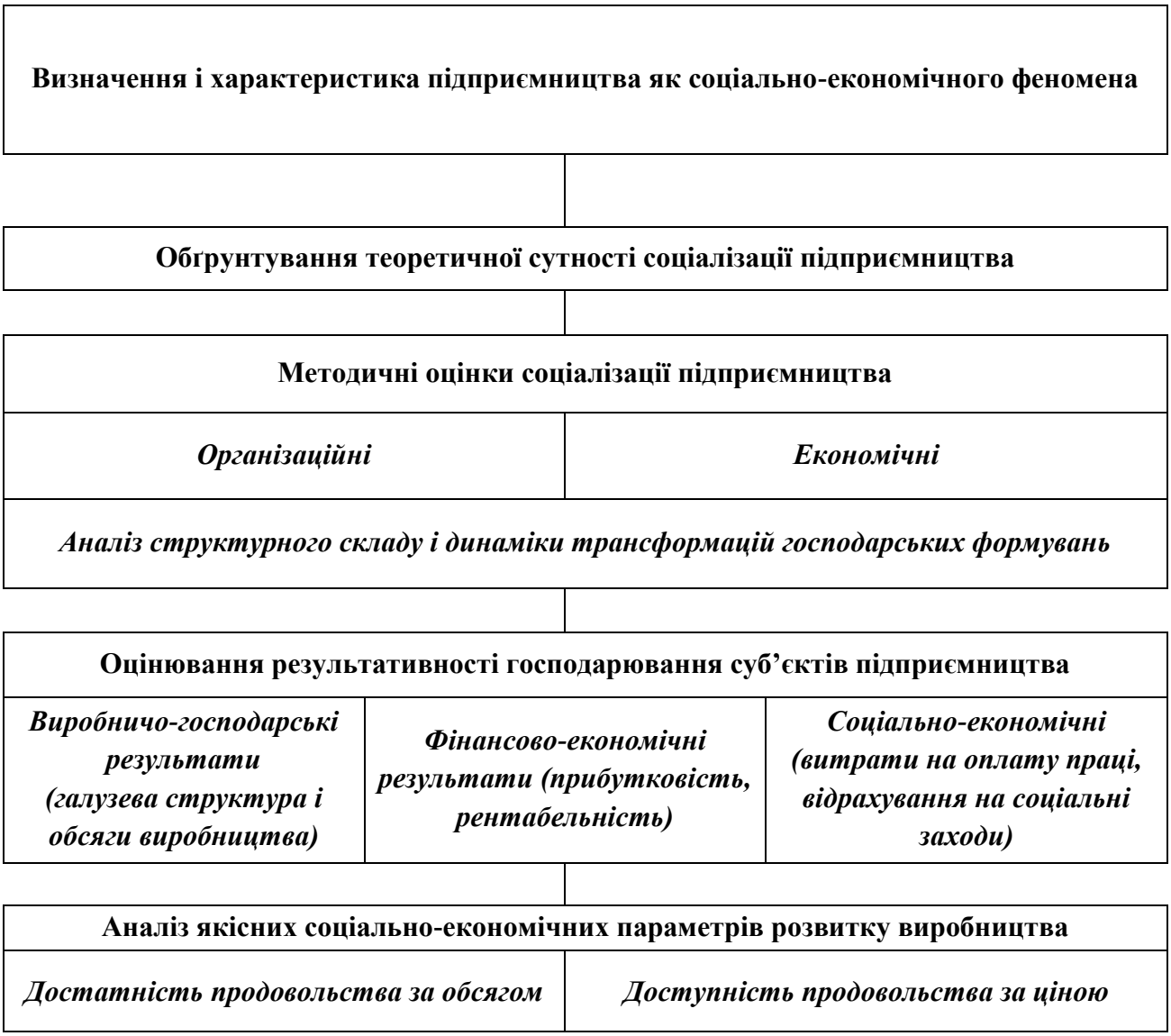

Рис. 2.5. Методична схема пізнання практики розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі*

**Розроблено і запропоновано автором й оприлюднено в публікації [61, с. 116]*

Організаційно-економічна соціалізація підприємництва означає створення умов і фактичне поширення підприємницьких структур (підприємств), а також забезпечення створення ними доступних для споживача товарів, надання послуг. Подекуди соціалізація підприємництва може трактуватися як синонім інклюзивного розвитку, за результативністю – соціально-економічними досягненнями. У розвитку цієї ідеї виділяємо сфери життєдіяльності, щодо яких соціалізацію можна ідентифікувати (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Сфери ідентифікації організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі*

Сфера. Визначення, характеристики	Об'єкт ідентифікації
Село. Тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві. До сільських населених пунктів за статистичним обліком також належать станційні селища, шляхові дільниці, селища лісгоспів, зимівлі, інші дрібні селища, не пов'язані з сільським господарством [123, с. 323]	***Територія, тип поселення***
Економіка. Сфера суспільної діяльності, у якій створюються, обмінюються продукти людської діяльності, у зв'язку з чим формується і розвивається система економічних відносин [123, с. 120] Найважливіша сфера суспільного життя, у якій шляхом використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується і постійно розвивається система продуктивних сил і виробничих відносин [66,с. 180]	***Виробничі, господарські, соціально-трудові, інфраструктурні, управлінські та інші відносини***
Суспільство. Система суспільних відносин і зв'язків між окремими індивідами, трудовими колективами, соціальними верствами і групами та іншими суб'єктами, що виникають і розвиваються в процесі їхньої життєдіяльності і підпорядковуються особливим законам функціонування та розвитку [67, с. 402]	***Економічні, господарські, підприємницькі відносини***
Ринок. Регульована сукупність економічних відносин між фізичними та юридичними особами – суб'єктами різних типів і форм власності та господарювання в межах окремих країн і світового господарства з приводу організації та купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва [67, с. 250]	***Відносини з обміну товарами-послугами, опосередковані вартістю***
Організаційна форма підприємства. Форма об'єднання людей для спільної діяльності у межах певної структури (одноосібне господарство, партнерство, корпорація) [67, с. 26]	***Засади перерозподілу власності і результатів***
Організаційно-правова форма підприємства. Взаємопереплетіння відповідних форм об'єднання людей для спільної діяльності в межах певної структури із законодавчим закріпленням цих форм (усі види підприємств; господарські товариства; кооперативи; організації (установи, заклади); об'єднання підприємств; відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи; непідприємницькі товариства; об'єднання громадян, благодійні організації; інші форми) [67, с. 20]	***Тенденції поширення підприємств різних організаційно-правових форм***
Форма господарювання. Комплекс конкретних способів, які використовує суб'єкт господарювання для привласнення предметів природи у процесі праці з метою створення певного блага або доведення його до конкретного споживача й отримання за це частини доходу [67, с. 517]	***Засади реалізації, використання форм власності***

**Представлено і систематизовано за результатами опрацювання літературних джерел: [66; 67; 123], оприлюднено в публікації [61, с. 116]*

Одну з ключових ролей в оцінці стану, особливостей і визначення перспективи соціалізації підприємництва на селі, відповідного розвитку

сільськогосподарських підприємств відіграє аналіз динаміки залученості у цей процес населення як робочої сили. Іншими словами, мотивація до зайнятості в сільськогосподарських підприємствах і розміру стимулювання працівників оплатою. Обсяг залучених у господарську діяльність працівників – це аспект соціалізації сільського розвитку і чинник оцінки потенціалу участі підприємств у формуванні добробуту сільських жителів. Для селян зайнятість у сільському господарстві самостійно чи на підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання є традиційним заняттям, навіть способом життя.

У цьому принципова особливість оцінки згідно з піднятим питанням – робочі місця в сільськогосподарському секторі чи не єдине джерело доходу від особистої праці.

Організаційно-економічна структура сільськогосподарських підприємств кардинально змінилася з переходом від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання. Цей процес триває і в основному завершений організаційно, його науковці ще називають еволюцією сільськогосподарських підприємств [41].

Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі відповідним чином залежить від державної аграрної політики – «стратегічного курсу держави та системи заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну існуючих економічних відносин, у т.ч. типів і форм економічної власності, а також господарського механізму з метою істотного поліпшення умов життя й побуту його мешканців, на забезпечення продовольчої безпеки країни» [66, с. 12].

Ринкова організаційно-економічна структура сільськогосподарських підприємств на практиці означає створення різнопланових формувань (товариства, кооперативи, приватні підприємства, фермерські господарства). Проходження цього процесу, починаючи з 90-х років минулого століття, кардинально вплинуло на економіку і соціальну складову сільського розвитку.

Традиційно сільськогосподарські підприємства для українського села були і залишатимуться носіями соціального у цілковитому розумінні цього

слова. Серед головних критеріїв соціально-економічної ролі цих підприємств має значення їхній внесок у формування селозберігаючої моделі господарювання [70]. Зміни організаційно-економічної структури сільськогосподарських підприємств найбільш негативно вплинули на механізми вирішення соціального блоку питань сільського розвитку. Критерій безумовної максимізації прибутку нищівно вплинув на соціальний розвиток села, інфраструктуру тощо. Вважаємо, що у процесі еволюції сільськогосподарських підприємств змінилися підходи і мотивації до соціальної діяльності.

Соціально-економічна ефективність регламентується правовими нормами, але на практиці залежить від соціальної політики власника підприємства, засновників, які прагнуть максимізації прибутку замість соціального вкладення. Тому сільськогосподарські підприємства часто обмежують свою соціальну діяльність критеріями виконання законодавчих норм у системі сплати податків, соціальних зборів. Тобто соціально-економічна ефективність за прикладом соціального, соціально спрямованого, соціально відповідального підприємництва – це переважно інтерес підприємця, який або зацікавлений вкладати кошти у соціально-економічний розвиток сільської території. Можна навести багато як позитивних, так і негативних прикладів соціальної діяльності сільськогосподарських підприємців.

Соціальна ефективність підприємств, які ведуть господарську діяльність на сільських територіях, полягає в реалізації ними не лише бізнесової місії, а й місії розбудови інфраструктури. Безпосередньо соціально-економічну ефективність господарювання формує структура виробництва, як наслідок – це розмір соціально спрямованих витрат виробництва, чисельність зайнятих (робочі місця). Підприємства ж ступили на переважно капіталістичний шлях розвитку: «…у більшості підприємств звужено до мінімуму асортимент продукції і спримітизовано технологію її виробництва. На світовий ринок Україна виходить переважно із сировинним промисловим і

сільськогосподарським продуктом. Найтяжчі наслідки має втрата великого тваринництва. Більшість підприємств уже ніяких ферм не мають» [130]. Зазначений висновок цілком відображає загальну картину формування соціально-економічної результативності сільськогосподарських підприємств. Причинно-наслідковий зв'язок їхнього розвитку із соціальною ефективністю очевидний у системі «структура виробництва – кількість робочих місць – оплата праці – добробут селянина».

Відповідно в рамках методичних положень пропонуємо здійснювати аналіз організаційно-економічної соціалізації підприємництва за окремими показниками. Знову ж таки, вважаємо, що організаційно-економічна соціалізація підприємництва означає створення умов і фактичне поширення підприємницьких структур (підприємств), а також забезпечення створення ними доступних для споживача товарів, надання послуг. Подекуди соціалізація підприємництва може трактуватися як синонім інклюзивного розвитку, за результативністю – соціально-економічними досягненнями.

Дослідженнями встановлено, доведено у попередніх розділах дисертації, що соціалізація підприємництва є багатогранним процесом, який пов'язаний із поширенням його в життєдіяльності людини. На наше переконання, викладені теоретичні положення соціалізації підприємництва дають підстави характеризувати це явище як процес утворення, поширення, розбудови системи підприємств у соціальній та економічній сфері, зокрема на селі. Важливими формальними соціалізації вважаємо їхні організаційно-економічні характеристики за формами господарювання, виробничими завданнями. У підсумку зазначимо, що соціалізація підприємництва на селі реалізується у сфері розвитку комерційних (класичних) і соціальних підприємств. Обидва ці сектори мають свої особливості. Комерційні підприємства традиційно розвиваються в сільськогосподарському та несільськогосподарському виробничому секторі. Соціальні – ведуть переважно соціально спрямовану діяльність, у якій соціальна функція є головною статутною діяльністю.

Соціалізація сільськогосподарських підприємств змінюється залежно від тих трансформацій, які відбуваються на селі. Зокрема сьогодні видозмінене ставлення сільськогосподарського підприємця до підтримки розвитку сільської території, створення додаткових робочих місць. Визначальним у мотивації до таких дій є бізнесовий, економічний інтерес, що полягає в бажанні отримання прибутку, а не соціальної дії. Організаційно-правова форма підприємства визначає критерії і засади його соціалізації. Показовим є факт, що кооператив має ознаки соціально спрямованої форми підприємства, які чітко виявляються в економічній і соціальній сфері соціалізації цих структур. Тому серед перспективних напрямів подальших досліджень є визначення результативності соціалізації підприємництва залежно від характеристики економічних показників розвитку підприємств різних організаційно-правових форм які функціонують на селі.

Аналізуючи підприємницьку структуру господарювання як місце зайнятості, зазначимо, що сільськогосподарське підприємство асоціюємо з робочим місцем для працівника, яке є для нього джерелом доходу, а також можливістю соціалізації особистості. Тому в оцінках піднятого питання – соціалізація підприємств, формування соціальної відповідальності відбувається через механізм забезпечення зайнятості населення. Висуваємо припущення, що чим більшу кількість підприємств створено на селі, тим більше можливостей для соціалізації населення, яке проживає на сільських територіях. Для цього проаналізуємо структуру – склад підприємств, які функціонують у сільському господарстві України.

Соціалізація підприємництва як чинника задоволення потреб відбувається через такі дії: виробництво і постачання на ринок товарів та послуг; зайнятість населення; соціальні витрати виробництва.

Підприємець, виробляючи товар, надаючи послуги, здійснює виробничі витрати, до складу яких (за структурою собівартості) також входять і соціальні. Тобто у собівартості виробництва закладено елементи, які складають витрати

складу соціальної ціни виробництва – це частина вартості виробленого продукту, що прямо може бути віднесена на соціальний блок витрат. Розмір соціальних витрат, їхня динаміка – аспект оцінювання соціального внеску, який здійснив підприємець ще до того, як реалізував продукцію і задовольнив потребу споживача, що відповідає місії підприємства на ринку.

Соціальна місія підприємства і підприємництва реалізується через господарську діяльність та відповідні її результати, тому відповідає тій користі, яку товар чи послуга приносять споживачеві. Наприклад, сільськогосподарські підприємства виконують місію з виробництва та постачання на ринок агропродовольчої продукції. Відповідно вартість соціальної місії втілена у собівартості виду продукції, яка спрямовується на ринок для споживання населенням. Від того, наскільки якісна продукція, (а споживач формує попит) соціальна місія стає бажаною для підприємства, адже приносить вигоди.

Характеризуючи соціальну місію сільськогосподарського підприємства в економічній площині оцінок ми виходимо із того, що її потрібно розглядати в системі методичного аналізу за концепцією визначення вигід і витрат. Тобто виробництво сільськогосподарської продукції (продовольства) приносить вигоди і витрати для виробника і для споживача.

Виробник витрачає ресурси, реалізувавши продукцію і задовольнивши потребу споживача виконує соціальну місію, а споживач купує товар та отримує вигоду, спожившн його, – вартість цієї вигоди означає ціну, яку він платить за можливість задоволення потреби.

Також соціальна місія підприємства може бути оцінена за вартостями, які спрямовуються на будівництво об’єктів інфраструктури тощо – це явний соціальний ефект підприємництва.

Витрати є внутрішньоорганізаційним економічним чинником розвитку соціального підприємництва, а також класичного підприємництва при реалізації ним соціальної функції.

Витрати – категорія різнопланова, тому її розглядають у багатьох аспектах:

– у функціональному плані – за призначенням, сферою обігу, понесення, наприклад: економічні, фінансові, виробничі, соціальні, господарські, технологічні;

– у плані приналежності до суб'єкта понесення – витрати підприємства, витрати держави, фізичної особи, організації.

На наш погляд, відповідно до предметної сфери дослідження соціальних аспектів підприємництва, витрати – це грошовий еквівалент, вираз вартості, яку спрямовують в економічний та соціальний обіг.

Соціальні витрати підприємства і безпосередньо соціальні витрати виробництва – економічне явище, яке слушно розглядають в рамках теоретичного розуміння вигід і витрат [6]. Ці витрати виходять далеко за межі діяльності підприємства, є похідними від результатів господарювання, а їх частина переноситься на виробництво. Тому соціальні витрати в розвитку підприємництва, підприємства обертаються у виробництві і в системі підприємницької діяльності як частина прибутку, спрямована на соціальні цілі.

У нашому дослідженні розглядаємо соціальні витрати виробництва на прикладі сільськогосподарських підприємств. Сільськогосподарські підприємства є основним чинником розвитку села, сільських територій. Соціальні витрати сільськогосподарських підприємств становлять мотиваційну основу їхньої соціальної діяльності. Така залежність відповідає засадам сільськогосподарської діяльності. Соціальні витрати виробництва змінюються залежно від кон'юнктури ринку і норм законодавства, а соціальні витрати підприємства залежать від мотивації підприємця. Це дві залежні складові, які визначають ціну, соціальну ціну підприємницької діяльності. Відносно цих витрат зіставними є різні вигоди – виробничі і соціальні.

Звернувшись до підходу з аналізу вигід і витрат [6] можна побачити, що вона методично забезпечує виявлення перспективних результатів реалізації

проєктів, але ж підприємство – теж проєкт, а соціальні витрати – похідна від реалізації цього проєкту. Концепцію аналізу вигід і витрат можна застосовувати не лише для аналізу перспективи, а також для оцінки фактичного стану діяльності організацій, підприємств, зіставленням складових ефективності. Вигоди і витрати, їхнє співвідношення за соціальним критерієм класифікації вкладень у виробництво представлені у господарській діяльності.

Для аналізу вигід і витрат беремо собівартість на прикладі сільськогосподарських підприємств. Аналізуючи склад витрат виробництва підприємств сільського господарства спираємося на методичне переконання про те, що:

– витрати формують ціну, яку виробник, підприємець платить за використані засоби виробництва і предмети праці;

– витрати формують ціну виробництва, яка є грошовим виразом вартості спожитих активів, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, праці;

– соціальна частина виробничих витрат за сумою складає соціальну ціну виробництва.

Витратний критерій визначення методичних засад формування соціальної ціни обґрунтовано застосовується для аналізу соціальних аспектів підприємництва.

Допускаємо проведення аналізу соціальних вигод і витрат, які практикуються в діяльності підприємства.

Для поглибленого вивчення теорії проблеми і доведення обґрунтованості позицій з визначення сутності ціни виробництва, проаналізуємо теоретико-методичні положення щодо розуміння наукового обігу категорії витрат.

Стан соціальної спрямованості і соціальної відповідальності підприємств, організацій, які виконують підприємницьку функцію, досліджуємо крізь призму:

– економічного внеску у вирішення соціальних проблем і задоволення соціальних потреб;

– соціальних витрат у виробництві продукції, а саме соціальної ціни виробництва, яка відповідає витратам за цим напрямом діяльності, тобто віднесена на собівартість.

Ідея перенесення соціальної ціни на виробничу систему відповідає переконанню про те, що розмір витрат на соціальні активи потрібно розглядати як опосередкований чинник соціальної результативності, соціальної функції, явища. Проте, необхідно обґрунтовано пропонувати теоретичні засади визначення соціальної ціни виробництва.

Відношення до цього поняття відповідає критеріям соціального підприємництва як діяльності суб'єкта, який здійснює соціальні дії, що як і класичне капіталістичне підприємство, пов'язане з інноваціями.

За пропонованим нами визначенням, соціальна ціна виробництва – це витрати соціального характеру, які закладені у собівартість продукції і своїм призначенням формують результати соціального забезпечення людини (працівника). До складу соціальних витрат відносимо: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; орендну плату.

Це не ціна продукту для соціально незахищених верств населення, а сукупність витрат соціального характеру, яку платить підприємство, здійснюючи господарську діяльність.

Чим більші витрати, тим вищу соціальну ціну виробництва платить підприємець, але це краще для працівників, соціуму. Відповідно пропонуємо визначати соціальну ціну за градацією собівартості на рівнях: галузі в державі; галузі регіону (області); підприємств (сукупності); видів діяльності, галузей, окремих видів продукції.

Соціальна ціна пов'язана з багатьма факторами – є причиною мотивації купувати товар, тому підприємець намагається природно зменшити соціальні витрати в структурі собівартості. Це частина ціни виробництва (собівартості) в сукупності витрат соціального спрямування.

Соціальну ціну виробництва показуємо на прикладі сільськогосподарських підприємств як частину собівартості, яка включає в себе витрати соціально-спрямованого характеру.

Наприклад, щодо складової витрати з оплати праці, то: на вході у виробничу систему і в її технологічному функціонуванні – це натуральний вимір затрат у людино-годинах; на виході з неї – вартісний у грошовому вираженні, який формує собівартість, враховує кон'юнктурні і правові чинники здійснення оплати праці працівників на виробництві. У кінцевому значенні оплата праці входить до сукупної собівартості виробництва, тобто соціальної її частини, а значить соціальної ціни виробництва продукції, галузі, підприємства. Соціальна ціна представлена як явище суспільно-політичне, проте пропонуємо засади визначення її економічного складу у взаємозв'язку з діяльністю підприємця.

У соціологічній науці та інституційній теорії соціальна ціна трактується як результат дії політичних, структурних і регуляторних дій, здійснюваних правлячою спільнотою, тобто фактично соціальна ціна – це ціна, яку платить суспільство в результаті певної політики: за О. Норгардом [98]. Соціальна ціна (вартість) виробництва для сільськогосподарських підприємств складається із затрат, які мають соціальний характер спрямування (характеризують якості задоволення потреб людини) – це зокрема: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; орендна плата за земельні частки (паї); орендна плата за майнові паї [48, с. 12].

Ці складові займають певну частку у структурі собівартості виробництва. Частки цих витрат можна й ми пропонуємо визначати: за усією діяльністю; за сільським господарством; за галузями (рослинництво і тваринництво); за окремими видами продукції. Такий структурний аналіз спрямовується на виявлення динаміки зміни показників, які формують соціальну ціну виробництва, що необхідно проаналізувати для характеристики тенденцій того, наскільки сільськогосподарські підприємства виконують соціальні функції.

Також аналіз соціальних показників ефективності виробництва бажано провести в розрізі організаційно-правових форм підприємств, адже є певні особливості, наприклад, в кооперативах.

Висновки до розділу 2

1. Організаційно-економічна соціалізація і зокрема соціальне підприємництво означає форму організації соціальної діяльності на засадах і за критеріями класичного підприємництва, зокрема щодо ризикованості, а головне – інноваційності. Інноваційність – один з головних критеріїв соціального підприємництва, згідно з яким функціонують соціальні підприємства як організації, утворені у визначених законом формах. Соціальне підприємництво – це по-суті функція, сектор господарювання. Соціальне підприємництво або навіть соціальна діяльність здійснюється не лише соціальним підприємством, а й будь-яким іншим. Тобто для соціального – це сфера безпосередньо його роботи, а для класичного – окремий, додатковий напрям.

2. Концепція соціального підприємництва має наукову і практичну перспективу. Соціалізація результатів діяльності людини, поширення благ серед широких верств населення означає, на нашу думку, критерій інноваційності організації бізнесу. Вчені дійшли висновку і ми його цілком поділяємо про те, що для соціального підприємництва характерні принципи: соціальної відповідальності; зацікавленості в допомозі і взаємній підтримці; колегіальності у прийнятті рішень; кооперування. Концепція соціального підприємництва як така, що базується на переважанні соціальних вигод над економічними – модель побудови економіки, у якій соціальні чинники переважають над економічними.

3. Кооперативні принципи у підприємництві своїм впливом на мотивації ринкових суб’єктів займатися цим видом діяльності, створювати такого типу підприємства забезпечують поширення засад подвійної природи кооперативу. А саме – принципу створення, функціонування кооперативних структур як соціальних та економічних організацій. Через поширення на сферу соціального підприємництва кооперація забезпечує демократичність,

підвищення доступу соціально вразливих верств населення до суспільних благ. Якщо ж розглядати проблему в контексті питання організаційно-економічної соціалізації підприємництва, то кооперативна його складова відома у статусі соціальних кооперативів як спеціалізованих організацій. Соціальні кооперативи – це структури, які за організаційною формою і статутною спеціалізацією найбільшою мірою відповідають статусу соціального підприємства. Це нам також підтверджує зарубіжний, зокрема європейський досвід – кооператив є поширеною організаційно-правовою формою соціального підприємництва.

4. Оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі як в особливому секторі національної економіки з методичного погляду, мають враховувати економічні і соціальні компетенції підприємців із реалізації засад соціальної відповідальності, соціальної конкурентоспроможності, здійснення достатнього соціально відповідального обсягу соціальних витрат виробництва згідно з виробничою програмою господарювання і реалізацією участі підприємців у забезпеченні фінансування програм участі підприємств у розвитку сільських територій. Методично організаційно-економічна соціалізація підприємництва за індикативними оцінками стану виходить на рівень соціальної ціни, яку платить підприємець – структурно в частині соціально спрямованих витрат щодо собівартості виробництва і вкладень у розвиток інфраструктури сільських територій тощо.

Результати досліджень, представлені у розділі ІІ, висвітлено і оприлюднено у наукових працях автора: [1; 2; 49 - 63].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Diuk Anna, Horban Halina, Petrovska Iryna, Kucher Anatolii Efficiency of Tourism Activities in Ukraine: A Regional Comparison. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Volume XI Issue 4(44). pp.874 – 882. URL:https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5210

2. Diuk Anna, Vdovenko Nataliia, Baidala Viktoriia, Burlaka Nelya Managing the agricultural economic system of Ukraine: theoretical and practical aspects. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(2). pp. 179-189. URL: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16

3. Oleksandr Shpykuliak, Ilona Bilokinna. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of evelopment of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies.* Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2019, 262 pages. 249 – 255. DOI : https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255 (дата звернення: 20.04.2020).

4. Sakovska O., Shpykuliak O. State regulation of the functioning and development of agricultural cooperatives in the grain market. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2019: Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020.*33rd IBIMA Conference:* 10-11 April 2019 Granada, Spain. Editor Khalid S. Soliman. 2019. P. 8316-8321. URL: http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85074096591&partnerID =MN8TOARS (дата звернення: 20.04.2020).

5. Sakovska, O. Socio-economic institutions for development of cooperation / Olena Sakovska, Oleksandr Shpykuliak, Iuliia Ushkarenko, Anna Chmut. *Фінансово-кредитнадіяльність: проблемитеоріїтапрактики*. – 2018. Т. 4, № 27. С. 513-521. DOI : 10.18371/fcaptp.v4i27.154368. (датазвернення: 15.11.2019).

6. Аналіз вигід і витрат: практ. посіб. / Секретаріат Ради Скарбниці Канади ; пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. Київ : Основи, 2000. 175 с.

7. Артеменко А.В. Соціалізація економічних відносин в Україні та її вплив на зростання ефективності господарства. *Baltija Publishing*. March 25, 2016. С. 40–44. URL: http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/ 123456789/ 4142/1/%D0%90_FTB_2016.pdf (дата звернення: 20.04.2020).

8. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: монографія. Київ: Наукова думка, 2003. 332 с.

9. Бабицкий А.Ф. Социал. Законы и теория экономических процессов настоящего и будущего: Монография. Киев. 2005. 496 с.

10. Баланюк І.Ф., Мегедин Н.Р. Розвиток організації сільськогосподарських підприємств: монографія. Івано-Франківськ, 2012. 200 с.

11. Баумоль Бернард. Секрети економічних показників: Приховані ключі до майбутніх економічних тенденцій та інвестиційних можливостей / пер. з англ., за наук. ред. Г.В. Григораш. Дніпропетровськ, 2007. 352 с.

12. Башнянин Г.І., Гончарук Л.Я. Ефективність соціалізації економічних систем : методологічні проблеми метрологічного аналізу. Львів, 2010. 240 с.

13. Башнянин Г.І., Гончарук Л.Я., Михайляк І.В. Соціалізаційна ефективність економічних систем за умов посилення глобалізаційних процесів. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2012. Вип. 22.14. С. 189 – 197.

14. Баюра Д.О. Соціальне підприємництво у системі розвитку відповідального корпоративного управління в Україні / *Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу* : матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.) / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. Київ, 2016. 84 с. URL: http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf С. 55 – 56.

15. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве. Пер. с нем. Ю.И. Тимофеева и О.Г. Тропова. Москва. 1969. 296 с.

16. Бізнес з людським обличчям: що таке соціальне підприємництво та як це працює на Закарпатті. URL: https://pershij.com.ua/biznes-iz-liudskym-oblychchiam-shcho-take-sotsialne-pidpryiemnytstvo-ta-iak-tse-pratsiuie-na-zakarpatti/ (дата звернення: 18.04.2020).

17. Білик О. І., Корецька Т. М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587 (дата звернення: 18.11.2020).

18. Бондар Ю. Власними силами: найкращі проєкти соціального бізнесу в Україні. URL: http://zeitgeist.platfor.ma (дата звернення: 20.04.2020).

19. Бородаєвський С.В. Історія кооперації. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 446 с.

20. Босак І. П. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2017. Вип. 1 (54). С. 99–104.

21. Босак І. П. Франчайзинг як форма організації підприємницької діяльності. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2014. Вип. 4 (49). С. 93–97.

22. Буднік О.М. Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових трансформацій: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* Том 30 (69). № 6. 2019. С.48 – 53.

23. Варналій З.С. Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність підприємництва // Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність: погляд із минулого в майбутнє: Матеріали ІІІ Міжнар. Шумпетерівської конференції (21–22 жовтня 2016 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 252 с.

24. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид., стер. Київ, Т-во «Знання», КОО, 2008. 302 с.

25. Венгерська Н.С. Соціальна відповідальність агробізнесу в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій. *Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян:* монографія: у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Донецьк, 2014. Т.1. 629 с.

26. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / за ред. О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобійника, О.В. Овсяннікова. Київ, 2007. 294 с.

27. Відповідальність – сучасна ознака людини. URL: http://www.etica.in.ua/vidpovidal-nist-suchasna-oznaka-lyudini/ (дата звернення: 20.04.2020).

28. Внутрігосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств: Методичні рекомендації / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Ю.С. Коваленко та ін. Київ: ІАЕ УААН. 2003. 204 с.

29. Волкова М. В., Шевченко В. С Роль соціального підприємництва у забезпеченні сталого розвитку України. *Соціальна економіка.* 2016. № 1. Т. 51. С. 25–29.

30. Гайдуцький П.І. Розвиток багатоукладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*, 2001. № 4. С. 19–23.

31. Галушка З. І. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісн. Київ. націон. ун-ту ім. Т. Шевченка.* Економіка. 2013. №148. С. 15–17.

32. Горін Н. О. Соціально-технологічна парадигма підприємництва. *Український соціум.* 2015. № 3 (54). С. 86–95. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/86-95__no-3__vol-54__2015__UKR.pdf (дата звернення: 07.04.2020).

33. Горішна Н. Правове регулювання діяльності соціальних підприємств: європейський досвід. *SocialWorkandEducation*, 2016. Вип.3. № 2. С. 81–91.

34. Господарський кодекс України URL: http://zakon0.rada.gov.ua/ laws/ show/436-15/page3_стаття 65

35. Грицаєнко М. І. Соціальний капітал у становленні підприємницької мережі аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 58–64.

36. Гриценко О. А. Менталітет як категорія інституціональної теорії. *Економічна теорія*. 2005. № 1. С. 35–50.

37. Гришина Я.С. Социальное предпринимательство как инновационно-правовая основа обеспечения имущественных потрібностей. *Вестник Нижегородсткого университета им. Н.И. Лобачевского*. 2013. №3 (2). С. 50 – 52.

38. Дєліні М. М. Напрями та форми реалізації соціально-економічної відповідальності підприємства. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Т. 21. Вип. 11 (53). С. 17–20.

39. Дєліні М.М. Показники оцінки соціально-економічної відповідальності підприємництва в Україні. *Проблеми економіки*. №4. 2017. С. 263 – 270.

40. Джилл Кикал, Томас Лайонс. Социальное предпринимательство: миссия сделать мир лучше. Москва: «Альпина Паблишер». 2014. 304 с.

41. Дієсперов В.С. Еволюція сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦ IAE, 2013. 290 с.

42. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 374 с http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Dsvsmm_19.pdf (дата звернення 20.04.2020)

43. Діяльність суб'єктів господарювання за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 152 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/DSG_2019.pdf (дата звернення: 20.04.2020).

44. Діяльність суб'єктів господарювання за 2018 рік. Стат. збірник / за ред. М. Кузнєцової. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 162 с. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_dsg_2018.pdf (дата звернення: 20.05.2020).

45. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ, 2017. 92 с. URL: http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Social_Entrepreneurship_web.pdf (дата звернення: 20.06.2019).

46. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации; пер. с англ. Москва, 2007. 423 с.

47. Дульцева І.І., Драчук Ю.З. Соціальне підприємництво в розвитку зеленого туризму промислового регіону. *Молодий вчений.* №2 (17). лютий, 2015. Ч. 6. С.1057–1061.

48. Дюк А. А. Засади формування соціальної відповідальності і

визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Міжнародний науковий журнал: Економічний дискурс.* 2020. Вип. 2. С. 7 – 19.

49. Дюк А.А. Концептуальні аспекти формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва. *Інноваційна економіка.* 2020. №3 – 4. С. 90 – 97.

50. Дюк А. А. Методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.*Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 5 листоп. 2020 р.). Бережани, 2020. С. 51–52.

51. Дюк А.А. Організаційні форми розвитку соціального підприємництва: аспекти теорії та практики. *Науковий журнал: Причорноморські Економічні студії.* 2019. № 44. Ч. 1. С. 5 – 11.

52. Дюк А.А. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК.* 2020. № 5. С. 108 – 117.

53. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку підприємництва на селі. *Тенденції розвитку економіки у 2019 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Одеса, 7 груд. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 56 – 58.

54. Дюк А.А. Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.Серія: Економіка і управління.* 2020. №2. Т. 31 (70). С. 189 –195.

55. Дюк А. А. Кооперація як пріоритетна форма організації соціального підприємництва в сучасних умовах. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 3(65). С. 9 – 17.

56. Дюк А.А. Організаційно-економічні характеристики соціалізації підприємництва на селі в сучасних умовах господарювання. *Науковий погляд: економіка та управління.* №1 (67). 2020. С. 32 – 40.

57. Дюк А.А. Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних

підприємств на селі. *Причорноморські економічні студії.*2020. Вип. 51. С. 80 – 89.

58. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 27–36.

59. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт.* 2020. №5. С. 11–16.

60. Дюк А.А. Сучасна практика розвитку соціального підприємництва: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова.* 2019. Т. 24. Вип. 5 (78). С. 32 – 37.

61. Дюк А. А. Концептуально-методичні засади оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 4. С. 111 – 120.

62. Дюк А.А., Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу. *Modern Economics.* 2019. № 17(2019).С. 86–93. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-14.

63. Дюк А. А. Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2019. Вип. 809. С. 3 – 10.

64. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Гаврилишин Б. Д. (голова ред. ради) та ін. Т. 1 / відп. ред. Мочерний С. В. Київ: ВЦ «Академія», 2002. 864 с.

65. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.

66. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.

67. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 2 / за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.

68. Жохова В. В. Социальное предпринимательство: сущность и понятие.

Известия Дальневосточного федерального университета. 2015. № 1(73). С. 85–98. URL: https://jem.dvfu.ru/index.php/jem/article/view/143/112 (дата звернення: 20.06.2019).

69. Жуйков Г.Є., Білоусова С.В., Імшеницька І.Г. Підприємництво як механізм соціалізації національної економіки. Сучасні питання економіки і права. 2018. Вип. 1. С. 209–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spep_2018_1_23. (дата звернення: 20.06.2019).

70. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення за селозберігаючою моделлю аграрного устрою України: наукова доповідь. Київ. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. 128 с.

71. Ільченко Н.В. Соціальне підприємництво як інструмент економічного та соціального розвитку територіальної громади. *Економіка та держава.* 2010. № 12. С. 127–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ ecde_2010_12_41 (дата звернення: 15.11.2019).

72. Каминник И. Социальное предпринимательство на Украине: каким оно должно быть? *Гражданское общество.* 2010. URL: http://www.sesp.org.ua/ web/sesp/sespU.nsf/0/28FAE150EBAC8EAAC2257A23 003C09F8. (дата звернення: 20.06.2019).

73. Каталог соціальних підприємств України 2016 – 2017 роки. Довідкове видання. Київ. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2017. URL: https://drive.google.com/file/d/151lNaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view (дата звернення: 28. 12. 2019)

74. Кожемяченко О.О., Солосіч О.С., Голуб М.О. Соціальне підприємництво: світовий досвід та практичні аспекти становлення в Україні. Сучасні проблеми економіки і підприємництво. 2018. Вип. 21. С. 140 – 147. URL: http://sb-keip.kpi.ua/article/view/118669/132666 (дата звернення: 20.06.2019).

75. Колот А. М. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. *Україна: аспекти праці.* 2011. №3. С. 3 – 9.

76. Комарова К.В., Ковальчук Н.В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка.*

2016. №5 – 6. С. 25 – 30.

77. Король С. Соціально відповідальне підприємство: поняття, ідентифікація, рівні. *Економіка України.* 2018. № 6. С. 69–83.

78. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: монографія / під загальною редакцією М. П. Буковинської. К.: ЦП «Компринт». 2015. 297 с.

79. Косович Б. І. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 77–81. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.77 (дата звернення: 20.06.2019).

80. Кошарная Г.Б. Социальная ответственность субъектов предпринимательства: история и современность. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион.* 2014. №1 (29). С. 100 – 108. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-otvetstvennost-subektov-predprinimatelstva-istoriya-i-sovremennost (дата звернення: 06.02.2020).

81. Куц М. Р. Соціальне підприємництво: основні ідеї та перспективи дослідження в соціології. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки.* 2015. Т. 174. С. 51 – 55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAs_2015_174_10. (дата звернення: 15.11.2019)

82. Лункіна Т. І. Особливості оцінки рівня соціальної відповідальності аграрного сектора. *Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал.* Вип. 14. 2017. С. 34 – 38. URL. http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/8.pdf

83. Лункіна Т.І. Основна роль і необхідність розвитку соціальної відповідальності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 6 – 10.

84. Лункіна Т.І., Охота Н.В. Особливості формування корпоративної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки: фінансові аспекти. *Modern Economics.* 2020. № 20(2020). С. 156 – 161.

85. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві: стан та перспективи. *«Економічні науки». Серія «Облік і фінанси».* Випуск 6 (24). Ч. 1.

2009. С. 55 – 64.

86. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Пехов В. А. Розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки.*Сталий розвиток економіки*. 2015 (28). № 3. С. 5–11.

87. Малік М.Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи. *Економіка АПК.* 1999. №1. С. 62 – 64.

88. Малік М.Й., Малік Л.М. Соціальна відповідальність підприємницьких структур як чинник розвитку сільських територій. *Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект: монографія/* Ю.О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

89. Малік М.Й., Мамчур В.А., Шпикуляк О.Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Економіка АПК.* 2017. №12. С. 5–13.

90. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект: монографія. Київ: ННЦ “ІАЕ”. 2005. 370 с.

91. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Рябоконь В.П. та ін. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2017. 86 с.

92. Михайлюк М. А. Інноваційний тип відтворення і соціальне підприємництво в Україні. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25471/SP_18_19.pdf?sequence=1 (дата звернення: 15.11.2020).

93. Мокій А. І., Дацко О.І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту.* Економічні науки. 2014. Вип. 1. С. 155–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2014_1_22 (дата звернення: 20.06.2019).

94. Найда І. С., Найда А.В. Методичні підходи щодо оцінки рівня соціоекономічного розвитку аграрних підприємств / *Фінансово-кредитна*

діяльність: проблеми теорії та практики. 2017. Вип. 1. С. 396–405. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2017_1_49\ (дата звернення: 20.06.2019).

95. Науково-практичні рекомендації з обґрунтування методичних підходів щодо ефективної реструктуризації аграрної галузі в умовах сталого розвитку сільських територій / А.П. Сава, М.Г. Саєнко, О.Р. Олійник та ін. Тернопіль. 2015. 80 с.

96. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 72 с.

97. Никифорак В. А Соціальне підприємництво: сутність та особливості розвитку. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 8. С. 321–324.

98. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн /пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. Київ: Ніка-Центр. 2007. 424 с.

99. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й. Маліка. Київ, 2000. 582 с.

100. Оуен Р. Избранные сочинения / пер. С.А. Фейгиной. Москва; Ленинград: Академия наук СССР. 1950. Т. 1. 419 с.

101. Попович Д. В., Баранова М.-С. Б. Соціальне підприємництво як перспективний інструмент вирішення проблем сучасного суспільства. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 701–705. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_158 (дата звернення: 20.06.2019).

102. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019&29825 (дата звернення: 20.06.2019).

103. Пулім В.А. Майбутнє за сільськогосподарською кооперацією. *Економіка АПК.* 1998. №1. С. 14–17.

104. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному

середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ«ІАЕ», 2017. 204 с.

105. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: монографія / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та інші]. Київ, 2016. 430 с.

106. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: монографія /Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.

107. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: наук. доп. / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

108. Розвиток форм господарювання на селі / В.Я. Месель-Веселяк та ін.; за ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. Київ, 1993. 376 с.

109. Романова Л.В. Становлення підприємництва в сільському господарстві. Київ: ІАЕ. 1997. 272 с.

110. Рябоконь В.П., Рарок Л.П. Тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій: ННЦ «ІАЕ». 2018. 216 с.

111. Сава А.П. Регулювання розвитку сільських територій : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 367 с.

112. Саковська О.М. Роль сільськогосподарських кооперативів у розвитку аграрного сектора економіки: порівняльний аспект. *Агросвіт.* 2019. №21. С. 66 – 73.

113. Саковська О.М., Шпикуляк О.Г. Розвиток сільськогосподарської кооперації в реальному секторі аграрної економіки. *Причорноморські економічні студії.* 2017. Вип. 13-1. С. 68 – 73.

114. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / П.Т. Саблук, В.П. Ситник, М.Й. Малік, О.В. Крисальний та ін.; за ред. М.Й. Маліка. Київ, 1999. 166 с.

115. Сіренко Н.М., Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні: основні аспекти. *Сталий розвиток економіки.* 2016. №1. С. 5 – 10.

116. Смаглій К. Зміни творить кожен із нас: соціальне підприємництво та

стратегічна філантропія. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська Академія". 2014. 207 с.

117. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посібник. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2017. 58 с. URL: http://pleddg.org.ua/ wp-content/uploads/2017/ 11/Social_Entrepreneurship_- Guide-WEB-1.pdf (дата звернення: 12.11.2019).

118. Сміт Адам. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ. 2018. 736 с.

119. Социальное предпринимательство: миссия – сделать мир лучше. Джилл Кикал, Томас Лайонс; пер. с англ. Москва: АЛЬПИНА ПАБЛИШЕР. 2014. 304 с.

120. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 501 с.

121. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Київ. ТОВ «Агентство «Україна». 2017. 92 с.

122. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2017. 188 с.

123. Соціологічна енциклопедія / уклад. В.Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

124. Сперклі Ф. Посібник з планування соціального підприємництва. Британська Рада. 2011. URL :http://www.britishcouncil.org.ua/sites/ britishcouncil.ua/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriiemstva.pdf. (дата звернення: 20.06.2019).

125. Справочник экономических показателей сельского хозяйства / Р.А. Иванух, М.М. Пантелейчук, И.В. Попович; Пер. с укр. доп. и перераб. Київ: Урожай. 1983. 184 с.

126. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових

суспільно-економічних процесів: монографія [Наливайко А.П., Решетняк Т.І., Євдокимова Н.М. та ін.; за ред. д-р екон. наук, проф. А.П. Наливайка]. Київ. КНЕУ, 2013. 454 с.

127. Топішко І.І., Топішко Н.П., Галицька Т.І. Соціальна відповідальність підприємства в Україні: проблеми забезпечення та шляхи підвищення. *Причорноморські економічні студії.* Випуск 12-1. 2016. С. 95–99.

128. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. Київ, 2004. 333 с.

129. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний. Київ: Наукова думка, 1994. 264 с.

130. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія. 2017. 168 с.

131. Форд Генрі. Моє життя та робота / пер. з англ. Уляни Джаман. Київ. 2016. 344 с.

132. Харитонова Е.В., Крылова Е.М. Социализация предпринимательства как фактор роста национального богатства. *Социально-экономические явления и процессы.* 2014. Т.9. №5. С. 76 – 83. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsializatsiya-predprinimatelstva-kak-faktor-rosta-natsionalnogo-bogatstva (дата звернення: 08.02.2020).

133. Хвесик М.А., Обиход Г.О. Новітній вимір екологічних викликів та загроз сталому розвитку в епоху глобалізації. *Економіка природокористування і сталий розвиток.* 2018. №3–4 (22 – 23). С. 5–18.

134. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. Москва, 1925. 77 с.

135. Чаянов О.В. О сельськохозяйственной кооперации. Саратов, 1989. 175 с.

136. Шегда М.В. Соціальна відповідальність підприємства як конкурентна перевага. *Науковий вісник Полісся.* №3 (3), 2015. С. 122–126.

137. Шеленко Д. І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.

138. Школяр М. В. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення

соціальних проблем. *Науковий вісник НЛТУ України.* Серія економічна. 2017. Вип. 27(2). С. 85–89.

139. Шпикуляк О.Г. Кадровий потенціал та його формування в аграрних підприємствах. *Економіка АПК.* 2004. №1. С. 155 – 159.

140. Шпикуляк О.Г. Становлення соціального капіталу в аграрній сфері трансформаційної економіки. *ManagementTheoryandStudiesforRural Business and Infrastructure Development*, Volume 8. Page 28 – 34. Published 2007. URL : http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704(датазвернення: 02.03.2020).

141. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК.* 2019. №6. С. 73–82.

142. Шумпетер Й. Теория экономического развития. пер. с нем. Москва: Прогресс, 2014. 455 с.

143. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ, 2011. 242 с.

144. Юнус М. Мир трех нулей. Как справиться с нищетой, безработицей и загрязнением окружающей среды; Пер. с англ. Москва, 2019. 275 с.

145. Ярмоленко Ю.О. Формування економічного механізму сталого розвитку аграрного виробництва в умовах цифровізації: монографія. Київ, 2018. 328 с.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНА АРХІТЕКТОНІКА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

3.1. Макроекономічні тренди підприємницького господарювання в галузях економіки

Фактичний стан розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва реалізується на макрорівні здійснення внутрігосподарського процесу, проте загальна динаміка соціально-економічної результативності формує відповідні макроекономічні тренди. У нашому розумінні методичного аналізу проблеми макроекономічний аспект означає стан системи, яка утворена підприємницькими структурами.

Макроекономічну динаміку розвитку підприємництва на селі розглядають як сукупні усереднені результати, а також як загальні абсолютні результати господарювання, структуровані за видами економічної діяльності та галузями.

Організаційно-економічній соціалізації підприємництва передує господарська діяльність, адже галузі матеріального виробництва задовольняють соціальні потреби створюючи додатковий продукт. В економіці України, зокрема в сільському господарстві й інших галузях (промисловість, будівництво), підприємницька система сформувалася на початку 90-х років XX століття. Протягом трохи більшого, ніж два десятиліття, періоду відбулася трансформація, утворилося багато по-різному успішних підприємств, фізичних осіб-підприємців, які забезпечують розвиток національної економіки, реалізують процес організаційно-економічної соціалізації господарювання. Підприємства і фізичні особи-підприємці виконують місію забезпечення національного добробуту.

Підприємства відчувають вплив соціально-економічних, суспільних процесів, а також ринкової конкуренції і державної політики. Тому логічно змінюється кількісний склад суб'єктів господарювання – ринок здійснює селекцію підприємств. Підприємства, реалізуючи стратегію і виконуючи

статутні функції, поширюють створений продукт на ринках – соціалізуються організаційно, економічно та через забезпечення соціального ефекту. Відповідно до динаміки структурних змін на ринках, в економічній результативності господарювання, доцільно і потрібно розглядати сильні та слабкі сторони підприємств за макроекономічною сукупністю у розрізі галузей матеріального виробництва (сільське, лісове та рибне господарство; промисловість; будівництво).

У галузях матеріального виробництва на теперішній час функціонують підприємства і фізичні особи-підприємці, які діють в рамках національного законодавства, реалізуючи статутну діяльність, виконуючи місію забезпечення національного добробуту. У процесі господарювання підприємства підпадають під вплив соціально-економічних, суспільних процесів, ринкової конкуренції, а також державної політики регулювання. Тому кількісний склад суб'єктів господарювання, забезпеченість кадрами змінюється, адже ринок передбачає селекцію підприємств залежно від ефективності їхнього функціонування. Тим самим потрібно поділити на макрорівні сильні і слабкі сторони галузевої сукупності підприємств. Наприклад, розглядаємо промисловість та будівництво порівняно із сільським, лісовим та рибним господарством.

Відносна макроекономічна стабільність в Україні протягом 2015–2019 рр. аналогічно вплинула на розвиток підприємницьких суб'єктів, які представлені підприємствами і фізичними особами-підприємцями. Завдяки їм було забезпечено зайнятість населення, виробництва і реалізації продукції, доходів працівників, додану вартість тощо (додаток Б).

Макроекономічні тенденції організаційно-економічної соціалізації підприємництва формують господарські структури в галузях матеріального і нематеріального виробництва. Для оцінки обрано сектор матеріального виробництва, а об'єктом аналізу – кількісні і якісні аспекти результативності підприємницьких формувань [11, с. 52], що пріоритетно відображають ключові проблеми розвитку зокрема агропромислового комплексу України, серед яких: найбільш фундаментальна – асоціалізація господарювання [15]; структурна –

переформатування організаційно-господарської системи в інтересах переважно великого бізнесу, що відображає специфічні теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємств [21]; консерватизму – практична відсутність креативних несільськогосподарських знань, зелений туризм тощо [22]; усталення засад формування доходів населення на селі переважно з джерел особистого господарства [23]; обмеженого характеру практики соціального партнерства як механізму координації взаємної співпраці в системі «бізнес – громада» [24].

Знову ж таки, вважаємо, що протягом 2015 – 2019 рр. в економіці України спостерігалася відносна макроекономічна стабільність. Такий стан позитивно позначився на результатах розвитку підприємницьких суб'єктів. Заданий аспект організаційно-економічної соціалізації підприємницької діяльності можна розглядати за макроекономічними показниками щодо: складу господарських суб'єктів; динаміки зайнятості; обсягів виробництва і реалізації продукції; частки створеної доданої вартості; прибутковості й рентабельності діяльності. Відповідно наголошуємо на загальній конструкції методичного підходу, який полягає у порівняльній оцінці сільського, лісового та рибного господарства стосовно інших галузей матеріального виробництва – промисловості і будівництва.

Таке переконання методично культивуємо з огляду на результати власних теоретико-методичних напрацювань [9; 10; 11], емпіричних досліджень сучасних тенденцій розвитку й організаційно-економічної соціалізації підприємництва [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 23; 24; 25], а також: з урахуванням фундаментальних напрацювань різних авторів, які посідають чільне місце у розкритті сучасних практик підприємницького господарювання в Україні [32; 34; 36; 37; 38, 39; 40; 45]; методичних інтерпретацій актуальних для аналізу проблеми показників [24; 28; 29; 30; 47; 48]. Урахування зазначеного стало вагомим теоретико-методичним і аналітичним підґрунтям кваліфікованої оцінки макроекономічних трендів підприємницького господарювання в галузях національної економіки.

Макроекономічна сукупність суб'єктів господарювання в галузях матеріального виробництва, по Україні, тенденційна до зміни чисельності підприємств за кількістю – по усіх галузях, зі структурними змінами суб'єктного складу – частка підприємств і відповідно фізичних осіб-підприємців (табл. 3.1).

Припускаємо, що таким чином відбуваються переформатування складових підприємницької системи, трансформація механізму організаційно-економічної соціалізації господарських суб'єктів ринку під дією селективної його функції.

Кількісний склад суб'єктів господарювання (підприємства і фізичні особи-підприємці) за аналізований період (2015 – 2019 рр.) виявився стабільним (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Склад структури суб'єктів господарювання в галузях матеріального виробництва в Україні за 2015 – 2019 рр. *

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Усього суб'єктів, од	79284	74620	76593	76328	75450
Підприємства, %	13,6	14,7	14,8	14,2	13,2
Фізичні особи – підприємці, %	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6
Суб'єктний склад, % у наявності					
підприємства	59,0	60,3	65,4	66,2	66,6
фізичні особи-підприємці	41,0	39,7	34,6	33,8	33,4
Промисловість					
Усього суб'єктів, од	135149	127069	123876	125859	130324
Підприємства, %	12,4	12,6	12,4	12,5	12,5
Фізичні особи – підприємці, %	5,7	5,7	5,6	5,5	5,3
Суб'єктний склад, % у наявності					
підприємства	31,5	30,3	33,9	35,3	36,6
фізичні особи-підприємці	68,5	69,7	66,1	64,7	63,4
Будівництво					
Усього суб'єктів, од	55128	50208	50261	52531	56855
Підприємства, %	8,5	7,9	8,1	8,3	8,4
Фізичні особи – підприємці, %	1,6	1,7	1,6	1,5	1,6
Суб'єктний склад, % у наявності					
підприємства	52,9	48,5	54,7	56,3	56,1
фізичні особи-підприємці	47,1	51,5	45,3	43,7	43,9

**Побудовані за даними Державної служби статистики України: [6; 7; 8]*

Загалом сформувалися галузеві особливості, які: якісно полягають у підприємницькому усвідомленні вигід і витрат, тобто отриманих результатів; ураховують суспільну значимість галузі і організаційно-економічні засади господарювання (останнє найбільш притаманне сільському господарству).

Кожна з обраних для аналізу галузей характеризується особливостями структури складу господарюючих утворень, а саме: у сільському, лісовому та рибному господарстві 60–65% складають підприємства, інше – фізичні особи-підприємці; у промисловості навпаки – фізичні особи-підприємці значно переважають; у будівництві – приблизно рівні частки в структурі формувань.

Відповідно до структурного складу суб'єктів господарювання забезпечується виконання ними функції зі створення робочих місць, що відносимо до критеріїв економічної соціалізації підприємництва. Через фактор зайнятості, створення чи зменшення обсягу робочих місць упроваджується соціально спрямована чи капіталістична модель організації розвитку підприємництва. Цим самим характеризуємо стан, перспективи функціонування, економічні, соціальні та інші інтереси, які реалізуються. З аналізу даних щодо наявності, розподілу зайнятих витікає, що підприємці впроваджують моделі капіталістичного спрямування – зменшуючи чисельність зайнятих, оптимізуючи витрати на персонал. Така тенденція або ж мотивація характерна як для підприємств, так і для фізичних осіб-підприємців. Наприклад, там де не має можливості організаційно вплинути на природній процес (сільське господарство), підприємці переходять на виробництво менш трудомістких видів продукції. У такому випадку робоча сила залучається сезонно і відповідно середньорічні витрати на персонал знижуються. Це така особливість сучасного вітчизняного сільського господарства, яка пов'язана не лише з його інноваційністю – більше з орієнтацією на кон'юнктуру.

Традиційно найбільший обсяг зайнятості забезпечує промисловість, але приблизно однаковим є середній показник по усіх трьох галузях матеріального виробництва стосовно фізичних осіб-підприємців. У питанні забезпечення

досягнення матеріального добробуту працівників, ситуація відносно покращилася, адже підприємства підвищили витрати на персонал (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка тенденцій забезпечення суб'єктів господарювання персоналом в Україні за 2015 – 2019 рр.

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Зайнятих, тис. осіб	642,6	658,8	635,7	626,1	610,2
Зайнятих працівників – в середньому, осіб					
на 1 підприємство	12,8	13,7	11,8	11,5	11,3
на 1 фіз. особу-підприємця	1,4	1,5	1,6	1,7	1,7
Витрати підприємств на персонал					
Всього, млрд. грн	28,5	32,9	43,8	55,0	62,9
Оплата праці, %	74,6	82,1	82,3	82,2	82,4
Відрахування на соціальні заходи, %	25,4	17,9	17,7	17,8	17,6
Промисловість					
Зайнятих, тис. осіб	2417,8	2351,5	2334,2	2317,6	2254,4
Зайнятих працівників – в середньому, осіб					
на 1 підприємство	52,9	56,5	51,2	47,5	43,1
на 1 фіз. особу-підприємця	1,8	2,0	2,2	2,5	2,4
Витрати підприємств на персонал					
Всього, млрд. грн	169,3	182,1	230,5	288,9	341,7
Оплата праці, %	74,5	82,5	82,6	82,5	82,6
Відрахування на соціальні заходи, %	25,5	17,5	17,4	17,5	17,4
Будівництво					
Зайнятих, тис. осіб	282,5	283,9	293,7	312,3	344,5
Зайнятих працівників – в середньому, осіб					
на 1 підприємство	8,5	10,2	9,4	9,2	9,5
на 1 фіз. особу-підприємця	1,3	1,4	1,6	1,7	1,7
Витрати підприємств на персонал					
Всього, млрд. грн	11,6	12,6	18,1	24,3	31,3
Оплата праці, %	74,2	82,5	82,2	81,2	81,8
Відрахування на соціальні заходи, %	25,8	17,5	17,8	18,8	18,2

**Побудовані за даними Державної служби статистики України: [6; 7; 8]*

Об'єктивно складається ситуація щодо динаміки зайнятих – підприємства реалізують політику зменшення чисельності персоналу. Ця тенденція є стійкою за трендом зміни кількості працівників, зокрема у підприємствах сільського, лісового та рибного господарства, але при цьому абсолютний розмір витрат підприємств на персонал зріс за часткою оплати праці (з 74,6% у 2015 р. до 82,4% у 2019 р.), відрахування на соціальні заходи знизилися (з 25,4% у 2015 р. до 17,6% у 2019 р.). В усіх галузях економіки протягом аналізованого п'ятирічного періоду спостерігається пряма кореляція у підсистемі «чисельність працівників

– витрати на персонал». Відповідно має місце така особливість, що у сільському, лісовому та рибному господарстві – секторі (його позиціонуємо як сільський, що становить базу для дослідницької оцінки розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі), відбувається переформатування структури виробництва для досягнення максимальної інноваційності як чинника зменшення чисельності зайнятих на виробництві. Інші ж галузі, наприклад будівництво, відповідно до збільшення обсягу випуску продукції – нарощують зайнятість. Тим самим спостерігаємо різноспрямовані тренди організаційно-економічної соціалізації підприємницької діяльності у зв'язку із зайнятістю, відповідно участю у наданні можливостей населенню здобувати матеріальні засоби для існування.

Особливістю сільського господарства є можливість кардинально змінювати структуру виробництва – через трудомісткість продукції, що виробляється, і здійснювати підприємницьке саморегулювання зміни трендів організаційно-економічної соціалізації. Специфіка галузі впливає на кількісний склад персоналу підприємств, а також на обсяги зайнятості, і не завжди економічні результати стають визначальними. Наприклад, галузі сільського сектору господарювання залежать безпосередньо від природнього середовища. Тому їхній розвиток відбувається інколи всупереч економічній доцільності (за кон'юнктурним підходом), адже людство повсякчас потребує продовольства – на відміну від потреби у багатьох інших товарах.

Сформованим складом підприємницьких суб'єктів забезпечені відповідні обсяги виробництва і реалізації продукції, що: забезпечило створення доданої вартості – якісний показник продуктивності, спільно з ринковими умовами утворило фінансово-економічні результати.

Концентруючись на оцінках галузей сільського, лісового та рибного господарства щодо аналізу обсягу виробництва і реалізації продукції (табл. 3.3) зазначимо, що обсяг галузі за вартістю в економіці, знизився з 12,1% у 2015 р. до 9,1% у 2019 р., тобто має місце спадний ефект участі у створенні додаткового

продукту, що негативно впливає на зайнятість – головному індикаторі участі підприємств у формуванні соціально-економічного добробуту населення.

Таблиця 3.3

Обсяги виробництва і реалізації продукції господарюючими суб'єктами в Україні за 2015 – 2019 рр.,% *

Показники	Роки				
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Сільське, лісове та рибне господарство					
Виробництво*					
Обсяг галузі, за вартістю, по економіці, %	12,1	11,3	9,8	9,9	9,1
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу виробництва галузі					
Підприємства, %	98,2	97,9	97,5	97,5	97,5
Фізичні особи-підприємці, %	1,8	2,1	2,5	2,5	2,5
Реалізація**					
Обсяг галузі, за вартістю, по економіці, %	6,5	6,0	5,5	5,3	5,3
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу реалізації галузі					
Підприємства, %	97,4	97,3	97,2	97,1	97,1
Фізичні особи-підприємці, %	2,6	2,7	2,8	2,9	2,9
Промисловість					
Виробництво*					
Обсяг галузі, за вартістю, по економіці, %	46,6	45,5	46,2	45,1	42,0
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу виробництва галузі					
Підприємства, %	98,6	98,4	98,3	98,2	98,1
Фізичні особи-підприємці, %	1,4	1,6	1,7	1,8	1,9
Реалізація**					
Обсяг галузі, за вартістю, по економіці, %	33,5	34,1	33,8	32,5	30,7
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу реалізації галузі					
Підприємства, %	98,5	98,4	98,4	98,4	93,9
Фізичні особи-підприємці, %	1,5	1,6	1,6	1,6	6,1
Будівництво					
Виробництво*					
Обсяг галузі, за вартістю, по економіці, %	4,1	4,3	4,3	4,6	6,0
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу виробництва галузі					
Підприємства, %	95,9	94,6	93,8	93,5	94,5
Фізичні особи-підприємці, %	4,1	5,4	6,2	6,5	5,5
Реалізація**					
Обсяг галузі, за вартістю, по економіці, %	2,6	2,6	2,8	3,2	3,7
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу реалізації галузі					
Підприємства, %	94,9	93,8	93,6	94,0	93,9
Фізичні особи-підприємці, %	5,1	6,2	6,4	6,0	6,1

**Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) вартісна оцінка фактично виробленої підприємством продукції (товарів, послуг), яка включає продукцію, виготовлену і відвантажену (або передбачену для відвантаження) за межі підприємства, продукцію виготовлену за власний рахунок для інвестування підприємства, а також інші не фінансові доходи. **Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) визначена за ціною продажу відвантаженої готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками) документах (уключаючи продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом), за вирахуванням податку на додану вартість. ****Побудовані за даними Державної служби статистики України: [6; 7; 8]*

У період 2017 – 2019 рр. стабілізувалася частка господарюючих суб'єктів у загальному обсягу виробництва галузі з підвищенням її щодо фізичних осіб-підприємців, тобто індивідуальний сектор господарювання наростив продуктивну зайнятість. Схожою у заявленому аспекті оцінки є ситуація з динамікою обсягу реалізації виробленої продукції. Загалом серед досліджуваних галузей матеріального виробництва, тобто секторів національної економіки, висхідну продуктивність спостерігаємо у будівництві. Додана вартість як якісний показник продуктивності господарювання, організаційно-економічної соціалізації підприємств у динамічному полі формується таким чином, що переважаючою у цьому контексті є промисловість, проте сільське господарство демонструє значний обсяг у структурі (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Структурний розподіл доданої вартості* створеної господарюючими суб'єктами в Україні за 2015 – 2019 рр.,%**

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Обсяг галузі, за часткою, по економіці	13,3	10,5	8,9	8,3	7,1
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу виробництва галузі					
Підприємства	98,8	98,3	97,6	97,3	97,2
Фізичні особи-підприємці	1,2	1,7	2,4	2,7	2,8
Промисловість					
Обсяг галузі, за часткою, по економіці	35,4	36,6	36,6	35,3	33,9
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу виробництва галузі					
Підприємства	98,7	98,5	98,3	98,1	98,2
Фізичні особи-підприємці	1,3	1,5	1,7	1,9	1,8
Будівництво					
Обсяг галузі, за часткою, по економіці	2,7	2,8	2,7	3,0	4,2
Частка господарюючих суб'єктів у обсягу виробництва галузі					
Підприємства	96,7	95,9	94,6	94,4	95,9
Фізичні особи-підприємці	3,3	4,1	5,4	5,6	4,1

**Додана вартість за витратами виробництва – це валовий дохід від операційної діяльності, скорегованої на субсидії та непрямі податки.*

*****Побудовані за даними Державної служби статистики України: [6; 7; 8]*

Запорукою ж макроекономічної стабільності є економічна ефективність господарювання в галузі сільського сектору (додаток В), що досягається у тому числі за рахунок особливого конкурентного середовища, адже на ринку

представлені багато підприємств, які виробляють однотипну й незамінну пріоритетну для споживання продукцію.

Отже, основними галузями у формуванні доданої вартості на рівні національної економіки України є сільське, лісове та рибне господарство і промисловість, адже сукупно досягають близько 50% у загальному обсягу виробництва. Основу суб'єктів, які формують додану вартість складають підприємства. Фінансові показники підприємств у плані рентабельності, прибутковості, демонструють стрибкоподібну результативність (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Загальна фінансово-економічна результативність господарювання підприємств в Україні за 2015 – 2019 рр.,%*

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування	88,5	87,8	86,2	86,3	83,1
Підприємства, які одержали чистий прибуток	88,4	87,7	86,2	86,2	83,0
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств	41,7	32,4	22,4	18,3	19,2
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності	29,5	24,7	16,0	13,7	16,1
Промисловість					
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування	72,9	72,8	71,8	72,8	72,1
Підприємства, які одержали чистий прибуток	72,6	72,5	71,4	72,4	71,7
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств	0,9	4,2	6,8	6,3	5,5
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності	–7,7	–1,0	1,9	3,3	3,9
Будівництво					
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування	71,1	70,8	71,5	72,8	73,8
Підприємства, які одержали чистий прибуток	70,8	70,4	71	72,4	73,5
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності	–7,6	–0,4	1,6	3,0	4,6
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності	–12,7	–5,0	–2,0	1,3	3,4

** Побудовані за даними Державної служби статистики України: [6; 7; 8]*

Згідно з даними табл. 3.5 можна стверджувати, що найвищу макроекономічну стабільність підприємницької ефективності забезпечено у сільському, лісовому та рибному господарстві, адже протягом оцінюваного періоду за цим видом

економічної діяльності збитковості не було отримано. Промисловість і будівництво показали переважно від'ємні показники за рівнем рентабельності.

Галузь сільського, лісового та рибного господарства природно належить до найбільш затребуваних згідно із функціями і цільовою спрямованістю призначення. Підприємства у цій сфері будують свою діяльність із урахуванням законів природи, а також з орієнтуванням на чинник гарантованої необхідності формування національної продовольчої безпеки. Тобто ця галузева категорія підприємств найбільш тісно пов'язана з функціями економічної соціалізації, перш за усе через ефекти гарантування продовольчої безпеки, а також розвитку сільських територій, на яких господарюють.

У цілому макроекономічні тенденції результативності виконання сільськогосподарськими підприємствами економічних і соціальних функцій показують зростання додаткового продукту. Динаміка результативності є висхідною (додаток Б) за показниками обсягу виробництва і реалізації продукції на одного працівника; зростання соціально спрямованих витрат у структурі собівартості продукції, що результативно становить тенденцію до підвищення доходності, зайнятості, праці.

Агропродовольчий сектор відзначається найбільшою динамічністю у тенденціях підвищення рівня соціально-економічного добробуту населення. Підприємці вимушені підвищувати заробітну плату працівникам, зайнятим на виробництві, щоб перш за усе зберегти кадри. Витрати на персонал стають ключовим елементом системи господарювання, адже відсутність якісного кадрового забезпечення доволі відчутна. Тому підприємства значно посилюють роботу із економічного стимулювання працівників, змушені також вкладати фінансові ресурси у розвиток сільських територій. Сьогодні кваліфікований персонал у дефіциті, а сучасні технології – визначальний фактор конкурентоспроможності – потребують висококваліфікованої і високовмотивованої робочої сили.

Розкриваючи аспекти цього питання, погодимося з висновком вітчизняних дослідників [33] про те, що сучасні макроекономічні тенденції розвитку

підприємництва в Україні, які в результаті означають організаційну і економічну соціалізацію підприємств, характеризуються значними коливаннями кількості підприємств та чисельності зайнятого населення; переважанням мікропідприємств у структурі суб'єктів господарювання [33]. Також додамо сюди переважання економічних інтересів над соціальними, тобто аспект наявності мінімальної мотивації до посилення соціальної відповідальності підприємця з власної ініціативи.

Також функціонування сучасної системи господарювання у підприємницькому секторі відзначається особливостями економічної соціалізації підприємств, які характеризуються різновекторною нестабільністю, що пов'язана з чинником непрозорості, непрогнозованості.

Предметна галузь соціалізації взагалі перебуває на другому плані і соціальні результати ситуативні через відсутність інституційних гарантій стабільного існування бізнесу. Особливо в сільськогосподарському секторі через специфіку орендно-земельних відносин підприємництво зосереджене на виробництві продуктів сировинної товарної групи. Макроекономічний тренд сьогодення – вирощування кількох високомаржинальних культур експортного спрямування. Особливо традиційна така стратегія для надвеликих формувань холдингового типу.

Підприємницька система економіки України характеризується організаційними особливостями структурної побудови. Аналогічно погоджуємося із висновком Н. Скоробогатової [43], що: «… в українській економіці протягом останніх років спостерігається збільшення частки суб'єктів мікропідприємництва як серед фізичних осіб-підприємців, так і серед юридичних осіб (підприємств)» [43]. Реалізація такої моделі господарювання пов'язана з відносно конструктивною економічною стабільністю малих структур, здатністю їх успішно реагувати на швидкоплинні зміни соціально-економічної кон'юнктури.

Формування макроекономічного тренду відбувається під чітким впливом ринкової кон'юнктури і соціально-економічної ситуації в державі. Нині існує як багато стимулів перспективи, так і системних перешкод, які заважають результатами функціонування підприємств сформувати стабільні макроекономічні

тренди нарощування додаткового продукту. Макроекономічні тренди характеризуються транзитивністю, особливо за видами продукції, які довгострокові в очікуваннях, технологічно складні із необхідністю залучення значних трудових ресурсів (трудомісткістю). В практиці функціонування вітчизняного аграрного сектору зазначені закономірності проявляються в формуванні характерної виробничої структури із зменшенням частки трудомісткої продукції. Відповідно проблемою для досягнення вважається стійкість динаміки економічної соціалізації підприємництва, тобто досягнення стабільного бажання якісної участі суб'єктів у забезпеченні соціальної спрямованості господарювання за наслідком спрямування ресурсів на вирішення соціальних проблем територій.

Оцінки макроекономічних трендів розвитку підприємництва у національній економіці України і на селі показують, що:

– ця система економічних відносин усе ще залишається транзитивною, нестабільною у формуванні стійких трендів соціально-економічного зростання;

– економічна ефективність переважно формується простою мінімізацією витрат без програм стратегічного інвестування у бізнес (особливо у малому та середньому сегменті сільськогосподарського бізнесу);

– формується обмежена раціональність господарювання через неможливість залучення висококваліфікованого персоналу та структурної модернізації підприємств;

– наявна підприємницька модель переважно не відповідає принципам ощадливості виробництва;

– отримувані підприємницькі ефекти кваліфіковані за спрямованістю як такі, що націлені на накопичення багатства підприємців без урахування пріоритету підвищення рівня життя населення – це основний висновок щодо сучасних макроекономічних тенденцій соціалізації підприємництва.

Підсумково відзначимо, що макроекономічні тренди у розвитку сучасного підприємництва на національному рівні є практичним втіленням специфіки практики організаційно-економічної соціалізації господарювання. Результати

функціонування підприємств є ознакою якості залучення їх у систему вирішення соціальних проблем на селі.

3.2. Сучасна практика розвитку та організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств

Економічна соціалізація, тобто входження економічних результатів і функцій підприємств у формат соціального споживання є надзвичайно багатогранним процесом. Сільськогосподарські підприємства, незалежно від організаційних форм та розмірів – це головні господарські суб'єкти економічної соціалізації підприємництва на селі. Практика їхнього розвитку є різновекторною, адже перетворення суб'єктного складу підприємств продовжується у тривалому періоді адаптації до швидкозмінних ринкових умов господарювання. Наприклад, фактор уведення ринку землі значно посилить зміни і вплине на структуру підприємств, а також на тенденції їхньої економічної соціалізації.

Механізми економічної соціалізації підприємств змінюються як ринкові, так і державні, тому сільський сектор отримує різну спрямованість результатів. Маємо на увазі спрямованість на розвиток села і (або) виключно на розвиток підприємства та збагачення власників. Тим самим забезпечується різнонаправлена реалізація економічних інтересів сільських підприємців – за спрямуванням на досягнення добробуту, тобто направленням створених благ, доходів на задоволення потреб споживачів, розвиток сільської інфраструктури тощо.

Практично економічна соціалізація підприємств на селі, залежно від результатів, становить чинники соціалізації економіки. А саме: «…соціалізація економіки визначається її усесторонньою спрямованістю на забезпечення готовності суспільства відповідно до норм існуючих суспільних інститутів створювати умови для реалізації їхніх економічних інтересів, у тому числі – забезпечення добробуту» [2, с. 9]. Добробуту передує результативність, ефективність господарювання, які за мотиваціями спрямування отриманих

результатів формують оцінки економічної соціалізації підприємств. Звідси методично правильним є підхід вважати результати функціонування сільськогосподарських підприємств формою прояву ефектів економічної соціалізації. У цьому випадку економічна соціалізація означає входження сільськогосподарських підприємств у систему реалізації соціально-економічних інтересів і задоволення потреб за їхньої участі на засадах спонсорування сільського розвитку тощо.

Таким чином, аналізуючи особливості економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств, зосередимо увагу на оцінках тенденцій динаміки їхньої участі в системі сільського розвитку на засадах ідентифікації чинників сприяння селозбереженню. Іншими словами – це їхня участь у вирішенні проблем села, сприяння підвищенню добробуту населення. Для аналізу за об’єкт візьмемо сукупність сільськогосподарських підприємств по Україні і по Вінницькій області, а також окремі конкретні підприємства.

Актуальними для аналізу в рамках предмету нашого дослідження ми обрали показники соціально-економічної результативності і оцінки рівня соціально спрямованих витрат господарювання як ключові.

Соціально-економічна результативність господарювання у діяльності підприємств представляється нами як сукупність соціальних і економічних ефектів, які становлять органічну єдність. Для села, сільського розвитку соціально-економічну результативність забезпечують сільськогосподарські підприємства, що функціонують на сільських територіях. Аналіз соціальних і економічних ефектів здійснено на базі загальних (усереднених) та персоніфікованих по підприємствах результатів. Об’єктом такого аналізу вибрано підприємства по Україні і по Вінницькій області, зокрема є суб’єкти середнього розміру. Такий методичний пріоритет пов'язаний з тим, що середні за розміром підприємства, як і малі, спонукають ставляться до формування соціально відповідального бізнесу. Власне їхня діяльність забезпечує: можливість фінансових вкладень у розвиток територій – це макроекономічні факти соціальної відповідальності; формування

матеріального добробуту працівників, а також зокрема і орендодавців, що становить соціальну ціну виробництва, яка формується витратами.

Відповідно розглянемо загальні емпіричні аспекти, тобто економічні результати (табл. 3.6), які формують і означають спроможність до досягнення певної якості економічної соціалізації.

Таблиця 3.6

Показники соціально-економічної результативності діяльності сільськогосподарських підприємств*

Показники	Україна					Вінницька область				
	2010	2013	2015	2018	2019	2010	2013	2015	2018	2019
В середньому на 1 підприємство										
Площа с.-г. угідь в користуванні, га	2010,2	2054,5	2085,3	1901,4	1908,2	1957,8	2136,7	3501,9	2545,3	2012,0
З них :рілля га	1899,3	1945,3	1901,4	1850,0	1810,4	1910,0	2098,9	1863,1	1845,5	1753,1
Взято в оренду га	1906,4	1949,1	1997,7	1836,1	1850,3	1894,7	2075,9	3448,9	2445,6	1985,0
Середньо-облікова чисельність працівників , всього	56,4	51,2	47,2	38,8	34,3	69,3	63,6	59,8	24,6	27,6
З них: у рослинництві, осіб	37,7	35,7	33,4	28,8	26,4	50,7	49,7	45,7	35,2	33,4
У тваринництві, осіб	18,7	15,5	13,7	10,2	8,7	18,6	13,9	14,1	15,1	16,2
Середній рівень заробітної плати 1 працівника по підприємству всього, грн місяць	1094,7	1738,0	2386,1	5853,0	7166,0	1016,9	1800,8	2627,1	6311,0	9132,0
У рослинництві грн. міс	1039,2	1667,6	2335,9	4676,6	8542,1	977,6	1693,3	2547,9	5372,1	9145,1
У тваринництві грн. міс	1206,4	1899,9	2508,3	5021,8	11133,0	1123,9	2185,6	2884,3	6081,4	12554,0
Економічна і результативність господарювання										
Рівень рентабельності с.-г., усього %	21,1	11,2	45,6	14,2	16,1	19,4	9,5	34,3	19,8	10,5
Рівень рентабельності виробництва рослинництва, %	26,7	11,1	50,6	17,2	20,0	25,5	11,7	37,8	23,0	16,0
Рівень рентабельності виробництва тваринництва, %	7,8	11,3	22,1	13,9	7,9	-4,8	-2,2	9,8	8,2	6,4

**Представлено за даними Державної служби статистики України: [3; 4]*

Наприклад, усереднені оцінки ситуації в сільськогосподарських підприємствах такі:

– показник площі сільськогосподарських угідь характеризує ресурсну базу підприємств у якості основного засобу виробництва – це за обраними для аналізу суб'єктами у середньому 2 – 3 тис. га, проте прослідковується тенденція до укрупнення, зокрема по Вінницькій області; переважно використовуються орендовані угіддя, тому соціально-економічну вигоду від використання земель отримують безпосередньо зайняті на виробництві, а також орендодавці;

– показник зайнятості – середньооблікова чисельність працівників зменшується, що пов'язано як зі зміною структури і спеціалізації виробництва, так і з техніко-технологічними новаціями, що зменшує потребу підприємств у робочій силі; тим самим соціальний ефект. вирішення проблем зайнятості сільського населення через механізм створення додаткових робочих місць має негативну динаміку; показовим є й те, що домінантною за чисельністю працівників (в середньому на 1 підприємство) є галузь рослинництва, незважаючи на технологічну відмінність від тваринництва як галузі з більш трудомісткими для виробництва продуктами; вважаємо, що технологічно складні, трудо- і ресурснозатратні види діяльності. не становлять інтересу для сільськогосподарських підприємців – до таких результатів економічної соціалізації спонукає ринкова кон'юнктура і націленість на експортоорієнтовані продукти, а також недостатньо високий рівень платоспроможного попиту на внутрішньому ринку; пріоритет тваринництва над рослинництвом виявляється лише у дещо вищому середньому рівні заробітної плати;

– аспект оплати праці має виключне значення для аналізу стану, динаміки економічної соціалізації, адже визначає соціальну ціну виробництва, яка безпосередньо впливає на рівень матеріального добробуту працівників, зайнятих на виробництві; тут спостерігається значне зростання середнього рівня заробітної плати, адже підприємці змушені її підвищувати. Це динамічно об'єктивний процес, спричинений нормативами законодавства, а також чинником кон'юнктури ринку робочої сили; свою роль у формування такого місця оплати праці в результатах економічної соціалізації підприємництва на селі виконує фактор людності, показник якої нині зменшується. Загалом же

економічні результати – джерело формування якості економічної соціалізації – забезпечуються високим рівнем рентабельності діяльності.

У системі практики економічної соціалізації підприємництва на селі вибудовуються показники соціально спрямованих витрат (табл. 3.7), які ми відносимо до чинників розміру соціальної ціни виробництва. Через здійснення цієї категорії витрат відбувається соціалізація підприємництва безпосередньо у виробничій системі.

Таблиця 3.7

Показники соціально-спрямованих витрат сільськогосподарських підприємств, в середньому на 1 підприємство, тис. грн*

Показники	Україна					Вінницька область				
	2010	2013	2015	2018	2019	2010	2013	2015	2018	2019
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці	741,5	1067,5	1350,4	2224,1	3104,4	845,7	1374,5	1886,6	3042,9	4202,0
Відрахування на соціальні заходи	265,2	391,6	471,5	483,4	513,1	300,8	501,8	636,4	697,0	898,0
Орендна плата за земельні частки (паї)	572,9	1240,3	2145,8	3744,2	4928,0	591,2	1329,9	2634,8	4955,5	5165,9
Орендна плата за майновий пай	8,9	7,5	20,8	37,4	102,6	12,0	9,8	25,9	27,9	75,3
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції рослинництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис. грн	470,4	714,0	936,6	1622,0	2752,2	594,6	1010,3	1398,7	2204,5	3228,2
Відрахування на соціальні заходи	168,7	262,5	326,0	356,0	386,0	212,6	367,5	469,1	532,2	713,0
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції тваринництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці	271,1	353,5	413,8	638,1	838,1	251,2	364,2	487,8	975,1	1108,5
Відрахування на соціальні заходи	96,5	129,1	145,4	137,0	162,1	88,2	153,3	162,2	208,3	226,2

**Представлено за даними Державної служби статистики України: [3; 4]*

Фактично зі складу витрат сільськогосподарських підприємств, які необхідно вважати складовими соціальної ціни виробництва, виділяємо прямі витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, а також опосередковані – орендна плата – її варто відносити сюди у випадку зайнятості

орендодавця. Соціально-спрямовані витрати динамічно зростають, особливо додатковий чинник – орендна плата. Зокрема з даних можна чітко побачити чіткий зв'язок між економічною і соціальною ефективністю – з підвищенням доходності виробництва – номінально зростає доходність праці персоналу підприємств.

Усереднені показники економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств проказують нам загальну середню картину проходження і результативності цього процесу. Тому для більш ґрунтовної оцінки пропонуємо комплексні індикатори (табл. 3.8), які представимо персоніфіковано по конкретних господарствах.

Таблиця 3.8

Комплексні індикатори економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств*

Індикатор	**Складові показники для аналізу**	**Критерії пізнання участі у механізмі економічної соціалізації**
Індикатор розміру підприємства	***Площа угідь, права і структура землекористування***	Охоплення участі у розвитку території, громади села
Індикатор стимулювання праці персоналу підприємств	***Середній рівень заробітної плати на підприємстві***	Динаміка формування рівня добробуту селян-працівників
Індикатор відносин власності	***Розмір орендованої земельної частки (паю), чисельність працівників-орендодавців, вартість оренди земельної частки***	Економічна оцінка вартості земельної власності
Індикатор соціальної ціни виробництва	***Витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, орендна плата***	Внутрігосподарський рівень соціальних вкладень і обсяг економічної соціалізації у собівартості продукції
Індикатор балансу вигід і витрат виробництва	***Рівень рентабельності господарювання***	Формування вигідності виробництва
Індикатор участі у фінансуванні розвитку села	***Витрати на підтримку розвитку сільських територій***	Соціальна відповідальність бізнесу

**Запропоновано автором за результатами власних досліджень практики функціонування підприємств та інтерпретації методичних положень розроблених іншими авторами:* [28; 30; 35; 48]

Розробляючи ці індикатори ми методично виходили з позиції про те, що в цьому випадку економічна соціалізація – це делегування підприємству участі у розвитку села, сільських територій.

Персоніфіковані підприємства – це типові господарюючі суб'єкти середнього розміру, які, на нашу думку, найбільш типово вмотивовані на економічну соціалізацію для розвитку територій, на яких знаходяться їхні виробничі потужності, зокрема орендовані землі.

Далі здійснюватиметься аналітична оцінка економічної соціалізації з порівнянням конкретних суб'єктів за індикаторами:

– індикатор розміру сільськогосподарського підприємства (табл. 3.9);
– індикатор стимулювання праці персоналу підприємства (табл. 3.10);
– індикатор відносин власності (табл. 3.11);
– індикатор соціальної ціни виробництва (табл. 3.12);
– індикатор балансу вигід і витрат (табл. 3.13);
– індикатор участі у фінансуванні розвитку села (табл. 3.14).

За кожним індикатором аналізу економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств Вінницької області визначається аспект участі у здобутті соціального результату на внутрігосподарському рівні, а також на рівні громади. Більш розширено в динаміці представлено дані підприємств у додатку В.

Персоніфікований аналіз економічної соціалізації підприємств за визначеними індикаторами здійснимо по конкретних підприємствах Тульчинського району Вінницької області: СТОВ «Авангард», ПСП «Агро Вас», ПрАТ «Дружба ВМ», ПСП «Україна», ПСП «Богданівське». Це однотипні підприємства середнього розміру, які володіють приблизно однаковим ресурсним потенціалом, у них задіяно потенційно схожу модель економічної соціалізації. Проте, на практиці визначаємо індивідуальну специфіку, яка характеризує економічну спроможність і вияв мотивації підприємця вирішувати зокрема соціальні проблеми працівників підприємства, території, працювати у напрямі реалізації засад селозбереження, досягнення критеріїв сталого розвитку.

Вихідну базу оцінок економічної соціалізації становить індикатор розміру підприємства (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Індикатор розміру сільськогосподарського підприємства*

Показники - роки	Підприємства Вінницької області				
	СТОВ «АВАНГАРД»	**ПСП «АГРО ВАС»**	**ПрАТ «Дружба ВМ»**	**ПСП «УКРАЇНА»**	**ПСП «Богданівське»**
Площа сільськогосподарських угідь в користуванні, га					
2010	1067,95	560,6	1498,0	2195,3	1850,5
2015	1079,66	611,2	1498,0	2178,6	1899,5
2019	1092,51	628,5	1484,0	2208,3	1960,1
З них : рілля, га					
2010	1016,35	560,6	891,0	2146,8	1850,5
2015	1064,81	611,2	891,0	2130,1	1899,5
2019	1005,24	628,5	882,0	2018,3	1960,1
Взято в оренду, га					
2010	1016,35	560,6	1498,0	2146,8	1850,5
2015	1064,81	611,2	1498,0	2130,1	1899,5
2019	1005,24	628,5	1484,0	2018,3	1960,1
Середньооблікова чисельність працівників, всього, осіб					
2010	24	8	161	41	60
2015	24	9	145	38	52
2019	24	12	135	30	69
Середньооблікова чисельність працівників у рослинництві, всього, осіб					
2010	21	8	145	38	60
2015	21	9	129	34	52
2019	21	12	122	28	69
Середньооблікова чисельність працівників у тваринництві, всього, осіб					
2010	3	0	16	3	0
2015	3	0	16	4	0
2019	3	0	13	2	0
Площа земельних угідь на 1 середньооблікового працівника, га					
2010	44,5	70,1	9,3	53,5	30,8
2015	45,0	67,9	10,3	57,3	36,5
2019	45,5	52,4	11,0	73,6	28,4
Середня кількість працівників на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб					
2010	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
2015	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
2019	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Цей індикатор показує потенціал, яким володіє сільськогосподарське підприємство в рамках виявлення можливостей для економічної соціалізації. Критерій оцінок якості економічної соціалізації за індикатором розміру підприємства – зайнятість, тобто робочі місця, що створені - залученість робочої сили у виробничий процес із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Персоніфіковано оцінюючи якість економічної соціалізації за критерієм залученості робочої сили, зважаємо на наявність прямого зв’язку між площею угідь у користуванні і потребою в працівниках. Також тут впливає галузева структура виробництва, проте технологічний рівень його організації значно нівелює такий зв'язок. Таким чином, залученість підприємств у процеси економічної соціалізації через критерій використання трудових ресурсів села зменшується для формування соціально-економічного добробуту.

Відповідно індикатор розміру сільськогосподарського підприємства показує його спроможність надати селянам можливості для оплачуваної зайнятості. За цим чинником реалізується відповідний процес економічної соціалізації підприємства, тобто його участі у формуванні соціальної ефективності для громади. За взятими для аналізу показниками по всіх аналізованих підприємствах середня кількість працівників із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь однакова – 3,5 особи. Тобто потенціал зайнятості схожий відповідно і потрібно вказати на ідентичну структуру, ресурсну базу виробництва, окрім наявності тваринництва. Підприємства однотипні, тому вибірка характеризується репрезентативністю. Підсумково по індикатору розміру сільськогосподарського підприємства зазначаємо, що стосовно зайнятості тенденції фактичного стану економічної соціалізації пріоритетно спрямовані на мінімізацію витрат на персонал. Для села, сільської території, селян зокрема – у цьому негативний ефект. Наявна структура виробництва не спрямована на створення додаткових робочих місць, бо підприємства розвиваються за капіталістичною асоціальною моделлю.

Наступний критерій індикативного аналізу практики економічної соціалізації підприємництва, досліджуваних підприємств – позиція щодо стимулювання персоналу оплатою праці (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Індикатор стимулювання праці персоналу підприємств, грн*

Показники - роки	Підприємства Вінницької області				
	СТОВ «АВАНГАРД»	**ПСП «АГРО ВАС»**	**ПрАТ «Дружба ВМ»**	**ПСП «УКРАЇНА»**	**ПСП «Богданівське»**
Середній рівень заробітної плати 1 працівника по підприємству всього					
2010	808,44	526,6	1001,0	816,8	816,8
2015	1877,63	2172,22	1810,0	1796,32	1652,3
2019	6011,00	8843,75	7123,0	6081,04	4895,95
Середній рівень заробітної плати 1 працівника у рослинництві, всього					
2010	863,92	526,6	1186,	876,39	816,8
2015	1960,05	2172,22	1925	1648,11	1652,3
2019	6220,29	8843,75	7526	6440,89	4895,95
Середній рівень заробітної плати 1 працівника у тваринництві, всього					
2010	753,00	0,0	986,0	744,0	0,0
2015	1581,00	0,0	1742,0	1408,0	0,0
2019	4510,00	0,0	6592,0	4173,0	0,0
Відрахування на соціальні заходи, в середньому на 1 працівника, всього					
2010	134,9	215,6	220,0	295,7	163,3
2015	262,4	740,7	398,3	167,8	203,8
2019	510,1	1846,5	1416,0	225,0	201,7

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Стимулювання персоналу засвідчує безпосередньо дії підприємства по здійсненню витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи. Це складові, які ми відносимо до аспектів формування соціальної ціни виробництва або ж у цьому випадку – ціни робочої сили, яку сплачує її наймач. В обраних для аналізу сільськогосподарських підприємствах у межах можливостей і бажань засновників середній рівень заробітної плати, відрахувань на соціальні заходи відчутно підвищилися – це означає загальну ефективність мотиваційного механізму й динаміку зростання матеріального добробуту зайнятих. Хоча наприклад ПСП «Богданівське», друге за площею використовуваних земель і за

чисельністю зайнятих, а заробітна плата найнижча. Дані засвідчують те, що власники підприємства пішли по шляху мінімізації витрат на оплату праці, проводять політику виключного позиціювання на рівні мінімуму, встановленого законодавчо.

Наявність такої ситуації підтверджується відсутністю тваринництва – це типове класичне підприємство – без ознак соціальної спрямованості на досягнення критеріїв селозбереження. Принцип мінімізації витрат на оплату праці, який досягається через розвиток менш трудомістких галузей у сільськогосподарському підприємництві незмінно актуальний. Підприємці з його дотриманням бачать вихід із ситуації неефективності виробництва. У цьому також можна побачити парадокс економічної соціалізації через індикатор стимулювання праці.

Далі важливим індикатором персоніфікованої за окремими підприємствами практики економічної соціалізації є індикатор відносин власності. Індикатор відносин власності у питаннях економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств впливає свої впливи через аспекти орендних відносин – земельних і майнових (табл. 3.11).

Відзначаємо те, що сільськогосподарські підприємства у переважній більшості засновані на земельних активах, взятих в оренду у селян-пайовиків. Динаміка розвитку відносин у цій сфері з оцінок економічної соціалізації підприємництва відбувається на договірних засадах. Економічний і соціальний ефекти від здійснення транзакцій обміну – сплачувана і отримувана орендна плата. Заявлені для аналізу підприємства характеризуються невеликими розмірами земельної частки (паю), яка орендована у селян-власників.

Важливо відзначити й те, що зберігається поєднання праці і власності, тобто власники землі (окрім як у ПСП «АГРО ВАС») становлять значну кількість працівників господарств. Такий підхід означає ефективне поєднання власності і праці, що, на наше переконання, підсилює мотивації до продуктивності праці. При цьому звертаємо увагу на стійку тенденцію щорічного підвищення розміру орендної плати за землю.

Таблиця 3.11

Індикатор відносин власності*

Показники - роки	Підприємства Вінницької області				
	СТОВ «АВАНГАРД»	**ПСП «АГРО ВАС»**	**ПрАТ «Дружба ВМ»**	**ПСП «УКРАЇНА»**	**ПСП «Богданівське»**
Середній розмір орендованої земельної частки (паю), га					
2010	1,71	1,65	1,5	2,13	1,97
2015	1,71	1,65	1,5	2,13	1,97
2019	1,71	1,65	1,5	2,13	1,97
Чисельність працівників – орендодавців, зайнятих на підприємстві, осіб					
2010	18	0	75	25	47
2015	14	0	68	17	41
2019	12	0	65	17	52
Вартість оренди 1 паю на рік (середня виплата в грошовому еквіваленті), грн.					
2010	517,84	450,20	1500	643,28	643,28
2015	2850,00	1609,71	3000	1342,32	1159,5
2019	5643,39	4829,1	4000	6100,00	4320
У т.ч., вартість оренди 1 га, грн.					
2010	302,8	272,8	1000,0	302,0	326,5
2015	1666,7	975,6	2000,0	630,2	588,6
2019	3300,2	2926,7	2666,7	2863,8	2192,9

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Цінність земельного активу значно зросла, бо участь цього ресурсу у процесах формування результатів господарювання, які відповідно позначаються на ефектах соціалізації – набуває все більшого значення. В рамках подальшого аналізу представимо емпіричну оцінку індикатора соціальної ціни виробництва (табл. 3.12).

Він комплексний, сукупно враховує соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства. З даних таблиці 3.12 видно, що соціальна ціна виробництва для підприємств зростає відповідно до розміру витрат на робочу силу та вартості орендної плати за земельні частки у користуванні підприємств. При цьому, цікавим є співвідношення даних статей витрат: в залежності від обраної стратегії розвитку підприємства збільшують витрати на залучення орендованих земель (ПСП «УКРАЇНА»,

ПСП «Богданівське») або на найманих працівників (ПрАТ «Дружба ВМ»). Зауважимо, що зростання виробничої цінності робочої сили як активу, що сьогодні в якісному розумінні здібностей працівників характеризується дефіцитом, змушує підприємців сплачувати вищу ціну, тому підприємства, що роблять акцент на збереженні та розвитку виробничого колективу можна вважати соціально орієнтованими.

Таблиця 3.12

Індикатор соціальної ціни виробництва, тис. грн.*

Показники - роки	Підприємства Вінницької області				
	СТОВ «АВАНГАРД»	**ПСП «АГРО ВАС»**	**ПрАТ «Дружба ВМ»**	**ПСП «УКРАЇНА»**	**ПСП «Богданівське»**
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт , послуг)					
Прямі витрати на оплату праці					
2010	105,0	56,4	1934	399,8	588,01
2015	201,0	234,6	3149	206,5	652,3
2019	450,0	1273,3	10428	496,8	856,5
Відрахування на соціальні заходи					
2010	38,85	20,7	425	145,5	117,6
2015	75,58	80,0	693	76,5	127,2
2019	146,9	265,9	2294	81,0	167,01
Орендна плата за земельні частки (паї)					
2010	342,6	27,8	1864	672,8	604,2
2015	1861,1	232,9	3727	1732,0	1118,0
2019	3696,4	3888,6	4970	6821,4	4298,3
Орендна плата за майновий пай					
2010	7,6	0,0	0,0	15,8	0,0
2015	7,4	0,0	0,0	0,0	0,0
2019	7,4	0,0	0,0	0,0	0,0

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Похідним від індикаторів витратної частини вартостей в агробізнесі є індикатор вигід і витрат (табл. 3.13). За сукупністю врахування економічних засад виробництва й умов соціалізації господарювання, індикатор вигід і витрат

має виключне значення для підприємців – показує на скільки ефективно організована виробничо-господарська діяльність.

Тут ми спостерігаємо позитивну динаміку, особливо у рослинництві, проте бізнес кон'юнктурно спрямований на подальшу реалізацію класичної моделі господарювання, із винесенням соціальних питань на другий план. Порівняння ефективності роботи обраних сільськогосподарських формувань дозволяє зробити висновок про те, що найбільш соціально орієнтоване підприємство – ПрАТ «Дружба ВМ» має нижчий рівень рентабельності ніж ті, що роблять акцент на мотивації селян-орендодавців (ПСП «УКРАЇНА» та ПСП «Богданівське»). Проте найвищий по групі рівень рентабельності демонструє ПСП «АГРО ВАС», де підтримка високого рівня заробітної плати найманих працівників (табл. 3.10) супроводжується збільшенням витрат на оренду земельних паїв. Це дає підстави стверджувати ефективність саме стратегії рівномірного розвитку напрямів соціалізації сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 3.13

Індикатор балансу вигід і витрат виробництва, %*

Показники - роки	Підприємства Вінницької області				
	СТОВ «АВАНГАРД»	**ПСП «АГРО ВАС»**	**ПрАТ «Дружба ВМ»**	**ПСП «УКРАЇНА»**	**ПСП «Богданівське»**
Рівень рентабельності с.-г., усього					
2010	1,1	1,28	1,8	1,09	1,09
2015	1,16	1,32	82,8	1,37	1,34
2019	1,26	1,46	0,9	1,17	1,45
Рівень рентабельності виробництва рослинництва					
2010	0,89	1,28	1,75	1,04	1,09
2015	1,01	1,32	82,7	1,71	1,34
2019	1,2	1,46	0,8	1,09	1,45
Рівень рентабельності виробництва тваринництва					
2010	0,21	-	0,1	1,49	-
2015	0,15	-	0,1	0,45	-
2019	0,06	-	0,1	0,08	-

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Найбільш показовою у розкритті особливостей і визначенні специфіки економічної соціалізації підприємництва є участь сільськогосподарських підприємств у фінансуванні розвитку села, території (табл. 3.14). Ця участь реалізується за бажанням підприємця безвідносно до встановлених законодавчих норм з примусу, як наприклад встановлена законом мінімальна заробітна плата. Тому ми аналітично спостерігаємо різновекторну динаміку фінансування сільських територій підприємцями. Позиція підприємців втілюється по-різному, адже джерелом фінансування є прибуток, а механізмом спонукання здійснити вкладення у розвиток села – власні переконання засновників підприємства. З іншого боку цей індикатор виражає позиції підприємців стосовно сільського розвитку в довгостроковому періоді і їхнє бачення засад формування життєвого середовища на селі.

Таблиця 3.14

Індикатор участі у фінансуванні розвитку села*

Показники - роки	Підприємства Вінницької області				
	СТОВ «АВАНГАРД»	**ПСП «АГРО ВАС»**	**ПрАТ «Дружба ВМ»**	**ПСП «УКРАЇНА»**	**ПСП «Богданівське»**
Витрати на підтримку розвитку сільської території (села), всього, тис. грн					
2010	6,650	2,5	3,0	8,0	8,0
2015	19,0	40,0	1000,0	15,0	20,0
2019	80,0	51,5	15,0	25,0	35,0

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області, з використанням методичних положень [35]*

Витрати сільськогосподарських підприємств на фінансування соціально-економічного розвитку сіл, де вони здійснюють господарську діяльність значною мірою наслідує стратегії щодо попередніх складових їх соціалізації. При цьому показовим є досвід СТОВ «АВАНГАРД», що при помірному

розвитку інших напрямів соціалізації значно збільшило видатки на розвиток села. Рівень рентабельності в даному підприємстві є середнім по групі, що підтверджує наші теоретичні припущення про те, що спрямованість на взаємодію із територіальною громадою вцілому є перспективним напрямом соціалізації сільськогосподарських підприємств.

У підсумку – ефекти і практика економічної соціалізації підприємств пов'язані також з організаційною формою, наприклад приватні підприємства зазвичай чомусь виявляються переважно асоціальними за багатьма критеріями за спрямуванням на селозбереження.

У сучасному розумінні результатів аналізу участі підприємств у фінансуванні розвитку села відзначаємо, що підприємці не виявляють великого бажання фінансувати соціальні проєкти розвитку сільських територій. Серед причин можна назвати рентабельність умов господарювання, а також не прогнозованість соціально-економічного розвитку територій. Адже загальнодержавна ситуація з рівнем життя на селі характеризується системним несприйняттям села як сприятливого середовища життя й господарювання. Відтік робочої сили, часта змінюваність підходів до регулювання процесів розвитку села, аграрного підприємництва, сільських територій не сприяють виникненню у підприємців стабільного бажання вкладати зароблені кошти у проєти сільського розвитку.

Соціалізація в нашому розуміння розглядається як явище і як процес спрямований на забезпечення соціального розвитку підприємництва на селі.

Соціалізація як явище в контексті якості і безпеки життя, системи відносин, виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами.

Соціалізація як процес спрямований на забезпечення соціального розвитку підприємництва на селі через організаційну, екологічну, інтелектуальну, економічну складову.

Рівень соціалізації визначатиметься за критеріями:

- рівня якості життя людей; рівня безпеки життя людей;

- рівня системи відносин;
- рівня виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами.

Коефіцієнт рівня соціалізації визначатимемо за формулою:

$$K_{pc} = \sum_{i=1}^{4} \frac{k_i}{4} \ , \tag{3.1}$$

Де, K_{pc} – коефіцієнт рівня соціалізації; K_1 – коефіцієнт рівня якості життя людей; K_2 – коефіцієнт рівня безпеки життя людей; K_3 – коефіцієнт рівня системи відносин; K_4 – коефіцієнт рівня виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами.

На основі експертної оцінки коефіцієнт рівня соціалізації становить 0,72 коефіцієнта, результати якого представлено на рис. 3.1.

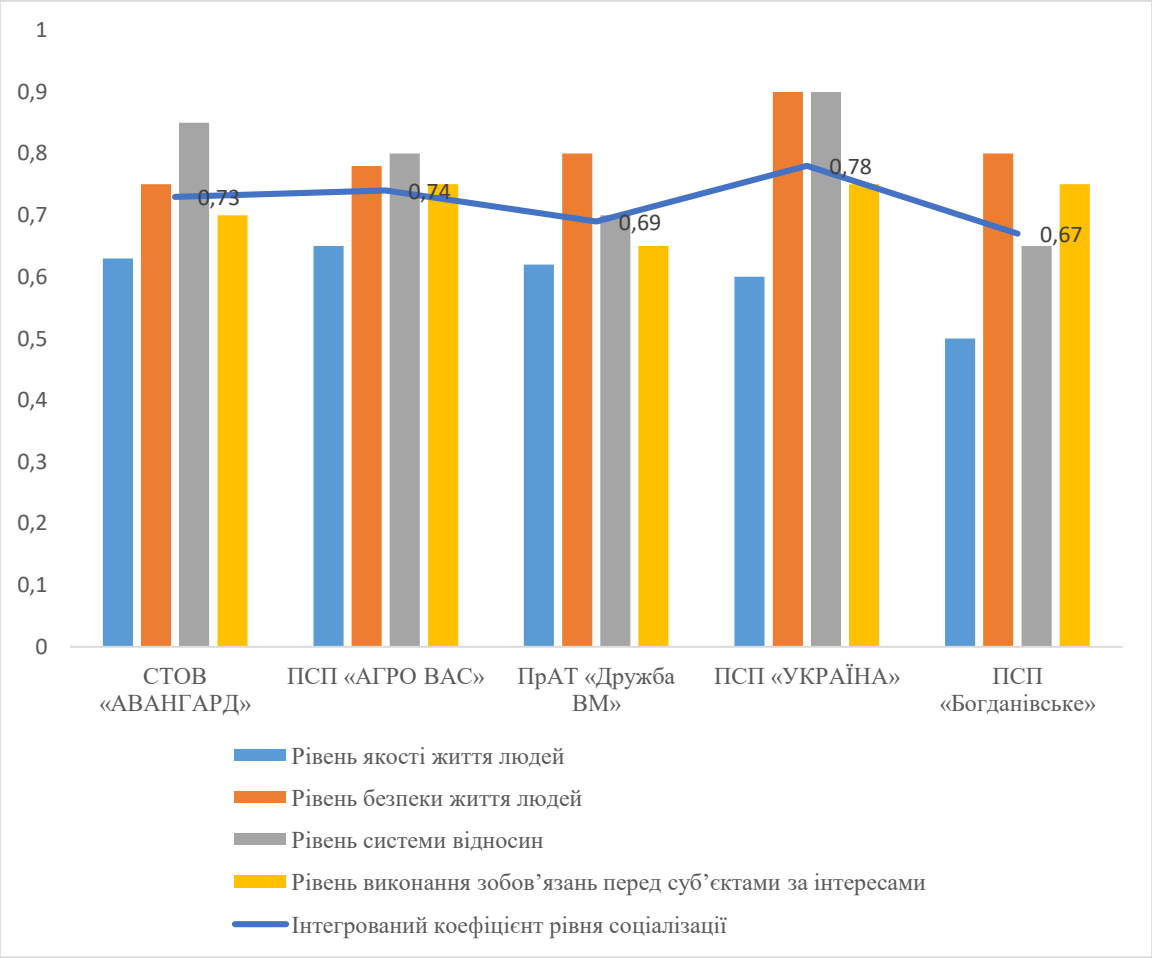

Рис. 3.1. Експертна оцінка рівня соціалізації у досліджуваних підприємствах Вінницької області*

**Побудовано автором*

Розроблена багатофакторна модель, де результативною ознакою є рівеньсоціалізації у досліджуваних підприємствах Вінницької області, фактори впливу:

– рівня якості життя людей;

– рівня безпеки життя людей;

– рівня системи відносин;

– рівня виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами.

В результаті розрахунків, модель набуде вигляду:

$$У = -0,23 + 0,35x_1 + 0,53x_2 + 0,17x_3 + 0,28x_4 \qquad (3.2)$$

Коефіцієнт кореляції – 0,89

Коефіцієнт детермінації – 0,79.

де: $У$ – рівень соціалізації, коеф.;

x_1 – рівень якості життя людей, коеф.;

x_2 – рівень безпеки життя людей, коеф.;

x_3 – рівень системи відносин, коеф.;

x_4 – рівень виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами, коеф.

F=0,73; Fkr=3,83

Оскільки F>Fkr, то побудована модель адекватна за F-критерієм Фішера.

В результаті розрахунку дане рівняння свідчить, що всі 4 фактори мають значний вплив на результативну ознаку, де із збільшенням коефіцієнта рівня якості життя людей на 0,1 рівень соціалізації збільшується на 0,35 коеф., із збільшенням коефіцієнта рівня безпеки життя людей на 0,1 рівень соціалізації збільшується на 0,53 коеф., із збільшенням коефіцієнта рівня системи відносин на 0,1 рівень соціалізації збільшується на 0,17 коеф. та із збільшенням коефіцієнта рівня виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами на 0,1 рівень соціалізації збільшується на 0,28 коеф.

Коефіцієнт множинної кореляції, який дорівнює 0,89 характеризує високу тісноту впливу означених факторів на результат.

Притримуючись думки, що соціальна відповідальність сприяє досягненню сталого розвитку села і сільських територій та враховуючи, що сталий розвиток вкладає в собі такі складові як: соціальний, екологічний та економічний, а також що соціальна відповідальність підприємства – це результативна ознака його діяльності, яка полягає у бажанні підприємця, за певних умов та наявних можливостей, підтримувати реалізацію соціальних проєктів нами виділені складові соціальної відповідальності, а саме: організаційно-управлінська, соціальна, екологічна та економічна.

Коефіцієнт рівня соціальної відповідальності визначатимемо за формулою:

$$K_{рсв} = \sum_{i=1}^{4} \frac{k_i}{4} \ , \qquad (3.3)$$

де, $K_{рсв}$ – коефіцієнт рівня соціальної відповідальності;

K_1 – коефіцієнт рівня організаційно-управлінського потенціалу;

K_2 – коефіцієнт рівня соціального потенціалу;

K_3 – коефіцієнт рівня економічного потенціалу;

K_4 – коефіцієнт рівня екологічного потенціалу.

На основі даних складових нами проведено експертну оцінку соціальної відповідальності в досліджуваних підприємствах Вінницької області, де встановлено, що коефіцієнт рівня соціальної відповідальності становить 0,68, що вказує на достатній його рівень, який коливається від 0,61 у ПСП «Богданівське до 0,74 у ПСП «Агро Вас» (рис. 3.2).

За коефіцієнтами рівня соціальної відповідальності нами розроблена багатофакторана модель:

$$У = -0{,}01 + 0{,}15x_1 + 0{,}30x_2 + 0{,}42x_3 + 0{,}17x_4 \qquad (3.4)$$

Коефіцієнт кореляції – 0,98.

Коефіцієнт детермінації – 0,97.

де: $У$ – рівень соціальної відповідальності, коеф.;

x_1 – рівень організаційно-управлінського потенціалу , коеф.;

x_2 – рівень соціального потенціалу, коеф.;

x_3 – рівень економічного потенціалу, коеф.;

x_4 – рівень екологічного потенціалу, коеф.

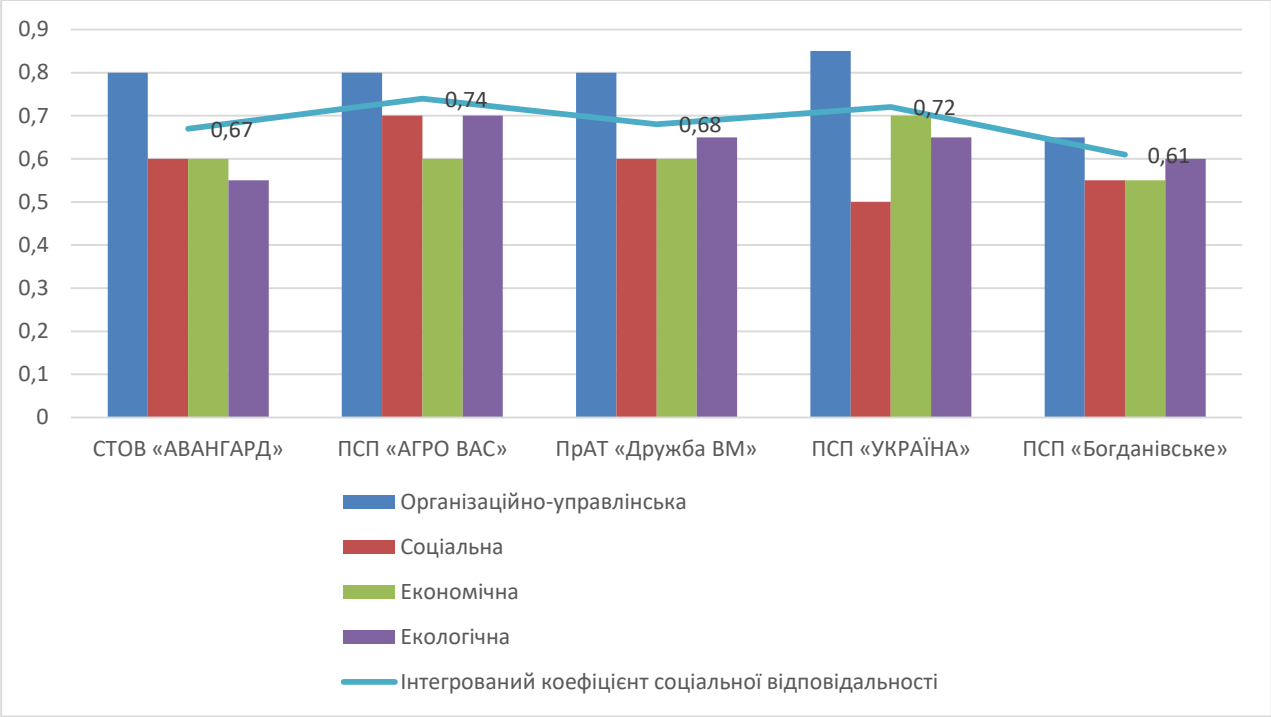

Рис. 3.2. Експертна оцінка рівня соціальної відповідальності у досліджуваних підприємствах Вінницької області*

**Побудовано автором*

В результаті розрахунку дане рівняння свідчить, що всі 4 фактори мають значний вплив на результативну ознаку, де із збільшенням коефіцієнта рівня організаційно-управлінського потенціалу на 0,1 рівень соціальної відповідальності збільшується на 0,15 коеф., із збільшенням коефіцієнта рівня соціального потенціалу на 0,1 рівень соціальної відповідальності збільшується на 0, 30 коеф., із збільшенням коефіцієнта рівня економічного потенціалу на 0,1 рівень соціальної відповідальності збільшується на 0,42 коеф. та із збільшенням коефіцієнта рівня екологічного потенціалу на 0,1 рівень соціальної відповідальності збільшується на 0,17 коеф.

Коефіцієнт множинної кореляції, який дорівнює 0,98 характеризує високу тісноту впливу означених факторів на результат.

Таким чином, на визначення рівня соціалізації досліджуваних підприємств Вінницької області та рівень їх соціальної відповідальності впливають рівень якості життя людей - характеризуються саме витратами на оплату праці

підприємства та рівень задоволеністю працею в підприємстві, рівень безпеки життя людей, рівень системи відносин - економічну поведінку суб'єктів господарювання, виробництво матеріальних і духовних благ для забезпечення життєдіяльності людини, рівень виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами – орендна плата за земельні, майнові паї.

3.3 Соціально-економічна результативність господарювання в сільському секторі

Поточна ситуація у вітчизняному аграрному секторі і на селі ускладнюється з різних причин, зокрема це стосується відсутності усталеної традиції національного ринкового господарювання. Важкопрогнозованими є тенденції організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва. В Україні активний негативний вплив багатьох стримуючих чинників, які заважають побудові соціально спрямованої економіки. Вважаємо за доцільне охарактеризувати тенденції організаційно-економічної соціалізації підприємництва і оцінити можливі перспективи вирішення виявлених у цьому сенсі проблем.

Функціонування вітчизняного аграрного комплексу оцінюється переважно за вартісними показниками. Через певні чинники соціальний вимір забезпечення розвитку, зокрема результати і тенденції, які відбулися в галузі за наслідком ефективності господарювання (соціальний блок питань), відійшли на другий план. Соціальна складова не отримує належної уваги в регуляторній політиці держави, оцінках економічної динаміки розвитку села, навіть у наукових публікаціях, тому проблема актуальна і на неї хочемо звернути увагу. Першочергово здійснимо загальні оцінки соціально-економічного розвитку, які пов'язані із розвитком підприємств, а також територій, на яких проживає сільське населення.

Економічна соціалізація діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема якість спрямування результатів їхньої діяльності у соціальну площину

впливає на різні сторони життя на селі. Одним із важливих результатів стану економічної соціалізації підприємництва є забезпечення умов, які в подальшому визначають динаміку зміни людності на селі. Результативна ознака змін людності – демографічні оцінки динаміки сільського населення (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Демографічні оцінки динаміки сільського населення України за 2010 – 2020 рр.*

Рік	Сільське населення - всього, тис. осіб	Частка сільського населення в загальній структурі, %	Ранжування регіонів за часткою сільського населення в загальній структурі, % *(по області)*	
			Найвища	Найнижча
			Назва області - частка, %	
2010	14438,2	31,4	Закарпатська - 62,8	Донецька - 9,5
2011	14336,9	31,3	Закарпатська - 62,8	Донецька - 9,5
2012	14252,8	31,2	Закарпатська - 62,8	Донецька - 9,4
2013	14174,4	31,1	Закарпатська - 62,8	Донецька - 9,4
2014	14089,6	31,0	Закарпатська - 62,9	Донецька - 9,4
2015	13256,2	30,9	Закарпатська - 62,9	Донецька - 9,4
2016	13175,6	30,8	Закарпатська - 62,9	Донецька - 9,3
2017	13102,3	30,8	Закарпатська - 63,02	Донецька - 9,2
2018	13015,4	30,7	Закарпатська – 63,0	Донецька – 9,2
2019	12896,5	30,6	Закарпатська - 62,9	Донецька – 9,2
2020	12763,1	30,5	Закарпатська - 62,8	Донецька – 9,1

**на 1 січня відповідного року*

**Представлено за даними Державної служби статистики України: [3; 4]*

Предметно оцінюючи демографію сільського розвитку ми бачимо, що абсолютні і структурні рівні змін динаміки сільського населення України мають нисхідну тенденцію – чисельність сільських жителів зменшується. Це зумовлено незадовільними або ж недостатніми соціально-економічними умовами життя на селі. Аналогічною за розвитком до загальноукраїнської є регіональна динаміка чисельності населення.

Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва сформована зокрема за рівнем соціальної ціни виробництва, на регіональному рівні впливає на соціальний потенціал сільських територій. Тобто сільськогосподарські підприємства ефективністю і особливо виконанням селозберігаючих функцій, забезпечують економічну соціалізацію господарювання [9, с. 137]. Доречною з цього приводу вважаємо позицію науковців Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» про те, що «Стратегічною метою у сфері розвитку підприємництва на селі є формування конкурентного підприємницького середовища, спроможного забезпечити зайнятість і зростання доходів працездатного сільського населення, просування сільськогосподарської продукції на максимально вигідних для сільськогосподарських товаровиробників умовах, збільшення доходів сільських підприємств, домогосподарств і громад» [44, с. 36].

Соціально спрямовані виробничі витрати або ж як ми вважаємо – соціальна ціна виробництва – опосередкована оцінка рівня соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємництва. Бо з точки зору селянина-працівника – бізнес, який витрачає більший обсяг грошей на соціально спрямовані витрати є кращим за рівнем соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність – загальний критерій соціально-економічної результативності, корисності бізнесу для територій [9 ,с. 137]. Одним з ключових аспектів соціальної відповідальності підприємств є їх можливості щодо створення робочих місць для забезпечення зайнятості працездатного населення держави (табл. 3.16).

Відносна сталість кількості зайнятих в сільському господарстві – підтвердження стабільності розвитку, результатів підприємницького господарювання, які мали місце донедавна. Зокрема, сільськогосподарська діяльність із природних причин акумулює відносно сталу чисельність робочої сили.

Таблиця 3.16

Динаміка зайнятості населення за основними видами економічної діяльності в Україні*

	Кількість зайнятого населення, тис. осіб				
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Усього	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3
Сільське, лісове та рибне господарство	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4
Промисловість	2573,9	2494,8	2440,6	2426,0	2461,5
Будівництво	642,1	644,5	644,3	665,3	699,0
	%до загального підсумку				
Сільське, лісове та рибне господарство	17,5	17,6	17,7	18,0	18,2
Промисловість	15,7	15,3	15,1	14,8	14,8
Будівництво	3,9	4,0	4,0	4,1	4,2

** Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42]; оприлюднено в праці автора [19]*

Також інколи на селі окрім сільського господарства немає інших сфер для найму на роботу. Тому з позицій зайнятості, соціально-економічну результативність підприємств на селі оцінюємо з урахуванням природного фактору за критеріями зайнятості й мотивації праці. Адже у разі цієї галузі аспект доцільності найму робочої сили, а також виробництва сільськогосподарської продукції діє не завжди. Питання в тому, що сільськогосподарська галузь вирішує ключові питання – продовольчої безпеки, забезпечення фактичної життєдіяльності людини. Нинішній фактичний стан за підсумками 2019 року щодо зайнятості може відрізнятися від поточного у 2020 році через негативний вплив пандемії, зміну структури виробництва тощо. Кількість працевлаштованого населення може зменшитися відповідно до об'єктивних тенденцій зменшення потреби в некваліфікованій робочій силі із переходом вітчизняного сільського господарства до засобів виробництва вищих технологічних укладів в ході розвитку науково-технічного прогресу.

При цьому, говорячи про зайнятість в сільському господарстві, необхідно зважати на те, що основна частина зайнятих в сільському господарстві перебуває в особистому секторі – сфері самозабезпечення [9, с. 137].. В окремих регіонах, наприклад, у Тернопільській області «в господарствах населення самоексплуатується величезна кількість прихованих безробітних (80–90% від усіх зайнятих в галузі регіону)» [31, с. 6].

З іншого боку − у наш час зі зміною структури виробництва, утвердження підприємницької моделі господарювання у людей значно змінилися мотивації працювати в сільському господарстві, що спричинено перш за все економічними стимулами доходності сільськогосподарської праці (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Сучасна динаміка співвідношення середньомісячної оплати праці штатних працівників у розрізі видів економічної діяльності в Україні за 2015 – 2019 рр.*

Вид економічної діяльності	**абсолютні показники рівня середньомісячної номінальної заробітної плати**					**зміни до попереднього року**							
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
	Розмір, грн /міс					**%**				***+, - грн /міс***			
Сільське, лісове та рибне господарство	3309	4195	6057	7557	8856	126,8	144,4	124,8	117,2	886	1862	1500	1299
Сільське господарство	3140	3916	5761	7166	8738	124,7	147,1	124,4	121,9	776	1845	1405	1572
Промисловість	4789	5902	7631	9633	11788	123,2	129,3	126,2	122,4	1113	1729	2002	2155
Будівництво	3551	4731	6251	7845	9356	133,2	132,1	125,5	119,3	1180	1520	1594	1511
Усього	4195	5183	7104	8865	10497	123,6	137,1	124,8	118,4	988	1921	1761	1632
	«сільське, лісове та рибне господарство та інші види економічної діяльності»					**«сільське господарство та інші види економічної діяльності»**							
	співвідношення середньомісячної заробітної плати - абсолютні показники, +, - грн /міс												
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019			
Промисловість	1480	1707	1574	2076	2932	1649	1986	1870	2467	3050			
Будівництво	242	536	194	288	500	411	815	490	679	618			
Усього	886	988	1047	1308	1641	1055	1267	1343	1699	1759			

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42]; оприлюднено в праці автора [19]*

Абсолютні показники рівня середньомісячної номінальної заробітної плати в сільському господарстві тенденційно залишаються одними з найнижчою по економіці. Неспроможності, а подекуди – небажання сільських господарюючих суб'єктів формувати достойні умови праці, зокрема за оплатою є причиною разючої різниці в заробітках сільського населення та умовах життя на селі. Зазначене проявляється в практичній площині господарювання сільськогосподарських підприємств через спадні тренди соціально-економічної результативності сільськогосподарських підприємств (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Тренди сільськогосподарських підприємств за соціально-економічними показниками в Україні за 2015 – 2019 рр.*

Показники	**Роки**					**Зміни до попереднього року +, - за абсолютними значеннями**			
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Кількість підприємств, од.	45379	47697	45558	49208	48504	2318	-2139	3650	-704
Кількість найманих працівників, тис. осіб	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	12,3	-24	-14,6	-18,3
У середньому на 1 п-во, осіб	11,0	10,8	10,7	9,8	9,5	-0,3	-0,02	-1,1	-0,1
Соціально-спрямовані витрати виробництва підприємств, % у структурі									
Прямі витрати на оплату праці	5,4	5,4	5,0	5,7	6,4	0	-0,4	0,7	0,7
Відрахування на соціальні заходи	1,9	1,2	1,1	1,2	1,4	-0,7	-0,1	0,1	0,2
Орендна плата за земельні частки (паї)	8,7	10,1	8,9	9,9	9,7	1,4	-1,2	1,0	-0,2
Орендна плата за майнові паї	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,02	0,03	0,0	0,0

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42]*

Соціально-економічна результативність підприємств у сільському господарстві виходить далеко за межі класичних індикаторів. Це має бути

соціально відповідальний бізнес, бо культивується на селі як спосіб життя і господарювання. У більшості підприємців мотивація соціально-економічної поведінки щодо створення додаткових робочих місць зовсім інша. Підприємці природно прагнуть до економії на робочій силі, зокрема, для цього залучають організаційні, технологічні новації, змінюють структуру виробництва. Критерії досягнення соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств залежать від загального розвитку економіки. Соціальний складник знаходиться не на першому місці – бізнес мінімізує зайнятість, щоб оптимізувати витрати на робочу силу, що проявляється і в соціальній результативності галузі на загальнодержавному рівні.

Ці тренди значно впливають на демографічну ситуацію, а саме зайнятість. Тобто забезпечена продуктивність і соціальна результативність розвитку сільського господарства (табл. 3.19) – результати економічної соціалізації підприємництва на селі.

Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва формується у процесі здійснення підприємством статутної господарської діяльності на певній території, в регіоні. Вона є наслідком ефективного поєднання праці і капіталу, використання земельних ресурсів, що втілюється у показниках добробуту села, рівнях доступності продовольства і продовольчої безпеки, добробуту жителів села тощо.

Відповідним чином ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств завжди характеризується пріоритетною значимістю для економіки, держави, суспільства. Особливо в умовах кризи і передбачуваної турбулентності соціально-економічної системи, підприємницької та суспільної невизначеності. Тому фактично вічною, постійною у необхідності пошуку науково-практичних шляхів вирішення є проблема забезпечення розвитку, соціально-економічної результативності сільськогосподарського підприємництва, у тому числі структурованого за регіональним розміщенням.

Таблиця 3.19

Продуктивність і соціальна результативність розвитку сільського господарства України – за витратами, 2015 – 2019 рр.*

Показники	Абсолютне значення					До попереднього року, %			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Продукція с.г. у постійних цінах 2016 року на 1 зайнятого, тис.грн.	624	765	755,4	867,7	928,6	122,6	98,7	114,9	107,0
рослинництво	660	804	777,4	900,1	954,4	121,8	96,7	115,8	106,0
тваринництво	503,9	614,6	664,8	730,4	815,2	122,0	108,2	109,9	111,6
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	3309	4195	6057	7557	8856	126,8	144,4	124,8	117,2
% до мінімальної	240,1	289,3	189,3	203,0	212,2	120,5	65,4	107,2	104,6
% до прожиткового мінімуму для працездатних	248,8	299,9	373,0	425,3	457,4	120,5	124,4	114,0	107,6

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42], оприлюднено в праці автора [12]*

Досягнення високих показників соціально-економічної результативності діяльності сільськогосподарських підприємств вкрай важливе завдання, адже аграрна галузь є базовою для економіки в усіх напрямах. Також в Україні важливий регіональний аспект (табл. 3.20), адже він яскраво виражений, трансформований у спосіб сільського життя. Це питання потребує подальшого дослідження і є перспективним для наукового пізнання, особливо в умовах невизначеності перспективи інших галузей, а також все більшого розуміння необхідності перебудови способу організації усього суспільно-економічного життя.

Проблематика розвитку підприємництва як діяльності в економіці, сільськогосподарській галузі, а також господарська діяльність за регіональним

розміщенням організацій досить ґрунтовно вивчена, але потребує адаптивної характеристики щодо вітчизняних реалій.

Таблиця 3.20

Регіональний розподіл сільського населення за чисельністю за 2010 – 2020 рр.*

Регіон (область)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	Чисельність сільського населення, тис. осіб										
Вінницька	836,4	827,1	818,4	811,0	803,0	795,8	788,8	780,2	769,5	758,7	746,0
Волинська	501,3	500,2	499,5	498,5	497,6	497,5	497,1	496,4	495,8	494,7	492,2
Дніпропетровська	554,2	551,1	548,1	544,6	540,6	536,6	532,8	529,3	524,2	516,0	507,9
Донецька	423,9	419,9	415,8	411,3	406,2	401,6	395,0	391,8	387,2	382,5	377,5
Житомирська	543,6	537,8	532,8	528,2	522,8	518,3	513,9	509,9	504,6	498,8	491,8
Закарпатська	782,2	783,6	785,5	788,0	790,0	792,3	792,2	793,2	792,7	790,7	787,9
Запорізька	420,1	416,1	412,3	409,6	406,8	403,6	399,9	396,5	391,7	386,6	381,2
Івано-Франківська	784,3	782,5	782,4	782,2	781,3	779,9	777,8	774,8	771,3	766,3	761,3
Київська	669,7	664,1	660,4	657,3	655,3	654,0	654,2	656,6	665,1	670,7	675,7
Кіровоградська	389,9	384,6	379,5	374,7	369,7	365,5	361,5	358,6	353,2	347,6	341,2
Луганська	308,4	304,8	301,1	297,5	294,2	291,9	289,2	286,7	283,1	279,8	276,3
Львівська	1001,6	998,3	996,1	994,6	992,6	990,8	989,3	989,4	987,5	984,3	978,0
Миколаївська	384,8	382,5	380,1	377,4	374,6	371,4	367,6	364,1	361,6	357,0	351,8
Одеська	795,9	793,9	793,3	793,0	792,7	793,3	792,9	790,8	788,2	784,8	780,2
Полтавська	587,1	579,4	572,3	566,2	559,1	553,2	547,2	541,2	534,9	527,3	519,8
Рівненська	601,4	601,4	602,0	603,8	605,2	607,0	608,8	610,4	609,7	607,7	604,9
Сумська	384,7	378,6	373,1	367,5	361,0	355,1	349,7	345,4	340,1	333,6	326,8
Тернопільська	614,2	609,4	605,5	602,1	598,2	594,1	590,5	585,6	579,6	572,2	565,0
Харківська	555	549,9	544,9	539,5	534,8	530,6	526,1	522,4	514,5	507,2	500,30
Херсонська	424,9	422,8	420,9	418,7	416,3	414,3	411,9	409,3	405,6	401,2	396,6
Хмельницька	607,8	599,3	592,0	584,9	577,5	570,9	564,6	558,9	551,4	542,7	534, 0
Черкаська	571,1	564,6	558,9	553,6	547,5	541,7	536,8	529,6	530,3	522,3	513, 5
Чернівецька	525,1	523,2	522,2	521,5	520,3	519,7	518,1	517,0	516,3	513,7	511, 1
Чернігівська	417,7	408,9	401,1	393,1	384,8	376,8	369,7	364,1	357,7	350,1	342,2

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42]*

Розвиток регіональних соціально-економічних систем в Україні, розбудова їхнього перспективи нерозривно пов'язані із сільськогосподарським підприємництвом (табл. 3.21). Так склалося історично, що фізична спроможність переважної більшості українських сіл бути економічно спроможними досягти прийнятного рівня добробуту залежить від сільського господарства.

Таблиця 3.21

Розподіл регіонів (областей) за часткою сільського населення в загальній його структурі за 2015 – 2019 рр.*

Регіон,(область)	Частка сільського населення регіону, % до загальної в Україні					Частка сільського населення, % до загальної в регіоні				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	6,0	6,0	6,0	5,9	5,9	49,41	49,23	49,06	48,83	48,3
Волинська	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	47,70	47,68	47,69	47,74	47,7
Дніпропетровська	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	16,38	16,37	16,39	16,22	16,0
Донецька	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	9,35	9,26	9,23	9,22	9,1
Житомирська	3,9	3,9	3,9	3,9	3,9	41,27	41,19	41,10	40,98	40,7
Закарпатська	6,0	6,0	6,1	6,1	6,1	62,90	62,92	63,02	63,00	62,8
Запорізька	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	22,85	22,80	22,80	22,73	22,6
Івано-Франківська	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	56,41	56,27	56,15	56,00	55,6
Київська	4,9	5,0	5,0	5,1	5,2	37,82	37,77	37,86	37,91	37,9
Кіровоградська	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7	37,27	37,15	37,13	36,94	36,6
Луганська	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	13,15	13,11	13,06	13,06	12,9
Львівська	7,5	7,5	7,6	7,6	7,6	39,04	39,04	39,04	39,04	38,9
Миколаївська	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	31,90	31,74	31,65	31,68	31,4
Одеська	6,0	6,0	6,0	6,1	6,1	33,10	33,17	33,14	33,07	32,8
Полтавська	4,2	4,2	4,1	4,1	4,1	38,18	38,03	37,93	37,83	37,5
Рівненська	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7	52,27	52,40	52,50	52,53	52,5
Сумська	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	31,60	31,41	31,27	31,08	30,6
Тернопільська	4,5	4,5	4,5	4,5	4,4	55,53	55,41	55,28	55,08	54,4
Харківська	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	19,43	19,35	19,34	19,10	18,8
Херсонська	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	38,80	38,77	38,77	38,74	38,6
Хмельницька	4,3	4,3	4,3	4,2	4,2	43,88	43,62	43,48	43,27	42,6
Черкаська	4,1	4,1	4,0	4,1	4,0	43,27	43,18	43,01	43,45	43,1
Чернівецька	3,9	3,9	3,9	4,0	4,0	57,11	56,94	56,93	56,94	56,7
Чернігівська	2,8	2,8	2,8	2,7	2,7	35,70	35,38	35,24	35,06	34,5

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42]*

Значна кількість сільського населення та його велика частка в загальній структурі населення певних областей (Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська) робить аспекти зайнятості сільського населення стратегічно важливими на державному та регіональному рівнях. Адже для більшості жителів села, зокрема молодих людей, які закінчили заклади вищої освіти, перспектива знайти достойну роботу досить складна: незадовільний рівень охоплення сільської місцевості широкосмуговим високошвидкісним Інтернет-зв'язком зменшує її потенціал як місця для віддаленої роботи, а підприємства несільськогосподарських секторів які здебільшого на селі відсутні.

Тому основною сферою зайнятості сільського населення країни було й залишається сільське господарство однією з основних сфер зайнятості.

Зазначене наштовхує на теоретико-методичне розуміння соціально-економічної результативності підприємництва, що відповідає чиннику підприємливості і користі, яку приносить підприємець своєю діяльністю на ринку формуючи певний рівень добробуту населення. Вважаємо, що соціально-економічна результативність у такому разі означає результати, реалізовані підприємством і споживані суспільством, а також безпосередніми учасниками виробничо-господарського процесу. У сільському господарстві задіяний також чинник сільської території як місце безпосереднього розміщення сільськогосподарських підприємств. На локальному рівні (підприємство, сільська територія) соціально-економічна результативність характеризується показниками: рівня заробітної плати, тобто витрат на оплату праці відносно собівартості виробництва продукції; відрахувань на соціальні заходи; витратами на орендну плату за земельні частки (паї) і майнові паї, якими володіють працівники, зайняті на виробництві; обсягу вкладень підприємця в розвиток сільської території, інфраструктури тощо. Локальна соціально-економічна результативність притаманна кожному конкретному підприємству, а порівняно з іншими підприємствами трансформується у конкурентоспроможність.

Економічна модель господарювання в сільському господарстві України все більше прямує від селозберігаючої моделі до латифундійної, за якої на перше місце виходять підприємницькі результати, а соціальна складова (соціально-економічна) замикається на задоволенні нормативно встановлених, за потреби – кон’юнктурних вимог до рівня зарплати, відрахувань на соціальні заходи, орендної плати. Тому структура виробництва, видовий склад сільськогосподарських продуктів, а також розміри господарств – базові фактори соціально-економічної результативності сільськогосподарського підприємництва.

Регіональні особливості формування ефективності сільськогосподарського виробництва пов’язуються зі спеціалізацією, природно-

кліматичними умовами, які дозволяють вести господарство у певний спосіб. Наприклад, у Карпатському регіоні на відміну від степової зони, великотоварні господарства майже відсутні через ландшафтні особливості, невеликі розміри земельних ділянок тощо. Тобто відзначається специфіка набору культур у рослинництві і тварин у тваринництві, на виробництві яких засноване господарювання підприємців. Зазначене впливає на структуру зайнятості сільського населення, потреби підприємств у працівниках, а також на основи механізму мотивації праці. Склад підприємств, структура виробничої системи за напрямами господарювання формують соціально-економічну результативність.

Практичну реалізацію функції виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на регіональному рівні здійснюють сільськогосподарські підприємства та господарства населення (табл. 3.22) [9, с. 137].

Таблиця 3.22

Аналіз структури виробництва продукції сільського господарства в Україні за категоріями виробників*

Частки у загальнодержавному виробництві продукції у постійних цінах 2016 року за категоріями виробників, % до загального обсягу в Україні,%									
рік	Господарства усіх категорій			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	прод. с.-г. - всього	рослин.	тварин.	прод. с.-г. - всього	рослин.	тварин.	прод. с.-г. - всього	рослин.	тварин.
2000	100	100	100	38,4	49,3	21,0	61,6	50,7	79,0
2015	100	100	100	61,6	66,1	47,5	38,4	33,9	52,5
2016	100	100	100	63,6	68,1	47,6	36,4	31,9	52,4
2017	100	100	100	63,0	67,4	48,0	37,0	32,6	52,0
2018	100	100	100	65,2	69,5	49,5	34,8	30,5	50,5
2019	100	100	100	66,1	69,9	51,3	33,9	30,1	48,7

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42], оприлюднено в праці автора [9, с. 138]*

У цих суб'єктах ринку відбувається процес поєднання праці і капіталу, формується продуктивність. Основна частина трудомісткої продукції, виробництво якої потребує великої кількості зайнятих, зосереджена у господарствах населення. Це непідприємницького статусу суб'єкти, які першочергово зорієнтовані на виконання функції самозабезпечення.

Згідно з оцінкою структурних тенденцій (рис. 3.3), а також регіональних трендів часток виробництва валової продукції за критерієм створення трудомістких її видів кращу соціально-економічну результативність формують господарства населення [9, с. 138].

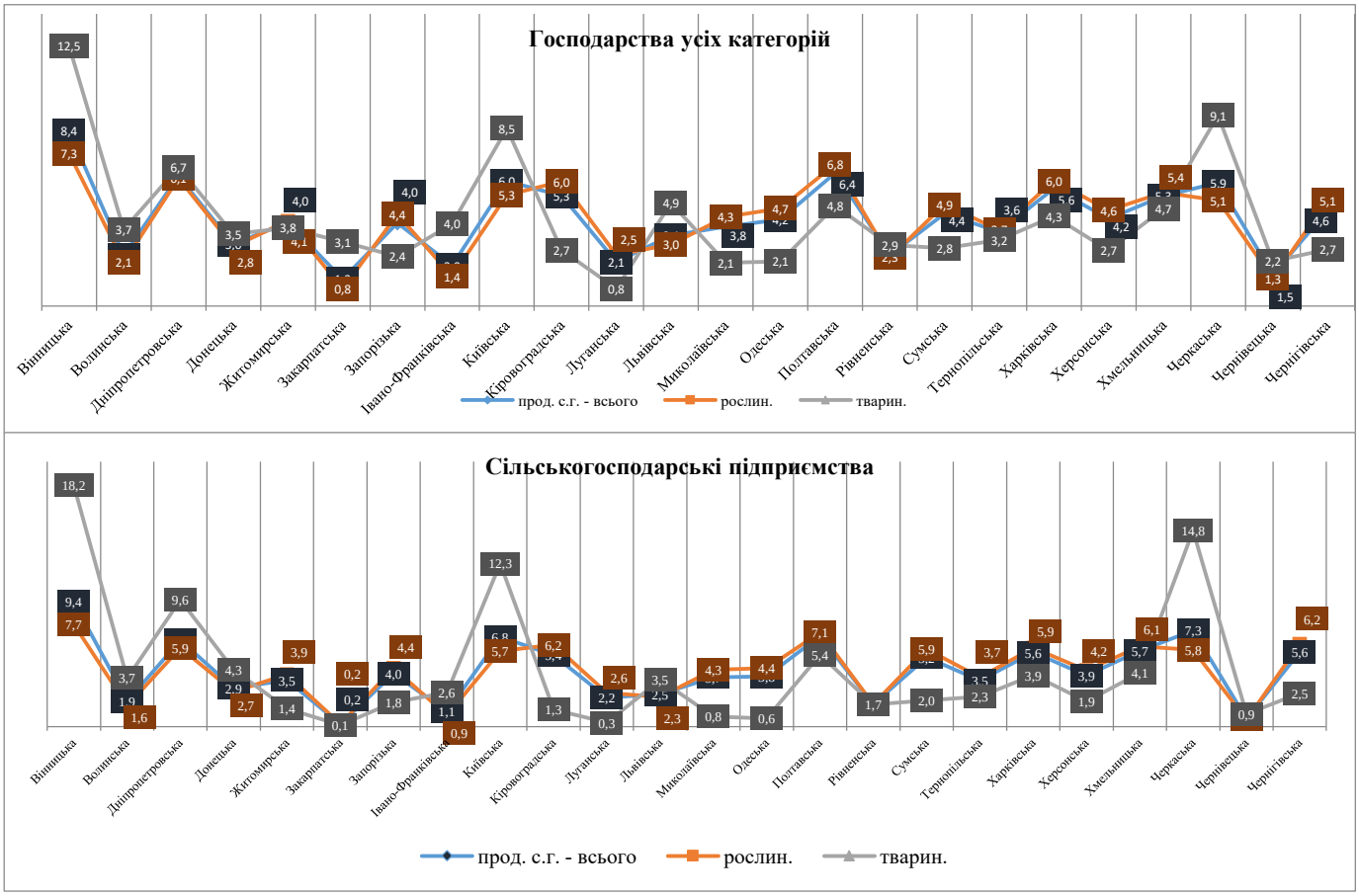

Рис. 3.3. Регіональні частки виробництва сільськогосподарської продукції в Україні, 2019 р.*

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42], оприлюднено в праці автора [9, с. 138]*

Для визначення соціально-економічної результативності сільськогосподарських підприємств висуваємо гіпотезу про те, що підприємства

зі спеціалізацією на трудомістких виробництвах культивують вищий рівень соціально-економічних витрат, тобто сплачують вищу соціальну ціну виробництва.

Першооснова досягнення соціально-економічних результатів підприємницького господарювання – ефективність господарського комплексу. Ефективність означає спроможність підприємницького механізму досягати високих виробничих, економічних, соціальних результатів. Соціальна, соціально-економічна ефективність – баланс продовольчої безпеки, умови розвитку сільських територій, справедливої оплати праці персоналу, екологічних умов тощо.

Сільськогосподарські підприємства виробляють переважно експортоорієнтоану рослинну продукцію. У результаті такої побудови господарського механізму соціальна ціна виробництва нижча від тієї, яка могла б бути понесена при функціонуванні збалансованої господарської структури. Результати розвитку сільського господарства формують місце регіону в загальнодержавній структурі в Україні (табл. 3.23), а також визначають регіональні тренди підприємств за соціально-економічними показниками.

Протягом 2016–2019 рр. найвищий (за часткою) обсяг валової продукції був вироблений суб’єктами господарювання Вінницької області, а найнижчий – Закарпатської і Луганської. Причина – яскраво виражений аспект спеціалізації, особливих природно-економічних умов господарювання. Наприклад, сільгоспвиробники Вінницької області виробили від 6 до 13% валової продукції, а Луганської і Закарпатської – не більше 2%. Тобто у кожному з регіонів здобувається відповідний рівень соціально-економічної результативності. Виробники сплачують відповідну соціальну ціну – несуть соціально-спрямовані витрати з розрахунку на земельну площу і з розрахунку на зайнятого у виробництві.

Таблиця 3.23

Розподіл регіонів за часткою у загальнодержавному виробництві продукції сільського господарства*

(у постійних цінах 2016 року за категоріями виробників, % до загального підсумку в Україні)

Частки у загальнодержавному виробництві продукції у постійних цінах 2016 року за категоріями виробників, % до загального обсягу в Україні, %									
рік	Господарства усіх категорій			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	прод. с.г. - всього	рослин.	тварин.	прод. с.г. - всього	рослин.	тварин.	прод. с.г. - всього	рослин.	тварин.
Максимальна частка (область - значення)									
2017	Вінницька 8,2	Вінницька 7,7	Вінницька 10,2	Вінницька 9,0	Вінницька 8,0	Вінницька 13,8	Вінницька 6,9	Вінницька 7,0	Вінницька 6,9
2018	Вінницька 8,4	Вінницька 7,9	Вінницька 10,4	Вінницька 9,3	Вінницька 8,4	Вінницька 14,3	Вінницька 6,7	Вінницька 6,7	Вінницька 6,9 Житомирська 6,6
2019	Вінницька 8,4	Вінницька 7,3	Вінницька 12,5	Вінницька 9,4	Вінницька 7,7	Вінницька 18,2	Вінницька 6,4	Вінницька 6,4	Вінницька 6,4 Львівська 6,4
Мінімальна частка (область - значення)									
2017	Закарпатська 1,3	Закарпатська 0,9	Луганська 0,8	Закарпатська 0,2	Закарпатська 0,2	Закарпатська 0,1	Луганська 1,5	Луганська 1,7	Луганська 1,2
2018	Закарпатська 1,3	Закарпатська 0,9	Луганська 0,9	Закарпатська 0,2	Закарпатська 0,2	Закарпатська 0,1	Луганська 1,8	Луганська 1,9	Луганська 1,5
2019	Закарпатська 1,3	Закарпатська 0,8	Луганська 0,8	Закарпатська 0,2	Закарпатська 0,2	Закарпатська 0,1	Луганська 2,0	Луганська 2,2	Луганська 1,4

***Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42], оприлюднено в праці автора [9, с. 139]*

При більшому обсягу валової продукції створюється більше робочих місць, що в умовах соціально-економічної кризи дуже важливо.

Залежно від структури виробництва формуються регіональні тренди розвитку сільськогосподарських підприємств за соціально-економічними показниками (табл. 3.24). До складу соціально-економічних показників результативності підприємницького господарювання відносимо такі: прямі витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи: орендна плата за земельні частки (паї).

Теперішні реалії розвитку економіки на селі в Україні характеризуються низкою проблемних складностей невідповідності соціального капіталу, державної політики, інфраструктури сільської економіки,на що також вказують системні дослідження багатьох вітчизняних науковців.

Таблиця 3.24

Регіональні тренди розвитку сільськогосподарських підприємств за соціально-економічними показниками в Україні за 2015 – 2019 рр.*

Показники	абсолютні показники				
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Кількість с.-г. підприємств, од	max –Одеська – 4985 min – Рівненська – 599	max –Одеська – 5107 min – Рівненська – 629	max –Одеська – 4813 min – Рівненська – 554	max –Одеська – 4784 min – Рівненська – 668	max –Одеська – 4410 min – Рівненська – 656
Кількість найманих працівників с.-г. підприємств, на 100 осіб сільського населення	max – Полтавська – 8,2 min – Закарпатська – 0,2	max – Полтавська – 8,5 min – Закарпатська – 0,2	max – Полтавська – 8,1 min – Закарпатська – 0,2	max – Кіровоградська – 7,4 min – Закарпатська – 0,2	max – Кіровоградська – 7,6 min – Закарпатська – 0,2
В середньому на 1 п-во, осіб	max – Чернігівська – 25,3 min – Закарпатська – 1,8	max – Чернігівська – 22,9 min – Закарпатська – 1,7	max – Чернігівська – 23,6 min – Закарпатська – 1,7	max – Чернігівська – 20,2 min – Закарпатська – 1,6	max – Чернігівська – 19,8 min – Закарпатська – 1,6
Частка соціально-спрямованих витрат виробництва підприємств,%					
Прямі витрати на оплату праці	max –Донецька – 7,0 % min – Волинська– 4,1 %	max – Закарпатська – 7,4 % min – Волинська– 3,6 %	max – Закарпатська – 7,4 % min – Чернігівська – 2,3 %	max – Закарпатська – 8,2 % min – Івано-Франківська – 4,0 %	max – Закарпатська – 9,7 % min – Івано-Франківська – 4,6 %
Відрахування на соціальні заходи	max –Донецька – 2,5 % min – Львівська – 1,2 %	max – Закарпатська – 1,7 % min – Волинська– 0,8 %	max – Закарпатська – 1,7 % min – Чернігівська – 0,5 %	max – Закарпатська – 1,9 % min – Івано-Франківська – 0,8 %	max – Закарпатська – 2,2 % min – Івано-Франківська – 1,0 %
Орендна плата за земельні частки (паї)	max –Луганська – 13,0 % min – Закарпатська – 2,0 %	max – Полтавська – 15,0 % min – Волинська – 4,0 %	max – Полтавська – 14,8 % min – Чернігівська – 3,7 %	max – Полтавська – 13,9 % min – Волинська – 4,0 %	max – Полтавська – 12,9 % min – Волинська – 4,5 %

**Побудовано за даними інформаційних ресурсів Державної служби статистики України: [41; 42] , оприлюднено в праці автора [9 , с. 139]*

Сформована модель сільськогосподарського підприємництва, наприклад, не здобула поширення у розвитку ринкових соціально спрямованих організацій (кооперативи). Держава, місцеві органи влади значно усунулися від суспільної діяльності, а соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств також не висока. Усунути цю проблему спроможна активна їх соціалізація з підвищенням підприємницького фінансування соціальної сфери, а також

підтримка розвитку соціального підприємництва як інноваційної форми бізнесу на селі.

Динаміка соціально-економічних показників результативності виробничо-господарської діяльності у підприємницьких структурах також має регіональні особливості. Аналітика підтверджує зв'язок між галузевою структурою, спеціалізацією і рівнем соціальної ціни, яку платить підприємство в сільському господарстві. Зокрема у Закарпатській області, яка загалом несприятлива для великотоварного, експортоорієнтованого виробництва традиційних для України культур (пшениця, соняшник, соя), соціальна ціна виробництва за індикатором «прямі витрати на оплату праці» є найвищою з-поміж інших регіонів. Це спричинено тим, що вузькоспеціалізоване нішеве виробництво регіонального типу є трудомістким.

Також відзначаємо, що певні регіони мають свою власну специфіку пріоритетів за складовими соціальної ціни, а отже й формування соціально-економічної результативності. Наприклад, підприємства Полтавської області сплачують найвищу ціну виробництва за індикатором «орендна плата за земельні частки (паї)»; господарі Закарпаття – за роботи працівників. Тобто, обсяг кадрових ресурсів, земельно-майнових активів і структура виробництва визначають його соціальну ціну, а також соціально-економічну результативність. Регіональні особливості спеціалізації підприємств таким чином впливають на соціально-економічну результативність господарювання. Отже, формується соціальна ціна – вартість, яку підприємство сплачує за соціальну складову виробництва, яка сприймається практично як соціально-економічна результативність стосовно зайнятого персоналу.

Соціальна орієнтація сільськогосподарського підприємництва формується виходячи з бажань власників, засновників. Соціальна підприємницька функція характеризує роль, спрямованість суб’єкта господарювання на виконання ним соціальної місії, реалізацію підприємницьких ініціатив на соціальних засадах. Соціальна відповідальність консолідує мотиви сільськогосподарського підприємця підвищувати добробут сільського населення, а також сприяє сталому

розвитку економіки, сільських територій. Безпосередньо розвиток соціального підприємництва забезпечує реалізацію соціальної ініціативи [15, с. 95].

Забезпечення соціалізації сільськогосподарського підприємництва як складової сталого розвитку економіки носить характер різносторонніх дій із стимулювання ефективності, енергоощадності, формування відновлюваних систем господарювання, забезпечення соціально-економічного добробуту людини. Важливим чинником, механізмом досягнення сталості вважаємо соціалізацію аграрного підприємництва – перехід від капіталістичних до соціально спрямованих основ господарювання, особливо в сільському господарстві і на селі, адже тут поєднуються природний та підприємницький фактор забезпечення життєдіяльності людини й вони взаємозалежні. Соціалізація, на нашу думку означає становлення соціально ефективного підприємництва на принципах сталості. На підтвердження цього історіографія еволюції господарської і соціальної системи доводить принципову фундаментальну залежність між підприємництвом та рівнем соціально-економічного розвитку[15, с. 95].

Достатність господарських результатів, наприклад, за критерієм доходності за усвідомленого вибору підприємця сприятиме соціальному добробуту – соціалізації сільськогосподарського підприємництва. Факт взаємозалежності рівня економічного добробуту із соціальним історично доведений, тому соціалізація підприємництва важлива для досягнення сталого розвитку перш за все. Причинна наслідковість отриманих результатів в економіці, господарській діяльності підтверджується формуванням наслідків для соціуму. Розглядаючи складову підприємницького господарювання на селі як чинника сталості, відзначаємо практичну відсутність у бізнесу інтересу фінансувати проєкти соціальної групи. Зокрема цей висновок стосується до розвитку багатьох потужних компаній – так званих агрохолдингів, які за головну мету ставлять максимізацію прибутку. Фактично економічна, господарська діяльність цих підприємств, зокрема отримувані результати – формують достатню спроможність забезпечити соціальну ефективність, покращувати

інфраструктурне забезпечення сільських територій, фінансуючи реалізацію соціальних проєктів. У цьому може полягати соціалізація сільськогосподарського підприємництва як напрям досягнення сталого розвитку сільських територій та економіки загалом [15, с. 95].

Економічний механізм господарювання все більше соціалізується, бо суспільства і держави намагаються ефективніше використовувати ресурси, світ почав дбати про соціальні ефекти господарювання понад усе. Це зокрема стосується збереження довкілля, підвищення соціального рівня і тривалості життя населення, тому економічні ресурси спрямовуються на ці цілі з більшою інтенсивністю, ніж ще кілька десятиліть тому. Уже сформувався певний структурований досвід розвитку підприємництва, яке показало свою ефективність у вирішенні суспільних проблем, що дозволяє значно делегувати повноваження держави суспільним організаціям, окремим бізнесменам, підвищуючи соціальну відповідальність і соціальну мобільність економічних ресурсів тощо [20, 33].

Загалом в Україні стійкими залишаються запити на виробництво і постачання підприємствами на агропродовольчий ринок соціально важливих продуктів. Особливо в умовах нестабільності, кризових ситуацій держава має підтримувати, а підприємці – свідомо розвивати виробництво доступних соціально значущих видів сільськогосподарської продукції та продовольства, адже сільськогосподарська діяльність має виняткове соціально-економічне значення. Посилення організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі має відбуватися в рамках реалізації пріоритетів сталого розвитку, забезпечення населення якісним, доступним продовольство за ціною.

На теперішній час господарювання на селі розглядається науковцями з різних позицій, зокрема: капіталізації економічних ресурсів; створення ефективних формувань; механізмів забезпечення отримання вищої доданої вартості тощо. Тобто першочергове значення в розробленні парадигми наукового пізнання, визначення критеріїв ефективності господарювання мають

економічні результати функціонування підприємств, а отже і розвитку підприємництва. Дослідницький нахил, практичні дії робляться на користь результатів господарської діяльності, які задовольняють інтереси переважно підприємця, а не соціуму сільської громади. Такий однобічний підхід до оцінок розвитку господарської системи за критеріями її призначення, зокрема в сільськогосподарському виробництві, не відповідає сучасним передовим моделям соціальної економіки. Для перспективного сільського розвитку потрібно стимулювати збалансування економічних і соціальних інтересів. Досягнення цього результату вимагає здійснення різних практичних заходів, а також наукового пізнання трансформаційних процесів, які відбуваються на селі.

3.4. Структурна динаміка організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва

Результати аналізу проблем підприємницької діяльності на селі, здійснені у попередніх параграфах роботи, показали, що організаційно-економічна структура сільськогосподарських підприємств кардинально змінилася з переходом від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання. Ринкова організаційно-економічна структура сільськогосподарських підприємств практично означає створення різнопланових формувань (товариства, кооперативи, приватні підприємства, фермерські господарства). Проходження цього процесу, починаючи з 90-х років минулого століття, кардинально вплинуло на економіку і соціальну складову сільського розвитку.

Зміни організаційно-економічної структури сільськогосподарських підприємств найбільш негативно вплинули на механізми вирішення соціального блоку питань сільського розвитку. Критерій безумовної максимізації прибутку нищівно вплинув на соціальний розвиток села, інфраструктуру тощо. Вважаємо, що у процесі еволюції сільськогосподарських підприємств змінилися підходи і мотивації до соціальної діяльності.

Соціально-економічна ефективність регламентується правовими нормами, але практично залежить від соціальної політики власника підприємства, засновників, які прагнуть максимізації прибутку замість соціального вкладення. Тому сільськогосподарські підприємства часто обмежують свою соціальну діяльність критеріями виконання законодавчих норм у системі сплати податків, соціальних зборів. Тобто соціально-економічна ефективність за прикладом соціального, соціально-спрямованого, соціально відповідального підприємництва – це переважно інтерес підприємця. Іноді бізнесмен більше не зацікавлений вкладати кошти у соціально-економічний розвиток сільської території. Можна навести багато як позитивних, так і негативних прикладів соціальної діяльності сільськогосподарських підприємців.

Соціальна ефективність підприємств, які ведуть господарську діяльність на сільських територіях, полягає в реалізації ними не лише бізнесової місії, а й місії розбудови інфраструктури. Безпосередньо соціально-економічну ефективність господарювання формує структура виробництва, що виникає внаслідок розміру соціально спрямованих витрат виробництва, чисельності зайнятих (робочі місця). Підприємства ж ступили на переважно капіталістичний шлях розвитку: «…у більшості підприємств звужено до мінімуму асортимент продукції і спримітизовано технологію її виробництва. На світовий ринок Україна виходить переважно із сировинним промисловим і сільськогосподарським продуктом. Найтяжчими наслідками є втрата великого тваринництва. Більшість підприємств уже ніяких ферм не мають» [5, с. 6]. Зазначений висновок цілком відображає загальну картину формування соціально-економічної результативності сільськогосподарських підприємств. Причинно-наслідковий зв'язок їхнього розвитку із соціальною ефективністю очевидний в системі «структура виробництва – кількість робочих місць – оплата праці – добробут селянина».

Сучасні тренди технологічного розвитку системи господарювання на селі призводять до залучення все меншої кількості робочих рук, тому проблеми села з погляду зайнятості населення й надалі поглиблюватимуться.

Соціальна ефективність сільськогосподарських підприємств має регіональні особливості результату, як і економічна. Тенденції соціальної ефективності характеризують показники господарювання, які належать до сфери соціально-трудових відносин: витрати на оплату праці, витрати на плату за оренду, витрати на соціальні заходи, але між економічними і соціальними показниками спостерігається зв'язок.

Серед сільськогосподарських підприємств (табл. 3.25) кооперативи займають незначну частку, а серед соціальних навпаки – переважають (табл. 3.26).

Таблиця 3.25

Аналіз структури (складу) підприємств у сільському господарстві України за 2015 – 2019 рр.*

Склад сільськогосподарських підприємств	Значення - за роками									
	2015		**2016**		**2017**		**2018**		**2019**	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
Господарські товариства	7721	17,0	8700	18,2	6967	15,3	10323	21,0	10931	22,5
Приватні підприємства	3627	8,0	3752	7,9	3215	7,1	3955	8,0	3956	8,1
Кооперативи	596	1,3	738	1,5	448	1,0	872	1,8	554	1,1
Фермерські господарства	32303	71,2	33682	70,6	34137	74,9	33164	67,4	32452	66,9
Державні підприємства	241	0,5	222	0,5	199	0,4	213	0,4	215	0,4
Підприємства інших форм	891	2,0	603	1,3	592	1,3	681	1,4	465	1,0
Усього підприємств	45379	100,0	47697	100,0	45558	100,0	49208	100,0	48504	100
Підприємств на 1000 осіб сільського населення, од.	3		3		3		3		4	4
Підприємств на 1000 осіб працездатного сільського населення, од.	8		9		8		10		10	10
Підприємств на 10 сільських населених пунктів, од.	16		16		16		17		17	17

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42], оприлюднено в публікації автора [14, с. 36]*

Кооперація відповідно до загальновизнаних принципів її сприйняття, може вважатися найбільш ефективною формою соціалізації підприємництва [10, с. 14; 13, с. 151]. Малопоширеність кооперативів на селі є відповідним соціальним діагнозом сільському розвитку [14, с. 35]. З економічної точки зору, соціалізація через механізм кооперування є найбільш раціональною оскільки дозволяє дрібним суб'єктам сільськогосподарського ринку об'єднати зусилля, знизити трансакційні витрати, посилити перемовні позиції для підвищення доданої вартості. Кооперативна форма соціалізації підприємництва найбільш доцільна як у сфері соціального, так і у сфері економічного [10, с. 14, 13, с. 151]. Спроможності, мотиви споживачів, до кооперування залежать від системи цінностей, особистісних переконань і спроможності до колективної взаємодії.

Мотивації підприємців є основним чинником. що визначає соціалізація підприємництва та її організаційно-економічних характеристик. Зазначене проявляється, передусім у способах організації виробництва і праці та залежить від зовнішнього середовища, що спонукає до соціально спрямованих дій. Тим самим формується соціальна результативність, яка означатиме соціальний ефект від дій підприємця. Збалансований вигляд за співставленням соціальної відповідальності, корисності групової соціальної взаємодії в економічних відносинах має соціалізація підприємництва через кооперацію. Кооперативна форма соціалізації підприємництва на селі забезпечить утвердження принципів становлення соціальної держави, підвищуючи рівень соціальної і економічної відповідальності селян на колективних засадах.

Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі відбувається у логічній схемі трансформації господарювання, впровадженні національної моделі розвитку територіальних громад. Процес соціалізації, утвердження – за нашими оцінками структурно поділяємо на організаційну і економічну складову. Що є підсистемами, відповідно яких формуються результати. Їх можна виміряти та оцінити в динаміці цифровими показниками. Об'єктом такої соціалізації є, зокрема підприємства різних організаційних форм і типів, які своєю діяльністю утворюють результати – соціальні, економічні, зайнятості тощо.

Аналізуючи особливості організаційно-економічної соціалізації, свої оцінки базуємо на господарських структурах різних організаційних форм, які відповідно до законодавчих установлень функціонують на селі. Тобто процеси створення і розвитку підприємств відбуваються у певному законодавчому полі, обмежені правилами. Коментуючи організаційну складову соціалізації підприємництва, базовими для оцінки беремо такі об'єкти як організаційна форма підприємства; організаційно-правова форма підприємства; форма господарювання.

Виділена в теоретичній та практичній площинах структура форм суб'єктів-підприємств на селі, в аграрному секторі зокрема, що фактично функціонують у сфері господарювання, характеризує структурну архітектоніку актуальної організаційно-економічної соціалізації. Процеси трансформації системи господарювання відбуваються в українському селі в останні десятиліття. Зокрема це організаційний перерозподіл форм підприємств. Дане явище, на нашу думку. Можна безпосередньо визначити як організаційно-економічну соціалізацію підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання.

Затребуваними стають структури, які за формою організації відповідають викликам, які стоять перед господарями в умовах нестабільної економіки, високих ризиків. Наприклад, господарські товариства (їх кількість зростає), адже цей тип організаційної структури найбільш адаптований до економіки сільської галузі за постійних трансформацій, змін, невизначеності. Вираженою є нестабільність організаційних форм із переважаючою соціальною спрямованістю господарювання – кооперативи, а також державні підприємства. На їхній основі утворюються різні типи господарських товариств, а також фермерські господарства, приватні підприємства. В організаційному контексті проявляється капіталістична модель соціалізації підприємств.

Кооперація відповідно до загальновизнаних принципів її сприйняття, може вважатися найбільш ефективною формою соціалізації підприємництва. Недостатній розвиток кооперативів на селі є відповідним соціальним діагнозом

сільському розвитку. Серед сільськогосподарських підприємств кооперативи займають незначну частку, а для прикладу серед соціальних – навпаки (табл. 3.26) кооперативна форма є пріоритетною для заснування таких підприємств (додаток Г) [12, с. 112] .

При цьому, кооперативи в даному випадку виконують подвійну соціальну функцію поряд із традиційною – задоволення соціально значущих потреб сільського населення, вони, маючи своїми членами переважно особисті селянські господарства, роблять їх діяльність економічно доцільною, підтримуючи цим самозайнятість як один з напрямів забезпечення зайнятості населення сільських територій.

Таблиця 3.26

Кооперативні форми соціального підприємництва на селі в Україні*

Кооперативне соціальне підприємництво у 2016 – 2017 рр.	
Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна»	Чернігівська обл., Ніжинський р-н
СОК «Агросвіт»	с. Крехів, Львівська обл.
СОК «Агрофрут»	с. Романів, Львівська обл.
СОК «Банилів»	с. Банилів, Чернівецька обл.
СОК «БОРТНІВ-ЕКОПРОДУКТ»	с. Бортнів, Волинська обл.
СОК «Господар-2015»	с. Хоружівка, Сумська обл.
СОК «Дари Гуцульщини»	с. Селятин, Путильський район, Чернівецька обл.
СОК «Дари Ланів»	с. Колосова, Кременецький р-н, Тернопільська обл.
СОК «Жовтневе»	с. Покровське, Токмацький р-н, Запорізька обл.
СОК «Каїр»	с. Каїри, Горностаївський район, Херсонська обл.
СОК «Київський»	м. Київ
СОК «Кринички»	с. Котів, Бережанський р-н, Тернопільська обл.
СОК «Радодар»	с. Радісне, Красилівський район, Хмельницька обл.
СОК «Шепітчанка»	с. Долішній Шепіт, Чернівецька обл.
СОК «Щедрий край»	с. Старий Почаїв, Тернопільська обл.

**Сформовано з інформації довідкового видання: [27] оприлюднено в публікації автора [12, с. 112]*

Проаналізувавши організаційні аспекти соціалізації підприємництва на селі як засвоєння підприємницької культури, цінностей та символів у процесі поширення організаційних, організаційно-правових форм, а також форм господарювання зробимо проміжний висновок про те, що в результаті

сформувалася переважно капіталістична, а не соціально-спрямована система структур.

Підтвердженням цього фактично можна вважати аналіз залученості робочої сили у виробничий процес сільськогосподарських підприємств, що нами досліджено на основі даних 2016 року, так як в подальших роках відбулася відміна статистичної звітності на макрорівні формування статистичних спостережень (табл. 3.27; додаток Д).

Таблиця 3.27

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем продуктивності праці в сільському господарстві у 2016 році

Групи за вартістю продукції сільського господарства в розрахун-ку на 1 працівника	Кількість підприємств в групі	В середньому по групі						Частка групи у всій продукції сільськ-кого господарства, %	К-т кореляції між продукцією сільськ-кого господарства на 1 працівника та соціальними витратами
		Продукція сільського господарства на, в середньому на 1 працівника, тис. грн	Частка продукції рослинництва, %	Середньорічні витрати на оплату праці 1 працівника, тис. грн	Середньорічні відрахування на соціальні заходи на 1 працівника, тис. грн	Середньорічна кількість працівників, осіб	Продукція сільського господарства на 1 га с.-га угідь, тис. грн		
0-49,9	237	16,8	26,0	44,6	10,0	48,8	1,9	2,90	-0,08
49,9-99,9	250	78,6	48,2	19,0	4,4	39,4	5,3	3,05	0,10
99,9-499,9	2439	317,1	75,2	31,1	6,9	62,6	12,5	29,8	0,18
499,9-999,9	2551	710,2	85,3	37,7	8,3	52,6	16,2	31,2	0,003
999,9-4999,9	2534	1590,4	83,9	41,6	9,3	33,2	19,6	31,0	0,035
5000-	173	8346,9	90,9	31,8	7,0	5,5	21,9	2,1	-0,028
Всього	8184	728,2	82,9	35,7	7,9	48,1	16,6	100	-0,001

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4]*

Аналіз економічної соціалізації підприємництва є багатовекторним. Один із них – галузева структура виробництва – за валовою продукцією. У цьому аспекті аналізу опосередковано визначається характер зайнятості населення, тобто обсяги трудозатрат. Сільськогосподарські підприємства представлені як традиційно селозберігаючі для України [16, с. 81]. Часто на селі немає інших підприємств, окрім сільськогосподарських, і лише в них фактично можуть бути робочі місця.

Економічну, або точніше кажучи виробничо-господарську складову соціалізації проаналізуємо за такими напрямами як галузева структура виробництва продукції за категоріями виробників (табл. 3.28); частки видів сільськогосподарської продукції у виробництві; продуктивність і соціальна результативність господарювання.

Відповідним чином галузева структура виробництва і структура валової продукції є опосередкованими індикаторами соціалізації підприємництва через обсяги зайнятості населення.

У нинішніх умовах виробництво валової продукції за оцінюваний період 2015 – 2019 рр. зростає, але структурно переважає рослинництво. Більшість підприємств переважно орієнтуються на вирощування високомаржинальних експортних культур, відмовляються від тваринництва. Це означає ще більшу асоціалізацію сільськогосподарського підприємництва щодо створення додаткових робочих місць. Зазначене конкретизовано за категоріями господарств і має таку специфіку: сільськогосподарські підприємства досягли близько 80% рослинництва у структурі валової продукції і 20% - тваринництва; фермерські господарства – 94% рослинництва і 6-7% тваринництва; господарства населення – відповідно 66 і 34%.

Видно прямий зв'язок між обсягом виробництва, структурою валової продукції і потенційною, фактичною трудозатратністю.

Таблиця 3.28

Галузева структура виробництва продукції сільського господарства в Україні за 2015 – 2019 рр.*

Показники	роки					Загальна тенденція по-роках – тренд за 2015 – 2019 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Виробництво валової продукції у постійних цінах 2016 року, млн грн						
Господарства усіх категорій	596832,8	634433,1	620475,6	671294,0	680982,4	103,4
Сільськогосподарські п-ва	367738,8	403244,7	391015,8	437998,6	449806,3	105,2
у т.ч. ферм. господарства	55009,4	64306,1	63277,2	73181,7	79053,0	109,5
Господарства населення	229094,0	231188,4	229459,8	233295,4	231176,1	100,2
Структурно за галузями у постійних цінах 2016 року, млн грн						
Господарства усіх категорій						
Прод. рослинництва, млн. грн	453016,9	494461,9	480157,0	529347,5	538705,6	104,4
% до продукції с.-г.	75,9	77,9	77,4	78,9	79,1	х
Прод. тваринництва, млн. грн	143815,9	139971,2	140318,6	141946,5	142276,8	99,7
% до продукції с.-г.	24,1	22,1	22,6	21,1	20,9	х
Сільськогосподарські підприємства						
Прод. рослинництва, млн. грн	299369,3	336588,1	323724,5	367688,1	376789,7	105,9
% до продукції с.-г.	81,4	83,5	82,8	83,9	83,8	х
Прод. тваринництва, млн. грн	68369,5	66656,6	67291,3	70310,5	73016,6	101,7
% до продукції с.-г.	18,6	16,5	17,2	16,1	16,2	х
Фермерські господарства (у. т.ч.)						
Прод. рослинництва, млн. грн	52312,9	61528,1	60491,7	70214,1	75809,2	109,7
% до продукції с.-г.	95,1	95,7	95,6	95,9	95,9	х
Прод. тваринництва, млн. грн	2696,5	2778,0	2785,5	2967,6	3243,8	104,7
% до продукції с.-г.	4,9	4,3	4,4	4,1	4,1	х
Господарства населення						
Прод. рослинництва, млн. грн	153647,6	157873,8	156432,5	161659,4	161915,9	101,3
% до продукції с.-г.	67,1	68,3	68,2	69,3	70,0	х
Прод. тваринництва, млн. грн	75446,4	73314,6	73027,3	71636,0	69260,2	97,9
% до продукції с.-г.	32,9	31,7	31,8	30,7	30,0	х

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4]; оприлюднено в публікації автора [12, с. 113]*

Суб’єкти господарювання реалізують стратегії економії на робочій силі, такий тренд організаційного розвитку зберігається, що підтверджено «продуктовим» аналізом структури виробництва (табл. 3.29).

Таблиця 3.29

Аналіз тенденції виробництва продукції сільського господарства в Україні (у постійних цінах 2016 року), %*

	Частка у всій продукції сільського господарства						Частка у продукції рослинництва/тваринництва					
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Культури зернові та зернобобові	27,1	32,4	33,4	32,0	33,6	35,2	38,5	42,7	42,8	41,4	42,6	44,5
Культури технічні	21,0	25,0	27,1	26,9	28,4	28,6	29,8	32,9	34,8	34,8	36,0	36,2
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	14,5	13,0	12,6	12,9	12,1	11,4	20,5	17,1	16,1	16,6	15,3	14,4
Культури плодові та ягідні, виноград	1,5	1,4	1,2	1,3	1,4	2,1	2,2	1,8	1,6	1,7	1,8	2,7
Культури кормові	4,2	3,0	2,8	2,7	2,6	1,3	5,9	4,0	3,6	3,5	3,2	1,6
Інша продукція рослинництва	2,2	1,1	0,8	1,5	0,8	0,5	3,1	1,5	1,0	2,0	1,0	0,6
Сільгосп. тварини (вирощування)	13,8	11,8	11,1	11,2	10,8	10,9	47,0	48,8	50,2	49,7	51,1	52,1
Молоко	10,7	7,9	7,3	7,4	6,7	6,3	36,4	32,9	33,1	32,7	31,6	30,2
Яйця	4,2	3,3	2,8	2,9	2,8	2,8	14,4	13,6	12,5	12,8	13,2	13,6
Вовна	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інша продукція тваринництва	0,7	1,1	0,9	1,1	0,9	0,9	2,3	4,7	4,1	4,7	4,1	4,0

**Розраховані за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42], оприлюднено в публікації автора [12, с. 114]*

Соціальна ефективність підприємств, які ведуть господарську діяльність на сільських територіях полягає у реалізації ними не лише бізнесової місії, а й місії розбудови інфраструктури. Безпосередньо соціально-економічну ефективність господарювання формує структура виробництва, за наслідком – це розмір соціально спрямованих витрат виробництва, чисельність зайнятих (робочі місця).

Причинно-наслідковий зв'язок їхнього розвитку із соціальною ефективністю очевидний у системі «структура виробництва – кількість робочих місць – оплата праці – добробут селянина».

У сільському господарстві представлені різні організаційні форми підприємств, проте у виробництві пріоритетними є високомаржинальні види продукції у рослинництві і практично відмова від тваринництва, що знижує чисельність зайнятих і таким чином необхідно вести мову про асоціалізацію підприємницьких виробничих систем в аспекті зайнятості.

Тобто максимально прибуткоорієнтована структура виробництва за складом вирощуваних сільськогосподарських культур і видів продукції тваринництва є благом для підприємств і негативом для селян щодо зайнятості (табл. 3.30).

Таблиця 3.30

Продуктова структура виробництва та зайнятість у сільському господарстві України, (у постійних цінах 2016 року)*

Види	Сільськогосподарська продукція											
	Всього - мільйонів гривень*						Частка у «всього», %					
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2000	2015	2016	2017	2018	2019
Культури зернові та зернобобові	126803,3	193390,3	211762,4	198633,1	225618,7	239728,2	27,1	32,4	33,4	32,0	33,6	35,2
Культури технічні	98164,6	149263,1	172100,4	167109,5	190580,1	194847,6	21,0	25,0	27,1	26,9	28,4	28,6
Картопля, культури овочеві та баштанні	67679,7	77346,2	79821,3	79901,1	80896,6	77753,1	14,5	13,0	12,6	12,9	12,1	11,4
Культури плодові та ягідні, виноград	7201,3	8353,5	7793,8	8058,8	9677,3	14564,1	1,5	1,4	1,2	1,3	1,4	2,1
Культури кормові	19572,9	17899,7	17935,5	16984,9	17144,5	8618,2	4,2	3,0	2,8	2,7	2,6	1,3
Інша продукція рослинництва	10224,5	6764,0	5048,5	9469,5	5430,3	3194,4	2,2	1,1	0,8	1,5	0,8	0,5
Сільськогосподарські тварини (вирощування)	64717,5	70153,8	70294,1	69802,1	72593,6	74165,4	13,8	11,8	11,1	11,2	10,8	10,9
Молоко	50104,2	47320,7	46279,7	45816,9	44813,7	42978,0	10,7	7,9	7,3	7,4	6,7	6,3
Яйця	19797,5	19498,0	17548,2	18022,0	18729,2	19362,7	4,2	3,3	2,8	2,9	2,8	2,8
Вовна	103,0	55,0	50,3	47,9	46,8	42,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інша прод.	3106,2	6788,4	5798,9	6629,7	5763,2	5728,1	0,7	1,1	0,9	1,1	0,9	0,9

Зайнятість в галузі «Сільське, лісове та рибне господарство»						
Показники	роки					
	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Зайняте населення, (% до підсумку по економіці)	17,5	17,5	17,6	17,7	18,0	18,2
Наймані працівники, (% до підсумку по економіці)	9,0	9,6	10,0	9,5	9,1	8,7

**Розраховані за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42]; оприлюднено в публікації автора [12, с. 114]*

Безпосередньо оцінка динаміки соціально спрямованих витрат у виробничій системі сільськогосподарських підприємств, тобто витрат на оплату праці (рис. 3.4) і відрахувань на соціальні заходи (рис. 3.5) показує неоднозначну або ж різноспрямовану тенденцію [19, с. 84].

Щодо аналізу витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи, то вони зростають в динаміці, починаючи з 2017 р., це пов'язано з підняттям мінімальної заробітної плати. Заробітна плата в тваринництві вища ніж в рослинництві, що зумовлено галузевою приналежністю, в загальному оплата праці в сільському господарстві, вища ніж в галузі рослинництва.

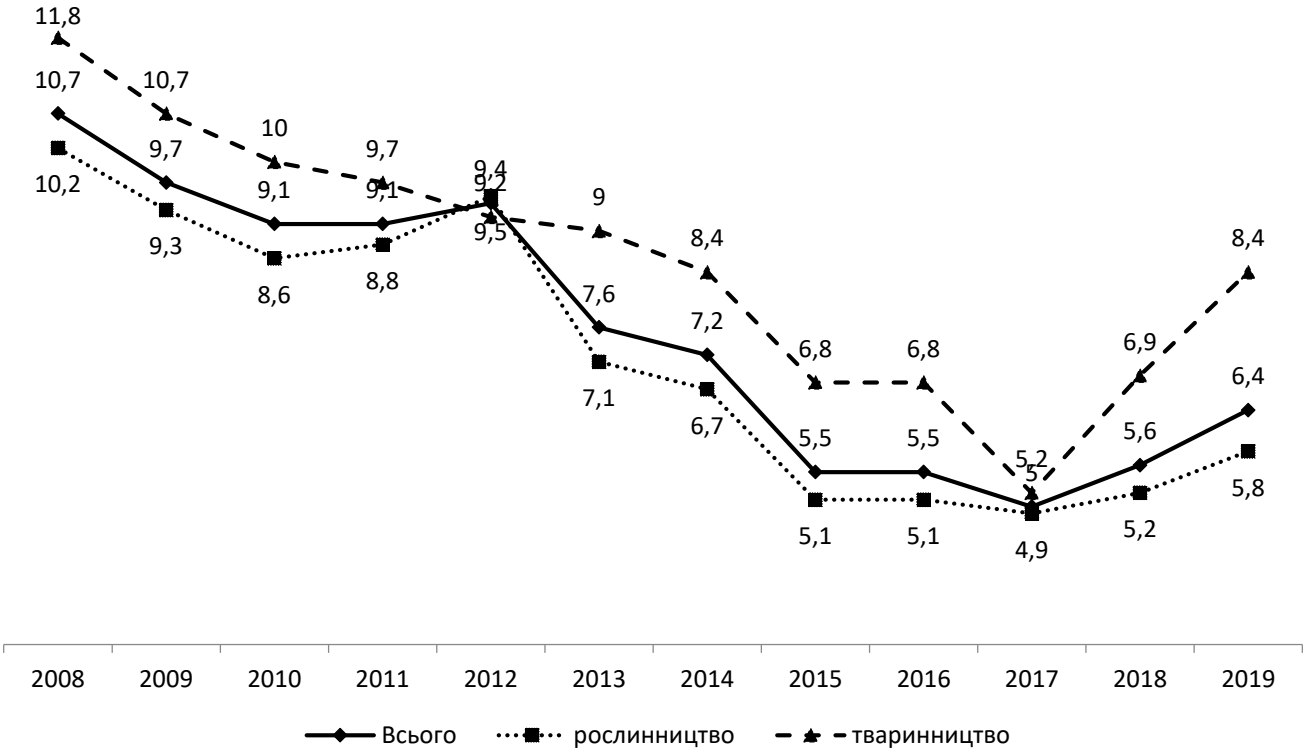

Рис. 3.4. Динаміка частки оплати праці у витратах виробництва сільськогосподарських підприємств України, %*

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42], оприлюднено в праці автора [25, с. 50]*

Соціалізація підприємництва та її організаційно-економічні характеристики залежить від мотивацій підприємця. Наприклад, у способах організації виробництва і праці, а також від зовнішнього середовища, яке спонукає або навпаки – дестимулює здійснювати соціально спрямовані дії. У

сучасній практиці вітчизняного сільськогосподарського виробництва виокремилися наступні типи підприємств за структурною моделлю зайнятості:

1) підприємства із застарілою технікою і технологіями – в них частково зберігся кількісний потенціал зайнятих;

2) підприємства інноваційно-технологічні – потребують меншої чисельності працівників, але з високою кваліфікацією.

Проте в першому разі – діяльність непривабливa, а заробітна плата у працівників невисока. Тут також спостерігаються різнопланові характеристики соціально-економічної результативності підприємницького господарювання – з одного боку, підприємства з відносно великою чисельністю найманих працівників і невисокою зарплатою, а з іншого – меншою чисельністю зайнятих із значно вищою оплатою праці. При цьому, наприклад, площа землі в користуванні може бути рівнозначною, але структура виробництва, спеціалізація різні.

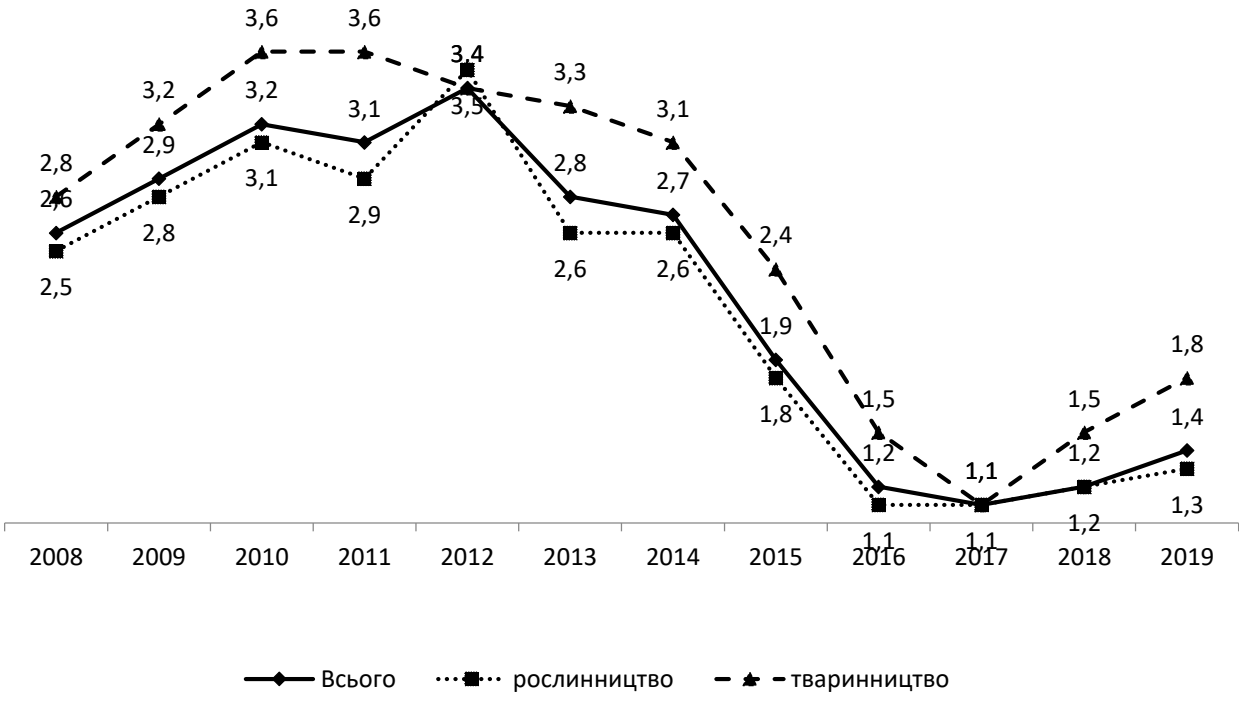

Рис. 3.5. Динаміка частки відрахувань на соціальні заходи у витратах виробництва сільськогосподарських підприємств України, %*

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42], оприлюднено в праці автора [25, с. 50]*

Формування соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві залежить від забезпечення робочих місць для найманих працівників (табл. 3.31), галузевої структури виробництва і продуктивності праці [19, с. 83].

Сьогодні ситуація із забезпеченням зайнятості населення в сільськогосподарському підприємництві, зокрема соціально відповідальна діяльність зі створення додаткових робочих місць перебуває у прямій залежності від кон'юнктури агропродовольчого ринку. Фактично спостерігаємо деяке устабільнення чисельності зайнятих у сільському господарстві [25]. Відповідно можемо зазначити, що сільськогосподарські підприємці – наймачі персоналу, задовольняють свої кон'юнктурні позиції на ринку наявним рівнем соціальної відповідальності відносно створення умов для зайнятості населення [25, с. 50].

Таблиця 3.31

Динаміка чисельності найманих працівників за основними видами економічної діяльності в Україні*

	Кількість найманих працівників, тис. осіб				
	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	6078,0	5778,1	5713,9	5714,6	5808,6
Сільське, лісове та рибне господарство	569,4	583,4	558,1	545,7	523,7
Промисловість	2241,4	2168,4	2142,6	2101,4	2008,4
Будівництво	239,2	241,7	251,9	268,0	272,5
	%до загального підсумку				
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	9,6	10,0	9,5	9,1	8,7
Промисловість	37,8	37,1	36,7	35,0	33,4
Будівництво	4,0	4,1	4,3	4,5	4,5

**Взято галузі «створювальної» діяльності. Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42], оприлюднено в праці автора [25, с. 51]*

Виробничий аспект соціальної відповідальності можна також розглядати через оцінку вектора диверсифікації. Вітчизняні вчені, зокрема В. Ткачук [46] зазначає, що «диверсифікація діяльності розширює потенційні ресурсні можливості аграрних підприємств вирішувати соціальні проблеми: безробіття – за рахунок створення додаткових робочих місць; бідності населення – підвищуючи його доходи; низького рівня життя – підвищення соціально-

побутових умов, створення та утримання закладів соціальної інфраструктури, благоустроєм прилеглих до підприємств територій, а також завдяки активній участі в суспільному житті та фінансуванню державних і місцевих соціальних програм» [46]. Додамо, що диверсифікація, поліпшення структури виробництва підвищує соціальну відповідальність, яка несе позитивні іміджеві посилення здатності забезпечити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Аспекти диверсифікації у формуванні соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств в Україні мають різнонаправлене значення. Потрібно наголосити на обернено-негативному впливі цього процесу за сучасним станом соціальної відповідальності, адже підприємства оптимізують виробництво для максимальної його капіталізації. Стрімке поширення отримали найбільш ліквідні, високомаржинальні культури, а у тваринництві – продукти з швидким оборотом капіталу, що характеризує здобутки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств у вимірі продуктивності праці.

На наше переконання – диверсифікація виробництва в сільськогосподарських підприємствах є тим механізмом, який здатен забезпечити додаткові робочі місця або ж сприяє їх скороченню. Зокрема структура валової продукції (табл. 3.32) підтверджує тезу про те, що сьогодні виробники прагнуть максимізувати доходи через розвиток менш трудомістких галузей, а значить зменшити число зайнятих у господарстві [25, с. 51].

На основі проведеного аналізу економічних показників характеристики соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві, пропонуємо розширити методичну базу таких досліджень за рахунок концепції вигід і витрат [1]. Ця концепція використовується у сфері проєктного аналізу, оцінки ефективності регуляторних актів, але може бути застосована для визначення соціальної відповідальності підприємств.

Таблиця 3.32

Групування регіонів (областей) України за часткою сільськогосподарських підприємств у виробництві сільськогосподарської продукції виробництва продукції за галузями, (у постійних цінах 2016 року)

Рік	Продукція сільського господарства		Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	Кількість областей з часткою с.-га підприємств понад 50%, од	їх сумарна частка у по с.-га підприємствам, %	Кількість областей з часткою с.-га підприємств понад 50%, од	їх сумарна частка у по с.-га підприємствам, %	Кількість областей з часткою с.-га підприємств понад 50%, од	їх сумарна частка у по с.-га підприємствам, %
2017	18	91,4	19,0	94,6	6,0	63,3
2018	19	93,5	21,0	98,0	6,0	63,8
2019	19	93,9	21,0	98,4	7,0	68,3

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42] , оприлюднено в праці автора [25, с. 51]*

Пріоритетність застосування концепції вигід і витрат базуємо на тому, що, здійснюючи соціальні витрати у виробництві, сільськогосподарські підприємці здобувають економічну вигоду, отримуючи доходи від продажу продукції; підвищуючи соціальні витрати, підсилюють мотивацію персоналу до праці і тим самим сприяють гарантії взаємної вигоди; отримують додаткові можливості для виконання селозберігаючої місії.

Соціально-економічні засади розвитку підприємництва на селі потрібно розглядати у фокусі особливостей сільського розвитку, який в аграрному виробництві тісно пов'язаний з чинником природного начала. Сільськогосподарські підприємства, а якщо дивитися ширше сільськогосподарські товаровиробники, залучені як до безпосередньо господарської діяльності в аграрному виробництві, так і до процесів соціально-економічного забезпечення розвитку сільських територій. Тобто виконують дуже важливу соціально-економічну роль як сектор зайнятості, створення додаткового продукту, здійснюючи функції охорони і збереження сільського навколишнього середовища тощо. Цим самим вони вбудовані в соціально-

економічну модель життя і господарювання на селі як продуктивна сила, соціальні агенти, носії соціальної функції [18 ,с. 15].

Безпосередній соціальний ефект полягає у спроможності виробництва задовольняти інтереси споживачів соціально значимими, якісними продуктами за доступними цінами. За цим розуміння виділяємо різні рівні соціальної відповідальності [17, с. 30] (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Рівні соціальної відповідальності та показники її оцінки по сільськогосподарських підприємствах*

**Запропоновано автором і оприлюднено в публікації [17]*

Розроблення методичних засад оцінювання соціальної відповідальності у виробничій системі сільськогосподарських підприємств є не простим завданням, але вирішувати його потрібно. Вважаємо, що соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств у виробничій системі – це база формування культури поведінки підприємців і працівників, яка трансформується у мотивацію праці, є виявом функціональних засад соціального підприємництва, способом

формування соціального капіталу та передбачає отримання соціального ефекту від діяльності.

Указані рівні соціальної відповідальності розглядаємо в якості відправних точок щодо науково-методичного забезпечення досягнення мети з поглиблення теоретичних положень сутності соціальної відповідальності та пропонування методичних засад її формування за результатами діяльності сільськогосподарських підприємств. Зосереджуємо увагу на виробничій системі, тобто на господарському рівні соціальної відповідальності, на таких складових її формування як:

1) витрати і собівартість виробленої продукції – містить інформацію про складові вартісної оцінки соціально-спрямованих складових економічної результативності господарювання;

2) галузева структура виробництва – методично надасть можливість проаналізувати характер господарювання за наявності більш і менш трудомістких видів сільськогосподарської продукції, згідно з чим формується обсяг зайнятих на виробництві працівників;

3) організація виробництва і праці – сукупність оцінок з питання порядку організації виробничо-трудових відносин на підприємстві для забезпечення виконання ним господарської функції. Аналізується мотиваційна складова внутрішньогосподарських відносин, персонал підприємства.

На господарському рівні соціальної відповідальності згадану доцільність необхідно розцінювати і враховувати на основі забезпечення раціональності структуризації соціально спрямованих витрат, віднесених на собівартість. Витрати є економічним маркером соціальної відповідальності підприємця у виробничій системі, адже їх формування – це внутрішньогосподарський механізм мотивації зайнятих працівників. Соціально спрямовані витрати за вартістю характеризують стан виробничої соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. Така думка витікає з аналізу методичних основ дослідження економіки сільськогосподарського комплексу. Поряд з цим для визначення перспективи аналітичної обґрунтованості удосконалення методичних положень, наведемо деякі статистичні дані щодо сучасної фактичної

динаміки соціально-спрямованих витрат у розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в Україні (табл. 3.33).

Таблиця 3.33

Соціально-спрямовані витрати виробництва у сільськогосподарських підприємствах України*

	Прямі витрати на оплату праці						Відрахування на соціальні заходи					
	абсолютне значення, млн грн			% у структурі витрат			абсолютне значення, млн грн			% у структурі витрат		
	Всього	рослинництво	тваринництво	Всього	рослинництво	тваринництво	Всього	рослинництво	тваринництво	Всього	рослинництво	тваринництво
2010	6806,8	4318,1	2488,7	9,1	8,6	10,0	2434,5	1548,8	885,7	3,2	3,1	3,6
2015	11481,2	7963,1	3518,1	5,5	5,1	6,8	4008,4	2772,0	1236,4	1,9	1,8	2,4
2016	14036,5	9972,4	4064,1	5,5	5,1	6,8	3120,6	2234,7	885,9	1,2	1,1	1,5
2017	18483,8	13246,7	5237,1	5,0	4,9	5,2	3993,7	2848,0	1145,7	1,1	1,1	1,1
2018	22119,4	15874,1	6245,3	5,6	5,2	6,9	4824,3	3483,7	1340,6	1,2	1,2	1,5
2019	25288,8	17819,4	7409,4	6,4	5,8	8,4	5538,3	3931,6	1606,7	1,4	1,3	1,8

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4; 41; 42], оприлюднено в праці автора [17, с. 31]*

Показаний характер зміни соціально спрямованих витрат у структурі собівартості демонструє нисхідну динаміку. Це тренд сучасного аграрного бізнесу, зорієнтованого на максимальну капіталізацію.

Структура собівартості продукції сільського господарства підтверджує тезу про те, що виробники здійснюють соціальні витрати за залишковим принципом – переважно в межах нормативу мінімального розміру заробітної плати, відрахувань на соціальні заходи, орендної плати. Причина в тому, що сільськогосподарські підприємці мають змогу задовольняти потреби у робочій силі. Лише у останні кілька років з причини масового виїзду кращих працівників за кордон, сільські підприємці дещо змінили соціальну політику, стали витрачати більше на персонал – заробітна плата зросла. Зі зменшенням

чисельності працездатних кваліфікованих працівників загострилася проблема ефективності функціонування виробництва, тому підприємці змушені підвищувати заробітні плати найманим працівникам. Сільське господарство залишається непривабливою для зайнятості сферою, молодь на бажає здобувати робітничі спеціальності аграрного профілю [17, с. 31].

Комфортне внутрішнє середовище сільгосппідприємства, ефективна мотивація до праці, сформована оплатою, витратами на соціальні заходи – це маркер соціальної відповідальності, економічних її параметрів. Сільськогосподарське виробництво формує соціальну відповідальність забезпеченням зайнятості селян, оплатою праці, вкладеннями у розвиток сільських території (освітня, торгівельна, транспортна інфраструктура). Структура вирощуваних культур, склад тваринницьких галузей створює передумови для відповідної чисельності зайнятих на виробництві, обумовлює рівень соціальних виробничих витрат – це також маркери соціальної відповідальності, соціалізації підприємництва [18, с. 15].

Соціально відповідальний підприємець зацікавлений у формуванні соціально ефективних, стимулюючих внутрігосподарських відносин на підприємстві, а також у розбудові сільської території.

Продовжуючи розгляд оцінки ролі категорії витрат у формуванні заявлених для розробки методичних положень, структурно охарактеризуємо їхній вплив на мотивацію до праці – головний результат реалізації засад соціальної відповідальності (табл. 3.34).

Соціально спрямовані витрати підпадають під нормативно-правову формалізацію – мінімальний їх розмір регламентується в законодавчих актах про рівень мінімальної заробітної плати, прожитковий мінімум, соціальне страхування і навіть орендну плату за землю. Логічним кроком є виділення соціально спрямованих витрат як чинника, що регламентує кадрову або ж соціально-трудову відповідальність.

Таблиця 3.34

Соціально спрямовані витрати в структурі собівартості сільськогосподарської продукції*

Вид витрат	Відношення до соціальної відповідальності	Характерність для організаційних форм підприємств
Витрати на оплату праці Відрахування на соціальні заходи	Мотивація до праці – зайнятості найманих працівників	Усі форми підприємств, які використовують найману робочу силу
Орендна плата за земельні частки (паї) та майнові паї	Мотивація праці – зайнятості найманих працівників, які є власниками землі і майна, що здане в оренду	Усі форми підприємств, які використовують найману робочу силу, особливо кооперативи

**Побудовано автором на основі власних досліджень і узагальнень, оприлюднено в праці [17, с. 31]*

Урахування характеру, розміру і динаміки витрат забезпечує методичну спроможність щодо оцінки якостей соціальної відповідальності у виробничій системі.

Практика соціальної відповідальності імплементована через механізми організації виробництва і праці, формування його галузевої структури, здійснення соціальних витрат (рис. 3.7) – усе це означає розширення кола складових, які враховуємо при розробці заявлених у меті статті методичних положень [17, с. 32; 18, с. 15].

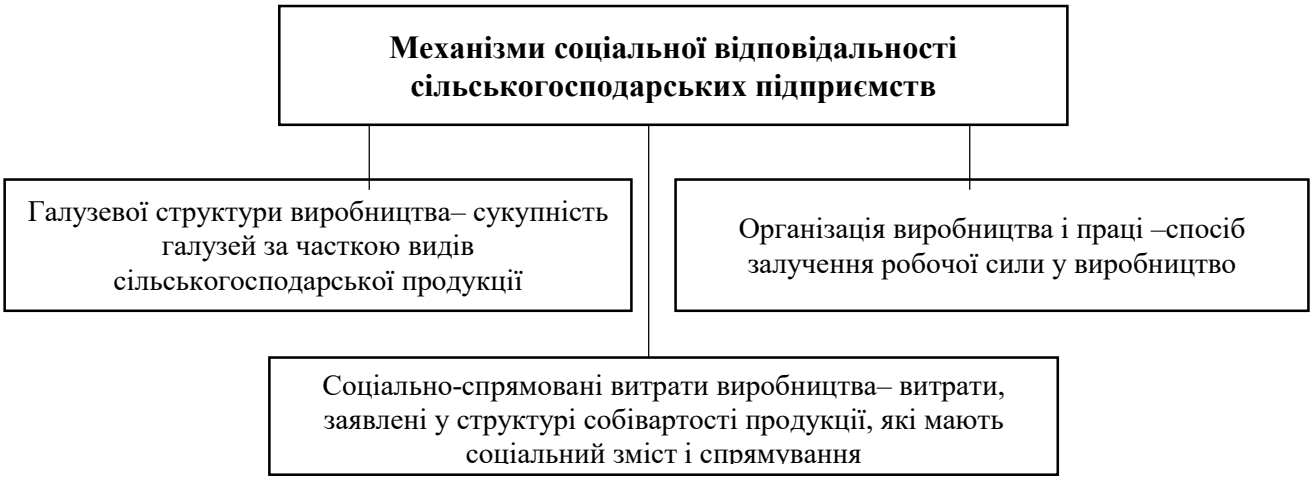

Рис. 3.7. Механізми імплементації соціальної відповідальності у виробничій системі сільськогосподарських підприємств*

**Побудовано автором, оприлюднено в праці [17, с. 32].*

Загалом соціальна відповідальність виробничого спрямування означає ставлення сільськогосподарського підприємця до проблематики створення робочих місць, витрат на робочу силу, формування для цього необхідної галузевої структури виробництва тощо.

Галузева структура виробництва – сукупність галузей – за часткою видів сільськогосподарської продукції, які залежно від критерію трудомісткості визначають можливості для створення робочих місць, а значить розширення сфери зайнятості населення.

Організація виробництва і праці – спосіб залучення робочої сили у виробництво, визначення порядку її використання, формуючи внаслідок соціально-трудових відносин мотивацію до праці.

Соціально-спрямовані витрати – витрати, заявлені у структурі собівартості продукції, які мають соціальний зміст і спрямування.

Вважаємо, що включення до пропонованих методичних засад оцінювання соціальної відповідальності, зазначених на рис. 3.7 механізмів дозволяє створити підстави для отримання глибокого теоретико-методичного знання. Тому, що по цих трьох складових формуємо методичні засади оцінки соціальної відповідальності у виробничій системі сільськогосподарських підприємств (табл. 3.35) [17, с. 32; 18, с. 15].

Методичний аналіз соціальної складової у виробничій системі функціонування сільськогосподарських підприємств дозволить сформувати висновки про те, яким чином реалізується соціальна відповідальність у будові господарського механізму організаційних структур. Також це питання можна розглядати у розрізі організаційно-правових структур – за формою господарювання. Пропоновані методичні положення відповідають критеріям, які характеризують ставлення підприємців до робочої сили, умов її використання, стимулювання зайнятості на виробництві.

Для якісного поглиблення методичних засад оцінки соціальної відповідальності у виробничій системі сільськогосподарських підприємств структуровано необхідні для аналізу показники щодо формування соціального

ефекту у процесі організації господарювання. Відповідна методична структуризація показників за складовими або механізмами імплементації соціальної відповідальності розширює горизонти для удосконалення підходів до її оцінювання.

Таблиця 3.35

Методичні складові оцінки соціальної відповідальності у виробничій системі сільськогосподарських підприємств*

Складові – механізми імплементації		
Галузева структура виробництва	Організація виробництва і праці	Соціально-спрямовані витрати
Методичні засади (аспекти) оцінки		
Сукупність галузей і виробництв за часткою у валовій продукції	Склад і чисельність зайнятих на виробництві	Витрати на оплату праці Відрахування на соціальні заходи Плата за оренду: земельних часток (паїв); майнових паїв

**Побудовано автором, оприлюднено в праці [17, с. 32]*

Серед основних макрогосподарських галузей сільськогосподарських підприємств виділяються рослинництво, тваринництво, а також категорія інших видів діяльності; мезогосподарських – зернове господарство, технічні культури, олійні, садівництво і виноградарство, свинарство, молочне і м’ясне скотарство, козівництво тощо; мікрогосподарських – окремі культури (пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, цукрові буряки та ін.).

Також вважаємо, що галузева структура виробництва – це види сфер господарської діяльності, у яких здійснюються виробничі відносини для створення продукту, який постачається на ринок із метою отримання прибутку. Відповідно галузева структура характеризує спеціалізацію господарської діяльності, що дає підстави для визначення соціальної відповідальності у виробничій системі підприємства (рис. 3.8) [17, с. 32; 18, с. 15].

Застосовуючи структурно-галузевий підхід методично можна оцінювати залежності між структурою виробництва і соціальною відповідальністю – через сукупність соціально спрямованих витрат.

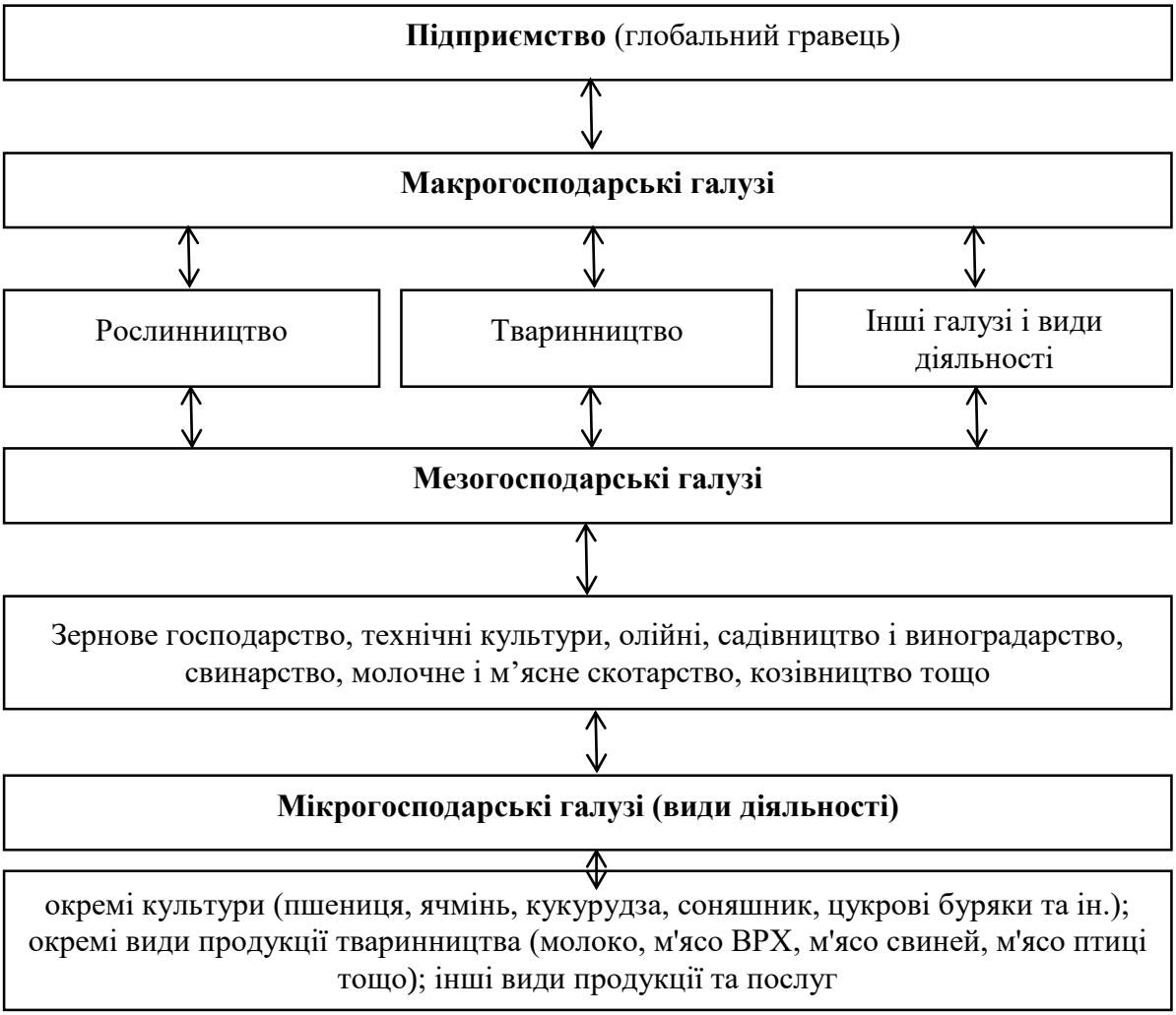

Рис. 3.8. Методична структуризація підсистем господарювання сільськогосподарських підприємств*

**Запропонована автором, оприлюднена в праці [17, с. 33]*

Пропозиція такого врахування необхідна при аналізі виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств для оцінки формування економічної бази соціальної відповідальності. Адже підприємство, організовуючи виробничо-господарську діяльність через розвиток пріоритетних для ринку галузей і виробництв, на певний період часу утверджує склад зайнятих, здійснює виробничі соціального спрямування витрати. Підтверджуючим фактом обґрунтованості заявлених удосконалень методичних положень є те, що підсистеми господарювання сільськогосподарських підприємств потребують відповідної структури і праці. У цій сфері закладені аспекти соціальної

відповідальності підприємства (рис. 3.9), емпірично оцінюваної за часткою витрат у собівартості виробленої продукції [17, с. 33].

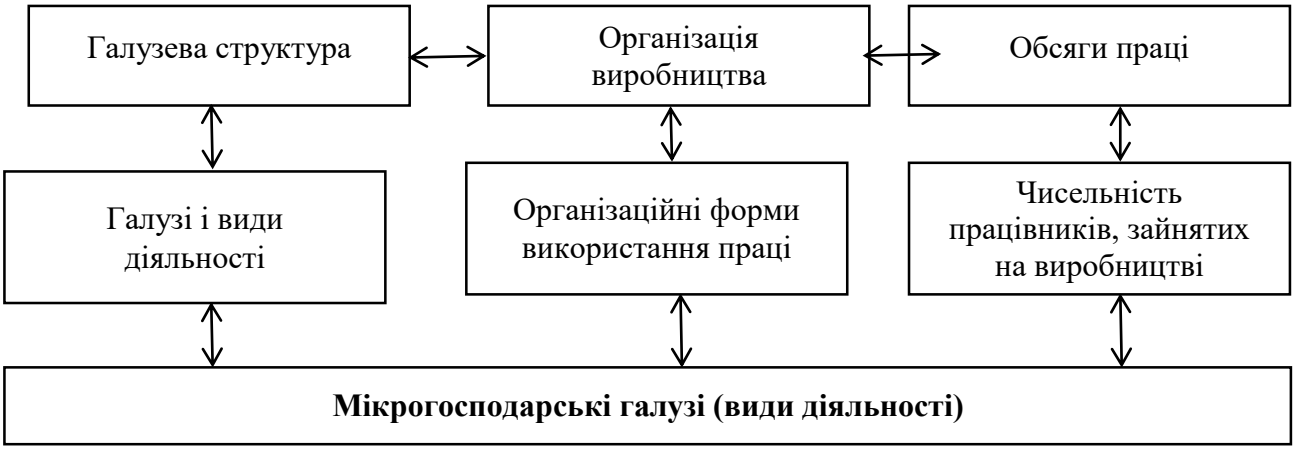

Рис. 3.9. Аспекти складових для визначення соціальної відповідальності підприємств у організації виробництва*

**Побудовано автором, оприлюднено в праці [17, с. 34]*

Отже, визначення складу соціально спрямованих витрат дасть можливість зробити висновок, яким чином формується соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарського підприємства. Це також дозволить методично і за наявності емпіричного матеріалу ще раз довести, що: сільськогосподарська діяльність є особливою сферою виробництва у якій беруть участь специфічні фактори і для якої характерні відмінності в організації господарювання; виробнича система по-особливому спрямовується на досягнення результату; зміни в організації підприємницьких структур українського сільськогосподарського комплексу відзначаються кардинальністю; вони значно вплинули на ефективність виробництва, а також на ставлення господарів до соціальної складової його організації, що потрібно пов’язувати з мотивацією праці, соціальною відповідальністю; змінилися умови забезпечення соціального розвитку і мотивації підприємця розвивати соціально відповідальний бізнес, фінансувати програми соціального розвитку села; посилення невиробничих аспектів соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств є фактично добровільною дією на відміну від соціально спрямованих витрат у виробничій системі [17, с. 34].

Таким чином, соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств характеризується специфікою формування, що актуалізує необхідність удосконалення методичних засад її оцінювання. Серед особливостей виділено галузеві, структурні, виробничі, сезонності, які підприємець враховує при організації господарювання, а значить вони впливають на соціальні внутрігосподарські ефекти. Пріоритетами в удосконаленні методичних положень визначено розширення аспектів оцінювання соціальної відповідальності врахуванням функціональних напрямів її реалізації; рівнів формування відносно до підприємства; витрат виробництва та їх структури; механізмів імплементації аспектів відповідальності в галузевій структурі виробництва, організації праці, обсягу соціально-спрямованих витрат. За такого висновку перспективним науковим доробком у подальших дослідженнях вважаємо безпосередню аналітичну оцінку соціально-економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств з розробкою комплексних індикаторів рівня соціальної відповідальності. Дослідження перспективне, адже формуватиме методичну основу для системного аналізу динаміки проходження процесів соціалізації підприємництва на селі.

Висновки до розділу 3

1. Аналітична оцінка макроекономічних трендів розвитку окремих галузей, секторів національної економіки загалом у контексті дослідження організаційно-економічної архітектоніки розвитку підприємництва на селі показала, що суб’єкти господарювання набули різновекторної виробничої та соціально-економічної ефективності, в основу формування якої покладено мотив максимізації прибутку, а також збалансування вигод і витрат за рахунок мінімізації соціальної складової – зайнятості (чисельності працівників), відрахувань на соціальні заходи, витрат на оплату праці. Якість залучення підприємств у систему вирішення соціально-економічних проблем територій знижується і в основному залежить від рівня соціальної відповідальності підприємців у конкретних умовах. Установлено, що у процесі господарювання

підприємства відчувають вплив соціально-економічних, суспільних процесів, ринкової конкуренції, а також державної політики регулювання. Тому кількісний склад суб'єктів господарювання, забезпеченість кадрами змінюється, адже ринок передбачає селекцію підприємств залежно від ефективності їх функціонування.

2. Соціально-економічна результативність господарювання у діяльності підприємств представлена нами як сукупність соціальних і економічних ефектів, які становлять органічну єдність. Для села, сільського розвитку соціально-економічну результативність забезпечують сільськогосподарські підприємства, що функціонують на сільських територіях. Аналізування соціальних і економічних ефектів здійснено на базі загальних (усереднених) та персоніфікованих по підприємствах результатів. Об'єктом такого аналізу вибрано підприємства по Україні і по Вінницькій області, зокрема суб'єкти середнього розміру. Такий методичний пріоритет пов'язаний з тим, що середні і малі за розміром підприємства у найбільшій мірі спонукально ставляться до формування соціально відповідального бізнесу. Власне їхня діяльність забезпечує: можливість фінансових вкладень у розвиток територій – це макроекономічні факти соціальної відповідальності; формування матеріального добробуту працівників.

3. Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва формується у процесі здійснення підприємством статутної господарської діяльності на певній території, в регіоні. Вона є наслідком ефективного поєднання праці і капіталу, використання земельних ресурсів, що втілюється у показниках добробуту села, рівнях доступності продовольства і продовольчої безпеки, добробуту жителів села тощо. Досягнення високих показників соціально-економічної результативності діяльності сільськогосподарських підприємств вкрай важливе завдання, адже аграрна галузь є базовою для економіки. Також в Україні важливий регіональний аспект, адже він яскраво виражений, трансформований у спосіб сільського життя.

4. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі відбувається у логічній схемі трансформації господарювання, впровадженні національної моделі розвитку територіальних громад. Структурно процес

соціалізації, утвердження за нашими оцінками варто поділяти на організаційну і економічну складову. Це підсистеми, щодо яких формуються результати, які можна виміряти цифровими показниками, оцінивши в динаміці. Об'єктом такої соціалізації є підприємства різних організаційних форм і типів, які своєю діяльністю утворюють результати – соціальні, економічні, зайнятості тощо. Затребуваними стають структури, які за формою організації відповідають викликам, які стоять перед господарями в умовах нестабільної економіки, високих ризиків. Господарські товариства (їх кількість зростає), адже цей тип організаційної структури найбільш адаптований до економіки сільської галузі за постійних трансформацій, змін, невизначеності. Вираженою є нестабільність організаційних форм із переважаючою соціальною спрямованістю господарювання – це кооперативи, а також державні підприємства.

5. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств характеризується специфікою формування, що актуалізує необхідність удосконалення методичних засад її оцінювання. Серед особливостей виділено галузеві, структурні, виробничі, сезонності, які підприємець враховує при організації господарювання, а значить вони впливають на соціальні внутрігосподарські ефекти. Пріоритетами в удосконаленні методичних положень визначено розширення аспектів оцінювання соціальної відповідальності врахуванням функціональних напрямів її реалізації; рівнів формування відносно до підприємства; витрат виробництва та їх структури; механізмів імплементації аспектів відповідальності в галузевій структурі виробництва, організації праці, обсягу соціально-спрямованих витрат.

Результати досліджень, представлені у розділі ІІІ, висвітлено і оприлюднено у наукових працях автора: [9 – 25]

Список використаних джерел до розділу 3

1. Аналіз вигід і витрат: практ. посіб. / Секретаріат Ради Скарбниці Канади ; пер. з англ. С. Соколик ; наук. ред. пер. О. Кілієвич. Київ : Основи, 2000. 175 с.

2. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: монографія. Чернівці, Чернівецький нац. Ун-т, 2009. 408 с.

3. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/ menu_u/zed.htm

4. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.11.2020).

5. Дієсперов В.С. Еволюція сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 290 с.

6. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 374 с

7. Діяльність суб'єктів господарювання за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 152 с.

8. Діяльність суб'єктів господарювання за 2018 рік. Стат. збірник / за ред. М. Кузнєцової. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 162 с.

9. Дюк А.А Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва: регіональний аспект оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 3. Т.31 (70). С. 135 – 142.

10. Дюк А. А. Кооперація як пріоритетна форма організації соціального підприємництва в сучасних умовах. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 3(65). С. 9 – 17.

11. Дюк А. А. Методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 5 листоп. 2020 р.). Бережани, 2020. С. 51–52.

12. Дюк А. А. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК.* 2020. № 5. С. 108 – 117.

13. Дюк А. А. Сучасний розвиток та напрями спеціалізації соціального підприємництва на селі. *Економіка та держава.* 2020. № 5. С.149 – 154.

14. Дюк А.А. Організаційно-економічні характеристики соціалізації підприємництва на селі в сучасних умовах господарювання. *Науковий погляд: економіка та управління.* №1 (67). 2020. С. 32 – 40.

15. Дюк А.А. Концептуальні аспекти формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва. *Інноваційна економіка.* 2020. №3 – 4. С. 90 – 97.

16. Дюк А.А. Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних підприємств на селі. *Причорноморські економічні студії.*2020. Вип. 51. С. 80 – 89.

17. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 27–36.

18. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт.* 2020. №5. С. 11–16.

19. Дюк А.А. Соціально-економічна результативність підприємницького господарювання у розвитку села: аспекти зайнятості. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11. 1. С. 80 – 87.

20. Дюк А.А. Сучасна практика розвитку соціального підприємництва: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова.* 2019. Т. 24. Вип. 5 (78). С. 32 – 37.

21. Дюк А.А. Теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємства регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 14. С. 151 – 154.

22. Дюк А.А., Бурлака Н.І. Розвиток зеленого туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6604. (дата звернення: 28.12.2019).

23. Дюк А.А., Малушенко О.С. Доходи населення та джерела їх формування в умовах трансформаційних перетворень. *Проблеми економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Вінниця,14–15 квітня 2016 р.). Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 45–48.

24. Дюк А.А., Попик А.І. Проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. *Розвиток аграрної економіки в умовах інституціональних трансформацій*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Вінниця,12–13 травня 2016 р.). Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 34–38.

25. Дюк. А.А. Економічна оцінка формування соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 2. С. 47–53.

26. Інформаційний ресурс. URL:https://latifundist.com/ (дата звернення: 28.12.2019).

27. Каталог соціальних підприємств України 2016 – 2017 роки. Довідкове видання. Київ. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2017. URL: https://drive.google.com/file/d/151lNaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view (дата звернення: 28.12.2019).

28. Методичні підходи до оцінки підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки/ Ю. О. Лупенко та ін. Київ: ННЦ«ІАЕ», 2016. 57 с.

29. Методы исследования экономических процессов: монография / под ред. д.э.н., пофессора Ф.В. Зиновьева. Симферополь, 2009. 244 с.

30. Методы определения экономической эффективности сельскохозяйственного производства / Отв. ред.: К.П. Оболенский. Москва: Госпланиздат. 1959. 240 с.

31. Науково-практичні рекомендації з обґрунтування методичних підходів щодо ефективної реструктуризації аграрної галузі в умовах сталого розвитку

сільських територій / А.П. Сава, М.Г. Саєнко, О.Р. Олійник та ін. Тернопіль. 2015. 80 с.

32. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААН П.Т. Саблука.Київ. ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.

33. Причепа І.В., Руда Л.П. Сучасні тенденції та перспективи розвитку підприємницького сектору економіки України. *Економічний простір.* №143. 2019. С. 67 – 80.

34. Розвиток економіки сільського господарства України у 2011–2015 рр.: наукова доповідь / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Гадзало Я.М., Лупенко Ю.О., Пугачов М.І. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

35. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ«ІАЕ», 2017. 204 с.

36. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: монографія / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та інші]. Київ, 2016. 430 с.

37. Розвиток сільських територій / Л.М. Газуда, Н.М. Готько, М.Ю. Лалокулич. Ужгород, 2015. 204 с.

38. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: монографія /Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.

39. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: наук. доп. / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

40. Розвиток форм господарювання на селі / В.Я. Месель-Веселяк та ін.; за ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. Київ, 1993. 376 с.

41. Сільське господарство України за 2018 р.: стат. зб. Київ, 2019. 235 с.

42. Сільське господарство України за 2019 р.: стат. зб. Київ, 2020. 230 с.

43. Скоробогатова Н.Є. Проблеми розвитку підприємництва в реаліях української економіки. *Проблеми системного підходу в економіці.* Випуск №4 (60). 2017. С. 119 – 124.

44. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

45. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

46. Ткачук В. Соціальний вектор розвитку диверсифікаційних процесів в аграрних підприємствах. *Аграрна економіка.* 2014. Т7. №1 – 2. С. 93–96.

47. Фещур Р. В., Самуляк В. Ю. Групи показників (індикаторів) оцінювання рівня розвитку підприємств. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка".* 2010. С. 231–239.

48. Шпикуляк О. Г. Теоретичні засади розвитку підприємництва в інституційному механізмі ринку. *Розвиток малих аграрних підприємств в ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія* / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін.]; за ред. О.Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с. С. 8 – 12.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

4.1. Організаційно-економічні форми та інституційні практики соціалізації підприємництва

Підприємницька діяльність у національному аграрному секторі економіки, зокрема на селі, характеризується типовими для транзитивної системи ознаками, такими як нестійкість мотивацій, непрогнозованість результатів, відстороненість від вирішення соціальних проблем сільських територій. Загальносуспільне ж позиціювання підприємства все ще трактується за статусом суб'єкта, який повинен забезпечити загальний добробут з наданням громаді необмежених преференцій. Це пов'язуємо з тим, що середовище життя і господарювання на селі консервативне, залишається «в полоні» колективної соціально-економічної дійсності минулого з такими базовими атрибутами як: гарантована зайнятість і зарплата, соціальне забезпечення, облаштування території й створення соціально-побутової інфраструктури коштом підприємства тощо. Проте, реалії життя змінилися – в сільському секторі утворилися підприємства різних організаційно-правових форм господарювання (див. типи у табл. 4.1), засновники яких вмотивовані переважно на забезпечення переважно ринкової капіталізації бізнесу і відводять соціальному результату другорядне значення. У зв'язку з цією ситуацією, як обґрунтовано нашими дослідженнями й підтверджує практика – у соціальний сегмент сільського життя і господарювання поступово вбудовуються креативні моделі підприємств, наприклад соціальні підприємства. Ними є спеціалізовані структури, які здатні перебирати на себе функції держави щодо вирішення соціальних проблем сільського розвитку. Їх розвиток проходить еволюційно – в загальних контурах становлення сучасних організаційно-економічних форм та реалізації інституційних практик соціалізації підприємництва. Як ми вже зазначали у попередніх розділах роботи, соціальне підприємництво – це інноваційна форма соціалізації (поширення, утворення,

соціально-господарської участі) підприємств – за функціональним призначенням і типова у ринковій моделі – за організаційно-правовою формою (формальні статуси реалізації організаційно-економічної взаємодії).

З наших досліджень і публікацій [19] витікає кваліфікаційна характеристика практики організаційно-економічної соціалізації підприємництва [19]. Встановлено, що організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі відбувається у логічній схемі трансформації господарювання, упровадженні національної моделі розвитку територіальних громад. Структурно процес організаційно-економічної соціалізації, утвердження за нашими оцінками необхідно поділяти на організаційну і економічну складову. Це підсистеми, щодо яких формуються результати, які можна виміряти цифровими показниками, оцінивши в динаміці. Об'єктом такої соціалізації є зокрема підприємства різних організаційних форм і типів, які своєю діяльністю утворюють результати – соціальні, економічні, зайнятості тощо [19, с. 110]. Інституційний формат взаємодії при вирішенні проблем соціуму на підприємницьких засадах актуалізував практику соціального підприємництва і такі структури поступово з'являються. Разом з цим як показали наші дослідження – підприємницький потенціал на селі, зокрема спонукальні мотиви до створення соціальних підприємств є недостатній – за прикладом практик створення кооперативів. Селяни значно демотивовані до соціальної діяльності і створення коаліційних структур, які потребують ініціативності й базуються на відповідальності перед громадою.

Вважаємо, що основний мотив появи соціального підприємництва – це суспільний запит на соціально спрямовані підприємницькі структури. Для національного сільського сектору особливим спонукальним моментом є те, що відбулися зміни у структурі виробничо-господарських суб'єктів. Тому, що сільськогосподарські підприємства вже не беруть на себе повну відповідальність за соціальну сферу, хоча практика показала, що вони залишаються селозберігаючими. Практично ж соціальне підприємництво є функцією спеціалізованих організаційних структур, які забезпечують вирішення соціально-

економічних проблем, не ставлячи за головну мету виключно отримання прибутку. Аналізуючи особливості соціалізації підприємництва, маємо на увазі організаційно-економічну, а свої оцінки базуємо на господарських структурах різних організаційних форм, які відповідно до законодавчих установлень функціонують на селі (табл. 4.1) [19, с. 110].

Зазначена у таблиці 4.1 теоретична і практична структура форм суб'єктів-підприємств на селі, в аграрному секторі зокрема, що загалом ототожнені сфери господарювання, характеризує структурну організаційно-економічну соціалізацію (поширення організаційних структур), адже: «село – це тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві. До сільських населених пунктів, за статистичним обліком також належать станційні селища, шляхові дільниці, селища лісгоспів, зимівлі, інші дрібні селища, не пов'язані з сільським господарством» [65, с. 323].

Коментуючи соціальну складову зазначимо, що підприємництво на селі, особливо сільськогосподарське, без усякого сумніву має виконувати функції сприяння соціального-економічного розвитку, формування добробуту, побуту сільського населення. Тому соціально-економічні засади розвитку підприємництва на селі потрібно розглядати стосовно особливостей сільського розвитку, який в аграрному виробництві тісно пов'язаний з чинником природного начала. Сільськогосподарські підприємства залучені як до безпосередньо господарської діяльності в аграрному виробництві, так і до процесів соціально-економічного забезпечення розвитку сільських територій. Тобто виконують дуже важливу соціально-економічну роль як сектор зайнятості, створення додаткового продукту, здійснюючи функції охорони і збереження навколишнього середовища тощо. Вони вбудовані в соціально-економічну модель сільського розвитку як продуктивна сила, соціальні агенти, носії соціальної функції.

Таблиця 4.1

Організаційні основи та інституційні практики підприємництва на селі*

<table>
<tr><th colspan="6">Організаційні основи соціалізації (закріплення підприємницької структури)</th></tr>
<tr><td colspan="2">Організаційна форма підприємства – форма об’єднання людей для спільної діяльності (одноосібне господарство; партнерство; корпорація) [31]</td><td colspan="2">Організаційно-правова форма підприємства – структури з законодавчим закріпленням (кооператив; орендне підприємство; споживче товариство; спілки споживчих товариств; господарське товариство; асоціація; корпорація; консорціум; концерн; дочірнє підприємство; організація орендарів тощо) [31]</td><td colspan="2">Форма господарювання – комплекс конкретних способів привласнення предметів природи у процесі праці (оренда; сімейний підряд; венчурний бізнес) [31]</td></tr>
<tr><td colspan="2">Одноосібне господарство (підприємство) (підприємство, яке є власністю однієї особи)</td><td colspan="2">Приватне підприємство, фермерське господарство, особисте селянське господарство</td><td colspan="2" rowspan="5">Зазначені та інші форми господарювання можуть бути задіяні при організації функціонування усіх організаційних та організаційно-правових форм підприємств</td></tr>
<tr><td colspan="2">Партнерство (товариство) (форма організації підприємства, за якої дві або більше осіб об’єднують своє майно)</td><td colspan="2">Товариство: з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повне, командитне; кооператив, асоціація, консорціум, орендне підприємство, споживче товариство</td></tr>
<tr><td colspan="2">Корпорація</td><td colspan="2" rowspan="3">Акціонерне товариство, корпорація, концерн,консорціум</td></tr>
<tr><td colspan="2">Консорціум – об'єднання підприємств</td></tr>
<tr><td colspan="2">Агрокластер – група компаній, розташованих географічно близько одна до одної, які пов’язані між собою і належать до однієї чи різних сфер діяльності</td></tr>
<tr><th colspan="6">Інституційні практики організації підприємництва на селі</th></tr>
<tr><td colspan="3">Організаційна форма підприємства</td><td colspan="3">Організаційно-правова форма підприємства</td></tr>
<tr><td colspan="6">Форми сільськогосподарських підприємств в економіці України</td></tr>
<tr><td>Господарські товариства</td><td>Приватні підприємства</td><td>Кооперативи</td><td>Фермерські господарства</td><td>Державні підприємства</td><td>Підприємства інших форм</td></tr>
<tr><td colspan="6">Категорії виробників відмінної форми організації господарювання</td></tr>
<tr><td colspan="2">Сільськогосподарські підприємства</td><td colspan="2">Фермерські господарства</td><td colspan="2">Господарства населення, включаючи особисті селянські господарства</td></tr>
<tr><td colspan="6">Соціальні підприємства різних типів і форм</td></tr>
</table>

**Розроблено автором на основі: [9; 10; 31; 59; 60] і оприлюднено в працях [19, с. 111; 24, с. 83]*

Найбільш доцільною і прийнятною інституційною практикою соціалізації підприємництва вважаємо розвиток соціального підприємництва [24, с. 84], проте як ми вже зазначали, сьогодні в Україні класичні, сільськогосподарські підприємства залишаються гарантами розвитку сільських територій.

Дослідження показали, що у системі традиційного, класичного підприємництва функціонують підприємства різних організаційних і організаційно-правових форм господарювання табл. 4.2, але їхня кількість і структура постійно змінюються змінюється.

Таблиця 4.2

Наявність і структурна динаміка кількості підприємств у сільському господарстві України*

Роки і категорії підприємств								
2000	2010	2013	2014**	2015**	2016**	2017**	2018**	2019**
Кількість підприємств, од.								
Усього								
51588	56493	49046	46199	45379	47697	45558	49208	48504
х	+4905	-7447	-2847	-820	+2318	-2139	+3650	-704
Господарські товариства								
6718	7769	8245	7750	7721	7752	8215	10323	10931
х	+1051	+476	-495	-29	31	+463	+2108	+608
Приватні підприємства								
2519	4243	4095	3772	3627	3752	3815	3955	3956
х	+1724	-148	-323	-145	+125	+63	+140	+1
Виробничі кооперативи								
3136	952	809	674	596	582	573	568	554
х	-2184	-143	-135	-78	-14	-9	-5	-14
Фермерські господарства								
38428	41726	34168	33084	32303	33682	34137	33164	32452
х	+3298	-7558	-1084	-781	+1379	+455	-973	-712
Державні підприємства								
385	322	269	228	241	222	218	213	215
х	-63	-53	-41	+13	-19	-4	-5	+2
Підприємства інших форм								
402	1481	1460	691	891	603	592	681	465
х	+1079	-21	-769	+200	-288	-11	+89	-216

**Розроблено автором на основі [9; 10; 31; 59; 60] і оприлюднено в праці [19; 35]*

***Без урахування тимчасово окупованих територій*

Практики поширення соціального підприємництва в Україні є відносно новими. Ця сфера перебуває на етапі становлення або навіть зародження, тому актуальність дослідження досить висока, але сам процес, особливо стосовно доступності емпіричних оцінок стану є надзвичайно складним у реалізації. Пріоритети поступово вибудовуються суспільством, підприємцями, державна ж політика в будь-якому випадку не простежується стосовно цієї проблеми. Соціальні підприємства є різноплановими за характеристиками різних класифікацій [24, с. 85]. Тенденції залежать від культури і традиції розвитку системи господарювання – соціалізації, рівня матеріального добробуту, якості соціального капіталу, який сформувався на селі (табл. 4.3), мотивації селян до організації структур взаємодопомоги тощо.

Таблиця 4.3

Соціальні підприємства на селі в Україні у 2016 – 2017 рр.*

Фактична наявність соціальних підприємств згідно з обстеженням	
1	2
Назва і організаційно-правовий статус соціального підприємства	***Територіальне розміщення***
Благодійний фонд «Терра Деї» (Terra Dei) Благодійна організація	с. Пийтерфолво Закарпатська обл.
Інформаційно-туристичний центр «Зелена Кремінна» ФО-П	м. Кремінна, Луганська обл.
Кондитерська «Добра Цукерня» ФО-П	с. Чайки, Київська обл.
Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна» Сільськогосподарський кооператив	Чернігівська обл., Ніжинський р-н
Приватне підприємство «Малиновий рай» Приватне підприємство	с. Гряда, Жовківський район, Львівська обл.
Приватне підприємство «Мар'їнська Міні-пекарня» Приватне підприємство	м. Мар'їнка, Донецька обл.
Приватне підприємство «Селиська сироварня» Приватне підприємство	с. Нижнє Селище, Хустський р-н, Закарпатська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агросвіт» Сільськогосподарський кооператив	с. Крехів, Львівська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агрофрут» Сільськогосподарський кооператив	с. Романів, Львівська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Банилів» Сільськогосподарський кооператив	с. Банилів, Чернівецька обл.

Продовження табл. 4.3

1	2
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «БОРТНІВ-ЕКОПРОДУКТ» Сільськогосподарський кооператив	с. Бортнів, Волинська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Господар-2015» Сільськогосподарський кооператив	с. Хоружівка,Недригайлівський район, Сумська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Гуцульщини» Сільськогосподарський кооператив	с. Селятин, Путильський район, Чернівецька обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Ланів» Сільськогосподарський кооператив	с. Колосова, Кременецький р-н, Тернопільська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Жовтневе» Сільськогосподарський кооператив	с. Покровське Токмацький р-н, Запорізька обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Каїр» Сільськогосподарський кооператив	с. Каїри, Горностаївський район, Херсонська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Кринички» Сільськогосподарський кооператив	с. Котів, Бережанський р-н, Тернопільська обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Радодар» Сільськогосподарський кооператив	с. Радісне, Красилівський район, Хмельницька обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Шепітчанка» Сільськогосподарський кооператив	с. Долішній Шепіт, Вижницький р-н, Чернівецька обл.
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Щедрий край» Сільськогосподарський кооператив	с. Старий Почаїв, Кременецький район, Тернопільська обл.
Соціальне підприємство «ГоРодина» Благодійна організація	с. Чижиків, Пустомитівський р-н, Львівська обл.
Соціальне підприємство «Натуральні соки з Екологічно чистих фруктів Карпат» Благодійного фонду «Карітас КоломийськоЧернівецької єпархії» ФО-П	м. Коломия, Івано-Франківська обл.
Соціальне підприємство «Пекарня "Горіховий дім"» ФО-П	м. Львів Виготовлення та реалізація кондитерських виробів та страв
Ферма «Святогірська коза» ФО-П	с. Студенок, Ізюмський р-н, Харківська обл.
Фермерське господарство «Гармонія СМ» Фермерське підприємство	с. Городище-Пустоварівське, Володарський р-н, Київська обл.
Фермерське господарство «Костів» Фермерське підприємство	с. Поляни, Золочівський р-н, Львівська обл.

**Сформовано автором з інформації: [36] і оприлюдено в публікації [24, с. 85 - 86]*

В Україні поки що відсутній закон прямої дії, який би регулював розвиток соціального підприємництва, тому вибір організаційно-правової форми соціального підприємства здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Соціальні підприємства можуть створюватися і функціонувати у будь-яких дозволених законодавством України про підприємництво формах [18, с. 7].

Разом з цим пошукові інтерпретації оцінок становлення організаційно-економічних форм та інституційної практики соціалізації підприємництва на селі, тобто участі підприємств у вирішенні насамперед соціальних, інфраструктурних і ресурсоощадних проблем сільського розвитку є репрезентативними щодо українського села. Серед сучасних дослідницьких пріоритетів науковцями позиціоновано аспекти: оцінки ролі аграрного і сільського розвитку для зростання української економіки [1]; інтерпретації ролі агрохолдингів як особливої практики соціалізації підприємництва через механізм господарювання [2; 45; 47; 54; 55; 61], діяльність яких на наше глибоке переконання, виявилася суто капіталістичною і переважно асоціальною за фактичної наявності у їхньому розпорядженні величезних ресурсів, що могли б використовуватися у конвергенції з досягненням пріоритету підвищення соціально-економічного розвитку сільських територій; аналіз соціально-економічної ефективності організаційно-правових форм сільськогосподарського підприємництва [4; 50] з порівнянням зарубіжного досвіду [7]; безпосередньо сфера соціального підприємництва [8]; соціалізації результатів господарювання через оцінки механізмів формування мотивацій і реалізації практик ведення соціально відповідального підприємництва [42; 43; 44; 49; 61].

Соціальні підприємства формують інфраструктуру ринку соціальної діяльності, на якому відбуваються обмін і відносини соціального характеру. Організаційна форма забезпечує можливість формалізації соціального підприємництва. Відповідно держава та уповноважені нею органи також можуть створювати соціальні підприємства у формі державних, які виконують місію впровадження заходів державної соціальної політики на безприбутковій основі. Натомість відбувається використання чинників соціального партнерства, підприємницької і громадянської солідарності, взаємодопомоги для соціалізації економічної системи, реалізації пріоритетів соціальної політики.

Соціальну місію можуть виконувати також неформальні організації, діяльність яких не регламентована законодавчо і вони діють за межами рамкового правового поля. Використання ж організаційної і організаційно-правової форми для формалізації здійснення підприємницької діяльності дає змогу діяти у правовому полі, ефективно розподіляти економічну й соціальну відповідальність учасників соціального підприємства, претендувати на юридичний захист прав, свобод. Ми ж більше схиляємося до того, що пріоритетною організаційною формою соціального підприємства є партнерство, оскільки воно має розширені можливості усуспільнення соціальної діяльності, як наприклад, кооператив – система партнерських зв'язків учасників за безпосередньої їхньої участі у наданні соціальних послуг.

Соціальне підприємництво вважаємо пріоритетною формою господарської діяльності на селі в умовах децентралізації. У ситуації, коли держава практично значно усунулася від вирішення соціальних проблем, за делегування значної частини повноважень місцевим територіальним громадам – соціальне підприємництво є тим механізмом, який здатен сприяти вирішенню цілої низки проблемних завдань [24, с. 84].

На державному і місцевому рівні можуть бути розроблені стратегічні програмні документи для сприяння залученню підприємливих соціально активних осіб до організованої діяльності зі створення соціальних підприємств. Але для цього потрібне також цільове законодавство.

Але варто враховувати національну особливість структури підприємств, тобто те, що найбільш поширеними формами соціальних підприємств на селі в Україні є кооператив – на відміну від традиційної сільськогосподарської діяльності.

Відповідно вважаємо, що в Україні незважаючи на низький рівень культури розвитку соціального підприємництва, потреба в такій діяльності величезна, адже держава вже давно не у повному обсязі виконує соціальні функції. «Соціальне підприємництво в наш час є особливо актуальним тому, що

суспільство має вирішувати низку соціальних проблем підприємницькими методами, бо держава не виправдала багатьох сподівань, а більша частина громадських інститутів виявилася неефективною. Перед соціальним підприємництвом лежить місія формування нових моделей інноваційного типу відтворення XXI століття, де гармонізація параметрів економічних систем напряму буде залежати від якості та глибини соціалізованості, нового гуманізму підприємництва» [46]. Сказане доводить важливість визначення дієвих механізмів розвитку соціального підприємництва, відповідно до потреб системи у економічних ресурсах і способах їхнього структурного перерозподілу. Окремої уваги потребують аспекти фінансового, інвестиційного забезпечення функціонування соціальних підприємств.

Функціонально соціальне підприємництво – форма організації соціальної діяльності на засадах і за критеріями класичного підприємництва, зокрема щодо ризикованості, а головне – інноваційності. Інноваційність – один з головних критеріїв соціального підприємництва, згідно з яким соціальні підприємства функціонують як організації, утворені у визначених законом формах. Соціальне підприємництво – це функція, здійснювана не лише соціальним, а й будь-яким іншим підприємством. Для соціального підприємства – це сфера безпосередньо господарювання, а для класичного – окремий, додатковий напрям.

Структурні перетворення і соціально-економічні зміни у світовій практиці господарювання започаткували значну соціалізацію бізнесу, появу нових форм його організації, вироблення критеріїв абсолютної його соціалізації, що дістало вияв у різних моделях соціального підприємництва. Соціальне підприємництво характерне для економік розвинених держав із давніми традиціями конкуренції і сприятливим бізнес-кліматом, а також високим ступенем взаємної довіри (якісним соціальним капіталом). Аналіз світового досвіду щодо розвитку соціального підприємництва складе методичну основу для більш глибокого розуміння його значимості й можливостей для України.

Зарубіжний досвід соціального підприємництва вже має певну позитивну практику. Як зазначено у праці Н.В. Ільченко [32]: «У США, Канаді та Західній Європі» існує 30-річна практика створення та функціонування соціальних підприємств з метою вирішення місцевих економічних та соціальних проблем [32]. На нашу думку, порівняно з Україною ці країни пішли далеко вперед щодо державної політики стимулювання і безпосередньо щодо тенденцій фактичного розвитку соціального підприємництва. З цим же автором (Н.В. Ільченко) погоджуємося про те, що в нашій державі дотепер відсутній достатній рівень знань як у громадському, так і у державному секторі, його відмінність від інших форм підприємництва, важливість та роль для розвитку соціальної громади [32]. Від себе додамо, що існують також проблеми: відсутності національних традицій надання соціальних послуг на підприємницьких засадах; перебування підприємців у стані постійної невизначеності щодо пріоритетів державної регуляторної політики; очікування традиційно можливих змін економічного курсу; низький рівень довіри в суспільстві і небажання вкладати кошти у соціальні програми.

В Ізраїлі [41] соціальне підприємництво розвивається за рахунок впровадження соціальних ініціатив малих та середніх підприємств, яких держава відповідним чином стимулює до вирішення проблем сучасного суспільства, зокрема за напрямом сприяння адаптації людей з обмеженими можливостями (підприємство Hameshakem) [41].

У Норвегії практикуються два рівні підтримки соціального підприємництва – урядовий (програми уряду) і корпоративний (діяльність крупних корпорацій).

Пріоритетами спрямування діяльності соціальних підприємств є підтримка інтеграції у суспільство біженців з інших країн; боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією.

Функціонально динаміка розвитку соціальних підприємств підтримується урядом через освіту, інформаційну політику, поширення знань і практик

соціального підприємництва серед населення. Бізнес-структури, зокрема великі компанії, підтримують соціальне підприємництво безпосередньо цільовим фінансуванням, наданням грантів тощо [52].

У Норвегії як у одній із найбільш соціально стабільних країн соціальне підприємництво підтримується урядом і приватними структурами. Держава здійснює програми залучення зацікавлених членів суспільства до вирішення соціальних проблем через розбудову системи соціального підприємництва. Так реалізується модель спільної соціальної відповідальності за якість життя, що має позитивні наслідки для суспільства. До особливостей і специфіки розвитку соціального підприємництва в Норвегії відносимо такі як рівноправна участь соціальних підприємців у доступі до ресурсів державної допомоги – разом із підприємствами виробничого спрямування; наявність фінансованих державою програм навчання соціальному підприємництву грантова підтримка соціальних підприємств, які діють у секторах боротьби з бідністю і соціальною ізоляцією; активне, вмотивоване інвестування великого бізнесу у розвиток соціального підприємництва [52].

У Бангладеші є практика створення механізму для вирішення найперших економічних проблем за умов загальної бідності населення [66].

За характером започаткування і цільовим призначенням соціальне підприємництво в економічно багатих країнах кардинально відрізняється від бідних. Різниця не лише у наявності чи відсутності фінансових ресурсів для започаткування соціальної справи, а й в організаційно-економічних умовах здійснення (освіта, інфраструктура тощо).

Соціальне підприємництво активно розвивається у Великобританії, США, Італії, Словенії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Малайзії, Індії, Бангладеші, Республіці Корея та інших країнах. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва пов’язують переважно із благодійністю і меценатством як першоджерелами його виникнення та становлення. Незважаючи на низку принципових моментів, які походять від класичного підприємництва, зокрема це

фактор обумовленості прибутку – факт існування, активного поширення соціального підприємництва отримує практику. Тим самим держава перекладає частину соціальних зобов'язань на суспільство, перерозподіляючи відповідальність у вирішенні соціальних проблем.

Вважається, що соціальне підприємництво у світовому масштабі оцінки є найбільш розвиненим у Великобританії та США, тому що в цих країнах сильними є традиції суспільних організацій. В Європі через кооперативну модель активно розвивається соціальне підприємництво в Італії і Франції, Португалії та Іспанії – де поширені кооперативи соціальних ініціатив.

Традиції соціального підприємництва походять від соціальних цінностей і моделей розвитку підприємливості, а також бажань робити добру справу не тільки для себе, а і для інших членів суспільства. Брати відповідальність за вирішення суспільних проблем – пріоритет соціального підприємництва, а також соціального підприємця.

Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва, на відміну від українського, значно триваліший у часі, адже ця сфера отримала можливість активного становлення завдяки спроможній, стимулюючій державній політиці. Відзначаємо визнання соціального підприємництва як альтернативну модель сприяння соціальному зростанню або ж такої, що успішно конкуруюча з державними програмами.

Науковець і практик із втілення ідей соціального підприємництва, Нобелівський лауреат з Бангладеш Мохаммед Юнус, розглядає соціальний бізнес як практику з отримання нематеріальних вигод. Поширення його соціальних ідей на практику зреалізоване створенням Grameen Bank, який видає кредити для бідних, соціально незахищених верств населення, зокрема ця робота поширюється на жителів сільської місцевості.

Зарубіжна практика розвитку соціального підприємництва підтверджує наявність національних моделей форми організації його функціонування. Американська модель не повністю враховує принцип неприбутковості

соціального підприємства, що відповідає ментальності жителів цієї країни. Європейська модель переважно впроваджує соціальні аспекти місії підприємства, а дохідність застосовується лише як забезпечуючий ефект. В Україні соціальне підприємництво в чистому вигляді, як соціально орієнтована безприбуткова модель. Пріоритет вітчизняного соціального підприємництва – ведення бізнесу з метою отримання доходу, частина якого реінвестується у вирішення проблем персоналу, територіальних громад та інших зацікавлених осіб [5].

Водночас з цим соціальне підприємництво утверджується як сучасний ринковий інструмент забезпечення соціального розвитку, підтримання соціально вразливих верств населення, посилення якості послуг із соціального забезпечення.

Найбільш яскравими прикладами соціальних підприємств, які отримали визнання, є [62]:

- у світі: «Грамін банк» (Бангладеш) – надання соціальних кредитів селянам, сприяння подоланню бідності на селі; «Рагмарк» - створення робочих місць і забезпечення зайнятості соціально вразливий членів суспільства; «АРОРО» (Бельгія) – діяльність із розвитку продукції з виявлення і знешкодження протипіхотних мін; «Підручники на обмін» (Великобританія) – організація зі збору непотрібних підручників і продажу їх за зниженими цінами; «Мобільний медик» - інфраструктура із забезпечення доступу бідних і жителів віддалених територій до якісного медичного обслуговування; «Жінки як і ми» - сприяння зайнятості жінок; «Kiva Microfunds» - боротьба з бідністю через надання підприємцям фінансових ресурсів на розвиток; «OneWorldHealth» - проведення перетворень у сфері охорони здоров’я і сприяння доступності ліків для бідних; «Proximity Designs» (М’янма) – сприяння продуктивності дрібних селянських господарств завдяки забезпеченню доступу до базових інновацій; «International Enterprises Development» (Канада, Великобританія) – здійснює

підтримку соціального підприємництва у сфері сільського господарства, сприяє конкурентоспроможності малих фермерів [62].

У світі склалися організаційно-правові форми соціальних підприємств. Це асоціації, фонди, кооперативи, компанії. У Європі найбільш поширені соціальні кооперативи [62]. Кооперативна модель зазвичай найбільше використовується, бо надає можливості для максимального залучення зацікавлених у досягнення соціальної цілі суб'єктів в організаційний, управлінський процес, надає механізм демократичного загальнодоступного для членів контролю за використанням активів, прийняттям господарських рішень. В Україні законодавчо проблема соціального у підприємництві відповідно до статусу суб'єктів за організаційно-правовою формою не врегульована, тому «організувати соціальне підприємство можна у будь-якій зручній з різноманітних форм (організації громадянського суспільства, суб'єкти підприємницької діяльності тощо)» [64, с. 5], тож «наразі в Україні нараховується близько 700 організацій, які за тими чи іншими ознаками можна зарахувати до категорії «соціальне підприємництво» [64, с. 5]. Проте, в Господарському кодексі України, у статті 65, зазначено, що підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності; саме некомерційна діяльність і регламентує ознаки й можливості діяти у сфері соціального підприємництва, а організаційно-правова форма обирається засновниками з-поміж традиційних неприбуткових організацій, дозволених законом. Проте в кожній країні законодавчо визначені організаційно-правові форми соціального підприємництва, в рамках яких зацікавлені суб'єкти можуть створити соціальне підприємство [18, с. 10].

Соціальне підприємництво неохідно пов'язувати з потребою в особливих інноваціях, інноваційністю, яка здатна вирішувати стратегічні проблеми людства, а соціальний підприємець демонструватиме спроможність до отримання відкладеної вигоди, яка до того ж не приносить прямого персоніфікованого ефекту. Цей ефект стає власністю соціуму. Роль соціального підприємництва часто полягає у підтримці ринкових позицій традиційних

підприємств через різні форми соціального маркетингу – передачу товарів споживачу в окремих випадках на пільгових умовах тощо. Тому обидва види, типи підприємництва можуть функціонувати паралельно для забезпечення комплексних вигод – економічних і соціальних. У такому разі інтереси суспільства в соціальних проєктах і бізнесу в економічних переплітаються – класична форма підприємництва (підприємець), фінансуючи різні соціальні проєкти, здобуває синергетичний ефект у перспективі – через завоювання прихильності споживача. Соціальне підприємництво як явище виникло як реакція на соціальні проблеми у формі створених організацій з ведення інноваційного бізнесу з їх вирішення, сталого поліпшення умов життя.

Місія соціального підприємництва як інноваційної форми бізнесу полягає у його спроможності винаходити і впроваджувати інновації, економічні й соціальні рішення, які змінюють життя людей, сприяють поліпшенню середовища їхнього існування, підвищують добробут, формують умови доступу соціально незахищених верств населення до благ сучасного світу. Соціальне підприємництво передбачає досягнення соціальної і економічної ефективності шляхом застосування інновацій перш за усе у організації діяльності такого типу підприємств. Інноваційність означає не обов'язково передові технології господарювання, а перш за усе соціально значимі, прийнятні у суспільстві підходи до розподілу благ, залучення людей до непривабливих форм зайнятості, формування екологічної свідомості, нових цінностей соціального характеру тощо. Соціальне підприємництво відзначається нетрадиційними способами і результативністю участі у створенні суспільного багатства, у цьому також виявляється його специфічність як форми об'єднання людей, ідей, ресурсів, інтелектуального капіталу тощо. До структур соціального підприємництва можна віднести будь-які організації, які відповідають критеріям і за постановкою цілей формують соціальне життя громадян, реалізовуючи суспільно значимі соціальні ініціативи, є активними провідниками заходів громадської активності в різних галузях.

Соціальних підприємств або ж типових за функціями в діяльності багато, проте на практиці потрібно розрізняти соціальне підприємництво і підприємництво із соціальним ухилом [13]. На нашу думку різниця у цілях, а саме: соціальне підприємництво – це безприбуткова діяльність, а підприємництво із соціальним ухилом – класичний бізнес у певній галузі, який ставить за мету отримання прибутку. В обох випадках діяльність таких підприємств за результативністю залежить від інновацій, проте соціальне підприємництво вважаємо інноваційною формою бізнесу за новизною самого виду підприємництва. Поняття соціального підприємництва [13] трактують як бізнес із вирішення соціальних проблем; систему господарювання у складі соціальних підприємств [13]; сукупність організацій безприбуткового характеру, які ставлять за головну мету вирішення соціальних проблем, підтримку соціально вразливих верств населення, підвищення інформаційної безпеки сучасного суспільства, подолання різного роду асиметрій у поширенні і донесенні інформації про товари широкого вжитку тощо. Організації соціального підприємництва функціонують із метою подолання значимих для людства, суспільства криз у секторах визначального впливу, до того ж нині економічна і соціальна реальність життя становлять єдине ціле – на переконання Девіда Борнштейна [14]. Із ним ми погоджуємося, адже економічне життя стало здобутком соціальної системи, тому соціальне підприємництво неможливе без економічної діяльності класичних підприємств, а класичні (економічні) підприємства практично вбудовані у соціум через соціальні мережі, соціальний капітал [14] тощо.

Найбільш яскравими прикладами соціальних підприємств, які отримали визнання є [62]: (В Україні термін «соціальне підприємництво» не визначений законодавчо, проте за його ознаками можна виділити типові організації)*:* платформа «Тепле місто» (м. Івано-Франківськ) – сприяння самореалізації мешканців міста і досягненню високого рівня життя через надання грантів на здобуття освіти, розвиток підприємництва; соціальна пекарня «Горіховий дім»

(м. Львів) – реалізація місії подолання бідності засобами соціального підприємництва, включає бізнес-складову та соціальну складову щодо надання робочих місць жінкам і продовольства безхатченкам; Львівська міська громадська організація «Туристсько-спортивний клуб «Манівці» - пропагування здорового способу життя і розвиток місцевого туризму; піцерія «Pizza Veterano» - допомога учасникам бойових дій на Сході України у їх адаптації до мирного життя; благодійний магазин «Ласка» - благодійний магазин з продажу уживаних і нових речей українських виробників, виконує місію популяризації вітчизняних брендів продукції; перше антикафе Бердянська «ЧАС Є» - пропозиція відкритого простору для вільної творчості і відпочинку; соціальне підприємство «Рукомисли» - програма зі створення робочих місць для соціально вразливих осіб та впровадження ініціатив із запобігання торгівлі людьми; Вінницький міжрегіональний центр реабілітації інвалідів «Поділля» - сприяння вирішенню проблем професійної освіти та працевлаштування людей з інвалідністю; громадська спілка «Соціальне підприємство «Навчально-виробничий центр» (м. Полтава) – організаційно-економічне сприяння соціальній адаптації людей, що опинилися у складних життєвих обставинах; громадська організація «Майстерня мрії» - центр денного перебування для дорослих людей із особливими потребами; парк князів Сангушків – культурно-комунікативна платформа для комфортного спілкування жителів міста; соціальне підприємство «Миті» - комплексна соціальна допомога за різними напрямами; спільнота взаємодопомоги «Емаус-Оселя» - організація здійснює допомогу у віднайдені сенсу життя людям, що опинилися на узбіччі суспільства; благодійна організація «Регіональний центр соціальної адаптації» - сприяння соціальній адаптації людей, які повернулися з місць позбавлення волі; соціальний проєкт «Собачі вбиральні». Торгова марка «ЛавГав» - сприяння чистоті довкілля через заохочення власників собак прибирати за тваринами в парках, скверах [62, с. 32 – 52].

У дослідженні піднятого питання охоплює теоретичні і практичні аспекти оцінки співвідношень розвитку підприємництва, його соціалізацію, а також аналіз організаційних, організаційно-правових форм соціальних, соціально спрямованих підприємств; порівняльну оцінку тенденцій динаміки форм господарських суб'єктів класичного економічного спрямування із соціальними з виділенням особливостей зокрема соціальних структур.

Практики розвитку соціального підприємництва в Україні є відносно новими. Ця галузь перебуває на етапі становлення або навіть зародження, тому актуальність дослідження досить висока, але сам процес, особливо щодо доступності емпіричних оцінок стану є надзвичайно складним у реалізації. Пріоритети соціального підприємництва вибудовуються поступово самим суспільством, підприємцями, державна ж політика в будь-якому сенсі по цій проблемі не прослідковується.

Сучасні вітчизняні практики розвитку соціального підприємництва характеризуються початками еволюції в масштабах національної економіки, бо відбувається поступове становлення національної моделі в рамках існуючого законодавства.

В умовах певного дистанціювання держави від вирішення соціальних проблем, делегувавши визначені повноваження місцевим територіальним громадам – соціальне підприємництво є тим інструментом, що здатен якнайефективніше вирішити цілий ряд проблемних питань. За умов створення цільового законодавства з відповідною метою на державному і місцевому рівні можуть бути розроблені цільові програми для сприяння залученню до організованої діяльності зі створення соціальних підприємств підприємливих соціально активних осіб. Соціальне підприємництво таким чином стає стратегічно значимою формою господарювання на селі в умовах децентралізації.

Практично соціальне підприємництво є втіленням вищої форми соціальної відповідальності через механізм реалізації цілей соціального порядку. Найбільш відповідною до характеристик формою соціального

підприємства можна вважати кооператив. Ознаки ідентифікації соціальних підприємств: неприбутковий характер; соціальна місія господарювання

Соціальні підприємства є суб'єктами, які можуть вважатися організаціями у складі інфраструктури з виконання соціальних функцій. Головне завдання соціального підприємництва (підприємства) – створення продукту чи послуги, які сприятимуть забезпеченню задоволення соціальних, суспільно значимих проблем. Первинними в такому разі соціальні інтереси, які підкріплюються економічно.

Сучасні вітчизняні практики розвитку соціального підприємництва можна класифікувати за напрямами діяльності суб'єктів, заявлених як соціальні підприємства за ознаками організаційно-правового статусу; напряму діяльності; територіального розміщення (регіон – сільська територія, місто); чисельності зайнятих; цільової аудиторії – за послугами.

Для підтвердження зазначеного вище наведено деякі приклади практики соціального підприємництва на селі і в агропродовольчий сфері. Пропонуємо методичні аспекти класифікаційного групування соціальних підприємств на селі за критеріями: напрям діяльності; чисельність зайнятих; цільова аудиторія представлення виробленого продукту; територіальне розміщення (регіон); організаційна, організаційно-правова форми.

Зазначене є прикладним підтвердженням нашого висновку [23, с. 35], що соціалізація може вважатися результатом економічної поведінки власників підприємства в частині реалізації соціальної відповідальності, виконання функції соціального підприємництва. Наприклад, екологічна свідомість – чинник соціальної відповідальності, соціалізації підприємництва через механізм свідомого дотримання чи недотримання правил взаємодії з природою,
які мінімізують негативний вплив технологій і способів виробництва. Організаційно-економічна соціалізація – поширення соціальних підприємств через різні організаційні форми їх створення й функціонування [23, с. 35]. Тобто соціальне підприємництво функціонально можна вважати продуктом такої соціалізації. Воно вступає у пряму залежність від рівня економічного добробуту

держави, моделі організації суспільства. З'явилася реальна можливість для виділення в окрему сферу сукупність суб'єктів соціального підприємництва. Доцільність такого кроку полягає у тому, що ці суб'єкти беруть безпосередню участь у соціалізації економічної системи, надаючи можливість суспільству рухатися до моделі сталого розвитку [23, с. 35].

Загалом робимо висновок про те, що орієнтування соціального підприємництва на досягнення соціальних вигод означає особливості економічного механізму функціонування. Динаміка розвитку соціального підприємництва залежить від якості соціального капіталу, носіями якого є окремі індивіди, різні організації як от соціальні підприємства. Створюючи соціальне підприємство, індивіди комунікують між собою у процесі задоволення економічних та соціальних інтересів.

Напрями спеціалізації соціальних підприємств на селі формуються під впливом переважно мотивацій благодійництва і ресурсних можливостей регіону. Економічна складова соціального типу господарювання не має вирішального значення в системі переконань створення соціального підприємства, бо діяльність неприбуткова. Практика ж поширення, формування спеціалізації соціального підприємництва в Україні перебуває на етапі становлення або навіть зародження, але сам процес, щодо доступності емпіричних оцінок стану є надзвичайно складним у реалізації. Соціальні підприємства є різноплановими за характеристиками різних класифікацій. Тенденції залежать від культури і традиції розвитку системи господарювання – соціалізації, рівня матеріального добробуту, якості соціального капіталу, який сформувався на селі, мотивації селян до організації структур взаємодопомоги тощо.

В Україні діє проєкт «Соціальні підприємства в Україні», підтримуваний Програмою соціального інвестування Western NIS Enterprise Fund (WNISEF). Керівник програми соціального інвестування WNISEF В. Назарук у вступній частині до довідкового видання «Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 роки» зазначає, що «… діяльність цієї програми сфокусована на

соціальному підприємництві як дієвому механізмі вирішення соціальних проблем у громадах…Створення соціального підприємства передбачає, у першу чергу, створення стійкої фінансової моделі , що дозволить генерувати власні ресурси і витрачати їх на вирішення соціальних чи екологічних проблем у конкретній громаді» [36, с. 3]. Це видання увібрало в себе інформацію про організаційно-економічні статуси суб'єктів підприємництва, які за баченням укладачів належать до категорії «соціальні» - вирішують соціальні та екологічні проблеми. Незважаючи на відсутність в Україні спеціального законодавства з регулювання соціального підприємництва, такі структури існують і кваліфіковані перш за усе за наслідковим ефектом створюваних результатів – віднесених до фактів соціальної спрямованості.

Вважаємо, що необхідно розрізняти соціальне підприємництво як діяльність спеціалізованих організацій і соціальну діяльність підприємств як додаткову функцію; у соціального підприємств соціальна місія є статутною господарською діяльністю, а у класичного – реалізується через механізм соціальної відповідальності. Зокрема, соціальне підприємництво – це форма зайнятості сільського населення; інноваційний спосіб організації господарської діяльності на селі. У класифікації соціальних підприємств пропонуємо виділяти виробничо-господарський і обслуговуючий напрям діяльності, на основі яких формується характер спеціалізації.

У підсумку параграфа за результатами аналітичної оцінки процесів, які відбуваються в системі організаційно-економічного розвитку підприємництва, а також порівняльного аналізу зарубіжного досвіду соціального підприємництва з вітчизняним доведено конструктивність нашої теоретичної гіпотези про те, , що соціалізація підприємництва на селі реалізується у сфері розвитку комерційних (класичних) і соціальних підприємств. Обидва ці сектори мають свої особливості. Комерційні підприємства традиційно розвиваються в сільськогосподарському та несільськогосподарському виробничих секторах. Соціальні – ведуть переважно соціально спрямовану діяльність, де соціальна

функція є головною статутною діяльністю. Соціалізація сільськогосподарських підприємств змінюється залежно від тих трансформацій, які відбуваються на селі. Зокрема, сьогодні видозмінене ставлення сільськогосподарського підприємця до підтримки розвитку сільської території, створення додаткових робочих місць. Визначальним у мотивації до таких дій є бізнесовий, економічний інтерес, що полягає у бажанні отримання прибутку, а не соціальної дії. Організаційно-правова форма підприємства визначає критерії і засади його соціалізації. Показовим є факт, що кооператив має ознаки соціально спрямованої форми підприємства, які чітко проявляються в економічній і соціальній сферах соціалізації цих структур [23, с. 38].

Щодо сучасного українського села, то також виділяємо інституційні практики соціалізації підприємництва, які кваліфікаційно представлено за статусом організаційних форм класичних підприємств (сільськогосподарських), формою і спеціалізацією соціальних підприємств – спеціалізованих суб'єктів соціальної діяльності. Відповідно тенденцій практики розвитку підприємництва на селі, актуальним вважаємо запита на диверсифікацію механізмів вирішення проблем у соціальній сфері, що відповідає принципам соціального підприємництва. Дослідження показали, що соціальні підприємства поступово з'являються, проте вони типологічно й практично вбудовані в моделі класичних підприємств, за певної прихильності до структур кооперативного типу і приватних. Це пов'язано з тим, що система господарювання й механізми соціального розвитку трансформуються, адаптуючись до потреб суб'єктів ринку та запитів соціального характеру. Доступною для поширення є передова зарубіжна практика розвитку креативних форм підприємництва серед яких соціальне, але відсутність спеціалізованого законодавства, інституційної традиції вирішення соціальних проблем на підприємницьких засадах, консервативний формат соціально-економічних і господарських відносин є стримуючими чинниками для становлення перш за усе соціального підприємництва.

4.2. Формування суспільного і приватного інтересу у механізмі соціалізації підприємництва

Сільськогосподарське виробництво та діяльність підприємств має безліч проблем, таких як функціонування підприємств в умовах ризику та невизначеності. До глобальних проблем належать природні фактори діяльності підприємства, внутрішні проблеми галузі, стан національної економіки. Запобігання глобальним ризикам є запорукою стабілізації економіки, нарощування агропродовольчого виробництва, зміцнення експертних позицій аграрних підприємств регіону, продовольчій безпеці країни.

Сучасну аграрну реформу в Україні було побудовано на основі американської моделі, яка не відповідає жодним критеріям соціально-економічного розвитку нашої держави та аграрній сфері господарювання. Для тих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, що склалися за підтримки влади, характерним є те, що в них відносини власності та трудові відносини розмежовані.

Тобто укладення договору оренди земельних ділянок і майнових паїв з їхніми власниками може супроводжуватися наймом останніх на роботу, а може й ні.

Власники підприємства теж не зобов’язані в ньому працювати. У гонитві за прибутками агрохолдинги й інші комерційні сільськогосподарські підприємства стають вузькоспеціалізованими на виробництві зерна, соняшнику, ріпаку, порушуючи сівозміни та інші умови виробництва.

Аграрні реформи – результат розвитку економічного потенціалу країни, продовольчої безпеки, фінансової стабільності та розвитку сільських територій. Основні її компоненти наведено в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

Характеристика наслідків американської моделі аграрної реформи*

Компоненти аграрної кризи	Суть (позиція автора)	Напрямки (позиція автора)	Наслідки (позиція автора)
1	2	3	4
Ідеологічний	Порушено важливий принцип функціонування двох основних форм виробництва великомасштабного суспільного, або державного, і індивідуального – особистого	Розшарування населення та формування фермерських господарств	Необхідні зміни в аграрній галузі народного господарства, викликані різким переходом до ринкових відносин, виявилися незабезпеченими
Психологічний	Зміна цінностей у сільського населення щодо пріоритетів роботи в сільськогосподарській галузі	Власники майна сільськогосподарських підприємств не є працівниками підприємства	Зменшення зайнятості населення та соціальна напруженість суспільства
Соціальний	Відсутність будь-якої підтримки середнього класу	Соціальні виплати населенню, держава не бере активної участі в зайнятості населення	Зниження купівельної спроможності переважної частини населення країни
Соціокультурний	Урбанізація населення	Умови життя в місті приваблює населення	Швидке, в історичному вимірі, зникнення українського села як самобутньої виробничої і соціокультурної структури
Демографічний	Виникнення поняття «старіння нації»	Підтримка зростання населення за рахунок виділення субсидій, лише для малозабезпечених сімей	Скорочення людських ресурсів у подальшому економічному розвитку країни
Економічний	Розшарування підприємств та масове їх банкрутство	Відсутність підприємств на визначеній території та ризикові умови господарювання	Зниження валового виробництва сільськогосподарських підприємств та значне зростання імпорту готової продукції
Екологічний	Відсутність контролю над діяльністю під-приємств та невідповідність міжнародним стандартам	Як наслідок, проблеми дотримання умов виробництва, праці та споживання продукції	Погіршення екологічного стану довкілля

Продовження табл. 4.4

1	2	3	4
Фінансово-кредитний	Відсутність будь-якої підтримки підприємств та високі ставки податкових стягнень	Проблеми сприяння розвитку малих і середніх підприємств, підприємницькій діяльності та соціальному партнерству	Не створено і фінансові структури для супроводу реформи на прикладі селянського банку в минулому
Структурний	Зміна власника майна та землі підприємства, держави	Омертвіння капіталу, який мав би бути задіяним у розвиток країни	Спеціальні державні структури типу міністерства у проведенні аграрної реформи відсутні
Організаційний	Суперечність у застосуванні моделі й об'єкта дослідження	Застосування нормативно-законодавчої бази, яка суперечить об'єкту дослідження або не має підтримки для застосування	Сучасну аграрну реформу було розроблено на основі наявної американської моделі
Криза ринку	Розвиток інфраструктури товарного ринку	Формування приватної власності господарства та орієнтації лише на максимальний прибуток	Зниження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств
Системи аграрної науки	Методика дослідження відповідає науково-технічним інтересам зацікавлених сторін	Зниження фінансування аграрної науки з боку держави та застосування нових технологій	Однобічні погляди щодо думки науковців із питань економічного розвитку
Системи аграрної освіти	Вузька спеціалізація в підготовці спеціалістів	Нові напрями підготовки та спеціальності	Реформування освіти та зниження якості освіти

**Запропоновано автором на основі узагальнень наукових публікацій і практичних оцінок, власних досліджень і розробок [15; 21; 22], і оприлюдено в публікації [28 с. 153]*

Наведений аналіз дає підстави вважати, що час початку реформи вибрано невдало, а обрана модель її здійснення неадекватна сформованим в Україні організаційним економічним умовам та психологічним і соціокультурним установкам сільського населення, що історично склалися.

Таким чином, запропонований підхід до нової реформи спрямований на руйнування господарської та соціальної інфраструктури сіл, еміграцію сільського населення за кордон, розвиток аграрного латифундизму й транснаціонального землеволодіння та денаціоналізації території країни.

Вітчизняні науковці цілком слушно вважають [40], що в основі аграрної політики має бути концепція розвитку сільського населення і сільських територій. Без участі держави здійснити такі перетворення неможливо [28, с. 154], а саме:

1) сільське населення закріплює за державою її територію. У сучасному перенаселеному світі вільні залишені території тим чи іншим шляхом освоюються іншими народами і державами;

2) реформування майнових відносин власності шляхом перегляду методів паювання майна сільськогосподарських підприємств, визначення майнової власності (майнових паїв) і розвиток орендних відносин;

3) у сучасних умовах стратегічний розвиток аграрного сектору повинен охоплювати також обласні та районні рівні, кожне сільськогосподарське підприємство та їх виробничу сукупність. Тобто організація стратегічного розвитку аграрної сфери по вертикалі й горизонталі повинна стосуватися всіх без винятку його складників – організаційних, соціальних, структурних та ін.

4) важливим складником формування стратегії розвитку сільського господарства має стати виявлення в кожному регіоні місцевих можливостей його регулювання, у тому числі шляхом розробки та ефективного здійснення відповідних галузевих програм [40].

Аграрні реформи переслідують соціальні цілі. У нашому випадку ми не спостерігаємо успіхів у здійсненні стратегії, розробленої зарубіжними науковцями. Зарубіжний досвід застосування моделі реформування аграрної галузі суперечить цільовому об’єкту. Центральна ідея загальної фермеризації стикнулася із зовсім іншою інфраструктурою сільськогосподарських підприємств і системою розселення у великих поселенських структурах – селах. Ще однією проблемою є функціонування великої кількості посередників, які формують багаторівневі тіньові канали збуту дрібних партій сільськогосподарської продукції, відповідно товаровиробники втрачають левову частину доданої вартості. Як запобіжник цієї ситуації виступає кооперація, але класичний її розвиток не відбувається.

У соціальному плані варто зазначити, що власники земельних і майнових паїв здебільшого виявилися відстороненими від прийняття управлінських рішень щодо ефективного використання своєї власності, перетворились фактично у найманих працівників. Це дійсно відповідає сьогоднішнім реаліям. Лідерські якості та впевненість у собі досить важливі, але рідко зустрічаються зараз у працівників агросфери, 3/4 сільського населення не вірять у власні сили. Для них важливі рішення керівника, політична й економічна ситуація в країні, характерне небажання розпоряджатися власними силами. Значний вплив на реформування здійснюють глобалізаційні процеси та концентрації, які мають місце на різних ринках та в різних сферах економіки як розвинених, так і менш розвинених держав світу, спостерігаються і в агропромисловому виробництві. Протягом останніх років кількість та вартість угод по злиттю та поглинанню корпорацій у зазначеній галузі стрімко зростають. У Європі також використовується такий механізм фінансування корпорацій як злиття та поглинання. Процеси злиття та поглинання також відбуваються і на недостатньо розвинених фінансових ринках. При цьому ініціаторами угод, як правило, виступають корпорації розвинених держав світу. Якщо оцінювати проведену аграрну реформу як рух у бік Європи, то це не відповідає заявленим її цілям. Рух, звичайно, відбувається, але у бік латиноамериканської моделі латифундизму. Специфіка агропромислової інтеграції в зарубіжних країнах полягає в тому, що в більшості випадків об'єктом інтеграції є аграрні підприємства, а прямим чи непрямим її ініціатором і координатором найчастіше стають несільськогосподарські фірми (машинобудівні компанії, виробники мінеральних добрив та комбікормів). У контексті реформування економічної системи України земля, як сталий базис кредитно-фінансової системи, була і в майбутньому залишиться основним надійним ресурсом оздоровлення економіки. У нас є усі підстави вважати, що залучення в ефективний обіг земельно-ресурсного потенціалу та удосконалення земельних відносин є одним із стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку України. Сьогоднішній порядок кредитування також не вирішує фінансової проблеми розвитку АПК, але може

призвести до небажаної концентрації землі в руках банківських та комерційних структур, які не збираються займатися сільськогосподарським виробництвом.

Учені ведуть мову про різні моделі поєднання суспільного і приватного інтересу в процесі трансформацій, включаючи активізацію кооперування. Зокрема Л.В. Молдаван [48] вважає, що більш результативнішим у процесі управління реформуванням аграрного сектору є аграрна політика Німеччини, Франції, Австрії, Швеції. Там основу аграрного сектору формують відносно дрібні фермерські господарства – до 50–60 га. Оскільки, при реформуванні аграрного сектору була надана можливість дрібним фермерським господарствам володіти земельними ресурсами. Це показує дієві рішення уряду країн, які запобігають монополізації аграрного сектору.

Усі реформи, які згодом зароджувалися і проводяться, мали тривалий розвиток всередині реформуючих структур підприємства. У зв'язку з цим значна частина суспільства була в них зацікавлена і морально готова до їх проведення. У здійснюваній реформі має бути зацікавлена кожна із втягнутих у неї соціальних груп. Державне регулювання стосується всіх учасників соціально-економічних процесів, які беруть участь у процесі регулювання, одночасно будучи суб'єктами регулювання. Усі учасники процесу регулювання за ступенем причетності до нього або формі участі істотно відрізняються один від одного. Розрізняють носіїв, виразників і виконавців економічних інтересів. Носії економічних інтересів – це фізичні та юридичні особи, групи людей, що відрізняються один від одного регіональною приналежністю, видом діяльності, професією, доходом, за майновою ознакою. Їхні індивідуальні економічні інтереси, часто не тільки різні, але й діаметрально протилежні, представляють виразники господарських інтересів [3].

Носії економічних інтересів можуть висловлювати свої індивідуальні інтереси, звертатися з вимогами в центральні та місцеві органи державного управління.

Виконавцями економічних інтересів є держава в особі різних органів влади, побудованих за ієрархічним принципом і представляють три гілки влади

– законодавчу, виконавчу і судову. Н.Б. Антонова [3] вважає, що виражені економічні інтереси у міру їх надходження в державні органи не завжди повністю або частково виконуються. Це пов’язано з багатьма обставинами:

• по-перше, інтереси різних носіїв частіше всього суперечливі;

• по-друге, вони можуть суперечити цілям економічної політики держави, що забезпечує економічну рівновагу, соціальну стабільність, збалансованість бюджету;

• по-третє, можливості держави мають певні межі [3].

Взаємодія суб’єктів регулювання також забезпечується завдяки зворотним зв’язкам. Зворотні зв’язки проявляються в різних формах: носії господарських інтересів можуть підтримувати уряд або відмовляти в підтримці. Головною лінією зворотного зв’язку між носіями і виконавцями економічних інтересів є довіра або втрата довіри, підтримка носіями і виразниками економічних інтересів проведеної державою економічної політики. Система відносин «держава – підприємство – працівник» занадто складна, більше того, вона постійно змінюється [15, с. 145]. Економічних агентів процесу реформування визначено у таблиці 4.5.

Держава як економічний агент має суспільний та приватний інтерес у здійсненні реформування. Суспільний інтерес держави полягає у налагодженні ефективної політики держави у сфері господарювання, зростанні продовольчої незалежності та конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні, забезпеченні соціальної злагоди суспільства. Приватний інтерес держави – це право на підвищення фінансової незалежності та економічної ефективності країни. Реформування державою може здійснюватися при наявності у неї сил і засобів, що забезпечують порядок і виконання її законів і постанов.

Державна влада під час реформи залишає за собою значні права в управлінні земельними ресурсами країни. Держава, приступаючи до реформи, має планувати видатки (іноді значні) на їх здійснення. Реформи здійснюються спеціально організованими для цих цілей державними структурами [15 ,с. 145].

Таблиця 4.5

Визначення суспільного та приватного інтересу економічних агентів процесу реформування

Економічні агенти	Інтерес		Суперечність інтересів
	Приватний	Суспільний	
Держава (державні органи)	Право на підвищення фінансової незалежності та економічної ефективності країни та його населення	Ефективної політики держави в сфері господарювання, зростанні продовольчої незалежності та конкурентоспромож-ності країни на міжнародному рівні, повна зайнятість населення	Можливості держави мають певні межі
Підприємства (різних форм власності)	Розвиток підприємства, розширення та отримання доходу	Соціальна стабільність працівників та розвиток сільських територій. Експорт готової продукції, а не сировини, зменшення ризиків в господарській діяльності	Протилежність цілям економічної політики держави
Працівники підприємства	Право власності на майно, землю, дохід від діяльності	Забезпечення робочими місцями та впевненість у майбутньому для наступних поколінь	Цілям: політики держави, щодо збалансованість бюджету; підприємства, щодо отримання максимального прибутку

**Запропоновано автором [15] на основі узагальнень наукових публікацій і практичних оцінок*

Підходи і методи здійснення реформування мають ґрунтуватися на досконалому вивченні об’єкта реформування, визначенні цілей і шляхів здійснення реформування, економічних, соціальних і політичних наслідків. На сьогодні практично неможливо зберегти існуюче положення самостійного суб’єкта країни від міжнародних стандартів та договорів із високою конкуренцією з усіх видів сільськогосподарської продукції, де діють об’єктивні

та дуже жорсткі економічні закони при виході його на зовнішні ринки. У проведенні аграрної реформи не зацікавлена жодна із залучених у неї соціальних груп. Управлінському процесу реформування сільськогосподарських підприємств здебільшого потрібно було зберегти попередню господарську організацію через традиції, звичаї працівників майбутніх поколінь та деякі гарантовані матеріальні переваги.

Разом з цим, як ми вже зазначали – розвиток національної економіки та сільського сектору щодо економічної і соціальної результативності залежить від підприємництва – діяльності, що динамічно розвивається. За останні десятиліття в сільському секторі економіки України відбулися перетворення, що спричинили проблеми, серед яких виділяється розвиток кооперації, а саме її:

– економічна соціалізація в структуру господарських формувань; поширення кооперативів як типу соціальних підприємств, що забезпечують дієві форми соціальної, економічної, господарської взаємодії на селі в умовах зміни державної політики втручання у сільський розвиток;

– організаційне впровадження принципів взаємної участі селян, соціальної відповідальності за результати господарювання у виробничій і соціальній сфері.

Загальна ж постановка проблеми базується на переконанні про необхідність науково-методичної оцінки поширення кооперативних структур як форми економічної соціалізації підприємництва на селі, організаційно-економічного стимулювання їхнього розвитку в сучасних умовах [17 ,с. 189].

Практика економічної соціалізації кооперативів характеризується їхнім поширенням у виробничій і обслуговуючій сферах як соціально спрямованих структур, які за окремими функціональними ознаками можна віднести до системи соціального підприємництва.

Поглиблюючи методичні аспекти визначення функціональних характеристик соціального підприємництва констатуємо те, що такий статус суб’єктів ринку пов’язуємо із соціалізацією економічних систем. За визначенням – це: «…поступове еволюційне наповнення метасистем, підсистем та елементів

економічної системи капіталізму соціалістичним змістом; охоплює найважливіші елементи економічної системи: продуктивні сили, техніко-економічні відносини (а в їх поєднанні – технологічний спосіб виробництва), відносини економічної власності (а в їх поєднанні з продуктивними силами – організаційний спосіб виробництва), економічні відносини (органічну цілісність техніко-економічних, організаційно-економічних і відносин економічної власності, яку у поєднанні з розвитком продуктивних сил утворює економічний спосіб виробництва) та господарський механізм» [31, с. 333]. Тобто соціальне підприємництво можна вважати продуктом такої соціалізації. Воно вступає у пряму залежність від рівня добробуту суспільства, етапу побудови держави, моделі організації суспільства. Кооператив є найбільш прийнятним поєднанням, формою ефективної взаємодії економічних агентів в процесі реалізації їхнього суспільного і приватного інтересу у якості прообразу соціального підприємства.

У сільському секторі економіки України число кооперативів як найбільш соціалізованої форми організації сільськогосподарської діяльності змінюється в бік зменшення. Тенденція зменшення стійка, вони перетворюються у товариства, приватні підприємства та інші. Також уникнення підприємствами соціальних засад господарювання спричинене поширенням капіталістичного способу виробництва епохи первинного накопичення капіталу.

Тому у класичній виробничій системі підприємств сільськогосподарські кооперативи не розширюють свою експансію, а навпаки.

Кількість виробничих кооперативів зменшилася у рази, що вказує на негативний бік їх поширення. Кооперативи виявилися найбільш проблемною формою виробничих сільських підприємств стосовно довіри до неї з боку селян, незважаючи на принципову соціальну орієнтацію. Серед сільськогосподарських підприємств кооперативи займають незначну частку, а серед соціальних – переважають (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Структурні оцінки розвитку кооперативних форм організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в Україні

Склад сільськогосподарських підприємств	Значення - за роками									
	2015		**2016**		**2017**		**2018**		**2019**	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
Класичне (виробниче) підприємництво*										
Кооперативи	596	1,3	738	1,5	448	1,0	872	1,8	554	1,1
Усього підприємств	45379	100,0	47697	100,0	45558	100,0	49208	100,0	48504,0	100,0
Підприємств на 1000 осіб сільського населення, од.	3		3		3		3		3	
Підприємств на 1000 осіб працездатного сільського населення, од.	8		9		8		10		8	
Підприємств на 10 сільських населених пунктів, од.	16		16		16		17		17	
Кооперативне соціальне підприємництво у 2016 – 2017 рр.**										
Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна»	Чернігівська обл., Ніжинський р-н									
СОК «Агросвіт»	с. Крехів, Львівська обл.									
СОК «Агрофрут»	с. Романів, Львівська обл.									
СОК «Банилів»	с. Банилів, Чернівецька обл.									
СОК «БОРТНІВ-ЕКОПРОДУКТ»	с. Бортнів, Волинська обл.									
СОК «Господар-2015»	с. Хоружівка, Недригайлівський район, Сумська обл.									
СОК «Дари Гуцульщини»	с. Селятин, Чернівецька обл.									
СОК «Дари Ланів»	с. Колосова, Кременецький р-н, Тернопільська обл.									
СОК «Жовтневе»	с. Покровське, Токмацький р-н, Запорізька обл.									
СОК «Каїр»	с. Каїри, Херсонська обл.									
СОК «Київський»	м. Київ									
СОК «Кринички»	с. Котів, Бережанський р-н, Тернопільська обл.									
СОК «Радодар»	с. Радісне, Красилівський район, Хмельницька обл.									
СОК «Шепітчанка»	с. Долішній Шепіт, Вижницький р-н, Чернівецька обл.									
СОК «Щедрий край»	с. Старий Почаїв, Кременецький район, Тернопільська обл.									

**Побудовано за даними Державної служби статистики України*

***Сформовано з інформації довідкового видання: [36]; оприлюднено в праці автора [17 ,с. 191]*

Кооперація відповідно до загальновизнаних принципів її сприйняття, може вважатися найбільш ефективною формою соціалізації підприємництва. Малопоширеність кооперативів на селі є відповідним соціальним діагнозом сільському розвитку.

Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі не має значного поширення, адже господарські структури кооперативного типу виникають безсистемно. У селян відсутні стійкі мотивації об'єднуватися у кооперативи як виробничого, так і обслуговуючого спрямування. Демотивуючий вплив на ці процеси здійснюють чинники економічної соціалізації кооперації, які за нинішніх умов не передбачають значних вигод від членства в кооперативі. Позначається також колективна форма співпраці і відповідальності, соціальне навантаження, наявність запобіжників для швидкої максимізації прибутку. Фактор залученості дрібних виробників у кооперативні форми господарювання означає економічну соціалізацію на засадах координації зусиль із вирішення виробничих проблем, забезпечення доступу до ринків. Проте в силу наявного досвіду селяни не вмотивовані до участі у створенні кооперативів [17, с. 192].

Найбільш соціалізованими щодо дотримання принципів кооперації є обслуговуючі кооперативи. У відкритих наукових і статистичних публікаціях наводяться різні дані щодо наявності обслуговуючих кооперативів у сільському секторі економіки. Із досліджень інших авторів [6; 7; 56; 57; 58], побудованих на інтерпретаціях статистичної інформації, наведемо показники наявності обслуговуючих кооперативів у 2015 – 2017 рр. (табл. 4.7).

Погоджуємося з думкою О. Буднік [6] про те, що: «…нині розвиток кооперативного руху в селі є надто уповільненим та недостатнім. Значна частина кооперативних організацій існують формально або лише зареєстровані і практично не виконують своїх функцій. Така ситуація не сприяє розповсюдженню кооперативної діяльності в сільській місцевості» [6]. Таким чином соціалізація підприємництва через механізм кооперації відбувається повільно.

Структурні зміни в кооперацийному механізмі господарювання пов'язані, на наше переконання, з неспівпадінням суспільного і приватного інтересу зокрема в системі соціалізації економічного механізму.

Таблиця 4.7

Динаміка і структурний склад обслуговуючих кооперативів за видами діяльності*

Показник	2015	2016		2017	
	Значення показника	Значення показника	Тенденція зміни до попер. року	Значення показника	Тенденція зміни до попер. року
Всього кооперативів, од.	1022	1026	Збільш.	1097	Збільш.
Фактично функціонують					
одиниць	613	564	Зменш.	589	Збільш.
% до наявних	59,9	54,9		53,7	Зменш.
За видами – структурний склад:					
Багатофункціональні, од	514	514	Не змін.	575	Збільш.
% до загальної к-ті	50,2	50,0	Зменш.	52,4	Збільш.
Фактично функціонують, од	308	278	Зменш.	298	Збільш.
% до наявних	59,9	54,1	Зменш.	51,8	Зменш.
Заготівельно-збутові, од	264	259	Зменш.	262	Збільш.
% до загальної к-ті	25,7	25,2	Зменш.	23,9	Зменш.
Фактично функціонують, од	155	150	Зменш.	149	Зменш.
% до наявних	58,7	57,9	Зменш.	56,9	Зменш.
Переробні, од	41	45	Збільш.	47	Збільш.
% до загальної к-ті	4,0	4,5	Збільш.	4,3	Зменш.
Фактично функціонують, од	22	22	Не змін.	25	Збільш.
% до наявних	53,7	48,9	Зменш.	53,2	Збільш.
Постачальницькі, од	23	23	Не змін.	26	Збільш.
% до загальної к-ті	2,2	2,3	Збільш.	2,4	Збільш.
Фактично функціонують, од	14	13	Зменш.	16	Збільш.
% до наявних	60,9	56,5	Зменш.	61,5	Збільш.
Інші, од	180	185	Збільш.	187	Збільш.
% до загальної к-ті	18,1	18,0	Зменш.	17,0	
Фактично функціонують, од	114	101	Зменш.	101	Не змін.
% до наявних	63,9	54,6	Зменш.	54,0	Зменш.

**Сформовано представленням даних з публікацій інших авторів [6; 56; 57; 58] і за результатами аналізу даних Державної служби статистики України; оприлюднено в праці автора [17, с. 192]*

Взаємодія економічних агентів при створенні і забезпеченні функціонування кооперативу наслідує формування соціального капіталу колективного характеру. Проте, згідно відповідної аналітики (табл. 4.7)

чисельність кооперативів різносторонньо змінюється, що не означає стійкості суспільного інтересу до кооперування.

Вважаємо, що реалізація кооперативної форми економічної соціалізації підприємництва на селі практично здійснюється через створення і поширення відповідних структур. Відповідно наведеної аналітики (табл. 4.7) кількість кооперативних формувань певним чином устабільнилася, але збільшення не прогнозується. Для організації цього процесу в Україні створені певні економіко-правові основи, реалізуються функції кооперативів як соціальних організацій, підприємств. У цьому, на нашу думку, полягає специфіка соціалізації підприємництва. Практично через створення кооперативу, так чи інакше формується інклюзивна система сільського господарювання. Малі суб'єкти покращують свою конкурентоспроможність забезпеченням кращого доступу до ринків сільськогосподарської продукції та продовольства як виробники, а також до ринків матеріально-технічних ресурсів і послуг як споживачі. Практично, за твердженням О. Саковської [56], це виглядає так, що «…члени сучасного кооперативу володіють загальним капіталом, довіряють кооперативу свій урожай, покладають на нього місію розвитку, організацію маркетингу щодо збуту своєї продукції. Водночас на макрорівні кожен учасник зберігає можливість самостійно ухвалювати рішення з урахуванням специфіки своєї земельної ділянки та агрокультури, чого не може дозволити собі повною мірою аграрне утворення..» [56]. Кооператив забезпечує ще й демократичність організації і здійснення підприємницької діяльності. Проте в Україні через тривалу відсутність демократичних традицій в минулому і паралельно сучасне несприйняття колективних організаційних структур, кооперація не набуває поширення. Тим самим незадовільною за впровадженням варто вважати динаміку кооперативної форми економічної соціалізації підприємництва на селі.

Причин цього багато, серед найбільш значимих і впливових – несприйняття кооперації як форми організації підприємництва потенційними

її учасниками; дискредитація кооперативної ідеї через невиконання кооперативами своєї функції як соціально спрямованих організацій; відсутність довгострокових програм державної підтримки розвитку кооперативних формувань на селі і невиконання державою зобов'язань за програмами, які були прийняті раніше; науковці також слушно ведуть мову про «розпорошеність законодавства про кооперацію» [56]. Проте, на наше переконання, потенціал розвитку кооперації в економічній і соціальній сфері на селі величезний, адже селяни конче потребують функціональних об'єднавчих формувань. Відповідно кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі відповідає реаліям сьогодення, її потрібно пропагувати і розвивати.

Економічна соціалізація через механізм кооперування є найбільш бажаною із економічної точки зору, бо дає можливість дрібним суб'єктам сільськогосподарського ринку згуртувати власні зусилля, знизити трансакційні витрати і в кінці кінців претендувати на значно вищу, ніж поодинці додану вартість. Кооперативна форма соціалізації підприємництва найбільш доцільна як у сфері соціального, так і у сфері економічного. Спроможності, мотиви підприємців до кооперування залежать від системи цінностей, особистісних переконань і спроможності до колективної взаємодії.

Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі в Україні за динамікою поширення кооперативів не може вважатися успішною і найбільш прийнятною для устабільнення розвитку суб'єктів господарювання на селі, особливо малих, які потребують механізму об'єднання для досягнення конкурентоспроможності. Потрібно чітко розуміти, що актуальний не лише суто економічний, а й соціально-економічний аспект значимості кооперації на селі. Кооперацію можна вважати традиційною організаційно-економічною формою соціалізації господарювання на селі.

В підсумку відзначимо те, що потенційно кооперації видається найбільш прийнятною, перспективною формою механізму збалансування

суспільного і приватного інтересу. Проте поки що проблемою залишається незмінність переконань селян, що в соціальному вимірі означають індивідуалізацію господарювання через системну недовіру до колективних форм господарювання.

4.3. Кластерний аналіз соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств

Соціально-економічна результативність підприємств безпосередньо залежить від організаційної побудови виробництва, ресурсного забезпечення і ефективності господарювання. В сільськогосподарському підприємництві ефектно ще проявляються нетипові фактори, зокрема природний, якість земельного капіталу тощо

Аналіз стану і вироблення пріоритетів організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі показали, що одним з головних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств в соціальній площині, є забезпечення робочих місць для населення сільських територій. Вітчизняні підприємці, зіткнувшись дилемою вибору екстенсивної чи інтенсивної моделі, переважно обирають перший варіант, використовуючи продуктивність наявної земельної ділянки для виробництва найбільш популярної на ринку продукції, мінімізуючи витрати на залучення капіталу та трудових ресурсів. Оскільки ресурси земель сільськогосподарського призначення територіальних громад є строго обмеженими, це негативним чином впливає на можливості працевлаштування селян – визначна проблема організаційно-економічної соціалізації підприємництва.

Для того, щоб виявити особливості поведінки вітчизняних сільськогосподарських підприємств щодо комбінування земельних та трудових ресурсів, застосуємо кластерний аналіз як один з найбільш ефективних методів машинної класифікації великої кількості статистичних об’єктів. Іншими аргументами на користь застосування цього методу для наших цілей є

можливість виділення сукупностей об’єктів за набором ознак (багатовимірність) та автоматичне визначення критеріїв класифікації за допомогою усталених алгоритмів, що мінімізує вплив суб’єктивного фактора в дослідженні.

Кластерний аналіз як актуальний методологічний підхід до оцінки структурних співвідношень в галузевій системі виробничо-господарських координат, традиційно використовується для означення однорідних її сегментів [39] у рамках яких взаємодіють суб’єкти діяльності. Зокрема застосуємо дану методологію в рамках нашого дослідження.

Базою для проведення досліджень є сукупність даних сільськогосподарських підприємств, що звітують за формою № 50-сг (річна) "Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2016 рік" [9; 10]. Серед абсолютних показників, що містяться у відповідній базі даних, та розрахованих на їх основі відносних величин для проведення класифікації нами вибрано ті, що найбільшою мірою репрезентують специфіку та результативність комбінування земельних і трудових ресурсів у практиці діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств (табл. 4.8).

Стандартним завданням кластерного аналізу є розподіл множини об’єктів за n ознаками на m кластерів так, щоб кожен об’єкт належав лише одному кластеру на основі однорідності тих об’єктів, що входять до кластера і різнорідності тих, які відносяться до різних кластерів. У цьому дослідженні для виявлення кластерів вважається за доцільне використати метод k-середніх, за яким алгоритм розбиває множину елементів n-векторного простору на визначену дослідником кількість m кластерів.

Метод передбачає здійснення серії ітерацій, де на першому етапі центри майбутніх кластерів визначаються випадково, після цього визначаються евклідові відстані між об’єктами та центрами кластерів та приписує об’єкт до найближчого, після цього для кожного кластера обраховуються середні, що

стають координатами нових центрів кластерів, після чого процедура повторюється до тих пір, поки центри кластерів не стабілізуються.

Таблиця 4.8

Змінні, що використовувалися для проведення кластерного аналізу*

№	Назва показника	Розмірність показника	Середнє значення показника по виборці
1.	Вартість продукції рослинництва на 1 га ріллі	млн грн	0,015
2.	Вартість продукції тваринництва на 1 га с.-г. угідь	млн грн	0,002
3.	Вартість валової продукції на 1 га с.-г. угідь	млн грн	0,017
4.	Працівників, всього	осіб	45,2
5.	Працівників рослинництва	осіб	33,5
6.	Працівників тваринництва	осіб	11,6
7.	Площа сільськогосподарських угідь	тис га	2,1
8.	Вартість надання послуг на 1 працівника	млн грн	0,02
9.	Вартість продукції рослинництва на 1 працівника	млн грн	0,87
10.	Вартість продукції тваринництва на 1 працівника	млн грн	0,38
11.	Вартість валової продукції на 1 працівника	млн грн	0,76

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Чисельність кластерів було визначено емпірично. Виконавши розрахунки для різної чисельності кластерів, встановлено, що найбільш якісні рішення були отримані для кількості кластерів m=5. Евклідові відстані між отриманими кластерами наведені в табл. 4.9.

Найбільша відстань між кластерами 1 та 2, найменша -1 та 4, 3-й кластер знаходиться майже на однаковій відстані від 4-го та 5-го. Втім відстані між кластерами є достатніми для того, щоб визнати результати кластерізації

достатніми для рівня поставленої задачі та визнати, що за типом поєднання заявлених ресурсів можна виділити 5 класів сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 4.9

Евклідові відстані між кластерами*

Кластери	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5
№ 1	0,0000	655784,9	512917,7	3288,8	104033,7
№ 2	809,8055	0,0	728451,6	566974,3	242024,1
№ 3	716,1827	853,5	0,0	480484,0	417427,6
№ 4	57,3477	753,0	693,2	0,0	70335,0
№ 5	322,5425	492,0	646,1	265,2	0,0

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Ці сільськогосподарські підприємства є такими, що ідентифіковані як типові в рамках зконсолідованої сукупності однотипних структур. тобто в методичному плані відзначаємо можливість кваліфікувати заявлений кластерний аналіз як спосіб забезпечення репрезентативності майбутнього результату щодо оцінки соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств.

Якість та доцільність застосування ознак класифікації можна оцінити за результатами дисперсійного аналізу кластерного розподілу сільськогосподарських підприємств (табл. 4.10).

Оцінити значущість ознак у здійсненому класифікаційному розподілі можна за показником значущості коефіцієнту Фішера (Significance p).

Майже за всіма ознаками, крім «вартості надання послуг на 1 працівника» та «частки м’яса свиней» значення p менше порогового значення 0,05, що дозволяє включити решту показників до ознак класифікації.

Таблиця 4.10

Дисперсійний аналіз кластерного розподілу сільськогосподарських підприємств за типом поєднання земельних та трудових ресурсів*

Ознаки	Between SS	df	Within SS	df	F	Signif p	Between SS> Within SS
1	2	3	4	5	6	7	8
Вартість продукції рослинництва на 1 га ріллі	1739	4	136552	8267	26,3	0,00	НЕПРАВДА
Вартість продукції тваринництва на 1 га с.-г. угідь	6971688	4	297442	8267	48442,1	0,00	ПРАВДА
Вартість валової продукції на 1 га с.-г. угідь	7679886	4	345277	8267	45970,0	0,00	ПРАВДА
Працівників, всього	96472360	4	19365030	8267	10296,1	0,00	ПРАВДА
Працівників рослинництва	42901390	4	18282320	8267	4849,8	0,00	ПРАВДА
Працівників тваринництва	13491890	4	15503560	8267	1798,6	0,00	ПРАВДА
Площа сільськогосподарських угідь	71095	4	101723	8267	1444,5	0,00	ПРАВДА
Вартість надання послуг на 1 працівника	1	4	84983	8267	0,0	1,00	НЕПРАВДА
Вартість продукції рослинництва на 1 працівника	103	4	31406	8267	6,8	0,00	НЕПРАВДА
Вартість продукції тваринництва на 1 працівника	15	4	2173	8267	14,5	0,00	НЕПРАВДА
Вартість валової продукції на 1 працівника	149	4	110163	8267	2,8	0,02	НЕПРАВДА

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Проте критерій однорідності кластеру, представлений перевищенням міжгрупової дисперсії (BetweenSS) над внутрішньогруповою (WithinSS) виконується лише для таких ознак як «вартість продукції тваринництва на 1 га сільськогосподарських угідь», «вартість валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь», «середня оплата праці 1 працівника в

тваринництві», «кількість працівників всього», та окремо в рослинництві та тваринництві та «площа землекористування на одне підприємство», тому саме на цих показниках і здійснювався розподіл сукупності з 8271 сільськогосподарських підприємств на кластери (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Класифікація кластерів за ознаками залучення трудових та земельних ресурсів*

	Кластери				
	№ 1	**№ 2**	**№ 3**	**№ 4**	**№ 5**
Кількість об’єктів	7455	749	2	48	17
Питома вага у виборці	90,1	9,1	0,02	0,6	0,2
Працівників всього	24,9	181,2	1329	790,9	1511,4
Працівників рослинництва	20	124,9	0	389,3	1277,6
Працівників тваринництва	4,9	56,3	1329	401,6	233,8
Площа сільськогосподарських угідь, тис га	1,4	5,6	0,01	14,5	61,6
Вартість продукції тваринництва на 1 га с.-г. угідь, млн грн	0,2	0,3	1867,5	10	0,002

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Результати кластерного аналізу забезпечили економіко-математичну оцінку соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств.

За результатами кластерного аналізу було сформовано п’ять кластерів сільськогосподарських підприємств, які розрізняються між собою масштабами та співвідношенням трудових та земельних ресурсів, задіяних у процесі виробництва:

земельними масивами, що дозволяє залучити до 1500 працівників, переважно до галузі рослинництва (співвідношення працівників рослинництва і тваринництва тут 1:6,5).

Таким чином, нами було виділено п’ять типів поведінки вітчизняних сільськогосподарських підприємств щодо використання найважливіших ресурсів сільських громад – земельного та трудового (рис 4.1).

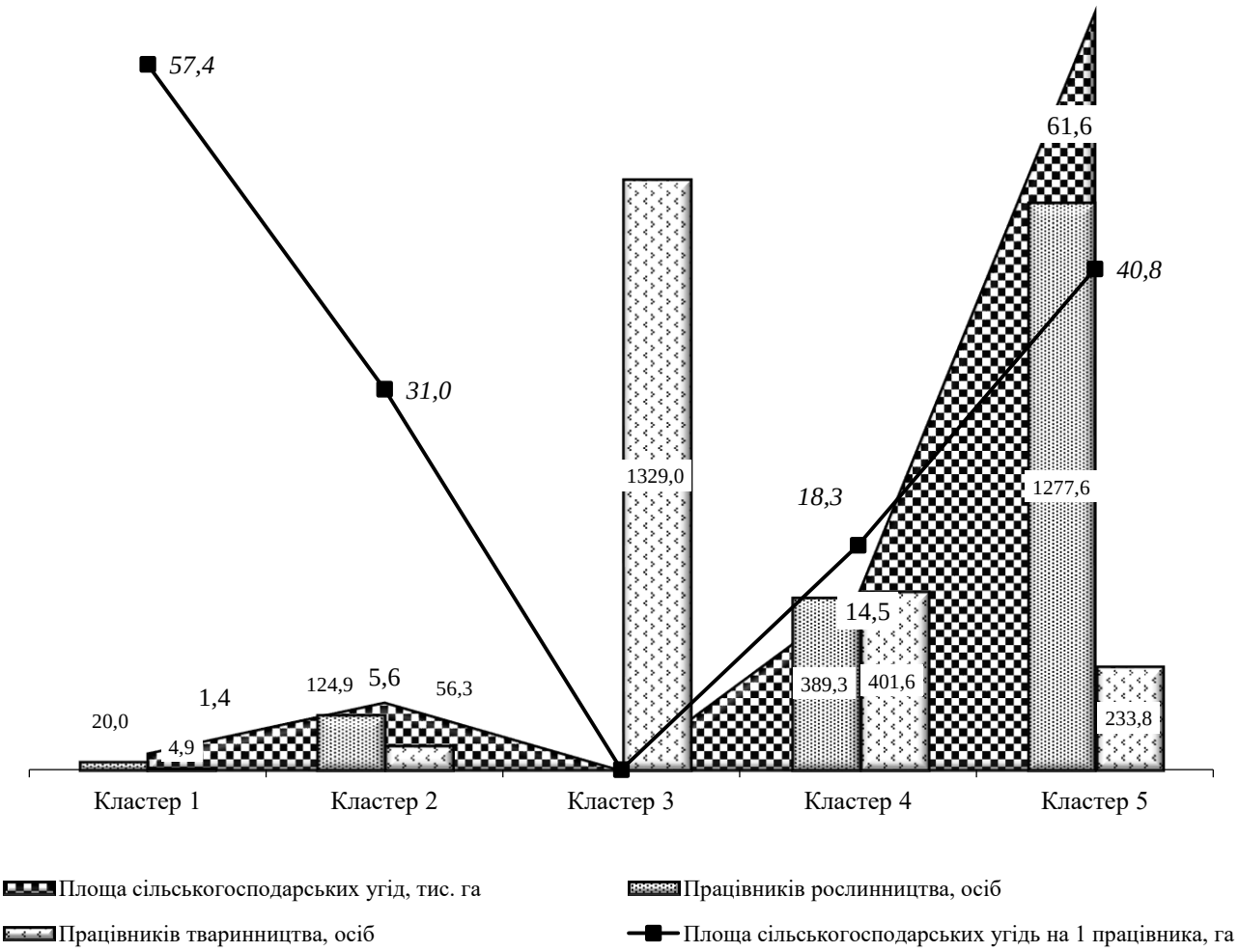

Рис. 4.1. Оцінки використання земельного і трудового потенціалу сільськогосподарськими підприємствами у розрізі кластерів, (2016 р.)*

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Зазначені відмінності між кластерами напряму впливають на здатність сільськогосподарських підприємств до залучення трудових ресурсів. Так 1 працівник в кластері № 1 обслуговує 57,4 га сільськогосподарських угідь, тобто 100 га угідь дозволяють залучити тут 1,7 працівників.

Цей кластер займає 68,8% загальної площі землекористування та лише 55,1% загальної кількості робочих місць. Ураховуючи розбіжності в масштабах

діяльності кластерів, можна стверджувати значні втрати економіки сільських територій від нестворених робочих місць (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Аналіз залучення робочої сили за кластерами, 2016 р.*

	Загалом по с.-г. підприєм ствам	**Кластери**				
		№ 1	**№ 2**	**№ 3**	**№ 4**	**№ 5**
Площа с.-г.угідь, тис га	17302,5	10651,3	4206,0	0,2	693,9	1048,0
частка в загальному показнику по с.-г. підприємствах, %	х	61,6	24,3	0,0	4,0	6,1
Працівників всього, тис осіб,	393,4	185,4	135,7	2,7	38,0	25,7
частка в загальному показнику по с.-г. підприємствах, %	х	47,1	34,5	0,7	9,6	6,5
Площа сільськогосподарських угідь на одного працівника, га	44,0	57,4	31,0	0,1	18,3	40,8
Кількість працівників, залучених на 100 га с.-г. угідь, осіб	2,3	1,7	3,2	1329,0	5,5	2,5
Розрахункова кількість працівників, тис осіб	х	582,7*	230,1*	2,7	38,0	57,3*
Відхилення, +/- осіб	х	-397,3	-94,4	0,0	0,0	-31,6

**тут і далі сума часток менша 100%, оскільки для дослідження були виключені підприємства з екстремальними показниками; * за умов залучення трудових ресурсів на 100 га сільськогосподарських угідь на рівні кластера № 4 *Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Ураховуючи те, що кластер № 3 вже використовує максимально можливу кількість працівників на наявну площу землекористування, резервом збільшення зайнятості в сільгосппідприємствах що належать до кластера № 4, де на 1 працівника припадає 18,3 га, тобто на 100 га земельних угідь тут працевлаштовано 5,5 осіб. Це дало б змогу додатково залучити більш як 500 тис осіб.

Розглянемо інший аспект соціальної відповідальності аграрного підприємництва – забезпечення умов для гідного життя сільського населення через забезпечення належного рівня заробітної плати та, відповідно, внесків до соціальних фондів, виплати орендної плати за залучені до виробничих процесів земельні паї та формування мережі підприємницьких контактів через оплату послуг сторонніх організацій (рис. 4.2).

* в млн грн

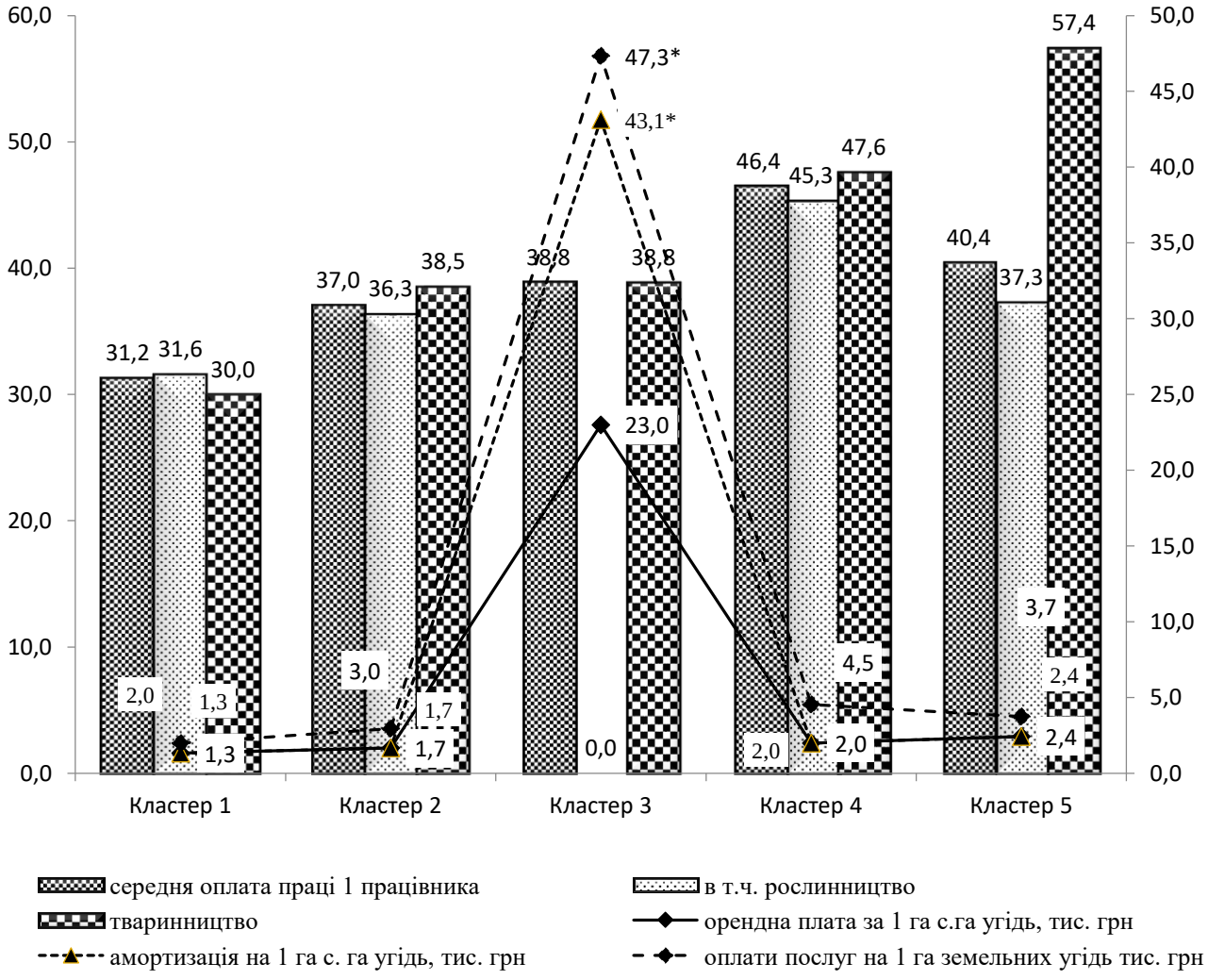

Рис. 4.2. Економічні оцінки структури соціально спрямованих витрат за кластерами, 2016 р.*

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Господарська поведінка переважної більшості сільськогосподарських підприємств не сприяє виконанню ними своїх соціальних функцій через

створення фізичної кількості робочих місць для сільських територій, де вони використовують земельні масиви для ведення товарного виробництва.

За критерієм соціально-орієнтованих виплат найвищі показники щодо розміру заробітної плати та оплати послуг сторонніх організацій демонструє, кластер №4 з оплатою праці майже в 1,5 рази, а вартість послуг сторонніх організацій на 1 га сільськогосподарських угідь в 3,5 рази вищими, ніж в кластері №1.

Орендна плата за гектар земельних угідь найвища в кластері № 5, де зібрані наймасштабніші сільськогосподарські підприємства, які демонструють найвищу цінову конкурентоспроможність при залученні земельних ресурсів. Якщо не брати до уваги витрати на оплату послуг сторонніх організацій, що залежать від специфіки організації виробництва, недоотримана сільськими територіями «соціальна ціна виробництва» становить 42982,3 млн грн, в т. ч. оплата праці - 28581,8 млн грн, витрати на соціальні заходи - 6037,5 млн грн, орендна плата - 8363,1 млн грн (табл. 4.13).

Таким чином, можна констатувати наявність декількох типів поведінки сільськогосподарських товаровиробників щодо залучення трудових ресурсів.

Переважна більшість підприємців (кластер №1) мінімізує витрати на робочу силу, залучаючи менше працівників для обробітку одиниці земельної площі та зменшуючи оплату праці одного працівника, крім того, в цьому кластері підприємств мінімізують витрати на орендну плату за користування земельними паями та оплату послуг сторонніх організацій. З іншого боку, залишається певна кількість підприємців (кластер № 4), поведінку яких можна визнати соціально орієнтованою: тут до процесу сільськогосподарського виробництва задіяно найбільшу кількість працівників на одиницю площі, працівникам виплачується найвища заробітна плата, активно залучаються до співпраці сторонні організації та сплачується порівняно висока орендна плата за користування земельними ресурсами.

Таблиця 4.13

Показники кластерного розподілу соціально-спрямованих витрат сільськогосподарських підприємств, 2016 р.*

	Загалом	Кластери				
		№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5
Витрати на оплату праці , млн грн	20335,4	5792,8	5021,0	103,3	1763,1	1037,3
частка в загальному показнику по сільськогосподарським підприємствам, %	х	41,3	35,8	0,7	12,6	7,4
Витрати на соціальні заходи, млн грн	4400,0	1308,5	1120,6	22,1	378,7	219,1
частка в загальному показнику по сільськогосподарським підприємствам, %	х	41,9	35,9	0,7	12,1	7,0
Орендна плата за земельні частки, млн грн	26144,4	14293,6	6997,0	0,0	1385,0	2544,1
частка в загальному показнику по сільськогосподарським підприємствам, %	х	54,7	26,8	0,0	5,3	9,7
Витрати на оплату послуг сторонніх організацій, млн грн	70022,7	21271,8	12407,9	9,5	3152,6	3914,7
частка в загальному показнику по сільськогосподарським підприємствам, %	х	50,8	29,6	0,0	7,5	9,3
Розрахункові витрати на оплату праці, млн грн	х	27063,2*	10686,7*	123,4	1763,1	2662,9*
Відхилення, +/- млн грн	х	21270,3	5665,7	20,2	0,0	1625,6
у т.ч. за рахунок кількості працівників	х	12413,0	3493,7	0,0	0,0	1277,4
у т.ч. за рахунок витрат на 1 працівника	х	8857,3	2172,0	20,2	0,0	348,2
Розрахункові витрати на соціальні заходи, млн грн	х	5813,6*	2295,7*	26,5*	378,7	572,0*
Відхилення, +/- млн грн	х	4505,1	1175,1	4,4	0,0	352,9
у т.ч. за рахунок кількості працівників	х	2803,9	779,7	0,0	0,0	269,9
у т.ч. за рахунок витрат на 1 працівника	х	1701,1	395,4	4,4	0,0	83,0
Розрахункова орендна плата за земельні паї, млн грн	х	21258,9**	8394,7**	0,4	1385,0	2544,1
Відхилення, +/- млн грн	х	6965,3	1397,8	0,4	0,0	0,0

** на рівні кластера № 4; ** на рівні кластера № 4*

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Крім того, є проміжна ланка між цими групами (кластер №2) та сукупність підприємств, спрямованих на концентрацію земельних угідь (кластер № 5) з найвищою орендною платою, високою оплатою праці працівників та

підприємств-партнерів, проте незначним рівнем залучення робочої сили на одиницю земельної площі.

Окремо виділяються найбільші тваринницькі комплекси, які за рівнем концентрації робочої сили, капіталу та, відповідно, доходів на невеликій земельній площі подібні до промислових підприємств.

Такий розподіл позначається на результативності діяльності сільськогосподарських підприємств за зазначеними кластерами (рис. 4.3).

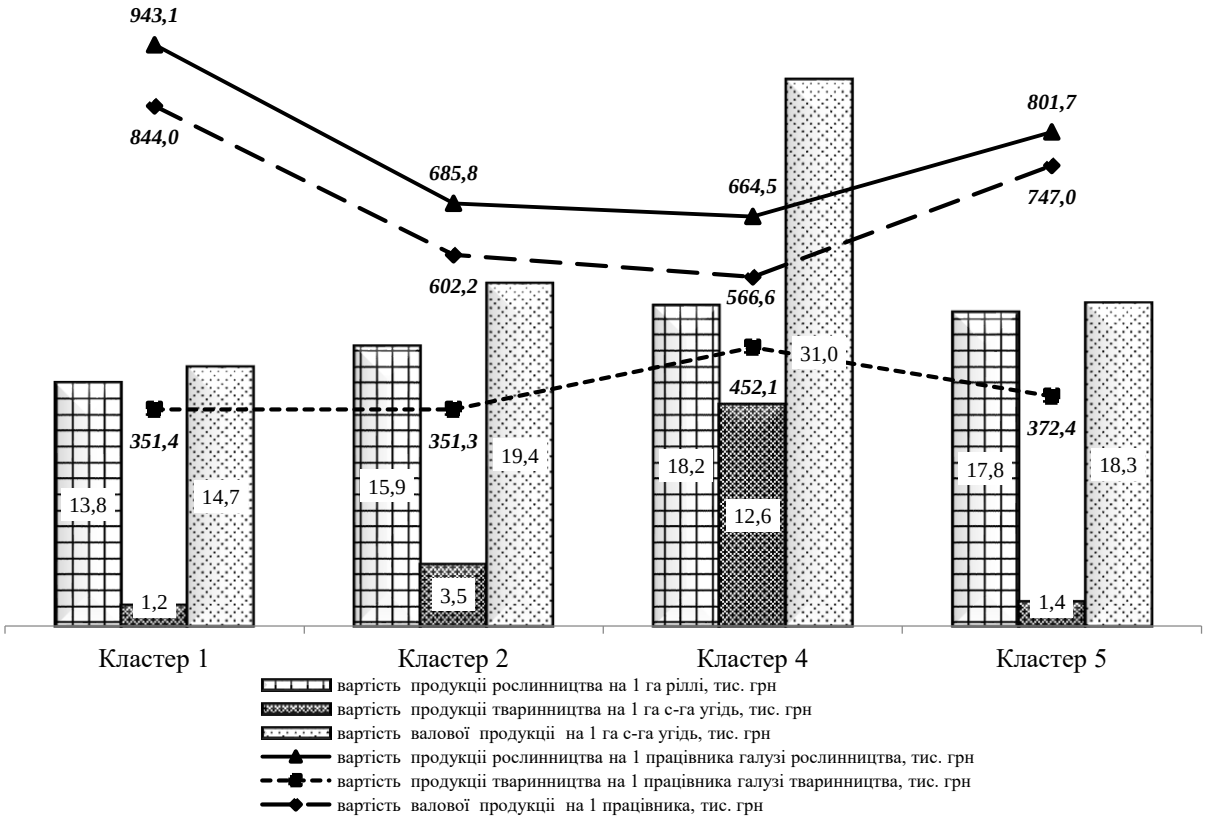

Рис. 4.3. Ресурсовикористання і результативність діяльності сільськогосподарських підприємств за кластерами, 2016 р.*

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

На рисунку не показані дані щодо кластера № 3, оскільки на одиницю площі тут приходиться трлн грн, а на одного працівника. За рештою кластерів найвища результативність використання земель у кластері № 4. Вартість сільськогосподарської продукції на 1 га сільськогосподарських угідь тут більша у 2 рази вища, ніж в кластері № 1, що досягається за рахунок розвитку галузей тваринництва, хоча і галузі рослинництва тут дають найвищий дохід на 1 га ріллі

серед усіх кластерів. При цьому результативність використання робочої сили тут дещо нижча.

Таким чином, можна констатувати той факт, що результативність використання земель сільськогосподарського призначення вища за умови залучення додаткових одиниць робочої сили. Це переводить проблему недостатнього використання трудових ресурсів сільських територій із суто соціальної в економічну площину, оскільки знижує обсяги продукції сільського господарства як економічної бази розвитку місцевого розвитку, а з огляду на значення галузі в національній економіці й розвитку держави загалом.

Це викликає необхідність пошуку факторів, що зумовлюють вищезазначені особливості сільськогосподарських підприємств в межах цих кластерів. Як основний фактор, що зумовлює специфіку комбінації ресурсів сільськогосподарського виробництва, нами була розглянута структура виробництва в межах кожного з кластерів (рис. 4.4). На рисунках нами не була показана структура виробництва кластера № 3, оскільки він сформований вузькоспеціалізованими підприємствами галузі птахівництва. Така спеціалізація зумовлює високий рівень концентрації виробництва, дозволяє отримати значний дохід при задіяні мінімальної площі, проте потребує значних фінансових ресурсів для організації виробництва та несе потенційну екологічну загрозу для сільських територій. Тому приклад цих підприємств не підходить для тиражування в діяльності основної маси підприємців галузі.

Діаграми демонструють визначальні розбіжності між основними кластерами. Кластер № 5, де зібрані найбільші за площею землекористування підприємства, сконцентрований на виробництві зернових культур, частка яких становить 66,5 % доходу кластера, переважно кукурудзи на зерно (45,9 %).

Кукурудза на зерно є популярною на світовому ринку культурою, здатною забезпечити високий експортний дохід, проте є не трудомісткою за умов високого технологічного рівня виробництва, який здатні забезпечити великомасштабні сільськогосподарські формування.

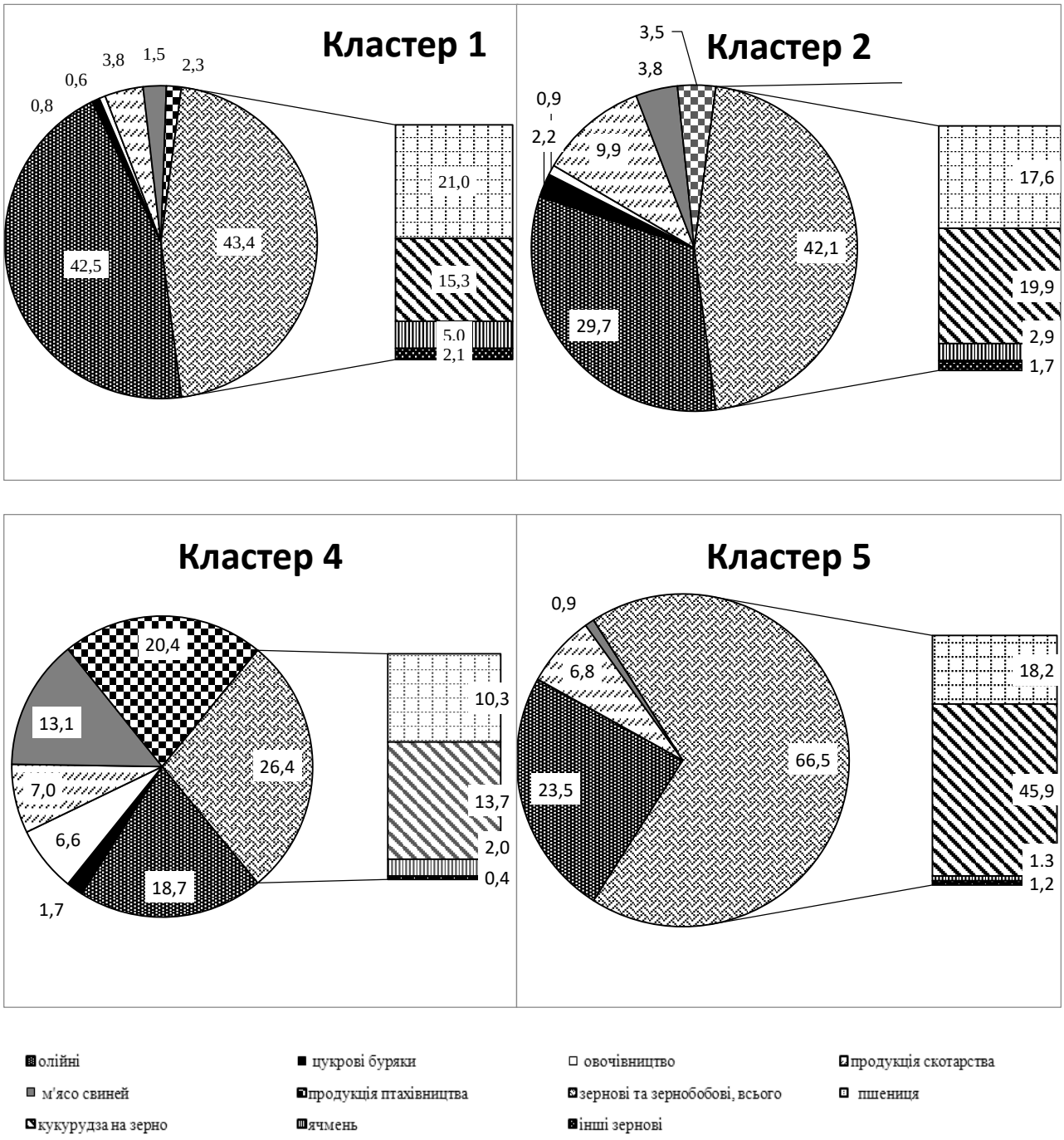

Рис. 4.4. Структура виробництва за кластерами, 2016 р.*

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Найбільш поширений кластер № 1 майже всі виробничі можливості концентрує на виробництві зернових, яких тут 43,4 % (з них 21 % пшениці) та олійних культур (42,5 %). Кластер № 2, що виявляє більш виражені ознаки соціально спрямованого виробництва, при збереженні відповідних пропорцій щодо виробництва зернових (42.1 %), мають порівняно менші обсяги

виробництва олійних, що дозволяє розвивати тут інші галузі рослинництва та тваринництва (їх сумарна частка доходить 30 %).

Кластер № 5, до якого входять підприємства із соціально спрямованим типом виробничої поведінки, відрізняється найбільш рівномірною структурою виробництва, де розвинені такі трудомісткі галузі, як овочівництво (6,6 %), свинарство (13,1 %) та птахівництво (20,4 %).

Таким чином, можна стверджувати, що соціальний тип поведінки реалізується, через інтенсифікацію діяльності підприємців в напрямі розвитку більш трудомістких галузей виробництва, що потребують кваліфікованих фахівців та, відповідно, більших витрат на оплату праці.

Крім того, продукція цих галузей (овочі та м’ясо), як правило, призначена для споживання на внутрішньому ринку, що є обмеженим за рівнем платоспроможного попиту.

Натомість основна експортоорієнтована продукція, що є затребуваною на зовнішньому ринку, не потребує значних трудових ресурсів для виробництва. зазначене позначається на ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, що є основним мотивуючим чинником для сільськогосподарських підприємств при плануванні структури виробництва.

Так, при загальній рентабельності сільського господарства у 2016 р. на рівні (табл. 4.14) 38 %, підприємства кластеру № 1 мали середню рентабельність в 40,7 %. Рентабельність в кластері № 4 становила лише 21,6%. При цьому, на рівні галузі рослинництва показники рентабельності були майже тотожні (31,4 та 27,8 % відповідно) при загальній – 30,7 %. Відмінності сформувалися на рівні тваринництва, рентабельність якого традиційно нижча, тому підвищення питомої ваги тваринницьких галузей у структурі виробництва у вітчизняних економічних реаліях негативно позначається на рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 4.14

Рентабельність виробництва за кластерами, 2016 р.*

% рентабельності	Загалом по с.-г. підприємствам	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	Кластер 5
Рентабельність сільського господарства	38,0	40,73	32,85	81,47	21,61	40,30
Рентабельність рослинництва	30,7	31,43	29,75	0	27,83	31,87
Зернових та зернобобових всього	37,6	36,31	37,05	0	37,58	46,39
в т.ч. пшениці	31,1	32,70	29,73	0	32,94	31,13
кукурудзи на зерно	46,1	43,70	44,32	0	40,72	53,48
ячменю	25,5	23,68	27,65	0	39,09	43,39
соняшнику	63,0	65,16	60,00	0	52,39	56,68
цукрових буряків	24,4	22,27	24,70	0	32,10	0
овочів відкритого грунту	20,0	14,45	11,82	0	29,19	-21,45
овочів закритого грунту	0,5	-3,99	-4,54	0	24,65	8,00
Рентабельність тваринництва	9,2	3,63	4,39	82,27	3,33	-6,04
М’яса ВРХ	-0,2	-0,15	-0,30	0	-0,26	-0,49
М’яса свиней	0,0	-0,04	0,01	0	-0,10	-0,09
Молока	18,7	19,71	19,38	0	12,22	10,45
М’яса птиці	-8,6	-5,13	-10,10	70,75	133,13	0
Яєць курячих	8,4	8,45	2,91	17,98	-15,52	0

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Результати кластерного аналізу соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств можуть бути застосовані для здійснення індикативної структурної оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Стратегічно і концептуально формують

розрахункову базу для визначення пріоритетів розроблення політики підвищення соціальних стандартів сільського розвитку.

За результатами розрахунку маємо підстави для висновку про залежність зокрема соціально-економічної ефективності, результативності господарювання сільськогосподарських підприємств від структури виробництва як виміру організаційно-економічної соціалізації.

4.4. Реалізація соціальної відповідальності підприємницьких формувань

Дослідження розвитку і організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі показують наявність низку відмінностей у соціальній відповідальності підприємницьких формувань. У рамках наслідуваного аналізу цього питання варто виокремити кооперативи і агрохолдингові структури як суб'єкти аграрного ринку, які утворюються на коаліційних засадах забезпечення взаємодії праці та капіталу, а також консолідації ресурсів. Проте попередньо зазначимо, що між цими двома типами господарських формувань існує низка відмінностей у становленні соціальної відповідальності і загалом участі у процесах, пов'язаних із організаційно-економічною соціалізацією підприємництва на селі.

Утворилася багатоукладна підприємницька система ринкового типу у складі господарських товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів, фермерських господарств, державних підприємств, підприємств інших форм господарювання. Відзначаємо активне поширення структур агрохолдингового типу і приватних, адже ринковий характер виробництва на селі, нестабільність зовнішнього ринкового середовища цьому сприяють. Наприклад, за нестабільних економічних умов практично нежиттєздатними виявилися структури кооперативного типу. Соціальне і економічне з орієнтацією бізнесу на загальну максимізацію прибутку виявилися непоєднуваними. Відзначимо, що кількість кооперативів як найбільш соціалізованої форми організації сільськогосподарської діяльності змінюється в бік зменшення.

Тенденція зменшення стійка, кооперативи перетворюються у товариства, приватні підприємства та інші. Також уникнення підприємствами соціальних засад господарювання спричинене поширенням капіталістичного способу виробництва епохи первинного накопичення капіталу. Тому у класичній виробничій системі підприємств сільськогосподарські кооперативи не розширюють свою експансію, а навпаки – у 2000 р. їх нараховувалося 3136 од., станом на 2017 р. стало близько 500 [50]. Кількість виробничих кооперативів зменшилася у рази, що вказує на негативний бік їх поширення. Кооперативи виявилися найбільш проблемною формою виробничих сільських підприємств у плані довіри до неї з боку селян, незважаючи на принципову соціальну орієнтацію.

Коментуючи динаміку складу організаційних і організаційно-правових форм господарських структур вважаємо, що власники підприємств усунулися від виконання селозберігаючих функцій. Лише поодинокі підприємці, переважно середнього і нижче середнього рівня (малі) дбають про добробут сільської громади. Більшість із них соціальну діяльність здійснюють фрагментарно. Тому поступово з’являються соціальні підприємства різних організаційних форм і спеціалізації.

Серед класичних підприємств на селі виділяються виробничі та обслуговуючі кооперативи. Кооперація відзначається соціальною спрямованістю, а кооператив як підприємство надає можливість для зайнятості і тому є формою якісної соціалізації підприємництва через розширення можливостей для здобуття селянами доходів. З цієї точки зору і відповідно до принципів обов’язковості членства у кооперативі, а також трудової участі, кооператив виступає універсальним соціальним підприємством. Ще один елемент належності кооперативу до соціального підприємства – безприбутковий статус, адже прибутки отримують його члени – від участі, кооператив згідно класичного визначення – є демократичною організацією спільного вирішення проблем учасниками.

Утворилися агрохолдингові формування, які є особливими за статусом, організаційною структурою суб'єктами підприємницької діяльності на селі. Ці структури консолідують значну частину національних земельних ресурсів, фінансового капіталу і є домінуючими на сільських територіях. Варто відзначити їх величезний вплив у системі агрогосподарських економічних відносин, що вносить особливості в динаміку організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Тому важливим для нашого дослідження вважаємо розкриття аспектів корпоративної соціальної відповідальності агрохолдингових формувань, які вважаємо все ж таки структурами підприємницького спрямування.

Таким чином, реалізація засад корпоративної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки України відбувається і може бути практично оцінена в процесі дослідження результатів соціальної політики підприємницьких агрохолдингових формувань. Ці структури або суб'єкти агропромислового бізнесу, орендуючи величезні масиви сільськогосподарських земель, загалом не бажають проводити соціальну політику щодо підтримки села. Тобто, реалізуючи виробничу стратегію, такі структури проводять також соціально спрямовану діяльність, головним чином для того, щоб забезпечити лояльність селян-орендодавців. Така діяльність − цілеспрямоване формування у селян мотивації надавати земельні частки-паї в оренду саме агрохолдинговим підприємницьким формуванням.

Позиціювання агрохолдингових формувань як соціально відповідальних організацій підтверджується низкою результатів, на яких варто звертати увагу у економічних оцінках. У багатьох агрохолдингах соціально відповідальна діяльність стратегічно спрямована на реалізацію засад сталого розвитку. Із відкритих інформаційних джерел досліднику доступна певна аналітична інформація. Досліджуючи названу проблему, поєднуємо організаційно-економічні і соціальні ефекти діяльності цих структур. Соціальна відповідальність у такому випадку поєднується із реалізацією пріоритетів сталого розвитку.

Агрохолдинги у організації своєї діяльності широко застосовують механізми соціально-економічного стимулювання, реалізуючи програми підтримки, інфраструктурні соціальні проєкти, зокрема спрямовані на підтримку засад сталого розвитку. Окремі структури, такі як ПрАТ «Миронівський хлібопродукт», Астарта-Київ проводять певну соціальну політику, у тій чи іншій мірі реалізуючи соціальну відповідальність. Тим самим вважаємо, що соціальна відповідальність сприяє досягненню сталого розвитку села і сільських територій.

Аналіз особливостей реалізації соціальної відповідальності агрохолдингових підприємницьких формувань відображають індикативні оцінки засад їхнього формування і змін у становленні. Зокрема, у цьому плані динаміка їхнього розвитку позиціонована як предметна область дослідження організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.

Агрохолдингові структури як типи підприємницьких формувань орендують величезні масиви сільськогосподарських угідь і тим самим мають безпосередньо стосується соціальної діяльності, але проводять її ситуативно і безсистемно. Можна стверджувати, що вони не у повній мірі несуть соціальну відповідальність відносно до:

– території розміщення виробничих потужностей;

– колективів працівників, орендодавців; соціальної сфери тощо.

У рамках розкриття піднятої проблеми проведемо певний науковий екскурс у засади формування цього типу господарських організацій. Науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки» вважають, що «…останніми роками отримали некерований розвиток вертикальні інтеграційні процеси з перерозподілом власності на селі та формуванням трансрегіональних інтегрованих господарських структур (так званих агрохолдингів), діяльність яких поряд із значним підвищенням конкурентоспроможності виробництва сприяє вимиванню коштів із сільськогосподарських територій та зростанню соціальної напруги на селі» [51, с. 5 – 6]; «…подальше збільшення підконтрольних цим структурам земельних площ загрожує існуванню середніх і малих форм аграрного бізнесу, які несуть найбільше соціально-економічне

навантаження щодо забезпечення розвитку сільських територій [51, с. 6]». Таким чином, наукова спільнота корпоратизацію організаційно-економічних відносин на селі у формі створення аграхолдингів оцінює не зовсім позитивно щодо оцінки соціальної спрямованості діяльності такого типу структур. Особливо активно звертається увага на те, що одним із аспектів реалізації корпоративної соціальної відповідальності агрохолдингів є їхня участь у створенні соціальної інфраструктури сільських територій, реалізація заходів із створення агропромислових кластерів, до участі в яких в селах долучатимуться інші виробники (сільськогосподарські підприємства, фермери).

Загалом агрохолдингові формування значно впливають на динаміку розвитку українського села, його соціальну складову є особливою моделлю організаційно-економічної соціалізації підприємництва, що в контексті цього дослідження є пріоритетом для оцінки.

Із посиленням конкуренції на ринку оренди землі агрохолдингові структури звернули увагу на механізми реалізації соціальних інтересів сільського розвитку. Тим самим відбувається реалізація засад соціальної відповідальності через механізм участі у соціально-економічному розвитку сільських територій. Це відповідальність, що виходить за межі господарської діяльності і реалізується у формі заходів альтруїстичного, меценатського характеру. Методологічно погоджуємося з висловом, що «економічні інтереси агрохолдингових формувань, що ґрунтуються на підвищенні конкурентоздатності агропромислового виробництва та максимальному отримання прибутку від сільськогосподарської та пов’язаної з нею діяльності, будуть наповнюватися конкретним соціальним змістом лише тоді, коли вони поєднуватимуться із зростанням рівня життя сільського населення, створенням для цього в межах територіально-поселенських утворень соціального, екологічно безпечного довкілля» [54, с. 29]. Реалізація такого сценарію залежить від фактичного бажання зазначених структур здійснювати заходи з посилення власної соціальної відповідальності, а також державної політики підтримки зазначених ініціатив. Агрохолдингові підприємницькі формування у такому разі

реалізують корпоративну соціальну відповідальність. Виділяють внутрішню та зовнішню корпоративну соціальну відповідальність, як показано у монографії за редакцією М.П. Буковинської [38], у працях щодо проблематики соціального аудиту [63, с. 5 – 6]. Згадані види корпоративної соціальної відповідальності відповідно вимагають такі елементи: внутрішня корпоративна соціальна відповідальність − безпека праці, стабільність заробітної плати, додаткове медичне та соціальне страхування, розвиток персоналу, надання допомоги працівникам у критичних ситуаціях, формування соціального пакету, матеріальне стимулювання; зовнішня корпоративна соціальна відповідальність − спонсорство та меценатство, забезпечення охорони навколишнього середовища, взаємодія з місцевим співтовариством, готовність брати участь у кризових ситуаціях, відповідальність перед споживачами товарів та послуг, благодійна відповідальність, оплата податків [38]. Реалізація зазначених видів соціальної відповідальності залежить переважно від бажання самого агрохолдингу, хоча законодавчому регулюванню підлягають окремі аспекти внутрішньої соціальної відповідальності (мінімальний рівень заробітної плати, орендної плати за земельні частки (паї)).

Доступність інформації для аналізу економічної динаміки соціальної відповідальності – це проблема, проте проєктуючи аспекти оцінки на рівень сільськогосподарських підприємств в усередненому вимірі можна вести мову про певну динаміку змін. Використовуючи зазначений регламент критеріїв оцінки внутрішньої і зовнішньої соціальної відповідальності, пропонуємо виокремлення фактичної доступності інформації (табл 4.15).

Щодо сільськогосподарських підприємств доступними для аналізу є показники для формування експертної оцінки внутрішньої соціальної відповідальності. Зокрема, такі як витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, орендна плата за земельні частки (паї).

Таблиця 4.15

Аналіз фактичної доступності економічної інформації для оцінок внутрішньої і зовнішньої соціальної відповідальності у сільськогосподарських підприємствах*

Соціальна відповідальність			
Внутрішня	+/-	Зовнішня	+/-
Безпека праці	-	Спонсорство та меценатство	-
Стабільність заробітної плати	+	Забезпечення охорони навколишнього середовища	-
Додаткове медичне та соціальне страхування	-	Взаємодія з місцевим співтовариством	-
Розвиток персоналу	+	Готовність брати участь у кризових ситуаціях	-
Надання допомоги працівникам у критичних ситуаціях	-	Відповідальність перед споживачами товарів та послуг	-
Формування соціального пакету	+	Благодійна відповідальність	-
Матеріальне стимулювання	+	Оплата податків	-

+/- - критерії доступності наявної інформації для економічного аналізу
**Адаптовано з використанням матеріалів: [37]*

Згадану сукупність показників ідентифікуємо як сукупні соціально спрямовані витрати, які формують соціальну ціну виробництва, що платить сільськогосподарський підприємець у процесі здійснення бізнесу (табл. 4.16).

Доступною для оціночного аналізу тенденцій формування і реалізації соціальної відповідальності є звітність з інтернет-джерел, зокрема міжнародних проєктів агрополітичного діалогу [37]; звіти зі сталого розвитку, опубліковані на інформаційних ресурсах окремих агрохолдингів [34], інші джерела в інформаційному просторі.

На сьогодні визнано актуальність проблеми соціальної відповідальності у контексті засад сталого розвитку сільських територій. На цей аспект сільського розвитку агрохолдингові підприємницькі формування здійснюють чималий вплив особливо щодо економічної, екологічної і соціальної сфер.

Відповідаючи на питання про соціальну відповідальність холдингових формувань відзначаємо виключну важливість розгляду питання у контексті засад сталого розвитку. Тим більше, що власне самі зазначені структури офіційно публікують спеціальну консолідовану звітність.

Таблиця 4.16

Динаміка соціально спрямованих витрат − рівень соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах*

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Витрати на оплату праці , млрд грн	3,4	6,8	9,0	11,6	9,	11,0	11,5	14,0	18,5	22,1	25,2
на 1 працівника, тис. грн	4,2	13,1	17,7	23,9	20,9	26,0	28,6	35,7	н.д	н.д	н.д
на 1 га сільгоспугідь, грн	206,5	368,9	489,2	627,4	519,6	606,6	647,6	811,2	н.д	н.д	н.д
на 1 підприємство, тис. грн	394,0	741,5	946,6	1267,5	1067,5	1281,4	1350,4	1690,5	н.д	н.д	н.д
Відрахування на соціальні заходи, млрд грн	0,4	2,4	3,0	4,3	3,6	4,2	4,0	3,1	4,0	4,8	5,5
на 1 працівника	0,5	4,7	6,0	8,8	7,7	9,8	10,0	7,9	н.д	н.д	н.д
на 1 га сільгоспугідь	24,1	131,9	165,2	229,9	190,6	227,9	226,1	180,4	н.д	н.д	н.д
на 1 підприємство	46,0	265,2	319,7	464,4	391,6	481,4	471,5	375,8	н.д	н.д	н.д
орендна плата за: земельні частки (паї), млн грн	1,6	5,3	6,4	9,8	11,3	12,8	18,2	26,1	32,7	39,5	39,2
на 1 га сільгоспугідь, тис. грн	0,1	0,3	0,4	0,6	0,6	0,7	1,1	1,6	н.д	н.д	н.д
на 1 підприємство, тис. грн	192,9	572,9	667,6	1065, 3	1240, 3	1483, 3	2145, 8	3148, 8	н.д	н.д	н.д
Сукупні соціально спрямовані витрати, млн грн	5,4	14,5	18,5	25,6	24,6	28,0	33,8	43,3	55,1	66,4	69,9
на 1 га сільгоспугідь, тис. грн	331,7	785,8	999,4	1384,6	1313,9	1536,8	1902,7	2502,6	н.д	н.д	н.д
Кількість підприємств аналізованої сукупності, од	8520, 0	9180, 0	9538, 0	9160, 0	9105, 0	8619, 0	8502, 0	8303, 0	н.д	н.д	н.д
Середньооблікова чисельність працівників, тис. осіб	798,6	518,2	509,5	485,4	466,0	425,3	401,0	393,4	н.д	н.д	н.д
Площа сільськогосподарських угідь в користуванні, млн га	16,3	18,5	18,5	18,5	18,7	18,2	17,7	17,3	н.д	н.д	н.д
з них взято в оренду, млн га	14,9	17,5	17,5	17,5	17,7	17,4	17,0	16,6	н.д	н.д	н.д

**Розраховані за даними Державної служби статистики України*

Зокрема, на сайті latifundist.com представлено інформацію щодо провідних агрохолдингів України. Наведемо інформацію з цього ресурсу щодо Топ-20 формувань, які структурно змінюються відповідно зміни їх земельного банку (табл. 4.17). Проблематика розвитку агрохолдингів є вельми актуальна. Експертні оцінки проблеми, зокрема питання соціальної відповідальності проводяться досить активно.

Це пов'язано з тим, що зазначені структури здійснюють глобальний вплив на окремі сегменти зовнішнього агропродовольчого ринку, а щодо національного економічного середовища, тут ведемо мову про тотальний вплив на розвиток територій − розміщення виробничих потужностей, а також на ринки.

Таблиця 4.17

Рейтинг агрохолдингових формувань в Україні за розміром їх земельного банку, тис. га у 2018-2020 роках*

	Назва структури	Земельний банк, тис. га			Місце в рейтингу		
		Роки			Роки		
		2018	2019	2020	2018	2019	2020
1.	Кернел	2	1	1	550	530	530
2.	Ukrlandfarming	1	2	2	570	500	500
3.	МХП	4	4	3	370	370	370
4.	Агропросперіс (NCH)	3	3	4	400	396	300
5.	Астарта-Київ	5	5	5	250	250	235
6.	Континентал Фармерз Груп	6	6	6	165	195	195
7.	Епіцентр К	10	9	7	111	121,4	160
8.	HarvEast	14	7	8	102	127	127
9.	ІМК	7	8	9	129,6	123,9	123
10.	УКРПРОМІНВЕСТ-АГРО	9	10	10	116,5	80	120
11.	Агротон	11	11	11	110	110	110
12.	Агрейн	12	12	12	110	110	110
13.	Аграрні системні технології	13	13	13	110	110	110
14.	Vitagro	21	14	14	80	85	85
15.	Приват-АгроХолдинг	16	15	15	85	85	85
16.	ТАС АГРО	15	16	16	88	83	83
17.	НІБУЛОН	17	17	17	82,5	82,5	82,5
18.	АгроВіста	18	18	18	82	82	82
19.	Світанок	20	20	19	80	80	80
20.	ЛНЗ	23	21	20	70	80	80
21.	Сварог	19	19	37	80	80	40
22.	AgroGeneration	8	23	24	120	70	

** Сформовано з інформаційно-аналітичних і методичнх матеріалів з ресурсів [33; 34; 53]*

Ми ж максимально зосередимося на наведені аналітики з проблеми соціальної відповідальності агрохолдингів, яку можна віднести до корпоративної типології (рис. 4.5.).

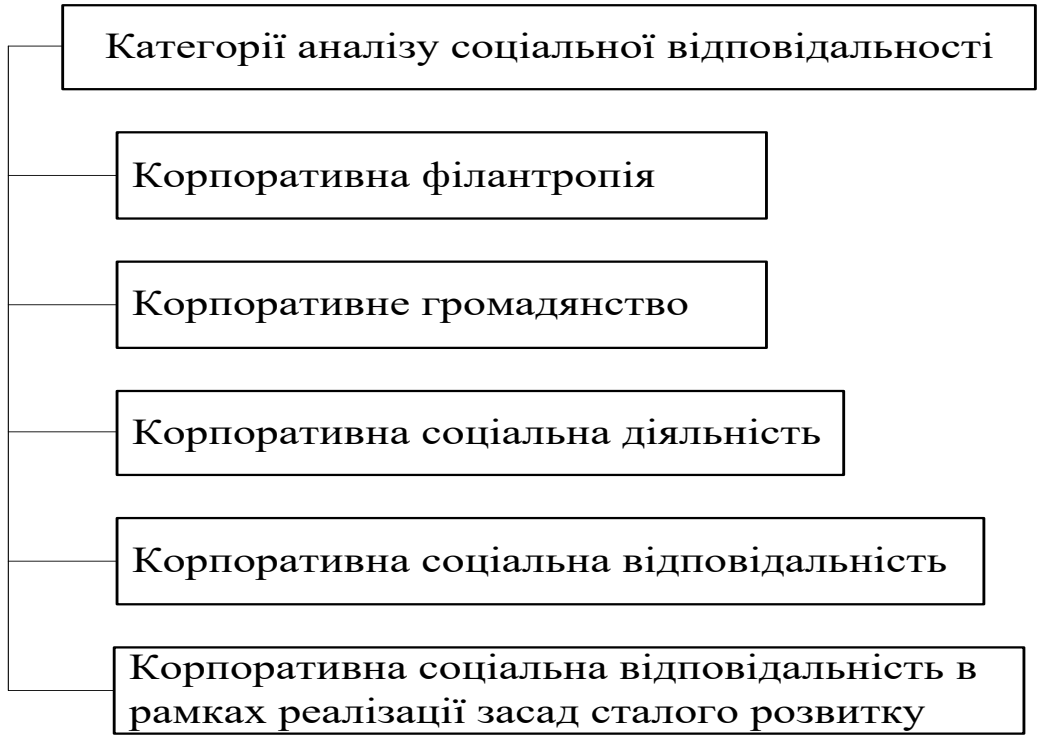

Рис. 4.5. Типологічні характеристики категорії корпоративна соціальна відповідальність*

**Утворено з аналізу змісту [37]*

Незважаючи на неоднозначну роль холдингових підприємницьких формувань розвитку українського аграрного сектору, сільських територій − вони утвердилися як глобальні ринкові гравці, але не реалізують засади соціальної відповідальності. Соціально відповідальний бізнес агрохолдингів стає для них вимогою часу, незважаючи на їхню капіталістичну природу. Проте на сьогодні поки що багато в чому переважає соціально безвідповідальна практика розвитку агрохолдингів. Соціальна відповідальність зумовлена переважанням капіталістичного імперативу в організації бізнесу. На перший план поставлено досягнення високої маржинальності господарювання, а створення додаткових робочих місць, підвищення доходів персоналу від праці не є переважаючими пріоритетами. Про проблеми соціальної інфраструктури та екології взагалі мова йде лише як про ситуативні практики.

Варто зазначити, що агрохолдингові структури на практиці демонструють переважно не соціально спрямовану ринкову суб'єктність унормовуючи статус виключно капіталістичної бізнес-моделі господарювання. Це пов'язується з тим, що головний чинник появи агрохолдингів – це: «… розширення землекористування існуючими чи спеціально створеними компаніями за рахунок масової оренди земельних ділянок та (або) повного чи часткового поглинання, встановлення контролю над групою сільськогосподарських підприємств» [50, с. 47]. Зазначений структурний мотиваційний чинник утворення таких моделей (типів) підприємств, виявився головним деструктивом по-відношенню до пріоритетних для сільської громади соціальних ефектів, які могли б сформуватися наприклад за умови активного розвитку кооперативних структур. Відзначаємо проблемність моделі організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання, адже зокрема кооперативи як соціально спрямовані структури не стали в Україні альтернативою агрохолдингам. Також надзвичайно показовим слід визнати факт того, що структури крупномасштабного землекористування головним ресурсним чинником конкурентоспроможного свого існування бачать земельний ресурс, економічний інтерес переважає над соціальним.

Також безпосередньо утворення підприємницьких формувань агрохолдингового типу в українському селі не сприяє будь-якій найменшій конвергенції до умов соціально спрямованого господарювання. У цьому контексті свого висновку ми цілком погоджуємося з думкою про те, що: «… неврегульоване нарощування масштабів діяльності агрохолдингів призводить до загострення проблем сталого розвитку сільських територій» [50, с. 52].

У деякому проміжному підсумку відзначимо, що підприємницькі формування коаліційного характеру утворилися і функціонують в системі, яка створена за результатом тектонічних організаційно-економічних перетворень. Типологічно відмінні від традиційних форм підприємств структури, зокрема

агрохолдинги, виявилися інституційно неконструктивними у плані культивування соціально відповідальної моделі господарювання. Така ситуація вбачається нами як соціально-економічно деструктивна в питанні загалом збереження сільського способу життя і господарювання. Вважаємо, що з огляду на аналітику щодо розвитку села – агрохолдинги реалізують соціальну відповідальність за залишковим принципом – ситуативно задовільняючи соціальні виклики.

Бізнес-модель корпоративного спрямування організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі, в сільському господарстві виявилася такою, що не враховує соціально-економічні інтереси селян, навіть власників орендованих цими структурами земельних часток (паїв). Якщо брати за один із критеріїв ефективності діяльності агрохолдингових структур соціальну відповідальність, то маючи економічні ресурси для його задоволення визнані ринкові лідери не бажають спрямовувати їх на усталення соціально-екфективного господарювання. Такий тип організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в Україні продукує утвердження відчуженості бізнесу від сільського соціуму. Статусно економічний зміст соціалізації підприємництва фокусується на основі переважного формування залежності економічних інтересів над соціальними. Різнопланово враховуються економічні і соціальні вигоди, яких набуває наприклад підприємець вчиненням організаційно-економічних дій. Економічна влада такого типу структур перспективно формує синергію виключно економічного здобутку й відторгнення їх від проблем села, а також – відчуження селян від власності.

В заданому контексті слід наголосити, що для України, сільського сектору і сільськогосподарського підприємництва сьогодні найбільш характерними є ознаки трансформаційності, транзитивності й нестабільності. Деконструктивними виявилися процеси інтеграції підприємницьких формувань у соціально-економічну систему сільського розвитку, що

дезорганізовує процеси формування добробуту поглиблюючи соціально-економічну кризу життя і господарювання на селі. Економічна філософія розвитку корпоративних підприємницьких формувань в агарному секторі економіки нашої держави передбачає обмежений характер залученості цих структур до вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем розвитку сільських територій.

Висновки до розділу 4.

1. Сільськогосподарський, сільський сектор економіки України має специфічні особливості типової національної атрибутики формування життєвого і господарського простору. Центральним елементом соціально-економічного життя у цій сфері завжди було, особливо в новітній період, і залишається село як сільське поселення та підприємство, як виробничо-господарська структура. Навколо цих утворень акумулювалися ресурси, реалізовувалися управлінські рішення щодо вирішення соціальних проблем сільського розвитку. Зі зміною парадигми державного управління відбулися організаційно-економічні перетворення в структурі сільськогосподарських формувань, що кардинально вплинуло на весь процес сільського життя. Утворилася багатоукладна підприємницька система ринкового типу у складі господарських товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів, фермерських господарств, державних підприємств, підприємств інших форм господарювання.

2. Економічний механізм господарювання все більше соціалізується, бо суспільства і держави намагаються ефективніше використовувати ресурси, світ почав дбати про соціальні ефекти господарювання понад усе. Це, зокрема, стосується збереження довкілля, підвищення соціального рівня і тривалості життя населення, тому економічні ресурси спрямовуються на поставлені цілі все з більшою інтенсивністю, ніж ще кілька десятиліть тому. Вже сформувався певний структурований досвід розвитку соціального підприємництва, яке показало свою ефективність у вирішенні суспільних проблем, дозволяє значно делегувати повноваження держави суспільним організаціям, окремим

бізнесменам, підвищуючи соціальну відповідальність і соціальну мобільність економічних ресурсів тощо.

3. Сучасну аграрну реформу в Україні було побудовано на основі американської моделі, яка не відповідає жодним критеріям соціально-економічного розвитку нашої держави та аграрній сфері господарювання. Для тих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, що склалися за підтримки влади. Характерним є те, що в них відносини власності та трудові відносини розмежовані. Тобто укладення договору оренди земельних ділянок і майнових паїв з їх власниками може супроводжуватися наймом останніх на роботу, або навпаки. Власники підприємства теж не зобов'язані в ньому працювати. У сільському секторі економіки України кількість кооперативів як найбільш соціалізованої форми організації сільськогосподарської діяльності зменшується. Також уникнення підприємствами соціальних засад господарювання спричинене поширенням капіталістичного способу виробництва епохи первинного накопичення капіталу. Тому у класичній виробничій системі підприємств сільськогосподарські кооперативи не розширюють свою експансію, а навпаки.

4. Роль і статуси агрохолдингів у забезпеченні організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі через реалізацію засад соціально відповідального бізнесу є неоднозначними. Відсутність інституційної кваліфікації агрохолдингів як підприємств є однією із видимих перепон вмотивованого ставлення цих структур до ефектів соціальної діяльності. Ці підприємства (організаційні утворення) кваліфікують свою діяльність як механізм капіталізації наявних на селі ресурсів без будь-якої мотивації збереження села як середовища життя і господарювання. Соціально відповідальний бізнес не став для агрохолдингів вимогою часу, адже на сьогодні поки що переважає соціально безвідповідальна практика розвитку агрохолдингів. Соціальна відповідальність зумовлена переважанням капіталістичного імперативу в організації бізнесу. На перший план поставлено

досягнення високої маржинальності господарювання, а створення додаткових робочих місць, підвищення доходів персоналу від праці не є пріоритетами.

Результати досліджень, представлені у розділі IV, висвітлено і оприлюднено у наукових працях автора: [15 - 30]

Список використаних джерел до розділу 4

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання української економіки: наук. доповідь / Бородіна О.М. та ін. За ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 152 с.

2. Агрохолдинги України. URL:http://www.zerno.org.ua/links/20-%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B8-%D1%83%D0%BA%D1%80% D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 15. 11. 2020)

3. Антонова Н.Б. Государственное регулирование национальной экономики: курс лекций Н.Б. Антонова, О.Б. Хорошко. Мн.: Акад. Упр. При Президенте Респ. Беларусь, 2009. 253 с.

4. Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І. Ефективність розвитку сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм в умовах різноукладності. *Інфраструктура ринку.* 2018. № 22. С. 48–54. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/22-2018. (дата звернення: 28.12.2019)

5. Баюра Д.О. Соціальне підприємництво у системі розвитку відповідального корпоративного управління в Україні // Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу : матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.) / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. Київ, 2016. 84 с. URL: http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf С. 55 – 56. (дата звернення: 28. 12. 2019)

6. Буднік О.М. Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових трансформацій: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* Том 30 (69). №6. 2019. С.48 – 53.

7. В Грузии создано Агентство развития сельхозкооперативов. URL: http://sputnik-georgia.ru/economy/20131118/216121514.html. (дата звернення: 15.11.2020)

8. Давидовська Г. І. Проблеми соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 1. С. 106–109.URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/ 12506/1/ (дата звернення: 28.12.2019)

9. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/ menu_u/zed.htm

10. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15. 112. 2020)

11. Діяльність суб'єктів господарювання за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 152 с.

12. Діяльність суб'єктів господарювання за 2018 рік. Стат. збірник / за ред. М. Кузнєцової. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 162 с.

13. Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації.* 2015. Вип. 59. С. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn _2015_59_15. (дата звернення: 28. 12. 2019)

14. Дэвид Борнштейн. Как изменить мир. Социальное предпринимательство и сила нових идей. Москва : «Альпина Паблишер». 2015. 496 с.

15. Дюк А. А. Економічні агенти суспільного та приватного інтересу в процесі реформування *Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 5. С. 142-146. URL: http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/769-dyuk-a-a-ekonomichni-agenti-suspilnogo-ta-privatnogo-interesu-v-protsesi-reformuvannya.

16. Дюк А. А. Засади формування соціальної відповідальності і визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Міжнародний науковий журнал: Економічний дискурс.* 2020. Вип. 2. С. 7 – 19.

17. Дюк А.А. Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.Серія: Економіка і управління.* 2020. №2. Т. 31 (70). С. 189 –195.

18. Дюк А. А. Організаційні форми розвитку соціального підприємництва: аспекти теорії та практики. *Науковий журнал: Причорноморські Економічні студії.* 2019. № 44. Ч. 1. С. 5 – 11.

19. Дюк А. А. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК.* 2020. № 5. С. 108 – 117.

20. Дюк А. А. Соціальна відповідальність у розвитку підприємництва на селі. *Тенденції розвитку економіки у 2019 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Одеса, 7 груд. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 56 – 58.

21. Дюк А.А. Державне регулювання аграрного сектору як невід'ємна складова реформування. *Новейшие научные достижения– 2015*: материалы XI Междунар. науч. – практ. конф., (София, 17–25 марта 2015 г.). София, 2015. С. 66 – 69.

22. Дюк А.А. Економічна реформа як управлінський процес. *Научная мысль информационного века:* материалы XI Междунар. науч. – практ. конф., (Пшемысль, 7–15 марта 2015 г.). Пшемысль, 2015. С. 46–47.

23. Дюк А.А. Організаційно-економічні характеристики соціалізації підприємництва на селі в сучасних умовах господарювання. *Науковий погляд: економіка та управління.* №1 (67). 2020. С. 32 – 40.

24. Дюк А.А. Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних підприємств на селі. *Причорноморські економічні студії.*2020. Вип. 51. С. 80 – 89.

25. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 27–36.

26. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт.* 2020. №5. С. 11–16.

27. Дюк А.А. Соціально-економічна результативність підприємницького господарювання у розвитку села: аспекти зайнятості. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11. 1. С. 80 – 87.

28. Дюк А.А. Теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємства регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 14. С. 151 – 154.

29. Дюк А.А., Попик А.І. Проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. *Розвиток аграрної економіки в умовах інституціональних трансформацій*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Вінниця,12–13 травня 2016 р.). Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 34–38.

30. Дюк. А.А. Економічна оцінка формування соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 2. С. 47–53.

31. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 2 / за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.

32. Ільченко Н.В. Соціальне підприємництво як інструмент економічного та соціального розвитку територіальної громади. *Економіка та держава.* 2010. № 12. С. 127–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ ecde_2010_12_41 (дата звернення: 15.11.2019).

33. Інформаційний ресурс. URL: https://latifundist.com/rating/top100#287 (дата звернення: 28.11.2020)

34. Інформаційний ресурс. URL:https://latifundist.com/ (дата звернення: 28.11.2020)

35. Калетнік Г.М., Дюк А. А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 11. С. 19 – 29.

36. Каталог соціальних підприємств України 2016 – 2017 роки. Довідкове видання. Київ. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2017. URL: https://drive.google.com/file/d/151lNaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view (дата звернення: 28. 12. 2019)

37. Корпоративна соціальна відповідальність аграрного бізнесу. Др. Тарас Гагалюк, др. Франціска Шафт. Звіт з аграрної політики APD/APR/08/2016 Київ, грудень 2016. URL:https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_08-2016_CSR_in_Ukrainian_agriculture_ukr.pdf (дата звернення: 28.12.2019)

38. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: монографія / під загальною редакцією М. П. Буковинської. К.: ЦП «Компринт». 2015. 297 с.

39. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком. *Економіка АПК.* 2008. № 5. С. 55–58.

40. Кропивко М.Ф., Ксенофонтов М.М., Хміль Н.В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. *Економіка АПК. 2015*. № 3. С. 5 – 14.

41. Кудлай В.Г. Успішні практики розвитку соціального підприємництва: ізраїльський досвід / Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. Київ: КНЕУ, 2018. 275 с.

42. Кужель В.В., Мельник Ю.М. Мотивація розвитку соціальної відповідальності бізнесу на аграрних підприємствах. *Бізнес-навігатор.* 2014. № 3(35). С. 26–31.

43. Лункіна Т. І., Власюк І. М. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення . *ModernEconomics.* 2017. № 1. С. 24–29. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/1-2017/UKR/lunkina.pdf. (дата звернення: 28. 12. 2019)

44. Лункіна Т.І., Охота Н.В. Особливості формування корпоративної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки: фінансові аспекти. *Modern Economics.* 2020. № 20(2020). С. 156 – 161.

45. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК.* 2013. №7. С. 5 – 21.

46. Михайлюк М. А. Інноваційний тип відтворення і соціальне підприємництво в Україні. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25471/SP_18_19.pdf?sequence=1 (дата звернення: 28. 12. 2019).

47. Могильний О.М., Ходаківська О.В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни / О.М. Могильний. *Економіка та держава.* 2017. № 6. С. 4–9.

48. Молдаван Л.В. Реформування відносин власності в АПК на корпоративних засадах у контексті національної стратегії розвитку. *Схід*. 2008. № 6(90). С. 50–53.

49. Нагорний В.В., Четверик О.В. Роль соціальної відповідальності в розвитку аграрного бізнесу. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2018. Вип. 290. С. 209-219.

50. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: наук. доп. / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.

51. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / [Кропивко М.Ф., Лупенко Ю.О., Малік М.Й. та ін.]; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. 46 с.

52. Проць Н. Соціальне підприємництво – запорука економічної стабільності та суспільної рівноваги. URL: http://changeukraine.com.ua/sotsialne-pidpryyemnytstvo-zaporuka-ekonomichnoyi-stabilnosti-ta-suspilnoyi-rivnovagy/ (дата звернення: 16.11.2019)

53. Рейтинг 20 самих ефективних агрокомпаній України. URL:http://svb.ua/news/2015-08-18-rating-of-agro-companies (дата звернення: 28.12.2019)

54. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. та ін.] ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

55. Розвиток економіки сільського господарства України у 2011–2015 рр.: наукова доповідь / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Гадзало Я.М., Лупенко Ю.О., Пугачов М.І. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

56. Саковська О.М. Економіко-правові основи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка та держава.* 2020. №1. С. 92 – 96. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.92

57. Саковська О.М. Роль сільськогосподарських кооперативів у розвитку аграрного сектора економіки: порівняльний аспект. *Агросвіт.* 2019. №21. С. 66 – 73.

58. Саковська О.М., Шпикуляк О.Г. Розвиток сільськогосподарської кооперації в реальному секторі аграрної економіки. *Причорноморські економічні студії.* 2017. Вип. 13-1. С. 68 – 73.

59. Сільське господарство України за 2018 р.: стат. зб. Київ, 2019. 235 с.

60. Сільське господарство України за 2019 р.: стат. зб. Київ, 2020. 230 с.

61. Сіренко Н. М. Формування соціальної відповідальності в агрохолдингах України / Н. М. Сіренко, А. В. Бурковська, Т. І. Лункіна // Socialandeconomicaspectsofsustainabledevelopmentofregions : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. – P. 96–101.

62. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посібник. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2017. 58 с. URL: http://pleddg.org.ua/ wp-content/uploads/2017/ 11/Social_Entrepreneurship_- Guide-WEB-1.pdf (дата звернення: 12.11.2019).

63. Социальный аудит: технологии, стандарты, основные понятия. Словарь-справочник. Москва: Изд-во АТиСО, 2007. 320 с.

64. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Київ. ТОВ «Агентство «Україна». 2017. 92 с.

65. Соціологічна енциклопедія / уклад. В.Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

66. Юнус М., Жюли А. Создавая мир без бедности. Социальный бизнес и будущее капитализма. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2010. 307 с.

РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПТИ РОЗВИТКУ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

5.1. Формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва

Перспективи українського села, досяжність вирішення глобального завдання сталого розвитку сільських територій, потребують сприяння утвердженню підприємницького підходу в усіх секторах господарювання, включаючи соціальний. Передовсім стратегічно важливим завданням як показали оцінки сучасного стану і архітектоніки розвитку підприємництва на селі і у сільському господарстві, оприлюднені в наших авторських публікаціях [24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 33; 34; 39], позиціоновано розробка та впровадження заходів з мотиваційного сприяння становленню національно-ідентичної системи соціального підприємництва. Об’єктивна необхідність вирішення зазначеного стратегічного завдання щодо українського селі відповідає статусу того, що соціальне підприємництво постало як ефективний організаційно-економічнний механізм подолання депресивного стану сільських територій. Підтверджуючим інституційним чинником саме такого статусу соціального підприємництва з прямим чи опосередкованим визначенням його перспективи, вважаємо стратегічні та нормативні документи з регулятивної підтримки [41; 50; 51; 57; 58; 60; 62; 63].

Представляючи наше експертне бачення перспективи соціального підприємництва відзначаємо, що зокрема мотиваційні основи [24] та мотиваційні пріоритети [25] сприяння розвитку цієї підсистеми ринку, підпадають під дію відповідного механізму стимулювання. Цей механізм, функціонуючи на загальнодержавному, регіональному (територіальному), господарському рівні має бути спрямований на вирішення проблем у підприємницькій, соціально-побутові, інфраструктурній сфері сільських територій. Кваліфікаційно за макроекономічним цільовим призначенням соціальне підприємництво на селі рекомендуємо як актуальний засіб вирішення соціально-економічних проблем в

умовах децентралізації управління. Становлення соціального підприємництва як креативного способу залучення сільських жителів, бізнесменів, активних громадян в систему взаємної підтримки для України безперечно на часі, але для цього перш за усе має бути сформовано дієвий механізм формування необхідних мотивацій.

Опосередковано до пошуку шляхів вирішення зазначеного завдання, тобто формування мотиваційних пріоритетів і механізму розвитку соціального підприємництва відзначаємо наявність деякої практики з інституційного сприяння цьому процесу, зокрема у Вінницькій області [50]. Яскравим прикладом інституційного закріплення відповідних заходів є розроблений проєкт Програми розвитку Вінницької міської ОТГ на 2020 – 2022 роки [50]. Розглядаючи контекст інституційного сприяння стимулюванню розвитку соціального підприємництва в нашій державі у зв'язку із практичною відсутністю спеціального законодавства, розроблення програмних документів вважаємо одним із пріоритетних заходів. Відповідно методологічно узгодженою є позиція про те, що: «саме соціальні підприємства відіграють важливу роль у розв'язанні низки соціальних, економічних, екологічних проблем, посилюють інклюзію та соціальну згуртованість місцевих громад, сприяють розвитку локального соціального капіталу, посилюють демократичну участь, сприяють розширенню прав та можливостей жінок і дівчат та надають якісні послуги» [50, с. 3].

Концептуальним є наше бачення того, що механізм підтримки розвитку соціального підприємництва на селі повинен будуватися за комплексним підходом – враховуючи загальні пріоритети сприяння. Першочерговою відзначаємо пріоритетну спрямованість програмного підходу на консолідацію заходів стимулювання ефектів від соціального підприємництва для формування у селян стійкої мотивації бути соціальним підприємцем, а також причетності до суспільно корисної діяльності. Стратегічне ж завдання програмних заходів – забезпечення традиції соціального підприємництва як активної форми реалізації соціального капіталу.

Відповідно до наявних фундаментальних і прикладних проблем сільського розвитку соціальне підприємництво – стратегічно важливий атрибут ринку у забезпеченні реалізації комплексної стратегії з подолання депресивності територій. Соціальні підприємства мають діяти в системі соціальної економіки, побудова якої потребує утворення структурованої системи державно-ринкових стимулів. Це дозволить досягти впровадження на селі актуальних трендів сучасної світової практики соціалізації підприємництва.

Проте, для цього (поширення соціального підприємництва, а також соціалізації підприємницького господарювання загалом) важливо задіяти відомі прикладні механізми стимулювання розвитку соціального підприємництва. Варто першочергово виділити фінансовий аспект – краудфандинг [3; 5; 6; 38; 46; 53; 64], що також є ефективною платформою цифровізації [65; 66]. Вважаємо, що для реалізації практики забезпечення ефективної мотивації до зайняття соціальним підприємництвом, пріоритет краудфандингу як механізму відзначено об’єктивно, адже сучасний світ розвивається, а соціальні, економічні відносини здійснюються на засадах усебічної інформатизації. Зокрема, «позитивними результатами розвитку краудфандингу в Україні є те, що він має переважну соціальну спрямованість. Таким чином, це сприяє формуванню традицій інвестування, реалізації соціальних і економічних інвестицій, появі альтернативного банківського фінансування» [48]. З впровадженням стимулюючого механізму по типу краудфандингу, на наше переконання, буде втілюватися спроможність сільських територіальних громад до активізації практики утворення соціальних підприємств.

Практично ж краудфандинг дає можливість залучити до реалізації проєкту соціальної дії значну кількість суб’єктів, які зацікавлені в його ефективності, бо відповідають власними вкладеними коштами. Вважаємо, що краудфандинг – це цифрова інформаційна платформа, на базі якої відбуваються транзакції залучення учасників до реалізації проєктів, зокрема в соціальному підприємництві. У спрощеному розумінні – це колективне фінансування, форма спільної діяльності на засадах кооперації. Головним фактором успіху

краудфандингового проєкту є довіра учасників, тобто якість соціального капіталу, що відповідає кваліфікації теоретико-методичних характеристик засад краудфандингу (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Теоретико-методичні характеристики засад краудфандингу*

**Визначено на основі методичних узагальнень, висвітлено в публікації автора* [22]*

У формуванні мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва, краудфандинг слід застосовувати як механізм збору коштів зацікавлених осіб для забезпечення реалізації бізнесової ідеї, у тому числі соціального спрямування. Механістично краудфандинг означає принцип відкритості й мобільності інформації, її доступності з культивуванням визначальності чинника довіри. Креативність краудфандингу для сприяння розвитку соціального підприємництва на селі полягає в інноваційності цього способу залучення (збору) фінансових ресурсів. Для українського села, застосування зазначеного механізму сприятиме поліпшенню

ситуації із забезпечення доступності економічних і соціальних інвестицій, спрямованих зокрема на реалізацію проєктів з облаштування інфраструктури. Також краудфандингові проєкти в соціальному підприємництві активізують залучення членів сільських громад до практики взаємовигідного співробітництва, сприяння вирішенню проблем. Практична цінність заявленого підходу у найбільшій його прийнятності в умовах обмеженості фінансових можливостей держави, що характерно для України. Таким чином, на базі краудфандингу підприємці зможуть реалізовувати соціальні проєкти зі створення підприємств по виробництву соціальних товарів, зокрема продовольства, організацій із забезпечення підвищення енергетичного добробуту сільських територій [39] тощо.

Заявлена перспективна відповідність інституційних, організаційних та фінансово-економічних статусів, практики застосування у процесах пов'язаних безпосередньо з формуванням мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва, базується на визнаних наукою теоретико-методичних характеристиках краудфандингу (табл. 5.1).

Поряд з цим, наука і практика акумулювала величезну сукупність визначень краудфандингу: «краудфандинг дозволяє розвивати напрямки соціального інвестування, тобто такого, в якому суб'єктами інвестиційної діяльності виступають особи, що не є інституційними інвесторами» [61]; «краудфандинг можна визначити як фінансування за допомогою суспільства у мережі Інтернет, використовуючи відповідну платформу» [70]; «краудфандинг означає колективне фінансування або колективне співробітництво людей, які добровільно об'єднують свої фінансові або інші ресурси для підтримки інших людей або організацій» [48]; «краудфандинг – інноваційний інструмент, що дозволяє залучати через Інтернет у великої кількості приватних інвесторів гроші для реалізації ідей і проєктів цифрової економіки» [66]; «краудфандинг – це технологія соціального фінансування через Інтернет, технологія залучення соціальних інвестицій, що їх здійснюють особи, які не є інституційними

інвесторами, такими як держава, бізнес, інвестиційні фонди, венчурний капітал, бізнес-янголи та ін.» [45].

Таблиця 5.1

Теоретико-методичні визначення сутності краудфандингу*

Визначення	Інтерпретація сутності	Підхід
«краудфандинг як феномен добровільної колективної співпраці членів спільноти»[6]	як феномен соціальної відповідальності індивідів	Функціональний
«краудфандинг – форма альтернативного фінансування різноманітних проєктів» [46]	з огляду на формальні ознаки	Організаційний
«краудфандинг – це бізнес на основі інноваційних механізмів і технологій [64]	як спосіб залучення коштів на реалізацію проєктів	Процесний
«краудфандинг – нова форма суспільних фінансів для забезпечення розвитку підприємництва» [38]	як інструмент залучення процес учення коштів для малого бізнесу	Структурний
«краудфандинг – це модель найбільш демократичного фінансування нових чи вже існуючих проєктів» [53]	як найбільш демократична форма побудови фінансових відносин	Функціональний з аспектами організаційного

**Визначено на основі теоретичних узагальнень, представлено в публікації автора* [22]

Відзначимо інституційну креативність цього способу залучення коштів для реалізації зокрема соціальних ініціатив, що можуть бути втілені в системі розвитку соціального підприємництва. Механізм краудфандингу забезпечує відкритість проєктів, формування високого рівня довіри «вкладників» і відповідальність автора проєкту, наприклад соціального підприємця перед ними власне результатом. Тобто автор проєкту отримує цільові фінансові ресурси і обов’язково вирішуватиме проблему, на яку спрямований проєкт, що важливо в соціальному підприємництві.

Зважаючи на це практика втілення краудфандингу залежатиме від якості соціального капіталу, яка визначає ментальну готовність індивідів (селян) до сприйняття самої ідеї цього процесу. Для селян як доволі консервативних

членів суспільства у середовищі яких швидка реалізація краудфандингових проєктів як і будь-яка практика дифузії інновацій є певною проблемою. Відповідно потрібні механізми інституційної підтримки становлення цієї практики зокрема через активну роз'яснювальну роботу, участь держави. Підвищуючи рівень взаємної довіри селян, система мотивацій до соціального підприємництва активізується, а соціальні проєкти здійснюватимуться на засадах інклюзивної доступності для різних стейкхолдерів. В цілому варто також виділити методологічну цінність висновку про те, що: «… є дещо, що може надати краудфандинг окрім коштів. І це те, що вирізняє цю форму фінансування з поміж інших. Це – соціальний капітал…» [69]. Безпосередньо сучасна динаміка становлення соціального капіталу на селі: відповідає традиціям індивідуалізації вирішення проблем, адже демонструє усталення практики недовіри перш за усе до колегіальних, колективних утворень [67; 68]; втілена у національних особливостях реалізації соціальної відповідальності бізнесу [10]. Обидва ці чинники визначально впливають на мотиваційні пріоритети й характер стимулювання розвитку соціального підприємництва загалом, а також можливості задіяння краудфандингової платформи безпосередньо у цій системі. Практична доцільність побудови самої системи краудфандингу підтверджена відсутністю соціальних підприємств на селі. Цей висновок підтверджений зокрема і даними Державної служби статистики України [13; 14; 15; 16; 17; 54; 55], а краудфандинг надає реальні можливості вирішення цієї проблеми [65].

Науковці [45] зазначають інноваційну роль краудфандингу як механізму акумулювання фінансових ресурсів для реалізації соціальних та інших проєктів, у тому числі через структури соціального підприємництва.

Дослідник [45], систематизувавши напрацювання інших науковців, виділяє:

– ознаки краудфандингу, які є відмінностями від традиційних класичних форм залучення фінансів на реалізацію проєктів, а саме такі: багатосуб'єктність, принцип мікрофінансування, глобальний простір використання, мережевий

підхід до організації, економія на посередниках, економія трансакційних витрат, використання способу венчурного фінансування [45];

– види краудфандингу: залежно від мети розробників (авторів) проєкту (соціальний краудфандинг, бізнес-краудфандинг, новаторський краудфандинг або краудфандинг ідей, культурний (творчий) краудфандинг, політичний краудфандинг); залежно від винагороди соціальних інвесторів (краудфандинг без винагороди інвестору, краудфандинг із нефінансовою винагородою інвестору у формі подарунка та продукту, інвестиційний (акціонерний) краудфандинг з винагородою); залежно від моделі фінансування проєктів (краудфандинг – пожертвування, краудфандинг – кредитування) [45].

Пропонуючи краудфандинг для практичного застосування на селі, концентруємо увагу на якості соціального капіталу як основного забезпечуючого чинника стимулювання потенційних стейкхолдерів реалізовувати бажання участі у коаліційних соціальних проєктах сільського розвитку. Саме цього фундаменту (характерного соціального капіталу) сьогодні не вистачає, особливо відзначаємо відсутність довіри селян одне до одного, а також до органів влади та управління. Цей аспект проблеми безпосередньо відносимо до креатури соціального підприємництва, що потребує відповідних мотивацій. Відзначимо, що при запровадженні механізмів стимулювання потрібно врахувати особливість краудфандингової діяльності як такої, що відбувається в громадському просторі. Від того, наскільки зрілим є суспільство залежить можливість реалізації проєктів соціального підприємництва за участі механізму краудфандингу [22, с. 46].

Знову ж таки відзначаючи особливості розвитку соціального підприємництва на селі зауважимо, що практики краудфандингу у цій сфері відсутні, або є, але поодинокі. Відсутність традицій спільного інвестування у реалізацію креативних проєктів і системна недовіра потенційно спроможних учасників до будь-яких форм співпраці, спричинена чинником соціального капіталу, відзначає труднощі системного характеру, безуспішність спроб налагодити співпрацю. Тим більше, нині будь-які форми колективної співпраці,

пов’язані із залученням фінансових ресурсів, приречені на провал через низьку довіру селян, тобто обмежуючим чинником є соціальний капітал [68].

Загалом краудфандингові моделі залучення фінансових ресурсів вважаємо найбільш прийнятними для розвитку соціального підприємництва з огляду на його неприбутковий статус. Краудфандинг дозволяє успішно поєднати соціальну мотивацію участі та економічний інтерес причетності індивіда до реалізації соціального проєкту. З економічної ж точки зору краудфандинг – це механізм фінансування, а з соціальної – особлива форма реалізації соціального капіталу, адже краудфандинг успішно поєднує економічне і соціальне начало. Інфраструктурна база краудфандингу – спеціальні платформи, які за статусом можна вважати інвестиційними проєктами, участь у яких може взяти кожен охочий. Такий тип проєктів не забезпечує зазвичай доходу від вкладень – переважно лише соціальний ефект, відчуття причетності індивіда до вирішення соціально значимої проблеми. Краудфандинг є механізмом організації фінансування соціальних проєктів без залучення банків та інших фінансових установ, тому практично втілюється як модель народного фінансування. Його ще називають «економікою натовпу», або «економікою юрби», тобто в цій моделі фінансування соціальної діяльності, зокрема функціонування соціальних підприємств – відбувається на засадах масового залучення стейкхолдерів до системи підтримки соціально-економічного розвитку територій.

Проаналізувавши теоретичні концепції розуміння соціального підприємництва та визначення його статусів у господарській системі, оцінивши практику розвитку в Україні і на селі, пропонуємо концепт стратегічних кроків, які необхідно здійснити для активізації поширення цієї сфери діяльності через механізм формування мотивацій у потенційних її учасників. У цьому контексті реалізація заходів вирішення цього завдання знову ж таки відповідає креатурі заходів із забезпечення дієвої мотивації до створення соціальних підприємств (рис. 5.2).

КРОКИ МОТИВАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	ЗАХОДИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	ЦІЛЬОВИЙ ЕФЕКТ
Ідеологічне забезпечення		
Крок 1 – формування умов для поширення ідей розвитку соціального підприємництва	ідейна підтримка, забезпечення суспільного визнання та закріплення засад функціонування соціального підприємництва	Ідеологічне закріплення засад
Концептуалізація і закріплення пріоритетів		
Крок 2 – розробка національної концепції розвитку соціального підприємництва на селі	вироблення національної концепції розвитку соціального підприємництва на селі – бачення його пріоритетів і засад, враховуючи особливості українського села, поселенської мережі, зайнятості, іміджу соціальних організацій	Формування інституційних умов поширення
Формування стратегії		
Крок 3 – розроблення стратегії розвитку соціального підприємництва на селі	розроблення стратегії розвитку соціального підприємництва на селі	Формалізація доктрини соціалізації підприємництва
Запровадження регуляторних практик		
Крок 4 – здійснення стимулювання соціального підприємництва	активування механізмів державної підтримки, стимулювання соціального підприємництва з урахуванням специфіки сільського розвитку	Імплементація державного регулювання і стимулювання
Закріплення моделі підтримки		
Крок 5 – забезпечення системної постійної підтримки соціалізації підприємництва на селі	постійна ідеологічна, організаційно-економічна, регуляторна та фінансова підтримка соціалізації підприємництва на селі для утвердження ефективної моделі соціально-економічної підтримки сталого розвитку сільських територій	Реалізація механізмів соціального підприємництва на засадах сталого розвитку

Рис. 5.2. Стратегічні кроки мотиваційного сприяння розвитку соціального підприємництва на селі*

**Запропоновано й висвітлено в публікації автора:* [24, с. 89]

Серед чинників мотивації розвитку соціального підприємництва виділяємо заходи формування усвідомлень його специфіки, значимості суб'єктами економічного обміну, суспільної діяльності. За ситуації

малопоширення ідей і практики соціального підприємництва на селі в Україні, можна запропонувати сценарії стимулювання його розвитку: самоплинний і державно-підтримуваний.

За самоплинного сценарію мотиваційні пріоритети соціального підприємництва формуватимуться еволюційним шляхом. Правову основу у цьому випадку складатиме наявне законодавство про класичне підприємництво.

За державно-підтримуваного сценарію потрібно створити спеціалізоване законодавство з регулювання соціального підприємництва. Відповідним чином має бути розроблена і реалізовуватиметься цілеспрямована соціальна політика. У механізмі політики слід закріпити підходи, засоби підтримки соціального підприємництва відповідно до ідеології поширення його в суспільстві.

Розширене позиціювання стратегічних кроків (рис. 5.2) відповідає запропонованій ідеології сприяння реалізації практики формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва на селі і полягає в наступному:

1) Перший крок – формування суспільної ідеології соціалізації і суспільного визнання та юридичне закріплення засад функціонування соціального підприємництва. Потрібно сформувати спеціалізовану юридичну базу для формального закріплення статусу соціальних підприємств як безприбуткових організацій і розробити стратегію їх державної підтримки. Це дозволить: вибудувати національну парадигму розвитку соціального підприємництва, зокрема на селі; закріпити повноцінне партнерство держави, сільських територіальних громад і соціальних підприємств у розбудові системи соціально-економічної підтримки сільських територій; реалізувати засади інклюзивного, сталого господарювання, здійснювати заходи сприяння розвитку громадянського суспільства. Формування національної ідеології розвитку соціального підприємництва, юридичне закріплення статусів соціальних підприємств стратегічно сприятиме: поширенню соціальних організацій громадянського суспільства; розробленню підходів до ефективного

використання механізму саморегулювання в сільському розвитку; раціоналізації видатків державного і місцевих бюджетів;

2) Другий крок – вироблення національної концепції розвитку соціального підприємництва на селі – бачення його пріоритетів і засад, враховуючи особливості українського села, поселенської мережі, зайнятості, іміджу соціальних організацій, а також специфіки капіталістичної ідеології господарювання, яка сьогодні переважає над соціально спрямованою. Таким чином, ідеологічний пріоритет концепції соціального підприємництва і соціалізації традиційного аграрного бізнесу в тому, що вона означатиме закріплення селозберігаючої моделі державної політики, підприємництва. В цьому сенс суспільного визнання необхідності забезпечення балансу економічних інтересів для збереження української національної ідентичності. За відсутності мотивацій у класичних підприємців вирішувати суспільно значимі проблеми села, соціальне підприємництво чи не єдиний вихід, який успішно впроваджується з огляду на зарубіжний досвід державно-приватного партнерства;

3) Третій крок – розроблення стратегії розвитку соціального підприємництва на селі, означає формалізацію заходів із закріпленням відповідальності органів влади і управління за їх виконання;

4) Четвертий крок – закріплення і запровадження механізмів державної підтримки, стимулювання соціального підприємництва з урахуванням специфіки сільського розвитку;

5) П’ятий крок – постійна ідеологічна, організаційно-економічна, регуляторна та фінансова підтримка соціалізації підприємництва на селі для утвердження ефективної моделі соціально-економічної підтримки сталого, інклюзивного розвитку сільських територій [24, с. 89].

При реалізації зазначених кроків потрібно і бажано враховувати специфіку сільського розвитку, який має відповідати формуванню мотиваційних спроможностей поширення соціального підприємництва. І це не лише соціальне підприємництво як діяльність спеціалізованих структур, а й функція класичних

економічних підприємств, які несуть соціальну відповідальність за розвиток сільських територій. Загалом же незадовільний рівень розвитку, практична відсутність розгалуженої мережі соціальних підприємств в Україні, тим більше на селі, необхідно пов'язувати з тривалим перебуванням нашого суспільства в ситуації, коли матеріальні потреби не було можливості достатньо задовольнити. У даному контексті пропозиційної дискусії також соціальне підприємництво можна вважати ефективним універсальним механізмом розширення кола споживачів товарів і послуг, способом сприяння задоволенню потреб вразливих соціальних груп. Підстава для такого визначення – соціальний підхід до діяльності з пріоритетом надання соціальних послуг, виробництво продукції для реалізації її за соціальними цінами або ж цільовими групами соціально незахищених споживачів. Соціальне підприємництво в даному контексті виступає як організаційна форма суспільної, господарської діяльності зі сприяння інноваційному розвитку.

Насамперед в результативній частині наших пропозицій відзначимо про переконання того, що у підсумку формування мотиваційних пріоритетів і механізму стимулювання розвитку соціального підприємництва забезпечить результативні передумови для конструктивної соціалізації підприємництва на селі, зокрема соціально-економічної.

Конструктив такого підходу підтверджено переконанням про доведення методологічно статусу соціального підприємництва як інноваційної моделі господарювання, якісної форми соціалізації підприємств. Проте, коментуючи заявлену позицію відзначаємо практичну залежність соціалізації підприємництва та її організаційно-економічних характеристик від мотивацій підприємця, орієнтирів державної політики у побудові соціально орієнтованої економіки.

Вважаємо, що мотиваційну основу пріоритетності розвитку соціального підприємництва на селі у базовому варіанті розуміння проблеми становить низка соціально-економічних проблем села, сільських територій. Соціальні підприємства як організаційні структури громадського характеру підміняють

різні соціальні організації, діють як безприбуткові в інтересах засновників (учасників).

Мотиваційні пріоритети розвитку соціального підприємництва об'єктивно пов'язані із статусами соціально-економічної ефективності класичних сільськогосподарських підприємств, адже соціальні підприємства певним чином можуть створюватися на противагу їм в сенсі участі у вирішенні проблем сільського розвитку, що вважаємо чинником мотивації до поширення такого типу підприємств і проявом ефектів організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.

Поряд із удосконаленням підприємницького господарювання аграрних підприємств на часі вирішення соціальних проблем, що під силу соціальним підприємствам, адже місцеві громади, сільськогосподарські підприємці загалом значно усунулися від вирішення соціальних проблем сіл, на території яких орендують землі, мотивуючи це тим, що сплачують податки до бюджету.

Соціалізація підприємництва процес неминучий, логічний і постійний – відповідає принципам побудови соціальної економіки, засадам сталого розвитку сільських територій. Категорію і практики соціального підприємництва вживаємо як форму організації соціально спрямованої діяльності та як спосіб реалізації соціальної відповідальності суб'єктів сільськогосподарського бізнесу, їх соціалізації зокрема. Соціально відповідальне сільськогосподарське підприємництво – важливий, один із вирішальних чинників сприяння сталому розвитку галузі, економіки. Безпосередньо соціальна відповідальність підприємств реалізується за двома напрямами оцінки соціального ефекту (результату): господарська діяльність – забезпечує витрати виробництва у складі оплати праці працівникам, соціальних витрат, орендної плати власникам зайнятим на підприємстві (соціальні вкладення, які накладаються на виробничу систему); соціальна діяльність – аспект соціалізації підприємництва через механізм фінансування проєктів сільського розвитку за бажанням, з отриманого прибутку (меценатство). Вважаємо, що другий напрям за результатом є фактично функція соціального підприємництва, яке вважається інноваційною

сферою, заснованою на принципах безприбутковості і підприємницького альтруїзму [24, с. 87].

У проміжному підсумку виділимо рівні соціалізації сільськогосподарського підприємництва як основи сталого розвитку економіки: соціальна орієнтація у побудові господарського й економічного механізму підприємств; соціальна відповідальність господарювання; розвиток безпосередньо соціального підприємництва [24, с. 87].

Соціальна орієнтація сільськогосподарського підприємництва формується, виходячи з бажань власників, засновників. Соціальна підприємницька функція характеризує роль, спрямованість суб'єкта господарювання на виконання ним соціальної місії, реалізацію підприємницьких ініціатив на соціальних засадах. Соціальна відповідальність консолідує мотиви сільськогосподарського підприємця підвищувати добробут сільського населення, а також сприятиме сталому розвитку економіки, сільських територій. Безпосередньо розвиток соціального підприємництва забезпечує реалізацію соціальної ініціативи [32, с. 95].

Забезпечення соціалізації сільськогосподарського підприємництва як складової сталого розвитку економіки носить характер різносторонніх дій із стимулювання ефективності, енергоощадності, формування відновлюваних систем господарювання, забезпечення соціально-економічного добробуту людини. Важливим чинником, механізмом досягнення сталості вважаємо соціалізацію аграрного підприємництва – перехід від капіталістичних до соціально спрямованих основ господарювання. Особливо в сільському господарстві і на селі, адже тут поєднуються природний та підприємницький фактор забезпечення життєдіяльності людини й вони взаємозалежні. Соціалізація, на нашу думку, означає становлення соціально ефективного підприємництва на принципах сталості. На підтвердження цього історіографія еволюції господарської і соціальної системи доводить принципову фундаментальну залежність між підприємництвом та рівнем соціально-економічного розвитку [32, с. 95].

Як ми наголошували в попередніх розділах – соціальне підприємництво є актуальним трендом сучасності і перспективою майбутнього. Дослідження мотивацій соціального підприємництва носить міждисциплінарний характер, адже до їх здійснення залучаються загальнонаукові методи, а також методи економічної науки, соціології. Методично ставка робиться на вивчення зв'язку економічних і соціальних мотивацій у механізмі побудови соціально-орієнтованого бізнесу, який ставить за мету не лише капіталізацію активів, а й провадження дій на вирішення соціальних проблем суспільства, території, населеного пункту тощо [24, с. 87].

Конкурентоспроможною в даному аспекті реалізації є кооперативна модель структур соціального підприємництва, а також організаційно-економічної соціалізації класичних підприємств.

Вважаємо, що кооперативи демонструють інституційну спроможність реалізовувати більшість стратегій з поглиблення організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі [39]. Практичним впровадженням такої спроможності бачимо створення і поширення енергетичних кооперативів як особливого типу соціальних підприємств, адже розвиток енергетичних кооперативів – найбільш інноваційна для національного сільського розвитку організаційно-економічна підсистема господарювання [39, с. 20]. Стверджуємо, що: «Енергетичні кооперативи зокрема можуть постати як класичні соціальні підприємства із забезпечення селян відновлюваними (біологічними) джерелами енергії, представляючи господарський сегмент інфраструктури соціально-побутового забезпечення. У такому контексті за допомогою поширення енергетичних кооперативів розглядаємо інфраструктурну модель енергоефективності господарювання на селі, яка відзначається соціальною спрямованістю та ефектами сталого розвитку» [39, с. 26].

Відповідно кооперація має бути застосована в якості механізму організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання у сфері відновлюваної енергетики. Це чинник формування енергетичного добробуту села, застосовуваний для організації взаємовигідної соціально-

ефективної взаємодії в системі виробництва споживання енергії з відновлюваних джерел сільськогосподарського походження. Через систему створення спеціалізованих у цій сфері кооперативів забезпечуватиметься суспільно затребувана енергоефективність, що сприятиме досягненню сталого розвитку сільських територій, а також досягатимуться ефекти селозбереження.

Сільський розвиток в українських реаліях залишатиметься пріоритетним, адже аграрний комплекс забезпечує добробут усієї держави. Хоча залежно від укладу господарювання – великотоварний або латифундійний – підприємства з величезними масивами землі в обробітку, орієнтовані на експорт продукції, фермерський – господарства фермерського типу у поєднанні із кооперативами; змішаний – наявність усіх форм і типів господарств (функціонує сьогодні), можуть бути внесені корективи. Залежно від укладу господарювання змінюється ставлення підприємств до вирішення проблем сільських територій, села. Відповідно виникають можливості розвитку соціального підприємництва на селі, потреба в зазначеній діяльності. І це вже стосується державної соціально-економічної політики, підтримання поширення соціальних підприємств. Це має бути забезпечено прийняттям спеціальної законодавчої бази з регулювання процесів створення-функціонування соціальних підприємств, унормування критеріїв їх безприбутковості.

Вищенаведені аспекти пропозицій відповідають ідеологічному сенсу пропонування засад мотивування до соціального підприємництва, проте практично більш значимим є організаційний контекст, а саме – вибору найбільш прийнятних організаційних форм господарювання, які здемонструють здатність спрямувати підприємницький потенціал сільських територій на створення соціальних підприємств. З цієї точки зору і як показали результати проведено аналізу в аналітичній частині роботи, про що вже йшла мова – креативною формою для соціальних підприємств є кооператив, функціонально – кооперація.

Зокрема також організаційний механізм кооперації з огляду на позитивний зарубіжний досвід його сприйняття при здійсненні соціалізації підприємництва, зокрема і в сфері сільського розвитку. Адже у розвинених країнах пріоритетним

соціальним підприємством за організаційною формою є кооперативи. Причина – у демократичності відносин, обов'язковості взаємної участі у вирішенні статутних завдань, що обумовлює підвищену мотивацію до досягнення загального результату.

У розробленні пріоритетів поширення кооперації на розвиток соціального підприємництва на селі, потрібно враховувати соціально-економічні конвергенції суб'єктів господарювання. Адже наближення інтересів, їх консолідація і пошук спільного в реалізації є мотиваційною базою для кооперування. Кооперація як система консолідації поєднання зусиль сільських господарів для організаційно-економічного забезпечення вирішення господарських і соціальних проблем на селі, потребує соціально-економічної конвергенції інтересів.

У цьому стратегічно виявляється соціально-економічна природа кооперації на селі як механізму коаліційного вирішення проблеми сільського розвитку. У стратегічному плані кооперація вважається ефективним організаційно-економічним механізмом соціалізації господарських суб'єктів через сприяння конвергенції – зближення інтересів. Це так званий спосіб організованої міжгосподарської конвергенції можливостей для спільного досягнення цілей. На засадах конвергенції в кооперуванні формуватимуться можливості для консолідації можливостей і ресурсів, що забезпечуватиме ефективну модель соціально-економічного розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва. У підсумку кооперація забезпечить конвергенцію (наближення) економічних і соціальних параметрів сільського розвитку. Тим більше, що сьогодні якраз відбувається соціально-економічна дивергенція, дезорганізація виробництва.

Організаційна складова розвитку соціального підприємництва відповідає чиннику організаційно-правової форми підприємств. Залежно від організаційно-правової форми утверджується економічний механізм функціонування соціального підприємства як суб'єкта господарювання.

Кооператив – найбільш соціалізована за функціональними характеристиками форма.

На наше переконання, кооперація забезпечить соціально-економічне зростання сільських територій, при цьому пріоритет підтримки варто надавати обслуговуючим кооперативам. Наприклад, за допомогою розвитку кооперації видається можливим формування несировинних джерел зростання сільського добробуту. Також участь малих сільськогосподарських виробників у кооперативах забезпечить конвергенцію їхніх економічних можливостей доступу до ринків, державної підтримки тощо. Особливо в сучасних умовах, коли дрібне господарювання виявляється неконкурентоспроможним за умов вільного ринку, неспроможним ефективно реалізувати наявний потенціал, кооперація – єдиний вихід. Кооперативи сприятимуть соціалізації підприємництва, економічному добробуту і конкурентоспроможності малих суб'єктів. Кооперативна суб'єктність може бути сформована виключно за умови створення необхідних передумов, заснованих на довірі селян до кооперативних господарств. Через розвиток кооперації виникає реальна можливість зменшення неформалізованих суб'єктів господарювання, які перебуватимуть в тіні.

Вважаємо, що кооперація дозволяє оптимізувати логістику, формувати передумови для ефективного ціноутворення і справедливого перерозподілу доходів між учасниками продуктового ланцюга. Проте в Україні кооператив не сприймається як ефективне організаційно-економічна структура, відсутні необхідні передумови – зокрема ідеологічного характеру. Соціальне підприємництво на селі є джерелом соціальних гарантій для розвитку сільських територій, жителів і лише потім в дію вступає фактор економіки цього виду діяльності. Функція соціального підприємництва як виду діяльності, передбачає конкурентоспроможну комбінацію інновацій для забезпечення вирішення соціальних проблем, задоволення потреб. Цільове ж завдання соціального підприємства – реалізувати соціальну роль, призначення спеціалізованих організацій.

Соціальне підприємництво як інноваційна форма соціально-економічної активності індивідів має неабияку перспективу. Бо держава, органи влади, а також традиційні підприємства відмежувалися від практики вирішення соціальних проблем сільських територій, тому соціально-побутова сфера переживає занепад, її потрібно реанімовувати. Це один із фундаментальних пріоритетів розвитку соціального підприємництва.

Відзначаючи моделі соціального підприємництва для України, потрібно надавати перевагу кооперативній. Кооперативна модель дозволяє згуртувати селян, зацікавивши їх економічним і соціальним результатом. Для розвитку кооперації в соціальному підприємництві важливо запозичити зарубіжний досвід.

Креативність соціального підприємництва з організаційної точки зору – це поєднання економічного і соціального начала. Доходи, можливості, ресурси, поєднувані на підприємницьких засадах спрямовуються на реалізацію соціальної місії. Соціальне підприємництво на селі – це стратегічний пріоритет, адже держава і місцеві органи самоврядування значно послабили у можливостях вирішення соціальних проблем. Ці питання перенесені у сферу соціальної відповідальності виробничих підприємств і можуть вирішуватися через механізм соціального підприємництва. Останнє взагалі новітня для вітчизняного сільського розвитку сфера з величезним нереалізованим потенціалом, яка несе в собі багато вигод.

Особливо необхідно розвивати соціальне підприємництво в депресивних, віддалених від адміністративних центрів районах. Соціальне підприємництво є ефективним засобом подолання бідності на селі, чинником сталого розвитку за рахунок формування ним умов інклюзивності соціально-економічних відносин. Концептуально ведемо мову про соціальне підприємництво як механізм, спосіб забезпечення соціальних вигод для села за рахунок самоорганізації селян, але з опосередкуванням цієї діяльності соціальними витратами. Соціальні підприємства можуть діяти як соціальні

хаби, що акумулюють соціальну ініціативу, підприємницькі здібності, економічні ресурси і доходи, а на виході з'являтиметься соціальний продукт, потрібний на конкретній території. Це означає спрямованість на досягнення конкретної мети. Пріоритети соціального підприємництва виходять далеко за межі економічних цілей – їх реалізація передбачає задоволення соціальних потреб. Іншими словами – економічні результати підприємницької діяльності є засобом досягнення соціальних. У цьому головна відмінність соціального підприємництва від традиційного або класичного – економічного.

Соціальне підприємництво є актуальним механізмом створення робочих місць на селі, організаційно-економічним чинником забезпечення зайнятості сільського населення. Соціальне підприємництво як інноваційний, зокрема для національної економіки сільського розвитку, вид господарської діяльності є важливим, ефективним інструментом вирішення соціальних проблем на селі. Особливого, стратегічного значення цей тип підприємництва набуває як організаційно-економічний чинник подолання репресивності сільських територій, механізм селозбереження в умовах зміни парадигми державної соціально-економічної політики розвитку села. Активний розвиток соціального підприємництва на селі може стати ефективним механізмом збалансування інтересів в системі державної політики і ринкового саморегулювання процесів сільського розвитку.

Методологічно визначальними у рамках пропонованого концепту вирішення піднятої у дисертації проблеми, яка позиціонована у контурах селозбереження є пріоритети формування мотивацій і запровадження механізму стимулювання:

1-й – установлення механізмів формування соціально-ефективного, соціально відповідального господарювання підприємств на селі зокрема сільськогосподарських – незалежно від власності і організаційної форми;

2 – й – становлення системи соціального підприємництва як ринкового механізму саморегулювання і самозабезпечення територій.

Обидва пріоритети є стратегічними, а зокрема розвиток соціального підприємництва на селі важливий як організаційно-економічний механізм подолання депресивного стану сільських територій. Мотивації для створення і забезпечення розвитку соціальних підприємств є об'єктивними, вони посилюватимуться за відповідної державної політики стимулювання соціалізації економіки й підприємництва. За підтримки державою соціальної моделі ринкової економіки через механізми організаційно-економічного перерозподілу підприємницьких результатів, формуватимуться стимули з утворення структур соціального підприємництва. Підсумково наголошуємо про те, що стимулювання розвитку соціального підприємництва на селі – пріоритетне завдання державної політики в умовах коли актуально стоїть завдання залучити приватну, суспільну й громадську ініціативу до вирішення суспільних проблем сільських жителів.

5.2. Організаційно-економічне забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств

Підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств вважаємо пріоритетом у системі реалізації загального концептуально-стратегічного завдання щодо обгрунтуваннь засад й перспективи реалізації практики розвитку та забезпечення організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в контурах: сприяння добробуту населення, розбудови селозберігаючої моделі господарювання, утворення ефективного механізму вирішення інфраструктурних та інших соціально-економічних проблем сільського сектору. В основу засад формування такого концептуального бачення покладено ідеологію трансформацій підходу, за якого держава донедавна брала на себе функції забезпечення розвитку сільських територій, у підхід за якого розширюватиметься коло учасників системи сприяння, за рахунок перш за усе підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємців.

Реалізація зазначеної конструкції пропозицій відповідає пріоритетному для даного дослідження визначенню і впровадженню критерію соціальної ціни виробництва, критерію оцінки стану й перспективи поглиблення участі сільськогосподарських підприємств у вирішенні проблем села, що буде економіко-математично змодельовано у п. 5.3 роботи.

Концептуючи наше бачення засад вирішення проблеми удосконалення організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств наголошуємо, що має бути розроблена і представлена для орієнтування підприємців, сільських територіальних громад, а також інших зацікавлених суб'єктів Стратегія формування соціально-економічної відповідальності підприємств на селі, яка б враховувала регіональні особливості сільського розвитку з визначенням чітких цільових індикаторів досягнення визначених цілей. Така стратегія має:

- включати комплекс заходів з організаційно-економічного сприяння підвищенню соціальної відповідальності підприємств;
- чітко вписуватися в систему організаційних (владно-регуляторна спроможність) і економічних (економічний інтерес) компетенцій учасників цього процесу;
- визначати роль у процесах посилення соціальної відповідальності місцевих органів влади, сільських територіальних громад.

Тобто інституційне переформатування системи державного управління з наданням більшої самоврядності територіальним громадам таким чином відповідатиме критеріям і засадам впроваджуваної в нашій державі децентралізації управління. За цих умов практичні кроки з організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств покладаються на місцеві органів влади і на самих підприємців. Держава набуде статусу арбітра і регулятора цих відносин на рівні законотворення й контролю за дотриманням встановлених норм.

В концептуалізації рекомендацій щодо удосконалення практики організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної

відповідальності сільськогосподарських підприємств покладаємося на емпірично підтверджений нами висновок [34 ,с. 13] про те, що: сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського підприємництва відповідають критеріям залежності від соціальної відповідальності; підприємницька діяльність передбачає не лише економічну, а й соціальну відповідальність, адже підприємства виконують виробничу, господарську, соціальну роль; господарська роль є статутною, а соціальна залежить від мотивації засновників бізнесу до підтримки соціальних та інших проєктів, які не входять до статутних компетенцій; поступово утверджується соціальна значимість підприємства, торговельної марки, а у споживача формуються стимули купувати товари-послуги; соціально відповідальні дії підприємця трансформуються в соціальну значимість, а соціальна значимість – це: підтримування і розвиток соціальної сфери; території; соціалізація робочого місця; побудова соціально-відповідальної структури господарювання [34 ,с. 13].

Враховуючи сучасну практику господарювання на селі, методично конструктивною вбачаємо позицію про те, що соціальна відповідальність підприємства – це результативна ознака його діяльності, яка полягає у бажанні (чи навпаки – небажанні) підприємця, за певних умов та наявних можливостей, підтримувати (не підтримувати) реалізацію соціальних проєктів. В реалізації пропозицій організаційно-економічного забезпечення вирішення проблеми на рівні підприємств, соціальну відповідальність необхідно відділяти від соціального підприємництва як статутної цілеспрямованої діяльності з реалізації місії, яка пов’язана з соціально-значимими проєктами, але виділяються галузеві особливості сільськогосподарського підприємництва. Слід також інституційно врахувати те, що соціально відповідальне підприємництво – один із стратегічних чинників збалансування соціально-економічних інтересів жителів села, фактор сталого розвитку сільських територій, механізм забезпечення інклюзивності [34, с. 14].

За цільову модель об’єкта організаційно-економічного забезпечення приймаємо сільськогосподарське підприємництво – як основний сектор

реалізації економічного потенціалу сільських територій, адже підприємницькі сільськогосподарські структури мають бути зацікавленими реалізувати соціальну відповідальність через досягнення пріоритетів селозбереження. Дещо повторюючись відзначимо, що на практиці соціальна складова у розвитку сільськогосподарських підприємств, а значить соціальна відповідальність не стоїть як першочергова – на першому місці максимізація прибутку. Капіталістичний спосіб виробництва системно утвердився як основна модель господарювання, підприємці намагаються максимізувати прибуток мінімізуючи соціальні виробничі витрати і майже не беручи на себе соціальних непідприємницьких витрат [34 ,с. 14].

В контексті реалізації стратегічної моделі організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств інституційно потрібно вирішувати дилему того, що соціально відповідальний бізнес – не характерне явище для сучасного українського сільського господарства, що зумовлено відсутністю гарантій для існування самих підприємств, наприклад у зв’язку з недореформованістю земельного ринку. Проте розвиток сільськогосподарських підприємств не повинен бути таким, що повністю ігнорує проблеми соціального розвитку території – розміщення, адже сільське господарство і село є фактично єдиним цілим [34 ,с. 14].

Загальну відчуженість сільськогосподарських підприємств від проблем сільського розвитку потрібно долати зокрема за допомогою ефективних механізмів формування мотивацій, так як соціальна відповідальність передбачає отримання соціального ефекту від господарської діяльності, а цей ефект полягає у спроможності виробництва задовольняти інтереси споживачів соціально значимими, якісними продуктами за доступними цінами тощо. Також вважаємо, що соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств має бути сформована як певна ідеологія, культура поведінки підприємців на внутрігосподарському рівні (менеджмент створення соціально-економічних умов і мотивації праці) і в зовнішньому середовищі (підтримка розвитку території, сільської громади). На основі проведеного аналізу стану розвитку й

організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі, пропонуємо схему індикативного оцінювання [34, с. 15] ефектів соціальної відповідальності (стосуються підприємств будь-якої галузевої приналежності, зокрема сільськогосподарських – пріоритетно) (рис. 5.3).

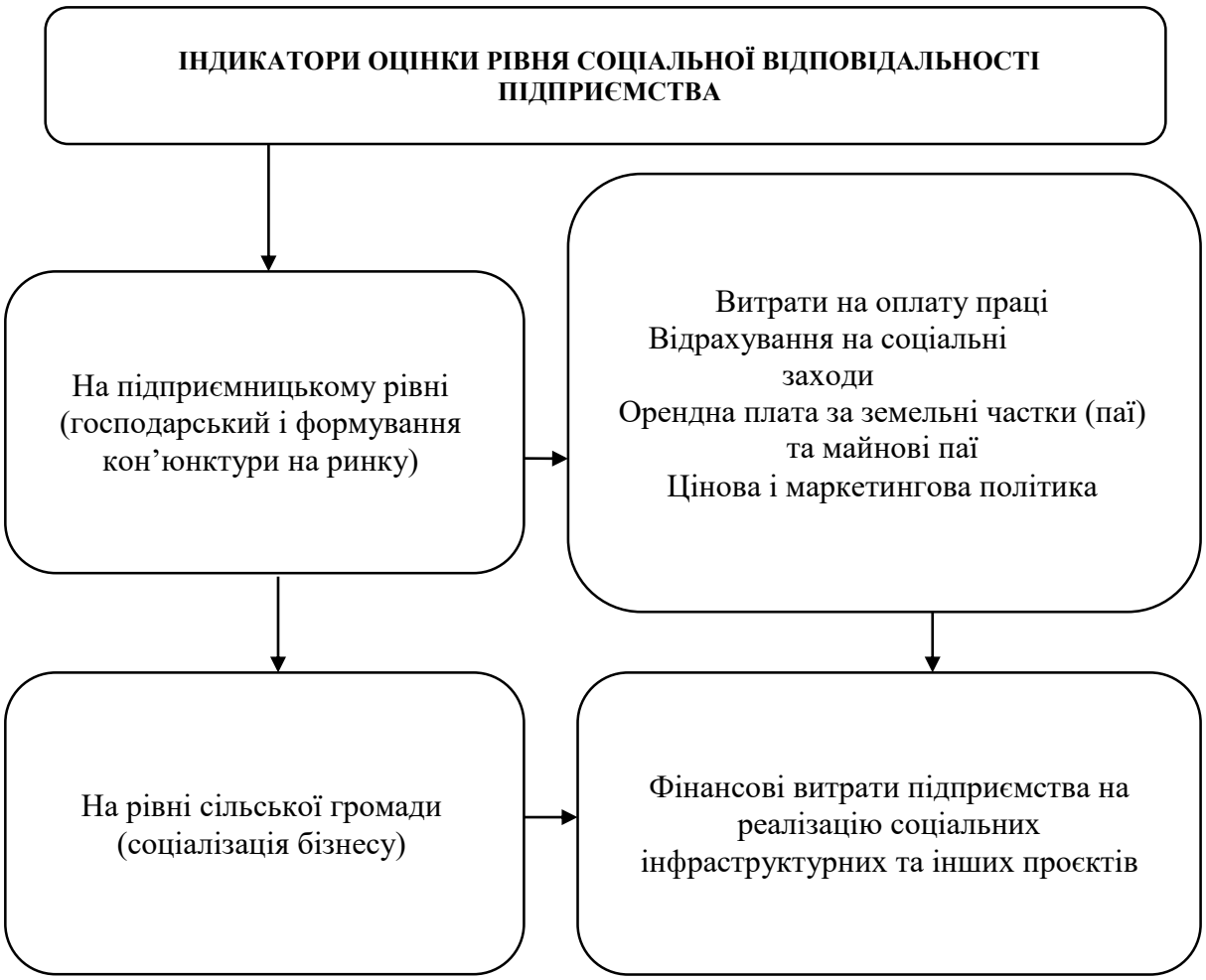

Рис. 5.3. Схема складових індикативного оцінювання ефектів соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств*

**Побудовано автором і оприлюднено в публікації: [34, с. 15]*

Запропонована схема складових індикативного оцінювання ефектів соціальної відповідальності (рис. 5.3) дає методичну можливість:

- відповідати на питання наскільки підприємець зацікавлений у формуванні соціально ефективних, стимулюючих внутрігосподарських відносин на підприємстві, а також у розбудові сільської території [34, с. 15];

- встановити достовірність дослідницької позиції про те, що сільськогосподарська діяльність є особливою сферою виробництва, у якій беруть участь специфічні фактори і для якої характерні відмінності в організації господарювання;

- кваліфікувати специфіку того, що виробнича система по-особливому спрямовується на досягнення результату, а зміни в організації підприємницьких структур українського сільськогосподарського комплексу відзначаються кардинальністю;

- зхарактеризувати вплив структурних трансформацій господарського комплексу на ефективність виробництва, а також на ставлення господарів до соціальної складової його організації, що потрібно пов’язувати з мотивацією праці, соціальною відповідальністю;

- зідентифікувати ефекти від зміни умов забезпечення соціального розвитку і мотивації підприємця розвивати соціально відповідальний бізнес, фінансувати програми соціального розвитку села [34,с. 15].

Індикативне оцінювання ефектів соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати системно і часто, для верифікації змін у підприємницьких мотиваціях до здійснення соціально-значимих дій із політикою стимулювання цих процесів з боку держави, уповноважених органів та сільських громад.

При формуванні стратегії і тактики організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності, соціально-економічні засади розвитку сільськогосподарського підприємництва на селі потрібно розглядати у ракурсі врахування особливостей сільського розвитку, чинника природного начала. Зокрема як констативно в роботі відзначаємо – сільськогосподарські підприємства, а якщо дивитися ширше, то сільськогосподарські товаровиробники, безпосередньо залучені як до господарської діяльності в аграрному виробництві, так і до процесів соціально-економічного забезпечення розвитку сільських територій. Тобто

виконують дуже важливу соціально-економічну роль як сектор зайнятості, створення додаткового продукту, здійснюючи функції охорони і збереження сільського навколишнього середовища тощо. Цим самим вони вбудовані в соціально-економічну модель життя і господарювання на селі як продуктивна сила, соціальні агенти, носії соціальної функції. Проте, у сучасних умовах діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується безліччю проблем соціально-економічного значення. Реалізація ефективності господарювання залежить від рівня, стану соціальної відповідальності щодо формування мотивації персоналу через оплату праці, витрати на соціальні заходи.

Реальність господарювання відзначається особливостями соціальної відповідальності підприємця щодо мотивації працівників, зайнятих на виробництві. Це питання стосується вартості, яку підприємці спрямовують на витрати соціально-трудового характеру – за їх рівнем потрібно оцінювати аспекти соціальної відповідальності у виробництві. Загалом у концептуалізації засад державної політики організаційно-економічного забезпечення соціальну відповідальність сільськогосподарських підприємств за секторами прояву пропонуємо розділити на: виробничий (представлений соціально-спрямованими витратами у структурі собівартості продукції, забезпечує сферу зайнятості населення і здобутки виробництва); невиробничий (витрати на соціальний розвиток сільської території – здійснюються з доходів від підприємницької діяльності за бажанням підприємця) [34 ,с. 15].

Зауважимо, що посилення, підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств є чинником досягнення засад сталого розвитку сільських територій. Проте, як доведено в аналітичних оцінках і відомо з практики сільського розвитку імплементованих у наукових розробках та публікаціях [2; 4; 7; 8; 9; 18; 23; 36; 37; 40; 42; 56; 59], сільськогосподарське підприємництво в Україні має не лише важливе економічне, а і соціальне

значення для сільських територій. Підприємства різних організаційних форм, які утворилися в результаті радикальної аграрної реформи, змінили засади підходу до виконання соціально-економічних функцій розвитку сільських територій. Цим пояснюється характер пріоритетів соціальної відповідальності сільськогосподарських організацій, які потрібно враховувати. Переорієнтація організаційної системи сільськогосподарського підприємництва та соціально спрямованої моделі є необхідністю для подолання викликів у системі селозбереження, підвищення життєвого рівня сільських жителів. Відповідні дії забезпечуватимуть соціалізацію підприємництва на селі із усвідомленням викликів, які потрібно задовольняти. Такі дії сприятимуть утвердженню соціально орієнтованої моделі господарювання на селі.

Практично ж організаційний контекст впровадження заходів з підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств має полягати в установленні стратегічних пріоритетів реалізації державної регуляторної політики за такими напрямами розвитку підприємницького середовища на селі:

1) адаптований до національних традицій розвиток організаційно-правових форм підприємств;

2) забезпечення ефективної взаємодії сільськогосподарських підприємств та об’єднаних територіальних громад;

3) регулятивне сприяння ефективному функціонуванню сільськогосподарських підприємств;

4) стимулювання практики розвитку кооперації та інтеграції;

5) пропаганда і підтримка реалізації заходів з впровадження в сільськогосподарську діяльність енергоощадних, енергоефективних, екологоефективних моделей організації господарювання підприємств, зокрема через розбудову системи кооперування [1; 12; 21; 39];

6) підтримка заходів сприяння розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням Цілей сталого розвитку 2030 [11; 62; 63];

7) популяризація статусу підприємця як соціально орієнтованого організатора виробництва;

8) мотиваційне сприяння диверсифікації бізнесу на селі за рахунок актуалізації практик розвитку несільськогосподарських видів підприємництва;

9) стимулювання участі підприємців у формуванні креативних, інноваційних моделей підприємництва, зокрема створенні соціальних підприємств через механізм краудфандингу.

У реалізації засад підвищення соціальної відповідальності вагомого значення потрібно надавати ефективності господарювання стосовно суспільства і окремих його членів. Але аграрний бізнес перестане бути соціально нейтральним лише за умови, коли держава проводитиме цілеспрямовану підтримку таких заходів. Вважається, що «оптимальне поєднання між економічною і соціальною ефективністю можливе у тому випадку, коли забезпечується збереження основ ринкової економіки, при одночасному пом'якшенні головного її недоліку – соціальної нейтральності – за допомогою державної політики» [43, с. 28]. Відповідно з реалізацією концепції державної політики побудови соціального ринкового господарства мають впроваджуватися стимули соціалізації, у тому числі сільськогосподарської.

За сучасної моделі економіки в Україні, аспекти соціалізації господарювання на селі, практично не підтримуються в рамках державної політики. Винятково спостерігається не сприяння економічному і соціальному добробуту більшості населення, а підтримка розвитку виробництва високомаржинальних видів продукції переважно у рослинництві. Відповідно з огляду також на оцінку показників соціального розвитку села, про ефективну соціалізацію господарювання взагалі не йдеться. Наприклад, економічний прогрес суб'єктів сільського господарювання поки що не спрямований, за винятком поодиноких випадків соціально відповідального бізнесу, на

сприяння стабільному соціальному забезпеченню сільських територій, тобто на розбудову соціальної економіки. Для зміни ситуації потрібна діяльна державна політика й ефективне державно-приватне партнерство на ринкових засадах. Одним із пріоритетів формування соціальної відповідальності має стати становлення соціального підприємництва. Соціально відповідальне і зокрема соціальне підприємництво на селі – один із реальних способів, механізмів соціалізації, утворення селозберігаючої моделі, яку вважаємо ідеологічним підґрунтям розробки заходів формування системи соціально відповідального підприємництва. На цей аспект сільського розвитку фундаментально звертаємо увагу не тільки ми у своїх публікаціях [19; 20; 23; 26; 28], а також інші науковці [35; 36], тому наголошуємо про репрезентативність концепту нашого бачення удосконалення засад організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності зокрема сільськогосподарських підприємств.

Відзначаємо, що у випадку, коли держава не має ефективної спроможності, достатніх фінансово-економічних ресурсів, а також не виконує функції соціального розвитку села, то має бути розроблена політика стимулювання соціальної відповідальності підприємств. Особливо це стосується великих сільськогосподарських формувань, які орендують значні масиви земель на території сільських громад. Потрібно інституційно сприяти усуспільненню частини економічних результатів господарювання на користь села, але виключно на конкурентних ринкових засадах їх перерозподілу.

Фундаментально значимим фактором для розробки науково-обгрунтованих і практично підтверджених рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного забезпечення соціальної відповідальності є факт того, що на теперішній час сільськогосподарські підприємства в Україні – переважно єдині суб’єкти господарювання, задіяні у процесах соціально-економічного забезпечення розвитку сільських територій. Перебудова сільського сектору економіки, його адаптація до засад ринку внесли

кардинальні зміни у відносини «підприємство - село» і «село-держава». Це важлива соціально-економічна проблема, тому одним із пріоритетів щодо сприяння її вирішенню вважаємо розроблення методичних засад оцінки практики формування та реалізації соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств [19, с. 9]. Відповідно ці засади спрямовані на використання у зв'язку з тим, що підприємство як господарська одиниця створюється і функціонує для задоволення потреб соціуму, тобто здійснення виробництва й розміщення на ринку товарів, надання послуг. Результатом таких дій визнаємо передусім прибуток як визначальний мотив підприємницької поведінки, а також як соціальний результат – заходи з покращення умов праці, підвищення рівня її оплати тощо, як критерії оцінки практики формування і реалізації соціальної відповідальності на внутрігосподарському рівні [19, с. 11].

Важливим чинником розроблення державної ідеології і створення умов для реалізації практики, рекомендацій з установлення ефективного організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, має бути визнана доцільність врахування національних традицій щодо специфічності умов життя і господарювання на селі. Забезпечення соціальної відповідальності пов'язуємо з: індивідуальними і підприємницькими переконаннями; організаційною формою і розміщенням підприємства; забезпеченням задоволення пріоритетів економічної відповідальності; економічною культурою і традиціями господарювання, його організації в сільському господарстві (типи підприємств тощо); поведінкою суб'єктів та їхніх відносин у процесі виконання договірних зобов'язань, розв'язання господарських та соціальних проблем; економічним стимулюванням – заходами, які здійснює держава для заохочення підприємців до соціальної активності й відповідальності; соціальною політикою та її пріоритетами на державному рівні стосовно критеріїв соціально-економічного добробуту [19 ,с. 11].

Також при розробці рекомендацій щодо позиціювання соціальної відповідальності у сільськогосподарському бізнесі, потрібно обов'язково враховувати тип підприємництва чи господарства, його розміщення і базову ознаку організації виробництва – статус використовуваної землі (власність чи оренда). Наприклад, соціальна відповідальність невеликого фермера і агрохолдингу [52] кардинально відрізняється за характером формування та реалізації. Функціонал соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємства досить обширний. Її значимість посилюється у зв'язку з об'єктивною необхідністю виконання не лише класичної економічної місії, але й збереження, відновлення природних умов господарювання, сільського способу життя. Тому процес і результативність формування соціальної відповідальності підприємств має забезпечити задоволення критеріїв сталого розвитку територій [19, с. 12]. Відповідно до вітчизняних умов соціальна відповідальність сільськогосподарського підприємства має бути імплементована в практику як сформоване під дією економічних, соціальних, політичних, суспільних стимулів переконання про необхідність дотримуватися певних традицій ведення господарства, наслідки якої виявляються на внутрігосподарському та зовнішньому рівні.

Проте, насамперед методично і практично необхідно зосередити увагу на внутрігосподарському удосконаленні методики виявлення ефектів, економічних характеристик, ідентифікації чинників формування соціальної відповідальності. В рамках доповнення зазначеного актуалізуємо доцільність розроблення підходу до визначення соціальної ціни виробництва. Це один із критеріїв внутрігосподарського формування соціальної відповідальності, на який потрібно звернути увагу у сільськогосподарському виробництві, враховуючи фактор спеціалізації, адже: «будь-яка спеціалізація виробництва призводить до спеціалізації зайнятих у ньому людей» [4, с. 75], тобто структура виробництва зумовлює трудомісткість і чисельність зайнятих, собівартість виробництва, а отже й формування соціальної ціни [19, с. 12].

Соціальна ціна (вартість) виробництва для сільськогосподарських підприємств складається із затрат, які мають соціальний характер спрямування (характеризують якості задоволення потреб людини) – це: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; орендна плата за земельні частки (паї); орендна плата за майнові паї [19, с. 12]. У логіку цього ствердження схематично представляємо концепт визначення ролі соціальної ціни виробництва у формуванні соціальної відповідальності підприємств як індикатора змін у практичній структуризації стимулів щодо зайнятості і стимулювання ефективності праці (рис. 5.4).

Дана рекомендація пропонується, зокрема вона аналітично апробована емпіричним оцінюванням практики розвитку та організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарських підприємств як система удосконалення внутрігосподарського управлінського обліку. З використанням цієї схеми підприємці на внутрігосподарському рівні зможуть оцінити і за результатом приймати управлінські рішення щодо реалізації заходів з підвищення ефективності праці, покращення соціально-трудових умов зайнятості на підприємстві. В основі цього пропонування висновок, що «у найзагальнішому тлумаченні соціальна відповідальність підприємства – це відгук організації на систему очікувань заінтересованих сторін (стейкхолдерів)» [44, с. 370 – 371].

Доцільність такого підходу, зокрема щодо переорієнтації заходів з кваліфікування ефектів соціальної відповідальності на внутрігосподарський рівень підприємств відповідає інтересу здобути персоніфіковано високу ефективність господарювання без будь-якого втручання держави. Проте, зацікавленими сторонами у достатності рівня соціальної ціни виробництва вважаємо найманих працівників і орендодавців; підприємці – сторона з протилежними інтересами, бо для неї це категорія виробничих витрат, тому їхня поведінка зумовлена формалізованим примусом, ринковою кон’юнктурою. [19, с. 12].

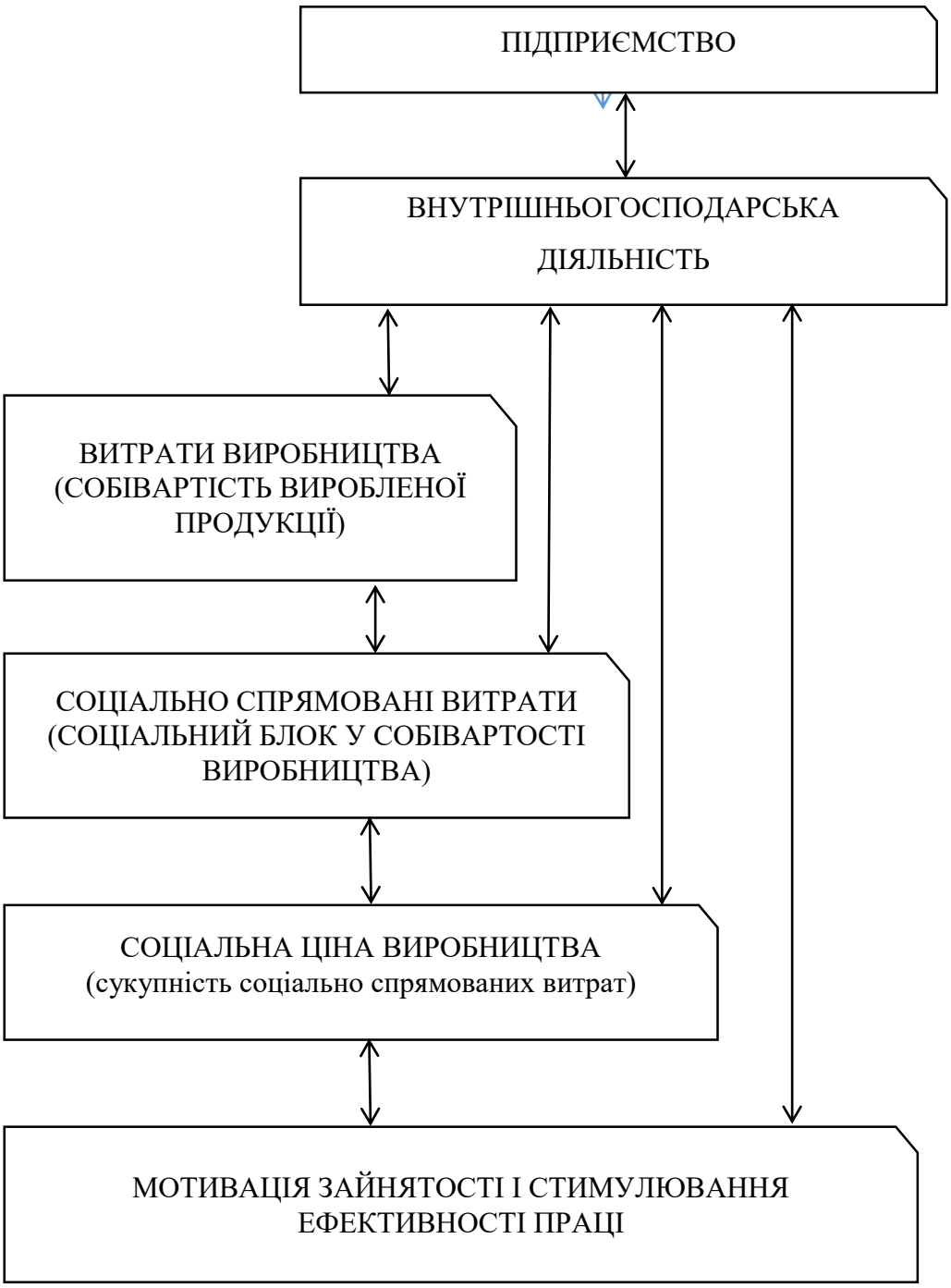

Рис. 5.4. Схема визначення ролі соціальної ціни виробництва у формуванні соціальної відповідальності підприємства*

**Сформовано і адаптовано на основі вивчення літературних джерел:* [4; 8; 9], *представлено в публікації автора* [19, с. 13]

Представлені рекомендації із застосування категорії соціальної ціни у конструюванні концепту організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств носять теоретико-методичний характер застосування. Враховуємо при цьому

соціальні статуси кваліфікації сутності соціальної ціни як результату дії політичних і структурних регуляторних дій, здійснюваних інститутами державного управління [47], що призводить до здобуття результатів соціально-економічного плану, а також забезпечення соціальної відповідальності.

В рамках заявлених пропозицій з кваліфікації ефектів соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, соціальну ціну ідентифіковано за сукупністю соціально-економічних значень структури й оцінок рівня витрат. Фактичні ставки соціальних витрат виробництва, які ми називаємо соціальною ціною – характеризують рівень соціальної відповідальності підприємства перед працівниками і територією, на якій розміщено його виробничі потужності [19, с. 13], що пропонуємо використовувати в якості індикаторів змін соціальної регуляторної політики.

Методологічна доцільність ідентифікування і рекомендаційного представлення соціальної ціни виробництва як економічної категорії й квінтесенції знань з практики, відповідає переконанню про те, що будь-які соціально-економічні, ринкові, господарські результати набувають вартісної оцінки, забезпечуються в рамках механізму збалансування вигід та витрат. Тим більше це стосується діяльності сільськогосподарських підприємств, тому в оцінках балансу економічних вигод і визначення характеру соціальної відповідальності (за критерієм соціально спрямованих витрат виробництва), пропонуємо здійснювати порівняльну оцінку економічних та соціальних витрат. Для кваліфікування соціальної ціни за відповідними структурними елементами собівартості виробництва, слід здійснювати їх розмежування за методичними характеристиками економічного і соціального статусу спрямованості господарського набуття соціальної відповідальності підприємства (табл. 5.2).

Для практичної реалізації рекомендації із застосування критерію соціальної ціни щодо визначення характеру змін політики

сільськогосподарських підприємств у розвитку соціально-трудових відносин, пропонуємо враховувати: усталений склад витрат виробництва; розмір сукупної вартості, яка визнаватиметься соціальною ціною виробництва; обсяг (рівень) соціально спрямованих витрат у собівартості виробництва. Зазначена методична рекомендація вмотивована практикою, адже такого характеру витрати формують матеріальний добробут і результати соціального забезпечення працівників, зайнятих на підприємстві. Вважаємо також, що соціальну ціну найбільш практично застосовувати як індикатор соціальної відповідальності.

Таблиця 5.2

Методичні характеристики ціни виробництва і соціальної ціни виробництва в оцінках діяльності сільськогосподарських підприємств*

Ціна виробництва (включає усі види витрат)	**Соціальна ціна виробництва (включає витрати соціального спрямування)**
Статті витрат у структурі собівартості виробництва (результатів господарювання)	
Витрати на оплату праці	Витрати на оплату праці
Відрахування на соціальні заходи	Відрахування на соціальні заходи
Матеріальні витрати, які увійшли в собівартість продукції	Орендна плата за: земельні частки (паї); майнові паї
Амортизація основних засобів	
Інші витрати (включаючи плату за оренду)	
Довідково: витрати на оплату праці і відрахування на соціальні заходи відносимо на соціальну ціну виробництва щодо усіх категорій задіяних найманих працівників підприємства, а орендну плату за земельні частки (паї) та майнові паї – лише на працівників-здавачів власності в оренду. Для визначення соціальної ціни виробництва пропонуємо враховувати усю сукупність складових собівартості виділених за критерієм «соціально-спрямовані витрати»	

**Структуровано і адаптовано з використанням джерел: [4; 8; 9] і представлено в публікації автора [19, с. 15]*

В аспекті здійснення методологічних удосконалень, зазначений концепт вважаємо таким, що на практиці застосування забезпечить персоніфіковану щодо конкретних підприємств індикативну оцінку співвідношень структурних змін між статтями матеріальних та соціально спрямованих витрат. Таким чином в рамках поглиблення підходів до аналізу економічної традиції внутрігосподарського механізму формування соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, отримано методичну підставу для інтерпретації характеристик балансу вигід і витрат підприємця.

У обґрунтуванні методичної ролі соціальної ціни доцільним вважаємо здійснення обов'язкової верифікації складу соціально спрямованих витрат за статусами мотиваційного впливу на соціально-трудову поведінку персоналу, зокрема з урахуванням оцінки їх змін у собівартості виробництва (за обсягом і часткою) (табл. 5.3).

Відповідно соціальна відповідальність буде методично ідентифікована як соціальна результативність господарювання персоніфіковано до зайнятих на підприємстві. Зазначений підхід до верифікації показників оцінки динаміки та ідентифікації зміни соціальної ціни виробництва як індикатора характеризування соціальної відповідальності доцільно застосовувати на рівнях відносин у підприємницькій системі: «керівник – працівник»; «колектив працівників»; «виробничий підрозділ»; «напрям розвитку виробництва»; «галузь – сільська територія». Це дозволить визначити ефекти участі підприємства в механізмі формування економічного й соціального добробуту населення. У такому разі враховуватиметься такий чинник функціонування сільськогосподарського підприємства як прив'язка до території-розміщення виробничих потужностей.

Методично також відбуватиметься перехід до більш комплексної оцінки – визначення соціальної результативності господарювання (включає аспекти соціальної відповідальності і характеристики соціальної ціни виробництва).

Таблиця 5.3

Методичний базис верифікації та ідентифікації соціальної ціни виробництва у сільськогосподарських підприємствах*

Сфера верифікації	**Сектор ідентифікації**	**Ознаки призначення і ефекти представлення**
Галузі – по державі	Макрорівень	Індикація критеріїв державного регулювання
Галузі – по регіону, області	Мезорівень	Індикація критеріїв регіонального розвитку
Підприємства різних організаційних форм	Мікрорівень	Індикація соціальної відповідальності підприємств різних організаційних форм
Окремі конкретні підприємства з прив'язкою до території	Мікрорівень території	Індикація соціальної відповідальності підприємства на певній території
Види статутної господарської діяльності Галузі Окремі види продукції	Мікрорівень галузі, видів діяльності і продуктового ланцюга	Індикація зв'язку структури виробництва підприємств із рівнем соціальних витрат виробництва, тобто соціальної ціни

**Запропоновано автором і представлено в публікації [19, с. 15]*

За нашим визначенням, соціальна результативність – це соціально-ідентифіковані результати, утворені підприємством і споживані суспільством, у тому числі зайнятими працівниками. Якщо ж брати до уваги територіальну прив'язку сільськогосподарського підприємства, то соціальну результативність варто розділяти на рівні (рис. 5.5) [19 ,с. 15].

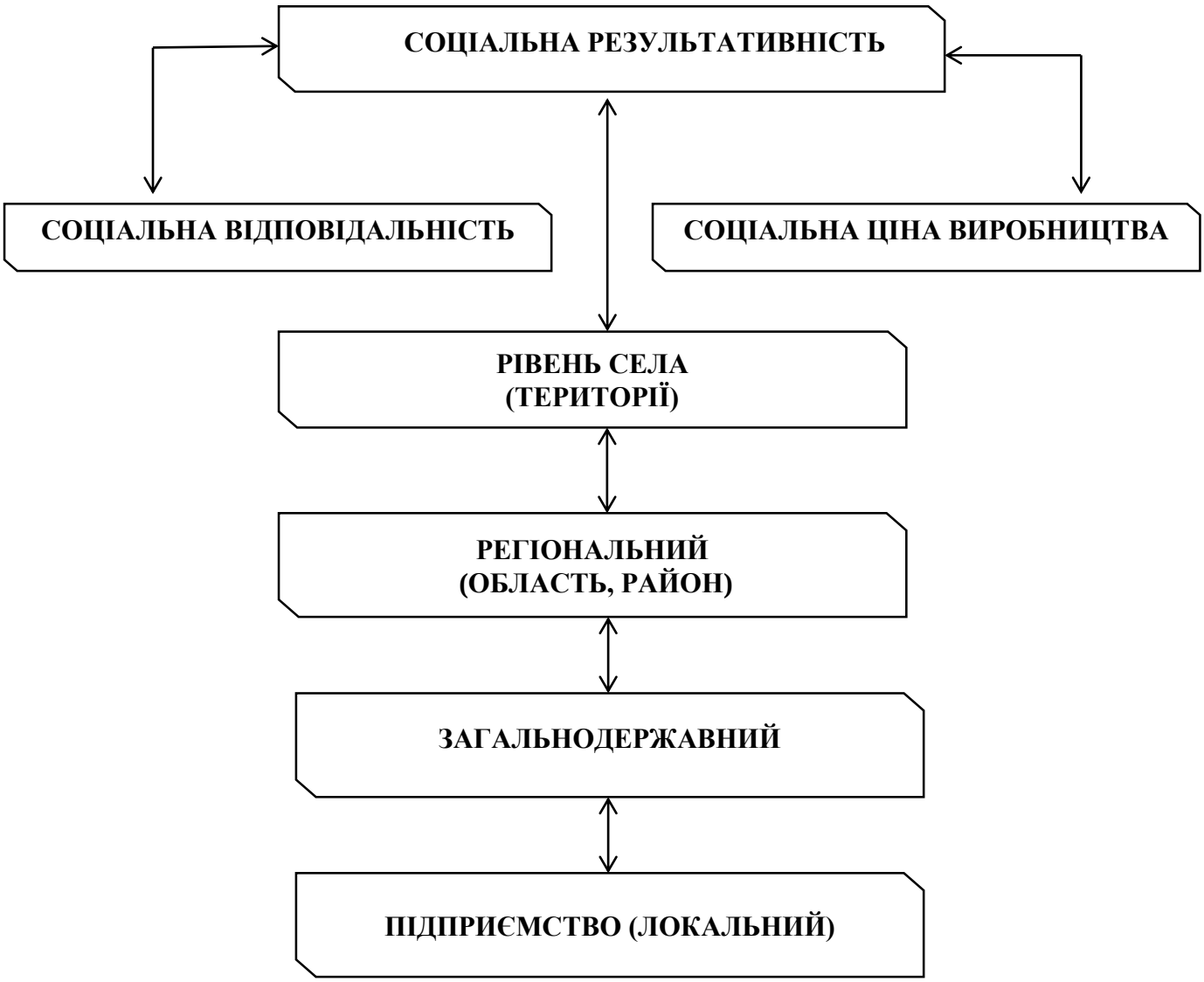

Рис. 5.5. Рівні представлення соціальної результативності сільськогосподарських підприємств*

**Запропоновано автором і представлено в публікації [19, с. 15]*

Оцінюючи соціальну ціну виробництва у діяльності сільськогосподарського підприємства за складом соціально спрямованих витрат, отримуємо методичну можливість обґрунтування якостей локальної соціальної відповідальності з визначенням динаміки зміни фактичних стимулів до праці (відповідна модель представлена у п. 5.3 дисертації). Це вкрай важливо при обґрунтуванні засад формування іміджу сільських підприємців як роботодавців, а також селян-працівників (у т. ч. власників орендованої землі і

майна) як набувачів матеріального добробуту за рахунок доходів, отримуваних завдяки зайнятості. Застосування заданої інтерпретації засад формування соціальної відповідальності, категорії соціальної ціни і методичних положень її визначення можуть бути підставою для обрахунку рівня соціально спрямованих витрат виробництва за різними структурними моделями організації господарювання; розроблення заходів державної регуляторної політики з підтримки доходів сільського населення; пропозицій рекомендацій для посилення практичної ролі сільськогосподарських підприємств у сприянні сталому розвитку сільських територій [19 ,с. 16].

Вихідною точкою дотику у забезпеченні вигід соціального характеру (соціальна результативність, соціальна відповідальність, соціальна ціна) є локальний рівень господарювання – сільськогосподарське підприємство. Оцінка складу, динаміки і змін у структурних співвідношеннях індикаторів формування соціальної відповідальності надає можливість удосконалення теоретико-методичних засад інтерпретації соціальної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [19 ,с. 16].

Запропонований концепт організаційно-економічного забезпечення підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств носить характер методологічних удосконалень і знаннєвої верифікації методичних стверджень, що сформовані за результатом поглибленого вивчення теоретичних засад й аналізу сучасної практики забезпечення критеріїв соціально відповідального господарювання.

5.3. Концептуальна модель організаційно-економічної соціалізації підприємництва у реалізації засад сталого розвитку

Реалізація стратегій та формування інституційних моделей організаційно-економічного забезпечення розвитку підприємництва на селі, в сільському господарстві має відбуватися у механізмі збалансування економічного й соціального інтересу.

Як показали проведені у попередніх розділах дисертаційної роботи теоретико-методологічні узагальнення концепцій та емпіричні оцінки сучасного стану підприємницької діяльності з аналізом соціально-економічних основ господарювання – сільський сектор потребує розробки і запровадження оновленої моделі соціально-економічного розвитку, зорієнтованої на досягнення соціально-економічних ефектів. Індикативно щодо загальних контурів цієї моделі відзначимо, що вона у практичному впровадженні має забезпечувати організаційно-економічну соціалізацію підприємництва з максимальною конвергенцією засад селозбереження та чинника сталого розвитку. Разом з цим, центральним елементом і цільовим стратегічним орієнтиром в представленні концепту організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі вважаємо системне запровадження механізму соціального підприємництва.

Концептуальну модель організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі представляємо за двосегментним підходом – за організаційним і економічним сегментом консолідації пріоритетних шляхів вирішення проблеми. Відповідно:

- організаційний сегмент – сукупність науково-обгрунтованих пропозицій з удосконалення регуляторного ринкового урядування процесів розвитку соціально спрямованої підприємницької діяльності; концептуалізація складових інституційної моделі забезпечення пріоритетності соціалізації підприємництва; засади конвергенції пріоритету розбудови селозберігаючої моделі господарювання на селі з Цілями сталого розвитку ООН на період до 2030 року;
- економічний сегмент – економіко-математична оцінка пріоритету організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі через створення оптимізаційної моделі формуванні доходів сільського населення за рахунок структурного збалансування соціальної ціни виробництва.

Заявлені контури сегментування концептуальної моделі відповідають національним особливостям функціонування системи підприємницького господарювання на селі, статусам громадянського суспільства, стану соціально-економічного розвитку сільських територій, фінансово-економічним спроможностям держави, характеристикам формування й реалізації соціальної відповідальності підприємств у реалізації засад сталого розвитку.

Вважаємо, що для вирішення багатьох проблем сьогодні на державному рівні потрібно змінити характер політики регулювання розвитку підприємництва, а також вибудувати ефективну стратегію підтримки розвитку українського села. Це має бути стратегія за концептуальною моделлю організаційно-економічної соціалізації підприємництва з актуальними передбаченням досягнення критеріїв соціальної відповідальності бізнесу. Вирішально актуальною вважаємо спрямованість стратегії на досягнення умов селозбереження за рахунок стимулювання соціально відповідального підприємницького господарювання.

Відповідно формування селозберігаючої моделі господарювання на селі, у сільському господарстві України, покладаємо на вмотивований сучасними проблемами розвиток соціалізації підприємництва. При цьому підприємництво має позиціонуватися як економічна система, яка соціалізується через механізми проникнення у різні сфери життєдіяльності суспільства для реалізації економічної (отримання прибутку) та соціальної (задоволення соціальних мотивацій) мети. Для вирішення зазначеного завдання відповідним чином має реалізовуватися модель соціалізації підприємництва через організаційне і функціональне проникнення у різні сектори економіки, соціуму, господарської діяльності для отримання економічної та (або) соціальної вигоди [32 ,с. 91].

Центральним елементом організаційно-економічної соціалізації має стати соціальне підприємництво. Залучення соціальних підприємств в систему

ринку прискорить формування основ соціальної економіки і сприятиме зміні моделі господарського порядку з капіталістичної на соціально орієнтовану. Реалізацію концепції соціально орієнтованої держави безпосередньо співвідносимо із концепцією соціальної економіки у якій виключна роль відводиться соціальному підприємництву.

На сьогодні в Україні, зокрема на селі потрібно посилювати організаційно-економічну ефективність підприємництва, але це має бути здійснено з урахуванням чинників та змін в системі суспільних відносин, механізмі і організації господарювання на селі, які відбулися в останні три десятиліття, таких як:

- характер формування і залучення робочої сили у виробничий процес;
- установлення ринкової системи соціально-економічного обміну на основі плюралізму форм власності і господарювання;
- ринково орієнтована спеціалізація підприємств та структуризація видів економічної діяльності;
- лібералізація ринку й системи державної підтримки галузей і виробництв, а також соціально-економічного розвитку територій;
- зміна характеру запитів суспільства з переорієнтацією на задоволення базових потреб, зокрема щодо безпеки життєдіяльності (біологічна безпека);
- перерозподіл функцій соціальної відповідальності в системі сільського розвитку між державою, сільськими громадами і підприємцями;
- демократизація управління розвитком сільських територій із практичною імплементацією механізмів державно-приватного партнерства;
- переорієнтація господарського механізму розвитку аграрних підприємств на задоволення запитів зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції та продовольства.

Відзначаючи прикладну частину заявлених пропозицій вважаємо, що в організаційно-економічній моделі розвитку підприємництва з пріоритетом селозбереження потрібно виділити ієрархію пріоритетів, а саме – пріоритетною нами визначено підтримку традиційного класичного і соціального підприємництва у форматі сприяння сталому розвитку й утвердження механізмів становлення соціально відповідального бізнесу.

Відзначення цього пов'язуємо із переконанням, що на сьогодні підприємництво і діяльність підприємств не стільки економічно обумовлена ринкова взаємодія, стільки соціально значима, адже господарські формування залишаються село утворюючими.

З поміж іншого серед пріоритетних структур організаційно-економічної соціалізації господарювання на селі слід виділити розвиток тимчасових за цільовим призначенням організацій, таких наприклад як консорціум (за прикладом Вінницького національного аграрного університету), що створюються у формації спільного вирішення стратегічних завдань, консолідації інтелектуальних та матеріальних активів на певному напрямі.

Таким чином, практичне удосконалення системи відносин з реструктуризації механізму організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі пропонуємо здійснювати із застосуванням інституційної моделі (рис. 5.6).

У деякій мірі повторюючись зауважимо, що сучасна динаміка сільського розвитку характеризується біполярністю результатів: з одного боку – функціонує високоефективне експортоорієнтоване сировинне виробництво, а з іншого – відбувається поглиблення процесів деградації соціально-економічного стану територій. Тому дуже важливий ефект селозбереження і його потрібно розглядати як один із головних пріоритетів у реалізації Цілей сталого розвитку для України [62]. Концептуально пріоритети селозберігаючої моделі пропонуємо адаптивно співставити з Цілями сталого розвитку ООН (рис. 5.7) [32 ,с. 93].

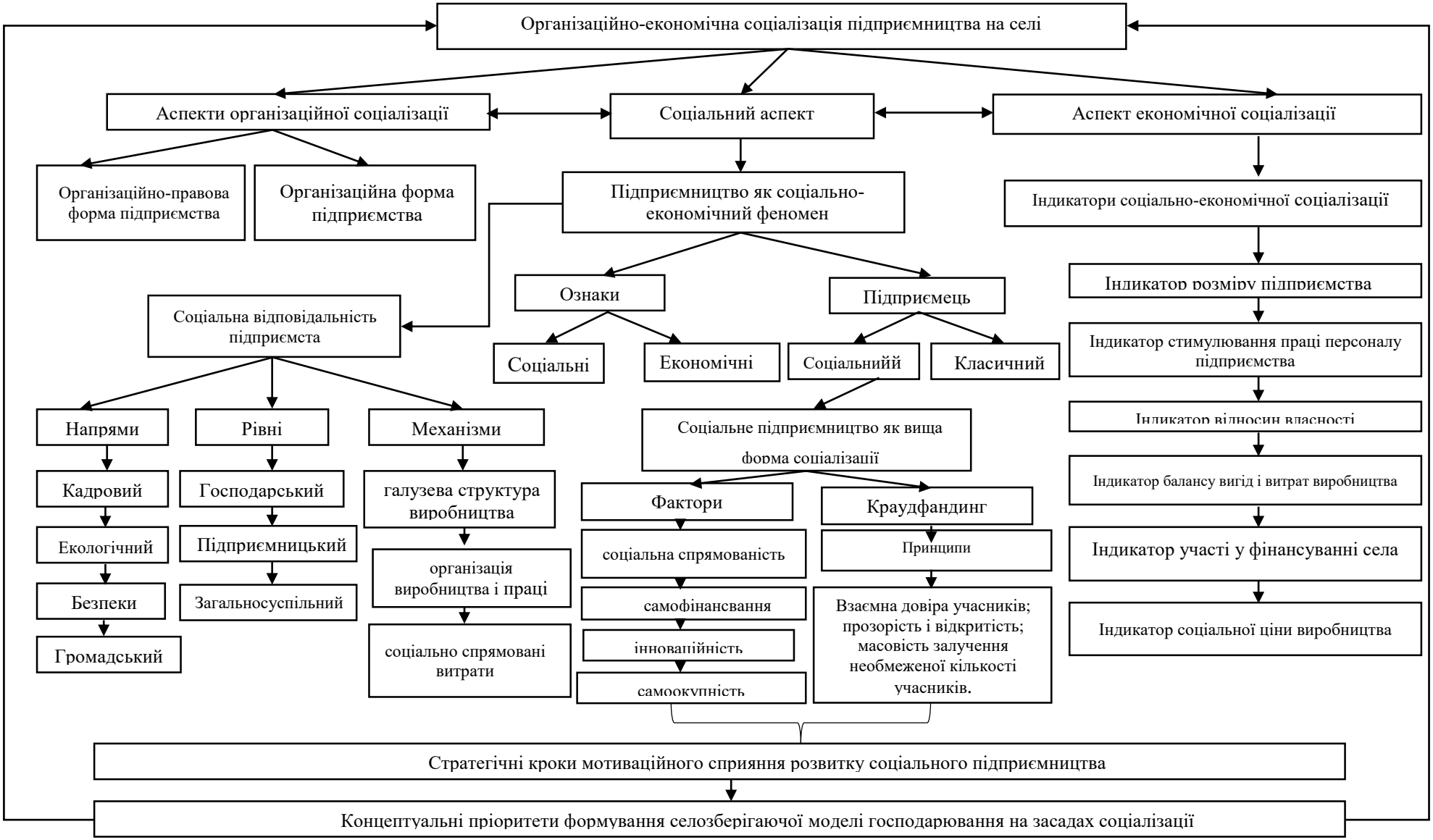

Рис 5.6. Схема інституційної моделі пріоритетного розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі* **Розроблено автором*

Також наголошуємо, що у концептуальній моделі з орієнтуванням на сучасну практику потрібно застосовувати комплексний підхід, зокрема враховуючи заходи формування мотивацій до соціального підприємництва і чинники організаційно-економічного забезпечення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

	Цілі сталого розвитку ООН до 2030 року, адаптивно співвідносні із пріоритетами сталого розвитку в контексті сумісності	
Концептуальні пріоритети формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва	**Прямо співвідносяться**	**Опосередковано співвідносяться**
	Ціль 1 *Подолання бідності у всіх формах і усюди*	Ціль 3 *Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх*
	Ціль 2 *Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, сталий розвиток сільського господарства*	Ціль 4 *Забезпечення якісної освіти та заохочення навчання протягом життя для всіх*
	Ціль 6 *Забезпечення раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх*	Ціль 5 *Забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей для жінок*
	Ціль 7 *Забезпечення доступу до ефективних і сучасних джерел енергії для всіх*	Ціль 8 *Сприяння всеохоплюючому та сталому економічному зростанню*
	Ціль 11 *Забезпечення безпеки й екологічної стійкості міст і населених пунктів*	Ціль 9 *Створення стійкої інфраструктури, сприяння індустріалізації та інноваціям*
	Ціль 12 *Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва*	Ціль 10 *Скорочення нерівності всередині країн і між ними*
	Ціль 13 *Вжиття невідкладних заходів з боротьби зі зміною клімату*	
	Ціль 14 *Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів*	Ціль 16 *Сприяння побудові миролюбивого й відкритого суспільства; широка участь інституцій*
	Ціль 15 *Захист та відновлення екосистеми суші; зупинка процесу втрати біорізноманіття*	Ціль 17 *Здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства*

Рис. 5.7. Цілі сталого розвитку ООН до 2030 року і пріоритети селозберігаючої моделі господарювання*

**Утворено з використанням матеріалів [36; 49; 56; 62; 63], представлено в публікації автора [32, с. 93]*

На наше переконання безпосередньо на практиці регуляторного сприяння організаційно-економічні й соціалізації підприємництва на селі потрібно поступово створювати умови за яких:

- селозберігаюча модель буде відповідати Цілям сталого розвитку ООН, які розроблені з урахуванням глобальних завдань, що стоять перед сучасним світом. Селозберігаючу модель розглядають як соціально-економічну систему, яка охоплює підприємницьке господарювання, соціальну сферу, територіальний розвиток [36, с. 5];
- для формування якісного людського капіталу будуть створені сприятливі соціально-економічні умови для життя і праці на селі, зокрема за рахунок поширення соціального підприємництва.

Поряд із розвитком соціального підприємництва у контексті селозбереження, важливого значення потрібно надавати соціалізації сільськогосподарського. Забезпечення соціалізації сільськогосподарського підприємництва має носити характер різносторонніх дій із стимулювання ефективності, а також соціально-економічної результативності. Тому стратегічно важливим є створення організаційно-економічних умов для підвищення соціальної відповідальності підприємців [32, с. 94].

Економічна соціалізація підприємництва на селі також має передбачати стимулювання розвитку сектору малих підприємств, адже економічна спроможність селянина ефективно працювати на своїй землі – визначальний мотив для проживання у сільській місцевості. Вважаємо, що селянин-фермер, який бачитиме перспективу для свого господарства, отримуючи достатні доходи для відтворення вкладеного капіталу, обов’язково дбатиме про добробут сільської громади.

У цьому також вбачаємо пріоритет соціалізації підприємництва – формування сектору малого підприємницького господарювання, підтримка його конкурентоспроможності.

Підтримка конкурентоспроможності малого і середнього сільськогосподарського бізнесу – раціональний захід для його соціалізації, а

отже й для розбудови селозберігаючої моделі, подолання асиметрій сільського розвитку.

Вважаємо, що у формуванні селозберігаючої моделі сільського розвитку на базі малого і середнього бізнесу може відбутися активізація невідворотних процесів економічної соціалізації підприємництва. А саме – вмотивований перехід до моделі соціально-економічного врахування інтересів сільських жителів відповідно до концепції сталого розвитку, збереження сільського господарства, природної екосистеми. Але як зазначають вітчизняні дослідники [58]: «ключовою складовою у розбудові аграрної сфери країни є розвиток сільськогосподарського виробництва, спрямований на стабільне забезпечення сільських територій, поліпшення умов праці та проживання населення, збереження природного середовища» [58]. Зазначена думка стала теоретико-методичною основою наших авторських наукових переконань про необхідність формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах економічної соціалізації підприємництва [32, с. 94].

Запропоновані концептуальні пріоритети організаційно-економічної соціалізації підприємництва у реалізації засад сталого розвитку потребують економіко-математичного обґрунтування. Для економіко-математичної оцінки запропоновано оптимізаційну модель формування доходів населення (сільського) за рахунок збалансування соціальної ціни виробництва як індикатора соціально-економічного розвитку підприємств.

У даному конкретному випадку соціальна ціна – індикатор участі у забезпеченні: соціально-економічного розвитку сільських територій для реалізації засад сталого господарювання, упровадження основ ведення соціально спрямованого сільського господарства за активізації участі підприємців у вирішення соціально-економічних проблем села.

Зауважимо, що проведені нами в попередніх параграфах (п 4.3) дослідження щодо виявлення поведінкових особливостей сільськогосподарських підприємств в контексті забезпечення соціально-

економічного розвитку сільських територій довели, що переважно їх діяльність не спрямована на виконання соціальних функцій через:

- створення фізичної кількості додаткових робочих місць для сільських жителів на територіях, де вони використовують земельні масиви для ведення товарного виробництва;
- забезпечення гідних умов праці і життя сільського населення через забезпечення належного рівня заробітної плати та, відповідно, внесків до соціальних фондів, виплати орендної плати за залучені до виробничих процесів земельні та майнові паї.

У зв'язку з цим нами проведені економіко-математичні дослідження впливу соціальної ціни виробництва як міри соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств на рівень доходів сільського населення. Усвідомлюючи той факт, що категорія соціальної ціни є уособленням природно-кліматичних та соціально-економічних умов конкретних територій, що є значно диференційованими в межах держави, розрахунки проводилися за відповідними показниками по областях України.

В якості результуючого показника було обрано загальні доходи домогосподарств (за даними вибіркового дослідження умов життя домогосподарств України) в 2019 р. В збірнику цей показник визначений в середньому на одне домогосподарство. Проте, оскільки розмір домогосподарств значно диференційований за регіонами країни, та для побудови адекватних моделей, дані були приведені нами до показника «загальні доходи на 1 умовного члена домогосподарства». Ця категорія доходів включає як грошові, так і не грошові доходи домогосподарств, в тому числі оцінку спожитої продукції, отриманої за рахунок особистого підсобного господарства, де могли бути використані виплати на паї в натуральній формі. Тож вважаємо, що зазначений показник найбільш повно враховує всі можливі надходження від сільськогосподарських підприємств. Для врахування природно-кліматичних особливостей регіонів були використані показники нормативної грошової оцінки

сільськогосподарських угідь в Україні станом на 01.01.2020* (гривень за гектар). Вихідні дані для моделювання подані в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Основні соціально-економічні характеристики формування і розміру доходів сільського населення за регіонами України, 2019 р.*

Області	Загальні доходи на 1 умовного члена домогосподарства		Доходи від підприємницької діяльності на 1 умовного члена домогосподарства		Соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь*		Нормативна грошова оцінки ріллі, грн
	грн	%	грн	%**	грн	%	
Україна	5015,83	х	274,4	х	8354,84	х	х
Вінницька	5493,41	109,5	691,06	251,8	10965,03	131,2	27184,00
Волинська	5300,17	105,7	51,81	18,9	8133,0	97,3	21806,00
Дніпропетровська	4716,82	94,0	23,09	8,4	7964,14	95,3	30251,00
Донецька	4889,43	97,5	150,76	54,9	6242,42	74,7	31111,00
Житомирська	4833,56	96,4	149,04	54,3	6658,16	79,7	21411,00
Закарпатська	5324,52	106,2	808,75	294,7	9332,421	111,7	27268,00
Запорізька	4476,72	89,3	92,15	33,6	6113,69	73,2	24984,00
Івано-Франківська	5138,87	102,5	529,41	192,9	14300,56	171,2	26087,00
Київська	5244,63	104,6	70,33	25,6	11445,88	137,0	26531,00
Кіровоградська	4508,86	89,9	43,70	15,9	8630,94	103,3	31888,00
Луганська	4716,68	94,0	50,56	18,4	6699,81	80,2	27125,00
Львівська	5633,45	112,3	52,21	19,0	9710,05	116,2	21492,00
Миколаївська	4865,74	97,0	435,55	158,7	7439,35	89,0	27038,00
Одеська	4954,01	98,8	302,91	110,4	6650,95	79,6	31017,00
Полтавська	5052,20	100,7	17,47	6,4	9491,4	113,6	30390,00
Рівненська	4850,65	96,7	145,13	52,9	6830,7	81,8	21938,00
Сумська	5429,39	108,2	115,18	42,0	8403,07	100,6	26793,00
Тернопільська	5051,55	100,7	369,60	134,7	10049,39	120,3	29035,00
Харківська	4549,90	90,7	116,56	42,5	7321,35	87,6	32237,00
Херсонська	4514,69	90,0	672,38	245,0	5681,66	68,0	24450,00
Хмельницька	4502,37	89,8	20,93	7,6	8998,07	107,7	30477,00
Черкаська	5175,45	103,2	80,68	29,4	11587,53	138,7	33646,00
Чернівецька	4412,64	88,0	271,86	99,1	7163,41	85,7	33264,00
Чернігівська	5359,38	106,8	30,71	11,2	7385,24	88,4	24065,00
Середнє квадратичне відхилення	362,1	х	239,0	х	2098,2	х	х
Коефіцієнт варіації	7,2	х	87,1	х	25,1	х	х

** розрахункова з врахуванням показників землекористування сільськогосподарських підприємств на 1.11.2017 р.*

***до середнього по Україні*

Розраховані коефіцієнти варіації дозволяють оцінити варіативність показників по регіонах розміри загальних доходів на 1 умовного члена домогосподарства знаходяться в інтервалі +/- 7,2 % від загальноукраїнського значення з найбільшим значенням у Львівській (5633,45 грн) та найменшим в Чернівецькій (4412,64 грн) областях. Неоднорідними є доходи від здійснення підприємницької діяльності з максимальними в Закарпатті – 808,75 г та мінімальними в Полтавській обл. – 17,47 грн. Максимальною соціальна ціна виробництва є в Закарпатській. Мінімальною – в Херсонській області – 14300,56 та 5681,66 грн відповідно.

Таблиця 5.5

Кореляційна матриця взаємозв'язку між рівнем загальних доходів та рівнем соціальних витрат на 1 га сільськогосподарських угідь*

	Загальні доходи на 1 умовного члена домогосподарства	*Доходи від підприємницької діяльності на 1 умовного члена домогосподарства*	*Соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь*	*Норматив на грошова оцінки ріллі*
Загальні доходи на 1 умовного члена домогосподарства	1			
Доходи від підприємницької діяльності на 1 умовного члена домогосподарства	0,142664	1		
Соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь	0,525403	0,180949	1	
Нормативна грошова оцінки ріллі	-0,37966	-0,06708	0,108196	1

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Форму та основні закономірності взаємозв'язку між цими показниками дозволяє оцінити кореляційно-регресійний аналіз. Значення парних коефіцієнтів

кореляційної матриці (табл. 5.5) демонструє взаємозв'язок між рівнем загальних доходів на 1 у.ч.д. рівнем соціальних витрат на 1 га сільськогосподарських угідь, що використовуються підприємствами та нормативною грошовою оцінкою 1 га ріллі. Зв'язок із доходами від підприємницької діяльності є слабким, тому передбачається виключити цей показних з подальших розрахунків.

Проведений регресійний аналіз залежності між загальними доходами на 1 члена домогосподарства (залежна змінна), соціальною ціною виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь та нормативною оцінкою 1 га ріллі (незалежні змінні) дозволив отримати наступну модель (Додаток Ж):

$$Y=5279,024+0,098914*x_1-0,04203*x_2; \quad (5.1)$$

Де Y – розрахункові загальні доходи на 1 умовного члена домогосподарства (РЗД), грн; x_1 - соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь (СЦВ), грн; x_2 - значення нормативної грошової оцінки ріллі, грн.

Значення коефіцієнту детермінації (0,61), рівень значущості F-статистики та t-статистики дозволяють стверджувати про адекватність та достатню статистичну значимість отриманої моделі. Це дає можливість використання її для подальшого нашого дослідження.

Отримана модель формування загальних доходів сільського населення дає можливість успішно перейти до реалізації наступного завдання – пошуку механізмів збалансування та збільшення соціальної ціни виробництва, що вноситься сільськогосподарськими підприємствами як основними користувачами земельних ресурсів територіальної громади у її соціальний розвиток.

Для цього пропонується скористатися можливостями оптимізаційного моделювання та знайти оптимальний для кожної області рівень соціальної ціни на 1 га залучених сільськогосподарських угідь з врахуванням фактичної якості природно-кліматичних умов (через показник нормативної грошової оцінки 1 га ріллі) для забезпечення підвищення та вирівнювання загальних доходів сільського населення різних областей в межах країни. В статистичних розрахунках варіативність значень дозволяє оцінити дисперсія випадкової

величини, що є мірою розсіяння значень випадкової величини відносно певного середнього значення.

Дисперсія випадкової величини D в загальному випадку розраховується за формулою:

$$D[X] = M\left[(X - M[X])^2\right],$$ де M - математичне очікування.

Якщо випадкова величина X дискретна, то

$$D[X] = \sum_{i=1}^{n} p_i (X - M[X])^2 = \sum_{i=1}^{n} p_i x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^{n} x_i p_i\right)^2, \quad (5.2)$$

де x_i — і-те значення випадкової величини, p_i – вірогідність того, що випадкова величина приймає значення x_i, n – кількість значень, що може приймати випадкова величина.

Таким чином, для досягнення поставленою нами мети зменшення неоднорідності та підвищення доходів сільського населення за областями країни, необхідно мінімізувати дисперсію розрахункових загальних доходів на одного члена домогосподарства (РЗД). Відповідно до цього, сформульована наступна математична модель:

$$\sum_{i=1}^{n} p_i x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^{n} x_i p_i\right)^2 \to \min_{x_i}, \quad (5.3)$$

де x_i-значення $РЗД_i$ для і-ї області,

p_i – вірогідність того, що випадкова величина приймає значення x_i,

n – кількість значень, що може приймати випадкова величина.

При цьому значення нормативної грошової оцінки 1 га ріллі задаються незмінними, а для цільових значення соціальної ціни виробництва (СЦВц) передбачаються наступні обмеження:

$$СЦВ_i^{ц} \geq СЦВ_i^{ф} \quad (5.4)$$

$$СЦВ_i^{ц} \leq 1{,}5 \times СЦВ_i^{ф} \quad (5.5)$$

Вирішення задачі оптимізації проводилося в середовищі Exel за методом узагальненого понижуючого градієнта. Результати оптимізації наведені в таблиці 5.6. Підтвердженням цінності оптимізаційної моделі є зменшення коефіцієнту варіації розрахункового доходу. Вирівнювання рівня доходів за

областями дасть змогу збільшити загальний обсяг доходів по країні на 1625,5 млн грн. Визначена розрахункова (цільова соціальна ціна) для кожної області стане індикативним показником, досягнення якого має забезпечити підвищення соціальної відповідальності підприємницьких формувань.

Таблиця 5.6

Рішення задачі зі збільшення доходів сільського населення та ліквідації диспропорцій між областями через збалансування соціальної ціни на 1 га сільськогосподарських угідь у користуванні підприємств, (розрахунок станом на 2019 р.)*

Області	соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь, грн			загальні доходи сільського населення на 1 умовного члена господарства, грн			Загальні доходи, тис. грн
	фактична	цільова	відхилення	факт	розрахункова	відхилення	
Вінницька	10965,0	10965,0	0,0	5493,4	5221,1	-272,3	-172,8
Волинська	8133,0	8133,0	0,0	5300,2	5167,0	-133,2	-52,7
Дніпропетровська	7964,1	11545,3	3581,2	4716,8	5149,6	432,8	187,3
Донецька	6242,4	9363,6	3121,2	4889,4	4897,6	8,2	2,3
Житомирська	6658,1	7789,1	1131,0	4833,6	5149,6	316,0	131,5
Закарпатська	9332,4	10277,8	945,4	5324,5	5149,6	-175,0	-107,4
Запорізька	6113,7	9170,5	3056,8	4476,7	5136,0	659,3	219,6
Івано-Франківська	14300,6	14300,6	0,0	5138,9	5597,1	458,2	278,3
Київська	11445,9	11445,9	0,0	5244,6	5296,1	51,5	29,1
Кіровоградська	8630,9	12240,9	3610,0	4508,9	5149,6	640,7	186,6
Луганська	6699,8	10049,7	3349,9	4716,7	5133,0	416,3	86,9
Львівська	9710,1	9710,1	0,0	5633,4	5336,2	-297,3	-232,7
Миколаївська	7439,4	10180,1	2740,7	4865,7	5149,6	283,8	83,2
Одеська	6651,0	9976,4	3325,5	4954,0	4962,2	8,2	5,1
Полтавська	9491,4	11604,4	2113,0	5052,2	5149,6	97,4	43,5
Рівненська	6830,7	8013,0	1182,4	4850,7	5149,6	298,9	144,2
Сумська	8403,1	10076,0	1672,9	5429,4	5149,6	-279,8	-77,4
Тернопільська	10049,4	11028,6	979,3	5051,5	5149,6	98,0	44,8
Харківська	7321,4	10982,0	3660,7	4549,9	5010,4	460,5	200,1
Херсонська	5681,7	8522,5	2840,8	4514,7	5094,4	579,7	189,1
Хмельницька	8998,1	11641,4	2643,3	4502,4	5149,6	647,2	291,9
Черкаська	11587,5	12987,9	1400,4	5175,4	5149,6	-25,9	-11,6
Чернівецька	7163,4	10745,1	3581,7	4412,6	4943,8	531,1	219,9
Чернігівська	7385,2	8916,8	1531,6	5359,4	5149,6	-209,8	-63,6
Україна	8354,8	10507,3	х	5015,8	5170,5	х	1625,4
Середнє квадратичне відхилення	2098,2	1598,7	х	362,1	136,1	х	141,5
Коефіцієнт варіації	25,1	15,2	х	7,2	2,6	х	8,7

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними сільськогосподарських підприємств*

Наступною складовою механізму є забезпечення доведення цільових показників соціальної відповідальності до рівня сільськогосподарських підприємств. На цьому рівні соціальна ціна виробництва проявляється в створенні додаткових робочих місць через пропорційний розвиток трудомістких галузей сільського господарства, забезпечення належного рівня заробітної плати та виплат за оренду майна та земельних паїв. Тому пропонується наступне:

1. Визначення критеріїв віднесення сільськогосподарських підприємств до «соціально-ефективних» (рис. 5.8, табл. 5.7) чи навпаки.

2. Створення відповідного фонду розвитку сільських територій, внески до якого будуть робити підприємства, що не є «соціально-ефективними». Кошти цього фонду мають спрямовуватися на підтримку соціальних ініціатив та підтримку підприємницької активності територіальних громад, розвиток соціального підприємництва.

Для визначення критеріїв соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств пропонується використати один з класифікаційних методів - метод дерев класифікації, що дозволяє передбачити віднесення об’єктів до певного класу в залежності від відповідних значень обраних ознак.

Розрахунки проводилися в програмному середовищі програми Statistica, де створений відповідний модуль. В якості показників були розглянуті параметри, що характеризують структуру виробництва підприємств (частка зернових; частка соняшнику, частка тваринництва в загальних доходах підприємств) та орендна плата за 1 га сільськогосподарських угідь. Також була введена категоріальна змінна, що відображає територіальну диференціацію умов формування соціальної відповідальності – ідентифікатор області, де розташоване підприємство сільськогосподарських підприємств Для побудови дерева класифікації була використана база даних сільськогосподарських підприємств України за 2016 рік. Попередньо була розрахована регресійна та оптимізаційна модель для областей України аналогічні наведеним вище (Додаток З, І). Підприємства були попередньо розбиті на два класи: «соціально ефективні» та «соціально неефективні» відносно до цільової соціальної ціни

областей, де розташовані зазначені підприємства. Дерево класифікації побудоване за типом розгалуження по методу дискримінантного одномірного розгалуження для категоріальних та порядкових предикторів (QUEST). Даний метод дозволяє уточнити аналіз, попередньо задавши ціни помилок класифікації. В нашому випадку вважаємо, що важливіше забезпечити правильну класифікацію «соціально спрямованих підприємств». Тому «ціну» невірної класифікації «соціально ефективних» підприємств порівняно з помилками в класифікації «соціально неефективних» ми визначимо як 2:1.

В результаті проведеного аналізу помилково класифікованими виявилися 245 з 1787 «соціально ефективних» підприємств (14 %) та 1625 з 5817 «соціально неефективних» підприємств (28 %).

В результаті аналізу було виявлено, що не всі залежні змінні (предиктори) здійснюють вирішальний вплив на результати класифікації (рис. 5.8).

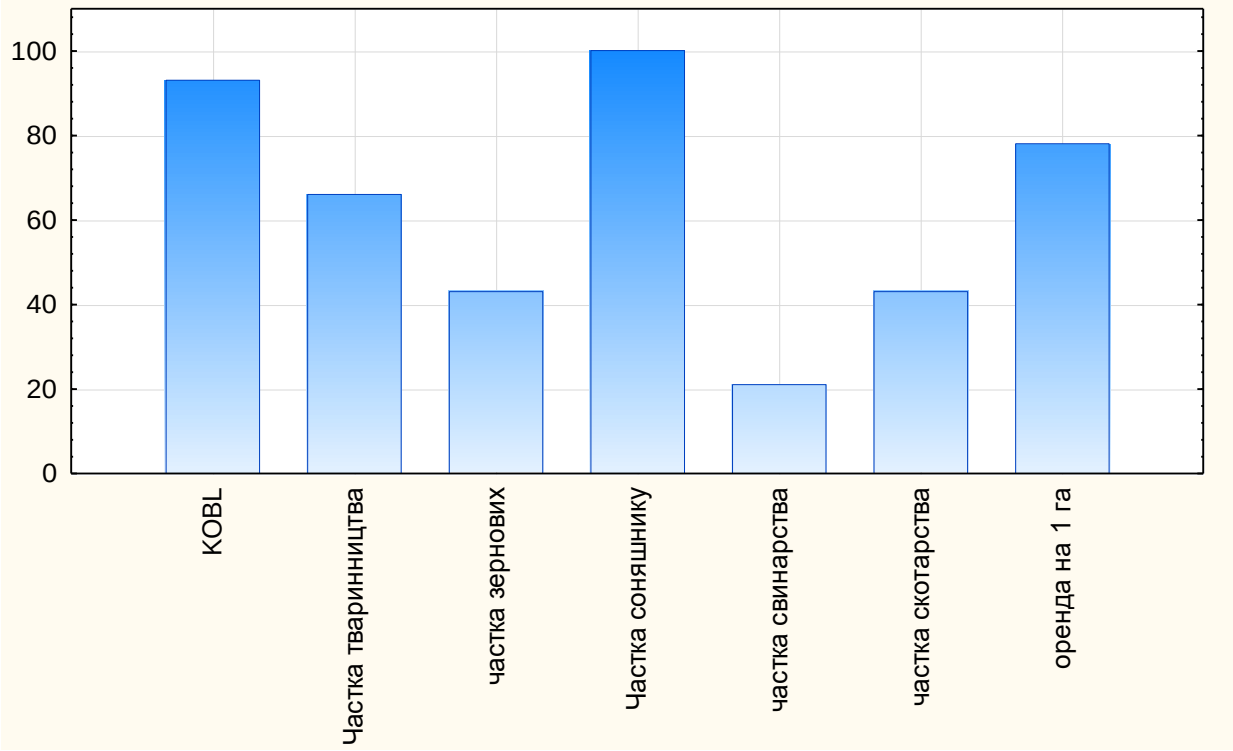

Рис. 5.8. Ранг значущості факторів оцінки формування соціальної ефективності підприємств*

**Побудовано автором*

Отримана точність, хоча й зумовлює недоотримання коштів до фонду від тих підприємств, що помилково віднесені до «соціальної» групи, проте зменшує вірогідність стягнення коштів з тих сільськогосподарських підприємств, діяльність яких сприяє розвитку соціальної сфери територій, де вони здійснюють господарську діяльність.

Числові значення отриманих критеріїв були використані для побудови алгоритму оцінки соціальної відповідальності підприємств (в умовах 2016 р.), наведеному в таблиці 5.7.

Таблиця 5.7.

Критерії отримання сільськогосподарськими підприємствами статусу «соціально-ефективних»*

Критеріальна змінна	**Критерій**	**Визначений клас підприємств**	**Виключення**
Частка тваринництва	> 8 %	«соціальне»	Орендна плата<415,39 грн/га
Область	Волинська, Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Черкаська	«соціальне»	Орендна плата<2346 грн/га
Область	Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Одеська, Чернігівська	«соціальне»	Орендна плата<1719 грн/га
Область	Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька	«соціальне»	Частка соняшнику > 27 %; Орендна плата<1147 грн/га
Виключення – це кваліфікаційна індикативна характеристика меж і віднесення підприємств області до категорій «соціальні або соціально ефективні»			

**Запропоновано автором*

Оцінювання предикторів проводилося за шкалою рангів, де 0 – низька значущість, 100 – висока значущість. Як бачимо. Значущість таких факторів, як «частка скотарства», «частка свинарства» та «частка зернових» є низькими (21, 43 та 43 пункти відповідно), тому вони не стали критеріальними змінними даної класифікації. Результати класифікації наведені на рис. 5.9 (дерево класифікації)

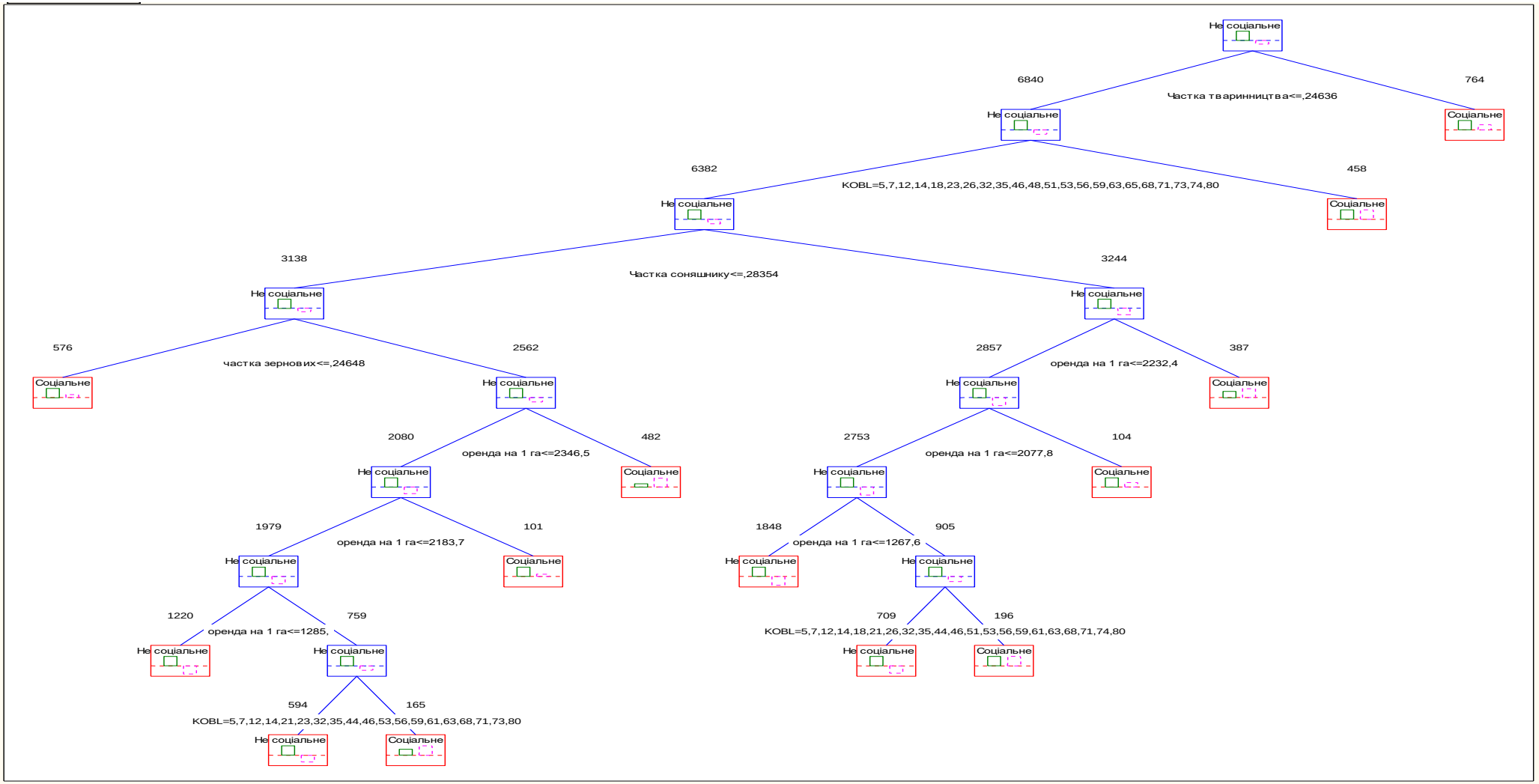

Рис. 5.9. Граф дерева класифікації сільськогосподарських підприємств за ознакою «соціальна ефективність», тип розгалуження по методу QUEST*

**Побудовано автором*

За результатами систематизації запропонованих концептів і економіко-математичного моделювання сценаріїв організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі доведено актуальність і логічність рекомендацій щодо:

- забезпечення соціалізації сільськогосподарського підприємництва як складової сталого розвитку економіки носить характер різносторонніх дій із стимулювання ефективності, енергоощадності, формування відновлюваних систем господарювання, забезпечення соціально-економічного добробуту людини;
- концептуалізації механізму досягнення сталості через соціалізацію підприємництва – перехід від класичних до соціально спрямованих основ господарювання, особливо в сільському господарстві і на селі, адже тут поєднуються природний та підприємницький фактор забезпечення життєдіяльності людини й вони взаємозалежні;
- становлення соціально ефективного підприємництва на принципах сталого розвитку.

У загальному підсумку, концептуальне бачення моделі організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі позиціоноване як система науково-обгрунтованих пропозицій, які викладають авторську візію як сукупність ідей з методологічного удосконалення теорії питання і рекомендацій з визначення стратегічних пріоритетів практики вирішення виявлених проблем сучасного розвитку підприємництва на селі в Україні. Стратегічний пріоритет використання заявленої концептуальної моделі – утвердження ефективних організаційних та організаційно-правових форм господарювання; підвищення соціально-економічної ефективності сільськогосподарських підприємств; актуалізація стратегій розвитку соціальної відповідальності та становлення соціальних підприємств.

Висновки до розділу 5

1. Соціальне підприємництво є актуальним механізмом створення робочих місць на селі, організаційно-економічним чинником забезпечення зайнятості сільського населення. Соціальне підприємництво як інноваційний, зокрема для національної економіки сільського розвитку, вид господарської діяльності є важливим, ефективним інструментом вирішення соціальних проблем на селі. Особливого стратегічного значення цей тип підприємництва набуває як організаційно-економічний чинник подолання репресивності сільських територій, механізм селозбереження в умовах зміни парадигми державної соціально-економічної політики розвитку села. Активний розвиток соціального підприємництва може стати ефективним механізмом збалансування інтересів у системі сільського розвитку.

2. Соціалізація підприємництва та її організаційно-економічні характеристик залежить від мотивацій підприємця, наприклад, у способах організації виробництва і праці, а також від зовнішнього середовища, яке спонукає або навпаки – дестимулює здійснювати соціально спрямовані дії. Тим самим формується соціальна результативність, яка означатиме соціальний ефект від дій підприємця. Збалансований вигляд за зіставленням соціальної відповідальності, корисності групової соціальної взаємодії в економічних відносинах має соціалізація підприємництва через кооперацію. Кооперативна форма соціалізації підприємництва на селі забезпечить утвердження принципів становлення соціальної держави, підвищуючи рівень соціальної й економічної відповідальності селян на колективних засадах.

3. Забезпечення соціалізації сільськогосподарського підприємництва як складової сталого розвитку економіки носить характер різносторонніх дій із стимулювання ефективності, енергоощадності, формування відновлюваних систем господарювання, забезпечення соціально-економічного добробуту людини. Важливим чинником, механізмом досягнення сталості вважаємо соціалізацію аграрного підприємництва – перехід від капіталістичних до

соціально спрямованих основ господарювання особливо в сільському господарстві і на селі, адже тут поєднуються природний та підприємницький фактор забезпечення життєдіяльності людини й вони взаємозалежні. Соціалізація, на нашу думку, означає становлення соціально ефективного підприємництва на принципах сталості. Соціальну відповідальність підприємців необхідно пов'язувати з: індивідуальними і підприємницькими переконаннями, організаційною формою і розміщенням підприємства, забезпеченням задоволення пріоритетів економічної відповідальності; економічною культурою і традиціями господарювання, його організації в сільському господарстві (типи підприємств тощо), поведінкою суб'єктів відносин у процесі виконання договірних зобов'язань, розв'язання господарських та соціальних проблем, економічним стимулюванням – заходами, які здійснює держава для заохочення підприємців до соціальної активності й відповідальності, соціальною політикою та її пріоритетами на державному рівні стосовно критеріїв соціально-економічного добробуту.

4. Формування селозберігаючої моделі господарювання на селі, в сільському господарстві України покладаємо на вмотивований механізм соціалізації підприємництва. При цьому підприємництво розглядається як економічна система, яка соціалізується через механізми проникнення у різні сфери життєдіяльності суспільства для реалізації економічної (отримання прибутку) та соціальної (задоволення соціальних мотивацій) мети. Соціалізація підприємництва – це його економічне, організаційне і функціональне проникнення у різні сектори економіки, соціуму, господарської діяльності для отримання економічної та (або) соціальної вигоди, яка грунтується на засадах соціалізації, засвоєння, упровадження в соціально-економічну систему принципів змагальності за результат.

Результати досліджень, представлені у розділі V, висвітлено і оприлюднено у наукових працях автора: [1 – 3; 147 – 192; 362]

Список використаних джерел до розділу 5

1. Oleksandr Shpykuliak, Ilona Bilokinna. “Green” cooperatives in the formation of an institutional mechanism of evelopment of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies.* Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019, 262 pages. 249 – 255. DOI : https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255 (дата звернення: 20.04.2020).

2. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. чл. - кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 152 с. URL: http://ief.org.ua/docs/sr/298.pdf (дата звернення: 20.05.2020).

3. Артамонов В. Когда в Украине появится краудфандинг. URL:http://forbes.ua/opinions/1334049-kogda-v-ukrainepoyavitsya-kraudfanding (дата звернення: 28.06.2020)

4. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве. Пер. с нем. Ю.И. Тимофеева и О.Г. Тропова. Москва. 1969. 296 с.

5. Босак І. П. Франчайзинг як форма організації підприємницької діяльності. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2014. Вип. 4 (49). С. 93–97.

6. Васильчук І. П. Краудфандинг як феномен постіндустріальної економіки. *Ефективна економіка.* 2013. № 11. С. 20–25. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2500 (дата звернення: 28.12.2019)

7. Вектори економічного розвитку України 2030. Кабінет Міністрів України. Матеріали ля обговорення. URL: https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf (дата звернення: 15.11.2020)

8. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / за ред. О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобійника, О.В. Овсяннікова. Київ, 2007. 294 с.

9. Внутрігосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств: Методичні рекомендації / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Ю.С. Коваленко та ін. Київ: ІАЕ УААН. 2003. 204 с.

10. Галушка З.І. Інституціоналізація соціальної відповідальності бізнесу: механізми становлення. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Сер.: Економічна. 2014. № 1. С. 90 – 98.

11. Глобальні Цілі сталого розвитку 2030. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/3615/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96_web(2).pdf (дата звернення: 18.04.2020).

12. Гончарук І.В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 8. С. 56–67.

13. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/ menu_u/zed.htm

14. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 18.10.2020).

15. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 374 с.

16. Діяльність суб'єктів господарювання за 2019 рік. Стат. збірник. / за ред. М.С. Кузнєцової. Київ. 2020. 152 с.

17. Діяльність суб'єктів господарювання за 2018 рік. Стат. збірник / за ред. М. Кузнєцової. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 162 с.

18. Дюк А. А. Економічні агенти суспільного та приватного інтересу в процесі реформування *Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 5. С. 142-146. URL: http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/769-dyuk-a-a-ekonomichni-agenti-suspilnogo-ta-privatnogo-interesu-v-protsesi-reformuvannya.

19. Дюк А.А. Засади формування соціальної відповідальності і визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Міжнародний науковий журнал: Економічний дискурс.* 2020. Вип. 2. С. 7 – 19.

20. Дюк А.А. Концептуально-методичні засади оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Економіка АПК.* 2020. № 4. С. 111 – 120.

21. Дюк А.А. Кооперація як пріоритетна форма організації соціального підприємництва в сучасних умовах. *Науковий погляд: економіка та управління.* 2019. № 3(65). С. 9 – 17.

22. Дюк А.А. Краудфандинг як механізм розвитку соціального підприємництва. *Modern Economics*. 2019. № 18(2019). С. 43–48. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-07.

23. Дюк А. А. Методичні положення оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.*Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 5 листоп. 2020 р.). Бережани, 2020. С. 51–52.

24. Дюк А.А. Мотиваційні основи розвитку соціального підприємництва на селі. *Modern Economics.* 2020. № 20(2020). С. 86-91. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V20(2020)-14.

25. Дюк А.А. Мотиваційні пріоритети розвитку соціального підприємництва на селі. *Становлення нової економіки в сучасних умовах: особливості, напрями та пріоритети* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 29 лют. 2020 р.). Київ, 2020. С. 55–57.

26. Дюк А.А. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК.* 2020. № 5. С. 108 – 117.

27. Дюк А.А. Соціальне підприємництво в системі формування соціальної економіки на селі. *Євроінтеграційна перспектива та інвестиційний потенціал економіки: теорія та практика*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 14 берез. 2020 р.). Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2020. С. 43 – 46.

28. Дюк А.А. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору в умовах глобалізаційних процесів. *Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 16 лют. 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 32 – 34.

29. Дюк А. А. Сучасний розвиток та напрями спеціалізації соціального підприємництва на селі. *Економіка та держава.* 2020. № 5. С.149 – 154.

30. Дюк А.А. Державне регулювання аграрного сектору як невід'ємна складова реформування. *Новейшие научные достижения– 2015*: материалы XI Междунар. науч. – практ. конф., (София, 17–25 марта 2015 г.). София, 2015. С. 66 – 69.

31. Дюк А.А. Економічна реформа як управлінський процес. *Научная мысль информационного века:* материалы XI Междунар. науч. – практ. конф., (Пшемысль, 7–15 марта 2015 г.). Пшемысль, 2015. С. 46–47.

32. Дюк А.А. Концептуальні аспекти формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва. *Інноваційна економіка.* 2020. №3 – 4. С. 90 – 97.

33. Дюк А.А. Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних підприємств на селі. *Причорноморські економічні студії.*2020. Вип. 51. С. 80 – 89.

34. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. Агросвіт. 2020. №5. С. 11–16.

35. Жук В.М. Неформальні інститути селянства у моделюванні реформ та аграрної політики: теорія і практика. *Економіка АПК.* 2017. № 9. С. 5–18.

36. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення за селозберігаючою моделлю аграрного устрою України: наукова доповідь. Київ.

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. 128 с.

37. Звіт з аграрної політики «Корпоративна соціальна відповідальність аграрного бізнесу»/ Др. Тарас Гагалюк, др. Франціска Шафт. Київ. Інституті економічних досліджень та політичних консультацій, 2016. 63 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_08-2016_CSR_in_Ukrainian_agriculture_ukr.pdf (дата звернення: 18.04.2020).

38. Іващенко А. І., Поліщук Є. А., Диба О. М. Перспективи розвитку краудфандингу в Україні як інструменту залучення коштів для підприємств малого та середнього бізнесу. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 2. С. 34–39.URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2016/8.pdf (дата звернення: 18.04.2020).

39. Калетнік Г.М., Дюк А. А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. Економіка АПК. 2020. № 11. С. 19 – 29.

40. Комарова К. В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України / К. В. Комарова, Н. В. Ковальчук. *Інноваційна економіка.* 2016. № 5-6. С. 25-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_5-6_6 (дата звернення: 18.04.2020).

41. Концепція національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу URL: http://svb.ua/sites/default/files/201108_koncepciya_nacionalnoyi_strategiyi_svb.pdf (дата звернення: 12.10.2020).

42. Левківська Л. М., Швець Т. В. Соціальна відповідальність у контексті формування стратегічного розвитку сучасного агробізнесу. *Економіка АПК.* 2018. № 7. С. 74 – 82.

43. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. Київ, 2005. 682 с.

44. Малік М.Й., Малік Л.М. Соціальна відповідальність підприємницьких структур як чинник розвитку сільських територій. *Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект: монографія/* Ю.О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

45. Марченко О. С. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені*

Ярослава Мудрого». 2013. № 4(15). С. 26-35. URL: http://dspace.nlu.edu.ua bitstream/ 123456789/11352/1/Vnyua_etp_2013_4_5.pdf

46. Моргачов І. В., Несенюк А. С. Краудфандинг – сучасний механізм зміни суспільства. *VI Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку фінансової системи: традиції, моделі, перспективи»*, (25-26 квітня 2019 р.). м. Сєвєродонецьк. С. 55–56.

47. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн /пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. Київ: Ніка-Центр. 2007. 424 с.

48. Попович Д. В., Назар Н. В., Савчин Н. В. Краудфандинг як новітній спосіб фінансування в Україні. *Молодий вчений.* 2018. №10(62). Жовтень. С. 873–876.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_10(2)__107

49. Про Цілі сталого розвитку України. URL: http://sdia.org.ua/pro-tsili-staloho-rozvytku-ukrainy/ (дата звернення: 18.10.2020).

50. Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 роки (проєкт) URL: https://www.vmr.gov.ua/ContentLibrary/b5ae2f52-4d95-4717-a301-c3132844360e/1149/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%A1%D0%9F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2013.03.pdf (дата звернення: 18.10.2020).

51. Пропозиції щодо удосконалення управління розвитком сільських територій Волині в умовах децентралізації : *Науково-методична розробка* / РозробникиСоколова А.О., Горбенко Ю.М., Петриканин Л.Ф. та інш. Луцьк : Надстиря, 2020. 88 с.

52. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. та ін.] ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

53. Ситник Н. І. Краудфандинг: нові можливості та тренди. *Науковий*

вісник Херсонського державного університету. 2018. Випуск 31. С. 187–192. URL: http://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/398/394 (дата звернення: 18.04.2020).

54. Сільське господарство України за 2018 р.: стат. зб. Київ, 2019. 235 с.

55. Сільське господарство України за 2019 р.: стат. зб. Київ, 2020. 230 с.

56. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». 2012. 412 с. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/Staluy_ludskuy_rozvutok.pdf (дата звернення: 18.04.2020).

57. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 50 с.

58. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

59. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів: монографія [Наливайко А.П., Решетняк Т.І., Євдокимова Н.М. та ін.; за ред. д-р екон. наук, проф. А.П. Наливайка]. Київ. КНЕУ, 2013. 454 с.

60. Стратегія розвитку підприємництва: експертне бачення / Чорній Л., Балдич Н., Ходько Н., Глібіщук Я. URL: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/10/strategy_prn_new.pdf (дата звернення: 18.10.2020).

61. Тульчинська С. О., Солосіч О. С., Голуб М. О. Особливості краудфандинг як різновиду інвестування. *Сучасні проблеми економіки і підприємництво.* 2017. Випуск 19. С. 132–140. URL: http://sb-keip.kpi.ua/article/view/103229 (дата звернення: 18.04.2020).

62. Указ Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://www.president.

gov.ua/documents/7222019-29825 (дата звернення: 18.10.2020).

63. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія. 2017. 168 с.

64. Хорошилова І.О. Краудфандинг як шлях залучення коштів. *Вісник НТУ «ХПІ».* 2018. № 19(1295). С. 60-63. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/37494/1/vestnik_KhPI_2018_19 _Khoroshylova_ Kraufandinh. Df (дата звернення: 18.04.2020).

65. Что такое краудфандинг? URL: https://mg.od.ua/blog/kraudfanding-s-chem-edyat-i-kak-pravilno-gotovit?gclid=EAIaIQobChMI5t7ZvePD5QIVicqyCh3nfg2jEAAYASAAEgJnh_D_Bw*E* (дата звернення: 18.04.2020).

66. Шевченко О.М., Козак О. О. Розвиток краудфандингу в умовах цифрової трансформації економіки України. *Ефективна економіка.* 2019. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/45.pdf (дата звернення: 18.04.2020).

67. Шпикуляк О.Г. Динаміка становлення соціального капіталу на селі. *Економіка АПК*. 2006. № 6.С. 140–148.

68. Шпикуляк О.Г. Становлення соціального капіталу в аграрній сфері трансформаційної економіки. *ManagementTheoryandStudiesforRural Business and Infrastructure Development*, Volume 8. Page 28 – 34. Published 2007. URL : http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704 (дата звернення: 02.03.2020).

69. Як зібрати до 300 тисяч доларів зі своєї спільноти? URL: https://biggggidea.com/practices/sekreti-uspishnogo-kraudfandingu-vid-dzhejsona-besta/ (дата звернення: 18.04.2020).

70. Ярмош О. В., Міхайліченко А.О., Пархоменко О.С. Краудфандинг як альтернативний варіант фінансування стартапів в Україні. *Соціальна економіка.* 2017. Вип. 53(1). С. 140-144. URL: https://periodicals.karazin.ua/soceconom/article/view/9788/9309 (дата звернення: 18.04.2020).

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічні основи становлення наукової парадигми оцінки засад організації господарювання й практики розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва в економіці і на селі дають підстави для таких висновків:

1. Еволюція моделей і систем господарювання уможливила появу підприємництва як явища, діяльності, що покликане успішно, конкурентоспроможно та соціальноспрямовано задовольняти потреби індивідів, їх груп, територіальних громад, держави. Підприємництво – глобальна інновація, яка змінила світ, посиливши його можливості в ефективному економічному зростанні. Класичні форми підприємництва трансформувалися в різновиди, наприклад у форматі соціального підприємництва. Розвиток і поступове поширення теоретичної концепції підприємництва відбувається комплексно – із консолідацією дослідницьких уявлень про його соціальну й економічну природу. Людство повсякчас прагне до якісних економічних, організаційних, юридичних, соціальних змін, які у своєму утвердженні набувають статусів науково-практичного визнання безальтернативності участі підприємництва у розв’язанні багатьох проблем.

2. Важливість підприємництва в розвитку ринкових економік визначається з позицій економічних і соціальних наук, отже, обґрунтовано його роль полягає у здійсненні економіко-соціальних функцій. Економічні та соціальні чинники підприємництва взаємопов’язані, що в теорії характеризується різними визначеннями, але зводиться до спільного знаменника щодо його розуміння як явища, а ми вважаємо, що підприємництво – це одночасно економічний і соціальний феномен, який виник у процесі тривалої еволюції, пошуку людством нових можливостей інноваційного зростання й утвердився як вирішальний фактор прогресу, найбільш ефективна модель організації побудови господарських і навіть соціальних відносин. Розвиткові підприємництва притаманна багатозначність

функцій і теоретико-методологічних характеристик, а безпосередня практика підприємницької діяльності відповідає утвердженню креативних його статусів (форм) у розвитку та організації господарювання.

3. Аналіз динаміки еволюції і концептуальних засад підприємництва дає підстави стверджувати, що підприємництво проходить організаційно-економічну соціалізацію, оформлення підприємницьких структур різних форм, за якими будуються господарські відносини та здійснюється соціальний обмін. Воно збалансовує інтереси й упорядковує розподіл результатів господарювання. У цьому сенсі соціалізується як класичне (економічне), так і соціальне підприємництво, проявляються його соціальні й економічні функції зі створення товарів, послуг для реалізації на ринку. Відповідно, формується суспільно-економічний консенсус для виконання обраної концепції соціального контракту. Підприємництво охоплює багато галузей та сфер ринкового обміну, тому в методичному плані виділяємо організаційний, соціальний і економічний аспекти концептуалізації засад його організаційно-економічної соціалізації. Методологічно пріоритетними відзначено такі сектори аналізу цієї проблеми як: соціальні витрати підприємств; соціальна відповідальність; соціальне підприємництво.

4. Постійна організаційно-економічна соціалізація бізнесу, яка відбувається з поглибленням участі підприємств у забезпеченні різних сфер життєдіяльності людини, яка відбувається протягом багатьох століть, уможливила перетворення класичного підприємництва на соціально спрямоване, а паралельно виникли структури винятково соціального характеру. Тобто з’явилася реальна можливість для виокремлення сукупності суб’єктів соціального підприємництва. Потрібно методично розрізняти поняття соціальної функції підприємництва й функції соціального підприємництва. Соціальна функція підприємництва, підприємства реалізується через задоволення потреб споживачів виробленими товарами, наданими послугами, мета підприємця при цьому – отримати прибуток,

зібрати матеріальні статки. Функції соціального підприємництва відповідають характеристикам різних видів соціальної діяльності.

5. Соціальне підприємництво є креативною формою господарювання, яке статусно кваліфікуємо як інноваційний організаційно-економічний механізм консолідації соціального, економічного та інституційного капіталу для формування спроможності громад вирішувати соціально-економічні проблеми на підприємницьких засадах. Базовим інституційним чинником розвитку соціального підприємництва є держава, за наявності достатніх вільних фінансових ресурсів, а також бізнесмени – філантропи. Для актуалізації розвитку соціального підприємства потрібен якісний соціальний капітал, що вважаємо базовим критерієм визначення організаційно-функціональних характеристик та методичної оцінки його ролі в економіці, соціумі, ринку.

6. Соціально спрямованою і найбільш економічно соціально-відповідальною моделлю організації господарювання слід вважати кооператив, кооперацію, де органічно поєднується соціальне й економічне начало підприємницької діяльності. Кооперація як механізм організації посилює рівень взаємної відповідальності за результат, активізує мотиваційні фактори виконання підприємством соціально відповідальної місії. Першоосновою формування соціальної відповідальності є виробнича система, з якої витікають засоби соціального забезпечення. Організація, техніко-технологічні, управлінські дії, реалізовані на підприємстві, вважаємо відправними точками створення матеріального підґрунтя для покращення соціальної складової. Матеріальне у господарській діяльності – організаційно-економічна основа соціальної відповідальності, підсилена бажанням і мотивами власника вчиняти соціально спрямовані дії. Базовою для підприємства є соціально-трудова відповідальність, похідними – екологічна, безпекова та громадська.

7. Методичні оцінки розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі з методичного погляду, мають враховувати економічні і соціальні компетенції підприємців щодо реалізації засад соціальної відповідальності, соціальної конкурентоспроможності, здійснення соціальних витрат виробництва згідно з виробничою програмою господарювання і реалізацією участі у забезпеченні фінансування програм розвитку сільських територій. Методично, за оцінками стану, організаційно-економічна соціалізація підприємництва має виходити на рівень соціальної ціни виробництва як індикатора кваліфікації якості збалансування вигід і витрат (втрат), що формуються у системі виробництва й соціальної діяльності. Методологічно соціальна ціна виробництва пропонується як ідентифікатор соціальної діяльності, соціальної ефективності, загалом спроможності підприємства бути соціально відповідальним за результатами господарської діяльності.

8. Порівняльні оцінки макроекономічних трендів підприємницького господарювання показали, що у галузях матеріального виробництва на сьогодні функціонують підприємства й фізичні особи-підприємці. Особливість національної господарської практики в тому, що суб'єкти господарювання набули виробничої та соціально-економічної ефективності, в основі формування якої переважають мотиви максимізації прибутку, збалансування вигод і витрат зокрема за рахунок мінімізації соціальної складової. Якість залучення підприємств у систему вирішення соціально-економічних проблем територій знижується і в основному залежить від рівня соціальної відповідальності підприємців у конкретних умовах. Установлено, що у процесі господарювання підприємства підпадають під негативний вплив соціально-економічних, суспільних процесів, ринкової конкуренції, а також державної політики регулювання. Кількісний склад суб'єктів господарювання, забезпеченість кадрами змінюється, ринок здійснює селекцію підприємств.

9. Соціально-економічну результативність підприємств висвітлено як сукупність соціальних і економічних ефектів. Для села, сільського розвитку соціально-економічну їх забезпечують сільськогосподарські підприємства. Аналіз сучасної практики формування і реалізації соціально-економічної ефективності сільськогосподарських підприємств показав, що результати, спроможності здійснювати соціально відповідальне господарювання залежить від розміру підприємства, а також відношень до територіального розміщення. Встановлено, що середні за розміром підприємства, як і малі, найбільшою мірою задовольняють критерії практик формування соціально відповідального бізнесу, адже їх засновники вмотивовані жити й працювати на селі. Власне, їхня діяльність забезпечує: фінансові вкладення у розвиток територій; формування матеріального добробуту працівників, а орендодавців, що становить соціальну ціну виробництва, яка формується витратами.

10. Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва в сучасних умовах безпосередньо є наслідком ефективного поєднання праці і капіталу, використання земельних ресурсів, що втілюється в показниках добробуту села, рівнях доступності продовольства і продовольчої безпеки, добробуту жителів села тощо. Досягнення високого рівня соціально-економічної результативності діяльності сільськогосподарських підприємств – украй важливе завдання, адже аграрна галузь є базовою для економіки. Встановлено, що переважаючим мотивом діяльності сучасних сільськогосподарських підприємств є максимізація прибутку, а соціальний аспект здійснюється за залишковим принципом. В Україні важливий регіональний аспект, адже трансформований у спосіб сільського життя, що фундаментально впливає на статусні реалізації соціальної відповідальності підприємців, зокрема через фактор розміру і спеціалізації підприємств.

11. Дослідження структурної динаміки організаційно-економічної соціалізації сільськогосподарського підприємництва показали, що в

українському селі: відбутися кардинальні зміни організаційно-економічної структури сільськогосподарських підприємств; видозмінилися механізми вирішення соціального блоку питань сільського розвитку; визначальним і всеохопним за значимістю постав критерій безумовної максимізації прибутку; відстороненість підприємств від вирішення базових проблем сільського розвитку нищівно вплинула на соціальні стандарти рівня життя на селі, інфраструктуру; кардинально змінилися підходи і мотивації підприємців до соціальної діяльності. Підтверджено, що затребуваними стають структури, які за формою організації відповідають викликам, що стоять перед господарями в умовах нестабільної економіки та високих ризиків. В організаційному контексті виявляється капіталістична модель соціалізації підприємств. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств позначена особливостями, з яких виокремлено: галузеві, структурні, виробничі, сезонності, які підприємець враховує при організації господарювання і вони впливають на соціальні внутрішньогосподарські ефекти.

12. Сільський сектор економіки України має специфічні особливості типової національної атрибутики формування життєвого і господарського простору. Зі зміною парадигми державного управління в Україні, відбулися організаційно-економічні перетворення в структурі сільськогосподарських формувань, що кардинально вплинуло на весь процес сільського життя забезпечивши фундаментальне погіршення його соціально-економічного рівня. Утворилася багатоукладна підприємницька система у складі господарських товариств, приватних підприємств, кооперативів, фермерських господарств, державних підприємств, підприємств інших форм господарювання. Проте, у передовій світовій практиці, економічний механізм господарювання соціалізується, суспільство і держави намагаються ефективніше використовувати ресурси, дбати про соціальні ефекти господарювання, понад усе за спрямуванням до сталого розвитку.

Сформувався практичний досвід розвитку соціального підприємництва, яке показало свою ефективність у розв'язанні суспільних проблем, дало змогу делегувати повноваження держави суспільним організаціям, окремим бізнесменам, підвищуючи соціальну мобільність економічних ресурсів тощо.

13. Сучасну аграрну реформу в Україні було побудовано на основі американської моделі, яка не відповідає базовим критеріям соціально-економічного розвитку нашої держави та аграрній галузі господарювання. Зокрема, для тих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, що склалися характерним є те, що відносини власності та трудові відносини в них розмежовані. Проявився фундаментальний негатив щодо організаційно-економічного забезпечення зайнятості населення, адже зокрема укладення договору оренди земельних ділянок і майнових паїв з їхніми власниками може супроводжуватися наймом останніх на роботу, а може й не супроводжуватися. Знаковим наслідком переважання приватного інтересу над суспільним є зменшення в сільському секторі економіки України числа кооперативів як найбільш соціалізованої форми організації сільськогосподарської діяльності. Тенденція скорочення стійка, вони перетворюються в товариства, приватні підприємства та інші. Також уникнення підприємствами соціальних засад господарювання спричинене поширенням капіталістичного способу виробництва епохи первинного нагромадження капіталу. Тому у класичній виробничій системі підприємств сільськогосподарські кооперативи зокрема не розширюють свою експансію, а навпаки, звужують.

14. Кластерний аналіз соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств показав, що визначальним чинником взаємної ефективності для власників і підприємців є земельний актив. Встановлено, що результативність використання земель сільськогосподарського призначення вища за умови залучення додаткових одиниць робочої сили. Це переводить проблему недостатнього використання трудових ресурсів сільських територій із власне соціальної в економічну

площину, оскільки знижує обсяги продукції сільського господарства як економічної бази місцевого розвитку й держави загалом. Результати кластерного аналізу соціально-економічної результативності господарювання сільськогосподарських підприємств можуть бути застосовані для: здійснення індикативної оцінки структури організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі; стратегічного і концептуального формування розрахункової базу для визначення пріоритетів розроблення політики підвищення соціальних стандартів сільського розвитку.

15. Реалізація соціальної відповідальності підприємницьких формування, серед яких виокремлено структури коаліційного характеру утворення, яким в Україні найбільш однозначно потрібно вважати кооперативи і агрохолдинги. Аналіз довів, що зокрема і на відміну від кооперативів, соціальна природа функціонування яких підтверджується принципами кооперування, ефекти соціальної відповідальності агрохолдингів є неоднозначними. Щодо них ствердним є висновок про псевдосоціальну відповідальність або ж кон'юнктурно спрямовані вкладення у соціальні проєкти, які допомагають ще більше капіталізувати бізнес. Економіка формування соціальної відповідальності агрохолдингів відрізняється від кооперативу, адже інституційний ефект від її упровадження є ситуативним і не розрахований на довгострокову перспективу.

16. Соціальне підприємництво для сільського сектору економіки України постає креативним механізмом організаційно-економічної реалізації стратегії виходу села із соціально-економічної кризи. Функціонально дана система господарської взаємодії здатна сприяти: залученню сільських жителів до створення інноваційних механізмів вирішення соціально-побутових та інфраструктурних проблем сільських територіальних громад; формуванню інклюзивного середовища життя і господарювання на селі; реалізації засад сталого розвитку. Вирішального стратегічного значення воно набуває як організаційно-економічний чинник подолання депресивності сільських

територій, механізм селозбереження в умовах зміни парадигми державної соціально-економічної політики розвитку села. Для реалізації такої концепції розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва, шляхом вмотивованої державної політики потрібно забезпечити ефективні умови формування соціально спрямованої підприємницької структури, поширення традицій селозберігаючого підприємницького господарювання.

17. Організаційно-економічне забезпечення підвищення соціальної відповідальності підприємств на селі, зокрема сільськогосподарських, запропоновано до реалізації як сукупність цілеспрямовано застосовуваних державно-регламентаційних і ринково-визначених стимулятивних дій, які формуватимуть мотивацію у сільських підприємців до соціально-активної діяльності на благо економічного розвитку території. Структурно та інституційно економічна політика держави має бути спрямована на розробку й реалізацію заходів зі становлення соціально відповідальних підприємницьких структур, які зацікавлені у підвищенні соціально спрямованих витрат на внутрігосподарському рівні. Впровадження державної політики потребує розробки й реалізації Стратегії формування соціальної відповідальності підприємств на селі, яка враховуватиме регіональні особливості сільського розвитку.

18. Концептуальну модель організаційно-економічної соціалізації підприємництва для України потрібно будувати відповідно засад селозбереження, що підтверджено економічними оцінками. Прикладна роль конкретних підприємств, має реалізовуватися через ринково-регуляторне сприяння проникненню підприємницького підходу у різні сфери соціально-економічного сільського розвитку, зокрема у систему інфраструктурного забезпечення через формування сектору соціального підприємництва. Стратегічно пріоритетне завдання зазначеного механізму для сільськогосподарського підприємництва – забезпечення організаційно-

економічної конвергенції Цілей сталого розвитку і пріоритетів селозбереження з урахуванням чинника соціальної ціни виробництва.

ДОДАТКИ
ДО ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

ДОДАТОК А

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Дюк Анни Андіївни

№ з\п	Назва	Видавництво, журнал (назва, номер, рік) чи номер авторського свідоцтва	Кіль-кість друкова них сторінок	Прізвища співавторів
1	2	3	4	5
Монографії, розділи в монографіях				
1	Соціальне підприємництво у розвитку економіки: теоретичні засади визначення та ролі	монографія. Kielce, Poland, 2019.	С. 530 – 543 21,7 (0,95)	Kozachenko G. V., Zavora T. M. Prokudin G. S., Chupaylenko O. A., Dudnik O. S.
2.	Organizational and functional characteristics of the role of social entreprepreneurship in economy	monograph. Kaunas, Lithuania, 2019.	С. 499-513 23,1(1,04)	Hryvkivska O. V., Obydenko H. O. Gryshchenko O. F., Melnyk Yu. M., Rybalka S.
3.	Соціальне підприємництво як чинник суспільного добробуту і стійкого розвитку економічних систем	Технології стратегічного управління стійким розвитком сучасних організацій: монографія. За заг. ред. док. екон. наук, професора І.О. Кузнєцової, канд. екон. наук, доцента О.С. Балабаш. Харків, 2020.	С. 17 – 26 8,8 (0,46)	Кузнєцова І.О., Кравченко В.О., Коба В.Г., Шпортюк Н.Л.
Публікації у наукових виданнях іноземних держав, включених до міжнародних наукометричних баз				
4.	Managing the agricultural economic system of Ukraine: theoretical and practical aspects	Problems and Perspectives in Management. 2018. № 16(2). URL: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16	pp. 179-189 1,25 (0,31)	Vdovenko Nataliia, Baidala Viktoriia, Burlaka Nelya
5.	Efficiency of Tourism Activities in Ukraine: A Regional Comparison	Journal of Environmental Management and Tourism. 2020. Volume XI Issue 4(44). URL: https://journals. aserspub lishing.eu/jemt/article/ view/ 5210	pp.874 – 882 0,85(0,5)	Horban Halina, Petrovska Iryna, Kucher Anatolii
Статті в наукових фахових виданнях України				
6.	Економічні агенти суспільного та приватного інтересу в процесі реформування.	Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 5.	С. 142-146 0,5	-

1	2	3	4	5
7	Теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємства регіону.	Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 14.	С. 151 – 154 0,45	-
8.	Вплив зовнішніх чинників на формування потенціалу сільськогосподарського підприємства.	Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Серія: Економіка і управління підприємствами. 2017. № 6 (11).	С. 159 – 161 0,32(0,16)	Плодні к М. В.
9.	Розвиток зеленого туризму в Україні.	Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6604.	0,8 (0,4)	Бурлак а Н.І.
10.	Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва.	Науковий вісник Чернівецького університету. 2019. Вип. 809.	С. 3 – 10 0,9	-
11.	Кооперація як пріоритетна форма організації соціального підприємництва в сучасних умовах.	Науковий погляд: економіка та управління. 2019. № 3(65).	С. 9 – 17 0,8	-
12.	Краудфандинг як механізм розвитку соціального підприємництва.	Modern Economics. 2019. № 18(2019). DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-07.	С. 43-48 0,66	-
13	Теоретико-методичні характеристики ролі соціального підприємництва у розвитку сучасної економіки.	Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету ім. Дмитра Моторного. Економічні науки. 2019. № 1(39).	С. 245 – 250 0,58	-
14	Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу.	Modern Economics. 2019. № 17(2019). *DOI:* https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-14.	С. 86-93 1,0	-
15	Сучасна практика розвитку соціального підприємництва: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду.	Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2019. Т. 24. Вип. 5 (78).	С. 32 – 37 0,8	-
16	Організаційні форми розвитку соціального підприємництва: аспекти теорії та практики.	Науковий журнал: Причорноморські Економічні студії. 2019. № 44. Ч. 1.	С. 5 – 11 0,9	-
17	Мотиваційні основи розвитку соціального підприємництва на селі.	Modern Economics. 2020. № 20(2020).	С. 86-91 0,7	-

1	2	3	4	5
18	Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва: регіональний аспект оцінки.	Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. № 3. Т.31 (70).	С. 135 – 142 0,82	
19	Засади формування соціальної відповідальності і визначення соціальної ціни виробництва в сільськогосподарських підприємствах.	Міжнародний науковий журнал: Економічний дискурс. 2020. Вип. 2.	С. 7 – 19 1,0	-
20	Концептуально-методичні засади оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.	Економіка АПК. 2020. № 4.	С. 111 – 120 1,1	-
21	Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання.	Економіка АПК. 2020. № 5.	С. 108 – 117 0,8	-
22	Сучасний розвиток та напрями спеціалізації соціального підприємництва на селі.	Економіка та держава. 2020. № 5.	С. 149 – 154 0,98	-
23	Кооперативна форма економічної соціалізації підприємництва на селі.	Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. №2. Т. 31 (70).	С. 189 – 195 0,85	-
24	Концептуальні аспекти формування селозберігаючої моделі господарювання на засадах соціалізації підприємництва.	Інноваційна економіка. 2020. №3 – 4.	С. 90 – 97 1,3	-
25	Організаційно-економічні характеристики соціалізації підприємництва на селі в сучасних умовах господарювання.	Науковий погляд: економіка та управління. №1 (67). 2020.	С. 32 – 40 1,3	-
26	Розвиток організаційних форм та спеціалізація соціальних підприємств на селі.	Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 51.	С. 80 – 89 1,3	-
27	Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки.	Агросвіт. 2020. №5.	С. 11-16. 0,65	-

1	2	3	4	5
28	Соціально-економічна результативність підприємницького господарювання у розвитку села: аспекти зайнятості.	Підприємництво та інновації. 2020. № 11	С. 80 – 87 0,88	-
29	Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання.	Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2020. Вип. 1.	С. 27-36 0,9	-
30	Економічна оцінка формування соціальної відповідальності в сільськогосподарському підприємництві.	Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2020. Вип. 2.	С. 47-53 1,0	-
31	Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі.	Економіка АПК. 2020. № 11.	С. 19 – 29 1,3 (0,65)	Калетнік Г.М.

Автор Дюк А.А.

Вчений секретар
вченої ради університету Льотка Г.І.

ДОДАТОК Б

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Таблиця Б1

Організаційні та організаційно-правові форми господарських структур України*

Форми підприємств і організацій закріплені законодавством	
Організаційна форма підприємства	**Організаційно-правова форма підприємства**
Одноосібне господарство (підприємство) (підприємство, яке є власністю однієї особи)	Приватне підприємство, фермерське господарство, особисте селянське господарство
Партнерство (товариство) (форма організації підприємства, за якої дві або більше осіб об'єднують своє майно)	Товариство: з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повне, командитне; кооператив, асоціація, консорціум, орендне підприємство, споживче товариство
Корпорація (відкрите і закрите акціонерне товариство)	Акціонерне товариство (відкрите і закрите), корпорація, концерн

**Розроблено за систематизацією з опрацювання нормативних актів, літературних джерел і розробок*

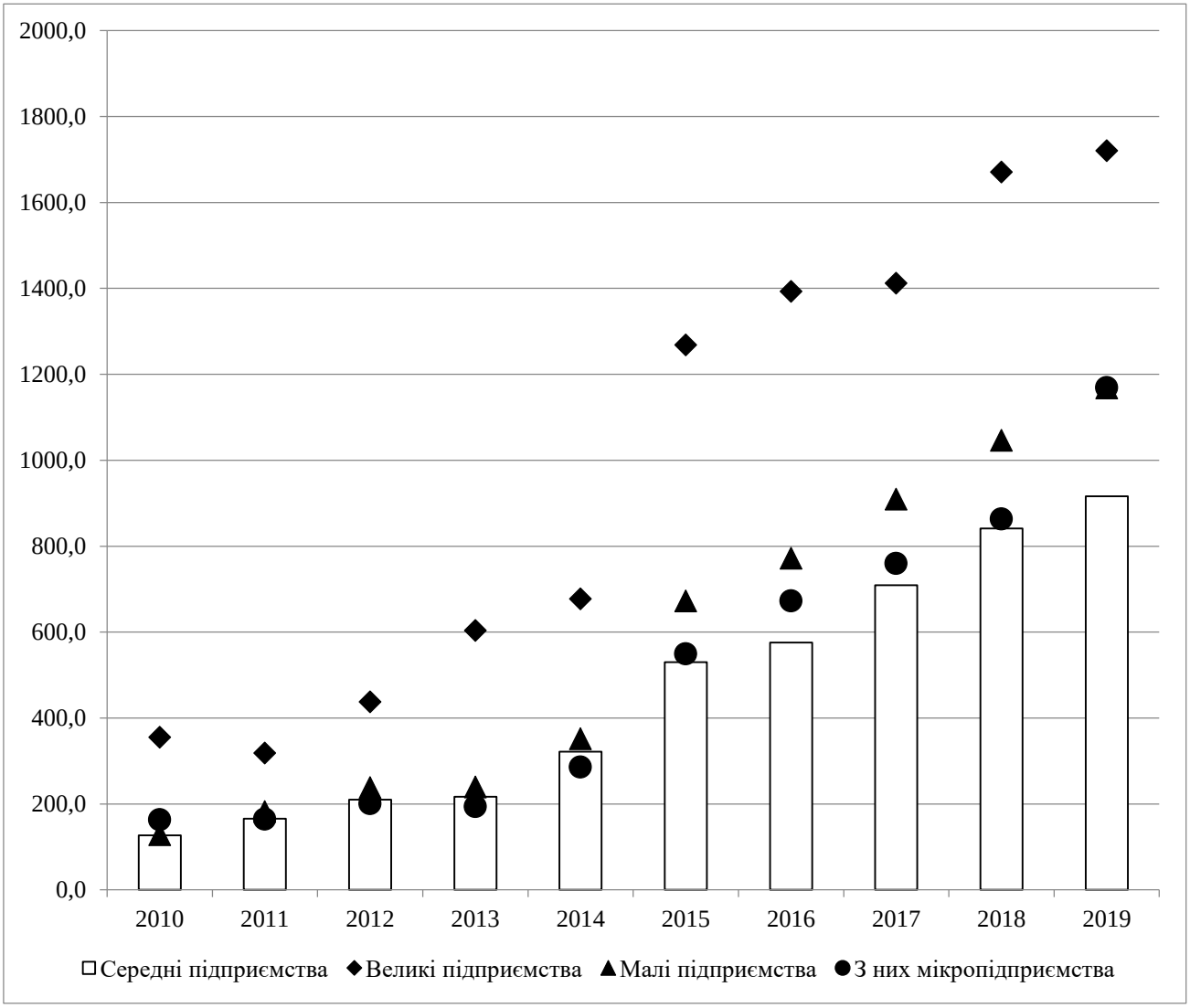

Рис. Б1. Обсяг реалізованої продукції на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств у галузі сільське, лісове та рибне господарство за 2010-2019 рр., тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

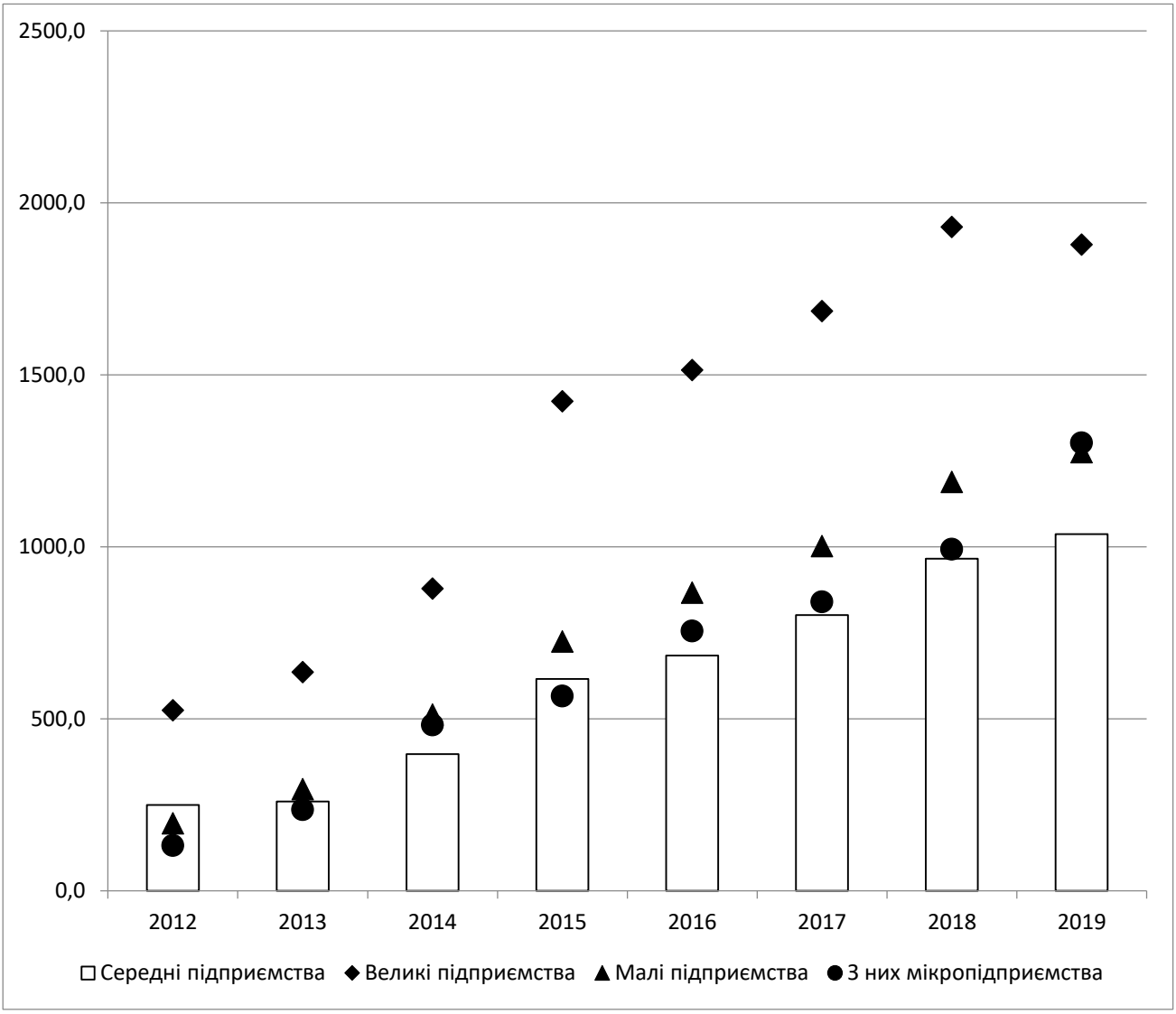

Рис. Б2. Обсяг виробленої продукції на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств у галузі сільське, лісове та рибне господарство за 2012-2019 рр., тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

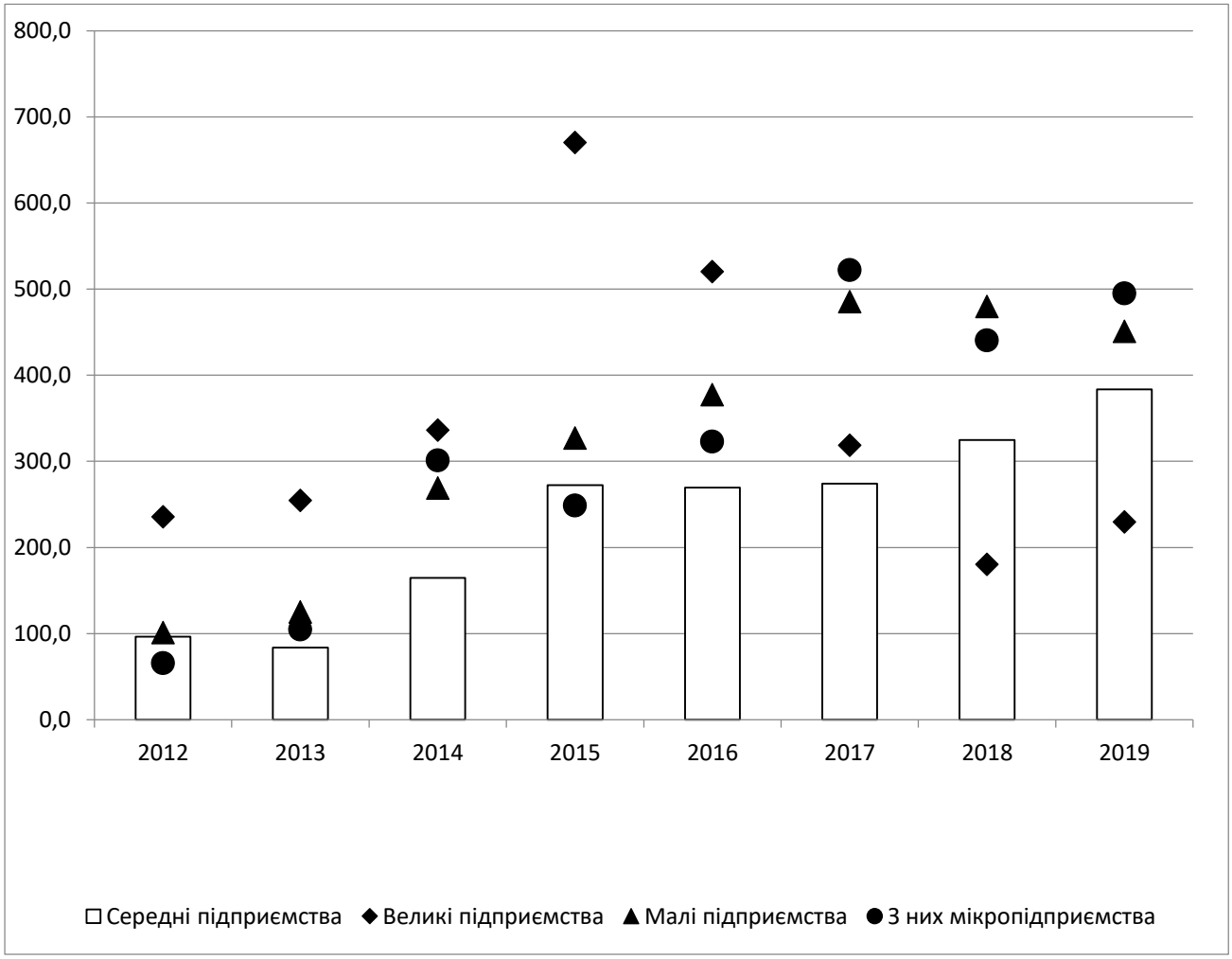

Рис. Б3. Додана вартівсть на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств у галузі сільське, лісове та рибне господарство за 2012-2019 рр., тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

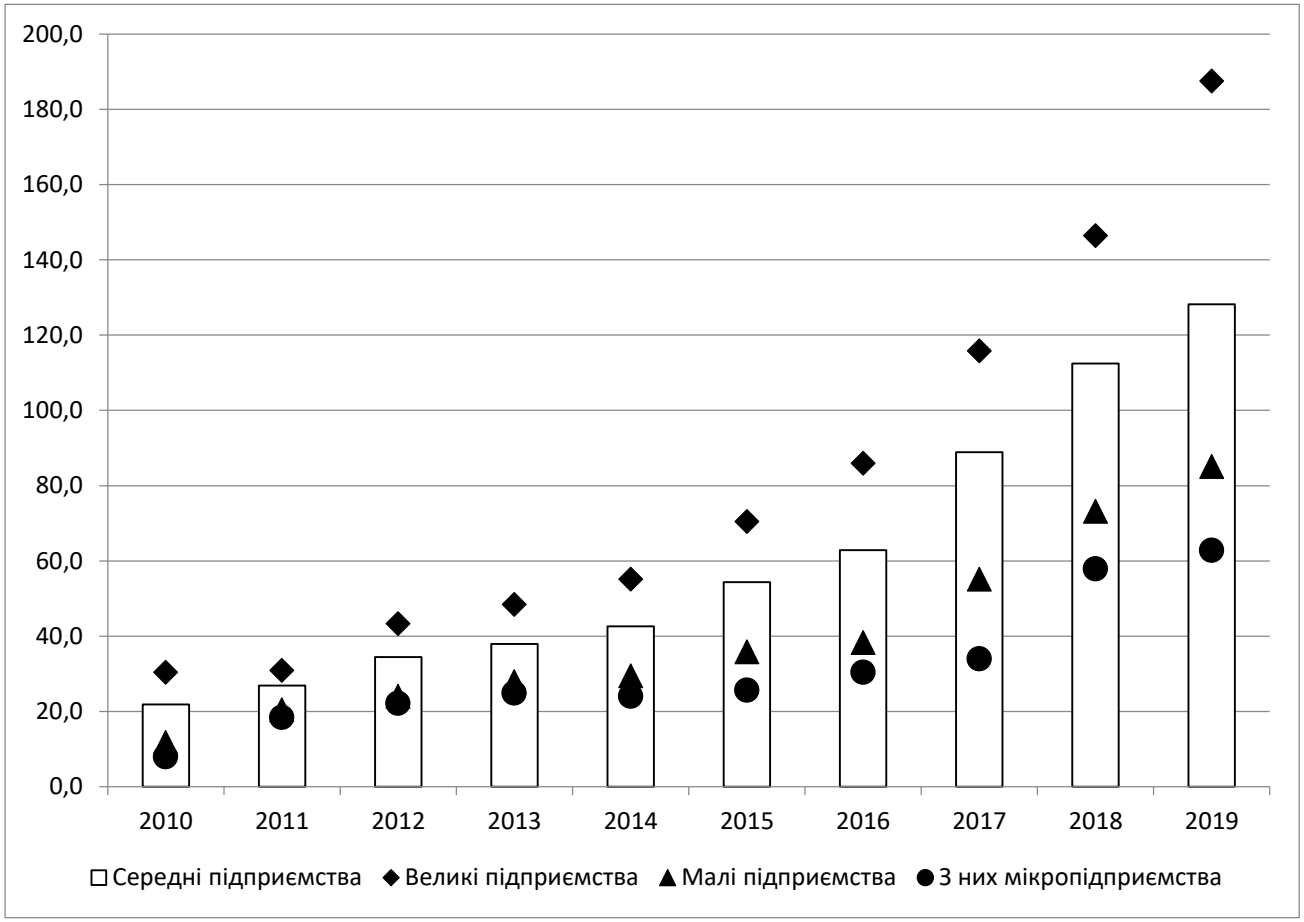

Рис. Б4. Витрати на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств у галузі сільське, лісове та рибне господарство за 2010-2019 рр., тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

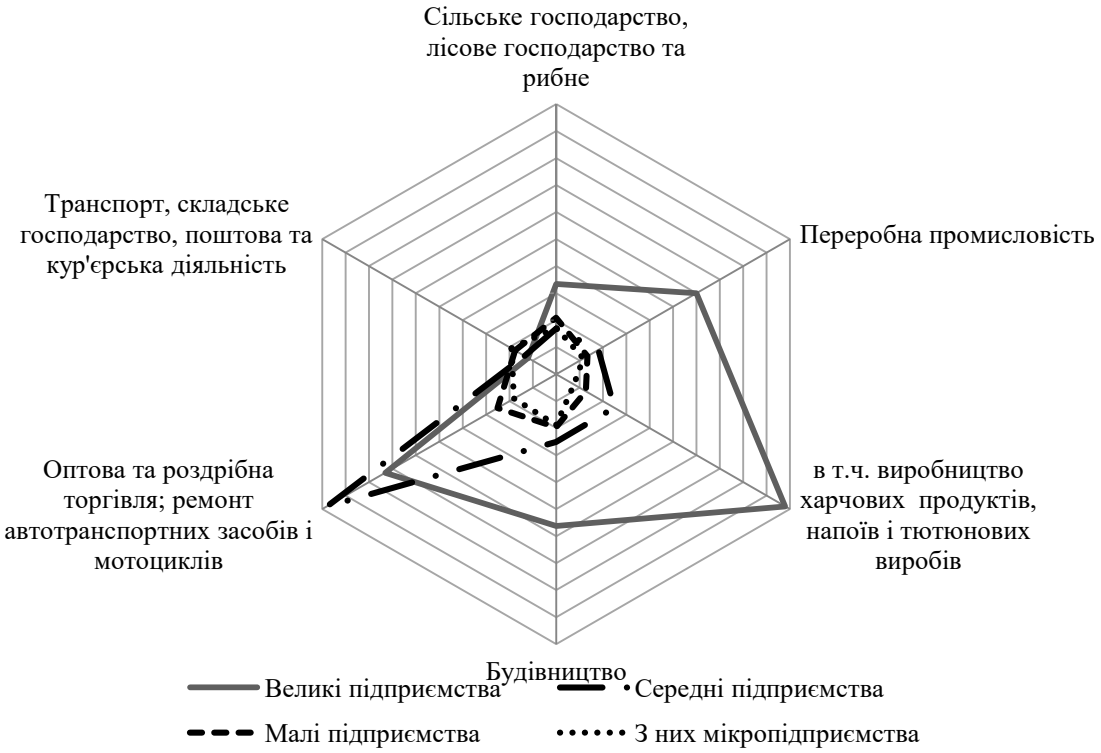

Рис Б5. Обсяг реалізованої продукції на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств за окремими галузями економіки, 2018 р. тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

Рис Б6. Обсяг реалізованої продукції на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств за окремими галузями економіки, 2011 р. тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

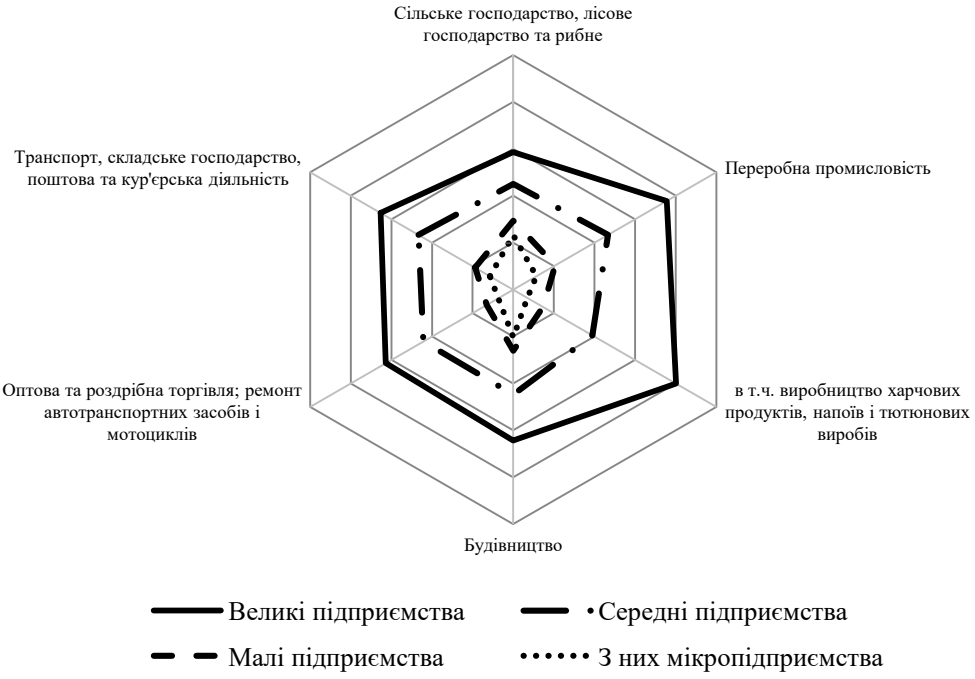

Рис Б7. Витрати на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств за окремими галузями економіки, 2018 р. тис. грн*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

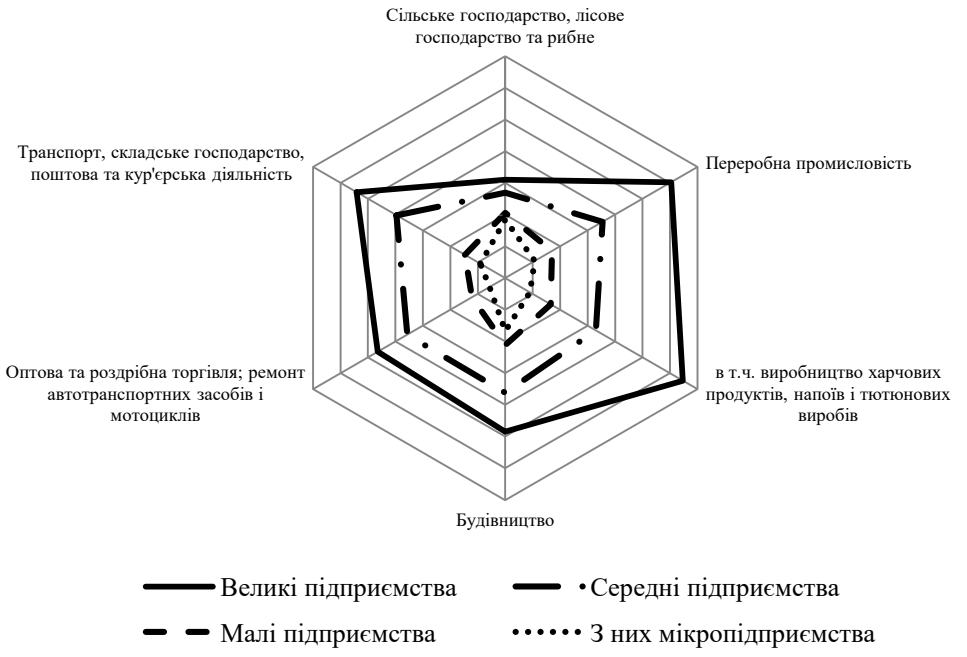

Рис Б8. Витрати на 1 найманого працівника великих, середніх, малих та мікропідпрємств за окремими галузями економіки, 2011 р. тис. грн.*

**Побудовані за даними Державної служби статистики України*

Таблиця Б2

Кількісний склад суб'єктів господарювання в Україні*

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Усього суб'єктів, по галузі, од	79284	74620	76593	76328	75450
Підприємства, од	46744	44998	50115	50504	50239
Фізичні особи – підприємці, од	32540	29622	26478	25824	25211
Промисловість					
Усього суб'єктів, по галузі, од	135149	127069	123876	125859	130324
Підприємства, од	42564	38555	42026	44425	47679
Фізичні особи – підприємці, од	92585	88514	81850	81434	82645
Будівництво					
Усього суб'єктів, по галузі, од	55128	50208	50261	52531	56855
Підприємства, од	29165	24333	27468	29590	31869
Фізичні особи – підприємці, од	25963	25875	22793	22941	24986

**Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б3

Забезпечення суб'єктів господарювання персоналом (в Україні)*

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Зайнятих працівників - всього, тис. осіб	642,6	658,8	635,7	626,1	610,2
Підприємства, тис. осіб	597,6	614,3	593	581,1	566,7
Фізичні особи – підприємці, тис. осіб	45	44,5	42,7	45	43,5
Промисловість					
Зайнятих працівників - всього, тис. осіб	2417,8	2351,5	2334,2	2317,6	2254,4
Підприємства, тис. осіб	2252,1	2176,9	2151,6	2110	2056,4
Фізичні особи – підприємці, тис. осіб	165,7	174,6	182,6	207,6	198,0
Будівництво					
Зайнятих працівників - всього, тис. осіб	282,5	283,9	293,7	312,3	344,5
в т.ч. у підприємствах, тис. осіб	248,1	247	257,8	272,2	301,2
у фізичних осіб – підприємців, тис. осіб	34,4	36,9	35,9	40,1	43,2
частка по економіці, %	1,5	1,6	1,5	1,6	1,7

**Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б4

Витрати на персонал суб'єктів господарювання (в Україні)*

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Витрати на персонал – всього, млн. грн	28856,1	33407,6	44266,8	55621,1	63470,9
Витрати на оплату праці, млн. грн	21523,2	27393,0	36369,5	45653,6	52222,6
частка, % у всього	74,6	82,0	82,2	82,1	82,3
Відрахування на соціальні заходи, млн. грн	7332,9	6014,6	7897,3	9967,5	11248,3
частка, % у всього	25,4	18,0	17,8	17,9	17,7
Промисловість					
Витрати на персонал – всього, млн. грн	171447,5	184507,0	233514,3	292647,6	345294,1
Витрати на оплату праці, млн. грн	127635,2	151927,4	192545,8	241073,7	284928,3
частка, % у всього	74,4	82,3	82,5	82,4	82,5
Відрахування на соціальні заходи, млн. грн	43812,3	32579,6	40968,5	51573,9	60365,8
частка, % у всього	25,6	17,7	17,5	17,6	17,5
Будівництво					
Витрати на персонал – всього, млн. грн	11870,4	12933,0	18543,9	24826,6	31818,8
Витрати на оплату праці, млн. грн	8801,7	10635,0	15199,3	20122,1	25986,4
частка, % у всього	74,1	82,2	82,0	81,1	81,7
Відрахування на соціальні заходи, млн. грн	3068,7	2298,0	3344,6	4704,5	5832,4
частка, % у всього	25,9	17,8	18,0	18,9	18,3

**Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б5

Обсяг виробленої продукції* (в Україні)**

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Обсяг виробленої продукції, млрд. грн	416620	474884,1	524120,7	616094,1	636661,5
Промисловість					
Обсяг виробленої продукції, млрд. грн	1606440,7	1920255,3	2461939	2797283,4	2933989,3
Будівництво					
Обсяг виробленої продукції, млрд. грн	142249,3	180385,6	229552,2	282740,1	417380,1

**Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) вартісна оцінка фактично виробленої підприємством продукції (товарів, послуг), яка включає продукцію, виготовлену і відвантажену (або передбачену для відвантаження) за межі підприємства, продукцію виготовлену за власний рахунок для інвестування підприємства, а також інші не фінансові доходи*

***Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б6

Обсяг реалізованої продукції* (в Україні)**

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн	372033,4	414799,9	467636,1	540509,3	572748,3
% галузі до усього по економіці	6,5	6,0	5,5	5,3	5,3
Частка підприємств до обсягу реалізації по галузі, %	97,4	97,3	97,2	97,1	97,1
Частка фізичних осіб-підприємців до обсягу реалізації по галузі, %	2,6	2,7	2,8	2,9	2,9
Промисловість					
Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн	1917185,6	2343000,4	2862308,9	3302543,6	3289388,9
% галузі до усього по економіці	33,5	34,1	33,8	32,5	30,7
Частка підприємств до обсягу реалізації по галузі, %	98,5	98,4	98,4	98,4	93,9
Частка фізичних осіб-підприємців до обсягу реалізації по галузі, %	1,5	1,6	1,6	1,6	6,1
Будівництво					
Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн	150540,5	180966,5	236497,2	322096,2	394919,4
% галузі до усього по економіці	2,6	2,6	2,8	3,2	3,7
Частка підприємств до обсягу реалізації по галузі, %	94,9	93,8	93,6	94,0	93,9
Частка фізичних осіб-підприємців до обсягу реалізації по галузі, %	5,1	6,2	6,4	6,0	6,1

**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) визначена за ціною продажу відвантаженої готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками) документах (уключаючи продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом), за вирахуванням податку на додану вартість.*

***Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б7

Формування доданої вартості суб'єктами господарювання* (в Україні)**

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн	186086,1	190168,2	200316,2	207576,7	211435,6
% до усього по економіці	13,3	10,5	8,9	8,3	7,1
і т.ч. у підприємствах, млрд. грн	183874,4	186933,1	195447,8	201937,8	205441,9
частка у галузі, %	98,8	98,3	97,6	97,3	97,2
на 1 підприємство, мрд. грн	4,0	4,2	4,0	4,1	4,1
на 1 зайнятого працівника, млн грн	307,7	304,3	329,6	347,5	362,5
у фізичних осіб-підприємців млрд. грн	2211,7	3235,1	4868,4	5638,9	5993,7
на 1 фізичну особу-підприємця, млн. грн	0,07	0,11	0,18	0,22	0,24
на 1 зайнятого працівника, млн. грн	49,15	72,70	114,01	125,31	137,8
Промисловість					
Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн	494556,8	661586,4	826613,7	885109,1	1006773,7
% до усього по економіці	35,4	36,6	36,6	35,3	33,9
і т.ч. у підприємствах, млрд. грн	488256,8	651913,4	812468,5	868069,9	988440,1
частка у галузі, %	98,7	98,5	98,3	98,1	98,2
на 1 підприємство, мрд. грн	11,6	17,2	19,7	19,9	20,7
на 1 зайнятого працівника, млн грн	216,8	299,5	377,6	411,4	480,7
у фізичних осіб-підприємців млрд. грн	6300	9673	14145,2	17039,2	18333,6
на 1 фізичну особу-підприємця, млн. грн	0,07	0,11	0,17	0,21	0,22
на 1 зайнятого працівника, млн. грн	38,02	55,40	77,47	82,08	92,6
Будівництво					
Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн	38341,6	50342	61846,8	75443,9	125267,5
% до усього по економіці	2,7	2,8	2,7	3,0	4,2
і т.ч. у підприємствах, млрд. грн	37068,2	48267,6	58500,9	71230,6	120159,2
частка у галузі, %	96,7	95,9	94,6	94,4	95,9
на 1 підприємство, мрд. грн	1,3	2,1	2,3	2,5	3,8
на 1 зайнятого працівника, млн грн	149,4	195,4	226,9	261,7	398,9
у фізичних осіб-підприємців млрд. грн	1273,4	2074,4	3345,9	4213,3	5108,3
на 1 фізичну особу-підприємця, млн. грн	0,05	0,08	0,15	0,18	0,20
на 1 зайнятого працівника, млн. грн	37,02	56,22	93,20	105,07	118,2

**Додана вартість за витратами виробництва – це валовий дохід від операційної діяльності, скорегованої на субсидії та непрямі податки*

***Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б8

Структурний склад і розміри підприємств в галузях створюваної діяльності(в Україні)*

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Кількість підприємств по галузі, од	46744	44998	50115	50504	50239
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	597,6	614,3	593,0	581,1	566,7
Кількість найманих працівників, тис. осіб	569,4	583,4	558,1	545,7	535,0
Кількість найманих прац. в еквіваленті повної зайнятості, тис осіб	528,4	537,8	519,5	507,5	498,6
Промисловість					
Кількість підприємств по галузі, од	42564	38555	42026	44425	47679
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	2252,1	2176,9	2151,6	2110,0	2056,4
Кількість найманих працівників, тис. осіб	2241,4	2168,4	2142,6	2101,4	2037,1
Кількість найманих прац. в еквіваленті повної зайнятості, тис осіб	2034,8	1989,9	1971,4	1945,5	1897,1
Будівництво					
Кількість підприємств по галузі, од	29165	24333	27468	29590	31869
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	248,1	247,0	257,8	272,2	301,2
Кількість найманих працівників, тис. осіб	239,2	241,7	251,9	268,0	285,6
Кількість найманих прац. в еквіваленті повної зайнятості, тис осіб	209,1	217,0	229,0	247,2	262,7

**Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

Таблиця Б9

Витрати на підприємств на персонал (в Україні)*

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське, лісове та рибне господарство					
Витрати на персонал – всього, млн грн	28502,2	32994,3	43799,3	55058,8	62933,9
Витрати на оплату праці, млн грн	21264,8	27093,9	36028,2	45243,1	51830,7
Відрахування на соціальні заходи, млн грн	7237,4	5900,4	7771,1	9815,7	11103,2
Промисловість					
Витрати на персонал – всього, млн грн	169362,1	182065,5	230500,6	288885,3	341740,4
Витрати на оплату праці, млн грн	126115,0	150162,0	190349,4	238331,7	282339,1
Відрахування на соціальні заходи, млн. грн	43247,1	31903,5	40151,2	50553,6	59401,3
Будівництво					
Витрати на персонал – всього, млн грн	11628,1	12612,7	18167,2	24325,0	31282,3
Витрати на оплату праці, млн грн	8625,4	10402,2	14925,3	19757,3	25596,2
Відрахування на соціальні заходи, млн грн	3002,7	2210,5	3241,9	4567,7	5686,1

**Представлено статистичну інформацію і здійснено аналітичні розрахунки згідно даних Державної служби статистики України*

ДОДАТОК В

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Таблиця В1

СТОВ «АВАНГАРД» Тульчинський район, Вінницька область*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Площа сг угідь в користуванні . га	1067,95	1067,95	1067,95	1109,20	1079,66	1079,66	1079,66	1091,73	1052,62	1092,51
З них :рілля га	1016,35	1016,35	1016,35	1060,6	1064,81	1064,81	1064,81	1043,28	997,99	1005,24
Взято в оренду га	1016,35	1016,35	1016,35	1060,6	1064,81	1064,81	1064,81	1043,28	997,99	1005,24
Середньооблікова чисельність працівників , всього	24	22	24	23	24	24	24	23	24	24
З них: у рослинництві, осіб	21	19	21	20	21	21	21	20	21	21
У тваринництві, осіб	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Середній рівень заробітної плати 1 працівника по підприємству всього, грн місяць	808,44	1035,20	1264,410	1424,66	1716,00	1877,63	2603,11	3468,12	4655,23	6011,00
У рослинництві грн.міс	863,92	985,65	1276,16	1502,30	1672,12	1960,05	2530,66	3690,42	4650,13	6220,29
У тваринництві грн.міс	753,00	935,00	1212,0	1276,0	1503,0	1581,0	1760,0	3280,0	3920,0	4510,0
Середній розмір орендованої земельної частки (паю), га	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71
Чисельність працівників – орендодавців , зайнятих на підприємстві , осіб	18	19	16	16	14	14	12	12	12	12
Вартість оренди 1 паю на рік (виплата в грошовому еквіваленті) середня , грн.	517,84	517,84	1820	2290	2480	2850	3100	4100	4200	5643,39
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт , послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис.грн	105,00	110,00	150,00	166,00	179,00	201,00	288,00	406,00	465,00	450,00
Відрахування на соціальні заходи , тис.грн	38,85	41,35	56,4	62,41	67,30	75,58	108,28	152,66	174,84	1469,20
Орендна плата за земельні частки (паї) , тис.грн	342,6	337,6	1192,1	1493,1	1619,4	1861,1	2030,5	2665,0	2751,0	3696,4
Орендна плата за майновий пай тис.грн	7,6	7,6	7,6	7,6	7,6	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції рослинництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці , тис.грн	44,2	60,5	80,0	110,0	120,0	150,0	188,0	200,0	240,0	290,0

продовження табл. В1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Відрахування на соціальні заходи, тис.грн	14,5	18,1	26,4	41,0	39,6	49,5	62,16	48,8	55,1	66,3
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції тваринництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці , тис.грн	16,2	26,3	44,5	41,0	55,0	56,0	60,0	66,0	80,0	80,0
Відрахування на соціальні заходи, тис.грн	5,5	8,9	18,0	15,5	21,0	19,0	20,0	20,0	25,0	25,0
Економічна і результативність господарювання										
Рівень рентабельності діяльності , усього %	1,1	1,11	1,09	1,22	1,17	1,16	1,44	1,58	1,48	1,26
Рівень рентабельності рослинництва, %	0,89	0,92	0,91	1,06	1,01	1,01	1,30	1,46	1,39	1,2
Рівень рентабельності тваринництва, %	0,21	0,19	0,18	0,16	0,16	0,15	0,14	0,12	0,09	0,06
Витрати на підтримку розвитку сільської території- села (будь-які витрати незалежно від результатів господарювання)										
Всього тис.грн	6,650	10,0	15,0	20,0	20,0	19,0	30,0	35,0	90,0	80,0

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Таблиця В2

ПСП «АГРО ВАС» Тульчинський район, Вінницька область*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Площа сг угідь в користуванні . га	560,6	560,6	589,15	626,5	627,9	611,2	630,2	623,8	758,0	628,5
З них :рілля га	560,6	560,6	589,15	626,5	627,9	611,2	630,2	623,8	758,0	628,5
Взято в оренду га	560,6	560,6	589,15	626,5	627,9	611,2	630,2	623,8	758,0	628,5
Середньооблікова чисельність працівників, всього	8	8	8	9	9	9	10	12	12	12
З них: у рослинництві, осіб	8	8	8	9	9	9	10	12	12	12
Середній рівень зарплати 1 прац. по підпр. всього, грн місяць	526,6	772,65	1244,8	1340,7	1667,59	2172,22	2468,33	4446,11	6579,86	8843,75
У рослинництві грн міс	526,6	772,65	1244,8	1340,7	1667,59	2172,22	2468,33	4446,11	6579,86	8843,75
У тваринництві грн міс	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Середній розмір орендованої земельної частки (паю), га	1,65	1,65	1,65	1,65	1,65	1,65	1,65	1,65	1,65	1,65
Вартість оренди 1 паю на рік (виплата в грошовому еквіваленті) середня , грн.	450,20	550,23	550,23	966,52	966,52	1609,71	1609,71	2897,48	2897,48	4829,1
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт , послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис.грн	56,4	74,1	119,5	146,4	180,7	234,6	296,2	640,2	947,5	1273,3
Відрах. на соц. заходи , тис.грн	20,7	30,2	43,9	53,8	65,2	80,0	61,8	134,6	198,2	265,9
Орендна плата за земельні частки (паї) , тис.грн	27,8	35,2	50,6	203,3	255,3	232,9	1514,9	7366,3	6375,2	3888,6
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції рослинництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці тис.грн	56,4	74,1	119,5	146,4	180,7	234,6	296,2	640,2	947,5	1273,4
Відрахування на соціальні заходи, тис.грн	20,7	30,2	43,9	53,8	65,2	80,0	61,8	134,6	198,2	265,9
Економічна і результативність господарювання										
Рівень рентабельності діяльності , усього %	1,28	1,33	1,37	1,71	1,71	1,32	1,66	1,72	2,25	1,46
Рівень рентабельності рослинництва, %	1,28	1,33	1,37	1,71	1,71	1,32	1,66	1,72	2,25	1,46
Витрати на підтримку розвитку сільської території- села (будь-які витрати незалежно від результатів господарювання)										
Всього тис.грн	2,5	4,8	17,5	20,7	30,1	40,0	50,0	56,3	12,0	51,5

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Таблиця В3

ПрАТ «Дружба ВМ» Тульчинський район, Вінницька область*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Площа сг угідь в користуванні . га	1498	1498	1498	1498	1498	1498	1498	1498	1491	1484
З них :рілля га	891	891	891	891	891	891	891	891	886	882
Взято в оренду га	1498	1498	1498	1498	1498	1498	1498	1498	1491	1484
Середньооблікова чисельність працівників , всього	161	173	180	165	150	145	145	152	148	135
З них: у рослинництві, осіб	145	157	164	149	134	129	133	140	135	122
У тваринництві, осіб	16	16	16	16	16	16	12	12	13	13
Середній рівень заробітної плати 1 працівника по підприємству всього, грн місяць	1001	1121	1254	1485	1723	1810	3180	4938	6035	7123
У рослинництві грн.міс	1186	1208	1301	1511	1896	1925	3309	4996	7021	7526
У тваринництві грн.міс	986	1019	1117	1311	1621	1742	3100	4712	3410	6592
Середній розмір орендованої земельної частки (паю), га	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Чисельність працівників – орендодавців , зайнятих на підприємстві , осіб	75	72	72	72	72	68	68	65	65	65
Вартість оренди 1 паю на рік (виплата в грошовому еквіваленті) середня , грн	1500	1700	1800	1800	3000	3000	3500	3500	4000	4000
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт , послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис.грн	1934	2327	2708	2346	3101	3149	5533	9007	10718	10428
Відрахування на соціальні заходи , тис.грн	425	512	595	516	682	693	1217	1981	2358	2294
Орендна плата за земельні частки (паї) , тис.грн	1864	2112	2237	2237	3727	3727	4348	4348	4970	4970
Економічна і результативність господарювання										
Рівень рентабельності діяльності , усього %	1,8	1,5	15,1	31,5	29,3	82,8	42,2	59,7	5,1	0,9
Рівень рентабельності рослинництва, %	1,75	1,44	15,0	31,4	29,25	82,7	42,0	59,6	5,0	0,8
Рівень рентабельності тваринництва, %	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Витрати на підтримку розвитку сільської території- села (будь-які витрати незалежно від результатів господарювання)										
Всього тис.грн	3,0	18,0	1200,0	51,0	95,0	1000,00	105,0	850,0	7,0	15,0

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Таблиця В4

ПСП «УКРАЇНА» Тульчинський район, Вінницька область*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Площа сг угідь в користуванні . га	2195,3	2179,7	2179,7	2180,13	2178,58	2178,58	2126,42	2162,33	2175,67	2208,33
З них: рілля га	2146,8	2131,64	2131,64	2131,63	2130,03	2130,08	2081,89	2120,99	2134,34	2018,33
Взято в оренду га	2146,8	2131,64	2131,64	2131,63	2130,03	2130,08	2081,89	2120,99	2134,34	2018,33
Середньооблікова чисельність працівників , всього	41	40	39	35	36	38	35	35	32	30
З них: у рослинництві, осіб	38	35	35	32	32	34	33	34	30	28
У тваринництві, осіб	3	5	4	3	4	4	2	1	2	2
Середній рівень заробітної плати 1 працівника по підприємству всього, грн місяць	816,8	1087,97	1154,54	1426,05	1703,6	1796,32	2433,03	3405,94	4759,37	6081,04
У рослинництві грн.міс	876,39	998,67	1275,84	1550,79	1764,30	1648,11	2491,21	3412,0	4828,46	6440,89
У тваринництві грн.міс	744,0	672,0	1118,0	1147,0	1218,0	1408,0	1473,0	3200,0	3723,0	4173,0
Середній розмір орендованої земельної частки (паю), га	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13
Чисельність працівників – орендодавців , зайнятих на підприємстві , осіб	25	33	27	19	17	17	16	18	17	17
Вартість оренди 1 паю на рік (виплата в грошовому еквіваленті) середня , грн.	643,28	643,28	1094,55	1094,55	1094,55	1342,32	1270,75	4830,00	6100,00	6100,00
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт , послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис.грн	399,8	124,0	83,0	132,0	144,0	206,5	256,0	436,5	404,4	496,8
Відрах. на соц. заходи , тис.грн	145,5	47,0	31,0	48,0	55,0	76,5	57,0	73,0	204,5	81,0
Орендна плата за земельні частки (паї) , тис.грн	672,8	681,0	1269,0	1238,0	1243,0	1732,0	1578,0	5263,9	6830,2	6821,4
Орендна плата за майновий пай тис.грн	15,8	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції рослинництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці , тис.грн	270,7	103,0	39,0	92,0	92,0	165,0	217,0	402,3	332,0	479,9
Відрахування на соціальні заходи, тис.грн	98,5	39,0	14,0	33,0	35,0	61,0	48,0	65,6	188,6	77,2
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції тваринництва (робіт, послуг										
Прямі витрати на оплату праці , тис.грн	13,7	21,0	44,0	40,0	52,0	41,5	39,0	34,2	72,4	66,9

продовження таблиці В4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Відрахування на соціальні заходи, тис.грн	5,0	8,0	17,0	15,0	20,0	15,5	9,0	7,4	15,9	3,8
Економічна і результативність господарювання										
Рівень рентабельності діяльності , усього %	1,09	0,87	1,03	1,12	1,0	1,37	1,53	1,62	1,4	1,17
Рівень рентабельності рослинництва, %	1,04	0,89	0,98	1,08	0,99	1,71	1,28	1,38	1,17	1,09
Рівень рентабельності тваринництва, %	1,49	0,45	0,25	0,28	0,18	0,45	0,29	0,25	0,24	0,08
Витрати на підтримку розвитку сільської території- села (будь-які витрати незалежно від результатів господарювання)										
Всього тис.грн	8,0	8,0	11,0	14,0	13,0	15,0	310,0	45,0	25,0	

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

Таблиця В5

СТОВ «Богданівське», Тульчинського р-ну Вінницької області*

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Площа с.-г угідь в користуванні, га	1850,5	1854,3	1859,2	1910,1	1910,1	1899,5	1899,5	1925,3	1925,3	1960,1
З них: рілля,га	1850,5	1854,3	1859,2	1910,1	1910,1	1899,5	1899,5	1925,3	1925,3	1960,1
Взято в оренду,га	1850,5	1854,3	1859,2	1910,1	1910,1	1899,5	1899,5	1925,3	1925,3	1960,1
Середньооблікова чисельність працівників, осіб-всього	60	61	59	56	63	52	55	54	57	69
З них: у рослинництві, осіб	60	61	59	56	63	52	55	54	57	69
Середній рівень заробітньої плати 1 працівника по підприємству-всього, грн-міс.	816,8	955,2	959,44	985,5	1502,3	1652,3	2010,2	2153,2	3405,8	4895,95
У рослинництві грн.-міс.	816,8	955,2	959,44	985,5	1502,3	1652,3	2010,2	2153,2	3405,8	4895,95
Середній розмір орендованої земельної частки (паю), га	1,97	1,97	1,97	1,97	1,97	1,97	1,97	1,97	1,97	1,97
Чисельність працівників-орендодавців зайнятих на підприємстві, осіб	47	45	43	42	42	41	38	39	41	52
Вартість оренди 1 паю на рік (виплата в грошовому еквіваленті) середня, грн.	643,28	643,55	856,9	950,2	1094,55	1159,5	1270	2980	3120	4320
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис.грн	588,01	699,2	679,3	662,3	726,3	652,3	724,5	562,3	660,4	856,5
Відрахування на соціальні заходи, тис.гнр.	117,6	136,3	132,4	129,2	141,6	127,2	141,3	109,6	128,7	167,01
Орендна плата за земельні частки (паї), тис.грн	604,2	605,7	808,7	921,3	1061,3	1118	1224,5	2912,4	3049,2	4298,3
Соціально-спрямовані витрати на виробництво продукції рослинництва (робіт, послуг)										
Прямі витрати на оплату праці, тис.грн	270,7	103	132	114,2	136,9	251,3	298,3	148,9	213,1	398,7

Продовження таблиці В5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Відрахування на соціальні заходи, тис.гнр.	98,5	39,8	45,2	48,2	51,3	78,2	95,3	52,9	71,3	152,9
Економічна і результативність господарювання										
Рівень рентабельності діяльності усього %	1,09	0,87	1,03	1,12	1,1	1,34	1,52	1,43	1,6	1,45
Рівень рентабельності рослинництва %	1,09	0,87	1,03	1,12	1,1	1,34	1,52	1,43	1,6	1,45
Витрати на підтримку розвитку сільської території - села (будь-які витрати незалежно від результатів господарювання)										
Всього, тис.грн.	8000	10000	12000	14000	15000	20000	25000	25000	45000	35000

**Розраховано за даними Державної служби статистики України і на основі аналітики обстежених сільськогосподарських підприємств Тульчинського району Вінницької області*

ДОДАТОК Г

Таблиця Г1

Кваліфікаційні характеристики соціальних підприємств в Україні*

Назва організації	Організаційно-правовий статус	Напрям діяльності (місія; спеціалізація)	Чисельність працівників	Територія розміщення	Механізм розподілу прибутку
1	2	3	4	5	6
SHEREKH: Global Ukrainian Hub	Громадська організація	Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм. Діяльність спрямована на створення масштабного культурного простору для втілення духу підприємництва, інновацій, культурного лідерства в м. Харкові	8 осіб (волонтери)	м. Харків	100% - реінвестування
Авторські іграшки ручної роботи Наталії Держипільської	ФО-П	Виробництво текстильних виробів. Продаж у спеціалізованих магазинах	-	м. Дружківка, Донецька обл.	50 % – реінвестування 20 % – соціальні цілі
Адвокатське бюро «Сергєєв та Партнери»	Приватна організація (установа, заклад)	Працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення	3 особи	м. Київ	25 % – резервний фонд на покриття фінансових ризиків. Виділення на соціальні цілі, за запитами у фіксованих сумах
Альтернативний засіб жіночої гігієни «MeLuna»	ФО-П	Захист навколишнього середовища, етичність, екологічність, інклюзія	5 осіб (волонтери)	м. Городня, Чернігівська обл.	90 % – реінвестування 10 % – соціальні цілі
Ательє-студія «Pannamoda»	Приватне підприємство	Працевлаштування соціально вразливих груп населення. Пошиття одягу	1 особа	м. Вінниця	100 % – реінвестування
Білоцерківське виробниче підприємство «Весна» Українського товариства глухих	Громадська організація	Навчання інвалідів зі слуху доступних для них професій; виробництво швейних виробів	86 осіб	м. Біла Церква	Комерційна інформацій
Благодійна Крамниця «Булавка»	ФО-П	Працевлаштування соціально вразливих груп населення	2 працівники та 2 волонтери	м. Черкаси	Інформація відсутня
Благодійна Крамниця «Шафа добра»	ФО-П	Продаж товарів (не власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп населення	2 працівники, 5 волонтерів	м. Харків	50 % – реінвестується і 50 % – на соціальні цілі
Благодійна крамничка «Емаус-Оселя»	Громадська організація	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки діяльності організації, екологічний захист навколишнього середовища	1 працівник, 4 волонтери	м. Львів	100 % виділяється на соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Благодійна лавка цікавих речей «Доброслон»	Громадська організація	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення	10 осіб	м. Київ	100 % виділяється на соціальні цілі
Благодійний Магазин «Даруй Добро»	ФО-П	Продаж товарів (не власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, допомога окремим особам з вразливих груп, розповсюдження інформації про потреби нужденних	5 офіційно, 15 волонтерів	м. Запоріжжя	100 % виділяється на соціальні цілі
Благодійний магазин «Ласка»	Приватне підприємство	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм, прийом речей, які вже не використовуються населенням	18 осіб	м. Київ	40 % – на благодійні та соціальні проекти, 20 % реінвестується, 40 % – заробітна плата керівництву та адміністраторам проекту
Благодійний фонд «Терра Деї» (Terra Dei)	Благодійна організація	Надання засобів виробництвадля зайнятості, організації власної справи, зокрема в сільському господарстві (корова, теплиця тощо)	5осіб	с. Пийтерфолво Закарпатська обл.	-
Відкрита багетна майстерня «Фабрика Позитивних Емоцій»	ФО-П	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	ФО-П власник офіційно, волонтери: 7	м. Чернігів	80 % – реінвестування 10 % – соціальні цілі 10 % – обладнання
Газета «Світло маяка»	Громадська організація	Випуск та реалізація газети. Реклама в ЗМІ та Інтернеті. Типографські послуги. Інформаційно-консультативні послуги	4	м. Маріуполь	100 % – реінвестується
Громадська організація «Житомирська Асоціація науковців та бізнес-консультантів»	Громадська організація	Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм, організація та проведення просвітницьких, інформаційних, навчальних заходів, реалізація соціальних проектів та консультування, коучинг	офіційно – 2, волонтерів – 5	м. Житомир	-
Громадська організація «Майстерня мрії»	Громадська організація	Виготовлення (фасування) і реалізація трав’яних чаїв	6 волонтерів	м. Львів	-
Громадська організація «Об’єднання переселенців України в м. Кам’янець-Подільський»	Громадська організація	Працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	-	м. Кам’янець-Подільський	-

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Громадська організація «Центр соціального лідерства»	Громадська організація	Послуги з розробки програм соціального маркетингу замовникам, спрямовані на розвиток соціального партнерства, картування соціальних провайдерів, організаційний розвиток соціальних підприємців, наявних або потенційних	Волонтери	м. Київ	Реінвестування в соціальні програми 77,52 % Оплата послуг тренерів 6,73 % Розробка POS матеріалів 12,63 % Орг. витрати на утримання проектного офісу 3,12 %
Громадський ресторан «Urban Space 100»	Громадська організація	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	32 особи	м. Івано-Франківськ	80 % прибутку розподіляються на соціальні цілі та 20 % управлінській компанії
Дитяче кафе з ігровою кімнатою «Капітошки»	Приватне підприємство	Надання послуг громадського харчування і послуг розваг для дітей	3 особи	м. Лисичанськ, Луганська обл.	90 % реінвестується 10 % виділяється на соціальні цілі
Дитячий садок «Баловастики»	Орган самоорганізації населення	Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	2 особи	с. Віта-Поштова, Київська обл.	Організація безприбуткова
Дніпропетровське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Підприємство громадського об'єднання (релігійні організації; профспілка)	Працевлаштування соціально вразливих груп населення	136 (76 – люди з інвалідністю)	м. Дніпро	40 % – соціальні напрямки 50 % – економічні напрямки 10 % – відрахування засновнику на статутну діяльність
Екстрим-клуб «EKVITAS» Громадської організації «ЕКСТРЕМАЛ»	Громадська організація	Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм, проведення заходів	3 особи	м. Кропивницький	90 % на розвиток команди (ГО, клубу)
Інтернет-магазин кави свіжого обсмаження «iCoffeeCo»	ФО-П	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, керівник компанії – ВПО	4 особи	м. Бориспіль, Київська обл.	100 % – реінвестується
Інформаційно-туристичний центр «Зелена Кремінна»	ФО-П	Надання послуг організації відпочинку, в тому числі зеленого туризму	3 особи	м. Кремінна, Луганська обл.	50 % – реінвестування 50 % – соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Кав'ярня «Veterano Coffee»	Приватне підприємство	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм, благодійність	2 особи	м. Київ	100 % реінвестування
Кафе «Печерський РЕДУТ»	ФО-П	Допомога військовослужбовцям, які отримали поранення на фронті. Поширення патріотичних почуттів	2 осіб	м. Київ	5 % – на соціальні цілі
Кінний клуб «Айвенго»	Приватне підприємство	Надання уроків і занять з іпотерапії та верхової їзди	1 офіційно, 5-6 волонтерів	м. Одеса	70 % – реінвестування Решта – проведення безкоштовних програм та тренувань
Клініка ім. Гальченко В. В., відділення № 5	ТОВ	Надання медичних послуг, профілактичні огляди на підприємствах, видача медичних довідок. Соціальна складова – це безоплатні медичні консультації незахищених верств населення (пенсіонерів, дітей) в сільській місцевості, діагностика, видача медикаментів та окулярів	48 волонтерів	м. Чернігів	80 % реінвестується, а 20 % на соціальні цілі
Клуб краси та спорту «Біоритм»	ФО-П	Підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, надання соціально незахищеним групам населення можливість пільгового отримання послуг підприємства	4 осіб	м. Суми	95 % – реінвестування 5 % виділяється на соціальні цілі
Коворкінг для візажистів «GoodLook Цех»	ФО-П	Коворкінг створює і пропонує доступні і зручні робочі місця для майстрів індустрії краси. Частина прибутку спрямовується на проведення соціальних заходів для жінок щодо підвищення beauty-культури (безкоштовні майстер-класи, надання послуг тощо)	3 особи	м. Київ	80 % – реінвестується 20 % – на соціальні цілі
Колективне підприємство виробничоторговельна фірма «Львів»	Підприємство громадського об'єднання	Підприємство створене для ведення господарської діяльності в галузі виробництва, надання послуг. Діяльність Підприємства спрямована на задоволення соціально-економічних інтересів членів трудового колективу та забезпечення робочими місцями соціально вразливих груп населення	16 осіб	м. Львів	100 % – реінвестується
Командний коучинговий центр	ФО-П	Створення можливостей для підлітків (особливо для юних футболістів) задля якісного становлення особистості та ефективної командної роботи	Залежно від проекту	м. Київ	80 % реінвестується 20 % – на соціальні цілі
Комерційне соціальне підприємство «Наш Будинок Волноваха»	ТОВ	Діяльність у сфері житлово-комунального господарства та обслуговування будинків на основі підприємництва, а також участь на добровільних засадах у розвитку соціальної інфраструктури, вирішенні питань екологічного характеру та створення якісних умов життя	25 осіб	м. Волноваха, Донецька обл.	100 % на соціальні та екологічні цілі відповідно до рішення Загальних Зборів Учасників у вигляді безповоротної фінансової допомоги

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Кондитерська «Добра Цукерня»	ФО-П	Місія «Доброї Цукерні» – надати можливість людям з інвалідністю навчитись кондитерській майстерності, а талановитому кондитеру проявити себе у своїй роботі, навчаючи інших. Працювати для отримання фінансової незалежності та задоволення від своєї справи	Офіційно 1, волонтери – 4 особи	с. Чайки, Київська обл.	90 % – реінвестується, 10 % – виділяється на соціальні цілі та підтримку ГО
Краматорське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Організація об'єднання громадян	Працевлаштування та організація відпочинку та дозвілля інвалідів по зору	59 осіб	м. Краматорськ, Донецька обл.	78 % реінвестується, 17 % – соціальні цілі, 5 % – інше
Краудінвестингова платформа SIG	Підприємство громадського об'єднання	Краундінвестингова платформа, яка дозволяє збирати кошти на інвестування проектів та допомагає стати інвестором будь-якій особі, що цікавиться фінансовими послугами. Фінансовий сервіс для кожного	6 осіб	м. Бровари, Київська обл.	10 % виділяється на підтримку ГО-засновника, решта – рефінансуються
Криворізьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Підприємство громадського об'єднання (релігійні організації; профспілка)	Трудова, медична і соціальна реабілітація та працевлаштування інвалідів по зору I і II груп з урахуванням охорони залишкового зору, слуху, дотику та інших компенсаторних можливостей сліпих шляхом розробки спеціальної технології та впровадження засобів промислового та культурно-побутового призначення	Загальна – 191 особа, з них 109 інвалідів різних нозологій	м. Кривий Ріг	10 % – відрахування засновнику, 90 % – користується підприємство
Кропивницьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства глухих	Колективне підприємство	Працевлаштування соціально вразливих груп населення	90 осіб	м. Кропивницький	80 % прибутків
Лікувально-оздоровчий центр «Ельбрус»	ТОВ	Виробництво, розробка та виготовлення мембранних газороздільних лікувальних установок «Ельбрус» (20 %). Послуги – надання медичних послуг з профілактики, лікування та реабілітації інноваційною медичною технологією (80 % – різні прошарки суспільства, малозабезпечені і ветерани – пільгові ціни)	6 – 10 осіб	м. Житомир	-
Майстерня з реставрації меблів ЛМГО «Спільнота взаємодопомоги "Оселя"»	ФО-П	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації	5 осіб	м. Львів-Винники	20 % реінвестується, 80 % – на соціальні цілі – навчання бездомних професії, соціальний супровід, підтримка інших бездомних, що є на вулиці
Масажний кабінет «Кіборг масаж»	ФО-П	Підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення	1 особа	м. Київ	-

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Мелітопольське учбово-виробниче підприємство № 2 Українського товариства сліпих	Підприємство об'єднання громадян	Підприємство виготовляє прищепки для білизни, вимикачі туалетний папір. Підприємство утримує бібліотеку, гуртожиток, базу відпочинку	69 осіб	м. Мелітополь, Запорізька обл.	-
Миколаївське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих	Підприємство громадського об'єднання	Виготовлення гофрованого паперу та картону. Паперової та картонної тари, виготовлення канцелярських паперових виробів. Виробництво іншого одягу та аксесуарів	84 особи	м. Миколаїв	Прибуток реінвестується
Міжгалузевий науковотехнічний центр «Екологія-2005»	ТОВ	Напрями діяльності: 1. Захист атмосферного повітря від забруднень. 2. Аналіз великих баз даних та їх візуалізація. 3. Поновлення та захист здоров'я населення. Пріоритетні теми: § Урбаністика та її вплив на стан довкілля у містах. § Аналіз і візуалізація результатів розрахунків приземних концентрацій забруднюючих речовин від автотранспорту. § Здоров'яформуючі та здоров'язберігаючі технології	1–2 штатні, 2 сумісники і 3 волонтери	м. Чернігів	Прибуток повністю (100 %) виділяється на соціальні цілі (на виконання соціальних проєктів)
Міжгалузевий центр реабілітації «Спортивнооздоровчий центр інвалідів "Українська мрія"»	Громадська організація	Охорона здоров'я, – фізично-оздоровча реабілітація, – виробництво технічних засобів реабілітації	7 осіб	м. Черкаси	100 % реінвестується
Молодіжна громадська організація «АРТ-Село»	Громадська організація	Організація мистецьких заходів у місті: • проведення аукціонів художніх виробів та картин разом з благодійними фондами, • арт-терапія для різних соціальних груп населення (волонтерам, дітям з особливими потребами, пенсіонерам та ін.) • створення монументальних художніх панно на асфальті, бетонних стінах, • проведення майстер-класів з декоративно-прикладного мистецтва	10 волонтерів	м. Житомир	Якщо аукціони на підтримку певної потреби – 95 % віддаємо благодійним фондам, внески за проведення майстер-класів – на оплату комунальних послуг орендованого приміщення
Молодіжна громадська організація «Вулик ідей»	Громадська організація	Послуги з освіти (гуртки для дітей та дорослих, майстер-класи, організація фестивалів, конференцій, форумів, дитячих свят). Допомога категорійним сім'ям, переселенцям речами, одягом, книжками, наданням освітніх послуг, організація свят. Роздільний збір відходів (макулатура, кришечки, батарейки тощо)	7 працівників, 5 волонтерів	м. Київ	65 % – реінвестується 35 % – на соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Навчальний центр іноземних мов «COOL English»	ФО-П	Працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм, розробка та реалізація великих та малих соціальних проектів	5 працівників – штатні, 30 працівників за договорами ЦПХ, 50 працівників -волонтерів	м. Бердянськ, Запорізька обл.	30–60 % реінвестується 5–15 % виділяється на соціальні цілі
Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна»	Сільськогосподарський кооператив	Сприяння покращенню добробуту громадян та пом'якшенню зміни клімату за допомогою відновлення земель на осушених торфовищах та створення кооперативів	15 осіб	Чернігівська обл., Ніжинський р-н	90 % – реінвестується 10 % – виділяється на соціальні цілі
Обласний центр трудової і соціальної реабілітації інвалідів Всеукраїнської організації інвалідів	Підприємство громадського об'єднання	Головним завданням підприємства є створення робочих місць для інвалідів, здійснення їх трудової, соціальної, правової та інших видів реабілітації.	21, з них 11 інвалідів	м. Кропивницький	10 % – на соціальні цілі 90 % – на розвиток виробництва
Освітній простір «Education HUB»	ФО-П	Організація тренінгів, семінарів, майстер-класів за участі психологів, бізнес-тренерів, а також проведення сімейних днів LEGOвікендів з архітектури та робототехніки. Робототехніка для дорослих. Свідоме батьківство. Впровадження інноваційних методів навчання в освіті	3 офіційно, 3 волонтери	м. Київ	80 % – реінвестується 20 % – виділяється на соціальні цілі
Пейнтбольний клуб «Top gun»	Приватне підприємство	Організація і проведення ігор, змагань, корпоративних заходів, організація відпочинку на базі спортивного клубу: лазертаг, пейнтбол, стрільба з луків	4 працівники	м. Чорноморськ, Одеська обл.	30 % реінвестується
Перша благодійна торгова платформа «Мурахи»	Приватне підприємство	Продаж товарів (не власного виробництва)	5 осіб	м. Київ	80 % – реінвестується 20 % – виділяється на соціальні цілі
Перше антикафе Бердянська «Час Є!»	ФО-П	Антикафе, коворкінг, організація заходів, оренда приміщення для проведення заходів	Самозайнята особа, 15 волонтерів	м. Бердянськ, Запорізька обл.	100 % на соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Підприємство «Магнат» Харківської обласної ради	Організація (установа, заклад) громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки, споживчої організації)	Організація соціально-трудової реабілітації та надання медичної допомоги людям з обмеженими можливостями, сприяння об'єднанню зусиль окремих громадян, трудових колективів, державних закладів і громадських організацій у здійсненні практичної допомоги людям з обмеженими можливостями, ветеранам війни та праці, літнім та іншим категоріям громадян, які потребують уваги й допомоги	9 осіб	м. Харків	56 % реінвестується 38 % виділяється на соціальні цілі 6 % – благодійна допомога
Підприємство «Медтехніка Донбас сервіс» Громадської організації жінок-інвалідів	Підприємство громадського об'єднання (релігійні організації; профспілка)	Створення робочих місць для жінок з інвалідністю внаслідок перенесеного онкозахворювання; соціальна, професійна, технічна та психологічна реабілітація жінок після онкозахворювання, підтримка жінок вразливих категорій населення з метою профілактики онкозахворювань	8 осіб	м. Краматорськ, Донецька обл.	Майже весь дохід спрямований на виплату заробітної платні, оренду приміщень, податки. Залишок реінвестується
Підприємство «Системні рішення» Вінницької обласної громадської організації інвалідів	Приватне підприємство	Підприємство спеціалізується на видавничій діяльності, друку, виготовленні сувенірної продукції, консультаційних послугах	10 осіб	м. Вінниця	80 % реінвестується 20 % виділяється на соціальні цілі
Підприємство об'єднання громадян «Агропристань» Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Велід»	Організація об'єднання громадян	Створення нових робочих місць для людей з обмеженими фізичними можливостями, здійснення їх трудової, соціальної, правової, медичної та інших видів реабілітації, а також сприяння повному задоволенню потреб населення і народного господарства в продукції, товарах та послугах шляхом здійснення усіх видів виробничо-господарської, комерційної та іншої підприємницької діяльності та отримання на підставі цього прибутку в інтересах Засновника та членів трудового колективу. Для забезпечення потреб Підприємства та Засновника здійснюється господарська діяльність у сфері виробництва олії соняшникової, розлив у ПЕТ-тару об'ємом 1 л, 5 л; виробництва ПЕТ-тари; пакування	16 осіб	м. Запоріжжя	80 % – реінвестується 20 % – на соціальні цілі
Підприємство об'єднання громадян «Алекса»	Підприємство об`єднання громадян	Виробництво паперових пакетів з крафт-паперу та виготовлення пакетів ручної збірки з картону та крейдованого паперу	15 осіб	м. Київ	100 % – реінвестується

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Підприємство об'єднання громадян «Альнур»	Підприємство громадського об'єднання (релігійні організації; профспілка)	Соціалізація людей з інвалідністю	Лише волонтери	м. Ізмаїл, Одеська обл.	На соціальні цілі
Підприємство об'єднання громадян «Лемур» харківської міської громадської організації інвалідів «Соціально-реабілітаційний центр незрячих»	Підприємство об'єднання громадян	Постачання фізичним особам з вадами зору та юридичним особам, які об'єднують таких людей, опікуються ними чи навчають, різного роду засобів реабілітації та навчання, забезпечення доступності навколишнього середовища для людей з вадами зору тощо	3 працівники і 2 волонтери	м. Харків	60–70 % реінвестується і 30–40 % спрямовується на фінансування статутної діяльності громадської організації інвалідів
Піцерія «Veterano Pizza»	Приватне підприємство	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, благодійність	6 офіційно, 9 волонтерів	м. Київ	10 % на благодійність, 50 % реінвестується, 40 % зобов'язання перед партнером (інвестором)
Полтавське виробниче підприємство «Універсал» Українського товариства глухих	Інші організаційно-правові форми	Виробництво і реалізація низьковольтної апаратури, енергозберігаючих світлодіодних світильників, виробів з дроту та сувенірних виробів з дерева	100 осіб	м. Полтава	Поповнення обігових коштів
Полтавське навчально-виробниче підприємство «Полтаваелектро» Українського товариства сліпих	Організація (установа, заклад) громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки, споживчої організації)	Виробництво і реалізація товарів широкого вжитку, зокрема виробництво меблів	120 осіб	м. Полтава	100 % – реінвестується
Приватна багатогалузева виробничо-комерційна фірма «Електронасос-Сервіс»	Приватне підприємство	Основним напрямком роботи підприємства є комплектація і реалізація насосно-компресорних установок та газоперекачувальних агрегатів, а також запірної арматури для нафтовидобутку і переробки хімічної, гірничої і металургійної промисловості	10 осіб	м. Полтава	20 % від прибутку виділяється на соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Приватне підприємство «Regata Club»	Приватне підприємство	Виробництво білизни преміум-якості	2 осіб	м. Київ	75 % – реінвестується 15 % – соціальні проекти Решта – наша зарплатня
Приватне підприємство «Вітуся»	Приватне підприємство	Швейне виробництво (модний та ексклюзивний одяг для дітей)	6 осіб	м. Горішні Плавні, Полтавська обл.	85 % реінвестується у власне виробництво, 15 % – на соціальні цілі
Приватне підприємство «Дотик музи»	Приватне підприємство	Виробництво бандур, оновлення та реставрація бандур та інших струнних інструментів	3 осіб	с. Бахматівці, Хмельницька обл., Хмельницький район	-
Приватне підприємство «КІР»	Приватне підприємство	Виробництво бітумних та паливних емульсій, сумішевих мазутів із вторинної сировини, нафтошламів та нафтовідходів	25 осіб	м. Львів	85 % реінвестується 15 % виділяється на соціальні цілі
Приватне підприємство «Малиновий рай»	Приватне підприємство	Вирощування ягідних культур: малина, ожина, смородина; органічне виробництво	2 осіб - волонтери	с. Гряда, Жовківський район, Львівська обл.	50 % повертається назад у виробництво
Приватне підприємство «Мар'їнська Міні-пекарня»	Приватне підприємство	Випічка і реалізація хліба, хлібобулочних виробів	7 осіб	м. Мар'їнка, Донецька обл.	Весь прибуток іде на соціальні проекти і зарплату працівникам
Приватне підприємство «Настка Україна»	Приватне підприємство	Забезпечення різноманітних потреб населення в галузі охорони здоров'я шляхом надання планової стаціонарної допомоги, включаючи широкий спектр профілактичних і лікувальних заходів або послуг медичного характеру	1 особа	м. Коростень, Житомирська обл.	-
Приватне підприємство «Селиська сироварня»	Приватне підприємство	Покращення здоров'я нації, через вживання еко продукції. Створення нових робочих місць у сільській місцевості. Проведення навчальних тренінгів для місцевого населення щодо правильного догляду за великою рогатою худобою (ВРХ). Підтримка проведення регіональних культурних та спортивних заходів, допомога ветеранам АТО. Проведення загальноосвітньої діяльності у темі «молоко-сир-еко»	10 осіб	с. Нижнє Селище, Хустський р-н, Закарпатська обл.	25 % – реінвестується 22 % – соціальні цілі 53 % – інше

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Приватне підприємство «Сімейний добробут»	ФО-П	Швейний цех, що виготовляє постільну білизну, подушки та ковдри, дитячий одяг, національний український одяг, виконує індивідуальні замовлення з пошиття та ремонту одягу. З залишків тканини виготовляються дизайнерські іграшки з антиалергенним наповнювачем	8 працює офіційно, в навчальній групі додатково проходить навчання 5–7 жінок та дівча	смт. Нижні Сірогози, Херсонської обл.	50 % – реінвестування 50 % – на підтримку діяльності громадської організаці
Проект «Lobby X»	ФО-П	Пошук кадрів, зокрема для ГО, офісів реформ та уряду	20 осіб	м. Київ	50 % – реінвестується 20 % – виділяється на соціальні цілі Решта – прибуток
Проект «Горливі»	ФО-П	Типографічні та дизайн-послуги ініціативам та проектам, що не мають на це бюджету. Також маємо на меті працевлаштування людей з інвалідністю, та створення і фінансування інклюзивних, правозахисних, екологічних проектів	1 офіційно, 4 волонтери	м. Краматорськ, Донецька обл.	100% – реінвестується
Проект «Зелений Птах»	ФО-П	Поширення інформації щодо розвитку переробки одноразового посуду – паперових стаканчиків – щодо можливості їх переробки та зменшення навантаження на полігони	Офіційно влаштована 1 особа, залучаються на тимчасові роботи 2 особи	м. Київ	80 % реінвестується, 20 % на власне утримання
Проект «Майстерня веселих ельфів» Черкаського відділення мережі ЛЖВ	Благодійна організація	Виробництво і реалізація іграшок власного виробництва	10 волонтерів	м. Черкаси	50 % – реінвестується, 50 % – на соціальні цілі
Простір переселенців IDP hub	Благодійна організація	Освітні послуги для дорослого населення, в першу чергу ВПО та ветеранам АТО; безкоштовне навчання випускників дитячих будинків	30 осіб	м. Київ	50 % – реінвестування; 50 % – соціальні цілі
Револьверний фонд підтримки ОСББ, структурний підрозділ Громадської організації «Агентство економічного розвитку»	Громадська організація	Фінансування міні-проектів з поточних та капітальних ремонтів в ОСББ; надає фінансову допомогу на поворотній основі	2 особи	м. Вознесенськ, Миколаївська обл.	50 % реінвестується 50 % – соціальні цілі – надання безкоштовної консультативної допомоги ОСББ

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Рубіжанське учбово-виробниче підприємство № 1 Українського товариства сліпих	Підприємство громадського об'єднання	Виготовлення виробів з деревини (деревних піддонів, дерев'яної рамки, пиломатеріалів), канцелярських виробів (картонні папки та картонні зшивачі для паперів, інші вироби з картону для архівування документів) та іншої продукції	71 особа, з них 41 особа – інваліди	м. Рубіжне, Луганська обл.	70 % – реінвестування 30 % – соціальні цілі
Садиба зеленого туризму «Дивосвіт»	Громадська організація	Садиба зеленого туризму «Дивосвіт» приймає, в рамках грантових та соціальних програм ГО «Дивосвіт», кризові та соціально незахищені верстви населення, ВПО та ветеранів АТО. Надає майданчики для стартапів бізнесів у зеленому сільському туризмі	Адміністратор – 1 особа, добровольці – 4 особи	с. Геленджик, Вільнянський район, Запорізька обл.	80 % реінвестуються, 20 % – на соціальні цілі
Санаторій «Східницькі Карпати» Громадської організації інвалідів «Прометей»	Підприємство громадського об'єднання	Створення нових та покращення наявних робочих місць для працівників-інвалідів. Надання санаторно-курортних послуг для відпочивальників з різноманітними захворюваннями (травми на виробництві, ДЦП та інші)	32 особи	м. Борислав, Львівська обл.	70 % реінвестується, 20 % виділяються на соціальні цілі, 10 % – на покращення робочих місць
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агросвіт»	Сільськогоспо-дарський кооператив	Організаційна, роз'яснювальна функція та забезпечення збуту сільськогосподарської продукції, сприяння доступу селян до кінцевого споживача	4 – офіційно, 8 – волонтерів	с. Крехів, Львівська обл.	-
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Агрофрут»	Сільськогоспо-дарський кооператив	Надання сезонних робочих місць у депресивному районі з низьким рівнем зайнятості населення	2 особи	с. Романів, Львівська обл.	100% – реінвестується
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Банилів»	Сільськогоспо-дарський кооператив	Надання послуг з обробітку землі членам кооперативу, спільне придбання мінеральних добрив та насіннєвого матеріалу	2 особи	с. Банилів, Чернівецька обл.	-
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «БОРТНІВ-ЕКОПРОДУКТ»	Сільськогоспо-дарський кооператив	Надання послуг із обробітку землі, зберігання і реалізації сільськогосподарської продукції	2 особи	с. Бортнів, Волинська обл.	На розвиток СОК
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Господар-2015»	Сільськогоспо-дарський кооператив	Кооператив об'єднав сільських жителів для створення умов соціально-економічного розвитку та стабільності. Спрямований на підтримку жителів, які отримують дохід від приватного селянського господарства	3 особи	с. Хоружівка,Недригайлівський район, Сумська обл.	Доходи витрачаються на організацію роботи кооперативу

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Гуцульщини»	Сільськогосподарський кооператив	Переробка дикорослих грибів, ягід, трав. Заморожування, бланшування, сушіння. Організаційно-економічне забезпечення підвищення доходів сільського населення	4 особи	с. Селятин, Путильський район, Чернівецька обл.	Доходи витрачаються на організацію роботи кооперативу
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Дари Ланів»	Сільськогосподарський кооператив	Зниження собівартості переробки с/г продукції та підвищення доходу членів СОК при спільній реалізації готової продукції	4 волонтери, заплановано 3 офіційно	с. Колосова, Кременецький р-н, Тернопільська обл.	Згідно відсотків пайового внеску
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Жовтневе»	Сільськогосподарський кооператив	Забезпечення мешканців населених пунктів Жовтневої сільської ради якісними послугами зі збору та охолодження молока, самозайнятості сільського населення, а також залучення молоді до роботи в сільському господарстві	12 осіб працевлаштовано, решта членів СОКу самозайняті	с. Покровське (раніше – с. Жовтневе), Токмацький р-н, Запорізька обл.	Доходи витрачаються на організацію роботи кооперативу
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Каїр»	Сільськогосподарський кооператив	Послуги членам кооперативу в обробітку землі. Допоміжна діяльність у вирощуванні та реалізації сільськогосподарської продукції рослинництва та тваринництва	3 – працевлаштовано офіційно	с. Каїри, Горностаївський район, Херсонська обл.	Доходи витрачаються на організацію роботи кооперативу
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Київський»	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	Вирощування, переробки та експорту органічних ягідних культур (полуниця, малина, ожина). Учасники кооперативу розташовані в 14 областях України, тим самим діяльність кооперативу сприяє вирішенню багатьох соціальних питань та впровадження інвестицій	1 офіційно працевлаштований та 52 учасники кооперативу, які офіційно зареєстровані як підприємства	м. Київ	Доходи витрачаються на організацію роботи кооперативу
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Кринички»	Сільськогосподарський кооператив	Кооператив був створений для того щоб об’єднати людей, щоб започаткувати нову спільну справу – вирощування малини. Організаційно-економічне сприяння зменшенню собівартості сільськогосподарської продукції, зменшення витрат членів кооперативу на купівлю розсади, насіння, мінеральних добрив за рахунок оптової закупівлі через кооператив	2 особи	с. Котів, Бережанський р-н, Тернопільська обл.	100% – реінвестується
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Радодар»	Сільськогосподарський кооператив	Послуги зі збору, охолодження та транспортування молочної сировини на молокопереробні підприємства	3 особи	с. Радісне, Красилівський район, Хмельницька обл.	Неприбуткова діяльність. Прибуток отримують члени кооперативу
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Щедрий край»	Сільськогосподарський кооператив	Надання своїм членам послуг з організації: заготівлі та переробки сільськогосподарської сировини, що виробляється членами кооперативу; постачання на замовлення членів кооперативу засобів, необхідних для вирощування та виробництва сільськогосподарської продукції; обробітку грунту; діяльності та розвитку сільського, екологічного (зеленого) туризму	3 особи	с. Старий Почаїв, Кременецький район, Тернопільська обл.	Кооператив не прибутковий

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Шепітчанка»	Сільського-сподарський кооператив	Надання послуг з: переробки сільськогосподарської сировини, що виробляється або заготовлюється членами кооперативу (м'ясних, молочних, виробів і напівфабрикатів, продуктів лісу); заготівлі, зберігання, передпродажного обробітку та продажу продукції, виробленої членами кооперативу, надання маркетингових послуг; постачання за замовленням членів засобів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів та постачання їх членам кооперативу; технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних, еколого-відновних робіт, з ведення бухгалтерського обліку, аудиту, маркетингу, ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, медичних, побутових, юридичних, науково-консультаційних та інших послуг; ремонту сільськогосподарської техніки та її технічного обслуговування; тестування і контролю якості продукції, яка надається його членами; організації діяльності та розвитку сільського, екологічного (зеленого) туризму; організації та проведення аукціонів, ярмарків, виставок-продажів; створення системи економічної і соціальної самодопомоги; усі види діяльності, які згідно із законодавством України потребують спеціальних дозволів чи ліцензій, здійснюються Кооперативом лише після їх отримання	3 особи (на громадських засадах)	с. Долішній Шепіт, Вижницький р-н, Чернівецька обл.	Прибуток розподіляється між членами кооперативу
Сімейний клуб «Долоні»	Благодійна організація	Організація всебічного розвитку дітей, заходів дозвілля, тематичних свят і навчання (підготовка до школи, заняття з молодшими школярами, розвиток творчості, вивчення іноземних мов тощо). Соціальний супровід / патронаж дітей з обмеженими можливостями; психологічні індивідуальні консультації дітей з обмеженими можливостями	10 осіб	м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.	100 % – реінвестується
Сімейний простір «KidsHub»	Благодійна організація	Сімейний простір навчання та розвитку по-домашньому KidsHub надає відповідні послуги переселенцям та киянам з метою забезпечення доступної та якісної освіти для дітей різного віку. Альтернативна освіта, популяризація хоумскулингу, мовна школа, дитячий садок, курси журналістики, бізнесу та ремесла для підлітків. Для дорослих також є курси з хенд-мейд та заняття для вагітних жінок	8 осіб	м. Київ	50 % реінвестується, 50 % – соціальні цілі
Соціальна майстерня	ФО-П	Соціальна майстерня – це нове соціальне підприємство, яке має на меті усунення проблеми працевлаштування сиріт. Місія Соціальної майстерні – долати безробіття серед випускників інтернатних закладів через надання їм кваліфікації та місця праці. Також з кожного нашого замовлення ми відкладаємо 10 % для того щоб виготовляти меблі та дарувати їх потребуючим людям (малозабезпечені, багатодітні сім'ї, та сім'ї, де є люди з особливими потребами)	4; 10 волонтерів	м. Львів	80 % – реінвестується, 20 % – соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Соціальне підприємство «Soft Profit» Черкаської благодійної організації ЛЖВ «Від серця до серця»	Громадська організація	Напрями роботи: ремонт, реставрація та виготовлення зручних, якісних та стильних за дизайном м'яких меблів; швейний цех (пошиття на замовлення): м'які меблі на замовлення; одяг, білизна, військова форма	4 офіційно та 4 волонтери	м. Черкаси	Спрямовується на розвиток та утримання підприємства (придбання необхідного обладнання, заробітна плата тощо)
Соціальне підприємство «Барвиста» Громадської організації «Жіночий інформаційно-консультативний центр»	Організація (установа, заклад) громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки, споживчої групи)	Забезпечення життєдіяльності громадської організації «Жіночий інформаційно-консультативний центр» для надання кваліфікаційних соціальних послуг з підтримки соціально вразливих груп та надання їм психологічної та юридичної допомоги. Бізнес-складовою діяльності підприємства є створення додаткових робочих місць, підвищення економічних можливостей соціально вразливих груп населення, виготовлення високоякісної швейної продукції	7 осіб	смт Озерне, Житомирський район, Житомирська обл.	100 % реінвестується
Соціальне підприємство «ГоРодина»	Благодійна організація	Тепличне господарство з вирощування еко-продукції. Надання можливостей для успішної ресоціалізації колишніх безпритульних та людей у складних життєвих обставинах шляхом створення нових робочих місць для цієї категорії людей	6 осіб	с. Чижиків, Пустомитівський р-н, Львівська обл.	-
Соціальне підприємство «Здорова кулінарія» Громадської організації «Спілка жінок Полтавщини»	ФО-П	Забезпечення потреб населення в якісному швидкому харчуванні, стабільність попиту, яка формується завдяки приготуванню страв здорового харчування за старовинними рецептами, можливості розширення асортименту страв, проведення майстер-класів «здорової» кулінарії, благодійних обідів та урочистих свят. Допомога в опануванні практичних навичок приготування страв «Здорової кулінарії» за старовинними рецептам та у працевлаштуванні соціально незахищених верств населення – жінок та молоді, які мають низькі доходи через безробіття, відсутність годувальника, низький рівень професійної підготовки тощо	10 осіб	м. Полтава	Частина прибутку реінвестується – 80 %, частина йде на соціальні цілі – 10 %, вона призначена на проведення соціальних ініціатив за цільовим призначенням
Соціальне підприємство «Мангуст»	ТОВ	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації	-	м. Херсон	-
Соціальне підприємство «Миті»	ФО-П	Займається виробництвом та продажем засобів гігієни і догляду власного виробництва: – мило, – тверді шампуні, – бальзами для губ, – скраби для обличчя	Працевлаштовано офіційно – 1, волонтерів – 6	м. Київ	100 % реінвестується

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Соціальне підприємство «Навчально-виробничий центр» Громадської спілки	Громадська спілка	Підприємство спеціалізується на виготовленні меблів (офісні, кухонні, для побуту), виготовлення швейної продукції з текстилю (дитячий, жіночий, чоловічий одяг), продукція виробляється на внутрішній та зовнішній ринок	34 особи	м. Полтава	100 % реінвестується
Соціальне підприємство «Натуральні соки з Екологічно чистих фруктів Карпат» Благодійного фонду «Карітас КоломийськоЧернівецької єпархії»	ФО-П	Виготовлення натуральних соків для потреб власних соціальних програм. Витискання соків для населення. Продаж соків для потреб ресторанів та кафе. Всі соки, які ми виготовляємо, сертифіковані згідно ДСТУ	3 особи	м. Коломия, Івано-Франківська обл.	Прибуток використовується 80 % на соціальні цілі, 20 % реінвестується
Соціальне підприємство «Пекарня “Горіховий дім”»	ФО-П	Виготовлення та реалізація кондитерських виробів та страв	20 осіб	м. Львів	-
Соціальне підприємство «Рукомисли»	Підприємство громадського об’єднання	Підприємство створене з метою забезпечення реалізації цілей та мети Громадської організації, а саме задля досягнення соціальних результатів у сфері соціального захисту, соціальної та трудової реабілітації осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах (осіб, які постраждали від торгівлі людьми, потерпілі від насильства в сім’ї, внутрішньо переміщені особи та ін.), шляхом надання їм соціальних послуг, підтримки та забезпечення робочими місцями, інвестицій у соціально значимі проекти та здійснення інших заходів	Офіційно працевлаштовано – 3, проходять стажування за скеруванням центру зайнятості – 2, стажери – 8, волонтери – 5	м. Львів	100 % реінвестується
Соціальне підприємство «Університет третього віку “Європейський”»	Організація громадського об’єднання	Надання освітніх послуг та організація роботи проектів. Обмін досвідом людей передпенсійного та пенсійного віку і молоді через формат створення спільних проектів. Сприяти розвитку жителів українських міст у сфері фінансової грамотності; комп’ютерної та ІТ-грамотності, а також особистісному розвитку людини та самозайнятості	5 осіб	м. Київ	100 % реінвестується

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Соціальне підприємство для «дітей вулиць» WordART	ФО-П	Виготовлення об'ємних літер, де підлітки з неблагополучних сімей навчаються підприємництву. Мета проекту – навчити дітей-підлітків із неблагополучних сімей самостійно заробляти, організовувати виробництво та будувати власний бізнес	2 особи	м. Харків	30 % на підтримку запасу матеріалів, 25 % заробітна плата майстрів, 10 % заробітна плата менеджера з продажів, 20 % оренда приміщення, 15 % фонд витрат команди Enactus
Соціальний магазин «Місток»	Благодійна організація	Продаж товарів (не власного виробництва), підтримка закладів/ організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм. Розвиток місцевої філантропії та ініціатив для розвитку міста	3 волонтерки	м. Вінниця	-
Спортивна школа гун-фу «Дракон і Тигр»	ФО-П	Спортивно-педагогічні послуги. Підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	4 особи	м. Сєвєродонецьк, Луганська обл.	75 % покриває витрати 25 % виділяється на соціальні цілі
СТО «На Всі 100»	Приватне підприємство	Працевлаштування соціально вразливих груп населення, встановлення енергозберігаючого обладнання на автомобілі, яке дозволяє зменшити шкідливі викиди в атмосферу планети. Працевлаштування людей з фізичними вадами та покращення екологічної ситуації в регіоні	3 особи	м. Краматорськ, Донецька обл.	90 % – реінвестується 10 % – соціальні цілі
Столярна майстерня «Папа Карло»	ФО-П	Столярна майстерня з виготовлення дерев'яних виробів, предметів декору з робочими місцями для людей в кризових ситуаціях, які виготовляють нестандартні продукти зі зрозумілою соціальною цінністю.	3 особи	м. Чернівці	10 % – реінвестиції 90 % – оплата праці клієнтів
Студія «Pan Chocolatier»	ФО-П	Виробництво та продаж шоколадних виробів ручної роботи	10 осіб	м. Миколаїв	Реінвестується – 20 %, Соціальні цілі – 20 %
Студія розвитку дитини «Віконечко»	Організація (установа, заклад) громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки, споживчої організації)	Комплексне розвивальне навчання для дітей віком 3–6 років, англійська для дітей віком 6–12 років. Розвиток творчих здібностей людини	2 волонтери	м. Сєвєродонецьк	50 % – оплата праці, 50 % – на діяльність громадського об'єднання

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Творча майстерня «Еко Стиль»	ФО-П	Виробництво сувенірних виробів з допомогою лазерного різання. Продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп	5 осіб	м. Кременчук, Полтавська обл.	80 % – реінвестується
Товариство з обмеженою відповідальністю «Fuse Foods»	ТОВ	Продаж готового до вживання консервованого м'яса в м'якій полімерній упаковці.	9 осіб	м. Київ	90 % – реінвестується 10 % – виділяється на соціальні цілі
Товариство з обмеженою відповідальністю «Solar Family»	ТОВ	Вирішення екологічних проблем	5 влаштованих офіційно	м. Херсон	-
Товариство з обмеженою відповідальністю «Synergy development consulting»	ТОВ	Консультативні послуги з питань стратегічного розвитку та синергії громадянського суспільства, приватного та державного сектора. підприємства Поширення культури сталого стратегічного розвитку та синергії громадянського суспільства, приватного та державного сектора.	3 офіційно влаштовані працівники; бухгалтер, юрист та адміністратор сайту на аутсорсі; пул з 5 експертів	м. Київ	10 % від власної комерційної діяльності ТОВ спрямовується на проекти ГО «Міжнародна агенція змін» та ГО «Центр управління розвитком «Кайт»
Товариство з обмеженою відповідальністю «Ватерлінія»	ТОВ	Продаж товарів (не власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	20 осіб	м. Кривий Ріг	95 % – реінвестування 5 % – соціальні цілі
Товариство з обмеженою відповідальністю «Вихід» Миколаївський місцевий благодійний фонд «Вихід»	ТОВ	Розведення, вирощування та продаж акваріумних риб та рослин. Продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп	2 волонтери	м. Миколаїв	50 % – реінвестування, 50 % – на статутну діяльність фонду
Товариство з обмеженою відповідальністю «Вінницька ІТ-Академія»	ТОВ	Надання платних освітніх послуг у сфері інформаційних технологій	Офіційно – 1, за договором – 2, волонтерів – 12	м. Вінниця	інваліди 3-ї групи – 10 % знижки на освітні послуги, інваліди 2-ї групи – 15 %, інваліди 1-ї групи – 20 %, учасники бойових дій на сході і Криму – 50 % знижки
Товариство з обмеженою відповідальністю «ВІП-ЕЛЕКТРИК»	ТОВ	Працевлаштування представників вразливих груп	3 офіційно і близько 15 волонтерів	м. Київ	По можливості

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Товариство з обмеженою відповідальністю «ТРІНІТІ»	ТОВ	Працевлаштування ВПО із зони АТО та окупованих територій	92 особи	м. Київ	100 % – реінвестується
Товариство з обмеженою відповідальністю «Україна без сміття»	ТОВ	Продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка соціальних, культурних та/ чи спортивних заходів, проектів, програм, захист екології	3 – офіційно, волонтери – до 40 осіб	м. Київ	60 % реінвестується; 40 % виділяється на соціальні цілі
Товариство з обмеженою відповідальністю «УКРРОСПРОМПОСТАЧ»	ТОВ	Технологічний кластер з вирощування ягідних рослин. Залучаємо місцевих підприємців до вирощування високодохідних культур: полуниці, лохини, смородини та інше. Надаємо технологічну допомогу в вирощуванні і збуті продукції. Внесок у розвиток і популяризацію екологічної складової території нашої громади (прибирання сміття, велосипедні екомаршрути, дні відкритих дверей для школярів із можливістю на практиці побачити процес вирощування в теплицях, роботу агротехніки, біологічні особливості і т. п.).	В тепличному господарстві 10 осіб постійно, 15–20 в сезон, на висадку і збір	м. Харків	Прибуток на реінвестування, на соціальні цілі з особистих заощаджень
Товариство з обмеженою відповідальністю «Учасники АТО»	ТОВ	Виготовлення екологічно чистих комбікормів для тварин та с/г птиці	3 особи	м. Миколаїв	100 % – реінвестується
Товариство з обмеженою відповідальністю «ЮСІЕФ ГРУП» (UCF Group)	ТОВ	Консультаційна, інформаційна, начальна, тренінгова, оціночна, науково-дослідна, комерційна, виробнича, посередницька, зовнішньоекономічна, інвестиційна, будівельна, торговельна, оздоровча, туристична та інша прибуткова діяльність	5 осіб	м. Київ	90 % – реінвестується 10 % – соціальні цілі
Торгова марка «My Atelier»	ФО-П	Індивідуальне пошиття одягу для населення, реставрація одягу. Пошиття готової продукції: жіночий одяг з реалізацією в Інтернет-магазинах українських дизайнерів одягу	3 особи	м. Дніпро	5 % від кожної покупки, послуги йде на благодійність
Торгова марка «ЛавГав»	Приватне підприємство	Вирішує одвічну проблему мешканців і власників тварин. Виробляє конструкції для прибирання за тваринами – «Собачі вбиральні», БІО-пакети та інші необхідні товари. Формування традицій цивілізованого вигулу тварин в місті. Створення органічної екосистеми для обслуговування інструментарію на основі принципів соціального підприємництва	5 осіб	м. Київ	70 % – реінвестування 30 % – соціальні цілі
Торгова марка «Раненько»	ФО-П	Виробництво товарів для передчасно народжених дітей, зокрема гнізда та укладки для позиціонування, спеціальний одяг мікророзмірів та чохли на медичне обладнання, в якому виходжуються немовлята вагою від 500 грамів. Невід'ємною частиною роботи ТМ «Раненько» – є інформаційна та психологічна підтримка батьків передчасно народжених дітей	5 осіб	м. Київ	50 % – реінвестування 20 % – соціальні цілі

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Туристично-спортивний клуб «Манівці»	Громадська організація	Організація активного індивідуального та корпоративного відпочинку	1 працевлаш-тована особа (ФО-П) + близько 20 волонтерів	м. Львів	40 % – реінвестується 60 % – соціальні цілі
Ферма «Святогірська коза»	ФО-П	Розведення кіз Зааненської й Альпійської порід (французька генетика); переробка молока, виготовлення твердих і м'яких сирів, масла, морозива з козячого молока за найкращими європейськими рецептами і традиціями	6 осіб	с. Студенок, Ізюмський р-н, Харківська обл.	-
Фермерське господарство «Гармонія СМ»	Фермерське підприємство	Продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп	6 осіб	с. Городище-Пустоварівське, Володарський р-н, Київська обл.	100 % – реінвестується
Фермерське господарство «Костів»	Фермерське підприємство	Реалізація ЖИТТЄДАЙНИХ ПРОДУКТІВ, органічних, продуктів здорового харчування (перероблених за принципом не зашкодь), продуктів «ТИХ, ЩО ТРЕБА» (з високою поживною, енергетичною цінністю, життєздатністю та життєвою силою), свіжих, із природним смаком	2 осіб	с. Поляни, Золочівський р-н, Львівська обл.	Реінвестується 70–80 %, 20–30 % – на зарплату працівникам
Фізична особапідприємець Великохацький Ігор Миколайович	Приватне підприємство	Продаж товарів (не власного виробництва)	3 особи	м. Кременчук	80 % – реінвестування 20 % – інше
Фізична особа-підприємець Волкова Олександра Юріївна	ФО-П	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка закладів/організацій для вразливих груп населення, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм, Організація Ярмарок	1 працівниця, 5 волонтерів	с. Зазим'я, Броварський р-н, Київська обл.	70 % – реінвестується 10 % – соціальні програми
Фізична особа-підприємець Ібрагімов Рафік Равилійович	ФО-П	Продаж товарів (не власного виробництва), продаж товарів (власного виробництва), працевлаштування представників вразливих груп, підтримка соціальних, культурних та/чи спортивних заходів, проектів, програм	3 офіційно, 2 волонтери	с. Плехів, Оржицький район, Полтавська обл.	-
Фізична особа підприємець Міхєєнко Олексій Вікторович	Приватне підприємство	Вирощування та реалізація продуктів перепеловодства – м'ясо та яйце	3 особи	с. Перше Травня, Обухівський район, Київська область	-

продовження таблиці Г1

1	2	3	4	5	6
Фонд «Професійний розвиток»	Громадська організація	Розширення прав і можливостей безробітних людей, допомога в пошуку сталого працевлаштування або підтримки підприємницької діяльності	8 осіб	м. Кривий Ріг	Фіксована зарплата співробітникам організації
Центр відновної медицини, психологічної та соціальної допомоги Благодійного Фонду «ВАМ»	Благодійна організація	Надання медичної, психологічної, правової, фінансової, матеріальної, духовної та іншої допомоги соціально незахищеним верствам населення Черкащини, розповсюдження ідей милосердя і добродійництва	14 осіб	м. Черкаси	25 % реінвестується 25 % виділяється на соціальні цілі 50 % – оплата надання послуг
Центр підтримки соціального підприємництва Громадської організації «Моє Закарпаття»	ТОВ	Поширення практик підприємництва, основним мотивом діяльності якого є допомога у бізнес-навчанні, консультуванні та допомога у відкритті соціального підприємства, пошук фінансування для реалізації соціальних проекті	Працевлаштовано – 2 особи (керівник та бухгалтер), на волонтерських засадах працюють біля 15 осіб	м. Ужгород, Закарпат-ська обл.	15 % на соціальні цілі
Чернівецьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства глухих	Підприємство громадського об'єднання	Підприємство створено з метою навчання інвалідів доступним для них професіям, їхнього працевлаштування та соціальної реабілітації: 1) деревообробне виробництво, що має повний цикл переробки круглого лісу та спеціалізується на виготовленні меблевих заготовок, клеєних меблевих щитів і віконних брусів; 2) текстильно-галантарейне виробництво, що виготовляє тасьму еластичну промислового призначення	113 осіб	м. Чернівці	-
Школа Свідомого Батьківства «Лелека»	ФО-П	Організація позашкільної освіти, інші форми дозвілля. Загальний напрямок діяльності – це різнобічне навчання дітей від 0 до 15 років. Просвітницька робота з батьками щодо виховання дітей та психологія стосунків у сім'ї. Допомога в організації заходів, спрямованих на соціальну адаптацію дітей з підвищеними потребами.	8 волонтерів	м. Енерго-дар, Запорізь-ка обл.	90 % на утримання приміщення та податки, 10 % на закупівлю майбутніх призів для дітей під час наступних заходів
Школа Традиційного Карате «Окінава»	Громадська організація	Сприяння організації та проведенню тренувань і змагань, навчально-методичних семінарів, сезонних таборів, зборів і атестацій з карате; – організація та здійснення екскурсій для зміцнення командного духу, самоорганізації й пізнання країни; – консультативна допомога працівникам освіти, науки, молодим громадянам з питань підготовки гідного представництва на спортивних комерційних турнірах і міжнародних семінарах; – всебічне розширення спортивних і дружніх зв'язків зі спортсменами, тренерами, клубами та федераціями з карате інших міст з метою подальшого розвитку спорту в Україні; – обмін з іншими організаціями, командами, федераціями як України, так і іноземними країнами, інформацією, культурними та іншими матеріалами з метою розвитку спорту	Офіційно 2 засновники організації та директор, волонтери – батьки дітей	м. Черка-си	80 % реінвестується, 20 % – оплата праці

**Сформовано з інформації довідкового видання: Каталог соціальних підприємств України 2016 – 2017 роки. Довідкове видання. Київ. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2017. URI. https://drive.google.com/file/d/151lNaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view (дата звернення: 28. 12. 2019)*

ДОДАТОК Д

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ «ЗАЛУЧЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ У ВИРОБНИЦТВО»

Таблиця Д1

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем продуктивності праці в рослинництві у 2016 році

Групи за віртістю продукції рослинництво в розрахунку на 1 працівника	Кількість підприємств в групі	В середньому по групі						Частка групи у всій продукції рослинництва, %	К-т кореляції між продукцією рослинництва на 1 працівника та соціальними витратами
		Продукція рослинництва, в середньому на 1 працівника, тис. грн	Сумарна частка зернових, соняшнику та сої в продукції рослинництва, %	Середньорічні витрати на оплату праці 1 працівника в рослинництві, тис. грн	Середньорічні відрахування на соціальні заходи на 1 працівника в рослинництві, тис. грн	Середньорічна кількість працівників, осіб	Продукція рослинництва на 1 га ріллі, тис. грн		
0-49,9	326	16,8	67,8	20,0	4,5	12,7	0,5	0,03	-0,036
49,9-99,9	176	77,5	64,3	21,2	4,9	27,5	3,4	0,2	0,018
99,9-499,9	2004	320,1	83,7	28,5	6,4	46,6	10,1	12,6	0,201
499,9-999,9	2518	714,5	89,6	37,0	8,1	42,2	13,6	32,0	0,003
999,9-4999,9	2609	1567,8	91,2	40,9	9,4	29,8	16,9	51,3	0,031
5000-	210	8426,0	95,9	31,4	7,0	5,3	21,8	4,0	0,182
Всього	7843	826,4	89,9	34,7	7,8	36,6	14,5	100	0,004

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4]*

Таблиця Д2

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем продуктивності праці в тваринництві у 2016 році

Групи за віртістю продукції тваринництва в розрахунку на 1 працівника, тис.грн	Кількість підприємств в групі	В середньому по групі								Частка групи у всій продукції тваринництва, %	К-т кореляції між продукцією тваринництва на 1 працівника та соціальними витратами
		Продукція тваринництва, в середньому на 1 працівника, тис. грн	Частка скотарства в продукції тваринництва, %	Частка свинарства в продукції тваринництва, %	Частка птахівництва в продукції тваринництва, %	Середньорічні витрати на оплату праці 1 працівника в тваринництві, тис. грн	Середньорічні відрахування на соціальні заходи на 1 працівника в тваринництві, тис. грн	Середньорічна кількість працівників тваринництва, осіб	Продукція тваринництва на 1 га с.-га угідь, тис. грн		
0-19,9	381	5,8	14,3	18,2	2,2	43,6	9,6	25,7	0,1	0,1	0,10
19,9-49,9	316	35,8	31,8	20,8	18,0	35,5	7,9	20,5	0,4	0,6	-0,03
49,9-99,9	438	75,2	58,8	28,9	1,0	21,8	4,9	23,4	1,0	1,8	0,03
99,9-199,9	668	152,1	80,5	13,7	0,6	31,3	6,9	31,1	2,0	7,5	0,11
199,9-299,9	442	244,4	85,4	10,3	1,4	37,7	8,3	38,9	2,8	10,0	0,07
299,9-999,9	632	500,2	54,8	26,4	13,2	43,9	9,6	49,9	5,2	37,7	-0,06
1000 і більше	168	1752,4	10,2	25,3	38,4	49,6	10,0	60,1	59,4	42,2	0,12
Всього	3045	394,6	40,9	23,4	21,5	38,3	8,3	34,9	4,9	100,0	0,21

**Розраховано за даними Державної служби статистики України: [3; 4]*

ДОДАТОК Е
ПРИКЛАДИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Назва, дата створення суб'єкта господарювання	**Організаційно-правова форма суб'єкта господарювання та вид діяльності**	**Короткий опис досягнень господарювання суб'єкта**
1	2	3
Вінницька область		
СОК «Вільшанський колосок» с. Вільшанка Крижопільського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, приватна форма власності	Об'єднання 26 домогосподарств, які нараховують 44 осіб. Працевлаштовано 4 особи.
СОК «Сад Семіраміди» с. Шипинки Барського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, приватна форма власності	Об'єднання 21 домогосподарства, які нараховують 68 осіб.
СОК «Іванівські куркулі» с. Іванівці Барського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, приватна форма власності	Об'єднання 21 домогосподарства, які нараховують 72 осіб. Працевлаштовано 3 особи.
Волинська область		
СОК «Степ» селі Галичани Горохівського району	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Степ» Заготівля, охолодження та збут молока, надання послуг з обробітку землі	Безоплатне надання сіна членам кооперативу
Дніпропетровська область		
Сільськогосподарське підприємство «Молочарське» Дніпропетровсь кого обласного об'єднання СОК"Господар" с.Олександрівка Покровського району	Інші об'єднання юридичних осіб, розведення великої рогатої худоби молочних порід, змішане сільське господарство, допоміжна діяльність у тваринництві	У 2015 році утримувалось 58 голів корів

продовження додатка Е

1	2	3
СОК «Молочна ріка», Новомосковський район, 2013 р	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Заготівельно-збутовий	На базі сімейної ферми Скорої В.О. створено сільськогосподар-ський обслуговуючий кооператив.
Донецька область		
СОК «АГРО-АЛЬЯНС» с. Іванівське Бахмутський район	Види діяльності: 10.51 переробка молока та виробництво масла та сиру 01.61 Допоміжна діяльність у рослинництві 01.50 Змішане сільське господарство 46.90 Неспеціальзована оптова торгівля	Поліпшення якісних показників молока завдяки скороченню цикла доведення молока до кінцевого споживача, не великим об’ємом виробництва та оперативності доставки. Молокопереробний комплекс дозволить довести продукт до відповідності санітарним нормам і при цьому зберегти властивості домашнього молока.
Житомирська область		
СОК «Злагода Плюс» с. Кодня Житомирського району	Допоміжна діяльність у рослинництві	СОК по наданню послуг з обробітку грунту та збиранню урожаю, вирощуванню та реалізації овочів.
Запорізька область		
СВК «РОСІЯ», смт. Велика Білозерка Великобілозерський район	Сільськогосподарський Виробничий кооператив	Постійно отримують високу врожайність зернових та технічних культур.
СОК «Відродження» с. Балкове Токмацький район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	Виробництво пілетів

продовження додатка Е

1	2	3
СОК «Жовтневе», с. Жовтневе Томкацький район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	Проведено тендер по визначенню підрядника для виконання робіт по реалізації мікро проекту «Створення належних умов для роботи СОК «Жовтневе» шляхом облаштування міні цеху по переробці молока» (створена сімейна форма, кращий молочний кооператив року)
Івано-Франківська		
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив "Липівський" Рогатинського району	Приватна, вирощування сільськогосподарських культур	Кооператив тісно співпрацює з громадською організаціями: Івано-Франківською обласною сільськогосподарською дорадчою службою, Асоціацією виробників екологічно чистої продукції "Чиста флора", кафедрою насінництва Львівського національного аграрного університету.Завдяки співпраці з Міжнародною організацією "Добробут громад" та державної фінансової підтримки створено сучасну матеріально-технічну базу кооперативу, селян забезпечено елітним насінням.Кооперативом запроваджено елементи органічного землеробства, нарощується виробництво екологічно чистої сільськогосподарської товарної продукції та посівного матеріалу 10 сортів картоплі. Урожайність бульб сягає 450-500 ц/га.
Кіровоградська область		

продовження додатка Е

СОК «Іванковецький світанок» с. Іванківці, Знам'янський район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	Побудовано молокопереробний міні-цех потужністю від 3 т/добу та розпочато виробництво молочної продукції під торговою маркою «Сімейна ферма».
1	2	3
СОК Казарнянський добробут с. Казарне, Знам'янський район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив; допоміжна діяльність у тваринництві, молочарський	Придбано молоковоз та сільгоспінвентар, облаштовано інформаційно-ресурсний центр.
Львівська область		
СОК «Покрова», с.Заболотниці Бродівський район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (збут молочної продукції)	Збір та охолодження молочної сировини; Прес-підбирач для тюкування сіна і соломи; Пункт штучного осіменіння. Досвід роботи кооперативу свідчить про ефективну організаційну структуру, перевагу в наявності альтернативних каналів збуту, впевненості в надійних партнерських стосунках з покупцями молока, та прийнятній ціні реалізації.
голова СОК «Вулкан» та власник агросадиби, смт. Бориня Турківський район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, агросадиба (надання послуг сільського зеленого туризму)	Мають сироварню по виготовленню сирів за швейцарськими технологіями та невелику коптильну, пекарню по випіканню хліба грубого помелу зі спельти (унікальне первородне зерно пшениці, яке має всі 720 елементів, які потрібні людському організму в добу для повноцінної діяльності. В Карпатах це зерно вирощували до 50-х років минулого століття) без дріжджів, на заквасці та в цьому році почали виготовляти лляну олію холодного віджиму зі свого насіння льону вирощеного в Карпатах.

продовження додатка Е

1	2	3
голова СОК «Бескид», с. Довжки Сколівський район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (збір та переробка дикоросів і лікарських рослин)	Займаються переробкою дикоросів та вирощених лікувальних рослин, а саме: збір, сушка, порізка та пакування (під назвою Карпатські чаї «СОК» Бескид).
Полтавська область		
СОК «Молочник-Сушки» с. Сушки Козельщинський район	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, 01.62 Допоміжна діяльність у тваринництві	Молочарський заготівельно-збутовий СОК щоденно реалізує 1,2-1,5 тонн молока на переробні підприємства. В кооперативі налічується 86 членів, які утримують 130 ВРХ в т.ч. 105 корів. Протягом останніх років опікується розвитком соціальної сфери села Сушки Козельщинського району (капітальний ремонт ФАПу, облаштування дитячого майданчику та часткове проведення освітлення сільських вулиць).
Рівненська область		
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Владіславівський» Млинівський район	Колективна власність, напрямок-молочарський (заготівля та переробка молока)	
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Західний» Рівненський район	Колективна, Напрямок –зерновий (виробництво комбікормів)	
Сумська область		
Тернопільська область		

продовження додатка Е

1	2	3
ПОП «Іванівське» 2000 р с. Іванівка Теребовлянський р-н,	Приватно-орендне підприємство. Вирощування зернових та виробництво м'яса і молока	На сьогоднішній день утримується 1255 ВРХ з них 485 корів, 1134 гол. свиней.
ФГ «Березовського» с. Товстолуги Тернопільський р-н	Фермерське господарство. Вирощування зернових та технічних культур	Господарством обробляється 489 га ріллі з них 444 орендованих.
ТОВ «Україна» с. Скорики Підволочиський р-н	Товариство з обмеженою відповідальністю. Вирощування зернових та технічних культур, вирощування та реалізація племінного молодняку ВРХ, свиней, садівництво, виробництво елітного насіння	В господарстві посаджено молодий сад на площі –131 га, ягідників – 30,3 га за прогресивними технологіями та крапельним зрошуванням. На сьогоднішній день утримується – 1266 голів ВРХ, в тому числі – 500 голів корів.
Харківська область		
ФГ «Альфа» с. Одноробівка Золочівський р-н	Фермерськегосподарство (приватна). Вирощування зернових, зернобобових технічних та круп'яних культур. Розведення ВРХ, молочне скотарство	
СОК «Молочна корівка	Заготівельно-збутовий, допоміжна діяльність в тваринництві	
СОК «Журавка»	Надання послуг у рослинництві; облаштування ландшафту	
СОК «Рідний край»	Обробіток землі, вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур	
Херсонська область		

продовження додатка Е

1	2	3
СОК «Селена»	Посередництво у торгівлі сільськогосподарською сировиною	Збільшення чисельності членів кооперативу до 252 осіб. Створено сімейні ферми на території Рубанівської та Демедівської сільських рад
Хмельницька область		
Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «ПЕРШИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ КООПЕРАТИВ»	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив Надання послуг виробникам сільськогосподарської продукції	Станом на 25.07.2016 року кооператив об'єднує 3108 членів і асоційованих членів в 20 районах Хмельницької області. Розроблені та реалізуються ряд програм: **Рослинництво:** 1. Органічна сертифікація продукції рослинництва. Згідно вимог "Органік стандарт" розроблено Приватний стандарт Кооперативу Перший національний аграрний кооператив “Виробництво, переробка, зберігання, маркетинг органічної продукції” і Процедури системи управління якістю та безпекою продукції. Триває процес сертифікації. 2. Вирощування визначених культур з подальшою їх реалізацією через кооператив. 3. Програма «Заготівля». В 2015-2016 роках заготовлено і реалізовано через кооператив 111 тон горіхів, квасолі, гарбузового насіння та ін. **Тваринництво:** 4. Програма “Біле золото”. Щоденна реалізація молока через кооператив. 5. Програма “Подвійний прибуток від корови”. Близько 1300 членів кооперативу скористались послугою безкоштовного осіменіння худоби та будуть вирощувати телят для реалізації через кооператив. 6. Програма “Мініптахоферма — щоденний дохід”. Програма на початку реалізації. На даний час в членів кооперативу функціонують 2 мініптахоферми з вигульним утриманням курей на 200 голів кожна.

продовження додатка Е

Черкаська область		
1	2	3
СОК «Відродження»	Обробіток землі	Створено 12 робочих місць. В цьому році кооператив орендує вже 500 га землі, які засіяно с/г культурами. В перспективі планується розводити ВРХ та свиней.
Чернівецька область		
СОК «Банилів» (с.Банилів, Вижницького району)	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	СОК «Банилів» надає послуги з обробітку землі, посадки та збирання сільськогосподарських культур, тюкування. Здійснює реалізацію продукції членам кооперативу. Надає послуги з придбання, на кооперативних умовах, міндобрив та посадкового матеріалу.
СОК «Банилів» (с.Банилів, Вижницького району)	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	СОК «Банилів» надає послуги з обробітку землі, посадки та збирання сільськогосподарських культур, тюкування. Здійснює реалізацію продукції членам кооперативу. Надає послуги з придбання, на кооперативних умовах, міндобрив та посадкового матеріалу.

продовження додатка Е

1	2	3
СВК «Зоря»	Товариство є юридичною особою і утворене для ведення спільної підприємницької діяльності	На даний час СВК орендує 1480,5 га землі, в тому числі і у жителів сусідніх сіл. Всі землі своєчасно і якісно обробляються, для цього постійно техніка і обладнання підтримується в належному стані. Сільськогосподарський виробничий кооператив «Зоря» спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур, розведенню ВРХ і свиней та інше. Господарство має статус племінного заводу з виробництва, зберігання і реалізації племінних (генетичних) ресурсів великої рогатої худоби української червоно-рябої молочної породи.
Чернігівська область		
СОК «Волинківська молочарська спілка»	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Молочний та овочевий напрямок діяльності.	СОК «Волинківська молочарська спілка» працює на території 5 сільських населених пунктів та налічує понад 90 членів. Діяльність кооперативу не обмежується тільки співпрацею з молокопереробними підприємствами, а активно відбувається презентація своєї продукції на ринках Чернігівської області, де реалізують молоко, саморобні сири, масло, сметану. Також у об'єднанні розвивають інший напрямок – вирощування огірків. В орендованому СОК приміщенні обладнано світлицю, в якій виставлено для відвідувачів вироби місцевих умільців. В 2015 році за активної участі членів СОК зроблено свердловину для напування худоби населення, вживаються заходи по поліпшенню громадського пасовища.

**Сформовано за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/krashchi-praktiki-diyalnosti-malih-subyektiv-gospodaryuvannya*

ДОДАТОК Ж

РЕЗУЛЬТАТИ РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ

ВИСНОВОК ПІДСУМКІВ								
Регресійна статистика								
Множинний R	0,784724							
R-квадрат	0,615792							
Нормативний R-квадрат	0,418262							
Стандартна помилка	276,1714							
Спостереження	24							
Дисперсійний аналіз								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значення F*			
Регресія	2	1413804	706901,8	9,268335	0,001303			
Залишок	21	1601683	76270,64					
Всього	23	3015487						
	Коефіцієнти	*Стандартна помилка*	*t-статистика*	*P-Значення*	*Нижнє 95%*	*Верхнє 95%*	*Нижнє 95,0%*	*Верхнє 95,0%*
Y-перетин	5279,024	461,1049	11,44864	1,72E-10	4320,104	6237,944	4320,104	6237,944
соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь	0,098914	0,027607	3,582967	0,001753	0,041503	0,156325	0,041503	0,156325
значення нормативної грошової оцінки ріллі на 1012020	-0,04203	0,015222	-2,76091	0,01171	-0,07368	-0,01037	-0,07368	-0,01037

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними домогосподарств*

ДОДАТОК З

РЕЗУЛЬТАТИ РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

ВИСНОВОК ПІДСУМКІВ

Регрессионная статистика	
Множинний R	0,803247
R-квадрат	0,693006
Нормативний R-квадрат	0,036999
Стандартная помилка	229,8516
Спостереження	24

Дисперсійний аналіз

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимість F*
Регресія	3	205181,3	68393,77	1,294558	0,030368
Залишок	20	1056635	52831,77		
Всього	23	1261817			

	Коефіцієнти	*Стандартна помилка*	*t-статистика*	*P-Значення*	*Нижнє 95%*	*Верхнє 95%*	*Нижнє 95,0%*	*Верхнє 95,0%*
Y-перетин	2815,036	365,5978	7,699817	2,09E-07	2052,413	3577,66	2052,413	3577,66
доходи від підприємницької діяльності на 1 га	0,379697	0,245761	1,54498	0,013802	-0,13295	0,892346	-0,13295	0,892346
соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь	0,089551	0,069506	1,2884	0,021231	-0,05544	0,234538	-0,05544	0,234538
значення нормативної грошової оцінки ріллі на 1012018	-0,00839	0,013115	-0,63994	0,052947	-0,03575	0,018965	-0,03575	0,018965

ДОДАТОК І

Рішення задачі зі збільшення доходів сільського населення та ліквідації диспропорцій між областями через збалансування соціальної ціни на 1 га сільськогосподарських угідь у користування підприємств, 2019 р.*

Області	соціальна ціна виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь			загальні доходи сільського населення на 1 умовного члена господарства			Збільшення загальних доходів, млн грн
	фактична	розрахункова	відхилення	фактична	розрахункова	відхилення	
Вінницька	3458,3	3458,3	0,00	3117,51	2877,88	-239,63	-156,6
Волинська	3006,2	2312,5	693,75	2731,78	2847,59	115,81	45,9
Дніпропетровська	3073,9	2364,5	709,36	2707,41	2840,48	133,07	58,9
Донецька	2803,7	2156,7	647,00	2720,64	2793,52	72,88	20,9
Житомирська	2443,6	1879,7	563,90	2548,18	2863,51	315,34	134,2
Закарпатська	2247,2	2247,2	0,00	3058,07	3263,96	205,90	126,5
Запорізька	2298,1	1767,8	530,34	2452,42	2778,99	326,57	111,6
Івано-Франківська	2459,7	2459,7	0,00	3001,80	2899,40	-102,40	-62,9
Київська	4265,5	4265,5	0,00	2597,62	2943,97	346,36	191,4
Кіровоградська	3109,7	2392,1	717,63	2500,26	2846,12	345,86	104,1
Луганська	1684,7	1295,9	388,77	3090,28	2780,00	-310,27	-66,4
Львівська	2432,5	2432,5	0,00	2785,82	2875,99	90,17	70,7
Миколаївська	2019,7	2019,7	0,00	2951,24	2906,74	-44,51	-13,3
Одеська	2157,8	1659,9	497,96	2613,33	2809,48	196,15	123,8
Полтавська	4197,5	4197,5	0,00	3220,06	2914,55	-305,51	-140,5
Рівненська	3106,6	2389,7	716,90	2347,95	2847,37	499,42	241,6
Сумська	3200,9	2462,2	738,66	2889,53	2855,92	-33,61	-9,6
Тернопільська	1650,7	1269,7	380,92	2747,31	2716,80	-30,51	-14,3
Харківська	3121,4	2401,1	720,33	2924,26	2847,09	-77,17	-34,5
Херсонська	1920,7	1885,7	34,96	2965,25	2868,69	-96,56	-32,2
Хмельницька	3660,2	2892,8	767,34	2929,31	2869,19	-60,12	-25,8
Черкаська	4232,5	3838,7	393,83	2763,72	2869,16	105,43	47,5
Чернівецька	2555,2	2520,5	34,70	2910,20	2868,66	-41,54	-17,2
Чернігівська	2722,0	2272,2	449,87	3152,06	2868,76	-283,29	-88,9
Україна	х	х	х	х	х	х	614,7
Середнє квадратичне відхилення	758,8	789,5	х	234,2	97,3	х	99,9
Коефіцієнт варіації**	9,1	7,5	х	4,7	1,9	х	16,2

**Побудовано за даними Державної служби статистики України та аналітичними даними домогосподарств*

ДОДАТОК К

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул.Сонячна, 3, м.Вінниця, 21008, тел. (0432) 46-00-03
email: office@vsau.org, rector@vsau.org, код ЄДРПОУ 00497236

23 жовтня 2020р. № 01.1-60-1633
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес
Вінницького національного аграрного університету
результатів наукових досліджень
Дюк Анни Андріївни

Повідомляємо, що результати наукових досліджень кандидата економічних наук, доцента Дюк Анни Андріївни, отримані під час підготовки докторської дисертаційної роботи з питань розвитку підприємництва організаційно-економічної соціалізації господарювання, пройшли апробацію та використовуються в навчальному процесі факультету економіки та підприємництва.

Теоретичні положення дисертаційної роботи увійшли до навчальної дисципліни «Економіка праці та соціально-трудові відносини» і використовуються впродовж 2010-2020 р.р.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту докторської дисертаційної роботи.

В.о. ректора В.А. Мазур

№ 002047

УКРАЇНА
Вінницька обласна державна адміністрація
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ, ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
вул. Соборна, 15-а, м. Вінниця, 21100 Тел. (0432) 67-08-20, факс 67-08-39
email: upr_agro@vin.gov.ua Код ЄДРПОУ 41450233

07.10.2020 №05-01-27/7231
на №_____від_____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень
ДЮК Анни Андріївни з проблем розвитку і організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі

Наукові дослідження Дюк Анни Андріївни щодо оцінки соціально-економічної ефективності сільськогосподарських підприємств регіону, визначення організаційно-економічних умов участі господарств у реалізації засад сталого розвитку сільських територій, заслуговують на увагу і актуалізовані для втілення у практику управління галуззю.

Автором розроблені наукові положення і рекомендації щодо формування мотиваційних пріоритетів становлення соціального підприємництва та реалізації механізму активного його розвитку. Дані дослідження можуть використовуватися при прийнятті управлінських рішень у процесі реалізації заходів щодо забезпечення соціально-економічної ефективності господарювання, а також розроблення заходів з підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств.

Заступник директора Департаменту Валентина КИРИЛЮК

УКРАЇНА
ТУЛЬЧИНСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
Вінницької області
23600, м. Тульчин, вул. Миколи Леонтовича, 1, тел.: 2-14-63, 2-12-05, факс 2-23-82

07.10.2020 № 01.01-28/1431

на № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Дюк Анні Андріївні про те, що запропоновані пропозиції та рекомендації щодо аналізу критеріїв соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств, оцінки структури і тенденцій зайнятості сільського населення, мають практичну цінність та були використані у роботі Тульчинської райдержадміністрації.

Голова районної державної адміністрації **Олег Боровський**

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ „АВАНГАРД”
с.СІЛЬНИЦЯ
ТУЛЬЧИНСЬКОГО РАЙОНУ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

АТ «ПроКредит Банк» м Київ р/р UA073209840000026000210204906 МФО 320984
Код ЄДРПОУ 25495830 ІПК 25495278302225 № св 100196405
Південно – західна залізниця код 5931 ст. Рахни 331603 ст. Журавлівка 331406
23621, с .Сільниця , вул. . Центральна , 30 тел / : 0687627046

« 16 » травня 2020 р № 53

ДОВІДКА

Видана Дюк Анні Андріївні про те, що запропоновані пропозиції та рекомендації щодо індикативного аналізу тенденцій економічної соціалізації підприємства, його участі у вирішенні проблем сільського розвитку в частині оцінки розміру підприємства, матеріального стимулювання працівників, відносин власності, соціальних витрат, пріоритетів фінансування розвитку села, впроваджені у практику.

Зазначені пропозиції використовуються підприємством при організації планування і моніторингу соціальних витрат у процесі виробництва та формуванні ефективності господарювання через механізм мотивації праці.

Директор Трач М.М.

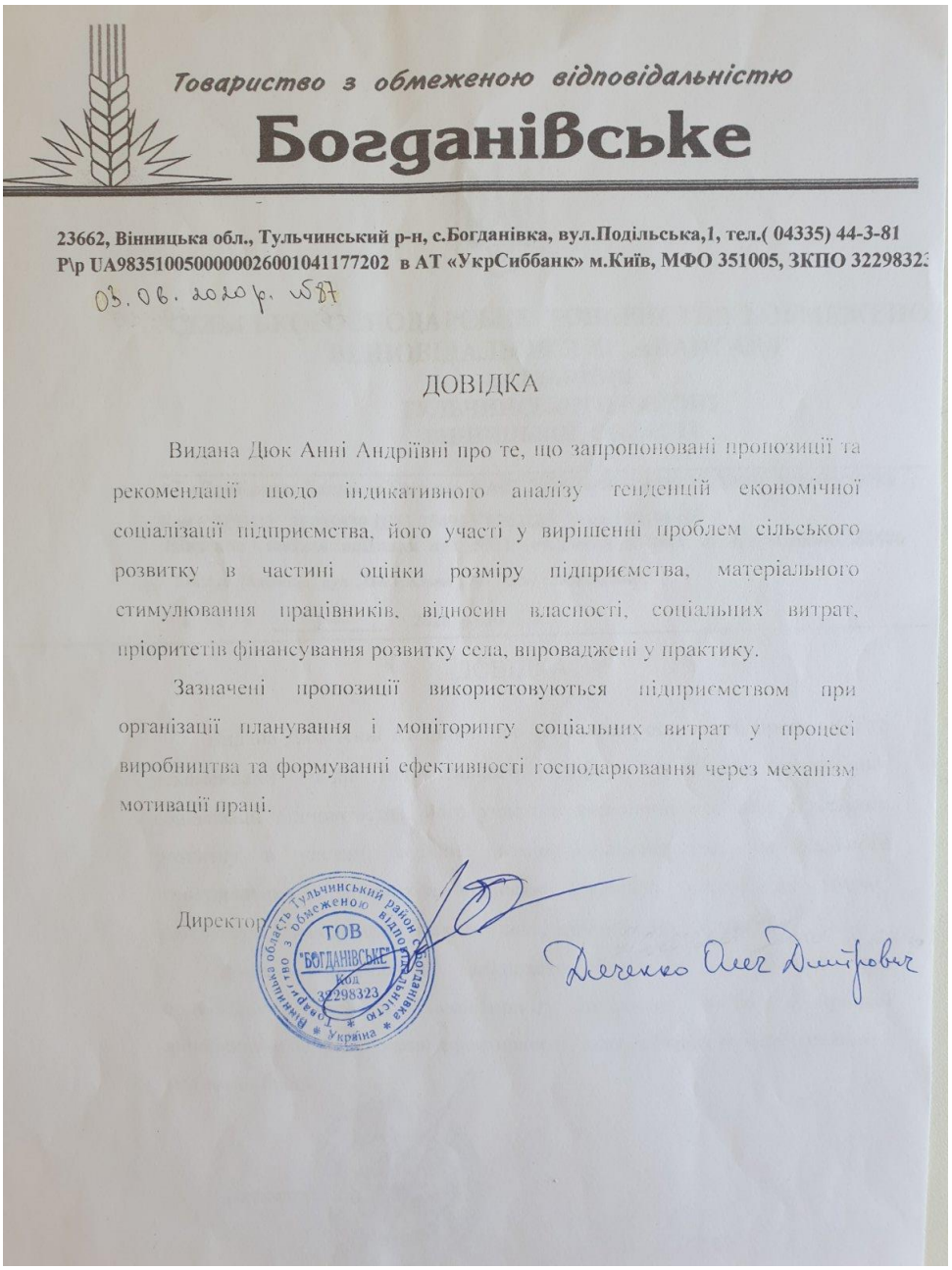

Товариство з обмеженою відповідальністю

Богданівське

23662, Вінницька обл., Тульчинський р-н, с.Богданівка, вул.Подільська,1, тел.(04335) 44-3-81
Р\р UA983510050000002600104117720 2 в АТ «УкрСиббанк» м.Київ, МФО 351005, ЗКПО 3229832

03.06.2020р. №87

ДОВІДКА

Видана Дюк Анні Андріївні про те, що запропоновані пропозиції та рекомендації щодо індикативного аналізу тенденцій економічної соціалізації підприємства, його участі у вирішенні проблем сільського розвитку в частині оцінки розміру підприємства, матеріального стимулювання працівників, відносин власності, соціальних витрат, пріоритетів фінансування розвитку села, впроваджені у практику.

Зазначені пропозиції використовуються підприємством при організації планування і моніторингу соціальних витрат у процесі виробництва та формуванні ефективності господарювання через механізм мотивації праці.

Директор

ТОВ "БОГДАНІВСЬКЕ" Код 03298323

Деченко Олег Дмитрович

Фермерське господарство «Агро-Вас»

Поштова адреса: 23665 с. Василівка, вул. Лісова, буд.7
Тульчинський район Вінницька обл.,
ЄДРПОУ 34671562.
Р/р № UA49 3808 0500 0000 0026 0011 05537
в АТ «Райффайзенбанк Аваль» м. Київ
МФО 380805 ІПН 346715602221, номер свідоцтва 200083400
Тел. 067-790-46-52

№ 38 **від «** 07 **»** жовтня **20**19 **р.**

ДОВІДКА

Видана Дюк Анні Андріївні про те, що запропоновані пропозиції та рекомендації щодо індикативного аналізу тенденцій економічної соціалізації підприємства, його участі у вирішенні проблем сільського розвитку в частині оцінки розміру підприємства, матеріального стимулювання працівників, відносин власності, соціальних витрат, пріоритетів фінансування розвитку села, впроваджені у практику.

Зазначені пропозиції використовуються фермерським господарством «АГРО-ВАС» при організації планування і моніторингу соціальних витрат у процесі виробництва та формуванні ефективності господарювання через механізм мотивації праці.

Голова ФГ

Вінницька обл. Тульчинський р-н. с. Василівка Фермерське господарство "АГРО-ВАС" Ідентифікаційний код 34671562 * УКРАЇНА *

Олійук С.С.

ПрАТ «Дружба ВМ»

24.06.2020 р. №45.

ДОВІДКА

Видана Дюк Анні Андріївні про те, що запропоновані пропозиції та рекомендації щодо індикативного аналізу тенденцій економічної соціалізації підприємства, його участі у вирішенні проблем сільського розвитку в частині оцінки розміру підприємства, матеріального стимулювання працівників, відносин власності, соціальних витрат, пріоритетів фінансування розвитку села, впроваджені у практику.

Зазначені пропозиції використовуються підприємством при організації планування і моніторингу соціальних витрат у процесі виробництва та формуванні ефективності господарювання через механізм мотивації праці.

Директор Хворостовський В.М.

23607, вул. Першотравнева, б.1,
с. Кинашів, Тульчинський р-н, Вінницька обл.

тел./факс: (04335) 2-23-88
e-mail: ukrainapsp1@ukr.net

ЄДПРОУ 03734412
p/pUA 873808050000000026004270254
в АТ «Райффайзен Банк Аваль» м. Київ
МФО 300670

ПСП «Україна»

ПРИВАТНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО
"Україна"

13.07.2020 р. N101

ДОВІДКА

Видана Дюк Анні Андріївні про те,що запропоновані пропозиції та рекомендації щодо індикативного аналізу тенденцій економічної соціалізації підприємства ,його участі у вирішенні проблем сільського розвитку в частині оцінки розміру підприємства, матеріального стимулювання працівників, відносин власності соціальних витрат, пріорітетів фінансування розвитку села, впровадженні у практику.

Зазначені пропозиції використовуються підприємством при організації планування і моніторингу соціальних витрат у процесі виробництва та формуванні ефективності господарювання через механізм мотивації праці.

Директор ПСП «Україна» Лучко А.А.